

ସାବନ-ମନ୍ଦୀରେ ଭଉଁରୀ

ଚିନ୍ତାମଣି ମିଶ୍ର

ନବଜୀବନ ପୁସ୍ତକାଳୟ

ଜୀବନ-ନଦୀରେ ଭଉଁରି

ଲେଖକ :

ଚିନ୍ତାମଣି ମିଶ୍ର

‘ନବଜୀବନ’

ବୃନ୍ଦାବନଟୋକ, କଟକ-୨

ପ୍ରକାଶକ :

ନବଜୀବନ ପୁସ୍ତକାଳୟ

ବୃନ୍ଦାବନଟୋକ, କଟକ-୨

ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟ୍ଟ :

ଉଦୟନାରାୟଣ ଜେନା

ମୂଲ୍ୟ :

ଏଗାର ଟଙ୍କା

JIVANA-NADIRE BHAUNRI
(THE WHIRLPOOLS IN THE
RIVER OF LIFE)

by

CHINTAMANI MISRA

Published by

NABAJIVAN PUSTAKALAYA
CHANDNICHIAUK,
CUTTACK-2

Cover design

Udaynarayan Jena

Price :

Rs. 11/-

Printed at :

Nabajivan Press
Cuttack-2

ପାଠକମାନଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ

ଜୀବନକୁ ନଦୀ ସଙ୍ଗେ ଉପମା କରାଯାଏ । ଏ ଉପମାର କାଳର ଗତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନାହିଁ । ଏହା ସେତିକି ସୁରକ୍ଷିତ ସେତିକି ଆଧୁନିକ, ଚରମୁକ୍ତ । ଉତ୍ତମସ୍କର ସମ୍ବଳ 'ଜଳ', ଜଳକୁ ବି 'ଜୀବନ' ବୋଲି କହନ୍ତି । ଉତ୍ତମସ୍କର ପ୍ରଧାନ ଗୁଣ ଗତି । ନଦୀ ସବୁବେଳେ ଚଞ୍ଚଳ । ଜୀବନ ବି ସେହିପରି । ଜଳ ଗଡ଼େ । ଗଡ଼ି ଗଡ଼ି ଯାଏ ସମୁଦ୍ରକୁ । ସେଠାରେ ବି ତା'ର ଯାତ୍ରା ସରେ ନାହିଁ । ପୁଣି ବାଷ୍ପ ରୂପରେ ଉପରକୁ ଉଠି ପୁନର୍ଜନ୍ମରେ ପୁଣି ଗଡ଼ିଗଲେ ସମୁଦ୍ର ଯାଏ ।

ଜୀବନର ଠିକ୍ ସେହିପରି ଗତି—ମୃତ୍ୟୁ ଫର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଯାଇ ପଞ୍ଚମହା-ଭୂତରେ ମିଶିଯାଏ, ଅବା ସୁଷ୍ଟ ଶରୀରରେ ଭଗବତ୍ ପଦାରବିନ୍ଦକୁ ଆଶ୍ରା କରେ, ଅବା ମହାକାଶରେ ବିଚରଣ କରୁଥାଏ । ଫଳେ ହିମବନ୍ଧୁ ବା ବର୍ଷାତୋପା ରୂପରେ ଭୂମିକୁ ଆସି ବୃକ୍ଷଲତାର ପତ୍ର ଫଳରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ସେଇବାଟେ ବାର୍ଷି ରୂପରେ ଯାଏ ମାତୃଗର୍ଭକୁ ପୁଣି ଜନ୍ମ ନେବାକୁ । ପୁରୁଣା ପ୍ରାଣୀ ପୁଣି ନବଜୀବନ ପାଏ । ଏହି ବିବର୍ତ୍ତନ ଚାଲିଥାଏ । କେତେକାଳ ତାହା କହିବା କଷ୍ଟ । ଆମ ସମାଜରେ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ, ପ୍ରାଣୀର ମୁକ୍ତିରେ ପୁନର୍ଜୀବନର ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିଶ୍ୱାସ କରେ, ବିବର୍ତ୍ତନ ଅନନ୍ତ ।

ଏ ପୁସ୍ତକରେ ଗୋଟିଏ ବାଳିକାର ଜୀବନର ଗତି ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଛି । ତାର ଜୀବନ-ନଦୀର ଉତ୍ସ ହିମାଳୟର ପାଦଦେଶରେ ବନ୍ଧୁର ଉଦାବତ ଭୂମିରେ କେତେ ଭୂସ୍ତରେ ପଡ଼ି ଦୌଡ଼ାଉ ବା ଭଗବତ୍ ଅନୁଗ୍ରହରେ ରକ୍ଷାଧାରି ଗତି କରିଛି ସମୁଦ୍ର କୂଳର ଜଗନ୍ନାଥ ପୀଠକୁ ଓ ସେଇଠାରେ ଜୀବନର ଶାନ୍ତି ପାଇଛି । ଏକ ନାୟିକା ହୋଇ ଶେଷରେ ଜଣେ ନାୟକ ଆସି ସ୍ୱାକୁ ଆଶ୍ରା କରିଛି । ଭଗବାନ, ନାୟକର ଭୂମିକାରେ ରହି ରହି ଶେଷରେ ନିଜର ବିଭୂତିର ଅଂଶ ଜଣକୁ ଦେଇ, ଅଂଶ-ଅବତାର ରୂପେ ତା'ର ଜିମା ନାୟିକାକୁ ଗୁଡ଼ି ନିଜେ ଆଡ଼େଇ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ଦର୍ଶନାଳୟକୁ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟତାପରେ ଉଷାର ଡରଲିଲେ ବା ଋତୁ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ବର୍ଷା ହେଲେ, ନଦୀ ପ୍ରମତ୍ତ ହୁଏ । ଗିରିସ୍ରୋତ ବହୁ ଭର୍ତ୍ତିଶା ସୃଷ୍ଟି କରି ତଳକୁ ଯାଏ । ଯାଉ ଯାଉ କେତେ ସମୟମିଁ ଜୁଟନ୍ତି । ଏକଜୁଟ ହୋଇ ଶକ୍ତ ବେଗରେ ଏବଂ କୁଳ ଲଂଘି ପୃଥିବୀକୁ ଜଳମୟ କରି ଦେବ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା ଜନ୍ମାଏ । ଅଳ୍ପ ସମୟ ପାଇଁ । ସ୍ରୋତ ଫେରି ଦୁଇ ଡାର ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧ ହୋଇଯାଏ । ଅନନ୍ତ ଯାହାକୁ ରଖନ୍ତି ସେ ରହନ୍ତି, ବଳବନ୍ତର ତାପ, ବିପଦ ଆପଦରୁ ସେ ଚରିଯାଏ ଏବଂ ପୁଣି ନଦୀ ସ୍ରୋତରେ ଶୁଦ୍ଧିଯାଏ ତାର ଅନ୍ତକୁ । ଏ ସ୍ରୋତରେ ଅନ୍ତ, ଏ ଜୀବନର ଅନ୍ତ; ପଛକୁ ପୁଣି ଜନମ, ପୁଣି ମରଣ । ଆଗରୁ କହୁଛି ସ୍ଵାଧୀନତା ମିଳିବା ଦିନୁ ସତେ ଯେପରି ବିପଦ ଆପଦ ଜନଜୀବନ ଉପରେ ଅନବରତ ବର୍ଷୁଛି । ଏ ଉତ୍ସାହର ଘୋର-ତମ ସମୟରେ ଆମର କଥା ଆରମ୍ଭ । ଅସହାୟା ଅବଳା ଆରମ୍ଭରେ ଯେଉଁ ବିପଦ ମୁହଁରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଲ ସେଥିରୁ ଶହକେ ହଜାରକେ ଜଣେ ବି ବଞ୍ଚିବା କଷ୍ଟ । ବହୁହରଣବେଳେ ଯେ ଅସହାୟା ଦ୍ରୌପଦୀକୁ ସାହା ହୋଇଥିଲେ ସେ ଏହାକୁ ସାହା ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଥରକୁ ଥର ନିଜର ଦେବଦୂତମାନଙ୍କୁ ପଠାଇ ବିପଦରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ଶେଷରେ ସେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି ସମତଳ ଭୂମିରେ, ଯେଉଁଠାରେ ସ୍ରୋତ ସାବଜଳ, ଭର୍ତ୍ତିଶା ଉପଭୋଗୀ । ଉଦ୍ଭୟର ଅଭିଜ୍ଞତା ଥିବା ଲୋକ ଓପରମୁଣ୍ଡ ଭର୍ତ୍ତିଶା ଆଉ କେତେ ନ ହେଉ ବୋଲି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକିବ, ତଳମୁଣ୍ଡ ଭର୍ତ୍ତିଶାରେ ପଡ଼ିଲେ ପୁନଶ୍ଚରୁ ହେଉ ବୋଲି ଭଗବାନଙ୍କୁ ମାଗିବ ।

ଆଗେହସ୍ତ-ଅବଶେହସ୍ତ ଝୁମରେ ତାରାର ବିପଦସଙ୍କୁଳ ଯାହାର ଅଞ୍ଜନ କରିବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭରତର ସମସାମୟିକ ରାଜନୀତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଚନ୍ଦ୍ରର ଛୋଟ ରହିଯିବାର କଥା । ସେକାଳ ମୋଟାମୋଟି ଏଇ କାଳ । ଗଲୁଟି କିଛିଦିନ ପୁର୍ବରୁ ‘ନବଜୀବନ’ରେ ଧାରବାହିକ ରୂପେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଆଉ ଟିକିଏ ମାଜି ହୋଇଥିଲେ ତାହା ଆଜି ନୂଆ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତା । ବହୁଦିଗରୁ ନିରୁଚି ତାହା କରିନାହିଁ ।

ଏଥିରେ ମୋଟାମୋଟି ଦେଖାଇଦିଆହୋଇଛି ସ୍ଵାଧୀନତା ଆସିବା ମାତ୍ରେ ଦେଶ କିପରି ରକ୍ତସ୍ନାନ ହୋଇଗଲା ଓ ସେଇ ରକ୍ତରେ ସମାଜର ଉପର ସ୍ତରରୁ ଭରତର ପାର-ମ୍ପରିକ ସଂସ୍କୃତି ଏକାଥରକେ ଧୋଇ ହୋଇଗଲା । ଯାହା ବା ରହିଥିଲା ତାହା ଝୁମେ ଏକାବେଳକେ ପୋଛି ହୋଇଯାଇଛି । ଗଡ଼େନ୍ଦ୍ର ନାମରେ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ, ଗୋଟିଏ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଗୋଷ୍ଠୀ, ହଠାତ୍ ହାତୀ ଆସି ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ସୁନାକଳସ ଡାଳିଦେଲେ ପର ଅଗ୍ନିନିକରାବେ ରାଜା ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ମନମୁଖୀ ଶାସନ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ସେଇ ଗୋଷ୍ଠୀ ନାମରେ ଜାରି କରିଦେଲେ । ଯେଉଁମାନେ ବହୁକାଳ ଧରି ଭାଜି ଭାଜି ପରି ରହିଥିଲେ ସେମାନେ ହୋଇଗଲେ ଶତ୍ରୁ । ଭରତକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରିଦେଲେ ଧଙ୍ଗେ, ନିଜର ଶୁଦ୍ର ସ୍ଵାର୍ଥରେ

ଆଜ୍ଞାନ୍ତ ହୋଇ ବଡ଼ବଡ଼ିଆ ଜାତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝାଇ ଦେଲେ । ଜଳାଶୟ ସଂସ୍କୃତିର ଗୁପ୍ତରେ ନର-ରାକ୍ଷସ ହୋଇଗଲେ ।

ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିରୋଧ ନ ହୋଇଥିଲେ ଭାରତ ଏକେବେଳକୁ ଉପହମ୍ଭାମୟ ହୋଇ-
ଯା'ନାନ୍ତି । ରୋକାହେଲ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିଜ ପାରମ୍ପରିକ ଅହଂସା ଶାନ୍ତରେ । ହଂସା
ଦୁର୍ଗନ୍ଧର, ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଏସବୁ ହୋଇଗଲା ସେଇମାନଙ୍କ ଅସ୍ତ, ଯେଉଁମାନେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ
ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଅହଂସା, ଅସ୍ତେୟ, ଅପରାଧ ପ୍ରଭୃତି ତ୍ୟାଗ ବ୍ରତରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏଇ-
ମାନଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଏବେ ଦେଶର ଉତ୍ତର ପୁରୁଷ ଅମଡ଼ା ମାଡ଼ି ଶୁଲୁଛନ୍ତି । ଦେଶକୁ ନିଜ
ପାରମ୍ପରିକ ଶାନ୍ତିକୁ ଫେରାଇବାକୁ ଯେଉଁମାନେ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତାହା କରୁଛନ୍ତି
ଅସଙ୍ଗ-ଶସ୍ତ୍ରରେ । ସେମାନଙ୍କର ଫଳାକାଂକ୍ଷା ନାହିଁ । ସେମାନେ କାଳର ଶାନ୍ତିଗତିକୁ ଦୃଷ୍ଟି
ଦେଉନାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ସେମାନେ ଯେଉଁପରି କୌଳିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ
ରହିଛନ୍ତି ସେଇଥିରେ ହିଁ ଦେଶର ସବୁ ସକାଡ଼ି ହୋଇଯିବ ।

ସେମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସରେ ଆସ୍ଥା ବନ ହେଲେ ବି ଏ ପୁସ୍ତକରେ ଏତିକି ମାତ୍ର ସ୍ମୃତି
ହୋଇଛି ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ଲୋକ ଯେଉଁ ମାତାରେ ମିଶି ପୁଷ୍ପ
ସଂସ୍କୃତିକୁ ପୁଷ୍ପ କରିବେ ସେହି ମାତାରେ ଦେଶର ମହତ୍ତ୍ୱ ଫେରିବ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ ଦାୟାଦ-
ଙ୍କର ସେତିକି ଶାନ୍ତି ଓ ସହଜରେ ଅନ୍ୟ ନୁହେଁ ତୁଷ୍ଟି ଫେରିବ । ଏ ଦିଗରେ ଆମ ଯୁଗର
କେତେକଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଚଳିଲଣି ବୋଲି ଗଳ୍ପରେ ଦିଶିବାରୁ ଭବିଷ୍ୟତର ଆଶା ଦିଶିଛି ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ପ୍ରତି ଗଳ୍ପର ପ୍ରସଙ୍ଗବଦେ ଦୃଷ୍ଟି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ତାହା
ଗାଁଗହଳର ଅବସ୍ଥା । ସରକାର ଉପର ଆଡ଼ି ଗାଁମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ଉନ୍ନତ ଲାଭୁଛନ୍ତି, ତାହା
ମଫସଲକୁ ଏକାବେଳକେ ପୋତି ସଜାଇଛି । ସରକାରୀ ଶୁଳ୍କଶାଳାଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଯୁବକ
ଯୁବତୀମାନେ ନିଜେ ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ ବୋର୍ ହେଉଛନ୍ତି । ଏହାର ପ୍ରତିକାର ହୋଇପାରିବ
ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ସହରର ମୋହ ଗୁଡ଼ି ଗାଁକୁ ଫେରି ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶି
ନିଜର ଶେଷ ଜୀବନ ତାଙ୍କର ଭିତରେ କଟାଇବାଦ୍ୱାରା । ଅବସର ପ୍ରାପ୍ତ ଲୋକେ ନିଜେ
ନିଜକୁ ସଂସ୍କରଣ କରି ଏହା କରିବା ଦରକାର, ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା ବା ସମାନ୍ତର
ଭାବେ ।

ସବୋପର ଏ ପୁସ୍ତକଟି ଆମ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୁରୁଷର ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ହାତରେ
ସମର୍ପଣ କରୁଛି; ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯେ, ସେମାନେ ଉପନ୍ୟାସ ପଢ଼ାର ଆମୋଦ ସଙ୍ଗେ

ଏହାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଭାବକୁ ବରୁରକୁ ନେବେ ଏବଂ ସେ ବିଷୟରେ ନିଜର ଚିନ୍ତା ଚଳାଇବେ, ଜାଣି କରି ନ ହେଲେ ବି ଅଜାଣତରେ ।

ଏ ଖଣ୍ଡିକ ପୁସ୍ତକାକାରରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନ ନ ଥିଲା । କେତେକ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପ୍ରେରଣା ଓ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାରେ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । ଯଦି ଏ ପୁସ୍ତକଟି ଆଜିକାଲିର ରାଜମାର୍ଗରେ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଦିଏ ତାହାହେଲେ କୃତଜ୍ଞତା ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ୟ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ମୋର ବାଲ୍ୟବନ୍ଧୁ ବରଗଡ଼(ସମ୍ବଲପୁର)ର ଶ୍ରୀ କୃତାର୍ଥ ଆର୍ତ୍ତସିଂ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମିଶ୍ର

ପାଠକର ପଦେ

ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମିଶ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ପୁରୁଣା, ଅନୁଭୂତିସମ୍ପନ୍ନ ଲେଖକ । ଫକୀର-
ମୋହନୀୟ ହାସ୍ୟରସ ଓ ବ୍ୟଙ୍ଗ ପରମ୍ପରାକୁ ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ଓ ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ
ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପରେ ସେ କେବଳ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ରଖିନାହାନ୍ତି, ଅଧିକ ଉଦ୍ଭୀଷିତ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ
ହାସ୍ୟରସ ଉତ୍କଳ, ନିର୍ମଳ, ଶୁଦ୍ଧପୁତ ଗଙ୍ଗାଧାର । ପ୍ରାଣକୁ ଉଦ୍‌ଫୁଲ୍ଲ, ଉଦ୍‌ବେଳିତ କରିବା
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହା ଉନ୍ମାଦ କରେ । ଉପନ୍ୟାସର ଘଟଣାସବୁ ସତରେ ଘଟିଲ ପରି
ଲାଗେ ।

ଆମ ସାମାଜିକ ଦୁର୍ବଳତା ସେ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ପଦାରେ ପକାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ।
ହସ ମଧ୍ୟରେ ଫଟି ଦିଶେ ଭିତରରୁ ଭିତର — ଗଭୀରତମ ସତ୍ୟକୁ ଅଭ୍ୟନ୍ତର, ଫିକା କରିଦିଏ
ସବୁ ମାୟାବା ରଙ୍ଗ, ଯାହା ଆଖି ଝଲିଯାଏ, ବାମାରକୁ ଭାରି ଭଲ, ନିଶ୍ଚୟ ନିର୍ଭୁଲ ଦିଶେ ।
ତା'ର ଭିତରେ ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ବଡ଼ ଆପଣାର ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଶାର—ଗାଁରୁ
ସହର ସବୁ ଜାଗାର, ସବୁ ଲୋକଙ୍କର ।

‘ଜୀବନ ନଦୀରେ ଭଉଁଷ’ ଖଣ୍ଡିଏ ଉପନ୍ୟାସ । ‘ଦେବ ଦେବଙ୍କ ଦୁର୍ଗତ’ ଓ
‘ଦେବୀ ଓ ଦୁର୍ଭଗା’ ପରି ଏହା ହାସ୍ୟରସଭର ନୁହେଁ । ଭରଣୀୟ ସାଧୀନତାକାଳୀନ
ଘଟଣାବଳୀକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଏହା ରଚିତ । ଘଟଣା ସୁରୁଗମ୍ଭୀର, ଔପଚ୍ୟର ବିଚାର ପଦେ
ପଦେ । ଭରଣୀୟ ସଂସ୍କୃତିର, ଧର୍ମଧାରଣାର, ଆଚାର ଆଚରଣର ମନୋହର ଆଲୋଚ୍ୟ ସେ
ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି । ଅସ୍ପାଞ୍ଚବିକ ମତିଗତ ପ୍ରତି ଏକ ଚେତାବନୀ ମଧ୍ୟ ସେ ଶୁଣାଇଛନ୍ତି ।
ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତି ଧାର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ସେ ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟିତ ହୋଇଛନ୍ତି ।
ଉଚ୍ଚ ମାନବିକତା, ଯୋଗଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନର ମହତ୍ତ୍ୱ ସେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଏକ ମହାନ ଆଦର୍ଶ
ସମାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ଉପନ୍ୟାସଟି ଆମ୍ଭକୁ ପୁଣ୍ୟପାଠ୍ୟ । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ପୃଷ୍ଠାଗୁଡ଼ିକ ଆପେ ଆପେ ଗଡ଼ିଗଲା ପରି ଲାଗେ । ଏହା କାହାର ଅନୁସରଣ ବା ଅନୁକରଣ ନୁହେଁ—ଏକ ଅନୁଭୂତ ଘଟଣାର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପ୍ରକାଶ । ଏହାର ନରନାରୀ ରକ୍ତ ମାଂସର ଦେହ ଘେନି ଅଲପରି ଲାଗେ ।

ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ରେ କଥା କହିଁ କହିଁ ହସେଇ ହସେଇ ଗଡ଼େଇଦିଅନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏଇ ଚିତ୍ରକର୍ମକ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ହାସ୍ୟରସଭରା ରଚନା ଯୋଗୁଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନର ଅଧିକାରୀ ହେବେ, ନିଶ୍ଚିତ । ‘ଜୀବନ ନଦୀରେ ଭାସିବା’ ଏକ ସାର୍ଥକ ସୃଷ୍ଟି ।

ଭାରତୀୟ ଜୀବନ ନଦୀର ଭାସିବାଟି ଏବେ ବି ଭୂଆଁ ବୁଲିଲ ପରି ଲାଗେ । କେବେ ପୁଣି ତାର ଧାର ସ୍ପଷ୍ଟ, ସ୍ଵାଭାବିକ ହେବ !

(ଲେକରନ୍ତି ଡକ୍ଟର)

କୃତ୍ତିବିହାରୀ ଦାଶ

ପରିଦର୍ଶୀ ଅଧ୍ୟାପକ, ବିଶ୍ଵଭାରତୀ,

ଶାନ୍ତିନିକେତନ

ତା ୨୫ । ୫ । ୭୮

ଦାସେ ମୋ କଥା ଶୁଣି କହିଲେ, “ଆପଣ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି ମୁଁ ତାକୁ ମିଛ ବୋଲି କହୁନାହିଁ । ତେବେ...”

ମୁଁ ମୋ ମତକୁ ବଳୁଆ କରିବାକୁ ମୋ ମୁଣିରୁ ଖଣିଏ ହିନ୍ଦୀ ପଢ଼ିବା ବାହାର କରି କହିଲି, “ହେଉଛି ଦେଖନ୍ତୁ, ଏ କାଗଜଟି ନାମ ତ ଶୁଣିଥିବେ ; ମାସକୁ ଦେଢ଼ଲକ୍ଷରୁ ବେଶି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଛି । ସେ କ’ଣ କହୁଛି ଶୁଣନ୍ତୁ ; ମୁଁ ଠିକେ ଠିକେ ଓଡ଼ିଆ ଭର୍ତ୍ତମାନ କରି କହୁଛି : ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱ ଆପୁଷ୍ପ-ଭାବପନ୍ନ ହୋଇଯାଇଛି । ଲୋକେ କାମ-ଭୋଗ-ପରାୟଣ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସତ୍ୟ ସଦାଶୁରର କୌଣସିଠି ଆଦର ନାହିଁ । ସତ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଅସଦାଶୁର ଓ ମିଥ୍ୟାଶୁର ପୁରଗଲଣି । ଏହାର ପରିଣାମ ଅତି ଭୟାନକ ହେବ ତ ହେବ... ।

ଦାସେ ବାଧା ଦେଇ କହିଲେ, “ଆପଣ ଯାହା କହୁଥିଲେ ତାହାହିଁ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟି-କୋଣରୁ ଏଥିରେ କୁହାହୋଇଛି । ଆପଣ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି ଓ ଏଥିରେ ଯାହା ଲେଖାଯାଇଛି, ତାହା ନୁଆ ନୁହେଁ, ବହୁତ ପୁରୁଣା । ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ରାମାୟଣର ଉପକ୍ରମଣିକାରେ କ’ଣ ଲେଖା ହୋଇଛି, ଶୁଣନ୍ତୁ —

‘ପ୍ରାପ୍ତେ କଳିଯୁଗେ ଘୋରେ ନରଃ ପୁଣ୍ୟବିବର୍ଜିତାଃ
ଦୁରାଚାରରତାଃ ସର୍ବେ ସତ୍ୟବାହ୍ନି-ପରାଞ୍ଚ ମୁଖାଃ ।
ପରାପଦାନରତାଃ ପରଦ୍ରବ୍ୟଭିଳାଷିଣଃ
ପରସ୍ତ୍ୟାସକ୍ରମନସଃ ପରହଂସାପରାୟଣାଃ
ମାତୃପିତୃକୃତଦ୍ୱେଷାଃ ସ୍ତ୍ରୀଦେବାଃ କାମକଙ୍କରାଃ
ଦେହାତ୍ମକୃଷ୍ଣସ୍ତୋ ମୁଦାଃ ନାସ୍ତିକାଃ ପଶୁଚୂକସ୍ତଃ
ସ୍ତ୍ରିୟସ୍ତ ପ୍ରାୟଶୋ ଭ୍ରଷ୍ଟା ଭର୍ତ୍ତବଞ୍ଚାନନଭର୍ତ୍ତୟାଃ,
ଶଶୁର ଦ୍ରୋହକାରିଣ୍ୟାଃ .. ।’

ରୁହିଲେ ? ଅତି ସରଳ ସଂସ୍କୃତ । ଅନୁସାର ବିସର୍ଗ ଛାଡ଼ି ପଢ଼ିଲେ, ସମାନ ଆମ ଓଡ଼ିଆ । ମୁଁ ଆଉ ଥରେ ବୋଲି ଦେଉଛି, ଶୁଣନ୍ତୁ ।”

ମୋର ବୁଝିବାରେ ଅଳ୍ପ ଆରହଲ ନାହିଁ । ସେ ପୁଣି କହିଲେ, “ଆଧୁନିକ ପଣ୍ଡିତ-ମାନେ କହୁଛନ୍ତି ଏହା ଛ’ ଶହ ବର୍ଷର ଲେଖା । ହଉ । ଜାଣିଲେ ତ ଆମକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ସମସ୍ୟା ଦୋଷିତ୍ତ ତାହା ଛ’ ଶହ ବର୍ଷ ହେଲେ ଦାରିଲଣି ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି କ’ଣ ଏହା ସମସ୍ୟା ନୁହେଁ ?”

ସେ କହିଲେ, “ସମସ୍ୟା ତ ନିଶ୍ଚୟ, କିନ୍ତୁ ପୁରୁଣା ହୋଇଥିବାରୁ ସ୍ତ୍ରୀର ରକ୍ତସ୍ରାବ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ । ଆମେ ପ୍ରଥମେ ଯେପରି ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ, ମନେ ହେଉଥିଲା, ଦେଶ ସ୍ବାଧୀନ ହେବା ଦିନୁ ଆମର ଅଧ୍ୟାପକ ହୋଇଛୁ ଓ କଂଗ୍ରେସ ହଟିଯିବାରୁ ନିର୍ମଳ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ପାଇଁ ସମୟ ଆସିଲଣି ।”

ମୁଁ ତୁମ୍ଭା ରହଲି । ଅଧ୍ୟାୟ-ରାମାୟଣରେ ଯେଉଁ ସମାଜଚିନ୍ତା ଦିଆହୋଇଛି ତାହା ଜଣେ ଶିକାଳଦର୍ଶୀ ଲେଖକର ଭବିଷ୍ୟତ ଦୃଷ୍ଟି ନା ଅନୁଭବ - ଏ ବିଷୟରେ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଥାଏ ।

ଦାସେ କହିଲେ, “ଆପଣଙ୍କ ହିନ୍ଦୀ ପତ୍ରିକାର ଓ ଆଧ୍ୟାୟରାମାୟଣର ଲେଖାରେ ଯେଉଁ ଚିନ୍ତା ଦିଆଯାଇଛି ତାହା ସମଗ୍ର ସମାଜର ନା ସମାଜର କ୍ଷୁଦ୍ର ବା ବୃହତ୍ ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗର, ତାହା ବିଚାର କରନ୍ତୁ । ହିନ୍ଦୀ ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ‘ପ୍ରାୟ’ ଶବ୍ଦ ଦୁଇଥର ବ୍ୟବହାର କରିବାର ତ ଆପଣ ପଡ଼ିଲେ । ଆଧ୍ୟାୟ ରାମାୟଣର ଏ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଶ୍ଳୋକରେ ବି ‘ପ୍ରାୟଶଃ’ ଠାଏ ଲେଖା ହୋଇଛି । ଏଥିରୁ ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ, ସମସ୍ତେ ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇଗଲେଣି ବୋଲି ସ୍ପେ କହିନାହାନ୍ତି ବା ସେ କହିନାହାନ୍ତି । ଆପଣ କ’ଣ ମନେ କରୁଛନ୍ତି, ଆମ ସମାଜର ନୈତିକ ମୂଲ୍ୟମାନ ଏକାବେଳେକେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲଣି ?”

ଏଥର ମୁଁ ଟିକିଏ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଲି, “ମୁଁ ବା ଆପଣ ମନେ କରିବାରେ ତ କଥା ନାହିଁ । ଆପଣ ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ବସିଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣି ପାରୁନାହାନ୍ତି ସିନା, ମୁଁ ବାରଆଡ଼େ ବୁଲି ଦେଖୁଛି, ସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ, ସଦାଚର ଆମ ଦେଶରେ ଆଉ ତିନୋ ମାତ୍ର ନାହିଁ ।”

ଦାସେ ଟିକିଏ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ କହିଲେ, “ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଠା’ରେ ବସିଛି ଏକଥା ସତ, କିନ୍ତୁ ଏ ଯୁଗର ଖବରକାଗଜ ମଣିଷକୁ କ’ଣ ଗୋଟାଏ ଠା’ରେ ବସେଇଦେଉଛି ? ଆଜି ସକାଳୁ ତ ଆମେ ଆମେରିକାଠାରୁ ଆରବ ଦେଶବାଟେ ଭଏତ୍‌ନାମ ବୁଲି ଆସିଲେଣି !”

ଏ ଲୋକଟିଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୋର ମାତ୍ର ଦୁଇଦିନର ପରିଚୟ । ପରିଚୟର ଆୟୁ ଯେତିକି ବଢ଼ୁଛି ସ୍ବାକ୍ଷ ପ୍ରତି ମୋର ସନ୍ତାନ ସେତିକି ବଢ଼ୁଛି । ନିପଟ ମଫସଲିଆ ଲୋକ, କିନ୍ତୁ ସବୁ ଖବର ରଖନ୍ତି ଓ ଆଧୁନିକ ଉତ୍ତରୀୟତା ଡଙ୍ଗାରେ ତା’ର ପରିବେଷଣ ବି କରିପାରୁଛନ୍ତି । ମଫସଲ ଗାଁମାନଙ୍କରୁ କର୍ପୁର ସହରକୁ ଉଡ଼ିଯାଇ ଖାଲି କନା ମାତ୍ର ପଡ଼ିବୋଲି ମୁଁ ଶୁଣିଥିଲି । ସ୍ବାକ୍ଷ ଦେଖି ସେ ମତରେ ଟିକିଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଆସିଲା ।

ମୁଁ କହିଲି, “ଆପଣ ତ ନିୟମିତ ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି । କ’ଣ ଦେଖୁଛନ୍ତି ?”

ସେ କହିଲେ, “ଦେଖୁଛି, କୌଣସି ନା କୌଣସି କାରଣରେ, ଖବରକାଗଜବାଲା ଶ୍ରେଣୀ, ଡକ୍ଟର, ନାଟ୍ୟକାରୀ ପ୍ରଭୃତି ଖବର ପ୍ରସିଦ୍ଧିରେ ଖୁବ୍ ରହିଛନ୍ତି । ପତ୍ନୀଙ୍କୁ କା ଦେଖେ, ସେଥିରେ ବି ସେଇ କଥା । ଗଲୁ, ଉପନ୍ୟାସରେ ମଣିଷର ମନ୍ଦ ଦିଗଟା ଉପରେ ଖୁବ୍ ଆଖି ପଡ଼ୁଛି । କିନ୍ତୁ... ?”

ମୁଁ କହିଲି, “ଆଉ କିନ୍ତୁ କଣ ? ମୋର ତ ମନେ ହେଉଛି, ଆପଣଙ୍କ ଭଳି ଯେଉଁ-ମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ନିଜ ଜାତିର ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ସହ ନ ପାରି, ଅନ୍ଧାରରେ ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜି ସବୁ ଠିକ୍ ଅଛି ବୋଲି ମନକୁ ବୁଝାଉଛନ୍ତି ।”

ଦାସେ ମୁଞ୍ଚୁକି ମୁଞ୍ଚୁକି ହସି ଦଣ୍ଡେ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ରହିଲେ । ତା’ପରେ କହିଲେ, “ଏ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କର ଆମର ମତଭେଦ ରହିଯିବ ଦେଖୁଛି । ମୋର ମନେ ହେଉଛି, ଆପଣ ଖାଲି ଖବରକାଗଜ ଓ ଗଲୁ ଉପନ୍ୟାସରେ ଦୃଷ୍ଟି ଆବଦ୍ଧ ରଖିଛନ୍ତି; ମୁଁ ତାହା ପଢ଼ି-ସାରି ଆଖି ଫେରାଇ ନିଜ ଘରକୁ, ସାଇକୁ, ଗାଁକୁ ଓ ପାଖଆଖି ଗାଁମାନଙ୍କୁ ଦେଖୁଛି । ତେଣୁ ବିଶେଷ ନିରାଶ ହେବାର କାରଣ ଦେଖୁନାହିଁ ।”

ମୁଁ ପ୍ରତିବାଦ କଲି, “ମୁଁ ବି ଗାଁମାନଙ୍କରେ ଚାଲୁଛି ।” କିନ୍ତୁ ଗାଁମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୁଁ ପଲ୍ଲବ-ଗ୍ରାସ୍ତ ବୋଲି ମନେ ମନେ ସ୍ୱୀକାର କରିଯାଇ କଥା ମୋଡ଼ିଦେଲି—

“ସହରମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆପଣ ବୋଧହୁଏ ଧାରଣା କରିପାରୁନଥିବେ । ମୁଁ କଟକର ଲୋକ—ମୋର ଉତ୍ତର ସେଠାରେ କଟିଗଲଣି । ମୁଁ ନିର୍ଭରଶୃଙ୍ଖଳା କହିପାରେ ଯେ, ଖବରକାଗଜବାଲା ଆଦୌ ଅଭିଯୋଗ ନ କରି, ବରଂ ଜଗି ଜଗି ଅବସ୍ଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛନ୍ତି ।”

ସେ ଦବିଗଲା ପରି ଜାଣିଲି; କହିଲେ, “ନିଶ୍ଚୟ, ନିଶ୍ଚୟ; ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ, ପରୋକ୍ଷ ଅନୁମାନ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରବଚନଠାରୁ ନିଶ୍ଚୟ ଅଧିକ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ହେବାର କଥା । କିନ୍ତୁ ମୋର ଗୋଟାଏ ସନ୍ଦେହ ହେଉଛି । ସେଠାରେ କ’ଣ ଆଉ ମରଦମାନେ କାମଦାମ, ପାଇଟିଫିକ୍ କରିବାକୁ ଘରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ି, ଦାଣ୍ଡକୁ ଯାଉନାହାନ୍ତି ? ବିଦେଶ ଗଲେ କଣ ଲୋକେ ସବୁବେଳେ ଆଶଙ୍କା କରୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ତାଙ୍କ ଘରେ ଅଘଟଣ ଘଟଣ ହେଉଥିବ ?”

ସରଳ, ନିଷ୍ପତ୍ତି ବୃଦ୍ଧି ନ ଜାଣିପାରି ମୋତେ ମାଡ଼େ ମାଲିକ ପରି ଅନୁଭବ କଲି । ମୁଁ କଟକରେ ଗୁଡ଼ି ଅଧିକ ମୋ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଓ ସାନ ସାନ ପିଲା ତିନୋଟିଙ୍କୁ । ଚାକିରବାକର କେହି ନାହାନ୍ତି । ବଡ଼ ବିଅ, ବୟସ ଚଉଦ ହୋଇଗଲଣି; ସେଇ ଯାଏ ପାଖ ଦୋକାନକୁ ସରଦା ପାଇଁ । ମୁଁ ୧୫ ଦିନ ହେଲେ ଘର ଗୁଡ଼ିଲଣି, କିନ୍ତୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ଘର ବିଷୟରେ ଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ । ମୁଁ ଦବିଗଲି ।

ସେ ମୋ ଭାବକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ କରି - କହିଗଲିଲେ, “ମୁଁ ଜାଣେ, କଟକରେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଦୋକାନୀଠାରୁ ମାସିକ ଆସନ୍ତା ଖାଆନ୍ତି, କାଲିରେ । କେତେ ଦୋକାନୀଙ୍କର କେତେ ଟଙ୍କା ରୁଡ଼ିଯାଉଛି ତାହାର ନିଶ୍ଚୟ କରନ୍ତୁ ; ଜାଣିବେ, ସତ୍ୟ ଓ ସଦାଗୁରୁ ଅନୁଭବ ଏ ବିଷୟରେ ଅଛି । ସମାଜରୁ ବିଶ୍ୱାସ୍ୟ ଏକାବେଳକେ ଲୋପ ହୋଇଗଲେ, ଦଣ୍ଡେ ବି ଚଳି ହେବନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରୁଛି । ହଜାରେ ବର୍ଷ ବ୍ୟାପୀ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଓ ଦୁଇଶହ ବର୍ଷର ଇଂରେଜଙ୍କ ନିର୍ମମ ଶାସନରେ ଯେଉଁ ସମାଜ ଭୃଷ୍ଟ ପଡ଼ିନାହିଁ, ତାହା କ’ଣ ଆମ ନିଜ ଲୋକଙ୍କ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷର ମୂର୍ଖତା ଯୋଗୁଁ ଏକାବେଳକେ ଶୁଦ୍ଧ ପଡ଼ିବ ? ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ, ଗୋଟାଏ କୃତ୍ରିମ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ଯାହା ଯୋଗୁଁ...।”

ଏତେବେଳକୁ ସାଇର ପାଞ୍ଚ ସାତଜଣ ପୁରୁଷା ଲୋକ ଆସି ଦାସଙ୍କ ଚଉପାତିରେ ବସି ଆମ କଥା ଆଗ୍ରହରେ ଶୁଣୁଥାନ୍ତି । ଦାସଙ୍କ କଥା ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବାରେ ସେମାନେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଚାଲିଲେ, ଘନିଜଣ ଯୁବକ ଦାଣ୍ଡରେ ସାଇକଲ ଥୋଇଦେଇ ଦୁମଦୁମ ହୋଇ ପାହାଚ ଚଢ଼ି ଆସିଲେ । ସମସ୍ତେ ବେପାରବାସୀ ; ବସ୍ତ୍ର ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖି, ବା ଅପରିଚିତ ମୋତେ ଦେଖି ଟିକିଏ ବି ଶଙ୍କିଲେ ନାହିଁ । ଦାସେ କିନ୍ତୁ ଟିକିଏ ବ୍ୟସ୍ତ ବା ବିବ୍ରତ ନ ହୋଇ ସ୍ୱେଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ପାରୁଥିଲେ, “କରେ ! ତମେ ଶଲେ ଏତେବେଳେ କୁଆଡ଼ୁ ଆସିଲ ? ଏତେ ଉତ୍ତପିତ୍ତ ଯେ, ନମସ୍କାର କରିବାକୁ ମନେ ପଡ଼ୁନାହିଁ । (ମୋ-ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ) ଆଗଟି ମୋ ଝିଅର ପୁଅ, ଆଉ ଦ୍ୱିଜଣ ତା’ ସାଙ୍ଗ, ସେଇ ଗାର । ତେଣୁ ଘନିହେଁ ନାହିଁ ।”

ଯୁବକମାନେ କହିବୁ ଲାଗି ତ ହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ଠିଆ ହେବାରେ ଦାସେ କହିଲେ, “ଯାଅ, ଘର ଭିତରକୁ ଯାଅ, ଗୋଡ଼ ହାତ ଧୋଇ କ’ଣ ଯା’ ଖାଇବ ; ଘରପୋଡ଼ି-ନିଆଁ ଲିଭେଇ ଆସିଲା ପରି ତ ଦିଶୁଛି ।”

ଦାସଙ୍କ ପାରିବାରିକ ବିଷୟରେ ଆମେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କରିଛୁ, ତାଙ୍କ ନାହିଁ ଘର ଭିତରୁ ମୁହଁ ପୋଛୁ ପୋଛୁ ଆସି ଆମ ଭିତରେ ବସିପଡ଼ି ଆରମ୍ଭ କଲେ, “ଅଜା ! ଆଜି କଣ୍ଟ୍ରୋଲ ଅଫିସରେ ଭାରି କାଣ୍ଡ ହେଲା । ଆମ ପଡ଼ିଶା ଘର ଏଇ ରାତି ଭଜନାକୁ ଆଜି ସିଭଲ୍ ସମ୍ମାନ ଅଫିସର ହାଜତକୁ ପଠାଇଥିଲା ।”

ରାତି ଆସି ବସୁବସୁ କହିଲେ, “ମୋତେ ହାଜତକୁ ପଠାଇଥିଲେ ତା ଇଚ୍ଛୁକ ଯାଉଥାନ୍ତି । ତା’ ଗୁରୁର ରହୁଥାନ୍ତା କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ ।”

ଦାସେ ପଚାରିଲେ, “ଆରେ ଖବର କ’ଣ ? ଠିକେ ଠିକେ ଦି’ପଦରେ କହିଦିଅ । ଆମର ଗୋଟାଏ କଥା ପଡ଼ିଛି ।”

ଶୁଣିଲୁ, ଯୁବକ ରଘୁବାବୁ କଣ୍ଟ୍ରୋଲ ବାବୁଙ୍କଠାରୁ କିଛି ଚଳି ଓ ଗହମ ପାଇଁ ସ୍ପେସାଲ ପରମିଟ୍ ପାଇବାକୁ ଖଣ୍ଡେ ଦରଖାସ୍ତ ଦେଇଥିଲେ । ସେଥିରେ ତାଙ୍କ ବାପାଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧ-ଘର କାଲି ବୋଲି ଲେଖାହୋଇଥିଲା । ଯାହାର ବାପାଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧଘର କାଲି, ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ

ଅନ୍ତରଃ ନଥ ଦିନର ଦାଢ଼ି ରହୁବା କଥା । କିନ୍ତୁ ଅଫେସକୁ ଯିବା ସକାଶେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ପ୍ରଶାଳୀରେ ସେ ମୁହଁ ଖିଅର ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମୁହଁ ଦେଖି କଣ୍ଢେଇ ହାକିମ ତାଙ୍କ ଦରଖାସ୍ତ-ଲିଖିତ କାରଣକୁ ଅବଶ୍ୟୟ କରି ତାଙ୍କୁ ଗୁରୁଣ-ବିଶ୍ୱରେ ପକାଇବାକୁ ବସିଥିଲେ ।

ଦାସେ ଟିକିଏ ଚିନ୍ତା ହୋଇ ରହୁକୁ କହିଲେ, “ନନା ଟାଟାରେ ଅଛନ୍ତି ଟିକି ? ଚିଠି କେବେ ପାଇଥିଲୁ ?”

ରଘୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ମୁହଁ ଘୋରୁ ଘୋରୁ ଆସ୍ପଷ୍ଟ ସମର୍ପନ କରି ଦାସେ ଆପଣଙ୍କ ନାତି ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କଠାରେ ଅଭିଯୋଗ କଲେ, “ଆଉ, ଅନାମର ଦରଖାସ୍ତ କଥା କହୁନାହିଁ ?”

ଅନାମ, ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପିଠିରେ ଟିପି ମାରବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଉପେନ୍ଦ୍ର କହିଲେ—ଅନାମ ଦିନମାସ ତଳେ ନିଜ ପୁଅର ସ୍ୱନକ୍ଷତ୍ର ପାଇଁ ଚନ୍ଦ୍ର, ସୁକ୍ଳ ଓ ଗହମ ନେଇଥିଲା । ଆଜି ଦର-ଖାସ୍ତରେ ଲେଖିଥିଲା ନିଜ ବିବାହ ପାଇଁ ଗହମ, ସୁକ୍ଳ ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ଦରକାର ।

ଦାସେ ହସିଲେ, ଆମେ ସମସ୍ତେ ବି ହସିଲୁ । ଦାସଙ୍କ ଟିପିପଣି ଶୁଣି ହସ ଆନ୍ତର ବଢ଼ିଲା—“ହାକିମଟା କ’ଣ କୁଣ୍ଡା ଦେଇ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲା ! ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ପୁଅର ସ୍ୱନକ୍ଷତ୍ରର ଦିନମାସ ପରେ ମଣିଷର ପୁନର୍ବିବାହ ହେବାରେ ଅସମ୍ଭବ ଲାଗିଲା କାହିଁକି ?”

ଅନାମ ବାବୁଙ୍କ ଆଖିକୁ ଗୁଢ଼ି ସେ କହିଲେ, “କରେ ମୂଲରୁ ମାଛପ-ନ ଥିବା-ବାଲା ! ପୁଅ ନାଁ ଦେଇଛୁ କ’ଣ ? ଗୁ ଖାଇବାକୁ ଚନ୍ଦ୍ର ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ତ ମାଛପ ମାରି ସାରିଲୁଣି, ଗୁ କରିବ କିଏ ?”

ଦିନଜଣାକକୁ କହିଲେ, “ଏକ ପୁଅ କୁଲେ ଜାତଃ ଉପରବଣ ଲୁପ୍ୟତେ । ଜାତିଚନ୍ଦ୍ର ଗୁଡ଼ିଏ ତ ! ହଉ, ହଉ, ଆସିବା ହେଉ । ଯାଅ, ଗାଁରେ ବୁଲୁଲୁ କରିବ । ଆମର ସ୍ତେ ଉଦ୍‌ଲେକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟାଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା ।”

ସେତେବେଳକୁ ମୋ ମୁହଁ ଖୁବ୍ ବିଷଣୁ ହୋଇଥାଏ । ସେ ମୋତେ ଗୁଢ଼ି କହିଲେ, “ଆପଣ ଏ ଟୋକାଙ୍କ ଗାଈ ଶୁଣି ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ ପରା ?”

ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ନ କରି ବିଜୟ ଉତ୍ସାହରେ କହିଲି, “ନିଜେ ତ ଶୁଣିଲେ ! ଆପଣଙ୍କ ନିଜ ପିଲାଙ୍କ ରବାଡ଼ ତ ସ୍ତା, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପଚାରୁଛୁ କିଏ ? ଆପଣ ସେମାନଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ତିନା ନ କରିବାରେ ମୁଁ ବିସ୍ମିତ ହେଉଛି ।”

ଦାସେ ଦୋଷ ସ୍ୱୀକାର କଲପରି କହିଲେ, “ଅଜ୍ଞା ନାତିକୁ ସେତକ ଭର୍ତ୍ତିନା କରିବାର ଚଳେ, ସେତକ ଭର୍ତ୍ତିନା ତ କରିଛି । ଜାଣିଲେ ବାବୁ, ବୃତ୍ତାମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ନିଜର ଅତୀତକୁ ମନେ ନ ପକାଇ, ପିଲାଙ୍କ କଥାରେ ନାକ ଟେକିବାକୁ ସେମାନେ ଆଡ଼େଇ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ଆମେ ଆମ ପିଲାଦିନେ କୋଉ ମହାପାତ୍ରେ କରି ପକାଇ-ଥିଲେ ସେ, ମନେ ପକାଉନାହିଁ !”

ସେ ଦାସଙ୍କର ବାଲ୍ୟ-ସଙ୍ଗୀ । ଦାସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ମନେପଡ଼ୁନଥିବ ହୁଏତ । କଟକରୁ ସେଥର ଗାର୍ଡ଼ ସାହେବର ଡବାରେ ବସି ଆସିବା କଥା ମନେ ପଡ଼ୁଛି ?”

ଜଳମଧ୍ୟରେ ଆସି ବସିଥିବା, ଦାସଙ୍କ ସଙ୍ଗୀ ମହାପାତ୍ରେ ଠୋ ଠୋ ହସି କହିଲେ, “ପରୁଣ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ‘ଭୂରକୋଳି’ ଖିଆଟା ମନେ ପକେଇଲେ ହେଲେ ? ତମ ନନା ତ ସେ ଦିନକୁ ଦଶବର୍ଷ ହେଲ ମରିଥିଲେ, ବୋଉ ତା’ ଆଗରୁ ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଏକା କଥା, ସେଇ ‘ଅଶୁଭ୍ରଥାମା ହୁଡ଼’ । ଆମ ନନା ଆଗରୁ ମରିଥିଲେ ବୋଲି କ’ଣ ଦୋଷ ଲଗିବ ନାହିଁ ? ‘ନରେ ବା କୁଞ୍ଜରେ ବା’ ଯୋଡ଼ିଥିଲେ ବୋଲି କ’ଣ ମୂଧୁବରକୁ ନ ଲଗିଲା ?”

ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କ ଜିଜ୍ଞାସା ଚରତାର୍ଥ କରି ମହାପାତ୍ରେ ଘଟଣାଟି ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ।

ଦାସେ ଓ ମହାପାତ୍ରେ ସେତେବେଳେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜର ଛାତ୍ର, ହଷ୍ଟେଲରେ ରହୁଥାନ୍ତୁ (ଏ ଦୁହେଁଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖି ଏମାନେ କଲେଜର ଛାତ୍ର ଥିଲେ ବୋଲି ମନରେ ଭୁଲୁ ନଥାଏ ।) ଗାଁକୁ ଆସିବେ ବୋଲି ଦୁହେଁ ଗାଁ ଚିନିଟା ବେଳେ ଷ୍ଟେସନକୁ ଆସି ଦେଖନ୍ତୁ ତ ଗାଡ଼ି ଗୁଡ଼ିଦେଲଣି । ସାମନାରେ ଗାର୍ଡ଼ ସାହେବର ବସରୁ ଦେଖି ଦୁହେଁ ତାରି ଭିତରେ ପଶିଗଲେ । ମୁଣ୍ଡରେ ଚୁପି ହୋଇଥିବାରୁ ଦାସେ ମୁଣ୍ଡ ଖିଅର ହୋଇଥାନ୍ତୁ । ଗାର୍ଡ଼ ସାହେବ ଏମାନଙ୍କ ଧୂଷ୍ଟତାରେ ବିରକ୍ତ ହେଲବେଳକୁ ଦାସେ କୈଫିୟତ୍ ଦେଲେ, ‘ବାପା ମରିବାର ପନ୍ଦରଦିନ ବି ହୋଇନାହିଁ । ଆଜି ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ମିଳିଛି ଯେ, ବୋଉର ଅବସ୍ଥା ସାଫାଢ଼କ’ । ଗାର୍ଡ଼ଟି ପ୍ରୌଢ଼; ଆଙ୍ଗ୍ଲୋ-ଇଣ୍ଡିଆନ । ଏ ଦୁଃସମ୍ବାଦ ଶୁଣି ଦାସଙ୍କୁ ନିଜ ଆସନରେ ବସାଇ ମଣିଷର ନରୁରତା ଓ ଦୟାମୟ ସିଣ୍ଡୁଳ କରୁଣା ବିଷୟରେ ଦୀର୍ଘ ଧର୍ମ-ଉପଦେଶ ଦେଇ ନିଜ ପକ୍ଷସାରେ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ରୋଡ଼ଠାରେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଟିକିଟ୍ ଅଣାଇ ଦେଇ ବିଦା କଲେ ।

ଦାସେ କହିଲେ, “ନିଜ ବେଳକୁ ଏ କଥା ଥିଲା ବାହାଦୁରୀ । ପିଲାଙ୍କ ବେଳକୁ ଏହା ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ହେବ କାହିଁକି ?”

ମୁଁ ପ୍ରତିବାଦ କଲି, “ଘଟଣା ଦୁଇଟା, ପ୍ରକାରରେ ଏକା ହେଲେ ବି, ପ୍ରକୃତରେ ଏକା ନୁହେଁ ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଆପଣ ଯେପରି ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାକୁ ବସିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ଘଟଣା ଦୁଇଟା ଉଣିଗବିଶ୍ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯେ ଦୋଷ କରିଥିଲି ତାହା ନିଃସନ୍ଦେହ । ମୋର ଅଭିଭାବକ ସେ ସମୟରେ ମୋତେ ମୋ ଦୋଷ ଦେଖାଇ-ଦେଇଥିଲେ ।”

ମୁଁ କହିଲି, “କିନ୍ତୁ ଆପଣ ତ ଆଜି ଏ ପିଲାଙ୍କ ଦୋଷ ଦେଖାଇଲେ ନାହିଁ !”

ଦାସେ କହିଲେ, “ସେ ଯେଉଁ ଗାଁରେ ଦୋଷ ଦେଖାଇଥିଲେ, ମୁଁ ମୋ ପିଲାଙ୍କୁ ସେଇ ଗାଁରେ ତାଙ୍କ ଦୋଷ ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଆସିଛି । ସେ ପିଲାଙ୍କ କଥା ସ୍ମରଣ । ଏମାନଙ୍କର ଅଭିଭାବକ ଅଲଗା ଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ସ୍ବାଙ୍କର ଅଜ୍ଞା—ଆମ ଚଳଣିରେ ମୁଁ ସ୍ବାଙ୍କର ସାଙ୍ଗ ; ସାଙ୍ଗପରି ତୁଆରିବି ସିନା ! ମୁରବିପଣ ଜାହର କରିବାକୁ ବସିଲେ ସେମାନେ ପାଖ ପଶିବେ କିଆଁ ? ପାଖକୁ ଆସିଲେ ବି, ସରଳଭାବରେ ସବୁକଥା ପ୍ରକାଶ କରିବେ କିଆଁ ? ଆଜିକାଲିର ଅଭିଭାବକମାନେ କଠୋର ହେବାକୁ ଯାଇ ଆପଣା ପିଲାଙ୍କ ଆଗରେ ମେଘନାଦ ପାଟଣା ଗଢି ଦେଉଛନ୍ତି ।”

କିଆର ଶିଅ ମୁଁ ଭଲ କରି ଧରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ସେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ମୋ’ ଅଭିଭାବକ ମୋତେ କପରି ତୁଆରିଥିଲେ ଶୁଣିଲେ ଆପଣ କଥାଟାକୁ ବୁଝି-ପାରିବେ ।

“ଆଗରୁ ତ କହିଛି, ମୋର ପିଲାଦିନେ ମୋର ବାପା ମା ମରିଆନ୍ତି । ମୋର ଅଭିଭାବକ ଆନ୍ତ୍ର ମୋର ଦେହେ—ମୋ ପିତାଙ୍କଠାରୁ ସେ ବୟସରେ ଗୁଡ଼ିଏ ବଡ଼ ଥିବାରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଗୋପି ବାପ ବୋଲି ମନେ କରୁଥାଏ । ସେ ଦିନ ରେଳରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଘରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରେ ମୋ ବାହାଦୁରୀ କଥା ବୟାନ କଲି । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ ଦେହକୁ ନ କହିଥିଲେ ବି ସେ ଶୁଣିଲେ । ଶୁଣି, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ଆମୋଦିତ ହେଲେ । ସେଦିନ ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ମୋତେ ପାଖରେ ବସାଇ ଏଣୁତେଣୁ ନାନା କଥା ଭିତରେ କହିଲେ, ‘ଆଜି ସେ ଗାଡ଼ି ଯାହେବକୁ ଯାହା କହିଲୁ, ନ କହିଥିଲେ କ’ଣ କ୍ଷତି ହୋଇଥାନ୍ତା ? ଗାଡ଼ି ଡିବାରେ ତ ଚଢ଼ି ଯାଉଥିଲା । ସେ ଖୋର୍ଦ୍ଧାରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତା’ ଡିବାରେ ଆସିବାକୁ ନ ଦେଇଥିଲେ ବି ବାରଙ୍ଗ ଯାଏ ତ ନିଶ୍ଚୟ ଦେଇଥାନ୍ତା । ତା’ ପରେ ରୂମେ ଅନ୍ୟ ଡିବାରେ ଆସି ବସିଥାନ୍ତା । ମିଛରେ ସିନା ବାପ ମାଙ୍କ ନାମ ବିକଲି ?’ ସେଇ ଦିନଠାରୁ ମିଛ କହିବାରେ ମୋ’ର ଅସଲ ସ୍ବର୍ଥ କେତେ ବିରୁଦ୍ଧ ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇଗଲା । ମିଛ ଆଦୌ କହିନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ ମିଛ ହେବ, କିନ୍ତୁ ମାତ୍ରା ଖୁବ କମିଗଲା ।”

ମୁଁ ମାନିଲି, ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ସେଇପରି ଶାସନ କରିବା ବାସ୍ତବିକ ଠିକ୍ ।

ଦାସେ କହିଲେ, “ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସେତିକି କରିବାକୁ ବି ଦୋଦୋ ପାସ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ସେ ପିଲେ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ କହୁଥିଲି, ଅଜିକାଲି ଯେଉଁ କୃତ୍ରିମ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ତାହା ଯୋଗୁଁ ଅବସ୍ଥା ସଂଭାଳିବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିଲାଣି ।”

ଦାସେ ପରିସ୍ଥିତିର କେଉଁ ଦିଗଟାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି ଜାଣିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କଲି ।

ସେ କହି ଚାଲିଲେ, “ରୁ’ ଟିକିଏ ଖାଇବାକୁ ବାପ ଶୁଦ୍ଧ ଘର କରୁଥିବା ଏ ପିଲାଙ୍କୁ ଦେଖନ୍ତୁ । ଏକ ଦିଗରେ ସରକାର ତରଫରୁ ରୁ’ ଖାଅ ବୋଲି ପ୍ରଚାର ଚାଲିଛି—ବା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲୁଥିଲା । ଏହି ପ୍ରଚାର ଫଳରେ ବାପ ମା ୨୩ ବର୍ଷର ପିଲାଙ୍କୁ ଦି’ ଓଲି ରୁ’ ପିଆଉଛନ୍ତି । ପିଲାଙ୍କୁ ୧୩୧୫ ବର୍ଷ ହେଲାବେଳକୁ ଅଫିମ ପରି, ରୁ’ ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇ-

ଯାଉଛି । ଚନ୍ଦ୍ର ଟିକିଏ ନ ହେଲେ ନ ଚଳେ । ପୁଲିସଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଲ ହୋଇ ଦୋକାନମାନେ ଚନ୍ଦ୍ର ସେରକୁ ଚାରି ଟଙ୍କା କରିଦେଲେଣି । ପୁଣି ଭାତ ନ ଖାଇ ଅଟା ଖାଅ ବୋଲି ସରକାର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଫଳରେ ଦେଶର ଅଧେ ଲୋକ ଅନ୍ତତଃ ଓଲଟି ଚାଲି ପରଟା ଖୋଜୁଛନ୍ତି — ସ୍ବାକୁ ସବୁ କଳାବଜାରରୁ କରିବାକୁ ପଇସା ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ସେ-କୌଣସିମତେ ସ୍ବାକୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ, କେହି ଦୋଷ ଦେଖୁନାହାନ୍ତି ।”

ମୋତେ ସ୍ବାକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ଯେ, କଳାବଜାରରୁ ଏ ଜନସ ସବୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଯେଉଁକି ଅନ୍ୟାୟ, ମିଛ ଦରଖାସ୍ତ ଲେଖିବା ତା’ ଠାରୁ ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ ନୁହେଁ ।

ଦାସେ କହିଲେ, “ଗୁରୁ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ ଦେଖିବେ, ସରକାରଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ହିଁ ଲୋକେ ନ୍ୟାୟ ଅନ୍ୟାୟର ଯେଉଁ ବାଛବିଚାର ପାରମ୍ପରିକ ଗତିରେ କରୁଥାଉଥିଲେ ତାହା ଗୁଡ଼ିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ଭାଗବତ ଆଜନଟି କଥା ବିଚାର କରନ୍ତୁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଜମିମାଲିକ ଓ ଭାଗବତୀ ଉଭୟଙ୍କୁ ମିଛ ମକଦ୍ଦମା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଖଣ୍ଡେ ହେଲେ ଜମି ଚଷମିବା ଭାଗବତୀ କହୁଛନ୍ତି, ସେ ୧୯୫୫ରୁ ଜମି ଧରିଲଣି । ୧୯୫୫ରୁ ଭାଗ ଲଗାଇଥାବା ଜମିକୁ, ମାଲିକ ଦାବି କରୁଛନ୍ତି ଆରବର୍ଷ ହାତ ଗୁଣରେ ରଖିଥିଲା ବୋଲି । ଉଭୟ ଧରଣ ମିଛକୁ ତାର ଦେବା ପାଇଁ ଓଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅଛନ୍ତି ।

“ପୁଣି, ଲୋକେ ଆଖିରେ, ଓ ଖବରକାଗଜ କରିଆରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କର ଗତି ଦେଖୁଛନ୍ତି । ବିଧବା, ବୟସ୍କା ମହିଳା କ୍ଷମତାରେ ରହି ପରପୁରୁଷଠାରୁ ବହୁମୂଲ୍ୟ ପରିଚ୍ଛଦ ଉପହାର ନେଇ କଥା ପଡ଼ିଲା ବେଳକୁ ଫାଙ୍କୁଛନ୍ତି ; କେନ୍ଦ୍ରମନ୍ତ୍ରୀ ବିରଳା କମିଶନରୁ ଗ୍ରେସ୍ରେ ଦରମା ନେଇ ତାଙ୍କୁ ପରମିଟ୍, ଲାଇସେନ୍ସ କରାଇ ଦେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କାଗଜପତ୍ରରୁ ବାହାରିଲା ବେଳକୁ, ନିଜେ ନାନାବିଧ ଦୁର୍ଗତିରେ ଜର୍ଜରିତା ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ସହକର୍ମୀଙ୍କୁ ସଖ୍ୟା ପୋଡ଼ାଇବାକୁ ବସୁଛନ୍ତି । ଯେ ଦୁଇମାସ ହେଲା ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଛନ୍ତି ସେମାନେ ଦୁଇ ହାତରେ ପଇସା ସାଉଁଟିବାରେ ଲାଗିଗଲେଣି । ଏ ଧରଣରେ ନ୍ୟାୟ ଅନ୍ୟାୟର ମାଧକାଠି ଧରି ପିଲେ ଚଳିବେ ବୋଲି ଆଶା କରିବା ବୃଥା ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ତେବେ ତ ଆମ ନାତିଙ୍କ ଅମଳରେ ବି ଦୁର୍ଗତି ଦୂର ହେବ ନାହିଁ । ଏ ଦେଶର ଅବସ୍ଥା ତେବେ କ’ଣ ବଦଳିବାର ଆଶା ନାହିଁ ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ନାତିଙ୍କ ଅମଳରେ କାହିଁକି, ଅଣନାତି ପଣନାତିଙ୍କ ଅମଳରେ ବି ଦୁର୍ଗତି ଦେଶରୁ ମୁଲୋପାସିତ ହେବ ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରୁନାହିଁ ; ଆମ ଅଣ-ଗୋଷ୍ଠି ବାପ, ପଣ-ଗୋଷ୍ଠି ବାପଙ୍କ ଅମଳରେ ବି ଦୁର୍ଗତି ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହାର ମାହା ବଢ଼ିଯାଇଛି — ଏତିକିମାତ୍ର ପ୍ରଭେଦ ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ସେଇ ଯୋଗୁଁ ତ ଦେଶର ସାତଲକୁ ଯାଉଛି ବୋଲି ମୁଁ କହୁଛି ।”

ସେ କହିଲେ, “ଦେଶ ରସାତଳକୁ ଯିବା କାହା ହାତରେ ନାହିଁ, ଏହା ବିଧାତାଙ୍କ ହାତରେ — ଏତିକି ବିଶ୍ୱାସ ହେଲେ, ଅବସ୍ଥା ଯେତେ ଅନ୍ଧାର ଦିଶୁଛି, ସେତେ ଦିଶିବ

ନାହିଁ । ଦୁର୍ନୀତି କଲେ ପୋଷାଉ ନାହିଁ ବୋଲି ଯେଉଁ ଦିନ ଦୁର୍ନୀତିଗ୍ରସ୍ତ ଲୋକେ ବୁଝିବେ ସେଇଦିନ ପୁଣି ଦେଶର ଦୁର୍ଗତି ଦୂର ହେବାର ବାଟ ଫିଟିବ । ଯେ ନ ବୁଝିବେ, ସେଇ କେତେକଟା ମାତ୍ର ରସାତଳକୁ ଯିବେ, ଯେପରି ଆମ ଅତି ଆଗରେ କଂଗ୍ରେସବାଲ୍ଲ ଯାଇଛନ୍ତି ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ଯେ ରହୁଛନ୍ତି, ସେ ତ ବିଶମାତ୍ର ଦେଖି କୋଳଥ ପରି ଚେପା ହେଉନାହାନ୍ତି !”

ଦାସେ କହିଲେ, “କଂଗ୍ରେସବାଲ୍ଲଙ୍କ ଦୁର୍ନୀତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁମାନେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ଏବେ ହାତକୁ ଛମତା ନେଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ବି ତ କଂଗ୍ରେସବାଲ୍ଲଙ୍କ ଭୋଗ ସଂକ୍ରମିତାର ଦେଖାଗଲାଣି । ନିଜେ ଭୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭୋଗ ଛଡ଼ାଇବାକୁ ବଳଦ ମୁଣି ଧରି ବୁଲିଲେ କିଛି ଫଳ ହେବ ନାହିଁ । ଉପରେ ଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଆଚରଣକୁ ଦେଖି, ଦୁର୍ନୀତି ଆପେ ଆପେ ଚପିଯିବ, ଏବଂ ତଳସ୍ତରରେ ଯେଉଁଠାରେ ରହୁବା କଥା ସେଇଠାରେ ଯାଇ ରହୁବ । ତାହା ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବନ-ସ୍ରୋତର ଭୈରବରେ ଦେଶ ପଡ଼ି ଶିଙ୍ଘିବୁଡ଼ା ଖାଉଥିବ ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ସେଇଠି ତ ଶେଷ ।”

ସେ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ, “ଭୈରବରେ ପଡ଼ିବା ମଣିଷଙ୍କ ଭିତରୁ ଶହେକେ ପରୁଣ ବଢ଼ିଯାନ୍ତି । ସମସ୍ତ ଦେଶଟା ଶେଷ ହେବ କାହିଁକି ? ଶୁଣିଆ ଖାଲି ହୋଇ ଏହା ପୁଣି ବାହାରବ ଓ ଆଗରେ ଭୈରବରେ ପଡ଼ିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁଣି ସ୍ରୋତରେ ଘୁସି ଆଗେଇବ । ଏଇ ତ ସଂସାରର ଘାତ । ପୁଣେ ଏ ଦେଶ ବହୁତ ଭୈରବରୁ ବଢ଼ିଛି ; ଏ ଭୈରବରୁ ବି ବଢ଼ିବ ବୋଲି ଶ୍ରେୟ କରିବା କି ଆମର ଧର୍ମ ।”

ମୁଁ ଏହା ଭଲ କରି ବୁଝି ନ ପାରିଲେ ବି ତୁମ୍ଭା ହେଲି ; ସେତେବେଳକୁ ସଂଧ୍ୟା ଲାଗି ଆସୁଥାଏ ।

(୨)

ଦାସଙ୍କ ଗାଁରେ ପହଞ୍ଚି ସ୍ଥାନୀୟ ଦେବମନ୍ଦିରରେ ଆହାରର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ବୋଲି ଯୋଜନା କରୁଥିଲି । ମୁଁ ଅନ୍ୟତ୍ର ଖାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରେ ନାହିଁ ବୋଲି ବୁଝି ମହାପାତ୍ରେ ମହାଦେବ ମନ୍ଦିରର ପୂଜାସ୍ଥ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବେ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଦାସେ ଏକଥା ଶୁଣି କହିଲେ, ‘ଦେବମନ୍ଦିର ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାରେ ଆହାର କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଯଦି ବ୍ରତ ଥାଏ, ଅଲଗା କଥା । ଆମ ଏଇଠାରେ କୌଣସିମତେ ଗଣ୍ଡେ ଫୁଟେଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ ଆପଣଙ୍କୁ ସୁବିଧା ହେଉ କି ନ ହେଉ, ଆମକୁ ସୁବିଧା ।’

ମହାପାତ୍ରେ ଜବାବ ଦେଲେ, ‘ହଁ, ତୁମ ଘର ରେଷେଇଠାରୁ ଠାକୁର ମନ୍ଦିରରେ ଭଲ ହେବ, ଏଥିରେ ଆଉ ସନ୍ଦେହ କ’ଣ ? ବାରକୁଲ ବାବୁ ଯଦି ତୁମ ଘରେ ଖାଇବାକୁ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ, ତେବେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗମେଳରେ ସେ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ରାଜି । ଆମ ଘରେ ଗୃହଣୀ ଯେଉଁ ଢିନ ଢିଅଣ ଚାରିଭିଜା କରିବେ, ତାହାର ଲେଉ ସମ୍ବରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।’

ଦାସେ ଖୁବ୍ ହସିଲେ, କହିଲେ, ‘ଆରେ ହଁ ତ, ତୁମର ତ ସୁଖୀ ପରିବାର ! ଏ ଓଲଟା ଆମ ଏଠାରେ ଚଳିଯାଉ, କାଲି ତୁମ ଗୃହଣୀଙ୍କ ଆଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା । ମୁଁ ବି ରନ୍ଧାବତୀରେ ତାଙ୍କୁ ଟିକିଏ ସାହାଯ୍ୟ କରିବି ।’

ପରେ ଜାଣିଲି, ମହାପାତ୍ରେ ରପତ୍ତିକ । ସାତବର୍ଷ ହେଲା ତାଙ୍କ ସହଧର୍ମଣୀ ତାଙ୍କର ଅଗ୍ରଗାମିନୀ ହୋଇ ଆଉ ସୁରରେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ବସା ଛୁଆ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ମହାପାତ୍ରଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି । ବିବାହର ଫଳସ୍ୱସ୍ତ ଦୁଇଟି ପୁଅ ଓ ଗୋଟିଏ ଝିଅ । ଝିଅଟି ତା’ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗରେ ଗୋଟିଏ ଗୁଳର ଜାଗାରୁ ଆଉ ଗୋଟିକୁ ବଦଳି ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ଗତ ଦେଢ଼ବର୍ଷରେ ତାଙ୍କର ହେଲଣି ଢିନ ଜାଗା । ଏବେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି କୋରାପୁଟର ମାଲକାନଗିରିରେ । ମହାପାତ୍ରେ କହନ୍ତି, ‘ଏଇଥର ତାଙ୍କ ହାଣ୍ଡିରେ କଳା ପଡ଼ିବ । ଏ ସ୍ଥାନକୁ ଲେଉଟେଇ କୌଣସି ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ କଳ ମୋଡ଼ିବାର ସମ୍ଭାବନା କମ ।’ ବୁଝିଲି, ମହାପାତ୍ରଙ୍କ କୁଝିବାବୁଟି ଟିକିଏ ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇଥିବାରୁ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପାଣ୍ଠିରରୁ ହାତ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଆଉ ପୁଅ ଦୁଇଟି — ଦୁହେଁ ବିବାହତ, ସନ୍ତାନସନ୍ତତି ଯୋଡ଼ିଏ ଢିନୋଟି ଲେଖାଏ ହେଲେଣି । ବଡ଼ ବୋହୂ ଗୁର ମାସ ଶୁଣୁରଙ୍କ ସେବା କରିବାକୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଶୁଣୁରଙ୍କ ସେବା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ରାଜି ହୋଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଗୁରମାସଯାକ ତାଙ୍କ ନିଜ ଦେହ ଭଲ ରହିଲା ନାହିଁ । ନାତିନାତୁଣୀ ଜେଜେଙ୍କ ପାଖ ନ ଗୁଡ଼ିବାକୁ ଯେତେ କାନ୍ଦିଲେ ବି ବାଧାହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଖଡ଼ଗସୁରରେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରେଳବାଇ କଲେମାରେ ରହିବାକୁ ହେଲା । ବିରକ୍ତରେ ଦାସେ କହନ୍ତି, “କୋଇଲା ଧୁଆଁ ଦ୍ୱାରା ବିଶୋଧିତ ବାୟୁ ସେବନ କଲେ ବଡ଼ ବୋହୂଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭଲ ରହେ ।” ଆଉ ଦ୍ୱିତୀୟ ବୋହୂ, ସେ ତ ଦିନେହେଲେ ମହାପାତ୍ରେ ବା ମହାପାତ୍ରୀଙ୍କ ପାଖରେ ଚଳିନାହାନ୍ତି । ମଫସଲ ଗାଁରେ ପାଣିମୁହେ, ପବନ ଟିକେ ମିଳିବ ନାହିଁ, ରହନ୍ତେ କିମିତି ।

ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ନିଜେ ରେଷେଇ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ମହାପାତ୍ରେ ଆପଣେ ରେଷେଇ ପ୍ରତିଯୁକ୍ତ ବଡ଼ ସରଳ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଦିନେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ହାଣ୍ଡିରେ ଗୁର ତହିଁଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁଳ ଫୁଟାଇ ଦିଅନ୍ତି । ସେଇ ଓଲଟ ତବତଭୁତ ଖିଆ ହୁଏ, ଟିକିଏ ପାଣିଆ ଢିଅଣ ସହୁତ । ତା’ପରେ ହାଣ୍ଡିରୁ ଗୁର ସରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୁଲେ ପଖାଳ, ସାଙ୍ଗକୁ ଶାଗ-ଖରଡ଼ା କମ୍ପା ଆଳୁ ପୋଡ଼ା ।

ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ପୈତୃକ ଓ ସ୍ୱାମୀତ୍ୱ ହୋଇ ପ୍ରାୟ ପରୁଷ ଏକର ଜମି—ସବୁ ହାତ ଗୁଣ । ପ୍ରତିବର୍ଷ ଅନ୍ତତଃ ଶହେ ଭରଣ ଧାନ ବଳନ୍ତି ।

ଏସବୁ ପ୍ରଥମେ ଶୁଣିଲବେଳେ ସ୍ୱାକ୍ତ ‘ଯଶ’ ବୋଲି ମନେ ମନେ ବରୁଣଥିଲି । ପ୍ରଥମେ ମନକୁ ଦଖଲ କରିଥିବା ଧାରଣା ସମ୍ଭଳେ ଉପାଡ଼ିବାକୁ ବେଳି ଲାଗୁଛି । କିନ୍ତୁ ଦାସଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଛି, ଧାନ ବନ୍ଦୀ ହେବା ବେଳି ହେଲେ ଦୁଇ ପୁଅଯାକ କ୍ୟାଲୁଏଲ ଛୁଟି ନେଇ ଗୁଲି ଆସନ୍ତି ଓ ଧାନ ବନ୍ଦୀ ଟଙ୍କାତକ ବାଣ୍ଟିକୁଣ୍ଡି ଦେଇଯାନ୍ତି । ଯାହା ବଳକା ରହେ ସେଥିରେ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଖୁରାକି ଚଳେ ଓ ଗୁଣ୍ଡଗର୍ଭ ହୁଏ ।

ଏ ଗାଁ ଗୁଡ଼ିବାର ଦିନେ ଦୁଇଦିନ ପୁର୍ବରୁ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ କୃପଣତାର ଗୁଣ୍ଡସ୍ତ ପ୍ରମାଣ ପାଇଲି । ଦାଣ୍ଡକୁ ଭିକାଞ୍ଚିଏ ଆସିଲେ, ସେ ପାଟି କରିବାର ଶୁଣିଆଏ, ‘ଏଗୁଡ଼ାକ ମଣିଷକୁ ବସେଇ ଉଠେଇ ଦେବେ ନାହିଁ । ଟିକିଏ ବନ୍ଧୁମେଲରେ କଥାବାଜ୍ଞା ହୋଇ ବସିବ ତ ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ଆସି ହାଜର ।’ ବିଚର ଭିକାଞ୍ଚିମାନ ପଦେ ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଗୁଲିଯାନ୍ତି । ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ଲାଗୁଲ ଜଣେ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଦୋ-ଫଇସି ଗୋଟାଏ ପକେଇ ଦେବାକୁ ମୁଁ ଥରେ ଅଧେ ଚେଷ୍ଟା ବି କରିଆଏ । ମନେ ମନେ ବରୁଣେ, ‘ଲୋକଟାର କଥାଗୁଡ଼ାକ ଏଡ଼େ ସରସ, କିନ୍ତୁ ମନଟା କେଡ଼େ ସଙ୍ଗର୍ଷ !’ ଅତିଥି ଭଗ୍ନାଣ ହୋଇ ଫେରିଯିବା ଯେ ମହାପାତ୍ର ! ତାଙ୍କ ମହାପାତ୍ର କଥା ଚନ୍ଦ୍ରା କଲବେଳେ, ମୋର ଖିଆଲ ନ ଥିଲା ଯେ ଲୋକଙ୍କୁ ଭଲକରି ନ ଦେଖି ନ ଚିହ୍ନି, ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଗୋଟାଏ ଧାରଣା କରିବାର ମହାପାତ୍ର ମୁଁ କରି ବସିଛି । ଏ ଯୁଗରେ ସ୍ୱାକ୍ତ ପାପ ବୋଲି କେହି ବରୁଣୁ ନାହାନ୍ତି । ଇଂରେଜଙ୍କ ଅମଳରେ, ନିଜ କୋଠାରେ ଝରକାବାଟେ ଆମ ଦେଶକୁ ଚାହିଁ ଦେଇ, ମୌଲିବାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଆମ ଶାସ୍ତ୍ରର ଭର୍ତ୍ତମାନ ଶୁଣି, ସାହେବ ସିଦ୍ଧିଆନାମାନେ ଆମ ଧର୍ମ ଓ ସଂସ୍କୃତି ବିଷୟରେ ପ୍ରକାଶ ପୁସ୍ତକମାନ ଲେଖିଯାଇଥିଲେ, ଯାହାକି ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଆମ ପିଲାଙ୍କର ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ହୋଇଛି । ଏବେ ତ ଆମେଶଙ୍କୁ ଧର୍ମଟକମାନେ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଉପରୁ ଓ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଷ୍ଟେସନର ବିଗ୍ରାମା-ଗାରରେ ଭରତକୁ ଦେଖି, ପ୍ରାମାଣିକ ସନ୍ଦର୍ଭମାନ ଆମ ହୃତାର୍ଥେ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି । ଏକଥା ଓ ମୁଁ ଏ ଗାଁ ଗୁଡ଼ିଲ ପୁର୍ବରୁ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ‘ଆବିଷ୍କାର’ କରିବା କଥା ପଛକୁ ରଖି ।

ସେଦିନ ରାତିଓଲି ଆମେ ଖାଇ ବସିଲ୍ ଦିନଜଣ — ଦାସେ, ମହାପାତ୍ର ଓ ମୁଁ । ଆମ ଦୁହେଁକି ପାଇଁ ବଡ଼ା ହୋଇଥାଏ ରୁଟି, ଭରକାଣ୍ଡ ଓ ଦୁଧ ; କିନ୍ତୁ ଦାସଙ୍କ ପାଇଁ ବଡ଼ା ହୋଇ-ଥାଏ କଂସାଏ ପଖାଲ ଓ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଗିନାରେ ଗଅଂଗିନେ ସନ୍ତୋଳା । ଖାଦ୍ୟର ପରିମାଣ ଅସ୍ପଷ୍ଟର ସୂଚନା ଦେଉନଥାଏ । ସନ୍ତୁର୍ଣ୍ଣରେ ଏ ପାତ୍ର ଅନ୍ତରର କାରଣ ପରୁଣିବାରେ ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, ‘ପ୍ରାୟ ବର୍ଷେ ହେଲା ଦାସେ ଆପଣେ ଖାଦ୍ୟ ବଦଳାଇ-ଛନ୍ତି । ଆଗେ ରାତିବେଳା ରୁଟି, ପରଟା ବା ଲୁଟି ଖାଉଥିଲେ । ଠାକୁ ଦିଠା ଦିଅଣ ହେଉ-ଥିଲା । ଦୁଧ ପାଏ ମଧ୍ୟ ପିଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ରାତିଓଲି ପଖାଲ, ସନ୍ତୋଳା, ସକାଳଓଲ ଭାତ ସଙ୍ଗେ ଠାଏ ଦିଅଣ ।’

ମୁଁ କହିଲି, “ରାତି ଓଲଟି ଚାଲିଗଲା ପରି ଭାବେ ରୁଟି, ବାଣେଷ କରି ଖଲିରୁଟି ଭଲ ବୋଲି ଡାକ୍ତରମାନେ କହନ୍ତି ।”

ଏକଥାର ସମର୍ଥନ ମିଳିଲା ଆମେ ଯେଉଁ ବାରଣ୍ଡାରେ ବସି ଖାଉଥିଲୁ ତାକୁଇ ଲାଗି ଥିବା ଘର ଭିତରୁ - “ଯେତେ ଶୁଣିଲେ କଥା ହେଉଛି । ଡାକ୍ତର ତ ସେ ନିଜେ । ମଣିଷ ବୟସକୁ ଚାହିଁ ସିନା ସବୁ କରେ ! ଯୁଦ୍ଧର ସବୁ ଓଲଟା । ଶୁଣ, ଶୁଣ, ସମସ୍ତେ କଣ କହୁଛନ୍ତି ।”

ମହାପାତ୍ର ଜବାବ ଦେଲେ, ‘ଭାଉଜ ! ଅଦୃଶ୍ୟ ଥାଇ କାହିଁକି ଶର ନିକ୍ଷେପ କରୁଛ ? ସମ୍ମୁଖ ସମରକୁ ଆସ ।’

ଦାସେ କହିଲେ, ‘ସେ ଯେଉଁ ବାବୁ ଆସିଛନ୍ତି, ସେ ତୁମ ଝିଅଠାରୁ ଟିକିଏ ବଡ଼ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କୋର୍କିଞ୍ଜଠାରୁ ନିଶ୍ଚୟ ସାନ । ଦେଖାଦେଲେ କୌଣସି ବିପଦ ନାହିଁ । ପାଟି ତ ଆଉ ସାଇକୁ ଶୁଭିଷ୍ଟବ, ଦେଖା ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଡା କାହିଁକି ?’

ଭିତରୁ ଜବାବ ଆସିଲା, ମୁଁ ସବୁଦିନେ ଆଉ ବୋହୂ ହୋଇ କୋକିଲ ପରି ଶୁଣି ପାରିବି ନାହିଁ ।’

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, ‘ସାଧୁ, ସାଧୁ ! ତୁମେ ବୋହୂ ନ ହୋଇ ଆମ ଆଗକୁ ବାହାରିବା ତ ଆମେ ଚାହୁଁ । କାଲି ଦିନକଣ ଏକାଠି ହେଲୁ ଚାରିଜଣ ନ ହେବାରୁ ଖେଳ ବାଜିଏ ହୋଇ ପାଲେ ନାହିଁ । ତୁମେ ପରଦା ପ୍ରଥା ଗ୍ରହଣେ ସେ ଅସୁବିଧା ରହନ୍ତା ନାହିଁ ।’

ଭିତରୁ ଯେଉଁ ଶବ୍ଦଟା ଆସିଲା ତାହା ଗାଲି ବୋଲି ମନେ ହେଲା । ଭିତ୍ତି-ପ୍ରଭୃତି ଏତିକରେ ଶେଷ ହେବାରେ ମୁଁ ପୁଣି ‘ରାତି ଓଲଟି ରୁଟି’ କଥା ଧକାଇଲି ।

ଦାସେ କହିଲେ, ହଁ, ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ଡାକ୍ତରମାନେ ରାତି ଓଲଟି ପାଇଁ ରୁଟି-ପଥ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତି । ତଦନୁସାରେ ମୁଁ ବି ଅନେକ ଦିନ ରୁଟି ଖାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଗତ ବର୍ଷର ଅଭିଜିତାରୁ ଜାଣୁଛି ବୃଥାରେ ରୁଟି ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦହଗଞ୍ଜ କରୁଥିଲା ।

ପୁଣି ଭିତରୁ ଜବାବ ଆସିଲା, “ତୁମେ ନ ଖାଉଛ ବୋଲି ତ ଆଉ କାହାର କିଛି ଦହଗଞ୍ଜ ନାହିଁ । ପିଲେ ତ ପୁଣି ରୁଟି ଖାଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତୁମେ ଖଣ୍ଡେ ଖାଇ ନ ଦେଇ ବରଂ ଦହଗଞ୍ଜ କରୁଛ ।”

ଏ କଥାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଦାସେ ପୁଣି କହିଲେ, ‘ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି, ଗତ ବର୍ଷକଯାକ ମୋର ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟ ବେଶ ଭଲ ରହୁଛି । ମୁଁ ତ ଅନୁଭବ କରୁଛି, ଆମ ଏ ଦେଶରେ ରାତି ଓଲଟି ପଖାଳ ପୁଂଜିଏ ଖାଇଲେ ଦେହ ଭଲ ରହୁଛି । ମୋର ବାପ, ଗୋସ୍ତି ବାପ ବି ପଖାଳ ଖାଉଥିଲେ ।’

ମୁଁ କହିଲି, ‘ପୁର ସେ ଖାଦ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସ ଆଉ କ’ଣ ଅଛି ? ଆମ ଆଡ଼େ ଖୁବ୍ କମ୍ ଲୋକଙ୍କର ରାତି ଓଲଟି ଭାତ ରନ୍ଧା ହେଉଥିଲା । ଅଜିକାଲି ଦିଓଳି ଭାତ ରନ୍ଧା ହେଉନ-ଥିବା ଘର ଗୋଟିଏ ବି ନାହିଁ ।’

ଦାସେ କହିଲେ, ‘ଏ ଘରବର୍ତ୍ତନର ଫଳ କ’ଣ ହୋଇଛି ? ଲୋକେ ଅଧିକ ସୁସ୍ଥ ବା ସବଳ ହୋଇଥିବାପରି ତ ଆଖିକୁ ଦିଶୁନାହିଁ । ଦେଶରେ ଜାଲେଣି କାଠର ଘୋର ଅଭାବ ପଡ଼ିଲଣି ।’

ମହାଧାସେ କହିଲେ, ‘ଖାଲି କ’ଣ ପଖାଳ ଗୁଡ଼ିକାରୁ ଭୋଗ ବଢ଼ିଛି ? କାଠ ଯାହା ଖର୍ଚ୍ଚ କରୁଥାନ୍ତି ସେତକ ଭରିଣା କରିବାକୁ ନୂଆ ଗଛ ତ ଲାଗୁନାହିଁ, କାଠ ଆସିବ କୁଆଡ଼ୁ ।’

ଦାସେ କହିଲେ, ‘ସେ କଥା ସତ । ମୁଁ କହୁନାହିଁ ଯେ, ଖାଦ୍ୟ ଅଭାବ ବଦଳିବା ଭୋଗର ଏକମାତ୍ର କାରଣ । କିନ୍ତୁ ଏହା ଯେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ କାରଣ, ଠିକ୍ ଭାବରେ ଗବେଷଣା କଲେ ଜଣାଯାନ୍ତି । ମୁଁ ଥରେ ମୋ ଦ୍ଵାରା ପରିଚାଳିତ ଗୋଟିଏ ସ୍କୁଲରେ ୧୦ ଜଣ ପିଲାଙ୍କୁ ରୁଟି, ଓ ଦଶଜଣ ପିଲାଙ୍କୁ ପଖାଳ ଏକାଦିକ୍ରମେ ଦୁଇମାସ ଖୁଆଇଥିଲି । ଦୁଇ ମାସ ପରେ ପସନ୍ଦା କରି ଡାକ୍ତର ସ୍ଵୀକାର କରିଥିଲେ ଯେ, ପଖାଳଖିଆ ପିଲାଗୁଡ଼ିକ ରୁଟି ଖିଆଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଓଜନରେ ବଢ଼ିଥିଲେ ।’

ଗବେଷଣାର ଶାନ୍ତିକୁ ମୁଁ ମନେ ମନେ ପସନ୍ଦ କଲି । ଆଜିକାଲି ଆମ ଦେଶରେ, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟର ଫଳ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିବାକୁ କାହାର ଧ୍ୟେୟ ନାହିଁ । ମୁଁ ଜାଣେ ମାଗଣା ମିଳୁଛି ବୋଲି ବିଦେଶରୁ ଆସୁଥିବା ଭିଟାମିନ୍ ବଟିକା ଆମ ପିଲାଙ୍କୁ ନିର୍ବିରୋଧରେ ଦିଆଯାଉଛି । ସେଥିରୁ କେତେ ଅଂଶ ଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ଓ କେତେ ଅଂଶ ମଳରେ ବହର୍ଗତ ହୋଇଯାଉଛି ତାହା ଦେଖିବା କେହି ଦରକାର ମନେକରୁନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁ ଅଂଶତକ ଶରୀରରେ ରହୁଛି ତାହା ଉପକାର କରୁଛି କି ଅପକାର କରୁଛି ସେ ସଂଶୟ ତ ମନରେ ନ ହେବାର କଥା । ଖବରକାଗଜରେ ପଢ଼ୁଥାନ୍ତି, କଳାବଜାର ଦେଖାଶ୍ରମାନେ ବିଦେଶୀ ଔଷଧର ନାମ, ଜାଲ କରି ନିଜ ଦିଆରୀ ଦୋଷଯୁକ୍ତ ଔଷଧ ଶିଶିରେ ମାରି ଦେଉଛନ୍ତି ; ପୁଣି ପଢ଼ୁଥାନ୍ତି, ଆମେରିକାରେ ଯେଉଁ ଔଷଧରେ ଦୋଷ ବାହାରୁଛି ତାହା ସେ ଦେଶରେ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ନିଷେଧ କରାଯାଉଛି, କିନ୍ତୁ ତାହା ବିଦେଶକୁ ରପ୍ତାନି କରିବାକୁ ମନା ନାହିଁ । ଭିଟା ଗୁଡ଼ିକ ଗଛଆ କି ଭଲ, ଭିଟା ଯେପରି ପରୀକ୍ଷା ନ କରି ମୁଣିରେ ପକାଏ, ସେହିପରି ଦାନ ବା କରଜ ସୁନ୍ଦରେ ବିଦେଶରୁ ଯାହା ଆସୁଛି ତାହା ଆମେ ଆଗ୍ରହରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥାନ୍ତି ; ସେଭଳି ଔଷଧ ବା ଶିଶୁଖାଦ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲବେଳେ ଆମ ଡାକ୍ତରମାନେ ଟିକିଏ ବି ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ହେଉନାହାନ୍ତି । ଏଭଳି ଡାକ୍ତରଙ୍କ ମତକୁ ଦାସେ ଆପଣେ ପସନ୍ଦ ନ କରି ନିଜେ ଖାଦ୍ୟର ଯେଉଁ ପରୀକ୍ଷା ଚଳାଇଛନ୍ତି ତା’ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁକ୍ତି-ଯୁକ୍ତ ଭାବେ କିଛି କୁହାଯାଇପାରେ ବୋଲି ମୋତେ ଦିଶିଲା ନାହିଁ ।

ମୁଁ କେବଳ ଏତିକି କହିଲି, ‘ଆମେ ଯାହା ଖାଉଥାନ୍ତି ତଦ୍ଵାରା ଶରୀର ରକ୍ଷାର ସମସ୍ତ ଉପାଦାନ ମିଳୁଛି କି ନାହିଁ ତାହା ତ ଦେଖିବା ଉଚିତ ।’

ଦାସେ କହିଲେ, ‘ତା’ ସଙ୍ଗେ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଦେଖିବା ଉଚିତ, ଆମେ ଯାହା ଖାଉ-ଥାନ୍ତି ତାଦ୍ଵାରା ଆମ ଶରୀରର ଯନ୍ତ୍ର ଉପରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଗୁଣ ଯେପରି ନ ପଡ଼େ । ସେ ଯନ୍ତ୍ର

ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦରେ ପୁଣି ଆମ ଖାଦ୍ୟର ଉପଯୋଗ କରିପାରୁଛି କି ନାହିଁ ସେଥିପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ବି ଥିବା ଦରକାର ।’

ସେ ଠିକ୍ କ’ଣ କହିଲେ ସମଜି ନପାରି ମୁଁ ତୁମ୍ଭା ରହିଲି । ମହାପାତେ କହିଲେ, ‘ଯଦି ବା ଗୁପ୍ତ ପଡ଼ିଲୁ ତେବେ ଡାକ୍ତର ତ, ସଜନୀଗଛର ସବାଳୁଆ ପରି, ସାଲ୍ ସାଲ୍ ହେଲେଣି, ତାଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ନେବାକୁ ହେବ । ତୁମେ ଜାଣଟି, ଆମ ଗୁରୁଦେବ ୮୦ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବି ଶରୀର ରକ୍ଷାପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟହ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ କୁକୁଡ଼ା ପାଞ୍ଚଟଙ୍କାରେ ଖାଉଛନ୍ତି ; ତଦ୍ବାରା ଶରୀର ଉପରେ ଯେଉଁ ଗୁପ୍ତ ପଡ଼ୁଛି ତାହା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟହ ସାତ ଟଙ୍କାର ଔଷଧ ସେବୁଛନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଚଳୁନାହିଁ, ମସ୍ତିଷ୍କ ବିକୃତ ହୋଇଗଲାଣି, କିନ୍ତୁ ଦେହ ବେଶ୍ ଦୃଷ୍ଟପୃଷ୍ଟ ଅଛି ।’

ଦାସେ ମୁଖକୁ ମୁଖକୁ ହସିଲେ, କିନ୍ତୁ କଥାଟାକୁ ବାଆଁ ରେଇ ଦେଇ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ତୁମକୁ ସେଥର ରେଲରେ ଦେଖିଥିବା ଆମେରିକୀୟ ସାହେବଙ୍କ କଥା କହିଛୁ ବୋଧହୁଏ ।’

ମହାପାତେ ହଁ କଲେ । ମୁଁ ସେକଥାଟା ଶୁଣିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ହେବାରେ ଦାସେ ଆପଣେ କହିଲେ, ‘ଅନେକ ଦିନ ହୋଇଗଲାଣି—ମୋର ଗୁକ୍ତିର ବେଳର କଥା । ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଆସୁଥାଏ । ଧ୍ୟାନବାଦ ଷ୍ଟେସନରେ ଜଣେ ଆମେରିକୀୟ ସାହେବ ମୋ କାମଗୁକୁ ଉଠିଲେ ; ସେତିକିବେଳେ ଟ୍ରେନ୍ର ଷ୍ଟେସନାଲସ୍ତରୁ ଲୋକ ଆସି ଗୁଁ ଯାଚିଲା । ମୁଁ ବରଦ କଲି, ଆମ ଦୁହଁଙ୍କ ପାଇଁ ଗୁଁ ଓ ଟୋଷ୍ଟ, ଆଗନ୍ତୁକ ଉଦ୍ବଳେକଙ୍କର ମତ ନ ନେଇ । ଖାଦ୍ୟ ସରଞ୍ଚାମ ଅସିବାରେ ସେ ଖାଇସାରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଆଗ ନାହିଁ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଅବଶେଷରେ ଉଦ୍ରତା ଖାତରରେ ଗୁଁ କପେ ମାତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରିବେ ବୋଲି କହିଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଗୁଁ ତିଆରି କରିବାକୁ ବସିବାରେ କହିଲେ, ମୁଁ ଖାଲି ନାଲି ଗୁଁ ଟିକିଏ ଖାଇବି । ଖୁବ ଅଳ୍ପ ଚିନି ଦେବେ । ଦୁଧ ଖାଉ ନାହିଁ ।’ ସ୍ତ୍ରୀର ଉପରେ ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ କହିଲେ, ‘ମୋତେ ହେଲଣି ବା’ସ୍ତବ ବର୍ଷ । ଶରୀରର ଯନ୍ତ୍ରବୁଡ଼ିକର ଅବସର ନେବା ବେଳ ହୋଇଗଲାଣି । ଆପଣମାନଙ୍କ ପ୍ରୟୋଜନ ବା ମୋର ପ୍ରୟୋଜନରେ, ମୁଁ ସିନ୍ଦୂସାର କାରଖାନାର ବିଶେଷଜ୍ଞ ଇଂଜିନିଅର୍ ରାବେ ପୁନର୍ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଛୁ ସିନା, ମୋ’ ଶରୀରର ଯନ୍ତ୍ରପାତି ତ ଆଉ ତାଜା ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ଗୁହାନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଉପରେ ଗୁପ୍ତ, ଯେତେ ଦୂର ସମ୍ଭବ କମ୍ ହେଉ । ଦୁଧ ଖାଇଲେ ସେ ଗୁପ୍ତ ବଢ଼ିବ । ପାକଯନ୍ତ୍ର ଯେତେ ଶ୍ରାନ୍ତ ହେବ ସେଥିରେ, ଶରୀର ପୁଷ୍ଟ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅଧିକ ଅଳ୍ପ ହେବ ସିନା ।’

‘ଉଦ୍ବଳେକଙ୍କର ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟ ବେଶ ଭଲ ଥାଏ । ମୁଁ ସେ କଥା ସ୍ବରୂପକାରେ ସେ କହିଲେ, ‘ଶରୀରର ଯନ୍ତ୍ରପାତିକୁ ମୁଁ ଖୁବ୍ ଅବସର ଦେଉଛି ବୋଲି ସୁସ୍ଥ ରହୁଛି ।’ ଟିକିଏ ତୁମ୍ଭା ରହି ପୁଣି କହିଲେ, ‘ତା’ପରେ, ଦୁଧ ପିଲଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ, ତାଙ୍କର ହାଡ଼ ଟାଣ ହେବାକୁ ଦୁଧ ଦରକାର । ଆମର ଆଉ ଶରୀର ଗଠନର ବେଳ ନାହିଁ । ଆମେ ସୁଆଦ ଲୁଗୁଆ ବୋଲି ଦୁଧ ଖାଉଁ । ତହିଁରୁ କେତେ ମଲ ସାଙ୍ଗେ ବାହାରିଯାଏ ଜାଣିବା ଦରକାର ।’

‘ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ମୋ ମନରେ କେତେ କଥା ଖେଳିଗଲା । ମୋ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଲା, ଆମ ଦେଶରେ ମୋଟରେ ଯେତେ ଦୁଧ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଛି ତହିଁର ବେଶୀ ଭାଗ ଆମ ଦେଶର ବୁଢ଼ାମାନେ, ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ନ ରଖି, ଚା’ରେ ପିଇଦେଉଛନ୍ତି । ଭଦ୍ର-ଲୋକ କହିଲେ, ‘ଆମେରିକାରେ ମୋ’ ବୟସର ଲୋକେ ଚା’ରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଧ ଖାନ୍ତି ନାହିଁ ।’

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ‘ଭୁମେ ତ ସେଇଦିନୁ’ ଏକାବେଳକେ ଚା’ ଗୁଡ଼ା-ଦେଇଛ ।’

ଦାସେ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ବି ଅନୁଭବ କଲି ଯେ, ଶୀତପ୍ରଧାନ ଦେଶ କଥା ଯାହା ହେଉ ଆମ ଦେଶରେ ଅକାଳେ ସକାଳେ ଗରମ ଚା’ ଗୁଡ଼ାଏ ଗିଲି ପାକସ୍ଥଳୀ ଉପରେ ଉପଦ୍ରବ ହେଉଛି । ଏଣେ ଏଇ ଚା’ ଟିକକ ପାଇଁ ସପ୍ଲାକ ଅଫିସରେ ମିଛ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦରଖାସ୍ତ ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ମୁଁ ତ ଚା’ ଗୁଡ଼ାବାର ପ୍ରାୟ ଦେଇବର୍ଷ ହେଲଣି । କିଛି କ୍ଷତି ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛ ?’

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ‘କ୍ଷତିର କଥା ଦୂରେ ଥାଉ, ଏଠାରେ ଯେତେ କପ୍ ବତରଣ ହେଉଛି, ସେଇତକ ଯଦି ତୁମ ଚା’ ଗୁଡ଼ାବା ସାଙ୍ଗେ ବନ୍ଦ ହୋଇଥାନ୍ତା ତେବେ ମାଣେ କୁଣେ କମି କଣି ସାରନ୍ତାଣି ।’

ଉତ୍ତର ଆସିଲା ଅଦୃଶ୍ୟରେ ଥିବା ଦେଖାଙ୍କଠାରୁ, ‘ଆପଣାର ତ ଚିନିଟା ପାଲଗଦା ଫି ବର୍ଷ ମରୁହେଉଛି, ମାଣେ କାହିଁକି, ବାଟିଏ ଲେଖି କଣିପକାଉନାହିଁ ? ଚାଲିଣି କହୁଛି କୁହୁକୁ !’

ଦାସେ କହିଲେ, ‘ଏ କଥାକୁ ସମର୍ଥନ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ମହାପାତ୍ରେ ପଇସାଟିଏ ସଂଚକର ରଖିବାକୁ ପାପ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । କବାଟ ଆଉ କଣରୁ ଏ ଗାଡ଼ିକୁ ନିଆ କଲପରୁ ଯେଉଁ ଇଚ୍ଛା ମିଳିଲା ତାହା କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସମର୍ଥନ କରୁନାହିଁ ।’

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ‘ଭାଉଜଙ୍କର ମୁହଁରେ କଥେ, ମନରେ କଥେ । ସେ ନିଜେ ଯେତେ ସମ୍ପତ୍ତି ବଳି କରି ଦିଅନ୍ତି, ତା’ ଭୁଲନାରେ ଆମେ ପାସଙ୍ଗରେ ପଡ଼ୁକୁ ନାହିଁ ।’

ଦାସେ କହିଲେ, ‘ଏ ଦୁହିଁଙ୍କର ଯେପରି ବଚନିକା ଚାଲିଲଣି, ହାତରେ ସକ୍ତ ଶୁଣିଯିବ । ଚାଲୁ ହାତ ଧୋଇବା ।’

ହାତ ଧୋଇସାରି ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆର ଚାଲିଯିବା ବାଟରେ ଦାସେ କହିଲେ, ‘ବୁଝିଲେ ବାବୁ, ଗାଁରେ ରହଲେ ଗାଁ ଲୋକଙ୍କ ଚଳଣିରେ ଚଳିବାକୁ ହେବ । ନ ହେଲେ, ସେମାନେ ହାଁ କରିଦେବେ । ହାଁ କରିଦେଲେ ଲୋକେ ନିଜେ ମରନ୍ତି, ନୋଚେରୁ ଯାହାକୁ ଦେଖନ୍ତି ତାକୁ ମାର ମିଶନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚଳିବାକୁ ହେବ, ପୁଣି ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଯେ ଅପାରବାର ତାଙ୍କ ଭଲ-ମନ୍ଦ ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ନଜର ଦେବାକୁ ହେବ ।’

ମୁଁ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଏଇ କଥାକୁ ମନରେ ପାହିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଶରେ ଯେଉଁ ସମସ୍ୟା ଉପଜୁଛି, ତା ଏଇ କଥାଟି ଅନ୍ୟଥା ହେବାରୁ ନୁହେଁ ତ ?

(୩)

ମୁଁ ଦାସଙ୍କ ଘରେ ରହୁବାର ସେ ଦିନକୁ ସାତ ଦିନ ହୋଇଗଲାଣି । ପାଞ୍ଚଦିନ ପରେ ଥରେ କଥା ଉଠାଇଥିଲି ଗାଁରୁ ଏକାବେଳେକେ ବଦାୟ ନେଇ ଅନ୍ୟତ୍ର ଯିବାକୁ । ଲୋକଙ୍କର ଚଳଣି ଦେଖିବାକୁ ମୋତେ ଏଠାରେ ଯେଉଁ ସୁଯୋଗ ମିଳୁଥାଏ, ସେଥିରେ ମନ ଥାଏ, ଏଇଠାରେ ବର୍ଷେ ଖଣ୍ଡେ କଟାଇ ଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଦାସଙ୍କ ଆଦର୍ଥ୍ୟର ବୋହୂ ମୁଣ୍ଡରୁ ଓହ୍ଲାଇବାର ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନ ଦେଖି, ଅନ୍ତତଃ କେତେ ଦିନ ପାଇଁ ଏଠାରୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ଚାଲି ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲି । ତହିଁଆରଦିନ ସକାଳୁ ଏହାର ଯେଉଁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହେଲା ତା'ପରେ ମୋର ପ୍ରସ୍ତାବ ସାମୟିକ ହେଲେ ବି ମୁଲତଃ ରଖିବାକୁ ହେଲା ।

ଆମେ ସମସ୍ତେ ସକାଳେ ଗାଧୋଇ ପାଧୋଇ — ଅଧିକାଂଶ ନିତ୍ୟକର୍ମ କରି ମଧ୍ୟ — ସକାଳ ନଅଟାରେ ଏକତ୍ରିତ ହେଲୁଁ; କେବଳ ମହାପାତ୍ର ଆସି ନ ଥାନ୍ତି । ସେଦିନ ତାଙ୍କର ରୋଷେଇ ପାଲି । ଅନ୍ଧର ମହଲରୁ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପାଖକୁ ଓଧାରଣ ଗଲା ଓ ଚାନ୍ଦେମାରେ ଆସି ଚା'ର ସରଞ୍ଜାମ ରଖାହେଲା । ଭିତରୁ ହୁକୁମ ଆସିଥାଏ, ଆଜି ଦାସଙ୍କୁ ଚା' ଖାଇବାକୁ ହେବ । ସେ ନ ଖାଇବାରୁ 'ବାର' ବାରୁ ଚା' ଖାଇନାହାନ୍ତି, ଆଉ ଯିବାକୁ ଜିଦ୍ କରୁଛନ୍ତି ।

ମହାପାତ୍ର ଚାଲିରୁ ଜାଲି କାଢ଼ିଦେଇ ଆସି ପହଞ୍ଚି ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ଦେଲେ, “ଦେଖୁଛୁ, ଆଜି ମନ କାମନା ପୂରଣ ହେବ । ଦାସେ ଚା' ଗ୍ରହଣଦେବାରୁ ମୁଁ ଗ୍ରହଣ ଗ୍ରହଣ ହେଉଥିଲି ସିନା ଆସାକୁ କାଟୁଥାଏ । ଚା'ରେ ଆଜି, ଏଇ ଚା'ଟା ଯୋଗୁଁ ଦୁବସହ ଜୀବନଟା କୌଣସିମତେ ଧରି ରଖିବାକୁ ହେଉଛି । ଏକମାତ୍ର ପାମାୟ, ଯାହାକି ଖରା, ବର୍ଷା, ଶୀତ ସବୁ ଋତୁରେ ସମାନ ଭାବେ ଆଦୃତ । ଦେଖିନାହାନ୍ତି ଷ୍ଟେସନମାନଙ୍କରେ ‘ଗରମ ଚା’ ଶୀତ ଦିନେ ବିଶେଷ ଗରମ, ଖରାଦିନେ ବିଶେଷ ଥଣ୍ଡା ?”

ନାୟକେ ଯୋଗ କଲେ “ଏବଂ ବର୍ଷାଦିନେ ଦିହକୁ ଗରମ ଓ ପେଟକୁ ଥଣ୍ଡା ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଯାହାହେଉ, ଦିହରୁ ପେଟଟା ଆଜି ଭିତରେ ହେଲା ।”

ବାହାମପତି ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ କଲେ, “କିଛି ବିରହ କଥା ନୁହେଁ । ବାପଠାରୁ ତ ପୁଣି ପୁଅ ଭିନ୍ନ ହେଉଛନ୍ତି । ମହାପାତ୍ର ଆପଣେ ଯାହା କହିଲେ, ତାହା ସତ୍ୟ, ଶାସ୍ତ୍ରସମ୍ମତ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୀତାରେ କହିଛନ୍ତି —

‘ନ ଚା-ଭାବୟତଃ ଶାନ୍ତି ନ ଚା-ସୃକ୍ତସ୍ୟ ଭାବନା ।’

ଚା' କାହିଁକି ଆସୁନାହିଁ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ମନରେ ଶାନ୍ତି ନ ଥାଏ; ଚା' ମିଳି-ଗଲା ତ ମନରେ କୌଣସି ଭାବନା ରହେ ନାହିଁ; କାରଣ, ଶାନ୍ତି ମନ ଭାବନା କରିବାରେ ଅସକ୍ତଦୋଷଦୂର ।”

ସମସ୍ତେ ହସିଲେ, ମୁଁ ବି । ଏତିକିବେଳେ ଘରୁ ଲୋକ ଆସିଲା ଚା' କେଟଲ୍ ନେଇ ଚାଲିରେ ବସାଇବାକୁ । ମହାପାତ୍ରେ ଚା' କେଟଲ୍‌ଟି ହସ୍ତଗତ କରି କହିଲେ, “ମୋ ଚାଲିରେ ଭାତ ନକେଇ ହୋଇଯିବ । ପିଇବ ଯେବେ ପିଅ, ନ ହେଲେ ଏତକଜାକ ଅଜାଡ଼ି ଦେଇ ମୁଁ ଭାତ ଗାଳିବାକୁ ଯିବି ।”

ଦାସେ ମୁରୁକ ମୁରୁକ ହସି କହିଲେ, “ଶେଷୋକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ମୁଁ ସମ୍ମତ । କିନ୍ତୁ ବାରଗୁଲ ଆଗ ଗୋଟିଏ କଥା ପିଅନ୍ତୁ । ସେ ନ ପିଇଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋ ଉପରେ ଚା' ପିଇବାକୁ ହୁକୁମ୍‌ନାମା କାଏମ୍ ରହୁଛି ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ତମେ ଏବେ ଟିକିଏ ଆଜି ପିଇଦେଉନ । କଣ ରାନ୍ଧି-ଏକାଦଶୀ ବ୍ରତ ହୋଇଛି ।”

ଦାସକୁ ଚା' ପିଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ ନ କରି ମୁଁ ଟିକିଏ ପିଇଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲି । ମୁଁ ଏଠାକୁ ଆସିବା ଦିନୁ ଚା' ଗୁଡ଼ିକ—ନିୟମିତ ଖାଏ ନାହିଁ ବୋଲି ମିଛ କହି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସେ କଥା କାର୍ଯ୍ୟରେ କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ, ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଦାସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଚା' ଢାଳିଯାଉ ଆପଣା ପାଇଁ ବି ଗୋଟିଏ କପ୍ ଢାଳିଲେ ।

ଚା' ପିଆ ଚାଲିବା ଭିତରେ ଦାସେ କହିଲେ, “ଖାଲି ଏ ଦୁରଭ୍ୟାସ ଚା' ବିଷୟରେ ନୁହେଁ, ବିଳାସ ସାମଗ୍ରୀ ବ୍ୟବହାରରେ ନୁହେଁ, ନିଜର ନିତ୍ୟପ୍ରୟୋଜନ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ମତ ହେବାର ବେଳ ଆସିଲାଣି । ଧର, ଭାତ ସାଜକୁ ଡାଲି—”

ମହାପାତ୍ରେ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଦାସେ କହିଲେ, “ଡାଲିର ଦାସତ୍ବରୁ ତ ତୁମେ ମୁକ୍ତ, ଯାଅ ଭାତଟା ଗାଳି ଦେଇ ଆସିବ ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ଆସିଛି ଯେତେବେଳେ, ମୋ' ଉପାୟ ମୁଁ କରି ଆସିନାହିଁ ? ଆମ ହାଣ୍ଡିରେ ଭାତ ଦି'ପହର ଯାଏଁ ଗଡ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ ନକେଇ ହେବ ନାହିଁ କି ପେଜଗ୍ରପର ହେବ ନାହିଁ । ନିଆଁ ତହିଁକରେ ସେମିତି ଉତ୍ତମ ହୋଇ ରହିଥିବ । ଡାଲି ବିଷୟରେ କଣ କହିଛ କହ । ଶହୁ ବିଷୟରେ ଶୁଣିବାକୁ କିଏ ନ ଚାହେଁ ?”

ବାହୁନାପତି ଆରମ୍ଭ କଲେ, “ଭଗବତରେ କହିଛନ୍ତି...”

ନାୟକେ ରୋକିଲେ, “ହଉ ଥାଉ, ଗୀତାରେ ତ ଭଗବାନ୍ ଚା'ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ, ଭଗବତରେ କଣ ଅର୍ଥମ ?”

ବାହୁନାପତି କହିଲେ, “ଏମିତି ଡଙ୍ଗଭଙ୍ଗା କରିଦେଲେ ମୁଁ ନାଚୁର । ମୁଁ କ'ଣ ଭଗବତରେ କୃଷ୍ଣ କହିଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଲି ? ନାରଦ କହିଛନ୍ତି ।”

“ହଉ ଥାଉ, ଥାଉ, ସେ ବି ଭାରି ଭଲ ଲୋକ ! ଡାଲି ବିଷୟରେ କଣ ଧଡ଼ିଛ ଶୁଣ । କଥା ବୋବାଇଲାଠାରୁ ତ ଏତେବେଳ ଯାଏଁ କୃଷ୍ଣ, ନାରଦଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାତ୍ତା ହେଲ, ଆଉ କାହିଁକି ?”

ବଚନିକା ଦି'ପତ୍ରର ଯାଏଁ ଏମିତି ଶୁଳିକ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା କରି ମୁଁ କହିଲି, “ନିତ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ବିଷୟରେ ସଫଳ ହେବାକୁ ଯାହା କହିଲେ—”

ଦାସେ ଆରମ୍ଭ କଲେ, “ତାଲିର ଉଦାହରଣ ଦେଉଥିଲି । ଆପଣ କହିଦେ, ତାଲିର ଯେଉଁ ଖାଦ୍ୟସାର ତାହା ସ୍ୱସ୍ଥ୍ୟପାଇଁ ଦରକାର । ତାକୁ କମେଇଲେ ଦେହରକ୍ଷାରେ ବ୍ୟାଘାତ ଆସିବ—ନାହିଁ?”

ମୁଁ ସେଇକଥା ବିଚାରୁଥିଲି ବୋଲି ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଲି ।

ଦାସେ କହିଲେ, “ଦେହରକ୍ଷା ପାଇଁ କେଉଁ ପଦାର୍ଥରୁ କେତେ ହେଲେ ସୁସମ ହେବ ତାହାର ତାଲିକା ଆମ ଦେଶରେ ବହୁତ ପ୍ରଚାର ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲେ ସେ ଏବେ ଜଣିପିଣ୍ଡ ପାଏ ଗୁଡ଼ିକ ବି ଦେଇପାରୁନାହାନ୍ତି । ଜଣେ ତ କହୁଥିଲେ ଗୁଡ଼ିକ ନ ଖାଇ କଦଳୀ ଖାଅ । ସେଇ କଦଳୀ ବିଷୟରେ ଟିପ୍ପଣୀ କରି ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦାତନରେ ହରାଇଲେ । ସେ କଦଳୀ ଖାଦ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଥିଲେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରୁ ସୁସମ ଖାଦ୍ୟଚିନ୍ତା ବହୁ ଦୂରରେ ଥିଲା । ଗିରାନ ସମୟରେ ସେ କୌଣସି ମତେ ପ୍ରାଣ ଧାରଣ କରିବାକୁ ସେ କହୁଥିଲେ ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, ‘ତା’ ନୁହେଁ କଣ ? ମହାପାତେ ଉଠାଇଥିଲେ ଷ୍ଟେସନରେ ଗୁ’ ବିଜ୍ଞାପନ କଥା । ଏବେ ତ ଠାଏ ଶୁଣୁଥିଲି, ସରକାର କହୁଛନ୍ତି, ଗୁ’ ଖାଇବା ବନ୍ଦ କରି, ବେଶି ଗୁ’ ପତ୍ର ବିଦେଶକୁ ପଠାଇଲେ ବେଶି ବିଦେଶୀ ମୁଦ୍ରା ମିଳିବ, ବିଦେଶରୁ କଲକବଜା କରିବାକୁ ।”

ମହାପାତେ—ସବୁ କଲକବଜା ଆଗରେ ଏବେ ଉଦର-ଯନ୍ତ୍ର ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ବିଦେଶରୁ ଆଣିବା ଜରୁର ହେଲଣି ।

ଦାସେ ଟିକିଏ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, “ଆଜି ସମସ୍ତେ ବଡ଼ ଖୁସି ମେଜାଜ୍‌ରେ ଅଛନ୍ତି ; ସବୁ କଥାକୁ ରହସ୍ୟରେ ଉଡ଼ାଇ ଦେଉଛନ୍ତି ।”

ମହାପାତେ କହିଲେ, “ମେଜାଜ୍ ଖୁସି ନ ହେବ କାହିଁକି ଯେ ? ତାଲି କିଲେ ମାତ୍ର ଦୁଇ ଟଙ୍କା କୋଡ଼ିଏ ପଇସା । ବାହୁନାପଟଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟହ ଏକ କିଲୋ, ମୋର ଦୁଇ କିଲୋ, ନାୟକଙ୍କର କେତେ ଟି ?—ପାସୋର ଦେଇଛି ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ଆମର ଯେଉଁ ଗୋଟିଏ କିଲୋ ସେତିକି । ଜଣେ କିଲୋକୁ, ଜଣେ ହଇଏ । କାଲି ରାତିରେ ଏ ସବୁ ଯାଇଥିଲା ଟିକିଏ ତାଲି । ଆମ କିଲୋ କହିଲେ, ଆମର ରାତିଓଲି ଭାତ ରନ୍ଧା ହୁଏ ବୋଲି ନିଧିବୋଉ ଜାଣିଛନ୍ତି ପରା !”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଆମର ସେ କଥା ପଡ଼ିଥିଲା, ତାଲି ପଠାଇବା ବେଳେ । ରାଏ ହେଲେ, ମେଞ୍ଚା ମେଞ୍ଚା ହୋଇଛି, ଧଖାଳ ସାଙ୍ଗକୁ ଭଲ ହେବ ।”

ନାୟକେ ସମର୍ଥନ କଲେ, “ବେଶ୍ ହେଲା । କାଲି ଦି'ଗୁଣ୍ଡା ଅଧିକ ବି ଚଳିଗଲା । ମୁଁ ତ ସବୁ ଶୁଣୁଥିଲି—ଦାସେ ଆଜିକାଲି ତାଲି ପ୍ରାୟ ଖାଉନାହାନ୍ତି ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “କଲେରୁ ଶୁଣିଲ ବୋଲି କହୁନାଅଁ ? ଦାସେ ରାତିଓଲି ପଖାଲି ବି ଖାଉଛନ୍ତି ତୁମର ପରି, ବାଡ଼ି ପରିବା ସାଙ୍ଗେ । କିନ୍ତୁ ତୁମ କଷ୍ଟା ପିଆଜ, କାକୁଡ଼ି ଓ କସି ଜନ୍ଦି ସଙ୍ଗେ ନୁହେଁ ।”

ବାହୁନାପତି କହିଲେ “ନାୟକଙ୍କ ପିତୃ ପିତାମହ ଶାଖାମୃଗ ବୋଲି ପରା ଗୋଟାଏ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଲେଖାହୋଇଛି ।”

ସମସ୍ତେ ହସିଲେ, ନାୟକେ ମଧ୍ୟ । ନାୟକଙ୍କ ପିତା ଲେଖାକୋଖାରେ ବାହୁନା-ପତିଙ୍କର ଅଜା । ହସ ଅମ୍ଭସିବାରେ ସମସ୍ତେ ଟିକିଏ ଅସ୍ତ ହେଲେ । ଦାସେ କହିଲେ, “ମୋ ପିଲାଦିନେ ଆମ ଏ ଗାଁରେ ଗୋଟେ ଘର ଘର ବ୍ୟାଘାତ ଥାଉ କେଉଁଠି ପ୍ରତ୍ୟହ ଡାଲି ହେଉ ନ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଡାଲି ସେରକ ଥିଲା ଛ’ ପଇସା । ଛ’ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବା ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଲୋକେ ଡାଲି ଖାଉ ନ ଥିଲେ ତାହା ତ ନୁହେଁ । ଆମ ଦଦେଇ କହିବାର ଶୁଣିଛୁ, ଯାହା ନିଜେ କରୁ ନ ଆଉଁ ବା ନିଜ ଗାଁରେ ହେଉନାହିଁ ତାହା ଖାଇବା ପାପ । ମୁଁ ବୁଝିଛୁ, ଯାହା ଆମ ପାଖଆଖିରେ ଲୋକେ ପାଉ ନାହାନ୍ତି ତାହା ଖାଇବା ପାପ ନ ହେଲେ ବି ଅସାମାଜିକ କାର୍ଯ୍ୟ । ଆମ ପାଖରେ ପଇସା ଅଛି ବୋଲି ଆମେ ଯଦି ଭଲ ଖାଇବା, ଭଲ ପିନ୍ଧିବା, ତେବେ ନ ପାଇବା ଲୋକର ମନରେ ଯେଉଁ ବିଷୋଭ ଜାତ ହେବ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସମାଜ ଶୃଙ୍ଖଳା ଭାଙ୍ଗିଯିବ । ଲୋକଙ୍କର ବିଷୋଭ ଦୂର ହେବାକୁ ହେଲେ ଚଳଣିରେ ସମତା ଦରକାର ।”

ମୁଁ କହିଲି, ‘କିନ୍ତୁ ମୋର ଯଦି ବେଶି ରୋଜଗାର, ତେବେ କ’ଣ ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି, ପଇସା ଜମେଇ ରଖିବ, ଆଉ ଦରିଦ୍ରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମାନ ହୋଇ ଚଳିବ ?’

ଦାସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ରୋଜଗାରର ଯେଉଁ ଅସମାନତା କଥା ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି, ସେକଥା ଟିକିଏ ଭଲ କରି ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ । ଆଗ ରୋଜଗାର କରିବା ପ୍ରବୃତ୍ତି, ନା ପଡ଼ିଶା ଘରଠାରୁ ଭଲରେ ଚଳିବାର ଆକାଂକ୍ଷା ?—କେଉଁଠାଁ ଆଗ ହୁଏ ବିଚାରକୁ ଦେଖି ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ନିଜ ଅବସ୍ଥା ଭଲ କରିବା ଆକାଂକ୍ଷା ତ ମଣିଷର ସହଜାତ ।”

ଦାସେ—“ସେ ବିଷୟରେ ମୋ’ର ସନ୍ଦେହ । ତଥାପି ଆପଣଙ୍କ ମତ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଉ । ମଣିଷର ଏହି ସହଜାତ ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ନ ରୋକିଲେ ସମାଜର ଅବସ୍ଥା କ’ଣ ହେବ ବିଚାରକୁ ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ତେବେ କ’ଣ ତମେ କହୁଛ, ପଡ଼ିଶା ଘରର ଯଦି ଗୋଦରଗୋଡ଼ ହୋଇଛି, ତେବେ ନିଜର ମଧ୍ୟ ଲାଗିପଡ଼ି ଗୋଦର ଗୋଡ଼ଟାଏ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମର ଭଲ ଗୋଡ଼ଟା ଦେଖି ଗୋଦରର ତ ମନରେ ଷୋଭା ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।”

ସମସ୍ତେ ହସିଲେ । ଦାସେ ମୁଖକୁ ମୁଖକୁ ହସି କହିଲେ, “କଥାଟା ଏକାବେଳେକେ ହସରେ ଉଠାଇ ଦେବାର ନୁହେଁ । ଆଜ୍ଞା, ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀର ଯଦି ବାତଜ୍ୱର ହୁଏ, ତେବେ ?”

ନାୟକେ—ତେବେ କ’ଣ ନିଜର ବାତଜ୍ବର ହେଉ ବୋଲି ଦିଅଁକୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିବ ?

ଦାସେ କହିଲେ, “ତା’ ଅପେକ୍ଷା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପତ୍ନୀ ଅଛି କି ନାହିଁ ଟିକିଏ ଭାବ । ନିଜର ଗୋଦର ଗୋଡ଼ ହେଉ ବୋଲି ମୁଣ୍ଡିଆ ନ ମାରି, ସ୍ତ୍ରୀର ଗୋଦର ଗୋଡ଼ଟା କମିତି ସବୁ ହେବ ତା’ ପାଇଁ ତ ଚେଷ୍ଟା କରିବ ? ନିଜର ଖର୍ଚ୍ଚରୁ କାଟି ତା’ ପାଇଁ ବାତଜ୍ବର ପ୍ରତି-ଷେଧକ ଔଷଧ କିଣିବ । ରାତିରେ ନ ଖାଇଲେ ଭଲ ବୋଲି ଯଦି ଚିକିତ୍ସକ କହିନ୍ତି ତେବେ ଆପେ ବେଳି ଥାଉ ଥାଉ ଖିଆ ସାରିଦେବ । ଅନିୟମିତ ଆଚରଣ ଯେପରି ନ ହୁଏ, ସେଥିକୁ ନିଜେ ସଂଯତ ହେବ । ଏହାଦ୍ବାରା ଉଭୟ ଥାଉ ଲାଭ—ସ୍ତ୍ରୀର ରୋଗ ବଢ଼ିବାର ବାଟ ବନ୍ଦ ହେବ ଓ ନିଜର ରୋଗ ନ ହେବାର ବାଟ ଫିଟିବ ।”

ନାୟକେ ତୁମ୍ଭା ହେଲେ । ମୁଁ ଏ କଥାର ମର୍ମ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ ।

ଦାସେ ପୁଣି କହିଲେ, “ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ବିଚାର, ପଡ଼ିଶାଘର ପାଇଁ ସେଇ ବିଚାର କରିବାକୁ ହୁଏ । ଗାଁରେ ବାତଜ୍ବର ବଢ଼ିଲେ ତ, ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ହେବ, କୌଣସିମତେ ପ୍ରତିକାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ । ସେତକ ନ କଲେ ନିଜର ବାତଜ୍ବର ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଛି । ଗାଁରେ ସମସ୍ତେ ଯଦି ବାତଜ୍ବରୁଥା, ତେବେ ସେ ଗାଁରେ ରୁମେ ରହୁବା ବି ଚଳିବ ନାହିଁ । ବାତଜ୍ବରୁଥା ନ ଡ଼ଳିଲେ ବି ନିଜକୁ ପଲାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆଜିକାଲି ଗାଁର ଗୁକିରିଆଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନେକେ, ଏଇଥିପାଇଁ ଅବସର ନେବା ପରେ ବି ଗାଁ ଛାଡ଼ି ସହରକୁ ଚାଲିଯାଉଛନ୍ତି ।”

ମୋ ମନରେ ସନ୍ତୋଷ ହେଲା । ମୁଁ କହିଲି, “ଯେଉଁମାନେ ପାଣି, ପବନ, ଚିକିତ୍ସାଦି ଭଲ ପାଇବେ ଓ ପିଲାଙ୍କର ପଢ଼ିବାର ସୁବିଧା ହେବ ବୋଲି ସହରରେ ଯାଇ ରହୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ କ’ଣ ଭୁଲ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଆପଣ ଭାବୁଛନ୍ତି ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ସେମାନେ ଭୁଲ କରୁଛନ୍ତି କି ଠିକ୍ କରୁଛନ୍ତି ତାହାର ପରୀକ୍ଷା ଦେଲେ ତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲାଣି । ସହରରେ ଯେଉଁମାନେ ଯାଇ ରହୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ସହରର ଅନ୍ଧମ ବାସିନ୍ଦାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶିପାରୁନାହାନ୍ତି, ଗାଁରୁ ସମ୍ପର୍କ ଛାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ଅସଲ ଆକଟ ବେଳେ ଉଭୟ ସ୍ଥାନ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରତିକୂଳ ହୋଇଯିବ । ସହରର ଜନତା ସାଙ୍ଗେ ମିଶି ହୁଅନ୍ତୁଗୋଲ କରିପାରିବେ ନାହିଁ କି ଗାଁରେ ଆସି ଲୋକଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଆଡ଼ୁଆଳରେ ନିରାପଦ ହୋଇ ରହିପାରିବେ ନାହିଁ । ଅଭାବ ଅନାଟନ ବେଳେ ଯେଉଁ ଜନବିକ୍ରୋଧ ଜାରିହୁଏ, ଏଇମାନେ ପ୍ରଥମେ ହେବେ ତା’ର ଶିକାର । ସେଇ ସମ୍ଭାବନାରେ, ଲୋକେ ନିଜ ଗୋଷ୍ଠୀ ଭିତରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମାନ ହୋଇ ରଳନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ସମାନ ହୋଇ ରହୁବା, ସମାନ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବା, ସମାନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମସ୍ତେ ସହଯୋଗ କରିବା ବୋଲି ବେଦକାଳରୁ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅଛି, ତା’ର ମୂଳରେ ଏଇ ତତ୍ତ୍ବ ଅବଦାର ମୁଁ ମନେ କରୁଛି ।”

ଦାସେ ଯାହା କହୁଲେ ତାହା ବୁଝିଲି ଓ ଯାହା ନ କହୁଲେ ତାହା ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ମିଶାଇଲି । ମୋର ମନେ ହେଲା, ନକସଲବାଡ଼ରେ ଯେଉଁ ହାତୀକାଟି ଚାଲିଲା, ଶିଳ୍ପପତିଙ୍କ ବରୁଣରେ ଯେଉଁ ବିକ୍ଷୋଭ ଚାଲିଛି—ସେ ସବୁର ମୂଳରେ ଏକ ଏକକଥା— ନିଜ ବେଷ୍ଟମାନେ ନିଜକୁ ଖାପ ଖୁଆଇ ନ ଚଳିବାରୁ ନିଜର ପଡ଼ିଶାଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ସୁଖରେ ରହିବାକୁ ଆକାଂକ୍ଷୀ ହେବାରୁ, ସମାଜର ଉଚ୍ଚସ୍ତରରେ ଯେଉଁମାନେ ଅଛନ୍ତି ସେମାନେ ନିଜ ମୁଣ୍ଡ ଉପରକୁ ବିପଦ ତାଳି ଆଣୁଛନ୍ତି ଓ ତଳସ୍ତରରେ ଯେଉଁମାନେ ଅଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁସ୍ଥ ହୋଇ ରହିଥିବା ଦୁଃସ୍ଥ ବୃତ୍ତିକୁ ଉତ୍ସାହ ଦେଉଛନ୍ତି ।

ମୁଁ ପଚାରିଲି—

“ଆପଣ କ’ଣ ବୁଝୁଛନ୍ତି, ଏ ଅବସ୍ଥାର ସମାଧାନ ହେବ, ନା ଏକପରି ମାନବ ସତ୍ତା ଲୋପ ପାଇଯିବ ?”

ଦାସେ କହୁଲେ, “ସ୍ବେ ତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ପ୍ରଶ୍ନ । ଏହାର ବସ୍ତୁର ପଛକୁ ଚାହିଁ । ମାନବ ସତ୍ତା ବୋଲି ଆପଣ ଯାହାକୁ କହୁଛନ୍ତି ତା’ କ’ଣ ସତେ ‘ସତ୍ତା’ ? ସ୍ବେ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ଲୋପ ହେବ, ସେତେ ଶୀଘ୍ର ସୁସ୍ଥ ସମାଜ ଗଢ଼ି ଉଠିବାର ଅବକାଶ ଆସିବ ବୋଲି ମୁଁ ବୁଝୁଛି । କିନ୍ତୁ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ପଛକୁ ଚାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ ଚଷ୍ଟ କୁଟିଲେ, ସମସ୍ତଙ୍କ ହାଣ୍ଡିଶାଳରେ ବିପ୍ଳବର ଅକ୍ତ୍ରେତ୍ସନ ହେବ ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହୁଲେ, “ଆମକୁ ସେ ଆଶଙ୍କାରୁ ରହାତ ମିଳୁଛି ।”

ବାହ୍ୟାପତ୍ତ ଉଠୁ ଉଠୁ କହୁଲେ, “ତୁମ ହାଣ୍ଡିଶାଳରେ ନ ହେଲେ ବି ବାଡ଼ିଆଡ଼େ ବିପ୍ଳବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯିବିଣି, ଯାଅ ଦେଖିବ । ମୁଁ ଆସିଲାବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲି, ତୁମ ଅତିଥି କେତେ ଜଣ ତୁମ ବାଡ଼ିରେ ପଶୁଥିଲେ ।”

ପରେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଥିଲି, ମହାପାତ୍ରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ସକାଳ ଓଲି ବାଡ଼ି ଦୁଆରେ ଦୁଇଗୁରୁଜଣଙ୍କୁ ଅନୁଦାନ କଲା ପରେ ଯାଇ ନିଜେ ଖାନ୍ତି ।

ସମସ୍ତେ ଯିବା ପରେ ମୁଁ ଦାସଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ଯାଉ କହିଲି, “ମୋତେ କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ କଥା ଅଜୁଆ ଅଜୁଆ ଲାଗୁଛି । ଆପଣ ନିଜେ ଠାଏ ତଥଣ ସାଙ୍ଗେ ଶୁଭ ଖାଉଛନ୍ତି, ମୋ’ପାଇଁ ହେଉଛି ଗୁରୁ ତଥଣ ପାଞ୍ଚ ଭଜା ।”

“ଓଃ, ସ୍ବେ ପୁଣି ଗୋଟିଏ ଚନ୍ଦ୍ରାର ବିଷୟ ! ଆପଣ ଯେପରି ଖାଦ୍ୟରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ବୋଲି ଆମ ଗୃହଣୀ କଲ୍ଲନା କରୁଛନ୍ତି, ସେଇଆ ଦେଉଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ଦିନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବେ ସେ ଆପଣ ମୋ ପତ୍ନୀ, ସେହିନ ସମବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବ ।”

ଗୃହାଭ୍ୟନ୍ତରରୁ ଉତ୍ତର ଆସିଲା, “ହଉ ସେତିକି ଆଉ, ଦାଣ୍ଡରେ ହୋ ହୋ ହୋଇ ମନବୋଧ ହୋଇନାହିଁ ପରା, ଘର ଭିତରେ ସବୁ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲ । ପୁରୀ ବଡ଼ାହେଲାଣି, ବେଗେ ଗୋଡ଼ ହାତ ଧୁଅ । ଆଜି ସେମିତି ଗୁଡ଼ାଏ ଗୁଣି ବାହାର କଲେ ଦେଖିବ ।” ପରିଶ୍ରାମ ଦେଖିବାକୁ ମୁଁ ବି ଗୋଡ଼ହାତ ଧୋଇବାକୁ ବାହାରିଲି ।

(୪)

ଦାସଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ, ଦିଅଁ ପୂଜା କରି ସାର ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରକୁ ଯାଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଠିଆ ହୁଅନ୍ତି ; କେହି ଭିକ୍ଷାଣୀ ମିଳିଲେ ତାଙ୍କର ଖାଇବା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ସାରିଲା ପରେ ନିଜେ ଖାଇ ବସନ୍ତି । ତାଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଛି, ଏହା ତାଙ୍କ ଘରେ ପୁରୁଷାନୁକମ୍ପେ ଚଳି ଆସୁଛି । ତିନି ପୁରୁଷ ପୁର୍ବେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ଏଇ ନୀତି ଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ, ଅଭାବ ଯୋଗୁଁ ବା ଅଭାବ-ବୋଧ ପ୍ରବଳ ହେବା ଯୋଗୁଁ, ଏହା ଲୁପ୍ତ ହେବା ଉପରେ ! ତଥାପି ମୁଁ ଏ ଗ୍ରାମରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛି ପୁରୁଷ ଫସ୍ତାବ୍ଦ ଫଳରେ ଆତ୍ମଧୈର୍ଯ୍ୟତା କିମ୍ବଦନ୍ତ ମାନ୍ଦାରେ ହେଲେ ବି ରହୁଛି । ଦାସଙ୍କ ସାଜକୁ ଯେତେ ଭିକ୍ଷାଗ୍ର ଦିନ ଭିତରେ ଆସନ୍ତି ଆଉ କେଉଁଠି ସେତେ ଦେଖି ନାହିଁ । ଚକୁଲିଆ ପଣ୍ଡା, ନାଥ ଯୋଗୀ, ସବାଶିଆ କେଳା, ସାଧାରଣ ଦୁଃଖୀ ରଜ୍ଜୀ ସକାଳୁ ଛାଇ ଗଢିବା ଯାଏଁ ଧାଡ଼ି ଲାଗିଥାନ୍ତି ; କିଏ ମୁଁ-ଏ ଖାଇବାକୁ ଦିଏ, କିଏ ବା ଦିଅଁଟା ଚାଉଳ ଧୋଇଦିଏ । ଶୁଣିଲି ଆଜିକାଲି ବେଶି ଚୁହୁସ୍ତ ଜାହାକୁ ପୁଞ୍ଜି-ଏ ପେଟପୁରା ଖାଇବାକୁ ଦେଉନାହାନ୍ତି । ଦାସଙ୍କ ପିଲାଦିନେ ଏତେ ଲୋକ ମାଗି ଚୁଲ୍ ନ ଥିଲେ ; କିନ୍ତୁ ସେ ଖାଇବାକୁ ପୁଞ୍ଜି-ଏ ମାଗୁଥିଲା ସେ କୃତରୁ ନିଶାଣ ହେଉଥିଲା ।

ଏଇ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଦାସେ ତାଙ୍କ ଜେଜେବାପାଙ୍କ କଥା କହିଥିଲେ । ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ପୂର୍ବାହ୍ନରେ ପୂଜା କରିସାରି ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରକୁ ଆସି ଦଣ୍ଡେ ଠିଆ ହୁଅନ୍ତି—ଗୋଦୋହନ ମାନ୍ଦ ସମୟ ଭିକ୍ଷାଣୀଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିବ ବୋଲି ପରା ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି । ତା’ ପରେ ଖାଇବାକୁ ଘର ଭିତରକୁ ଆସନ୍ତି । ସେ ଖାଇବା ସମୟରେ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ସହ ଭିକ୍ଷାଗ୍ର ଡାକିଲା ତେବେ ସେ ଖାଇବାଠାରୁ ଉଠିଯାନ୍ତି । ସନ୍ଧ୍ୟା ପୁରୁଷ ଆଉ ଥରେ ଖାଇ ବସିବେ ନାହିଁ—ତେଣୁ ଉପବାସରେ ରହୁବାକୁ ହୁଏ । ଦାସଙ୍କ ବୋଉ, ଶଶୁରଙ୍କପାଇଁ ଠା’ ପିତା କଲ ବେଳେ ଦାସଙ୍କୁ ବରଗି ଦିଅନ୍ତି ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ଯାଇ ବସିବାକୁ । ସହ କିଏ ଭିକ୍ଷା ମାଗି ଆସିଲା, ତେବେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁନୟ ବନୟ କରି କହନ୍ତି, ‘ବାପା ଖାଉଛନ୍ତି, ତୁ’ ପାଟି କରନା ; ବୋଉ ଏଇଲେ ତୋ’ ପାଇଁ ଖାଇବାକୁ ଦେବ’ । ବହୁ ଦିନ ବୁଢ଼ା ଖାଇକରି ଉଠିଲା ବେଳକୁ ଦାସେ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ଏକାଧିକ ଭିକ୍ଷାଣୀଙ୍କୁ ଆଗୁଲିକରି ବସାଇଥାନ୍ତି । ଦିନେ ସାଇମୁଣ୍ଡରେ ସାଧୁଖେଳା ହେଉଥିଲା, ଦାସେ ସେ ଆକର୍ଷଣ ଏଡ଼ି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସାଧୁଖେଳାରୁ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ଚୁମ୍ବଳ କାଣ୍ଡ । ଭିକ୍ଷାଗ୍ରଟିଏ ବାରମ୍ବାର ‘ଭିକ୍ଷା ଦିଅଁ’ ‘ଭିକ୍ଷା ଦିଅଁ’ ବୋଲି ପାଟି କରିବାରେ ଦାସଙ୍କ ଜେଜେ-ବାପ ଖାଇବାଠାରୁ ଉଠି ପଡ଼ି ଶୁଗରେ ଭାତ ତରକାସୁପୁଣ୍ଡ ଥାଳି ଗିନା ଆଣି ଭିକ୍ଷାଗ୍ରଟି ଉପରେ କୁଡ଼େଇଦେଲେ । ଦାସେ ଚୋରପରି ଘରେ ଆସି ପଶିଲା ବେଳକୁ, ଷଷ୍ଠକୋପୀ ବୁଢ଼ାଙ୍କର କୋଧ ଶାନ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ସେ ପାଣି ଗଢେଇ ଦେଉଥାନ୍ତି, ଭିକ୍ଷାଗ୍ର ଦେହରୁ

ଅଶ୍ରୁ ଧୋଇବାକୁ । ଦାସଙ୍କ ବୋଉ ତାଙ୍କୁ ଶାନ୍ତି ଦେବାକୁ ବସିଲା ବେଳକୁ ବୁଢ଼ା ବାଉଁଶ କଲେ, “ପିଲାଲୋକ, ସାପଖେଳା ଦେଖିବାକୁ ଗଲିଗଲା ତ କ’ଣ ହେଲା ? ଏତେ ଭାଗ ହେଉଛି କାହିଁକି ? ମୁଁ ଅଧାରୁ ବେଶି ଖାଇଦେଇଛି ଯେ !” ପ୍ରକୃତରେ ସେ ମାତ୍ର ଗୁଣ୍ଡେ ଦି’ଗୁଣ୍ଡା ଖାଇଥାନ୍ତି ।

ଭିକାରୀ ବୁଢ଼ାଟି ଆକଟ କରି କହିଲା, “ଗୋସେଇଁ, ବୋହୂଙ୍କୁ ଭାଗ ହୋ’ ନା’ ବୋଲି ତ କହୁଛ, ତମେ ଇଲେ କ’ଣ କଲ ? କେତେ ଅନ୍ନ ଫୋପାଡ଼ିଦେଲ କହିଲ ? ମୁଁ ତମ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ପୁଞ୍ଜେ ବି ପାଇ ପାରିଲିନାହିଁ ।” ଭିକାରୀ ବୁଢ଼ା ତଳେ ବୁଣି ଯାଇଥିବା ଭାତ ଗୋଟାଇ କାନିରେ ବାନ୍ଧିଥାଏ ।

ଜେଜେ ବାପା ହସି ହସି କହିଲେ, “ଆଉ ଟିକିଏ ଗଲୁ ତ ପୁଅ ବୋହୂ ମୋତେ ଆକଟ କରିବେ ଭାରିଲି ବୋଲି । ମଲରୁ ତୁ’ ଚଣ୍ଡାଳ ଆକଟ କଲୁଣି । ଖାଇଲା ବେଳଟାରେ ଏମିତି ରଡ଼ି ଗୁଡ଼ୁଥିଲୁ କାହିଁକି ? ହଉ, ଆଉ, ତଳୁ ଭାତ ଗୋଟା ନାଁ । ବୋହୂ ତୋ’ ପାଇଁ ଭାତ ଆଣିଲାଣି ।”

ସେତେବେଳକୁ ଦାସଙ୍କ ବୋଉ କବାଟ କୁଣରେ ଆସି ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି ଭିକାରୀ ପାଇଁ ଭାତ ତରକାସ ଧରି । ବୁଢ଼ା ଅଗଣା କଦଳୀ ଗଛରୁ ପତ୍ର ଖଣ୍ଡେ କାଟି ଦାଣ୍ଡ ଗୁମେନାରେ ପକାଇ ଦେଲେ, ପାଣି ଡାଳେ ଆଣି ଥୋଇ, ଭିକାରୀ ପାଇଁ ଭାତ ବାଢ଼ି-ଦେଲେ । ଭାତର ପରିମାଣ ବେଶି ହୋଇଯାଉଛି ବୋଲି ଭିକାରୀ ଆପଣି କରିବାରୁ କହିଲେ, “ତୋ’ ପାଖରୁ ଫେରେଇ ନେଇ ଯୁକୁ କରିବୁ କ’ଣ ? ଦେ’ ଦେ’ ଖାଇଦେ, ଥାଲା ମଜଟା ଦିହେରେ ବାଜିଥିଲେ ଚକ୍ରସ୍ନାନ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତୁ । ତୁ ଡାକିଲୁ ବୋଲି ମୁଁ ଗରିନାହିଁ ମ, ସେ ଛତର ଟୋକାଟା ଉପରେ ଭାଗିଗଲି—ଦୁଆରୁ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇଲା ବୋଲି ।”

ଭିକାରୀଟି କହିଲା, “ନାହିଁ, ମହାପୁରୁ, ତମର ଦୋଷ ନୁହେଁ କି ଟୋକା ଗୋସେଇଙ୍କର ଦୋଷ ନୁହେଁ । ଭାତ ଭୋଗ ହେବାରୁ ମୁଁ ବଡ଼ ପାଟି କରିଦେଲି । ଆଜି ଅଳ୍ପ ପାଇଲି ମାହାପୁରୁ, ଆଉ ଦିନେ କାହା ଦୁଆରେ ଏମିତି ବେଳରେ ପାଟି କରିବି ନାହିଁ ।”

ଦାସେ ଏ କଥାଟି କହି ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ, “ସେ କାଳ ଗଲାଣି । ଆଜି ଭିକାରୀ ଡାକିଲା ବୋଲି କେହି ଖାଇବା ଥାଳୀରୁ ଉଠିଯିବେ ନାହିଁ ; ଭିକାରୀ ମଧ୍ୟ ଭାଗ ସହବେ ନାହିଁ । ଆଜିର ଭିକାରୀ ମୋ ଜେଜେଙ୍କୁ କହିଥାନ୍ତା, ‘ନ ଦେବ ତ ନାହିଁ, ଏଡ଼େ ଭାଗ କାହିଁକି ?’”

ଦାସକଠାରୁ ଏକଥା ଶୁଣିଲାବେଳେ ମୋର ମନେ ହେଉଥିଲା, ଅଜିକାଲି ଆମେ ବାହାର ଭଦ୍ରତା ଦେଖାଇ ଦେଖାଇ ମନର ସମସ୍ତ ଆନ୍ତରିକତା ହରାଇ ଦେଉଥାଉଁ । ବାସ୍ତବିକ ‘ଭଦ୍ରତା’ ଜିନିଷଟାହିଁ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ବାଡ଼ି ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି । ଆମେ ଭଦ୍ରତା

ଦେଖାଏ ପରକୁ, କିନ୍ତୁ ଭଦ୍ରତା ଅଭଦ୍ରତାର ବିଚାର ନ ରଖି ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରେ ଆପଣାର ଲୋକ ସଙ୍ଗେ । ଆପଣାର ଲୋକକୁ ଯେମିତି ରାଗ ହୁଏ, ସେମିତି ଆହା ବୋଲି କହେ । ସେ ଯାହାହେଉ, ଦାସଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ କେତେଦିନ ଚଳିଲଣି, ତା’ ଭିତରେ ଦେଖିଛି ସେ ପର ଆପଣା ଭେଦ ନ ରଖି ଦାଣ୍ଡ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବି ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଏହା ପିତୃପୁରୁଷଙ୍କ ସୁକୃତରୁ ହୋଇଛି ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ବାସ ।

ଯେଉଁ ଦିନ କଥା କହୁଛି ସେ ଦିନ ଦାସେ ପୂଜା ସାରି ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରୁଛନ୍ତି, ଦାଣ୍ଡରୁ ନାୟକଙ୍କ ପାଟି ଶୁଭଲ, “ଦାସେ, ପୂଜାକରି ସାରିଲଣି ? ଗୁମ ପାଇଁ ଗୋଟାଏ ଅତିଥି ଦେବତା ଆଣିଛୁ । ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଆଦିଅ୍ୟ ଅବଜ୍ଞା କରି ସେ ଆସିଛି । ଗୁମ ଦଶା କ’ଣ ହେଉଛି ଦେଖ ।” ମୁଁ ବି ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରକୁ ଆସିଲି ।

ନାୟକେ ହସି ହସି ଆଗନ୍ତୁକ ଅତିଥିଦେବତା ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକକୁ ଦେଖାଇ କହିଲେ, “ସେ ବିରାଟ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଥିଲା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ବାଡ଼ିଆଡ଼େ । ତାଙ୍କର ଆଜିର ସମ୍ଭାର ତ ପେଟରୁପରି ଭାତ ସାଜକୁ ଖଟା ଓ ଲୁଗା ଲଙ୍କା । ସ୍ତ୍ରୀ ପାଇଁ ଗୋଟାଏ ପନ୍ଥ ପଡ଼ିଲା; ଦୁଇ ଦିନ ହେଲା ଖାଇନାହିଁ ବୋଲି କହିବାରୁ ଦେଖି ପୁଂଜିଏ ବି ବଢ଼ାହେଲା । କିନ୍ତୁ ତିଅଣ ନ ଥିବାରୁ ସେ :ସେଠାରୁ ଉଠିଆସିଛି । ‘ତିଅଣ ଟିକିଏ କରି ଦେବ’ ବୋଲି ମହାପାତ୍ରେ କହୁ କହୁ ସେ ଉଠି ଚାଲି ଆସିଛି ; ‘ମୁଁ କ’ଣ କୁକୁର ଯେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଖାଇବ ?’ ମହାପାତ୍ରେ କ’ଣ, ଆଜି ସରିକି ଜାଣିଲି; ଗୁମେ କ’ଣ ଦେଖାଯାଉ ଦେଖି । ମୁଁ ଆସୁଥିଲି ଭାତଜଙ୍ଗଠାରୁ ଟିକିଏ ତିଅଣ ନେଇ ଦେବାକୁ । ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ‘ସ୍ବଦେହରେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ନେଇଯାଅ । ମାଗି ଆଣିଲା ତିଅଣରେ ସ୍ତ୍ରୀର ଚଳିଲପରି ଲାଗୁନାହିଁ’ । ସେ ଆସିଥାନ୍ତେ ଯେ ଅଭ୍ୟାଗତଙ୍କ ଲଟର ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲାଗିଛି । ପୁଣି ବିଚାର ନକେ ବି ଖାଇନାହାନ୍ତି । ଆସିଲେ ଗୁମେ ତାଙ୍କୁ ଜଳରଦସି ଖୋଇବ ବୋଲି ସେ ରହିଲେ, ଖାଇସାରି ଆସିବେ ।”

ଦାସେ ଆଗନ୍ତୁକାକୁ ବସିବାକୁ କହି ପଚାରିଲେ, “ମହାପାତ୍ରୋଆଜି ଆମ ଦୁଆରେ ସକାଳଯାକ ବସିଥିବାରୁ ତିଅଣ ଫିଅଣ କିଛି କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ପର ?”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ସେ ଯେଉଁ ଫିଅଣ କରନ୍ତି, ତା’ କଣ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଚୁଟିଥାନ୍ତା ? ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାକରଣ ବା କହୁଁ ପୋଡ଼ାଟାଏ । ଆଜି ତା’ ବଦଳି ଚଳିବ କଥା ପିଆଜ ଓ ଗୁମଦରୁ ଯାଇଥିବା ଆଗର । ଭାତରେ ପାଣି ପୁରେଇ ଖାଇଲେ ଆଉ ତିଅଣ କାହିଁକି ଦରକାର ?”

ମୁଁ କହିଲି, “ସେ ତ ଏ ସ୍ଥାନୀୟ ପରି ଜଣାଯାଉ ନାହିଁ । ଏ ବୋଧେ ପଞ୍ଜାବ କିମ୍ବା ଦିଲ୍ଲୀ ଆଗ୍ରା ତରଫର ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ । ତିଅଣ ଖୋଜି ଖୋଜି ଏତିକି ବାଟ ଆସିଗଲଣି ।”

ଦାସେ ଓ ନାୟକେ ଉଭୟେ ହସିଲେ । ଦାସେ କହିଲେ, “ଜାଣିଲେ, ଦେଶକେ ଫାଙ୍କ, ନଇକେ ବାଙ୍କ । ରାଜ୍ୟରୁ ରାଜ୍ୟ ଚଳିଣିରେ ଯେପରି ଗୁଡ଼ୁଛି, ମଣିଷକୁ ମଣିଷ

ବୁଦ୍ଧିରେ ସେହିପରି ପ୍ରଥମ । ହୁଏତ ବଡ଼ ଲୋକର ହିଁଏ ବୋହୁ ହୋଇଥିବ, ପିଲାଦିନୁ ଯେପରି ଖାଇଆସିଛି ସେ ଅଭ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣପାରୁନାହିଁ ।”

ଏତିକିବେଳେ ଆମ ପଛଆଡ଼ୁ ଓପର ଘରର କବାଟ କୋଣରୁ ଆବାଜ ଆସିଲା, “ଯେମିତି ତୁମେ ଭଡ଼ର ଭଡ଼ର ହେବା ଗ୍ରହଣ ପାରୁନାହିଁ । ଧନ୍ୟ କହିବା ତୁମକୁ । ସକାଳୁ ଏତେବେଳିଯାଏ ଗଫିଲଣି, ମୁଣ୍ଡ କିଛି ହେଉନାହିଁ...ମୁଁ ତ ବରୁଣୁ, ଗୁଡ଼ାଏ ଗଫିକାରୁ ତୁମର ଅଳ୍ପ ଭଲେଇଗଲଣି । ମାଲକିନିଆ ହିଁ ଅଟିଏ ଶ୍ରେକରେ ସୁଖେ ଖାଇବାକୁ ମାଗୁଛି, ହେଲେ ଏବେ ତୁ ଅଳ୍ପ ଟିକିଏ ଜହ୍ନ ନ ହେଲେ ଖାଇ ନ ପାରୁଛ; ଏଇତି ପାଇଁ ତମେ ବୁଢ଼ା ମିଶିପିଗୁଡ଼ିଏ ତାକୁ ବେଢ଼ି ଯାଇ ଶାସ୍ତ୍ର ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଛ ! ବିଦେଶୀ ଲୋକ ତମ କଥା ବୁଝୁ ନ ଥିବ ; ଦୈବାରୁ ଯେବେ ବୁଝୁ ଥିବ ?”

ଆଗନ୍ତୁକାର ସ୍ବର ଫିଟିଲା, “ମୁଁ ତମ କଥା ବୁଝିପାରୁଛୁ ମା ! ତମ ଏଇ ଦେଶରେ ମୁଁ ଦଶବର୍ଷ ରହିଲଣି । ଏଠେଇ ତ ଦୁଆରେ ବସିବାକୁ ଦେଉଛନ୍ତି ; ଖାଇବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ପାଖଆଖ ଗାଁମାନଙ୍କରେ ପିଲେ ବସେଇ ଉଠେଇ ଦେଉନାହାନ୍ତି ।”

ମା’ ଆଦେଶ ଦେଲେ, “ହୁଡ଼ି, ତୁ ଏଇବାଟେ ଆ ବାଡ଼ିଆଡ଼କୁ । ଏମାନେ ଖାଇ ସାରନ୍ତୁ କି ତୁ ଖାଇବୁ, ଆମେ ସବୁ ଖାଇବୁ ।”

ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ଯୋଗା କୁକୁର ପରି ମା’ଙ୍କ ସ୍ବର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଚାଲିଲା । ଆମେ ଯାଇ ଖାଇ ବସିଲା ପାଣିରେ ଭଜି ଯାଇଥିବା ବିରଡ଼ି ପରି । ନାୟକେ ଖାଇ ସାରିଥିଲେ; ଆମ ପାଖରେ ଆସି ବସିଲେ ।

ଆମେ ଦୁହେଁ ନୀରବରେ ଖାଇଲୁ । ଦାସେ କହନ୍ତି, ବାର ବଷ ନୀରବରେ ବସି ଖାଇଲେ ସ୍ବର୍ଗଲୋକ ମିଳେ । ସ୍ବର୍ଗର ଭୌଗୋଳିକ ସ୍ଥିତି ମୋତେ ତ ଜଣାନାହିଁ, ଆଉ କାହାକୁ ଜଣାଅଛି ବୋଲି ମନେ ହେଉନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ନୀରବରେ ଖାଇବା ଅଭ୍ୟାସ କଲେ ଭାତ ତୁମକୁ ଖୁଣିବା ବନ୍ଦ ହେବାରୁ ଘର ସ୍ବର୍ଗ ପାଳଟିଯାଇଥିବ ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଉଛି । ଦାସେ ତ ଭାତ ତୁମେ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି ନାହିଁ; ମୁଁ ବା ନାୟକେ କିଛି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥାନ୍ତୁ, ଅନ୍ଧର ମହଲର କଣାଘାତ ଭୟରେ ତୁମ୍ଭା ଥାଉ ।

କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ସେ ସେଇ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ଥିଲା ସେ କଥା ଖାଇସାରି ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ଯାଇ ବସିବା ମାତ୍ରେ ଜଣାପଡ଼ିଲା । ସେତେବେଳକୁ ମହାପାତ୍ରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥାନ୍ତି । ସେ କଥା ଆରମ୍ଭ କଲେ—ଭାଉଜ ଅଭ୍ୟାଗତାର ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଛନ୍ତି ତ ? ତା’ର ବୋହୂଦ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖି ତମ ଆଡ଼କୁ ବାଟେଇ ଦେଲି ।

ନାୟକେ କହିଲେ, “ଆମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତ ଏ କଥା ପଡ଼ିନାହିଁ । ଯାହା ନଜର ସିନା ଯନ୍ତ୍ରରେ ! ଆଉଜି ଯାଇଥିଲେ ତ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ତମର ସେମିତି ଜଣେ ଦରକାର । ଥରେ ସିନା ଡାଲିମା ଟିକିଏ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା, ପ୍ରତ୍ୟହ ବସି ପଞ୍ଜାବୀ ତୁମେ ହାସୁଆନ୍ତୁ, ଚଲି ଫୁଙ୍କାରୁ ରକ୍ଷା ମିଳିଥାନ୍ତା ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ତମର ବି ପିତୃଲ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା । ବାହୁନାପତି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥାନ୍ତେ, ଖିରିପିଠା ଖାଇଥାନ୍ତା ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଧିରେ ହାତଗଣ୍ଠି ଟା ପକେଇ ମଧ୍ୟ ବକ୍ତେ ଦି’ ବକ୍ତ ମିଳିଥାନ୍ତା ।”

ବାହୁନାପତିଏ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରକୁ ବାହାରିଥିଲେ, ନିଜ ନାମ ପଡ଼ିବାରୁ ସେଇଠାରୁ ପାଟି କରି କରି ଆସିଲେ, “କ’ଣ ମହାପାତ୍ରେ ! ଆମ ନାମ କାହିଁକି ପଡ଼ିଲା ? କ’ଣ ଆମେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଇ ଚଣ୍ଡିଆନ୍ତୁ ।” ଘଟଣାଟାର ଇସାରା ପାଇ କହିଲେ, “ହାତଗଣ୍ଠି ଯଦି ପଡ଼ିଯାନ୍ତା, ତେବେ ଆଉ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କାହିଁକି ? ଅନୁଲେପ ବିବାଦ ତ ଶସ୍ତ୍ରସମ୍ମତ । ସ୍ତ୍ରୀ ରତ୍ନ ଦୁଷ୍ଟ ଲାଦପି । କନ୍ୟା ଦେଖିବା ଆମ ଭାଗ୍ୟରେ ଲୁଚିଲା ନାହିଁ ଯାହା ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ଭାଗ୍ୟ ଥିଲେ ଲୁଚିପାରେ । ପକ୍ଷୀଟି ଉଡ଼ିଯାଇ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦାସିଆଣୀ ଭୁଞ୍ଜକଙ୍କର ଆଦିତ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରୁଛୁ ବୋଧହୁଏ ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ଯଦି ସ୍ଥାୟୀ ଆଦିତ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ତେବେ ତ ଅନ୍ଧର ମହଲରେ ଅସୁର୍ୟ୍ୟପଣ୍ୟ ହୋଇଯିବ ; ନାହିଁ ଯଦି କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ତେବେ ତ ବାଡ଼ିବାଟେ ବିଦା । ଏଠେକା ବସି ଦେଖିବ କ’ଣ ? ବାଡ଼ିପଟ କିନ୍ତୁ ଗୁଲିଯାଅ ।”

ଦାସେ କଥାର ଗତିକୁ ଲେଉଟାଇ ଦେଲେ, “ଆଲୋଚନାଟା ହିମେ ଲଘୁତର ହୋଇଯାଉଛି । ଖାଇବା ପୁଅରୁ ଆମର ଘରଥାଡ଼ୁ ଯେଉଁ ଢିକ୍ ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ମିଳିଥିଲା ତାହା ଏକାବେଳେକେ ଅନ୍ୟାର୍ଥ ନୁହେଁ ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ଖାଇବା ପୁଅରୁ ଢିକ୍ ମିଳିଥିଲା ? କହିନ୍ତୁ ପରା ‘ଅନ୍ତେ ଢିକ୍’ !”

ବାହୁନାପତି କହିଲେ, ‘ଅନ୍ତଗତ କ’ଣ ହେଲା କି ? ଖାଇବା ପୁଅରୁ ଢିକ୍ ଖାଇଲେ ସିନା ସେ ଅନ୍ତକୁ ଆଗ ଯିବ, ତା’ ଉପରେ ସ୍ବାଦିଷ୍ଟ ଜନସ ପଡ଼ିବ ; ଶେଷରେ ଦନ୍ତେ ଲୁଣ—ଅର୍ଥାତ୍, ତୋଟିରେ ଗଲିବାକୁ ଆଉ ସ୍ଥାନ ନ ଥିବା କାରଣ, ଲୁଣ ବିଗୁରକୁ ଦାନ୍ତରେ ଝିଁ ଆଗ୍ରସ୍ତ ନେବାକୁ ହେବ । ତେବେ ଆମ ପକ୍ଷେ ଏହା ଅବାନ୍ତର, ବେଦାନ୍ତୀ ହୋଇଥିବାରୁ ।” ସମସ୍ତେ ହସିଲେ । ସରସା ଦାନ୍ତ ଯୋଗୁ ବାହୁନାପତିଏ ଯୌବନରୁ ବେଦାନ୍ତୀ ।

ଦାସେ କହିଲେ, “ଲଘୁତରରୁ ‘ତମ’କୁ ଗୁଲିଲା । ମୁଁ କ’ଣ କହିଥିଲି କି...”

ସମସ୍ତେ ତୁମ୍ଭା ହୋଇଗଲେ । ଦାସେ କହି ଗୁଲିଲେ, “ଦେଖୁଥାଉଁ, ଏକକଣକଥା ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ଆମ ଏ ଗାଁକୁ ମଧ୍ୟ ବଜାଲୀ, ହୁନ୍ଦୁସ୍ଥାନ, ତେଲେଙ୍ଗା ମାଜକନିଆ ଭିକ୍ଷ ମାଗିବାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆମ ରାଜ୍ୟର ମାଜକନିଆ ପେଟପାଉଁ ଦେଶାନ୍ତର ଯିବା ତ ଦେଖାନାହିଁ ।”

ବାହୁନାପତି କହିଲେ, “ତମେ ସିନା ଭରତବର୍ଷର ଗୁରୁଆଡ଼ ଗୁଲିଛ, ଦେଖିଛ ; ଆମର ତ ଏଠାରେ ଆରମ୍ଭ, ଏଇଠାରେ ଶେଷ ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ତୁମେ କ’ଣ ଗୟାଶ୍ରାବ, ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଯାଇନାହିଁ, ଗୋଦାବରୀ ସ୍ନାନକୁ ଯିବ ଏବେ ରତ୍ନାମଣି ଯୋଗରେ ଯାଇଥିଲ ? ବୟସଥିବା ଓଡ଼ିଆ ମାଲକନିଆ ସେଠି କେଉଁଠି ଭିକ୍ଷା ମାଗିବାର ଦେଖିଛୁ ?”

ମୁଁ ଭାବି ହେଲି । ମୁଁ ତ ଭୁବନେଶ୍ୱର ବୁଲିଆସିଲଣି ; ନିରାଶ୍ରୀତା ଓଡ଼ିଆ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ସଙ୍ଗୀତରେ ଏଭଳି ବୁଲିବାର କେଉଁଠି ହେଲେ ଦେଖିନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ପୁରୁଷ ଲୋକେ ପେଟ ପାଇଁ ସିମଳାଠାରୁ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଏ ଯିବାର ଦେଖିଛୁ, କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ମାଲକନିଆ ତ ପ୍ରାୟ ଘରୁ ଗୋଡ଼ କାନ୍ଦନ୍ତି ନାହିଁ ଏକୃଷ୍ଟିଆ । ବିଦେଶରେ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକେ ସେଠାର ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରବାସପତ୍ନୀ କରି ରଖିବାର ଦେଖିଛୁ, କିନ୍ତୁ ଏ ରାଜ୍ୟରେ ଆସି ବାସ କରିଥିବା ପରଦେଶୀ ଲୋକେ ଓଡ଼ିଆ ମାଲକନିଆ ରଖିବାର କୃତବ୍ଧି ଆଖିରେ ପଡ଼ିଛି । ସ୍ୱାର କାରଣ କ’ଣ ? ଅନ୍ଧାରରେ ବାଡ଼ି ବୁଲିଲେଲ ପରି କହିଲି, “ହୁଏତ ଆମ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକେ ଅଶିଷ୍ଟତା ହୋଇଥିବାରୁ ଘରକୋଣରେ ପଡ଼ି ରହିବାକୁ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ।”

ଦାସେ ଚିନ୍ତିତ ହେଲା ପରି କହିଲେ, “ଆପଣ କ’ଣ ମନେ କରୁଛନ୍ତି, ଏ ଯେଉଁ ଟୋକାଟି ଆସିଛି, ଏହା ତା’ର ଶିକ୍ଷାର ଆଧିକ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ?”

ମୋର ନିଦାନ ଭୁଲି ବୋଲି ବୁଝିଯାଇ ମୁଁ ତୁମ୍ଭା ହେଲି ।

ଦାସେ ନିଜକୁ ନିଜେ ପରୁରଲ ପରି କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା କ’ଣ ଦାରଦ୍ର୍ୟ ଯୋଗୁଁ ? ଦରିଦ୍ର ବୋଲି ତ ଆମେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସାର୍ବତ୍ରିକେଷ୍ଟ ହାସଲ କରିଥାଉଁ । ଆଖିକୁ ମଧ୍ୟ ଦିଶୁଛି ଆମର ଗୁଣପଟେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ଦାନକୁ ପେଟପୁରୁ ବଳେ ବି ପାଉନାହାନ୍ତି ।”

ମହାଧାସେ କହିଲେ, “ଦରିଦ୍ର ହେଲେ କ’ଣ ଲୋକେ ଘରର ଇଚ୍ଛୁକ ଦାଣ୍ଡରେ ପକାନ୍ତି ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ସେ କଥା ସତ । ଲୋକେ ବିଶେଷ କରି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ, ଭୋଗରେ ପଛେ ରହନ୍ତି, ସହଜରେ ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରନ୍ତି ନାହିଁ ।”

କିଛି ସମୟ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ବସି ସେ ପୁଣି କହିଲେ, “ଆଜିକାଲି ସାମାଜିକ ନିରାପଣ ବୋଲି ଗୋଟାଏ ଶବ୍ଦ ବାହାରୁଛି । ଯେଉଁ ସମାଜରେ ସଂହତି ଅଛି, ଯେଉଁଠି ଲୋକେ ପଡ଼ିଶା ଘରର ଯୁଦ୍ଧ ଦୁଃଖରେ ଅଳ୍ପ ବହୁତେ ଭାଗୀ ହୁଅନ୍ତି, ସେଠାରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ଗୋଷ୍ଠୀ ଛାଡ଼ି ବାହାରକୁ ବୁଲିଯିବା ବେଶି ନ ଦେଖାଯିବାର କଥା ।”

ମୁଁ ପରୁଲି, “ସାମାଜିକ ନିରାପଣ କ’ଣ ଖାଲି ଏଇ ସଙ୍ଗତିରେ ଦେଖିବା ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ନା, ଯେଉଁଠି ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଂଘର୍ଷ ଅଧିକ ସେଠାରେ ସାମାଜିକ ନିରାପଣ କମ ହେବ ଇ ହେବ । ଏ ଯେଉଁ ପଞ୍ଜାବ, ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ହେଲା ସେଠାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତିର ସଂଘର୍ଷ ଲାଗି ପରସ୍ପରର ସ୍ନେହ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ହୁଏତ କମିଯାଇଛି । ହିନ୍ଦୁ ବା ଶିଖର ମୁସଲମାନ ସଙ୍ଗେ ବୈର ଭାବ ଯୋଗୁଁ, ତୁମେ ତାହା ଆପଣୁଣି ପଣରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଥିବ ।”

ଏ କଥାଟା ମୋ ମନକୁ ପାଇଲା । ଘଣ୍ଟା ଓ ବିଦ୍ୟେଷ ଆଗ ଶବ୍ଦ ପ୍ରତି ହୁଏ । ସେହି ତାମସିକ ବୃତ୍ତି ହୃଦୟର ସଦୃଶ୍ୟ ସବୁକୁ ବହୁସ୍ୱାର କରିଦେବା ଫଳରେ ଶବ୍ଦ ପ୍ରତି ହୋଇଥିବା ବିଦ୍ୟେଷ କ୍ଷମେ ନିଜର ଭାବ ଉପରକୁ ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । ଯେଉଁଠି ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ବିଦ୍ୟେଷ ବେଶି, ସେଠାରେ ଏକାନ୍ତବର୍ତ୍ତୀ ପରବାରର ସଂଖ୍ୟା କମ ବୋଲି ତ ଦେଖାଯାଏ । ମୋର ଏ ଧାରଣା ମୁଁ ପ୍ରକାଶ କଲି ।

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ସିନା ହୁଅୁ ମୁସଲମାନ ସଂଘର୍ଷରେ ପରବାର ଓ ସମାଜ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଛି, ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ତ ତାହା ନାହିଁ !”

ଦାସେ କହିଲେ, ସେଠାରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସଂଘର୍ଷ—ଉଚ୍ଚ ଜାତି ଭିତରେ ସମଜାତୀୟ ଅଭାବ । ତେଲଙ୍ଗା ଦେଶରୁ ସେ ଏତେ ଲୋକ ପଳାଇ ଆସୁଛନ୍ତି, ତାହାର କାରଣ କ’ଣ ? ଭିକାରୀ କହୁ, ଶିକ୍ଷାଦାୟୀ କହୁ—ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ ଜାତିର ଲୋକ । ସେଠାରେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭ୍ରାତୃଭାବ ଥିଲେ, ଘର ଗୁଡ଼ିକ ପଳାଇ ଆସନ୍ତେ କାହିଁକି ?”

ମୁଁ କହିଲି, “ଆମ ଏଠାରୁ ତ ପୁଣି ମୁଲିଆ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ କଲିକତା, କାଲିମାଟି ଯାଉଛନ୍ତି, ରେଂଗୁନ୍ ଯାଉଥିଲେ !”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଆଗରୁ ତ ଏ ବିଷୟ ପଚାରିଥିଲେ । ପୁରୁଷ ଲୋକେ ଯାଉଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କର ଗାରେ ସାମାଜିକ ନିରାପଣ ଓ ପ୍ରତିବେଶୀର ସହଯୋଗ ମିଳୁଥିବା ଭରସାରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ବାପ ଭାଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଦାଣ୍ଡକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ସେଇତକ ଯେଉଁଦିନ ଅଭାବ ହେବ, ସେ ଦିନ ତେଲଙ୍ଗା ଶିକ୍ଷାଦାୟୀଙ୍କ ପରି ଏମାନେ ଘରଦ୍ୱାର ଗୁଡ଼ିକ ପିଲ ମାଲପ ଧରି ପଳାଇବେ ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ପୁଣି ଗାଁରେ ଘର ଖଣିଏ ବି ଥିବାର ଗୁଡ଼ିକ । ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଅଘରବାସୀଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଖୁବ କମ୍ । କଟକ ପ୍ରଭୃତି ସହରମାନଙ୍କରେ ଡେଙ୍କାନାଳ, ବାଙ୍କୀ, ଦଶପଲ ପ୍ରଭୃତିରୁ ବି ଲୋକେ ଆସୁଛନ୍ତି, ଶିକ୍ଷା ଟାଣିବାକୁ— ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ ଘରେ ପିଲାଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ିକ ଆସନ୍ତି ।”

ଦାସେ ଯୋଡ଼ି ଦେଲେ, “ଯେଉଁମାନେ ବିଦେଶ କରି ଯା’ନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଭରସା ଥାଏ, ଦୁଇ ଚାରି ମାସ ଘରକୁ ଟଙ୍କା ନ ପଠାଇ ପାରିଲେ, ପିଲେ କାଲି ବାସି କରି, କାଢ଼ିଆ କରି, କୃତକ ମଗାଯତ୍ନ କରି ମଧ୍ୟ ଚଲିଯିବେ । ଏଭଳି ଅନେକ ଘଟଣା ମୋ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଛି ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ଖାଲି ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଛି ବୋଲି କହୁଛ କାହିଁକି ! ଏଭଳି କେତେ ଲୋକଙ୍କ ଗରଜ ଉମେ ନିଜେ ମେଣ୍ଟାଅ କହୁନାହିଁ ? ମହାପାତ୍ରେଙ୍କର ତ ଏଇଆ ବୃତ୍ତି ।”

ମହାପାତ୍ରେ ଖେଙ୍କାରି ମିଶିଲେ, “ଖାଲି ଦାସେ, ମହାପାତ୍ରେ ତ ସବୁ କରି ଯକ୍ଷୁଛନ୍ତି ? ଖାଲି କ’ଣ ଅମର ଗାଁ କଥା ପଡ଼ୁଛି ? ଓଡ଼ିଶାର ଯହିଁ ଦେଶିକ, ସବୁଠି

ଆଜ୍ଞା ବହୁତେ ଏପରି ଗୁଲୁଲୁ । ମୁଁ ସିନା ଓଡ଼ିଶା ବାହାରକୁ ଯାଇନାହିଁ, ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାୟ ସବୁ କନ୍ଦି ବନ୍ଦି ବନ୍ଦି ସମୟରେ ମୋର ତ ଧାରଣା ଅଛି ।”

ମୁଁ କହିଲି, “କିନ୍ତୁ ଏ ସଂସ୍କୃତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଶିପ୍ରଗତିରେ ଗୁଲୁଲୁ । ଆଜି ଆଉ ପର ପ୍ରତି ଆପଣାର ହେବା ଲୋକ ବେଶି ଦିଶୁନାହାନ୍ତି । ମରିବେ ମରିବେ ଅନାହାର ମୃତ୍ୟୁ ସଂବାଦ ତ ପଡ଼ୁଥିବେ । ଅନାହାରରେ ମରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କର ଫଟୋ କାଗଜରେ ବାହାରୁ-ଥିବା ଦେଖୁଥିବେ ।”

ବାହାମପତି କହିଲେ, “ମୁଁ ସେ ସବୁ ଦେଖି କିଛି ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । ଯେ ଫଟୋ ଉଠାଇବାକୁ ଯା’ନ୍ତି, ସେମାନେ କ’ଣ ଲୋକଟି ଖାଇବାକୁ ନପାଇ ମରିବାଯାଏ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଥାନ୍ତି ? ଫଟୋ ଯନ୍ତ୍ର, ଫଟୋ କାଗଜରେ ଯାହା ପକ୍ଷୀ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉଛି, ସେତିକିରେ ଖାଦ୍ୟ ଜିନିଷ, ଓଷ୍ଠ ଅପରି କଣି ତ ବିତର୍କକୁ ଦେଲେ ହୁଅନ୍ତା ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ସେମିତି ହେଲେ ଆଉ ଫଟୋ ଗ୍ରହଣ ହୁଅନ୍ତା କେମିତି ? ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଭାରେ ମୁଲତବ ପ୍ରସାଦ ହୁଅନ୍ତା କିମିତି ? ଘୋର ପାଗଳାମି ଗୁଲୁଲୁ ଗୁରୁଆଡ଼େ !”

ଦାସେ କହିଲେ, “ସ୍ତ୍ରୀ ମୂଳରେ କ’ଣ ଅଛି ଜାଣ ? ଜୀବନର ମାନବୃଦ୍ଧି ବୋଲି ଯେଉଁ ଦୁଆ ଏକଲଗେ ଉଠିଛି, ତା’ର ଯୋଗୁଁ ସମାଜର ତଳ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କର ଜିନିଷନା ହେଉଛି । ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ଜିନିଷ ଅଭାବ ପୂରଣ କରିବାରେ ଏତେ ବ୍ୟସ୍ତ ଯେ ପାଖରେ ଲୋକ ଖାଇବାକୁ ନପାଇ ମଲେ ମଧ୍ୟ, ଭୁଣ୍ଡରେ ଟିକିଏ ଆହା ବୋଲି କହିବା ଠାରୁ ଆଉ ବିଶେଷ କରିପାରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉନାହାନ୍ତି । ମୋ ଜିଜ୍ଞାସକର ଏକ ଶବ୍ଦ ପାଇଁ ଅରେ ମୋତେ ଖୁଣ୍ଟିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ମୋ ବଡ଼ ନାତିଟିର ସ୍ତନପାନ ବେଳକୁ ପୁଅ ଆମର, ତା ପାଇଁ ଭଲ ମୋଜା, ଟୋପି ଓ କନାଯୋଡ଼ା ହଲେ କଣିକର ଆଣିଥିଲା । ପ୍ୟାଣ୍ଟ କୁରୁତା ମୁଲିଆଙ୍କ ପିଲେ ପିନ୍ଧିଲେଣି, ମୋ ଆଖିକୁ ଦିଶିଲା ନାହିଁ । ମୋ’ ବାପାଙ୍କ ଆଖିକୁ ଦିଶିଥାନ୍ତା ।”

ମୁଁ ପଚାରିଲି “କାହିଁକି ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଆମ ପିଲାଦିନେ ଆମେ ସବୁ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଯାଏ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଲଙ୍ଗଳା ହୋଇ ରୁଲୁଥିଲୁ । ତା’ପରେ ୩୪ ବର୍ଷ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ କୌପୁନ । ତା’ପରେ ଯାଇ ଲୁଗା ଓ ଗାମୁଛା । ନାତିର ସ୍ତନପାନ ଦିନ ପୁଅକୁ ଏ କଥା କହି, ତା’ ପୁଅର ଉଲ୍ ମୋଜା, ଟୋପି ଓ ଯୋଡ଼ାରେ ଅନ୍ତତଃ ଆଉ ଦିୱଳି ପିଲାଙ୍କର ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ପ୍ୟାଣ୍ଟ ହୋଇ-ପାରିଥାନ୍ତା ବୋଲି ତାକୁ ହସାବ ବତାଇଦେଲି ।”

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ସେ ଦିନ ମୁଁ ପରୁ ଚୁମ୍ବ ପାଖରେ ବସିଥିଲି । ସେତିକିରେ କିନ୍ତୁ ରମିର ଚଳଣି ଏକାବେଳାକେ ବଦଳିଗଲା ।” ଏକଥା ଶୁଣି ମୋ ମନରେ ଗୁଡ଼ାଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉଦୟ ହେଲା ।

ମେଢ଼ନ ଓପରଓଳିଠାରୁ ଦାସେ ଗାଁର ଗୋଟାଏ କ'ଣ ସବୁକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି ଯେ ରାତି ସାତେ ଆଠଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଫେର ନ ଥାନ୍ତି । ସେ ଗୁ' ତ ଖାଆନ୍ତି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ନିୟମିତ ଭାବେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଲେମ୍ବୁପାଣି ଟିକିଏ ପିଅନ୍ତି । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ମୋତେ ଗୁ' ଟିକିଏ ମିଳିଲା ବେଳେ ମୁଁ ସୁସ୍ୱଚ୍ଛା ଥିଲି, ଲେମ୍ବୁ ପାଣି ଟିକିଏ ସବୁଠାକୁ ଫୋକାଦେବାକୁ । ଉତ୍ତର ପାଇଲି, ଆଜି ସେ ଲେମ୍ବୁପାଣି ପିଇବେ ନାହିଁ । ଏଥରେ କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ କାରଣ ଯେ ଥାଇପାରେ ଏହା ମୁଁ ଅନୁମାନ କରିବାର କଥା ନୁହେଁ । ମହାପାତ୍ରେ ସେତିକିବେଳେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ନ ଥିଲେ ମୋର ଧାରଣା ରହିଯାଇଥାନ୍ତା । ଯେ ଆଜି ଦେହରେ ଲେମ୍ବୁପାଣି ଚଳିବ ନାହିଁ ବୋଲି ମନେକରି ସେ ଆଗରୁ ମନା କରି ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି ।

ମହାପାତ୍ରେ ସେତିକିବେଳେ ଆସି ମୋର ସେ ଆଶଙ୍କା ଦୂରକରି କହିଲେ, “ଦାସେ ପଚାରି ଜଣଙ୍କ ସଭାରେ ବସିଥିଲାବେଳେ ପାନଖଣ୍ଡେ ବି ଲେଉଟନ୍ତି ନାହିଁ । ଲେମ୍ବୁପାଣି ପରି ବିଶିଷ୍ଟ ପାନାୟ ଲେଉଟିବା ପ୍ରଶ୍ନ ତ ଉଠିବାର ନୁହେଁ ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ମୁଁ ତ ମନେ କରେ, ସଭାରେ ବସି ପାନ ଖୋଜିବା, ଗୁ' ଖାଇବା-ଦ୍ୱାରା ସଭାର ଗୁରୁତ୍ୱ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଆଜିକାଲି ସଭାସମିତିମାନଙ୍କରେ ଆଲୋଚନାକୁ ସୁକର କରିବାକୁ ଗୁ' ବିସ୍କୁଟରେ ଯେପରି ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଉଛି ତାହା ମୋତେ ସୁଖ ଲାଗେ ନାହିଁ । ଗୁ', ବିସ୍କୁଟ, ଚିନାବାଦାମ, ଲଙ୍କାଆମ୍ବମଞ୍ଜିଉଳା ପରିବେଷଣବେଳେ ମୁଁ ମନେ-କରେ ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟଟା ମାମୁଲି ହୋଇଯାଉଛି ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ସ୍ୱେ ତ ବୈଦେଶିକ ସଭ୍ୟତାରୁ ଗୋଟାଏ ଆହରଣ । ଶ୍ରାବ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପାରାୟଣ ଓ ଆଲୋଚନା ଇତ୍ୟାଦି କର୍ମରେ ଆମର ଓଲଟା ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଯେତେ ଖାଲି ରହିବା ଦରକାର ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ କର୍ମରେ ଏକାଗ୍ର ହେବା ଦରକାର । ଅଜିକାଲିର ସଭାସମିତି ଯେପରି ଓପରଠାଉଣିଆ, ସେଥିରେ ଏତେ ଏକାଗ୍ରତାର କଣ ବା ପ୍ରୟୋଜନ ?”

ମୋର ମନେପଡ଼ିଲା ପାଇଁ ମେଣ୍ଟରେ, ବ୍ୟବସ୍ଥାସଭାରେ ପାନ ଖାଇବାକୁ ମନା ।

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ସବୁ କଥା ପରି, ସ୍ୱେ ବି ଓପରଠାଉଣିଆ ଭାବରେ ମନା । ପାନ କଲରେ ଜାଜି ସଭାସମାନେ କାତସ୍ତବ୍ଧ ଆଗରେ ବି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ, ଗୋଇଥିବାର ଥରେ ମୁଁ ଦର୍ଶକ ଗ୍ୟାଲେରୀରୁ ଦେଖିଛି । ପୁଣି ପାନ, ବିଡ଼ି ଖାଇବାକୁ ଯେ କେହି ଯେତେବେଳେ ଇଚ୍ଛା ସେତେବେଳେ ସଭା ପ୍ରତି ‘ଲବି’ ବି ଯାଉଥାନ୍ତି । ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ବ୍ୟବସ୍ଥାସଭାର ଗୁରୁତ୍ୱ ନଷ୍ଟ ହେବାର କି ତ କଥା । କିନ୍ତୁ ଦାସେ ଏ ବିଷୟରେ ମୋତେ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ କାରଣ କହିଥିଲେ ।”

ମୋର ଶୁଣିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ଦେଖି ସେ କହିଲେ, “ମୁଁ ଥରେ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଏଇ କଥା ପକାଇଥିଲି । ମୁଁ କହିଲି, ‘ଆହାର, ବିହାର ଆଦି ବିଷୟରେ ନିୟମ ମାନ ଚଳିବା ମଣିଷର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଖାଇବାବେଳକୁ ଯଦି ସଭା ନ ସରିଲା ତେବେ ସେଇଠାରେ କିଛି ଖାଇଲେ ଦୋଷ କଣ ? ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ତ ସଭାରେ ବସିବାବେଳେ ଆହାର କରୁଥିଲେ ।

ବିନୋବା ବାଡ଼େ ତାଙ୍କ ପଦଯାତ୍ରାବେଳେ ବାଟରେ ଘାଟରେ, ଯେଉଁଠି ଖାଇବା ଟାଇମ ହେଲା ସେଠାରେ ବସିପଡ଼ି ଖାଉଥିଲେ ।’ ଦାସେ ମୋତେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ନିଜ କଥାକୁ ଜୋର ଦେବା ପାଇଁ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ ନାମ ଧରିବା ତୁମର ଗୋଟାଏ ଭୋଗ । କଥାଟାର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଚାର କଲବେଳେ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ ଦେହରେ ଆସି ଲାଗିବାର ଭୟ ହେବ ବୋଲି ତ ମଣିଷ ଶଙ୍କ୍ତିଯିବ’ ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ଏଥିରେ କଣ ତତ୍ତ୍ୱ ଅଛି କହୁନାହିଁ ? ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ ଦେହରେ ଆସି ଲାଗିବା ଆଲରେ ତୁମେ କଥାଟାକୁ ଉଡ଼ାଇ ଦେବାକୁ ବସିଛ ବୋଲି ଯଦି ମୁଁ ଅଭିଯୋଗ କରେ ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଧର, ସଭାରେ ଶହେ ଜଣ ବସିଥାନ୍ତି । ତାରି ମଝିରେ ଖାଲି ଆମର ଖାଇବା ସମୟ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ବିଚାରକବେଳେ, ଭାବିବା ଉଚିତ, ଆଉ କାହାର ମଧ୍ୟ ଖାଇବାବେଳେ ଗଢ଼ିଯାଉଥିବ । ଧର, ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ପରୁଣ ଜଣଙ୍କର ଖାଇବା ବେଳ । ଏଠିର ସ୍ଥଳେ ଦୁଇଟାରୁ ଗୋଟାଏ ପକ୍ଷୀ ଧରିବାର କଥା । ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଖାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବ କିମ୍ବା ଖାଇବା ଅପେକ୍ଷା ସଭାର ଆଲୋଚନାକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ଖାଇବା ସମୟ ଗଢ଼ାଇ ଦେବ । ଯେଉଁମାନେ ଖାଇବା ସମୟ ଗଢ଼ାଇବାକୁ ନାରାଜ ସେମାନେ ଅଇଁଠା ହାତ ଓ ମୁହଁରେ ସଭା କରୁଛନ୍ତି । ଆମର ଦ୍ୱିତୀୟ ପକ୍ଷୀ । ତୁମେ ଯେଉଁ ଚୂଡ଼ାସ୍ତ୍ର ପକ୍ଷୀଟା କହୁଛ, ସମସ୍ତେ ଗୁଡ଼ୁଥିବେ ଓ ଆମେ ଏକାଟିଆ ଖାଉଥିବା, ତାହା ଅମ ଦେଶରେ ସଦାବ୍ୟବସ୍ଥିତ ।”

ମୁଁ ଆପଣି କଲି, “କିନ୍ତୁ ତୁମର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପାଇଁ ଯେ ଯଥାସମୟରେ ଲେମ୍ବୁ ପାଣି ଟିକିଏ ଦରକାର !”

ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପାଇଁ ଯଦି ଏତେ ଲୋଭ, ତେବେ କାମଦାମ ସବୁ ଛାଡ଼ି ଦଣ୍ଡାକୁ ଗୁଡ଼ୁ ରହିଥିବାକୁ ହେବ, ଲେମ୍ବୁ ପାଣି ବେଳ ହେଲା କି ନାହିଁ ! ସେପରି ହେଲେ ବାପ ଗ୍ରାଜ ବି ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ, ବିଧବାମାନେ ଏକାଦଣୀ ଉପବାସ ଗ୍ରହଣଦେବେ । ଏ ଦିଗଟା ବିଚାର କରୁନାହିଁ ଯେ ?”

ମହାପାତ୍ରଙ୍କଠାରୁ ଏକଥା ଶୁଣି ମୁଁ ଚିନ୍ତିତ ହେଲି । ବାସ୍ତବିକ ଆମେ ଆମର ଭଲ ମନ୍ଦ କଥା ବିଚାର କଲବେଳେ, ଅନ୍ୟ ଉପରେ ତାହାର କି ପ୍ରତିଫଳା ହେଉଛି ତାହା ବିଚାରବାକୁ ପାସୋରିଯାଏ ।

ମହାପାତ୍ର ପୁଣି କହିଲେ, “ଦୈବୀୟ ଦାସେ ଓ ମୁଁ ଏକା ଗାଁରେ ଜନ୍ମ । ଖାଲି ସେତିକି ନୁହେଁ, ପିଲାଦିନୁ କଲେଜ ଗୁଡ଼ିବା ଯାଏଁ ଏକ ସଙ୍ଗେ ରହିଥିଲୁ । ଗୁଜର ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ଏକାଠି କଟାଇଲୁ । ସେ ମୋଠାରୁ ଭଲ ପଢ଼ୁଥିବାରୁ ହେଲେ ଅଫିସର ଓ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଅଫିସର କରାଣୀ । ମୂଳରୁ ଶେଷଯାଏଁ ଦେଖି ଆସିଛୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ କଲବେଳେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦ କଥା କହିଲବେଳେ ଅନ୍ୟର ମୁନରେ କି ପ୍ରତିଫଳା ହେଉଛି ତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ

କରି ସେ କାମ କରନ୍ତି, କଥା କହନ୍ତି । ଆମେ ଯେ ତାଙ୍କଠାରୁ କେତେ ଭଲେ, ସେ କଥା ସେ କହି ନୁହଁଲେ ଭବିଷ୍ୟକୁ ଅବସର ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ।”

ମୁଁ ପଚାରିଲି, “ତେବେ ତ ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରବାରେ ବାଧା ହେଉଥିବ । ତଳ ପାହୁଆର ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ମାନୁନଥିବେ !”

ମହାପାତ୍ରେ କହଲେ, “କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ଫଳ ହୁଏ ଠିକ୍ ଓଲଟା । ସେ ଆମ ସଙ୍ଗେ ମେଳାପି ଆଚରଣ କଲେବେଳେ, ଦେବାତ୍ ସେହି ଦିନ ଆମେ ଆମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ଖିଲପ କରୁଥାଉ ସେଦିନ ଆମେ ଆତ୍ମଗ୍ରାସରେ ସଫିଯାଉ । ମୋର ମନେ ଅଛି, ଥରେ ଚାକିରି ବେଳେ ମୁଁ ମୋ ବାକିଆ କାମ ରଖି ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଯାଇ ତାଙ୍କ କୋଠିରେ ଆଡ଼ୁଡ଼ା ମାରୁଥିଲି । ହସ ଖୁସିରେ ସମୟ କଟୁଥାଏ । ହଠାତ୍ ମୋର ମନେହେଲା, ମୁଁ ସ୍ବାଜ୍ଞ ସଙ୍ଗେ ମେଳାପ କରବାର ପାତ୍ର ନୁହେଁ । ସମୟ ଉଣି ସରକୁ ପଳାଇଗଲା ଓ ରାତି ରାତି ମୋର କାମ ସାରି ଅବହେଳାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କଲି ।”

ଟିକିଏ ବେଳ ତୁମ ରହୁ ସେ ପୁଣି କହଲେ, “ଏବେ ତ ଆଉ ଚାକିରି ବେଳ ନାହିଁ । ମୁଁ ସିନା ସ୍ବାଜ୍ଞ ପାଖେ ଚାକିରି କରୁଥିଲି, ନାୟକେ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ତ ସ୍ବାଜ୍ଞ ଅଧୀନରେ ଚାକିରି କରି ନ ଥିଲେ । ସମ୍ପତ୍ତିରେ ବାହ୍ୟାପତ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକା ଭୋକରେ ଗିଳି ଦେବେ । କିନ୍ତୁ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରତି ସମସ୍ତଙ୍କର କି ସତ୍ତ୍ବ ଆପଣ ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିବେ । ଏହା ଧନ, କ୍ଷମତା ବା ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଯୋଗୁ ନୁହେଁ । ଏହା ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଯୋଗୁ ।”

ମୁଁ ଆପଣ କଲି, “କିନ୍ତୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଯେ ଧନ, କ୍ଷମତା ଓ ବିଦ୍ବତ୍ତ୍ବ ବଳରେ ଗଢ଼ି ଉଠେ ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହଲେ, “ସେ ସେଇ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କ ବିକୃତି । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ମୂଳରେ ଶୁଦ୍ଧ ହୃଦୟ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଯେ ଆଜୀବନ ତାଙ୍କୁ ଛୁଡ଼ିପାରୁନାହୁ ତାହା ତାଙ୍କର ସେଇ ଅମାୟିକ ଭାବ ଯୋଗୁଁ । ପର ଆପଣା ଭେଦ ତାଙ୍କର ନାହିଁ । ପରର ଅଭାବ ଅସୁବିଧାକୁ ସେ ନିଜର ପରି ଯେ ଖାଲି ମନେ କରନ୍ତି ତାହା ନୁହେଁ । ନିଜର ଅସୁବିଧା ହେଲେ ବି ପରର ଅସୁବିଧା କରବାକୁ ସେ ସବୁବେଳେ ତତ୍ପର । ଏଇ କାରଣରୁ ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ମାନୁ । ଦୁଃଖ ଲାଗେ, ଆଜିକାଲିର ପିଲେ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ କଥା ଅନେକ ସମୟରେ ମାନୁ ନାହାନ୍ତି ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ଆଜିକାଲି ସବୁଠି ସେଇ ଏକ କଥା । ଜଣେ ସମାଜବିଜ୍ଞାନୀ ଏବେ ଗୋଟାଏ ନୂଆ ଚିନ୍ତା ବାହାର କରିବାର ଶୁଖିଲି । ସେ କହୁଛନ୍ତି, ଆଦିମ କାଳରେ ଥିଲା ରାଜା-ପ୍ରଜା ସଂଘର୍ଷ, ତା’ପରେ ହେଲା ମାଲିକ-ମୁଲିଆ ସଂଘର୍ଷ, ତା’ପରେ ଥିଲା ବାଲ ଓ ନିଧିଆବାଲାଙ୍କ ସଂଘର୍ଷ । ଏବେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ପିଲ ଓ ବୁଢ଼ାଙ୍କ ସଂଘର୍ଷର ବେଳ । ପିଲାମାନେ ବୁଢ଼ାଙ୍କ ହାତରୁ ସମାଜ-ନିୟମାବଳୀର ସମସ୍ତ କ୍ଷମତା ଛଡ଼ାଇ ନେବାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚକ୍ରପରିକର ।”

ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ କରିଛି, ଦାସେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ; ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ଗୋଡ଼ ଧୋଇ ଦାଣ୍ଡକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଘର ଭିତରୁ ଚୁହୁଣୀଙ୍କ ସ୍ଵର ଶୁଣାଗଲା, “ଦେଖ, ଦେଖ, ତୋ ବାପାଙ୍କର ଶବ୍ଦ । ଯେତେବେଳେ ଭଦ୍ରଲୋକରେ ଗଲେ ସେତେବେଳେ କିଛି ନା କିଛି ତଣ୍ଡ ପଡ଼ିଲେ ।”

ଦାସେ ନମ୍ର ସ୍ଵରରେ ପ୍ରତିବାଦ ଶୁଣାଉଥାନ୍ତି, “ତୁ ବି ଯୁଦ୍ଧ ତଳେ ଦେଖୁଥା’ଲୋ ମା ! ମୋତେ ବାପା ଡାକିବାକୁ ତୋତେ ଶିଖାଇ ସାରିଲେଣି । କକା ଡାକିଲେ ହୁଅନ୍ତା, ମଉସା ଡାକିଲେ ହୁଅନ୍ତା । ମୁଁ ଯଦି ତୋ’ର ବାପା ହେଲି ତେବେ ତୋ’ ମା’ର ମୁଁ କ’ଣ କହିବୁଟି ।”

ଯାହାକୁ ଏକଥା କୁହାଗଲା ସେ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଦାସଙ୍କ ପାଖେ ପାଣିଡ଼ାଳ ଓ ଗାମୁଛା ଥୋଇ ଦେଇ ଭିତରକୁ ଗୁଲିଫିବାର ଦାଣ୍ଡରୁ ମୋତେ ଦିଶୁଥାଏ । ସେ ଗୋଟିଏ କିଏ ନଥା ଲୋକ ଏ ଘରେ ଆସି ତୁଳିଲାଣି ବୋଲି ମନେ ମନେ ବରୁଣଥିଲି, ପରେ ଜାଣିଲି ସେ ସେଇ ପଞ୍ଜାବୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ଯେ ଗୁରୁ ପାଞ୍ଚ ଦିନ ପୂର୍ବେ ଏ ଘରେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରାହଣ କରିଥିଲେ ।

ଦାସେ ଘରୁ ବାହାରି ଆସ ଭିତରେ ବସୁ ବସୁ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପରୁଣିଲେ, “କାହାର କୋଉ ନ୍ୟାୟ ପଡ଼ିଥିଲା କି ଆଜି ? ତମେ ତ ଦିପହରୁ ଗଲଣି ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଗୁଡ଼ାଏ ଚଷୁ କୁଟିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ସେଇ ଜେନା ଘର ପିଲ ସୋଡ଼ାକ । ତନୁଦିନ ହେଲା କଲି ଲଗାଇଥିଲେ, ଭିନ୍ନ ହେବାକୁ । ଦିହଙ୍କ ଭିତରେ କଲି କରୁ କରୁ ଆପଣା ଗୁଡ଼ାମା’ଟାକୁ ଦୁହେଁ ମିଶି ନିସ୍ଫୁଳ ଛେଚିଛନ୍ତି ବୋଲି କାଲି ଆମ ଚୁହୁଣୀଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣି ଯାଇଥିଲି । ସୋଡ଼ାକ ଯାକ ଅତି ଅରୁଣ । ଗୁରୁଦିନ ହେଲା ପଡ଼ିଆ ହୋଇ ଯେତକ ମଜୁର ହରାଇଲେଣି, ତାହା ତାଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତିଠାରୁ ଅଧିକ ।”

ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପରୁଣିଲେ, “ଏବେ ଚୁଟିଗଲା ଟି ?”

ଦାସେ କିଛି କହିବା ପୂର୍ବରୁ ବାହୁମାପତି ଗାଁ ସେ ମୁଣ୍ଡରୁ ଅନର୍ଗଲ ପାଟିକରି ଆସୁଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲୁ । ସମସ୍ତେ ସେଇ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରହିଲୁ । ବାହୁମାପତି କହୁଥାନ୍ତି, “ଏ ପିଲାଗୁଡ଼ାକ କେଡ଼େ ଅସଭ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି ହେ ! ଯୁଦ୍ଧ ଆଖିକୁ ଆଉ ମଣିଷ ଦିଶୁନାହାନ୍ତି । ଧନ୍ୟ ବୋଲିବା ଯୁଦ୍ଧ ବାପ ମା’କୁ । ବାପେ ଆସିଲେ ଏଠାରେ ଆଜ୍ଞା ଆଜ୍ଞା ବୋଲି ଭୁଲରେ ଲେଟିଯାନ୍ତି, ପିଲାଙ୍କ ତଳକୁ ଦେଖ । ବାପ ମା ଆକଟ କରୁଥିଲେ ସ୍ତ୍ରୀ ହୁଅନ୍ତା ?”

ଦାସେ ପରୁଣିଲେ, “ସ୍ତ୍ରୀ ହୁଅନ୍ତା ବୋଲି ପରୁଣିଲେ ଆମେ କ’ଣ ସମାଧାନ କରିବୁ କହିଲୁ ! ଘଟଣାଟା କ’ଣ ଆଗ କହ । ତା’ପରେ ଭଲ କି ମନ୍ଦ ଟିପ୍ପଣୀ କରିବ । ତମେ ତ କୋଉ ବରୁଣ ଘରରେ ହାତ ମାରିଦେଇ ପରି ଜଣା ପଡ଼ୁଛୁ ।”

ବାହୁମାପତି ଅଭିମାନରେ ପାଟି କରି ଉଠିଲେ, “ତମେ କୌଣସି ସମାଧାନ କରିବା ଆମର ଦରକାର ନାହିଁ । ହେଉଛି କିଛି ଶୁଣ—ଆଜିଠାରୁ ଯଦି କୌଣସି ଉଲଲେଖା କରି ଫିବ ତେବେ ଦେଖିବ । କାୟାକ୍ଲେଶ, ଅର୍ଥହୀନ, ଶେଷକୁ ପୁଣି ମନଃପୀଡ଼ା । କାହିଁକି

ହେ, ତମ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ତମେ ବସ । ଅଜ୍ଞକାଳି ଯେଉଁ ଛତରାବୁଡ଼ାକ ଉଠୁଛନ୍ତି, ସ୍ବାଙ୍କ ପାଖେ ମୁକ ନିଷ୍ପ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହୁବାଇ ଶ୍ରେୟ । ଦୟାର ଯନ୍ତ୍ର ବକ୍ରାରଃ ।”

ବାହୁମାପଦ ଯେଉଁ ଆଡ଼ୁ ଆସିଥିଲେ ସେଇପଟୁ ଶ୍ରାବଣ ପାଟି ଶୁଣାଗଲା । ଫୌଜ-ଦାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ବୋଧହୁଏ । ମରଗଲି ଲେ ବାପା, ମାରି-ଧକାଇଲା ଲେ ବୋଉ ବୋଲି ଗୋଟାଏ ଚିତ୍କାର ଶୁଭଲା । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଧାଇଁ ଗଲୁଁ—ମହାପାତ୍ର ଓ ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ, ଦାସେ ସବା ପଛରେ । ଗୋଟାଏ ଟୋକା ଠେଙ୍ଗା ଉଡ଼ୁଆଇ ପାଟି କରୁ ଥାଏ, “ଆସ ତମ ଲଫଙ୍ଗା ଦଳର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଆଜି ଶୁଆଇ ଦେବ । ଶଲା, ବୁଢ଼ାକୁ ଗାଳି ଦେଇ ମୁହଁ ବଢ଼ି ଯାଇଛି, ନା ? ବୁଢ଼ା ସିନା ମୁହଁ ପୋତି ଗୁଲିସିବେ, ନାଗ ସାପ ଲଙ୍ଗୁଡ଼ରେ ହାତ ମାରିଲେ ସମ୍ଭଳା ପଡ଼ିବ !” ସେତେବେଳକୁ ଆଉ ଗୋଟେ ଟୋକା ଠେଙ୍ଗାଧରି ବକ୍ରାଙ୍କର ପୁଷ୍ପପୋଷକ ହୋଇ ରହୁ ଯାଇଥାଏ ।

ଦାସେ ଆଗକୁ ଆସି କହିଲେ, “କିରେ ବଳିଆ, ରଘୁଆ, ଘର କଲି ଭୁଟିଗଲା ବୋଲି କ’ଣ ଦିହେଁ ବାହାରି ପଡ଼ିଛି, ଗାଁ ଯାକ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପିଟି ଦେବ ? କଥା କ’ଣ ? ଠେଙ୍ଗାବାଡ଼ି କାରବାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି କାହିଁକି ?”

ମହାପାତ୍ରଙ୍କଠାରୁ ଜାଣିଲି, ଏଇ ଦୁହେଁ ଜେନା ଦୁଇ ଭାଇ । ସ୍ବାଙ୍କର ଅଳିଆ ଭୁଟାଇବାକୁ ଦାସେ ଆଜି ଦିନ ତମାମ ଲାଗିଥିଲେ । କୃଷ୍ଣାକ୍ଷିତ ପରି ଦୁହେଁ ଯେପରି ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି; ତାହା ଦେଖି କିଏ କହିବ, ଏ ଦୁହିଁଙ୍କର ଝଗଡ଼ା ଲାଗିଥିଲା ବୋଲି ।

ଏତେବେଳେ ଦାସଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା ତଳେ ଫିଙ୍ଗିଥିବା ମୁବକ ଉପରେ । ତା’ର ସାଙ୍ଗଙ୍କ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶ ଭୟରେ ପଳାଇଥାନ୍ତି । ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଗୁଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି ଗୁରୁ ପାଞ୍ଜିକଣ । ରାଗରେ ତମତମ ହେଉଥାନ୍ତି । ଜଣେ କହିଲା, “ଆପଣ ଅମକୁ ମାଡ଼ ମରାଇଛନ୍ତି । ସ୍ବାକୁ ଆମେ ନେଇ ଡାକ୍ତର ମାଜନା କରାଇବୁ । ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଦାଲ କରି ମକଦ୍ଦମା ଚାଲିବ ।”

ଦାସେ କାବା ହୋଇ ବକ୍ରାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି, ପାଖ ଘରୁ ଜଣେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା— ମୁବକ କିନ୍ତୁ ଖଞ୍ଜି ଓ ଚୁରଣ । ସେ ପାଟି କଲା, “ତୁମେ ସବୁ ମାଡ଼ ମଲୁଛ । ଆଜ୍ଞା ଠିଆ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତେ କି ବଳିଆକୁ କହିନ୍ତି ସ୍ବାକୁ ବି ସାବାଡ଼ କରିବାକୁ ।”

ବଳିଆ ଠେଙ୍ଗା ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ଦାସଙ୍କ ଆଗରେ ଚାଲି ମୁଣ୍ଡିଆଟିଏ ମାରି କହିଲା “ସାଆନ୍ତେ, ତମେ ଏଠିକୁ ଆସିଲ କାହିଁକି ? ମହାପାତ୍ର ସାଆନ୍ତେ ଆସିଲେ କାହିଁକି ? ଆପଣମାନେ ଚଉପାଡ଼ିକୁ ଚାଲିଯାନ୍ତୁ । ରଘୁଆର ମୋର ଏ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ତାନେ ଦେଇ ଦେଉ । ମକଦ୍ଦମା ତ ହବ, ଭଲ କରି ହେଉ । ଶଲାଙ୍କର କେଡ଼େ ସାହସ !”

ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି ମହାପାତ୍ର ଓ ବାହୁମାପଦ ଉଭୟେ ପାଟ ଗଲେଣି । ମୁଁ ବାହାର ଲୋକ, ତଥାପି ମୋ’ର ମଧ୍ୟ ଦିହ ତାତି ଯାଉଥାଏ । ଦାସଙ୍କୁ ଅପମାନ ଦେଇଥିବା ସିଲକୁ ମୁଁ ରକ୍ତ ଚକ୍ଷୁରେ ଚାହିଁ ଥାଏ । ଦାସେ ତା’ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “କିଓ ଧୀର ! ମକଦ୍ଦମା କରିବ ବୋଲି କ’ଣ ଆପଣା ସାଙ୍ଗକୁ ଏମିତି ଭୁଲରେ ଗଡ଼ାଇ ମାରିଦେବ । ଆଗ ତାକୁ ଧରି ମୋ

ଦୁଆରକୁ ଆଣ । ଯଦି ଗୁରୁତର ଆଘାତ ହୋଇଥିବ ମୁଁ ଶଗଡ଼ ଦେବି, ତାକୁ ଡାକ୍ତର ଖାନାକୁ ନେଇ ମାଇନା କରାଇ ଇଡଲ ଦେବ । ଆଗ ତା'ର ପ୍ରାଥମିକ ଚିକିତ୍ସା ହେଉ ।”

ପାଖ ଘରର ଖଞ୍ଜି ଯୁବକ ଏତିକିବେଳେ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଯୁବକର କାନ ଧରି ପକାଇ କହିଲା, “ଆବେ, ଆଗ ଯାଇ ଆଜ୍ଞାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଧରି ମାଫି ମାଗ । ତମେ ସବୁ ଯେମିତି ହେଉଛି, ସେଇ ଜଣକ ନ ଥିଲେ ସମସ୍ତେ ମାମୁଁଘରେ ଘଣା ପେଡ଼ୁଥାନ୍ତୁ ।” ଯୁବକଟି ଛେଲି ପରି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମାନିଲା । ମାଡ଼ ଖାଇ ତଳେ ପଡ଼ିଥିବା ଯୁବକଟିକୁ ନେଇ ସମସ୍ତେ ଦାସଙ୍କ ଚଉପାତ୍ରୀକୁ ଗଲୁ । ମାଡ଼ ମାଘ ପାହାରେ ଦୁଇ ପାହାର ହୋଇଥାଏ । ଆଘାତ ବିଶେଷ କିଛି ନୁହେଁ । ଜେନା ଟୋକାର ସ୍ଥାନମୁଣ୍ଡି ଦେଖି ସେ ଚେଟଣା ହୋଇ ଯାଇଥାଏ ମାଘ । ସେ କଲେଜ ପଢ଼ୁଆ ଟୋକା । ମୁହଁ ଫିଟା ସିନା ହୋଇଛି, ଦେହରେ କଡ଼ାଟାକର ବଳ ନାହିଁ । ଜେନା ଟୋକା ଦୁହେଁ ମାଟିର ମଣିଷ, ଖାଟି ଖାଟି ଦେହରେ ବଳ ଅଜିଛନ୍ତି । କୁହ ଦେଲ ପରି ଦିହ, ମାଂସପେଶୀ ସବୁ ସୁଗଠିତ, ମୁହଁ ରେ ମିତାଗୁରର ଛାପ । ମାଡ଼ ଖାଇଥିବା ଟୋକା-ଟାର ଆନ-ମୁଣ୍ଡା ପଡ଼ିଗଲଣି ।

ସେ ଟିକିଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ବସିବା ପରେ ମକଦ୍ଦମା ବିଚାର ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସେତେବେଳକୁ ଗାର ବହୁ ଲୋକ ଆସି ଜମା ହୋଇଥାନ୍ତି ; ବେକାର ଟୋକା ଦଳକୁ ମଧ୍ୟ ଟଣାଟଣି କରି ଆଣିଥାନ୍ତି । ମହାପାତ୍ରେ ପରୁରଲେ ବଳିଆ ଜେନାକୁ, “କିରେ ଟୋକା ! ମଣିଷ ମାର ଫାଶୀ ଖୁଣ୍ଟରେ ଚଢ଼ିବାକୁ ମନ ହେଉଛି, ନା ? ଏ ମହାଆକୁ ମାଇଲ୍ କାହିଁକି ?” ବଳିଆ ମୁହଁ ପୋତ ଠିଆ ହୋଇଥାଏ, ଉଁ ଚୁଁ କିଛି କହୁ ନ ଥାଏ ।

ଖଞ୍ଜି ଟୋକାଟି କହିଲା, “ଆଜ୍ଞା, ତାକୁ କାହିଁକି ପରୁରୁଛନ୍ତି । ସେଇ ମହାଆକୁ ପରୁରୁନ୍ତୁ ସେ ମାଡ଼ ମୁଲଉଥିଲା କାହିଁକି ?”

ଆଉ ଜଣେ ବାହାର ପଡ଼ି କହିଲା, “ସେ କ'ଣ କହିବ ଯେ ? ମୁଁ ହୋଇଥିଲେ ତା' ମୁହଁକୁ ଡିହେ ଦେଇ ଦାନ୍ତ ପୁଞ୍ଜେ ଝାଡ଼ି ଦେଇଥାନ୍ତି । ଯେଉଁ ଉଣ୍ଡରେ ଆଜ୍ଞାଙ୍କ ନାଁ ଧରିଥିଲା ସେଇ ଉଣ୍ଡରେ ଡିହେ ପାଇଥିଲେ ଅସଲ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତା ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “କିରେ ହୁଅ, ତୁ ତ କଲିଗୋଲିର ମୂଳ କଥା ଜାଣିଛୁ, ତୁ କହ । ବଳିଆ କି ମହାଆ କହିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଦୁହେଁ ନିଜ ଲଜରେ ନିଜେ ତୁମ୍ଭା ହୋଇଗଲେଣି ।”

ହରି କହିଲା, “ଆପଣ ଠିକ ଠରରେଛନ୍ତି, ସାଆନ୍ତ ! ମତେ ବି ଏ କଥା କହିବାକୁ ଲଜ ମାଡ଼ୁଛି । ଏ ଟୋକାସବୁ ପିମିତି ହେଉଛନ୍ତି, ଆମ ଗାର ଲୋକ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଦାଣ୍ଡରେ ଗୁଲି ପାରିବେ ନାହିଁ ।”

ଖଞ୍ଜି ଟୋକାଟି କହିଲା, “ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଇମିତି ଲଜ ମାଡ଼ିବାକୁ ତ କଥା ଏଠା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲଣି । ଦିଅଁଙ୍କୁ ଖାଉ ଖାଉ ଏ ପିଲେ ଖଟୁଳକ ଖାଇବାକୁ ବସିଲେଣି । ଆଜି ସବୁ କଥା ପଡ଼ିଯାଉ ।”

ହୁଆ କହିଲେ, “କଥା ପଡ଼ିବ ଯେବେ କହୁଛି, ଆଜ୍ଞା ! ଆପଣ ଜେନା ଘରକୁ ଯାଇ ଦି’ ଭାଇଙ୍କର କଲି ତୁଟାଇବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟାଏ ଛଡ଼ା ଦାନ କରିଦେଇ ଆସିଲେ । ସେ ତୋକା ପଞ୍ଚାକ ସେ କଥା ଶୁଣି ‘ଦାସେ ଯାଇଥିଲେ ଫାଣିକ’ ବୋଲି ଗୋଟାଏ ଅସତ୍ୟ ଡଗ ବଡ଼ ପାଟିରେ ବର୍ ବଜାର ଉପରେ ଗାଇ ଚାଲିଲେ । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶୁଣି କାଟୁଥାଏ । ସ୍ବାକ୍ଷ ଡଗ ତୁମା ହୋଇ ରହିଲୁ ।”

ବାହନାପତ ପାଟି କରି କହିଲେ, “ଛତରା ଗୁଡ଼ାକ ଖୁବ୍ ଡଗ ରୁହିଛନ୍ତି । ଦାସେ ଆପଣଙ୍କୁ କ’ଣ କିଏ ତଣ୍ଡି କରି ଛଡ଼ାଟା ନେଇଗଲା । ଜେନା ଘରେ ଗୋଟିଏ ଛଡ଼ା । ସେ କହିଲୁ ମୁଁ ନେବି, ସେ କହିଲୁ ମୁଁ ନେବି । ଆଉ କ’ଣ ଛଡ଼ାଟା କଟା ହୋଇ ବଣ୍ଟା ହୋଇ-ଆନ୍ତା । ଦାସେ ସେମିତି ଲୋକ ବୋଲି ନିଜର ସୁନ୍ଦର ଛତାଟି ବଡ଼ ଶାକଳ ଦେଇ ଦେଲେ । ତମେ ତ ମଲି ଟିକିଏ ଦେହରୁ କାଢ଼ି କାହାକୁ ଦେବ ନାହିଁ । ମହୁଡ଼ା ରୁହିବା କୁଆଡ଼େ ଗଲା, ଡଗ ମେଲୁଛି !”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଏଇଥ ପାଇଁ ଫୌଜଦାରୀ ହେଲା କାହିଁକି ? ମୁଁ ତ ଘରେ ପଶୁ ପଶୁ ଆମ ଗୃହଣୀ କଥାଟା ଶୁଣି ଏଇଆ କହିଲେ । ଡଗଟା ଅବଶ୍ୟ ମେଲି ନାହାନ୍ତି । ମନରେ ବିରୁଦ୍ଧତା ଦେଖୁଛି । ପିଲାଗୁଡ଼ାକ ଅବା ତୁଣ୍ଡରେ କହିଦେଲେ । ଏଥିପାଇଁ ମାଡ଼ ହେଲା କାହିଁକି ?”

ଗ୍ରେଟା କହିଲା, “ଆଜ୍ଞା, ସେଥିପାଇଁ କ’ଣ ମାଡ଼ ହୋଇଛି ? ଆମେ ଯେ ଶୁଣିଲୁ ଦେହରେ ତାକତ ଥିଲେ ଆମେ ମାରୁଥାନ୍ତୁ । ଭଲ ବି ହୋଇଥାନ୍ତା । ସେତିକିରେ ସୁଅ ବୋଧ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତେ । କେହି କିଛି ନ କହିବାରୁ ସ୍ବାକ୍ଷ ମୁହଁ ବଢ଼ିଗଲା । ତୁଣ୍ଡ ବି ଆହୁରି ଅଶୁଭ ହୋଇଗଲା । ଯୋଉ ଟେକା ମାଡ଼ ଖାଇ ପଡ଼ିଥିଲା, ସେ ବଳିଆକୁ ଦେଖି ତୁଣ୍ଡ ଖରାପ କରି କହିଲା, ଦାସଙ୍କୁ ପଟି ଚଢ଼େଇ ଛଡ଼ାଟା ନେଇଗଲା ବୋଲି । ବଳିଆ ଯାଉଥିଲା କାତୁଆ ଧରି ବଳକୁ । ‘ହଁ, କାହା ନାଁରେ ଶାଳା କ’ଣ କହିଲୁ ବୋଲି ତାଙ୍କୁକୁର-ବାଡ଼ିଆ କରି ଦେଲା । ଆମେ ସବୁ ବାହାର ପଡ଼ି ନ ଥିଲେ, ସେ ଛତରା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେ ଦୁହାଜି ଦେଇଥାନ୍ତା ।”

ଦାସେ ବଳିଆକୁ ଆକଟ କଲେ, “ତୁଣ୍ଡ କଥାରେ କ’ଣ ଦିହ ସରି ଯାଉଥିଲା ଯେ, ତୁ ଏମିତି ପିଟି ପକେଇଲୁ । ଶୁଣାକୁ ମର୍ମ ସ୍ଥାନରେ ବାଜି ନେଇ । ନ ହେଲେ ତ ଏଇଲେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ଯାଆନ୍ତୁ ।”

ସବୁ ଟୋକାଙ୍କ ଅଡ଼କୁ ଶୁଣି ସେ କହିଲେ, “ତମର ସବୁ ବୁଝି ନାହିଁ ବୋଲି ସିନା ଏମିତି ହେଉଛି । ଗହ୍ବରରେ ଧାନ ମରି ପଡ଼ିଛି । ବାପ କକା ଏତେବେଳେ ମରିପଡ଼ି ପାଣି ବୋହୁବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ତମର ଲାଗିଛି ଏଇ କାମ ! ହୁ । ଏଡ଼ୁଟି ମାନ ହେଲଣି । କାଲି କାହା ସାହା ହେବ । ନିଜ ପିଲାଙ୍କୁ ଏଇ ସଂସ୍କୃତ ଗୁଡ଼ିଏ ଶିଖେଇବ, ନା ?”

ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ସବୁଜକ ଟୋକା ମଉଳି ଗଲେ । ଦାସେ ବଳିଆକୁ ଡାକ କହିଲେ, ଆରେ ଟୋକା, ତୋ ଛଡ଼ାଟି ଯା, ଗୁହାଲୁ ନେଇ ଯା । ଏତେବେଳେ ପାଲ କୁଣ୍ଡା ଏଡ଼େ ମହରଗ, ତୋ ଛଡ଼ାଟାକୁ ଆମେ ଆଉ ଓଳିଏ ବି ପୋଷିବୁ ନାହିଁ ।”

ନାୟକେ କେତେବେଳୁଁ ଆସି ବସିଥିଲେ । ଟିପ୍ପଣୀ କଲେ, “ମୋର ଗୋଟାଏ ଭାଇ ଥାନ୍ତା । କି, ଗାଈ ପାଇଁ କଲି ଲଗାଇଥାନ୍ତି । ଆମର ଚିକିତ୍ସା ଅଛନ୍ତି, ଭାଗ ଛୁଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତା । ଦାସକୁ କୁଣ୍ଡା ନଡ଼ା ସିନା ମହରଗ, ଛଡ଼ା ଭାରି ଶସ୍ତା ହୋଇଛନ୍ତି ।”

ସମସ୍ତେ ହସିଲେ । ଗହଳି ଭାଜିଲା ପରେ ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “କି ଦାରି ବାବୁ ! ଆଖିରେ ତ ଦେଖିଲେ, ପିଲଙ୍କ ଭିତରେ କମିଛି ଏକତା ?”

ଦାସେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଜିଜ୍ଞାସୁ ଦୃଷ୍ଟି ପକାଇଲେ ।

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ବୀରବାବୁ ଏଇଲେ ଗୋଟେ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରୁଥିଲେ ଯେ ଦର୍ଶିମାନ ପିଲା ଓ ବୁଢ଼ାଙ୍କ ସଂଘର୍ଷ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ପିଲାମାନେ ବୁଢ଼ାଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ଆଉ ମାନବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଏ କିଛି ନୂଆ କଥା ନୁହେଁ । ଆମ ପିଲାଦିନେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଏଇପରି ଆମ ଅଭିଭାବକଙ୍କ ମତ ବିରୁଦ୍ଧରେ କାମ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହା ବାଳି-ଗୁପଳୀ ବୋଲି ତ ଏବେ ବୁଝିଲେଣି । ଏ ପିଲେ ସେଇପରି ବୁଝି ଯିବେ । ଚାଲିତାରେ ସଂଘର୍ଷ ଆନ୍ଦୋଳନ କ’ଣ ସମ୍ଭବ ?”

(୬)

ବାଳିଗୁପଳୀରେ ସଂଘର୍ଷ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ ଦିନ ଦାସେ ଯାହା କହିଲେ ସେ ବିଷୟରେ ମୁଁ ବହୁତ ଭାବିଛି । ଦାସକୁ ଯାହା ଅସମ୍ଭବ ମନେ ହେଉଛି, ମୁଁ ତ ଦେଖୁଛି ତାହା ଆଜିକାଲି ସଫଳ ଘଟୁଛି । ଗୁରୁଆଡ଼େ ଯୁବକ ଓ ଗୁରୁମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲୁଛି ତାହା କ’ଣ କେହି ବୁଝି ବିରୁଦ୍ଧ, ବିଗତ ଭବିଷ୍ୟତ ଚିନ୍ତା କରି କରୁଛି ବା କରୁନାହିଁ ? କେତେଜଣ ବାହାର ଲୋକ ନିଜର କୌଣସି ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ, ବା ନିଜର ଶତ୍ରୁକୁ ସାଧବା ପାଇଁ ଗୁରୁମାନଙ୍କୁ ମତାଉଛନ୍ତି । କାହାର ମତାଣ ନ ଥାଇ ଗୁରୁମାନେ ଯେତେବେଳେ ମାଉଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତ ଦେଖାଯାଉଛି ବାସ୍ତବ କାରଣ ବହୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦୌ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେହି ଆନ୍ଦୋଳନର ସମାଜ ଉପରେ ପ୍ରତିଫଳିତା ତ କମ ହେଉ ନାହିଁ ! ଥରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରି ହାରିଲେ ବି ଗୁରୁ ବା ଯୁବକମାନଙ୍କର ସଂଘର୍ଷ ଭାବ ତ ଭାଜିଯାଉନାହିଁ । ପୁଣି ବୃଥା ବା ସାମାନ୍ୟ କାରଣରେ ସମସ୍ତେ ଅରକ୍ତୁଅର ମାତା-ଯାଇପାରୁଛନ୍ତି । ଏ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଆଜି ସେକଥା ଟିକିଏ ଉକାଶିଦେଲି !

ଦାସେ କହିଲେ, “ସଂଘର୍ଷ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି କହିଲା ବେଳେ ମୋର ଆଉ ଟିକିଏ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା ଉଚିତ ଥିଲା । ମୁଁ କହିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲି ଯେ ଏପରି ଆନ୍ଦୋଳନ ସଫଳ ହେବ ନାହିଁ ; ଅନ୍ତତଃ ସ୍ଥାୟୀ ଫଳ ଫଳିବ ନାହିଁ ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଭାବୁଛି । ଫଳଟା ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଦେଶ ପକ୍ଷରେ ଭଲ ନ ହେଲେ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବେ ମନ୍ଦ ହେଉଥିବାର ତ ଆଖିରେ ଦେଖୁଥାଉ ।”

ଦାସେ—ଆପଣ ତା’ ହେଲେ ଦ’ରୁର ବର୍ଷ ବା ଦଶପନ୍ଦଶ ବର୍ଷକୁ ଚାହିଁ ଫଳର ସ୍ଥାୟୀତ୍ୱ ନିରୂପଣ କରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ କୌଣସି କଥାକୁ ସ୍ଥାୟୀ ବୋଲି ମାନବାକୁ ଟିକିଏ ବେଶୀ ସମୟ ଲେଉଟୁଛି । ଟିକିଏ ଦୂରକୁ ଚାହିଁ ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ଆମେ ପିଲାଦିନେ ଯେଉଁ ଜନସବୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରୁଥିଲେ, ଭଲ ବୋଲି ବିଚାରୁଥିଲେ, ତାହା ଆଜି ଆଉ ଭଲ ଦିଶୁ ନାହିଁ । ପିଲାଦିନେ ଆମ ଅଭିଭାବକମାନେ ଯାହା ଠିକ୍ ବୋଲି ଆମକୁ ଦିଆରୁଥିଲେ, ଆମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆଜି ତାହାହିଁ ଠିକ୍ ବୋଲି ଜଣାପଡ଼ୁଛି । ତେଣୁମୋର ଆଶା, ଆଜି ପିଲାମାନେ ଯାହାକୁ ଭେଲ ବୋଲି ବିଦ୍ରୋହ କରୁଛନ୍ତି, ତାକୁ ତାଙ୍କ ପୁରୁଷାବେଳକୁ ପୁଣି ଭଲ ବୋଲି ମାନ ନେବେ ।

ମୁଁ କହିଲି, “ତେବେ ତ ଆପଣ ମାନ୍ୟଛନ୍ତି, ବୃଦ୍ଧା ବେଳର ଚନ୍ଦ୍ରା ସଙ୍ଗେ ଟୋକା-ବେଲର ଚନ୍ଦ୍ରା ଖାପ ଖାଏ ନାହିଁ । କାଲିର ପିଲା କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷରେ ବୃଦ୍ଧା ହୋଇ ଆମର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିବ ; ସେହିପରି ଆଜି ମାତୃଗର୍ଭରେ ସ୍ଥାନ ପାଉଥିବା ସନ୍ତାନ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷରେ ନବଯବାନ ହୋଇ ଆଜିର ଯୁବକଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଦଖଲ କରିବ । ସବୁବେଳେ ବୃଦ୍ଧା ଟୋକା ହୋଇ ଦୁଇଟା ସ୍ତନ୍ଧ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମାଜରେ ରହିବ ଇ ରହିବ । ଦୁଇ ଗୋଷ୍ଠୀର ଦୁଇଟା ମତର ସଂଘର୍ଷ ଚିରନ୍ତନ ହୋଇ ରହିଥାଏ ।”

ଦାସେ ଟିକିଏ ଚିନ୍ତିତ ହେଲେ । କିଛି ସମୟ ପରେ କହିଲେ, “ଆପଣ କଥାଟାକୁ ଯେଉଁ ରୂପ ଦେଲେ, ସେଥିରେ ଆପଣଙ୍କ କଥାଟା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ମନେ ହେଉଥିବ । ମୋତେ ତ ପ୍ରଥମେ ସେଇପରି ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ଏ ଦୁଇ ଗୋଷ୍ଠୀ ଯେ ସ୍ତନ୍ଧ ନୁହନ୍ତି । ଗଛର ଗଣ୍ଡି ଭୂଇଁକୁ ଲାଗି ରହୁଛି, ଡାଳ ପତ୍ର ଉପରେ ରହି ପବନ ଖାଉଛନ୍ତି । ଗଛଟା ଦୁଇଭାଗ ହୋଇଯାଉଛି ! —ଗୋଟିଏ ଭୂଇଁରେ ଲେଟିବା ଭାଗ, ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପବନ ଖାଇବା ଭାଗ ? ଗୋଟିଏ ଭାଗ ଭୂଇଁ କାମୁଡ଼ି ନ ରହିଲେ ଅନ୍ୟ ଭାଗଟି ପବନରେ ଦୋଳି ନ ଖେଳି ଭୂଇଁରେ କରୁଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ିବ । ଆମ ସମାଜରେ ପିଲା ବୃଦ୍ଧା ଯେଉଁ ଦୁଇ ଦଳ ଭାଙ୍ଗିବ ବି ସେଇପରି ପରସ୍ପର ସଂଯୋଗ । ମୁରବିମାନେ ପିଲାଙ୍କ ତଳ ରଙ୍ଗରେ ପୁଣି ନ ହେଲେ ବି ବାସ୍ତବ୍ୟମମତା ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ସେଇମାନଙ୍କ ଉପରେ ଭରଣପୋଷଣ ପାଇଁ ପୁଣି ନିର୍ଭର ଥିବାରୁ, ପିଲାମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇ କୁହୁଡ଼ି ପଡ଼ିରୁଛନ୍ତି । ଆଉ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ପରେ ଏଇ ପିଲାମାନଙ୍କ ପିଲେ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରିବେ, ସେତିକିବେଳେ ମନ ଘର ଧରିବ । ସେତେବେଳେ ଆଜିକାଲିର ପିଲା (ସେତେବେଳାର ମୁରବି)ଙ୍କର ମନରେ ଆସିବ ଦ୍ରବ୍ୟ—ବାସ୍ତବ୍ୟମମତାରେ ପିଲାଙ୍କ ଅଦୌତ ସହଯିବେ ନା । ପିଲାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଉଠିବେ । ବାସ୍ତବ୍ୟ ଯଦି ସେତେବେଳେ ଦୂର ହୋଇଯିବ ତେବେ ଯାଇ ଅଭିଭାବକ ଓ ତାଙ୍କ ପିଲେ ଦୁଇଟି ସ୍ତନ୍ଧ ଦଳ ହୋଇଯିବେ । ବାସ୍ତବ୍ୟର ଅବଶେଷ ଥିବାଯାଏଁ ଅଭିଭାବକମାନେ ଆଶା କରି ରହିଥିବେ ଯେ ସମୟକ୍ରମେ ପିଲେ ପୁଣି ବାଟକୁ ଆସିବେ । ସେ ଆଶାରେ ପିଲାଙ୍କ ଅଦୌତ ବାଳରୂପଙ୍କ ନାମରେ କ୍ଷମା ପାଉଥିବ ।”

ମୋ ମନ ତଥାପି ବୁଝିଲ ନାହିଁ । ଅଭିଭାବକମାନେ ସେ ତାଙ୍କ ଯୁବକ ପିଲାଙ୍କର ଦୋଷକୁ ଆଖି ବୁଜିଦେଉଛନ୍ତି ତାହା ବାସ୍ତବ ଯୋଗୁଁ ନା ନିଜର ଅସହାୟତା ଯୋଗୁଁ ? ମୁଁ ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉପଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତର ଏ ଯାଏଁ ପାଇନାହିଁ । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଦେଖିଛି, ବୁଢ଼ାବୁଢ଼ୀ ବାପ ମା ନିଜର ଭେଣ୍ଡା ପୁଅର ଅଦୌତତ୍ବେ ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପା'ନ୍ତି । ଏଠାକୁ ଆସିବାର ମାତ୍ର ଦୁଇଦିନ ଦିନ ପୁର୍ବେ ଦେଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ଦୃଶ୍ୟ ମୋ ଆଖିଆଗରେ ନାଟଗଲା । ସେ ଦିନ ମୁଁ ରାଣୀହାଟ ହାତସୁଲ ସାମନାରେ ଠିଆ ହୋଇଛି ସ୍କୁଲର ଛୁଟି ଘଣ୍ଟା ବାଜିଗଲା । ଗୁମଗୁମୀମାନେ ଫାଟକ ବାଟେ ବାହାର ଆସିଲ ବେଳେ ଦେଖିଲି, ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ା ବଡ଼ କାତର ସ୍ତରରେ ଗୋଟିଏ ପିଲାକୁ ଡାକୁଛି । ପିଲାଟି ରାଗତମଜମ ହୋଇ ପାଖକୁ ଆସି ପଚାରିଲା, “କଣ ?” ବୁଢ଼ା କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ, ସେ ସକାଳୁ କିଛି ଖାଇନାହିଁ । ଅମୁକ ବାବୁ ଟଙ୍କାଟିଏ ଦେବେ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଖରୁ ପଇସା ଆଣି ରେଷେକ କଲେ ଦୁହେଁ ଖା'ନ୍ତେ । ବୁଢ଼ାର ଗୁଲିବାକୁ କ୍ଷମତା ନ ଥିବାରୁ ସେ ଅନୁରୋଧ କରୁଥାଏ, ନବଯୁବକକୁ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ଯିବା ସଜାଣେ । ଟୋକାଟି ମାଗିଲା, ଆଗ ମୋତେ ଆଠଣା ଦେ, ମୁଁ ଜଳଖିଆ କରିବି । ତା' ପରେ ଉଭୟଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ ବାକ୍ୟାଳାପ ହେଲା ତା' ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର ମନରୁ ଯାଉନାହିଁ । ପିଲାଟି ତା'ର ଜଣେ ସାଙ୍ଗ ସଙ୍ଗେ ଗୁଲିଗଲା ; ବୁଢ଼ାଟି ରାସ୍ତା ମଝିରେ ହାହାତୋହସି ହୋଇ ବସି ପଡ଼ିଲା । ପରେ ବୁଝିଲି, ବୁଢ଼ାଟି ଟୋକାଟିର ଏକମାତ୍ର ଅଭିଭାବକ—ଜେଜେବାପା । ଦୋକାନ ଖଣ୍ଡିଏ ଡେଇଁ ଚଳୁଥିଲା, ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଦୋକାନଟି ଯାଇଛି । ସ୍କୁଲରୁ ଫେରି ଘଣ୍ଟେ ଲେଖାଏଁ ନାହିଁ ଦୋକାନରେ ବସିଥିଲେ, ଦୁହେଁ ଚଳିଆନ୍ତେ । ଭିକ୍ଷା କରିଯିବାକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଢ଼ା ଗୋଡ଼ରେ ବଳି ନାହିଁ । ବୁଢ଼ାକୁ ଦୁଇ ଗୁରୁଦିନର ଆହାର ଯୋଗାଇ ତା'ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇଥିଲି ।

ଦାସକୁ ଏ ଘଟଣାଟି କହିଲି ! ସେ କହିଲେ, “ଏତଳି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଆଖି ବୁଲାଇଲେ ଏଇଠାରେ ବି ଦେଖିବ । ଯେଉଁ ବୁଢ଼ା କଥା କହିଲା, ତା' ସଙ୍ଗେ ହୁଏତ ଆଉ ଥରେ ଦେଖା ହେଲେ ଶୁଣିବ, ଗୁରୁଦିନକୁ ତାକୁ ଯାହା ଦେଇ ଆସିଥିଲା ତାହା ସେଇ ରାତିରେ ସେ ନାତିକୁ ଦେଇଛି ଓ ସେତକ ଯାକ ତହିଁ ଆରଦିନ ସକାଳ ସୁଦ୍ଧା ସବୁ ଶେଷ ହୋଇଛି । ବୁଢ଼ାର ଅଭାବରେ ଅଭିଭାବକ ହୋଇ ହୁଏତ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିନାହିଁ, ବୁଢ଼ା କେତେ ଆଶାରେ ସେଇ ପିଲାଟିର ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଚାହିଁ ରହିଛି । ସେଇ ଆଶାରେ ସେ ଗାଳି ଦେଉଛି ; ଧର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେଇ ଆଶାରେ ତାକୁ ଜାବୋଡ଼ା ଧରୁଛି । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂଘର୍ଷ ଆସିବ କୁଆଡ଼ୁ ? ବାସ୍ତବ୍ୟ ଓ ଶାସନ ବାରିହେବ କିମିତି ? ଶାସ୍ତ୍ରଗତ ଅସାମର୍ଥ ଅଭିଭାବକକୁ ବେଶି ଅସହାୟ କରୁଛି ନା ଅନ୍ତରର ମମତା ? ଜାଣିବା କେମିତି ?”

ଦାସେ ଯାହା କହିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ତାହା କେତେକ ପରିମାଣରେ ବୁଝିଲି ବୋଲି ମନେ ହେଲା । ଏତକ ବେଳେ ଆମର ସବୁଦିନିଆ ସଙ୍ଗୀମାନେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯିବାରୁ ଏ ବିଷୟରେ ଆଉ ଆଲୋଚନା ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ସମସ୍ତେ ସୁଖାସନରେ ବସି ଆସର ଜମାଇବା ପୂର୍ବରୁ ଦାସଙ୍କ ଦୁଆରକୁ ଜଣେ ଅଭ୍ୟାଗତ ଉଠିଲେ । ହାତରେ ଦୁଇଗୁଣ ଖଣ୍ଡ ବହୁ, କାନରେ ଦ'ପଟ କୁଣ୍ଡଳ । ମୁହଁକୁ ଗୁଢ଼ି ମନେ କଲି, ଗୁଡ଼ାଏ ଅର୍ଘ୍ୟ ଖାଆନ୍ତି । ଅର୍ଘ୍ୟ ଉପରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଖାଦ୍ୟ ନ ମିଳିବାରୁ ଅର୍ଘ୍ୟ ଦେହର ରକ୍ତ ଶୋଷି ଦେଉଛୁ ବୋଲି ପରିଷ୍କାର ଦିଶୁଥାଏ । ତାଙ୍କ ନମସ୍କାର ଗ୍ରହଣ କରିବା ମାତ୍ରେ ଦାସେ କହିଲେ, “ଜାଣିଲ ନାୟକେ, ତୁମର ବହୁତ ଆମୁଷ । ମୁଁ ଏଲେ ତମର କଥା ଭାବୁଥିଲି । ଆଗ ଗୋଟାଏ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବଟି ।”

ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ ବରଦ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜ୍ୟୋତିଷ ନାହାକେ ଲଭି କିନ୍ତୁ ତଳେ ବସି ପଡ଼ିଲେ ଓ ଅଶ୍ୱାରୁ ଖଡ଼ି ଗୋଟାଲି କାଢ଼ି ଗୋଟାଏ ଗ୍ରହ ଚନ୍ଦ୍ର ଭୂମିରେ ଟାଣିଦେଲେ । ଗୁଡ଼ି ଗୁଡ଼ି ହୋଇ କ'ଣଗୁଡ଼ାଏ ବୋଲି ଖଡ଼ି ଗୋଟାଲିଟିକୁ ଗ୍ରହଚନ୍ଦ୍ର ଭିତରେ ଥୋଇ ଆମ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ ଟେକି ଗୁଢ଼ି ପଚାରିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟ କେତେ ହେବ ?

ମୁଁ କହିଲି *ଟା । ସେ କହିଲେ ଆମ ଏଠା ଟାଇମି 'ପନ୍ଦର ମିନଟି କମ୍ ହେବ । ଶ୍ୱାଶ୍ରାତ୍ ଟାଇମ୍ ଓ ଲୋକାଲ୍ ଟାଇମ୍‌ର ପାର୍ଥକ୍ୟ ସ୍ୱାକ୍ଷର ଜଣାଥିବାରେ ମୁଁ ବିସ୍ମିତ ହେଲି । ତା'ପରେ ସେ ପଚାରିଲେ, ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷୀର ନାମ କହନ୍ତୁ । ମହାପାତ୍ରେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ କହିଲେ, କୁଆ ।

ନାହାକେ ବିମଳ ଭାବେ ହସି କହିଲେ, ‘ସେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥାନ୍ତି, ସେଇ ପକ୍ଷୀ ନାମ କହିବା କଥା ।’ ଦାସେ କୁଆ ସଙ୍ଗେ ଅକ୍ଷର ସମାନ ରଖି କହିଲେ, ଶୁଆ । ତା' ପରେ ପୁଣି ଗଣିତ ଗୁଲିଲି, ଆଙ୍ଗୁଠି ପକରେ । କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିବା ଗୋଟିଏ ପିଲଦାସ ଚନ୍ଦ୍ରରୁ ଖଡ଼ିଟି ଉଠିଆଇ ନାହାକେ କହିଲେ, ଆଜ୍ଞା ! ସେ ତ ଗୋଟିଏ ଜୀବଚନ୍ଦ୍ରା !

ଦାସେ କିନ୍ତୁ କହିଲେ ନାହିଁ । ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ‘ବଳଦ ହଜିଥିବ ।’

ନାହାକେ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ଖଡ଼ି ତ ତାକୁଛୁ ମଣିଷ ବୋଲି । ବହୁତ ଦୂରକୁ ଯାଇଛି । ପୁଣି ଖୁବ୍ ପାଖରେ ଅଛି । ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଭଫଳ ସୂଚୁଛି । ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ସନ୍ତାନ ଲଭ ହେବ, ହଜି ଯାଇଥିବା ମଣିଷଟିଏ ଆସି ପହଞ୍ଚିବ । କିନ୍ତୁ ଏ ଫଳ ଟିକିଏ ବିଳମ୍ବରେ ଫଳିବ । ସନ୍ତାନ ପ୍ରାପ୍ତି ନଗଦରେ ହେବ ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “କ'ଣ ଦାସେ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱପନୀ ଉଦରରେ ?” ଜ୍ୟୋତିଷ ନାହାକେ କିନ୍ତୁ ନ କହି ନିଶ୍ଚୟ ଭାବରେ ଟିକିଏ ହସିଲେ । ଆମ ନାୟକେ କହିଲେ, “କହୋ କହୁନାହିଁ ? ତମର ପରା ପକ୍ଷପକ୍ଷୀ ସାଧନା । ପକ୍ଷୀ ତ ସବୁ କହି ଦେଇଥିବଣି !”

ନାହାକେ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ଆମେ ଟିକିଏ ଯୋଡ଼ିଦେଉ । ଘରେ ପିଲଟିଏ ହେବ ବୋଲି ପକ୍ଷୀ ତାକୁଛୁ । ନିଜର ହବ କି ବୋହୂ ହେଉଥିବ କି ତା' ଆମ ବିଚାରକୁ ଯେମିତି ଦିଶେ ସେମିତି କହିଦେଉ ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଏ ବଗୁଲିଆଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁଛୁ କାହିଁକି ? ଠିକ୍ ପ୍ରଶ୍ନ କଲି । ମୁଁ ଯାହା ବିଚାରୁଥିଲି ତମେ ଠିକ୍ ବାରିକରି କହିଲ । ହଉ, ତୁମକୁ ଉତ୍ତର ହେବ, ଏଥର

ଯାଅ ।” ନାହାକେ ଟଙ୍କାଟିଏ, ସେରେ ଗୁଡ଼ଲ ଓ ଏଣୁ ତେଣୁ ପରିବାପନ ଗୁଡ଼ିଏ ପାଇ ବିଦା ହେଉ ହେଉ ମହାପାତ୍ରେ ପରୁଗଲେ, “ହଜରେ ପଦାଆ, ପୁଅ ଖବର କ’ଣ ପାଇଲୁ ?”

ନାହାକେ କହିଲେ, “ଆଉ ତା’ କଥା ମନକୁ ଆଣୁନାହିଁ । ମହାପାତ୍ରେ ସାଆନ୍ତୁ ! ପିଲାଦିନୁ ଆଜି ଯାଏଁ ମୋତେ ସାଧୁଲ । ମନରେ ଟିକିଏ ବି ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ବୋଲି ତ ପୁଅ; ମା ହେଉଣୁ ! ତା’ ଅଳି ଅର୍ଦଳି ଯେମିତି ସହୁଥିଲି, ତା’ ଅଦୌତ ବି ସେମିତି ସହୁଲି । ବାହାଘର ତ କରିଥିଲି ଶୁଣିଥିବେ । ଗାରେ ସମସ୍ତେ ଆଜି ଯାଏଁ ସେ ବୋହୂକୁ ସୁମରୁଛନ୍ତି । ଚଣ୍ଡାଳ ସେପରି ବୋହୂକୁ ଛୁଡ଼ି ପଲେଇଲ, ଆଜିକୁ ହେଲ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ।”

ଦାସେ ପରୁଗଲେ, “ସେ ବୋହୂ ପରା ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଗଲ ଭାରି ?” ନାହାକେ — ଆଜ୍ଞା, ତିନି ବରଷ ତକେଇଲ । ତା’ର ମନ ଆଉ ତକେଇଥା’ନ୍ତା । ତା’ ବାପ ଦିନେ ଆସି ପରୁଗଲ, ସିଏ କ’ଣ ଏକମିତି ପଡ଼ିଥିବ ? ତାଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ତାଙ୍କ ଗାଁ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଟୋକା ଯାକୁ ନେବାକୁ ଗଲି । ତା’ ଭାରି ମଗସାଇଥାଏ । ମୁଁ ନାହିଁ କଲି ନାହିଁ । ମୋ ଦୁଃଖ ଦେଖି ବୋହୂ ବର୍ଷେ କାଳ ବାପ କଥା ଡେଇଁଦେଲ । ଶେଷକୁ ମୁଁ ଜିଗର ଲାଗେଇଲି, ସେ ଯାଉ ବୋଲି । ମୁଁ ତ ଆଜ୍ଞା ହେଲିଣି ପାଟଲ ପଡ଼ର । ଅଳ କି କାଲି ମୁଁ ଆଖି ବୁଜିଲେ, ମାଜକନିଆ ପିଲଟି ଅଥାଆ ହୁଅନ୍ତା । ଏବେ ବର୍ଷେ ହେଲ ସେ ଗୁଲିଗଲିଣି । ତା’ କୋଳରେ ଏବେ ପୁଅଟିଏ । ମୁଁ ଯାଇଥିଲି, ପଇସା ଆଠଟା ତା’ ହାତରେ ଦେଇ ଆସିଲି ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ତୋ’ ହାତରେ ପଇସା ରହୁଲଣି ତେବେ ? ଅଫିସ ଖର୍ଚ୍ଚ ଭୁଲେଇ ନାହିଁ ହାତରେ ପଇସା ଦେଇପାରୁଛୁ ?”

ନାହାକେ—ଆଜ୍ଞା, ଯେତେବେଳେ ଯାହା ମିଳିଲା । ଆଜି ହବ ଟଙ୍କେ, କାଲିକି କିଛି ନ ମିଳିଲେ ଗୁର ପଇସା । ଦିନେ ବାଘର ଆହାର ତ, ଦିନେ ମିଶିଗର ଆହାର ।”

ଦାସେ ପରୁଗଲେ, ଜମି ଖଣ୍ଡେ ପରା ଅଛି ?”

ନାହାକେ—ଆଜ୍ଞା, ହଁ, ଅଢ଼େଇ ଏକର ହେବ । ସେତକ ପୁଅ ନାଁରେ କରି ଦେଇଛୁ । ସେ ତ ସାବାଳକ, ମୁଁ ବିକି ଭାଙ୍ଗି ପାରିବି କୁଆଡ଼ୁ ? ବାର ବର୍ଷ ଯଦି ତା’ର ଖବର ନ ମିଳିବ ତେବେ ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପୁଣି ମୟୂଧା କରିବି ।

ଦାସେ କହିଲେ, “ବାଃ, ଭଲ ଲମ୍ବା ପ୍ରୋଗ୍ରାମ୍ ତ ! ପୁଅ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ହେଲ ଯାଇଛୁ, ଆଉ ସାତବର୍ଷ ପରେ ଯାଇ ଆମ ସଙ୍ଗେ ମୟୂଧା କରିବ ? ଆମେ ପୁଣି ସାତବର୍ଷ ରହିବା ଦରକାର ।”

ବାହୁମାପଦ କହିଲେ, “ହଁ, ମୟୂଧା କରିବା କାଲି ବି ଥିବା ଦରକାର । ଅହଫେନ ପ୍ରସାଦରେ ମୁହଁ ଯେମିତି ହେଲଣି, ସେ ଆସେ ତ କହୁଛି, ଆଜି କି କାଲି !”

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “କାଲି କଥା କାହିଁକି ଉଠାଉଛୁ ? ଯେମିତି ଅନ୍ଧାର ହେଲଣି, ତାଙ୍କ ଗାଁ ମୁଣ୍ଡ କଇଁଆ ଗଛଟା ଅଜି ପାର ହେଉ ଆଗ ! କରେ ପଦଆ, ସେ ଗଛରେ ଯେ ଥିଲ ସେ ଅଛୁଟି ?”

ନାହାକେ କହିଲେ, “କେତେଦିନ କଥା ମନେ ରଖିଛୁ ସାଥୀନା ! ସେ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ମୁଁ କ’ଣ ମୁହଁ ଅନ୍ଧାର ହେଲେ ତା’ ତଳେ କେଉଁ ଯିବ ? ନୂଆସାଲ ପାଖେ ଯାଇ ବସିବ, ସାଙ୍ଗ ମିଳିଲେ ଯିବ ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଏତେ ଦହଠକ କାହିଁକି ? ଆଜି ଆମ ଏଠି ରହିଗଲେ ?”

ନାହାକେ—ଆଜ୍ଞା, ରହୁବାର ହେଉଥିଲେ ମୁଁ ତ ମୋ ଆଡ଼ କହନ୍ତି । ଗୁରୁଗୋଷ୍ଠିଆ ଯୋଡ଼ିଏ ପର ଅଛନ୍ତି । ମୋତେ ଗୁଣ୍ଡି ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ପଡ଼ିଥିବେ ।” ନାହାକେ ଭରଭର ହୋଇ ବାହାର ଗଲେ ।

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ପ୍ରଶ୍ନ କଥାଟା ତ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ ! ଦାସେ ଆପଣଙ୍କର ଘର ଆଡ଼େ କ’ଣ ଅସୁବିଧା କଥା ନାହାକ କହିଲା ? ଦାସେ ତ କହନ୍ତି, ଏ ନାହାକ କଥା ଲୁଖ ବାଜେ । ମୁଁ ଲୁଟାଏ ଦିନ ହେଲା ଭାଉଜକୁ ଦେଖି ନାହିଁ ।”

ଦାଣ୍ଡଦୁଆର ପଛ ଆଡୁ ଶବ୍ଦ ଶୁଭିଲା, “ଏ ମୁହଁରେ ମାଛଆପାତକ ଯାହା ନ ହେଉଛି !”

ନାହାକେ କହିଲେ, “ଶୁଣିମନ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ କ’ଣ ନ ଫଳିବ ? ନାହାକ କହିଲା ପରି, ଆଜି ନ ହେଲେ କାଲି ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ବାଜେ କଥା ବନ୍ଦ କର । ଆଜି ସକାଳୁ ମୁଁ ଏଇ ତାରା କଥା ବିଚାରୁଛି (ଯେଉଁ ଶିଶୁ ରମଣୀଟି ପ୍ରାୟ ତିନିମାସ ହେଲା ଆସି ଦାସଙ୍କ ଘରେ ଆଶ୍ରା ନେଇଛି, ତା’ର ନାଁ ତାରା) । ବିଚାର ଖଡ଼ଗପୁରରେ ଆସି ଆମର ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଟିଏକୁ ବିଭା ହୋଇଥିଲା । ଦୁଇ ଦିନ ବରଷ ବେଶ ସୁଖରେ ରହିଲା । ଆଜିକୁ ତିନିମାସ ହେଲା ତା’ ଗେରସ୍ତ କୁଆଡ଼େ ଗଲା ଯେ ଖୋଜିବାବର ନାହିଁ । ଆଜି ସକାଳୁ ବିଚାରୁଛି ସେଇ କଥା । ଲୋକଟା କୁଆଡ଼େ ଗଲା, ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା କି ? ଏଇଟା ଉଲ୍ଲୁଲିଟେ ; ତିନିବରଷ ଯାହା ସଙ୍ଗେ ଘର କଲା ତା’ ନାଁଟା ବି ଭଲକରି ଜାଣିନାହିଁ । ପୁଣି ପନ୍ଦର ଦିନରେ ସ୍ୱାର ବି କ’ଣଟିଏ ହେବ । ସେଇ କଥା ବିଚାରୁଥିଲି । ନାହାକ ତ ଠିକ୍ ଲୁଖ ବଜେଇଲା ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ଆପଣ କ’ଣ ଫଳିତ ଜ୍ୟୋତିଷରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ? ଗଣିତ ଜ୍ୟୋତିଷ ଯିନା ବିଜ୍ଞାନ । ଗ୍ରହ ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କର ଗତି ଓ ସ୍ଥିତି ନିରୂପଣ କରିବା ଗଣିତ-ସାପେକ୍ଷ ; କିନ୍ତୁ ଅମୂଳ ଗ୍ରହ ଅମୂଳ ସ୍ଥାନରେ ରହିଲେ ଅମୂଳ ଫଳ ହେବ ସ୍ୱାଚ୍ଛ ପ୍ରମାଣ କଣ ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ପଦଆ ନାହାକ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ କଲା ସେଥିରେ କ’ଣ ଗ୍ରହ ନକ୍ଷତ୍ରର ସ୍ଥିତି ବା ଫଳାଫଳର ବିଶେଷ ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲା ? ଯେଉଁ ସମୟରେ ମୁଁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲି

ତାକୁ ଧରି ସେ ଯାହା କହୁଲା ତା'ର ଦେଖିଲି, ଠିକ୍ ବାଜିଲା । ଫଳିତ ଜ୍ୟୋତିଷ ତ ସ୍ବା'ଠାରୁ ଆଉ ଟିକିଏ ପାଠ ଓ ବିଚାର ଲେଖେ ।”

ମୁଁ କହୁଲି, “ମୋର କହୁବାର କଥା, ସେ ବିଚାର ମୂଳରେ ନିର୍ଭର-ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ତ କିଛି ନାହିଁ । ଶନି ଅନିଷ୍ଟ କରିବେ, ଚୂଡ଼ଝଡ଼ ଲାଗୁ କରିବେ ସ୍ବା ମୂଳରେ ସତ୍ୟତା କେତେ ?”

ବାହ୍ୟାଧିକ କହୁଲେ, “ଯେଉଁ ଗ୍ରହ ମଙ୍ଗଳ କରୁଛି ତା' ନାଁ ଚୂଡ଼ଝଡ଼ ଓ ଯେ ଅନିଷ୍ଟ କରୁଛି ତା' ନାଁ ଦେଇଛନ୍ତି ଶନି । ମଙ୍ଗଳ ଅମଙ୍ଗଳର ସମ୍ଭାବ୍ୟତା ବହୁ ଦିନର ଅଭିଜ୍ଞତାରେ ନିରୂପିତ ହୋଇଛି ।”

ମୁଁ କହୁଲି, “ତା' ତ ରୁହୁଛି । କିନ୍ତୁ ଏ ଅଭିଜ୍ଞତା କ'ଣ ସବୁବେଳେ ନିର୍ଭର-ଯୋଗ୍ୟ । ସାତ ନକ୍ଷତ୍ରରେ ବା ଚୂଡ଼ଝଡ଼ ଚଳନରେ ବର୍ଷା ହୁଏ ବୋଲି ତ କହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତା' କଣ ସବୁବେଳେ ଫଳେ ? ମାସଫଳରେ ବାହାରିଥିଲା ମୋ ସିଂହରାଶିରେ ଏ ମାସରେ ଫଳ, ଭ୍ରମଣ । କିନ୍ତୁ ଏ ମାସକ ଯାକ ମୁଁ ଏଇଠାରେ ବସିଛି । ଏଥିରେ ଲଭ କଣ ?”

ଦାସେ କହୁଲେ, “ଫଳିତ ଜ୍ୟୋତିଷରେ ଫଳ ଫଳିବା ‘ଭୋଦେବା’ କଥା । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ଯେ ଲଭ ଅଛି, ତାହା ଆଖିରେ ଦେଖୁଥାଉଁ । ଧର, ଜଣେ ଲୋକ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ି ଯାନ୍ତି ହେଉଛି । ଏତିକିବେଳେ ଯଦି ଜ୍ୟୋତିଷ ନାହାକ କହେ ଯେ ତା'ର ମାସେ ଦୁଇମାସ ପରେ ଗ୍ରହ ନକ୍ଷତ୍ର ଭଲ ପଡ଼ିବ, ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି ହେବ, ତେବେ ଉପସ୍ଥିତ ବିପଦକୁ ସହ୍ୟିବା ପାଇଁ ତା' ମନରେ ବଳ ନିଶ୍ଚୟ ଆସିବ । ସେହିପରି ଜଣେ ଲୋକ ନିଜର ଧନ ମାନରେ ଭାରି ଉଚ୍ଚତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ଏତିକିବେଳେ ଯଦି ସେ ଶୁଣେ ଯେ କିଛି ଦିନ ପରେ ତା'ର ମହତ୍ତ୍ବ ଆସିବ ତେବେ ସେ ଔଚିତ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ନିଜର ଭାଗ ବିପଦ ଏଡ଼ିବା ପାଇଁ ଦିଅ ଦେବତାଙ୍କର ଆଶ୍ରା ନବ । ଆଜି ତ ଦେଖିଲେଁ ତାର ଭବିଷ୍ୟତ ବିଷୟରେ ମୋ ମନ ଭାରି ଉତ୍ସାହ ହୋଇଗଲା । ତା'ର ପିଲାଟିଏ ହେବ, ଓ କିଛି ଦିନ ବିଳମ୍ବରେ ତା'ର ସ୍ବାମୀ ଆସିବ ବୋଲି ମନରେ ତ ଧାରଣା ହେଉଛି ।”

ମୁଁ କହୁଲି, “ଆପଣ କଣ ଏଥିରେ ବିଶ୍ବାସ କଲେ ?”

ଦାସେ କହୁଲେ, “ପ୍ରଥମେ ତ ମୋର ମନର କଥା ନାହାକ ଠିକ୍ରେଇ ଦେବାକୁ ତା ବିଦ୍ୟାରେ କିଛି ମୂଲ୍ୟ ଅଛି ବୋଲି ଧାରଣା ହେବାର କଥା । ତମା କଥା ଗୁଡ଼ିକ । ଯାହାଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ ଏ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲି ତାଙ୍କ କଥା ଭାବ । ତାର ମଉଳି ଯାଉଥିବା ଆଶା ନିଶ୍ଚୟ ସତେଜ ହେବ । ମୋ ଚୂଡ଼ଝଡ଼ୀଙ୍କର ତ ଦୃଢ଼ବିଶ୍ବାସ ଯେ ପଦିଆ ନାହାକ ଯାହା କହେ ତାହା ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପୁଅ ହେବାର ଦୁଇମାସ ଆଗରୁ ସେ କହିଥିଲା, ନିଶ୍ଚୟ ପୁଅ ହେବ । ପୁଅ ଜନ୍ମ ହେବା ପରେ ତା'ର ଜାତକ ସାଧୁ ଯାହା ଭବିଷ୍ୟତ ଗଣନା କରିଛି ତାହା ବି ଅଲ୍ପବଦ୍ଧତେ ସତ ହେଉଛି ।”

ନାୟକେ କହୁଲେ, “ପଦିଆକୁ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ ଅଫିମ ମିଳୁଛି, ଏହା ତା' ବିଦ୍ୟାର ସାର୍ଥକ ପ୍ରମାଣ ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ସେ ତାର ବିଷୟରେ ଗୋଟାଏ ବିଜ୍ଞାପନ ଖବରକାଗଜରେ ଦେଲେ କେମିତି ହୁଅନ୍ତା ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ସେଇଥିପାଇଁ ତ ତା ସ୍ୱାମୀର ନାମ ଧାମ ଖୋଜୁଥିଲି । ତାହାକୁ ମାରି ଗୋଟାଏ କ’ଣ ସଂବାଦ ବା ବିଜ୍ଞାପନ ଦେବ ଯଦି ତଥ୍ୟ । ଯେଉଁ ଚଣ୍ଡାଳ ସ୍ୱାକୁ ଗୁଣ୍ଡି ଦେଇ ପଳାଇଛି ସେ କ’ଣ ବିଜ୍ଞାପନ ଦେଖିଲେ ଆସିବ ?”

(୭)

ବୟସ ଥିବା ମାଲକିନିଆ ଏକୃଷ୍ଟିଆ ହୋଇ ଆମ ସହରମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁଲି ଭିଖ ମାଗି ଚାଲୁଛନ୍ତି, ଦେଖିଲେ ମୋତେ ବଡ଼ ବିରକ୍ତ ଲାଗେ । ପଞ୍ଜାବଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ରାମେଶ୍ୱର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ଆଡ଼ର ମାଲକିନିଆଁଙ୍କୁ ମୁଁ କଟକରେ ଭିଖ ମାଗିବାର ଦେଖିଛି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ମାଲକିନିଆଁ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ଯାଇ ଚାଲିବା ତ ଦୂରର କଥା, ନିଜ ଗାଁ ବାହାରକୁ ମଧ୍ୟ କୃତଚ ଯା’ନ୍ତି । ନିଜ ଦୁଃଖ ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଣ୍ଡାଇ ଘରକୋଣରେ ପଡ଼ି ରହିବା ନିଜ ପ୍ରତି ଓ ସମାଜ ପ୍ରତି, ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ—ଏହା ମୋର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ହୋଇଥିବାରୁ, ଯେଉଁମାନେ ବାହାରେ ଏକୃଷ୍ଟିଆ ଚାଲୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ଆମ ଜାତିର ଗୋଟାଏ କଳଙ୍କ ବୋଲି ମୁଁ ବିଚାରୁ—ଦାସଙ୍କ ଘରେ ଆସି ଆଶ୍ରୟ ପାଇଥିବା ଏ ତରୁଟି ବିଷୟ ଭଲ ଭାବେ ଜାଣିବା ପୁଞ୍ଜୁ ମୁଁ ଏଇପରି ବିଚାରୁଥିଲି ବୋଲି କହିଲେ ଠିକ୍ ହେବ ।

ପ୍ରଥମେ ସେ ଯେଉଁ ଦିନ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲ ସେ ଦିନ ତା’ ପ୍ରତି ମୋର ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇ-ଯାଇଥିଲା, ଭଲ ତଥ୍ୟ ନ ଥିବାରୁ ଭାତ ଖାଇବାକୁ ଅସୁବିଧା ସେ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଘରୁ ଫଳାଇ ଆସିଲା ବୋଲି । ପରେ ଶୁଣିଲି, ମହାପାତ୍ରେ ଆପଣେ ସଦାବ୍ରତ ଦେବାର ସେ କାହାଠାରୁ ଶୁଣିଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ଜମା ହୋଇଥିବା ଭିଖାଣ୍ଡ ଉତ୍ତରେ ଜଣେ ବି ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ନ ଦେଖି, ସେ ପୁରୁଷଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖାଇବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେଠାରୁ ବାହାରି ଆସିଥିଲା । ପରେ ଜାଣିଲି, ଯେଉଁ ଘରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ନ ଥାନ୍ତି ସେ ଘରେ ସେ ପଶେ ନାହିଁ । ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଘରେ ନ ଖାଇ ଚାଲି ଆସିବାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ସେଇଆ । ଏ କଥା ଦାସଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣି ମୋ ମନରେ ପୁଞ୍ଜୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଭାବ ଟିକିଏ ଦୋହଲି ଯାଇଥିଲା । ପରେ ତା’ର ବ୍ୟବହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ବାରଗୁଲ୍ଲି ମାଲକିନିଆଁଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୋର ମନ ବଦଳିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥାଏ ।

ଦିନେ ସେ କଥା ଦାସଙ୍କ ଆଗେ ପକାଇବାରେ ସେ କହିଲେ, “ଆମେ ଅନ୍ୟ-ମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଶୁଣି ଦେଲି ବୋଲେ, ପ୍ରାୟଶଃ ଆମ ମନର ବକ୍ଷମୁଲ ଧାରଣାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀକୁ ତଉଲିଥାଉ । ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣାର ମୂଳ ଏଇ । ଯେଉଁଲି ଅବସ୍ଥାରେ- ଆମେ ପଡ଼ିନଥାଉଁ, ଏପରି କି ଯାହା ଆମେ କହି ନୁହାଁଲେ କଲ୍ଲହନା ବି କରି

ନ ଥାଉଁ, ସେ ଭଲ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି ମଣିଷ କ'ଣ କରିବା ଉଚିତ ଅନୁଚିତ, ତାହା ବିଚାର କରିବାକୁ ନିରପେକ୍ଷତା ଦରକାର । ତାହା ମୋଠାରେ ବି ନ ଥିଲା । ଆପଣଙ୍କର ଧାରଣା ଯାହା ମୋର ବି ସେଇ ଧାରଣା ଥିଲା । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରପଡ଼ିଲେ ସମାଜର ସ୍ଥିତି ଦୋହଲିଯାଏ—ଏକଥା ସତ । କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ତ ସହଜରେ ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବିଦେଶୀ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଆମ ଏଠାରେ ଭିକ୍ଷା ମାଗୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଇତିହାସ ଗୋଟି ଗୋଟି ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ବହୁତ କଥା ଜଣାପଡ଼ନ୍ତା । ଏଇ ଗୋଟିଏ ଟୋଙ୍କାର ଇତିହାସ ଶୁଣି ମୁଁ ତାକୁ ବୁଝି ହୋଇଯାଇଛି । ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତୁ ବୋଲି ତାହା ଲେଖାଇ ଦେଇଛି । ଆପଣ ପଢ଼ିବେ ?”

ତାଙ୍କର ଇତିହାସ କେତେବେଳେ ଲେଖା ହୋଇ ସାରିଲଣି ଶୁଣି ମୁଁ ତାକୁ ହେଲି । ଆହୁରି ତାକୁ ବୁଝିଲି ଯେ, ଏହା ଲେଖିଛନ୍ତି ନିଜେ ତାଙ୍କୁ, ପୁଣି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ । ଦାସେ ଆପଣେ କହିଲେ, “ଏ ଖଣ୍ଡ ଆପଣ ଟିକିଏ ସଂଶୋଧନ କରିଦେବେ । ଭାଷା ବେଶ ସୁନ୍ଦର—ପ୍ରାଣର ଭାଷା, କିନ୍ତୁ ବହୁତ ବର୍ଣ୍ଣାଶୁଦ୍ଧି ରହିଛି । ପିଲାଟି ନିଜ ଚେଷ୍ଟାରେ ଆମ ଭାଷା ବେଶ୍ ଆସୁଅଛି କହିଛନ୍ତି, ଅକ୍ଷର ପୁଞ୍ଜି କି ବି ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର । ମୁଁ ବିଚାରରେ ଯଥାସମୟରେ ଏଖଣ୍ଡ ଛପାଇ ଦେବା । ଆପଣ ସେ ଭାର ନେବେ ।”

ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟି ମୁଁ ପାଇବା ମାତ୍ରେ ଏକଲକ୍ଷରେ ପଢ଼ିଗଲି, ତା’ପରେ ସଂଶୋଧନ ଆରମ୍ଭ କଲି । ମହାପାତ୍ରେ ଓ ବାହୁନୀପତି କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଇଥିଲେ, ସେଇ ତାଙ୍କ ହାତରେ । ପ୍ରେସ୍ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରତିଲିପିଟି ଦାସଙ୍କ ଆଗରେ ପହଞ୍ଚାଇବାରେ ସେ ତାଙ୍କର ସାଙ୍ଗସାଥୀଙ୍କୁ ଡାକି, ମୋତେ ପଢ଼ିବାକୁ କହିଲେ । ମୁଁ ପଢ଼ିଲି—

ଆମ ଗାଁ ମୁଳତାନ୍ତରୀ ଗୋଟିଏ ଅତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପକ୍ଷୀ ଗାଁ, ଲାହୋରଠାରୁ ପଶ୍ଚିମକୁ ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ମାଇଲ ହେବ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଚରକାଳ ପାଇଁ ଗାଁ ଗୁଡ଼ିକ ଦିନ ଯାଏଁ, ଲାହୋର ଦେଖି ନ ଥିଲି ; ଆମ ଗାଁର, ଜଣେ ଦି’ ଜଣକୁ ଗୁଡ଼ି ଆଉ କେହି ବି ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ମୋ ପିଲାଦିନେ, ବାପା ଲାହୋରରୁ ଫେରି ସେ ସହର ବିଷୟରେ ଘରେ ଓ ଚଉପାଡ଼ିରେ ଅଦ୍ଭୁତ ବର୍ଣ୍ଣନାମାନ କରନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଶୁଣନ୍ତି, ତାକୁ ବୁଝୁଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଶୁଣିଲାବାଲା କେହି ଲାହୋର ଯିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋର ଜେଜେବାପା କହନ୍ତି, ଲାହୋରରେ ମଣିଷ ମଣିଷକୁ ଖୁଣ ପାଏ ନାହିଁ । ସେଠାରେ ମଣିଷ ମଣିଷକୁ ଠକେ, ମଣିଷ ମଣିଷ ନାଁରେ ମକଦ୍ଦମା କରେ, ମଣିଷ ମଣିଷକୁ ମଟର ଗାଡ଼ି ଚପାଇ ମାରିଦିଏ । ଯାହାଙ୍କ ପାଖରେ ବେଶି ଧନ, ସେମାନେ ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କର କଂସା ବାସନ, ଗାର ଗୋରୁ ନେଇଯାନ୍ତି । ଆମେ ଏକଥା ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ଭୟରେ ବାପା ମା’ଙ୍କ କୋଡ଼ିରେ ଲୁଚିଯାଉ । କେବେ ହେଲେ ଲାହୋର ଯିବାକୁ ନ ପଡ଼ୁ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁ ।

ସହରର ବାବୁମାନେ ଆସି ଆମ ଗାଁର ଘର ଦ୍ଵାର, ବିଲବାଡ଼ି ସବୁଥିରେ ଦୋଷ ଦେଖାନ୍ତି । ନ ପଡ଼ି ଆମେ ମୂର୍ଖ ହୋଇ ଯାଉଛୁ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଆମ ଗାଁକୁ ଭଲ ଗ୍ରାମ ନ ଥିବାରୁ ଆମର ଅବସ୍ଥା ଖରାପ ହୋଇଛି ବୋଲି କହନ୍ତି । କେମିତି, ଆମେ ଜାଣି ପାରୁ ନ ଥାଉଁ । ଜେଜେବାପା କହନ୍ତି, ସହର ଜାଲମ ଗୁଡ଼ାକ ଏମିତି କହି ଆମକୁ ସହରକୁ ନେଇ-ଯିବାକୁ ଫିକର କରାନ୍ତି । ଆମେ ଗଲେ, ଆମକୁ ଗୁଜର ବାକର କରି ରଖିବେ । ଆମ ମଞ୍ଚିଷିଗୁଡ଼ାକ, ଲୁଗାପଟା ଅତର ସାବୁନ ଦେଇ, ଠକି ନେଇଯିବେ । ସହର ଲୋକ ଆସିଲେ ତାଙ୍କୁ ଆମେ ଦହ ଦୁଧ, ଫଳମୂଳ ଖାଇବାକୁ ଦେଇ ବିଦା କରାଦେଉଁ, ତାଙ୍କ କଥାରେ କେବେ ପଡ଼ୁନାହିଁ ।

ଆମ ଗାଁର ହିନ୍ଦୁ ଶିଖ୍ ହୋଇ ମାତ୍ର ଦଶୋଟି ଘର । ବାକୀ ସମସ୍ତେ ମୁସଲମାନ—ପ୍ରାୟ ଚରିଶ ଘର ହେବେ । ହିନ୍ଦୁ ଶିଖ୍ ଓ ମୁସଲମାନ ଭିତରେ ପ୍ରଭେଦ କ'ଣ-ମୁଁ ଜାଣି ନ ଥିଲି । ଆମର ଅଲଗା ଅଲଗା ନାମ ପରି, ସେ ଏକ ଜାତିର ଅଲଗା ଅଲଗା ନାମ ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି । ଗାଁ ଯାକ ସମସ୍ତଙ୍କର ଏକ ବୃତ୍ତି, ଏକ ରକମ ଚଳଣି । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଲେଖାଏଁ ମଞ୍ଚିଷି ରଖିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଦୁଧ, ଦହ ଓ ଘିଅ ବିକି ଚଳନ୍ତି । ଜଣେ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଦେଶି ଜମି ଥାଏ ; ସେଇମାନେ ଗହମ ଓ ମକା କରନ୍ତି । ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ଏକରେ, ଅଧଏକରେ ଲେଖାଏଁ ଜମି ; ବାଜରା କରନ୍ତି—ବାଜରା ଚୁଟି ହୁଏ, ବାଜରା ଡାକ ମଞ୍ଚିଷି ଖାନ୍ତି । ଗହମ, ଲୁଗା, ତେଲ ବାହାରୁ ଆସେ, ମସିରେ ମସିରେ ଲୁଗା ପଟା ବି ଆସେ ।

ଗାଁ ଯାକ ସମସ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଘର ପରି ଚଳୁଥାନ୍ତି, କେବଳ ପାଣି ଓ ଚୋଟି ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କୌଣସି ବିଷୟରେ ବାଢ଼ିବିଚାର ନ ଥାଏ । ମୁସଲମାନମାନେ ଆମ ହାଣ୍ଡିଶାଲ ଛଡ଼ା ଆଉ ସବୁ ଘରକୁ ଅଦାଧରେ ଆସନ୍ତି । ଆମେ ବି ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଉଁ । ଆମ ପଡ଼ିଶା ଘର ଅବଦୁଲ ଚକାଙ୍କର । ସେ ମୋ ବାପାଙ୍କୁ ବଡ଼ଭାଇ, ଓ ମୋ ମାଙ୍କୁ ଭଉଜମାନ୍ୟ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପିଲାଙ୍କୁ ମୋ ବାପା ବୋଉ ନଜ ପିଲା ପରି ଆଦର କରନ୍ତି । ଆମର ଦିନଟିମାନ ସୁରୁ-ଖୁରୁରେ କଟିଯାଉଥାଏ । ଖରା ପରେ ବର୍ଷା ଦିନକୁ ଆମେ ଯେମିତି ଆଗ୍ରହରେ ଚାହିଁଥାଉ, ବର୍ଷା ପରେ ଶୀତକୁ ଓ ଶୀତ ପରେ ପୁଣି ଖରାଦିନକୁ ସେଇମିତି ଆଗ୍ରହରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷା କରୁ ରହୁଁ । ବର୍ଷାକୁ ବର୍ଷା ଆମେ ପିଲ୍ୟାମାନେ ବଡ଼ ହେଉଥାଉଁ ଓ ବୁଢ଼ାମାନେ ବୁଢ଼ା ହୋଇ ଜଣ ଜଣ ହୋଇ ଆମକୁ ଛାଡ଼ିଯାଉଥାନ୍ତି । ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ମଣିଷ ମରିବା, ମରିବା ପରି ଜଣା ପଡ଼ୁ ନ ଥାଏ । ଯେଉଁମାନେ ମରି ଯାଉଥାନ୍ତି ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଆମ ଭିତରେ ଜାଇ ଉଠୁ-ଥାଏ ; ସେମାନେ ଜାଇଥିଲା ବେଳେ ଆମ ମନରେ ଯେତେ ଜାଅନ୍ତା ଥିଲେ ତହିଁରୁ ଅଧିକ ଜାଅନ୍ତା ହେଉଥାନ୍ତି । ମୋ ଜେଜେ ବାପା ମରିବା ପରେ ଆମ ମନରେ ସେଇପରି ଜାଇ ଉଠିଲେ । ସେ ଦୃଶ୍ୟବା ଯାକ ବାପା ତାଙ୍କୁ କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ ; ତାଙ୍କ ବଞ୍ଚିରହବାଟ ସତେ ଯେପରି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅତି ମାମୁଲି କଥା ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଦିନେ ଖଣ୍ଡେ କେମାର ପଡ଼ି ସେ ମରିଗଲେ । ତା' ପରେ ଗାଁ ଯାକ ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁରେ ଶୁଶାଗଲା ତାଙ୍କର

କଥା । ବାପା ମୋତେ ବସାଇ ତାଙ୍କର କଥା କେତେ କହନ୍ତି, କହୁ କହୁ କାନ୍ଦ ପକାନ୍ତି ; ମା' ବି କାନ୍ଦନ୍ତି । ଜେଜେ ମୋର ମରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ମୋର ମନରେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ, ଚଉପାତିରେ, କୁଅ ମୂଳେ, ଗୁହାଳରେ ସେ ସବୁବେଳେ ମୋ ଆଖିରେ ପଡ଼ୁଥାନ୍ତି । ପିତୃପୁରୁଷଙ୍କୁ ଏଇପରି ପୂଜା କରିବା ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ଶିଖ୍ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମାନ ଭାବରେ ଥାଏ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଧ୍ୟାନନ୍ତି । ଜଣେ ଯଦି ବେମାର ପଡ଼ିଯାଏ, କୌଣସି ପ୍ରସ୍ତୋତନରେ ବିଦେଶ ଚାଲିଯାଏ, ତେବେ ତା' ମଞ୍ଜିକୁ ଖୋଜିବା, ଗାଧୋଇ ଦେବା, ତା'ର ପିଲାମାନଙ୍କୁ କଥା ବୁଝିବା ଗାଁର ସମସ୍ତଙ୍କର କାମ ହୋଇଯାଏ । ପଡ଼ିଶା ଘରର ମୁରବି ତ ଏହା ସାଧାରଣତଃ କରନ୍ତି, ତଥାପି ଗାଁର ଅନେକେ ଆସି ତାର ସବୁ କାମ ଠିକ୍ ଚାଲିଛି କି ନାହିଁ ବୁଝିଯାନ୍ତି । ସେ ଗାଁରେ ଥିଲାବେଳେ ତା'ର ଜନ୍ମ ଓ ପିଲାପିଲା ଯେତକ ଯନ୍ତ୍ର ଆଦର ପା'ନ୍ତି, ଅନୁପସ୍ଥିତ ଥିଲା ବେଳେ ତହିଁରୁ ଅଧିକ ଯନ୍ତ୍ର ମିଳେ ।

ଆମର ପଡ଼ିଶାଘର ଅବଦୁଲ ଚକା ଓ ଆସାରାମ ଜେଠା । ଚକା ଆମକୁ ବେଶି ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ମୋ ପିଲାଦିନରେ ମୁଁ ତାଙ୍କର ମଞ୍ଜି ଉପରେ ବସି କେତେ ଆଡ଼େ ଚାଲିଛି । ମୁଁ ଥରେ କ'ଣ ଗୋଟାଏ ଦୁଷ୍ଟାମି କରିବାରୁ ଜେଠା ମୋତେ ଦ'ଟା ଗୁପ୍ତା ମାରିଥିଲେ; ଅବଦୁଲ ଚକାଙ୍କର ତାଙ୍କର, ମୋର ଯୋଗୁଁ ଖୁବ୍ ଝଗଡ଼ା ହେଲା; ଶେଷରେ ବାପା ଆସି ଅବଦୁଲ ଚକାଙ୍କୁ ଦାବିଲେ ଓ ଦୁହେଁ ଜେଠାଙ୍କୁ ଦୋଷ ମାଗି ବୋଧ କଲେ । ସବୁ ଗୋଲମାଲ ଏଇଭଳି ହୁଏ । ଆମର ବିବାଦ ମିଟାଇବାକୁ ଆମେ ସହରକୁ ଯାଉ ନ ଥାଉଁ, କି ଆମର ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂର କରିବାକୁ ଆମେ ସହରର କାହାକୁ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗୁ-ନ ଥାଉଁ ।

ତମେ ସହରବାଲା ଓପରେ ପଡ଼ି ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆସିଲେ । ସେଇଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଆମର ବିପତ୍ତି । ଆଗ ସେମାନେ ଆସି ଆମ ଗାରେ ଗୋଟେ ସ୍କୁଲ ବସାଇଲେ—ଆମ ଆଖି ଖୋଲିବାକୁ ଏହା ସଂପ୍ରଥମେ ଦରକାର ବୋଲି ସେମାନେ କହିଲେ । ସ୍କୁଲ ଯୋଗୁଁ ଆମର ପ୍ରଥମ ବିଭେଦ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଆମେ ପଢ଼ିଲୁଁ ହିନ୍ଦୀ, ମୁସଲମାନ ପିଲେ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ପିଲେ ଗୁରୁମୁଖୀ । ଏ ତିନିଭାଷା ପଢ଼ାଇଲେ ତିନିଜଣ ହିନ୍ଦୀ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଓ ଗୁରୁମୁଖୀ ଶିକ୍ଷକ । ଆମେ ସବୁ ପିଲେ ଗୋଟିଏ ଭାଷାରେ ସ୍କୁଲ ବାହାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥାଉଁ । ତାହା ହିନ୍ଦୀ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଓ ଗୁରୁମୁଖୀ ମିଶା ଖେଳେ । କିନ୍ତୁ ସ୍କୁଲ ଭିତରେ ତିନି ଜଣଙ୍କର ତିନି ଅଲଗା ଭାଷା । ଏଥିରୁ କେଉଁ ଭାଷାଟା ଭଲ ସେ ବିଷୟରେ ତିନି ଜଣଙ୍କ ମାଷ୍ଟର ଖୁବ୍ ଝଗଡ଼ା କରନ୍ତି । ଏ ଝଗଡ଼ା ଆଗେ ଆମ ଗାଁର ବୁଢ଼ାମାନଙ୍କ ଆପଡ଼ା ଆପଡ଼ି କରି ଚାଲୁଥିଲେ । ପରେ ଏହା ଏତେ ବଡ଼ ଆକାର ଧରିଲା ଯେ ଏହାକୁ ଚାଲିବାକୁ ଲାହୋରରୁ ମଣିଷ ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ନାଁ ନେତା । ସେମାନଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ତମେ ଆମମାନଙ୍କ ଭିତରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ଗାଁରେ ଦୁଇଦଳ ହୋଇଗଲା—ହିନ୍ଦୀ, ଶିଖ୍ ଗୋଟାଏ ପଟ୍ଟ, ମୁସଲମାନ ଆଉ ଗୋଟାଏ ପଟ୍ଟ । ମୁସଲମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବେଶି

ହେଲେ ବି ହିନ୍ଦୁ ଶିଖଙ୍କ ପାଖେ ବେଶି ଜମି ଥିବାରୁ ସେମାନେ ଡର କରି ରହିଥାନ୍ତି । ମଝିରେ ମଝିରେ ତାଙ୍କର ନେତାମାନେ ଆସି ତାଙ୍କର ଭୟ ଶୁଣୁଥାନ୍ତି ; ଆମ ଗାଁରେ ତାଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବେଶି ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ଇ ଗା ମାଲିକ ବୋଲି ହେମନ୍ତ ଦେଉଥାନ୍ତି ।

ମୁସଲମାନ ନେତାମାନେ ଆସି ପ୍ରଶ୍ନର କରିବା ପୂର୍ବରୁ ହିନ୍ଦୁ ନେତାମାନେ ଆସି ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି । ଏଥିରେ ପ୍ରଥମେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ଶିଖ ସମସ୍ତେ ମିଶି ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କେତେ ବର୍ଷ ପରେ ମୁସଲମାନ ନେତାମାନେ ଆସି ବୁଝାଇଲେ ଯେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଅର୍ଥ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟ—ହିନ୍ଦୁମାନେ ଗୃହାନ୍ତି, ଇଂରେଜମାନେ ଆମ ଦେଶରୁ ଯିବା ପରେ ହିନ୍ଦୁ ରାଜା ହେବେ, ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁ କରିବେ । ଯେ ହିନ୍ଦୁ ନ ହେବେ ତାଙ୍କୁ ଆଫଗାନିସ୍ତାନକୁ ଘରୁଡ଼ିଦେବେ । ଏ କଥା ସତ ବୋଲି ମୁସଲମାନମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବାର କଥା । ଆମ ଗାଁ ପାଖର ସ୍ୱାମୀ ଦୟାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ କେତେ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁ କରିଥିଲେ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ରାମଧନ ଗାଈ ସତ୍ତା କରିନ୍ତି ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଶୁଣିଥାନ୍ତି । ଏଇ କଥାକୁ ମୁସଲମାନ ନେତାମାନେ ନାନା ପ୍ରକାର ଫଳାଇ କରି ବୁଝାଇଲେହେଁ ଆମ ପଲ୍ଲୀର ମୁସଲମାନ ରାଜମାନେ ବିଶେଷ ବିଚଳିତ ହେଉ ନ ଥାନ୍ତି । ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଆମ କାହାର ବିଶେଷ କିଛି ଧାରଣା ନ ଥାଏ । ଭଗବାନ ଯାହା ଦେଇଛନ୍ତି ସେତିକିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଶାନ୍ତିରେ ରହିବାଠାରୁ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଆମ ଗାଁରେ କେହି ଅଧିକା କିଛି ଚର୍ଚ୍ଚା ନ ଥିଲେ ।

ଜମେ ସହରଥା ନେତାଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନର ଯେତିକି ବଢ଼ିଲା, ଆମ ଗାଁରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଓ ଶିଖଙ୍କର ଏକଘରଥା ତଳେ ସେତିକି ବଢ଼ିଲା । ମୁସଲମାନମାନେ ଆମକୁ ଅବଶ୍ୟାସ କଲପରି ଚଳିଲେ ; ଶିଖମାନେ ଆମ ଦୁହେଁଠାରୁ ଆଡ଼େଇ ହେଲ ପରି ରହୁଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅବଦୁଲ ଚକାଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ସଫର୍କରେ ବିଶେଷ କିଛି ବ୍ୟାଘାତ ହେଲା ନାହିଁ । ଅବଦୁଲ ଚକା ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ମୋ ବାପାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉ ନ ଥାନ୍ତି ; ବାପା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଦୁଆରକୁ ଯିବା ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯାଏ, ଅବଦୁଲ ଚକାଙ୍କର ସାନ ପୁଅ ରହମ୍, ମୋର ସମସ୍ତେ, ଆମ ଘରକୁ ଆସେ । ବାଡ଼ି ପଟେ ମୋ ମା' ଓ ତା' ମା'ଙ୍କର କଥା ବାର୍ତ୍ତା ଚାଲେ ।

ଶେଷକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ବି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ଅବଦୁଲ ଚକାଙ୍କ ଦେଉଳ ପୁଅ ସଫି ଲିଗ୍‌ରେ ମେମ୍ବର ହେଲା । ସେ ସତ୍ତାରେ କହୁଲା ଯେ, ମୁଲତାନିଆ ମୁସଲମାନ ରାଜ୍ୟରେ ମିଶିବ । କଲ୍‌ହେରମାନେ ଏଠାରୁ ଡଢ଼ାହେବେ, ନ ହେଲେ କତଲ ହେବେ । ବାପା ଓ ଆସ୍ତା-ରାମ ଜେଠା ହେଉକା ସ୍ତ୍ରୀ ଶୁଣି ହସିଲେ । ସାତପୁରୁଷର ଘରୁଡ଼ିହୁଏ କିଏ କମିତ ତଡ଼ିବ, କିଏ ବା କାହିଁକି ଯିବ ବୋଲି କହି ଜେଠା କହିଲେ, “ଏ ସହରଥା ଲୋକଗୁଡ଼ାକ ସଫିର ମୁଣ୍ଡ ବିଗାଡ଼ି ଦେଲେଣି ।” ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କର ଗୋଟାଏ ମିଳିତ ସତ୍ତା ସେ କରିବାକୁ ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ । କିନ୍ତୁ ସତ୍ତା ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଦିନେ ରାତିରେ—ଅଧରାତି ହେବ—ଗୁଜା ବାଡ଼ି ପଡ଼େ ଆମ ଘରକୁ ଆସି ମୋ ମା'କୁ ଉଠାଇଲେ । ମୋତେ ସେତେବେଳକୁ ୧୨ ବର୍ଷ । ମା'ଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ମୁଁ ବ ଉଠି ପଡ଼ିଲି । ଗୁଜା ମା'କୁ କହିଲେ, ‘ସଫେ ଆସି କହୁଛୁ, ମୁଲ୍‌ଜାନିଆ ମୁସଲମାନ ମୁଲକ ହେଇ-ଗଲା । ତମେ ସବୁ ଯଦି ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ନ ପଳେଇବ ତେବେ ହାଣକାଟ ଲାଗିଯିବ । ତା’ ବାପା ଠାକୁରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଣ କଥାବାତ୍ସା ହେବେ ବୋଲି ହେଇଛି ସେଠି ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ଠାକୁରଙ୍କୁ ଶୀଘ୍ର ଉଠାଇଦିଅ ।’

ମୋ ବାପା ଭାରି ନିଯୋଡ଼ି ନିଦ ଶୁଅନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଉଠାଇବା ପାଇଁ ମା ଓ ମୁଁ ଶବ୍ଦ ଚେଷ୍ଟା କଲୁ । ବହୁ କଷ୍ଟରେ ତାଙ୍କର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା । ସେ ଆଖି ମଲି ମଲି ସବୁ ଶୁଣିଲେ, କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଶୋଇବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରି କହିଲେ, “ମୁସଲମାନ ମୁଲକ ହେଲେ ହେଉ, ଆମର କ’ଣ ଅଛି ? ଆମ ତ ମୁସଲମାନ ମୁଲକ ଥିଲୁ, ଏବେ ଶହେଶହେ ବର୍ଷ ହେଲା ଫିରଙ୍ଗି ମୁଲକ ହୋଇଛି । ପୁଣି ଯଦି ମୁସଲମାନ ମୁଲକ ହେବ ହେଉ ।”

ଏତିକି ବେଳେ ଆମ ଗାଁ ମୁଣ୍ଡେ ଗୋଟେ ଘୋ ଶୁଭଲ । ପ୍ରାୟ ହଜାରେ ହେବ ଲୋକ ବକଲରେ ପାଟି କରି ଆମ ଗାଁ ଭିତରେ ପଶି ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ପଛରୁ ମୁସଲମାନ ତାଙ୍କୁ ଘଉଡ଼ୁଆନ୍ତି । ସେମାନେ ଆସି ଗାଁ ମଝିରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଅଧଞ୍ଜନାକ ଭିତରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଗାଁ ମଝି ଚଉପାଡ଼ିରେ ଯାଇ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଗଲୁ । ବାହାର ଗାଁର ଗୋଟେ ମୁସଲମାନ ଚଉପାଡ଼ି ଉପରକୁ ଯାଇ ପାଟି କଲି, “ଏଠାରେ ହୁନ୍ଦୁ ବା ଶିଖ୍ ରହୁପାରିବେ ନାହିଁ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସମସ୍ତେ ଏଠାରୁ ଗୁଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ହେବ । ପିନ୍ଧିବା ଲୁଗା ବ୍ୟତୀତ କେହି କିଛି ନେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଟିକଏ ପାଟି ଗୁଣ୍ଡ କଲେ ହେଇଛି ଦେଖ” ବୋଲି କହି ସେ ତା’ର କାନ୍ଦ ଦେଖାଇଲା ।

ବାବା ରଘୁନାଥ ସିଂହ ତାକୁ ଡେଇଁ କରି କ’ଣ କହିବାକୁ ବାହାରୁଥିଲେ । ବାପା ତାଙ୍କୁ ରୋକି କରି କହିଲେ, “ବିନା କାରଣରେ ଭଲ ଭଲ ଲଢ଼ିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ସେ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି ସେଇଆ ହେଉ । ଆମେ ଚାଲିଯିବୁ କିନ୍ତୁ ଆମ ଗାଈ ମଝିପିକୁ ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ନେବାକୁ ଦିଅ । ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲା ଆମକୁ ଯେମିତି ପ୍ରିୟ, ସେମାନେ ସେମିତି ।”

ମୁସଲମାନଟା କହିଲା, “ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାଙ୍କୁ ନେଇ ନିରାପଦରେ ଯାଇ ପାରୁଛ କି ନାହିଁ ଆମ ଦେଖ ; ଗାଈ ମଝିପିକୁ ପଛେ ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲା କରିବ । ନିଜ ନିଜ ପ୍ରାଣ ନେଇ ପଳାଅ । ତୁମ ଭଲକୁ କହୁଛୁ । ବେଶି ବକର ବକର ହେଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏଠି ମାଟିରେ ମିଶାଇଦେବ ।”

‘କ’ଣ କହିଲୁ ?’ ବୋଲି ବାବା ରଘୁନାଥ ସିଂହ କାନ୍ଦ କାନ୍ଦି ବାହାର ପଡ଼ିଲେ ; ଆମ ଗାଁରେ ସେ ସବୁଠାରୁ ବୁଢ଼ା ; ଅଣି ବର୍ଷ ବୋଲି ସମସ୍ତେ କହନ୍ତି । ଧଳା ବାଲ ଓ ଦାଢ଼ି ଭିତରେ ତାଙ୍କର ନାଲି ଆଖି ସବୁବେଳେ ଦାଉ ଦାଉ ହେଉଥାଏ । ଅନ୍ଧାରରେ ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଦେଖିପାରନଥିଲି । ମୁଁ ଆମ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ମା’କୁ ଧରି ଠିଆ ହୋଇଥାଏ ।

ମା' ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲେ, ଚଣ୍ଡାଳ କ'ଣ କଲ ? ମୁଁ ଚାହିଁ ଦେଲା ବେଳକୁ ଦେଖିଲି ବାବା ରଘୁବୀର ଚଉପାଦି ତଳକୁ ପଡ଼ି 'ଜୟ ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ' ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ଶିଖମାନେ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚଜଣ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେଇଥିଲେ ବୋଲି, ପରେ ଶୁଣିଲି । ମୁସଲମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବହୁତ ବେଶି । ସେମାନେ ଆମ ଗାଁର ସବୁ ଶିଖଙ୍କୁ ପଦାକରି ଦେଲେ । ମୋର ସାଙ୍ଗ ପିଲା ବଚନ ଏକୂଟିଆ ବଞ୍ଚିଥିଲା । ତାକୁ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଗୁଣ୍ଡା ମାରିବାକୁ ଗୋଡ଼ାଇ ଆସିଲା ବେଳକୁ ଗୁଡ଼ା ତାକୁ ଘର ଭିତରକୁ ଟାଣି ନେଇଗଲା । ମୋ ବାପା ଉଭୟ ପକ୍ଷକୁ ନିବର୍ତ୍ତାଇବାକୁ ମେଲି ଭିତରେ ପଶି ଯାଇ ହାତ ଟେକି ହୁଁ ହୁଁ କହିଲା ବେଳକୁ ତାଙ୍କ ହାତକୁ ଗୋଟାଏ ମୁସଲମାନ ଦଗଡ଼ କରିଦେଲା । ମା' ଏହା ଦେଖି 'ଚଣ୍ଡାଳ କ'ଣ କଲା ?' ବୋଲି କହି ଗଛ କାଟିଲା ପରି ଭୂମିରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ତା'ପରେ ଆଉ ସେ ଉଠିଲେ ନାହିଁ ! ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଡାଇ ପଡ଼ିଯାଇ କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦୁ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲି । ଫକୀଆ ଉଠିଲା ବେଳକୁ ଶ୍ରେଣୀ ହେବାରୁ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ।

ଦାଣ୍ଡସାକ ମୁରଦାର ପଡ଼ିଆନ୍ତି । ଆସ୍ତାସ୍ତମ ଜେଠା ମୋ ହାତ ଧରି ମୋତେ ବାପାଙ୍କ ପାଖକୁ ନେଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ବାଁ ହାତଟା ଖୁଆଠାରୁ କଟି ଯାଇଥାଏ । ସେ ଯେଉଁଠାରେ ପଡ଼ିଆନ୍ତି ତା' ଗୁରୁପାଖ ରକ୍ତରେ ଜୁଡ଼ୁସୁଡ଼ୁ ହୋଇଥାଏ । ଆଲ୍‌ଅ ହେବାରେ ମାଛ ଆସି ବସୁଥାନ୍ତି । ବାପାଙ୍କ ପାଖରେ ମୁଁ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ସେ ଅତି ଧୀରେ ଧୀରେ ତାଙ୍କ ଡାହାଣ ହାତ ମୋ ଉପରେ ପକାଇ କହିଲେ, “ତାର ! ତୋ ଜୀବନରେ ଏଡ଼େ ପିଲାଦିନୁ ଦୁଃଖ ପଡ଼ିଯିବାରୁ ବଡ଼ କାନ୍ଦୁଛୁ । ମୋ ହାତର କଷ୍ଟ ମୋତେ ଜଣା ପଡ଼ୁନାହିଁ । ତୋ ମା କଥା ଆସ୍ତାସ୍ତମ ଶ୍ରେଣୀଠାରୁ ଶୁଣିଲି । ମୋତେ ଜଣାପଡ଼ୁଛି ଅଳ୍ପ ସମୟରେ ମୁଁ ତା' ପାଖକୁ ଚାଲିଯିବି । ଆସ୍ତାସ୍ତମ ଶ୍ରେଣୀକୁ ଗୋଡ଼ ଧରି କହିଛୁ ସେ ବଞ୍ଚିଥିବା ଯାକ ତୋ'ର ହେପାଜତ୍ ନେବେ । ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ନିଦା ରଖିଥିବୁ । ମା ! ଯାହା ହେଲା ସେ କାହିଁକି କରାଇଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଜଣା ।”

ଜେଠା କହିଲେ, “ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ନେଲେ ତୋ ବାପା, ବଜ୍ରଗଜ ଜାଅନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ନେବେ କେମିତି ?”

ବାପା କହିଲେ, “ଭୟ ! ସେ କଥା ଆଉ ମନକୁ ଆଣ ନାହିଁ । ନିଜେ ତୁମେ କେମିତି ବଞ୍ଚିବ ମୁଁ ଭାବୁଛି । ତୁମ ପୁଅ ତ ହେଉଛି ମୋ ପାଖରେ ମରି ପଡ଼ିଛି । ମୁଁ ତାକୁ ଜଗି ଏଠାରେ ରହିଲି । ତୁମେ ନିରାପଦ ଜାଗାକୁ ଚାଲିଯାଅ ।”

ଜେଠା କହିଲେ, “ବଜ୍ର ! ଯମାଳୟ ବ୍ୟତୀତ ନିରାପଦ ସ୍ଥାନ ଆଉ ଆମ ପାଇଁ କାହିଁ ? ଦ' ଅର ମନେକଲିଣି, ଆସ୍ତହତ୍ୟା କରିବାକୁ । କିନ୍ତୁ ତାହା ପାପ ବୋଲି ନିବିଡ଼ି । ତାର ସାଙ୍ଗକୁ ମୋ ବୋହୂଟା ବି ରହିଛି ମୋର ନ୍ୟାସ ହୋଇ । ରକ୍ଷସ ଅବଦୁଲ୍‌କୁ କହି ଯାଇଛି, ସଂଧ୍ୟା ପୁଅରୁ ଯେପରି କୌଣସି ହିନ୍ଦୁ ବା ଶିଖ୍ ଏ ଗାଁରେ ନ ରହନ୍ତି ।”

ବାପାଙ୍କ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଓପରଓଲି ଚାରିଟାରେ ଉଡ଼ିଗଲା । ଜେଠା ତାଙ୍କ ପୁଅ, ମୋ ମା, ବାପା ଓ ଆମ ଗାଁର ଆଉ ଗୁରୁ ପାଞ୍ଚ ଜଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଏକା ଜୁଇରେ ଲଦିଦେଇ, ଆମ

ଘରୁ ଓ ତାଙ୍କ ଘରୁ ଯେତେ ଯାହା କାଠ ଓ କାଠ ଜନିତ ପାଇଲେ ନିଆଁ ଉପରେ ଖଞ୍ଜି-
ଦେଲେ । ନିଆଁ ଜଳୁଥାଏ ; ସଂଧ୍ୟା ହେବାରୁ ମୋତେ ଓ ଶୁଣାକୁ ଆଗରେ ଚଳାଇ ପଛେ
ପଛେ ବଗିଚାମୁଖୀ ଘୋଡ଼ା ଗୁଣ୍ଡି ଗୁଣ୍ଡି ଚାଲିଲେ । ମଝିରେ ମଝିରେ କହୁଥାନ୍ତି, “ମା, ଲଡ଼କା,
ତୁମେ ଦୁହେଁ ଟିକିଏ ଗୋଡ଼ ଫିଟେଇ ଚାଲ । ପୂର୍ବଦିଗକୁ ଯେତେ ଅଧିକ ଚାଲିଯିବା ସେତେକ
ନିରାପଦ ।” ବୁଢ଼ା ଆମ ପଛରେ ଲାଗିପାରୁନଥିବାରୁ ଆମେ ଥର ଥର ଚାଲୁଥାଉ । ଶୁଣା
ଆଖିରୁ ଅଳସୁ ଲୁହଧାର ବହୁଥାଏ, ମୋ’ ଆଖିରେ ପାଣି ନ ଥାଏ ।

ରାତି ଘଡ଼ିଏ ହେବ । ଅନ୍ଧାର ପକ୍ଷ । ଆମେ ଗୋଟାଏ ଆମ୍ବ ତୋଟାରେ ଟିକିଏ
ବିଶେଷକୁ ଅବଦୁଲ୍ ଚକା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଜେଠାକୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଭେ ଭେ କାନ୍ଦି
କହିଲେ, “ଭାୟା ! ମୁଁ ବଡ଼ ଅପରାଧୀ । ମୋର ଯୋଗୁଁ, ମୋର ପୁଅ ଓ ମୋର ଜାତି
ଯୋଗୁଁ ଆଜି ତୁମର ଏ ଦଶା । ଜାହାନାମ୍‌କୁ ଗଲେ ମୁଁ ଶାନ୍ତି ପାଇବି ।”

ଜେଠା କହିଲେ, “ଅବଦୁଲ୍ଲା ! ତୋର ଏଥିରେ କିଛି ଦୋଷ ଅଛି ବୋଲି ମୁଁ
ଆଦୌ ବରୁର ପାରୁନାହିଁ । ଏ ସବୁ ଖୋଦାର କାମ । ମଣିଷକୁ ସେଇ ଭଲ ବୁଦ୍ଧି ଦିଏ
ପୁଣି ମନ୍ଦ ବୁଦ୍ଧି ଦିଏ । ତୁ ଯା ! ଆମ ପାଇଁ ତୋ’ର କିଛି ବପତ୍ତି ନ ହେଉ ।”

ଚକା ଉଠି ହାତ ଯୋଡ଼ି କରି କହିଲେ, “ଭାୟା, ମୋ ଉପରେ ଯଦି କିଛି ରାଗ
ନାହିଁ ତେବେ ସାନଭାଇର ଏ ଭେଟି ଗ୍ରହଣ କର ।” ଏହା କହି ସେ କାଗଜର ଗୋଟିଏ
ପୁଟୁଳା ତଳେ ଥୋଇଦେଲେ । ଜେଠା ତାକୁ ଚାହିଁଲେ, କୁଇଁବେ କି ନାହିଁ ବୋଲି ଆଥା-
ମାତା ହୋଇ ପୁଟୁଳାଟି ଉଠାଇ ନିଜ ଚପକନ୍‌ର ଭିତର ପକେଟରେ ରଖି କହିଲେ,
“ଉଠରେ ପିଲେ, ଚାଲ ଯିବା ।”

(୮)

ତାହାର ଜୀବନକାହାଣୀ ଶୁଣିବାକୁ ନାୟକେ ଓ ବାହୁମାପତି ତହିଁ ଆରଦ୍ଦିନ ସଂଧ୍ୟା-
ବେଳେ ଆସି ଦାସଙ୍କ ଚଉପାତିରେ ବସିଥାନ୍ତି । ମହାପାତ୍ର ତାଙ୍କ ଦୁଆର ମୁହଁରୁ ତାଙ୍କ
ଦେଲେ, “ମୁଁ ଗୋରୁ ବାନ୍ଧି ସଞ୍ଜ ବସାଇ ଯାଉଛି ଆରମ୍ଭ କରି ନ ଥାଅ ।” ଆମେ ତାଙ୍କୁ
ଅପେକ୍ଷା କରିଥାଉଁ, ଏଇ ସମୟର ଗାଁର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବୁଢ଼ା ଦକ୍ଷିଣକବାଟ ତମଜମ
ହୋଇ ଆସି ଉଠିଲେ । ବୁଢ଼ାଙ୍କ ମୁହଁ ଉଦ୍ଦେଜନାରେ ଲାଲ ପଡ଼ିଯାଇଥାଏ । ସେ ସମୟକୁ
ଜେଜେ ହୋଇ ଦାସଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି କହିଲେ, “ଆପଣେ ! ଆପଣଙ୍କୁ ଏ ପାଞ୍ଚ କୋଶରେ କିଏ
ନ ଚିହ୍ନେ ? ଆପଣ ଥାଉ ଥାଉ ଏ ଗାଁରେ ଯେଉଁ ଦଟଣା ସବୁ ଦୂରୁ ତାକୁ ଶୁଣୁଛନ୍ତିନି ?
ମୋର ଦେହ ନ ସହ୍ୟକାରୀ ଆଜି ଆସିଛି ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ସେମିତି ଗୋଟାଏ ଗୁରୁତର ଘଟଣା ନ ଘଟିଥିଲେ ତୁମେ ଅଡ଼ଙ୍ଗରୁ ଗଡ଼ଜା ନାହିଁ ବୋଲି ଜାଣୁଛ । କାଲି ପୁଅକୁ ପଚାରୁଥିଲି ; ସେ କହିଲେ, ବାପା ଆଉ ଗୁଲିପାରୁନାହାନ୍ତି । ପଞ୍ଚାଅଣି ପୁରୁଗଲଣି ପରା ?”

ଦକ୍ଷିଣକବାଟେ କହିଲେ, “ହ ଛୟାଅଣି ଅଧକରୁ ବେଶି ହୋଇଗଲଣି । ଗୁଲିବାକୁ କଷ୍ଟ ହେଉଛି ଯେ, ପୁଅ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ସିନା ଆଶ୍ରମ କରି ବସନ୍ତି ! ଆଜିର ଘଟଣା ଶୁଣି ତାଙ୍କ ଘିରରେ ତ କାହିଁକି ଛଳ ପଶିଲା ନାହିଁ ! ବାଧା ହୋଇ ଆସିଲା ।”

ଆମେ ସମସ୍ତେ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ଗୁହଁଲୁ । ଦାସେ କହିଲେ, “ଘର ଭିତରକୁ ଯିବା ? କ’ଣ ଗୁପ୍ତ କଥା ନିଶ୍ଚୟ ?”

ଦକ୍ଷିଣକବାଟେ କହିଲେ, “ନାହିଁ, ଗୁପ୍ତ କ’ଣ ? କଥା ତ ବଜାରରେ ପଡ଼ି ସାରିଲଣି, ଲୁଗା ଲତ୍ତ କ’ଣ ? (ମୋ ଆଡ଼କୁ ଗୁହଁ) ସେ ଆପଣ କୁଳୁଥାଁ ପରା ?”

ଦାସେ ମୋର ପରିଚୟ ଦେବାରେ ସେ କହିଲେ, “ତେବେ ତ ସେ ଶୁଣିବାର କଥା । ଶୁଣୁ, ସଂସାରରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ରବାଦ ଦେଖାଯାଉଛି, ତା’ର ଫଳସଲ୍ଲ କମିତି ହେବ କହନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କଠାରୁ, ପରିଶ ଜାଗା ଦେଖିଥିବା ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ନ ଶୁଣିଲେ କାହାଠାରୁ ଶୁଣିବା ? ତାଙ୍କ ଆଗରେ ନିଜର ଦୁଃଖ ନ କହିବା ତ କାହା ଆଗେ କହିବା ?”

ଏତିକିବେଳେ ମହାପାତ୍ରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଦକ୍ଷିଣକବାଟେ କହିଲେ, “ବେଶ, ମହାପାତ୍ରେ ତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେଣି ! ମୁଁ ତମକୁ ନ ଦେଖି ବସୁଥିଲି, ବୋଧ ହୁଏ ପୁଅଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ଭାରି ।”

ମହାପାତ୍ରେ ନିଜର ଦୁଃଖସୁଖ କହୁ କୈଫିୟତ ଦେବା ପରେ ଦାସେ କହିଲେ, “ସାଆନ୍ତେ ! କ’ଣ କହିବ ପରା, କହ ।”

ଦକ୍ଷିଣ କବାଟେ ସାଆନ୍ତେ ଘର । ନାମ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ବିଶେଷ କିଛି ନାହିଁ, ବାୟୁଆ ନିଶ ଦ’ପଟାକୁ ଛୁଡ଼ି । ସାଆନ୍ତେ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିଦେଲେ, ତାଙ୍କର ହାତ ସ୍ପର୍ଶ ନିଶ ଉପରକୁ ଗୁଲିଯାଏ । ନିଶକୁ ଆର୍ତ୍ତସି ଦେଇ ସେ କହିଲେ, “ଆପଣେ ! କହିବାକୁ ଲଜ, ନ କହିଲେ କୁଳ ସରିଯାଉଛି । ମୋ ନାରୁଣୀଟା ଜାଣିଲେ, ଆପଣଙ୍କ ଏ କାୟୁଲରେ ପଡ଼ୁଥିଲା । କ’ଣ ଗୋଟାଏ ପକ୍ଷୀ ଦେବାକୁ ଯେ ଯାଇଥିଲା ଖୋରାଧା । ସେଠେଇ ଯୋଡ଼ି ଅଘଟଣ ଘଟିଲା, କାହାକୁ କହିବ ? ମୋ ନାରୁଣୀ, ତା’ ସାଙ୍ଗେ ଆଉ ଗୋଟେ ଟୋକା ଗୋଟେ ଘରେ ବସି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି, ଯୋଡ଼ାଏ ଭେଣ୍ଟିଆ ସେ ଘରେ ପଶିଯାଇ ଭିତରୁ ଦୁଆର କଲିଦେଲେ । ମୋ ନାରୁଣୀ ପାଟି କରିବାରୁ କାୟୁଲ ଯାକର ଗୋଠେ ମାଷ୍ଟ ଓ ପିଲା

ଆସି ସେଠି ଜମାହେଲେ ; ତେବେ ଯାଇ ସେ ଟୋକା ଦି'ଟା ଗଲେ । ମୁଁ କହୁଛି କଣ ଜାଣିଲେଟିକି ? ସେ ମୁଁ ଟୋକା ଯୋଡ଼ାକ, ତାକୁ କେହି ପଦେ କହିଲେ ନାହିଁ, ପୁଲିସ୍ ହାକିମ ଏତେ ଏତେ ଅଛନ୍ତି, କେହି କିଛି କଲେ ନାହିଁ ! ଇମିତିରେ ଚଳିବା କେମିତି ଭଲ ?”

ଦାସେ କିଛି କହିବା ପୁଅରୁ ବାହାନପତ କହିଲେ, “ଜାଣିଲ, ଦକ୍ଷିଣ କବାଟେ, ପାଠ ଲେଖିଛି. ‘କଲୋ ଚ କେବଳଂ କର୍ତ୍ତା ଫଳଭୁକ୍ ପାପପୁଣ୍ୟସ୍ତୋ’ । ପିଠିରେ ପଡ଼ିବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ନିଜ ଇଚ୍ଛା ନିଜେ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଏତେ ମାତ୍ରକନିଆ ପିଲା ଭାବୁଲରେ ପଡ଼ୁଛନ୍ତି, ତମ ପିଲା ଉପରେ ଏମିତି ଅଦୌତ ହେଲ କାହିଁକି ? ଯଦି ହେଲା, ତେବେ ତମ ପିଲା ତା’ର ପ୍ରତିକାର ସେଠେଇ ନ କଲ କାହିଁକି ? ଗାଁରୁ ସତରଜଣ ମାତ୍ରକନିଆ ହିଅ ପଶ୍ଚାତ୍ତା ଦେବାକୁ ଯାଇଥିଲେ, ଏ ପିଲା ଯୋଡ଼ିକ ଅଲଗା ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଘରେ ରହୁଥିଲେ କଥା ? ମୁଁ ଆମ ପିଲାଙ୍କଠାରୁ ସବୁ କଥା ଶୁଣିଛି । ସେ ଟୋକା ଦି'ଟା ସମସ୍ତଙ୍କୁ କ୍ଷମା ମାଗିବାରୁ ଗୁଡ଼ି ପାଇଲେ । ତମ ପିଲା ସାଙ୍ଗରେ ଆଉ ଯେଉଁ ଟୋକାଟା ଥିଲା ସେ ତା’ ଗୋଡ଼ରୁ ଚଟି କାଢ଼ି ଗୋଟାଏ ଟୋକାକୁ ନିମ୍ନୁକ ପିଟିଛି । ତା’ ମୁହଁରେ ଯୋଡ଼ାଏ ଚନ୍ଦ୍ର ରହୁଯାଇଛି, ବର୍ଷକରେ ଗଲେ ଗଲା ପରି ।”

ଦକ୍ଷିଣ କବାଟେ କହିଲେ, “ଆମ ପିଲା ଗୋଡ଼ରେ ଚଟି ଥିଲେ ସେ କ’ଣ ଗୁଡ଼ି-ଆନ୍ତା ? ପୁଣି, ତାକୁ ଯେଉଁ ଟୋକାଟା ଧରିଥିଲା ସେଉଁଟା ଗୋଟେ ମାଷ୍ଟ, ମାଷ୍ଟଟାକୁ ମାରନ୍ତା ବା କେମିତି ? ନ ହେଲେ ସେ ଯେଉଁ ଘରର ପିଲା, ଗୁଡ଼ିଆନ୍ତା ପର ?”

ଦାସେ ବି ଟିକିଏ ମୁଡ଼ୁକି ମୁଡ଼ୁକି ହସିଲେ । ପରେ ମହାପାତ୍ରଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ତାଙ୍କ ନାଉଁଶୀଟିର ଆଚରଣ ବିଷୟରେ ଗାଁରେ ବହୁତ କଥା ଶୁଣାଯାଏ । ନାୟକେ କହିଲେ, “ଟୋକା ଯୋଡ଼ାକ ହାତ ଗୋଡ଼ ଧରିବାରୁ ସେ ଗୁଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି ସେ ଭଲ କରିଛନ୍ତି । ଏଭଳି କଥାଗୁଡ଼ାଏ ଘଣ୍ଟାଚକଟା କଲେ ଟୋକାଙ୍କର ଯେତେ ଅନିଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତା, ବହୁତ ଅଧିକ ହୁଅନ୍ତା ତୁମ ପିଲାଟିମାନଙ୍କର । ପିଲା ଦିନର ଏ ସବୁ ଭଲ ମନ୍ଦ ପରେ ତ ପୁଣି ଏମାନେ ଯାଇ ଘରଦ୍ୱାର କରିବେ । ଆଜିର ଏ ବିପତ୍ତିର ସୁଗରେ ଆମେ ସାହେବ ଢଙ୍ଗରେ ପିଲାଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଉଥାଉଁ ସିନା, ବିଭାବର ବେଳକୁ ଆରମ୍ଭ ହେବ ମରହଟ୍ଟିଆ କଥା, କେତେ ଛୁଟି ମାତ୍ର ପଶ୍ଚାତ୍ତା ହେବ, ସେ କଥାକୁ ମନରେ ରଖି ଚଳିବା ଦରକାର ।”

ଦକ୍ଷିଣ କବାଟଙ୍କ ମୁହଁ କବାଟ ପରି ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଦାସେ କହିଲେ, “ସେ କଥା ସତ ଯେ, ବାଉଁଶକୁ ଗୁଡ଼ି ପୋଲ । ପୁରୁଣା ଘରମାନଙ୍କର ପିଲାଙ୍କୁ କାଲି କ’ଣ କରିବ ? ଦେଖିଲ ନାହିଁ, ସାଆନ୍ତଙ୍କ ପିଲା ବୋଲି ସିନା ସେ ଦିନ ନିଜର ଇଚ୍ଛା ବଞ୍ଚାଇ ଆସିପାରିଲେ । ଅନ୍ୟ ଘରର ପିଲା ହୋଇଥିଲେ ସମ୍ଭଳା ପଡ଼ିଆନ୍ତା ? ଯାହାହେଉ, ମୋତେ

ଏ କଥାଟା କହଲ ଭଲ କଲ । ମୁଁ କାଲି ଯାଇ ଏ ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଆସିବି ।”

ଦକ୍ଷିଣ କବାଟଙ୍କ ମୁହଁ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ସେ ବିଦ୍ୟାୟ ନେବାକୁ ଉଠିଲା ବେଳକୁ ଦାସେ, ଗୁଁ ଟିକିଏ ଖାଇକରି ଯାଅ ବୋଲି ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ଆମର କାଲି ଯେଉଁଠି ରହିଥିଲ, ସେଇଠୁ ପଡ଼ନ୍ତୁ, ବାରିବାବୁ !”

ମୁଁ ଆରମ୍ଭ କଲି :—

—ଆମେ ଯେଉଁଠାରେ ବସିଥିଲୁ ତାହା ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ପଡ଼ିଥିବା ଡିଗର ଠାରୁ ଅଳ୍ପ ଦୂର । କେଜାଣି ସେବାଟେ କିଏ ଆସିବ, ହୁଏତ ଆମ ଉପରେ ତା’ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବ ; ଯଦି ଆମ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ ହୁଏ, ତେବେ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଆମର ବଳ ନାହିଁ । ଆତ୍ମରାମ ଜେଠା ହାତରେ ଗୋଟାଏ ପଞ୍ଚହତ୍ତା ବାଡ଼ି ଧରିଥାନ୍ତି ; କିନ୍ତୁ ସେ ଖଣ୍ଡ ଉଠାଇବାକୁ ତାଙ୍କର ବଳ ପାଇ ନ ପାରି ହେଉଥାଏ । ଆମେ ଦୁହେଁ ତ ମାଇକନିଆଁ, କାଲି ରାତିର ଘଟଣା ଦେଖି ମୁଁ ତାଟିକା ହୋଇଯାଇଥାଏ, ଭାଗ୍ୟ ଏକାବେଳେକେ ପାଗଳ ପରି ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତି । ‘ଉଠ, ଗୁଲ, ଆଉ ଖଣ୍ଡେ ବାଟ ବାହାରି ଯିବା, କେଜାଣି ବା ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜିବାକୁ ଆଗରେ ଆନ ଟିକିଏ ମିଳିବ’ ବୋଲି ଜେଠା ଯେତେ କହିଲେ ବି ଭାଗ୍ୟ ଉଠୁନଥାନ୍ତି, କି ତାଙ୍କ ଆଖିକୁ ଗୁଞ୍ଜୁନଥାନ୍ତି ।

—ସେତିକିବେଳେ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ଦୁଇ ଜାଗା ଘରଘୋଡ଼ି ଅଳ୍ପଅ ହଠାତ୍ ଦଖିଗଲା । ଦୂରରୁ ଲୋକଙ୍କର ଚିତ୍କାର, ରାତି ଯୋଗୁଁ, ପରିଷ୍କାର ଆମ ପାଖକୁ ଶୁଣି ଆସୁଥାଏ । ଭାଗ୍ୟ ଧଳାଇବାକୁ ଅସମର୍ଥ ଜାଣି ଜେଠା କହିଲେ, “ଆରେ ପିଲେ, ଗୁଲ, ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରକୁ ଆଉ ଦଶ କୋଡ଼ିଏ ହାତ ପଶିଯିବା କି ଟିକିଏ ବିଶେଇବା । ସତ୍ତକ ପାଖରେ ରହିଲେ ଚଣ୍ଡାଳଗୁଡ଼ିକ ଆସି ହାବୁଡ଼ିପାରନ୍ତି । ଜଙ୍ଗଲରେ ବାସ ଭଲ୍ଲୁ ଧାଇଁ ପରି ଏଡ଼େ ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ଡର ନାହିଁ ।”

ଆମେ ଗହଳିଆ ଗଛ ଉହାଡ଼କୁ ଯାଇ ବସିଛୁ କି ନ ବସିଛୁ, ପଛ ଆଡ଼ୁ କୋଳାହଳ ମାଡ଼ି ଆସିଲା । ଆଗରେ ଦୁଇ ଗୁରୁଟି ଲୋକ ପ୍ରାଣ ବିକଳରେ ଧାଇଁଆନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପଛରେ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇଥାନ୍ତି ପାଞ୍ଚ ସାତଜଣ ମୁସଲମାନ । ଆଗ ଦଳରୁ ଜଣେ, ବୟସ ହୋଇଯାଇଥିବା ସ୍ତ୍ରୀଲୋକର ପାଟି ପରି ବୋଧ ହେଉଥାଏ, ବିକଳ ହୋଇ କହୁଥାଏ, “ଭାଇ ! ଆମକୁ ଗୋଡ଼ାଇବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଆମେ ତ ଘର ଦ୍ଵାର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଆସିଲୁ । ଗେରସ୍ତକୁ ତ ମାଇଲ, ମୋ ପୁଅକୁ ତ ମାଇଲ, ମାଇପିଗୁଡ଼ାକୁ ହନୁସନ୍ତ କରି ଲଭ କ’ଣ ? ଆମକୁ ଯିବାକୁ ଦିଅ । ତମ ରାଜକ ତମର ଥାଉ, ଆମ ସମ୍ପତ୍ତି ବାଡ଼ି ବି ତୁମର ହେଉ । ମୋ ପିଲାଙ୍କୁ କଲବଲ କରି ନାହିଁ ।”

—ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇଥିବା ଲୋକଗୁଡ଼ାକ ଠୋ ଠୋ ହସି କହୁଥାନ୍ତି, “ତୋ ସାନ ପିଲାଟିକୁ ଦେ, ଆଉ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆମେ ଗୁଡ଼ି ଦେବୁ । କାମାନସେ କହୁଛୁ, ଆମ କଥା ମାନେ ।”

ଆମେ ଯେଉଁଠାରେ ଲୁହୁଥିଲୁଁ ତାର ସିଧା ଉତ୍ତର ଦଳ ଭେଟାଭେଟି ହୋଇଗଲେ । ଗୋଟିଏ ଟୋଙ୍କାର ଧାଟି ଶୁଭଲ, ସେ କହୁଥାଏ, “ମା ! ତୁ ଆଉ ଜିଦ୍ କର ନାଁ । ସେମାନେ ମୋତେ ତ ବୁଝୁଛନ୍ତି, ମୋତେ ନିଅନ୍ତୁ, ତମେ ସବୁ ଯାଅ । ତୁମେ ଲହୋରରେ ଯେମିତି ନିର୍ଭୟରେ ପହଞ୍ଚିବ, ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଜବାବ ଦିଅନ୍ତୁ । ମୁଁ ତ ବନ୍ଧା ହୋଇ ନାହିଁ, ମୋ ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କର ନା । ମୋ ନାମର, ମୋ ଭାଉଜର ଇଚ୍ଛା ଆଗ ରକ୍ଷା ହେଉ ।”

—ତା’ପରେ କ’ଣ ହେଲା ଭଲ କରି ବୁଝି ପାରିଲି ନାହିଁ । ଗୁନିତାନ ହୋଇ ଆଗ ଦଳ ଆଗକୁ ଗଲେ, ପଛରେ ଥିବା ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ଫେରିଗଲେ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଧାଟିଗୁଣ୍ଡ ଶୁଭୁଥାଏ, ବୋଧହୁଏ ଟୋଙ୍କାଟାକୁ କିଏ ନେବ ସେଇଥି ପାଇଁ ସେମାନେ କଲି ଲଗାଇଥାନ୍ତି । ମୋ ଦେହ ଶୀତେଇ ଗଲା, ଶ୍ୱାସ ଚେହେଳା ହୋଇ ବସିଲେ, ଜେଠା କହିଲେ, “ବାଃ, ସ୍ୱାଠାରୁ ବଳି ଆଉ ମଣିଷ କେଡ଼େ ଡ଼ାଗ କରିପାରେ । ପ୍ରଭୁ, ବିରୁଣ ମାଇକିନିଆଁ ଲୋଟିକୁ ନିରାପଦରେ ରଖନ୍ତୁ ହେଲେ !”

—ଟିକିଏ ବେଳ ତୁନା ହୋଇ ଜେଠା ମୋତେ କହିଲେ, ‘ତାରା ! ଆମେ ଗାରୁ ଗୁରମାଇଲ ଆସିଲେଣି । ଆଉ ଘୋଳ ମାଇଲରେ ଲହୋର । ବଡ଼ ସହର, ସୁଲିସବ ଲ ବହୁତ, ସେଠାରେ ବୋଧହୁଏ ହାତକାଟ ହେଉନଥିବ । ଧୂଳିସ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ଆମେ ରେଲରେ ଘିଲ୍ଲୀ ଯାଏଁ ଯାଇପାରିବା । ଶ୍ୱାକୁ କହ, ସେ ଉଠ, ଏ ସ୍ଥାନରୁ ଯେତେ ଆଗକୁ ପଳାଇବା ସେତେ ଭଲ । ରାତି ବେଶି ହୋଇଗଲଣି । ଏଥର ଗୁଣ୍ଡାଗୁଡ଼ାକ ଘରୁ ଦାହାରିବେ ନାହିଁ ।”

—ଶ୍ୱା ସେତେବେଳକୁ ଉଠ ଠିଆ ହୋଇ ସାରିଥାନ୍ତି । ଆମେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଆଗେଇ ଚାଲିଲୁଁ । ବାଟରେ ଜେଠା ଅତି ଆର ଆର କହୁ ଚାଲିଥାନ୍ତି, “ପିଲେ ! ମୋ ଜୀବନରେ ଏମିତି ଦଶା ଘଟିବ ବୋଲି କେଭେ ଆଶଙ୍କା କରନଥିଲି । ପିଲାଦିନେ ମୋର ଗୋଟି ବାପା ମୁସଲମାନଙ୍କ ଦୌରାସ୍ୟ କଥା କେତେ କହନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ ସେକାଲେ ବେଳ ନ ବୁଝୁଣୁ ତାଟି କିକାଟ ପଡ଼ିଯାଉଥିଲା । ସରକାର ପକ୍ଷରୁ କଡ଼ା ସୁଲିସ୍ ପହଞ୍ଚ ରହୁଥାଏ । ଧର ପଡ଼ିଲେ ଜବର ଶାସ୍ତି ମିଳେ । ତଥାପି ହୁଏ ବେହୁଙ୍କ ଇଚ୍ଛାତ ରହେ ନାହିଁ । ଆମର ଗାର ଗୋଟିଏ ହୁଅ, ଗୋସ ବାପେ କହୁଥିଲେ, ସକାଳେ ଗାଧୋଇ ଯାଉଥିଲ, ବାଟରୁ ମୁସଲମାନ ସିପାହି ଘୁଁଜଣ ତାକୁ ଟେକିନେଇ ଘୋଡ଼ାରେ ଚମଟ ଦେଲେ । ସେ ଟୋଙ୍କାକୁ ନେଇ ତାଙ୍କ ନବାବଙ୍କୁ ଭେଟି ଦେଲେ । ନବାବ ତାକୁ ରଖିଲେ ଓ ତା’ର ବାପ ମାଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ାଏ ଜମିବାଡ଼ି ଦେଲେ । ଗା ଲେକେ ତାଙ୍କୁ ଜାତି ବାସନ୍ଦ କରିଦେବାରୁ ବଗିଚାକ ମୁସଲମାନ ହୋଇଗଲେ । ଆମର ପାଖ ଗାରେ ତାଙ୍କ ନାତିମାନେ ଏବେ ଅଛନ୍ତି । ସେତେ ବେଳର ରାଗ ଏମାନେ ଆଜି ଶୁଣାଇବାକୁ ମଉକା ପାଇଛନ୍ତି । କମିତି କେତେ ବାରେ,

ଆମର ଭିତରୁ ମୁସଲମାନ ହୋଇଥିବା ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଏତେବେଳେ ସମ୍ଭାଳି ହେବେ ନାହିଁ । ଇଂରେଜ ବାହାଦୂର ତାଙ୍କୁ ଚପେଇ କରି ରଖିଥିଲେ । ଆଜି ନଜର ଯିବା ବେଳ ପଡ଼ିବାରୁ ସେଇମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସବକାଳ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏତେବେଳେ ଆଉ ରକ୍ଷା ପାଇଲ ପରି ଲାଗୁ ନାହିଁ । ଭଗବାନ ଭରସା !”

ରାମନାମ ଗୁଣିଗୁଣି ଜେଠା କେତେବାଟ ଚାଲିଲେ । ତା’ ପରେ ‘ହେ ରାମ’ ବୋଲି କହୁ ଘାସ ନଃଶାସ ଗୁଡ଼ି ଠାଏ ବସିପଡ଼ି କହିଲେ, ‘ପିଲେ ! ଏଇଠି ଟିକିଏ ବସିବା । ମୁଁ ଆଉ ଚାଲି ପାରୁନାହିଁ । ଏମିତି ପରିଶ୍ରମ ପଡ଼ିବ ବୋଲି କିଏ ଜାଣିଥିଲା ? ମୋର ଆଉ ବଳ ନାହିଁ ମ ପିଲେ ! ତାରା, ତୋ ବାପକୁ ମୁଁ ପିଲାଦିନେ କାଶେଇଥିଲି । ତା’ ଠାରୁ ବାର ଚଉଦ ବର୍ଷ ବଡ଼ ହେବ । ବଡ଼କୁ ପାଠିଏ ପୁରୁଥିଲା କି ନ ଥିଲା । ଗଣ୍ଡଗୋଲ ଶାନ୍ତ କରିବାକୁ ସେ ମୋର ଆଗରେ ପ୍ରାଣ ଦେଇଦେଲା । ମହାପ୍ରଭୁ ! ତା’ର ରକ୍ତରେ ସବୁ ଥଣ୍ଡା ପଡ଼ିଯାନ୍ତା କି ହେଲେ !”

— ଦଣ୍ଡେ ବଶ୍ରାମ ନେଇ ପରେ ଆମେ ପୁଣି ଚାଲିଲୁ । ବାଟରେ ସେଇ ବୁଢ଼ୀଟି ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ହେଲା, ସେ ସାନ ଝିଅଟିକୁ ମୁସଲମାନ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କୁ ଦେଇ ବଡ଼ ଝିଅ ଓ ବୋହୂଙ୍କୁ ମୁକୁଳେଇଥିଲା । ଏ ଦୁହେଁ ବରଷକୁ ବହୁତ ଜଦାସି କରି କହୁଥାନ୍ତି । ବୁଢ଼ୀ କହୁଥାଏ, “ଆଲେ ପୋଡ଼ାମୁହଁ ଯୋଡ଼ାକ, ରକ୍ଷା ପାଇଲଣି ବୋଲି ବରଷ ଏଡ଼େ ଉତ୍ସାହ କାହିଁକି ହେଉଛି ? ଆଗ ଦିନି ପହୁଅ, ମୋ ଭାଇ ଘରେ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ପହୁଅ ସାର, ମୋତେ ମାରିବ କି ଗାଳି ଦେବ । ସେଇ ଜଙ୍ଗଲରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ହାଣ ମୁହଁରେ ଦେଇଥିଲେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ।”

— ଜେଠାଙ୍କ ସହୃଦ ବୁଢ଼ୀର ବହୁତ ଦୁଃଖ ସୁଖ ପଡ଼ିଲା । ଆମେ ପିଲ ଚାଲିବା ଗତ ଦିନେ ଦୁଇଦିନର ଘଟଣା କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଛଳ ଛଳ ଆଖିରେ ପଛରେ ଚାଲିଥାଉ । କୁଆଁ ତରା ଉଠିଲା, ଶାଢ଼ି ପବନରେ ଦିହୁ ଥରିଯାଉଥାଏ, ଜେଠା କହିଲେ, ଲୁହୋର ଆଉ ଅଳକବାଟ । ସେତିକିବେଳେ ଆଗରେ ଶୁଭିଲ ହୋ ହା । ଆମର କଲିଜା ଆହୁରି ଥରି ଉଠିଲା । ଦଶ କି ପନ୍ଦର ଗୋଟ ଚାଲି ଫୁଟିବାର ଶବ୍ଦ ହେଲା । ଜେଠା କହିଲେ, “ପୁଲିସ୍ ଫଉଜ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଜବତ କରୁଛନ୍ତି, ଆଉ ଉଦ୍ଧୃ ନାହିଁ, ଚାଲି, ପାଦ ବଢ଼େଇ ବଢ଼େଇ ଚାଲି । ରେଲ ଷ୍ଟେସନ ଅଛି ମାଜଲିଏ ଦୂରରେ । ସେଇଠି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ରକ୍ଷା ପାଇଯିବ ।”

— ଆମେ ଯୋଉ ବାଟରେ ଯାଉଥିଲୁ ସେଇ ବାଟରେ ଚାଲିଏ ଲୋକ ଆମ ଆଡ଼କୁ ଧାଉଁଥାନ୍ତି । ଆମେ ବାଟରୁ ଅଢ଼େଇ ହୋଇଗଲୁ । ସବୁଗୁଡ଼ାକ ଧଠାଣ । ସେମାନେ ଏଡ଼େ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଧାଉଁଥାନ୍ତି ଯେ ଆମ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁବାକୁ ତାଙ୍କର ବେଳ ନ ଥାଏ । ତାଙ୍କ ପଛରେ ପୁଲିସ୍ ଫଉଜ ରହୁ ତାଙ୍କୁ ଘଉଡ଼ୁଥାନ୍ତି । ପୁଲିସ୍ ପଛରେ ଧାଉଁଥାନ୍ତି ପଞ୍ଜେ ହୁନ୍ନୁ ଓ ଶିଙ୍ଗ । କାହା ହାତରେ ବନ୍ଧୁକ, କାହା ହାତରେ କାତି । ପୁଲିସ୍ ଆଗୁଲା ନ ମାନି ସେମାନେ ମାଡ଼ି ଆସୁଥାନ୍ତି ପଳାଉଥିବା ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ବାଡ଼େଇବାକୁ ।

ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ିଥିବା ଗୋରୁ ପୁଲିସ୍ ସାହେବଙ୍କ ଅଗରେ ହାତ ଘୋଡ଼ା ଠିଆ ହେଲାଣି ସାହେବ ପାଞ୍ଚମିନଟ ଘୋଡ଼ା ଅଟକାଇ ଜେଠାଙ୍କଠାରୁ ସବୁ ଶୁଣିଲେ ଓ ୫-୭ଜଣ ବନ୍ଧୁକଧାରୀ ପୁଲିସ୍ଙ୍କୁ ହୁକୁମ କଲେ ଆମକୁ ନେଇ ରେଳରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେବାକୁ । ପୁଲିସ୍ ଘେରରେ ଆମେ ଗଲୁ । ସେଠି ବନ୍ଧୁଗଣ ଆମେ ପଶିଲୁ ସେଥିରେ ମଣିଷ ଗୁଣ୍ଡାଗୁଣ୍ଡି ହୋଇ-
ଆନ୍ତି । ତଥାପି ସେମାନେ ଆମକୁ ଆଗ୍ରହରେ ଭିତରେ ପଶିବାକୁ ଦେଲେ । ଦୁଇ ଗୁରଜଣ ଭେଣ୍ଟିଆ ଲୋକ ପାଞ୍ଚଟମିନଟ ପାଣି ଆଣି ପିଇବାକୁ ଦେଉଥିଲେ, ଓପରକୁ ପାଣି ଫୋପାଡ଼ୁ-
ଆନ୍ତି । ବାହାରେ ଏତେ ଶୀତ ହେଉଥିଲା, କିନ୍ତୁ ରେଳଡକ୍ତର ଭିତରୁ ଗରମରେ ବାମ୍ଫ
ଉଠୁଥାଏ ।

—ପାଞ୍ଚଟମିନଟରେ ଶହେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବନ୍ଧୁକଧାରୀ ପୁଲିସ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତର କରୁଥାନ୍ତି । ପାଞ୍ଚ-
ଟମି ବାହାରେ ଗୁଡ଼ାଏ ମୁସଲମାନ ଗୁଣ୍ଡା ଜମା ହୋଇ ହୋହୋ ହେଉଥାନ୍ତି । ଗାଡ଼ି ଗୁଡ଼ା-
ବାକୁ ନେଇ ପତକା ଦେଖା ହେଲା । ଗାଡ଼ି ୧୦-୧୫ ଚକ ଯାଇଛି କି ନାହିଁ ଗୁଡ଼ମ୍ ଗୁଡ଼ମ୍
ବନ୍ଧୁକ ଫୁଟିଲା । ଗାଡ଼ି ଅଟକି ଗଲା । ପରେ ଶୁଣିଲି ବାହାରୁ ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ଗୁଲିମାର ଇଞ୍ଜିନ
ଡ୍ରାଇଭର ଓ ଡ୍ରାଇଭର ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ମାରିଦେଲେ । ଅଧଘଣ୍ଟା ପରେ ନୂଆ
ଡ୍ରାଇଭର ଆସି ଗାଡ଼ି ଚଳାଇଲା । ପ୍ରତି କାମରୁର ଦୁଆର ଆବୋରି ପୁଲିସ୍ ରହୁଥାନ୍ତି ।

—ଲୋକ ଗହଳ ଭିତରେ ମୋତେ ନିଏ ହୋଇଗଲା । କେତେବେଳେ ଶୋଇଲି
କେଜାଣି ? ଉଠିଲି ବେଳକୁ ଜେଠା ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ମାରୁଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଆଖି ମେଲାଇବାରୁ
କହିଲେ, ‘ମା, ଦିଲ୍ଲୀ ଆସି ହୋଇଗଲା । ଆମେ ଦିଲ୍ଲୀର ସବା ବଡ଼ ଷ୍ଟେସନରେ ଓହ୍ଲାଇବା
ବୋଲି ପୁଲିସ୍ ବାବୁ କହୁଛନ୍ତି । ସେଠାରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ରହୁବାକୁ ଘୋଡ଼ାଡ଼ କରିବାକୁ
ଭାର ହୋଇଛି । ଏଥର ଉଠ, ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ଦିଆର ହୁଅ ।’

—ଦିଲ୍ଲୀ ଷ୍ଟେସନରେ ଗାଡ଼ି ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲି ବେଳକୁ ସେଠାରେ ହାଟକାଟ, ଗୁଲି
ଗୁଲାର ଅଞ୍ଚଳରେ ପାଞ୍ଚଟମି ଦୁଲୁକି ଉଠୁଥାଏ । ପୁଲିସ୍ ଗୋଟାଏ ପାଖେ ଶାନ୍ତି ରକ୍ଷା
କରି ଆଉ ପାଖରୁ ଗଣ୍ଡଗୋଲ ଶୁଣି ସେଆଡ଼େ ଗଲୁବେଳକୁ, ଏଆଡ଼େ ପୁଣି ଗୋଲମାଲ ।
ହଫ୍ ଗୁଣ୍ଡା ପଞ୍ଚେ ପାଞ୍ଚଟମିରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାର କାହାକୁ ଧମକ ଚମକ ଦେଉଥାନ୍ତି, କାହାକୁ
ଅଶ୍ୱାସନା ଦେଉଥାନ୍ତି, କାହାର ଗଣ୍ଡିଲପହ ହରଣଗୁଲ କରୁଥାନ୍ତି । ଡକାୟତ କଲବେଲେ
ହଫ୍ ମୁସଲମାନର ବରୁର ନ ଥାଏ । ଜେଠାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଗୋଟାଏ ହଫ୍ ଟୋକାର
ଲଠି ଡିକନି ପଡ଼ିଲା । ସେ ବସିପଡ଼ିଲେ ଓ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ବେହୋସ ହୋଇଗଲେ ।
ଗୋଟାଏ ଟୋକା ମୋତେ ଭିଡ଼ି ପକାଇଲା ବେଳକୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଭାଙ୍ଗା ଟାଣି ପକା-
ଇଲା । ଭାଙ୍ଗିର ସେତେବେଳେ କି ରଣଗଣ୍ଡୀ ମୁଁ ! ମୁଣ୍ଡରୁ ଲୁଗା ଖସି ତଳେ ଘୁସୁସୁ-
ଥାଏ । ସେ ଟୋକାକୁ ଧରି ଭିଡ଼ିଭିଡ଼ା କରି ପକାଇଲେ । ଟୋକାଟା ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଗୁଡ଼ି
ଏପରି ଅବଶ ହୋଇଯାଇଥାଏ ଯେ, ଖାଲି କାବାହୋଇ ବାଲୁବାଲୁ ଗୁଡ଼ିଥାଏ । ଭାଙ୍ଗି
ମୁହଁକୁ ଗୁଡ଼ି ମୋର ବି ସାହସ ଆସିଲା, ମୁଁ ଜୋରକରି ମୁଣ୍ଡିଟେ ମୋତେ ଧରିଥିବା ଟୋକା

ମୁହଁରେ ମାରିଦେଲି ଯେ ତା'ର ଦାନ୍ତମୂଳରୁ ରକ୍ତ ବାହାରପଡ଼ିଲା । ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇ-
ଥବା ଲୋକେ ତାଟିକା ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଥାନ୍ତି । ପଛକୁ କ'ଣ ହୋଇଥାନ୍ତା କେଜାଣି
ଏତିକିବେଳେ ଜଣେ କଲା ସାହେବ ଓ ଚାନ୍ଦି ପାଞ୍ଚଜଣ ପୁଲିସ୍ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ; ଜେଠାଙ୍କ
ଚାନ୍ଦିପଟେ ଘେର କରିଦେଲେ ; ଘେର ଭିତରେ ଆମେ ଦୁହେଁ ବ ରହିଲୁଁ ।

ଦକ୍ଷିଣେବାଟେ ଚାନ୍ଦି ଟିକିଏ ପିଇ ପାକୁଆ ପାଟିରେ ପାନ ଛେଚୁଟିକିଏ ପୁରାଇ ଦୁଇ
ଅଣୁକୁ ଦୁଇ ହାତର ବନ୍ଧନ ଭିତରେ ପୁରାଇ ବସିଥାନ୍ତି । ଦମାଉଥାନ୍ତି ବୋଲି ଆମେ
ବିଚାରୁଥାଉଁ । ଏଇଠାରେ ସେ ହଠାତ୍ ଟେବୁଲ ଉଠିଲେ, “ବାଃ, ଅସଲ ଛନ୍ଦୀ ମାଲକନିଆଁ
କ'ପଟ । ମାଲପେ ଏଇମିତି ହେଲେ ସିନା ଜଳିବୁ ରଖିବେ ! ଯଦି ବାବୁ, ସେଠାରୁ କ'ଣ
ହେଲ ପଡ଼ି ।”

ପଡ଼ା ଚାଲିଲା—

—ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଡାକ୍ତରଖାନା ଗାଡ଼ି ଗୋଟେ ଆସିଲା । ଜେଠାଙ୍କୁ ତା' ଭିତରେ
ଶୁଅଇ ଆମେ ଦୁହେଁ ଦୁଇପଟେ ତାଙ୍କ ଦେହକୁ ଲାଗି ବସିଥାଉଁ । ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଆମ ଗାଡ଼ି
ଧରିଥିଲା ବେଳକୁ ସେଇ ସାହେବ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥାନ୍ତି । ନ ହେଲେ ଅବା ଡାକ୍ତର ଡେର କରି-
ଥାନ୍ତେ । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଡାକ୍ତରମାଲିକା ହେବ ; ଦୁଇଟା ଇଞ୍ଜେକ୍ସନ୍ ଦିଆହେଲା ।
ଜେଠା ଟିକିଏ ଆଖି ମେଲେଇ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ ; ଭାଷା ଅରପଟେ ବସିଥିବାରୁ ତାଙ୍କ
ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ ବୁଲେଇ ଚାହିଁପାରୁନାଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଠାଗବାରେ ଭାଷା ମୋ ପଟକୁ ଆସିଲେ ।
ଅମକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲପରି ଜେଠା ଟିକିଏ ହାତ ଉଠାଇଲେ । ମୋତେ କହିଲେ ତାଙ୍କ
ଚପକନରୁ କାଗଜ ପୁଟିଲକୁ ନେବାକୁ । ମୁଁ ତାକୁ କାଢ଼ି ଭାଷାଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଲା ବେଳକୁ
ତାଙ୍କ ଆଖି ଡାକବାରେ ସେ ଭୟ, ଭୟ, କହିଲେ । ବୋହୂ ଉଲ୍ଲୁଚୁଲା, ତେଣୁ ତା'
ହାତରେ କିଛି ଦାମିକା ବା ଦରକାଣ୍ଡ ଜନସ ଦେବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ ମୋତେ
ଅଗରୁ ଥରେ କହିଥିଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ଆଦେଶ ମାନି ପୁଟିଲଟି ମୋର ଲୁଗା ଭିତରେ ଲୁଚାଇ
ରଖିଲି । ତା'ଭିତରେ କ'ଣ ଅଛି ଜାଣିବାକୁ ମୋର ଭାଗ ଇଚ୍ଛା ହେଉଥାଏ । ଜେଠା
ଶୋଇବାରେ ମୁଁ ଗଧୁଆଦରକୁ ଯାଇ ଭିତରୁ ଦୁଆର ଦେଇ ପୁଟିଲଟା ଫଟାଇଲି । ଯାହା
ଦେଖିଲି ସେଥରେ ମୋ ଆଖି ଖୋସିହୋଇଗଲା । ଗଣିଲି, ଗହେ ଟଙ୍କିଆ ନୋଟ ପଞ୍ଚଦଶଟି
ଟଙ୍କା ଓ ଦଶଟଙ୍କିଆ ନୋଟ ପଚାଶଟା । ଅବଦୁଲ ଚଢ଼ା ଏତେ ଟଙ୍କା ଆମକୁ ସିମିତି ଦେଇ
ଦେଲେ ! କାହିଁକି ଦେଲେ ? ଆମକୁ ସେ ଯାହା ଦେଲେ ତା' ବଦଳରେ ସେ ପାଲଟେ
କ'ଣ ? ଏକଥା ମୁଁ ଓ ଭାଷା ବହୁତ କଥାବାଣୀ ହେଲୁଁ । ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନ୍ ଏହାର ମୂଲ୍ୟ
ଦେବେ ବୋଲି ଭାଷା କହିଲେ । ଆମକୁ ଆଜି ଯେଉଁ ଦୁଃଖ ଓ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ମିଳୁଛି ତାକୁ କ'ଣ
ଭଗବାନ୍ ଦେଇଛନ୍ତି, ନା ମଣିଷ ? ଯେଉଁ ମଣିଷ ଆମକୁ ତା ଜୀବନର ସବୁ ସଞ୍ଚିତ ଧନ
ବଢ଼େଇଦେଲା, ତା'ର ପରି ମଣିଷ ତ ପୁଣି ଆମକୁ ବାପମା ଛେଉଟି, ବଧବା ଓ ନିଃସ୍ଵ କରି-
ଦେଇଛି !

—ଜେଠା ମଝିରେ ଥରେ ମାନ୍ଦ ଚେତା ପାଇଥିଲେ । ତା'ର ଭିତରେ ମୋ ହାତକୁ ଟଙ୍କା ପୁଟୁଳାଟି ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ, ଓ ଅଙ୍ଗେଇ ଅଙ୍ଗେଇ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ଵରରେ ଆମକୁ ସ୍ଥାନୁ ନା ଦେଇ କହିଲେ, “ମା, ଲଢ଼କ ! ତମର ସମସ୍ତେ ଯାଇଛନ୍ତି, ବାଣୀ ରହିଛି ମୁଁ । ମୋ’ ଉପରେ ନିର୍ଭର ରଖ ନାହିଁ ; ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କର । ସେ ଦେଇଛନ୍ତି ଦୁଃଖ, ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେଇ ପୁଣି ତୁମକୁ ଶାନ୍ତି ଦେବେ ।”

—ଏକଥା ଶୁଣି ଆମର ମନରେ ଘୋର ଆତଙ୍କ ଅସିଲା । ଭାଷାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରାମର୍ଶ କରି ମୋର ଅଣ୍ଟାରେ ବାନ୍ଧି ଲୁଚାଇ ରଖିଥିବା ଟଙ୍କାରୁ ଗୋଟିଏ ଶହେ ଟଙ୍କିଆ ନୋଟ କାଢ଼ି ଜେଠାଙ୍କୁ ଚିକିତ୍ସା କରୁଥିବା ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତରେ ଦେଲୁଁ ଓ ଓଷ୍ଠ ଥର ଜେଠାଙ୍କୁ ଦେଇ କୌଣସି ମତେ ରୋଗମୁକ୍ତି କରିବାକୁ ନେହୁରା ହେଲୁଁ ।

—ସେ ‘ଆଉ, ଆଉ, ଟଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ’ ବୋଲି କହି ନୋଟ୍ ଖଣ୍ଡିତ ରଖି ପକେଟରେ ରଖି ରଖି କହିଲେ, “ସ୍ଵାଙ୍କପାଇଁ ଯାହା ଓଷ୍ଠ ଧରକାର, ମୁଁ ତା’ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଛି । ଆଉ ଯାହା ଦରକାର ତାହା ବଡ଼ ସାହେବ, ଆମ ଏଠାର ଡେପୁଟି କମିସନର୍ ଦେଉଛନ୍ତି । ପ୍ରତିଦିନ ସେ ଦୁଇ ଡିନି ଥର ଟେକିଫୋନ୍ କରୁଛନ୍ତି ଓ ଥରେ ତ ଆସି ନିଜେ ଦେଖିଯାଉଛନ୍ତି, ତୁମେ ଜାଣ । ତୁମମାନଙ୍କଠାରେ ତାଙ୍କର ଖୁବ୍ ଶ୍ରଦ୍ଧା । ତୁମଠାରୁ ମୁଁ ପଇସା ରଖିଲି ବୋଲି ଜାଣିଲେ ମୋର ଗୁଳିର ଯିବ ।”

ଡାକ୍ତରବାରୁ ଯେଉଁ ସାହେବଙ୍କ କଥା କହିଲେ ସେ ରେଲର ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ଆମକୁ ଦେଖିବାଦିନୁ ନିୟମିତ ଆମର ଖବର ରଖୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ଆମକୁ ଦୁଇ ଗୁରୁ ଥର ଡାକିଥାନ୍ତି ମଧ୍ୟ । ସେ ଆମକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥାନ୍ତି ଯେ, ଜେଠା ଭଲ ହୋଇଗଲା ପରେ ସେ ଆମ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଘର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଦେବେ ଓ ସରକାରଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରାଇଦେବେ । ଜେଠା ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ନ ଉଠିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ତାଙ୍କ ଖଟପାଖରୁ ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଯିବୁ ନାହିଁ ବୋଲି କହିବାରୁ ସେ ଆମ ପାଇଁ ଖାନା ଅଣାଇଦେବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଦେଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ତୁଣ୍ଡ ଫିଟାଇ କିଛି କହିବାକୁ ମୋର ସାହସ ହେଉ ନ ଥାଏ । ଭାଷା ତ କାହା ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ ଟେକି ଚାହିଁନଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଆମ ଦୁହେଁଙ୍କ ହୃଦୟରେ ତାଙ୍କପ୍ରତି ଗଭୀର କୃତଜ୍ଞତା ଥାଏ । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଲୋକ, ଆମ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଏତେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ! ତାଙ୍କ ଉଲ୍ଲାନରେ ଆମେ କେଡ଼େ ଭୁର !

—ହମେ ତାଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ଆମକୁ କମିତି ଲାଗିଲା । ପ୍ରତିଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସେ ଜେଠାଙ୍କ ଖଟିଆ ପାଖକୁ ଆସନ୍ତି, ସେଠାରେ ଅଧଘଣ୍ଟେ ଖଣ୍ଡେ ବସି ଏଣୁ ତେଣୁ କେତେ କଥା କହିନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେଇ ଖଟିଆ ପାଖରେ ଜେଠାଙ୍କ ପରି କେତେ ରୋଗୀ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଟିକିଏ ହେଲେ ଯାନ୍ତି ନାହିଁ, ଗୁହାନ୍ତି ବି ନାହିଁ । ଏହା ଦେଖି ନିର୍ଦ୍ଦମାନେ ଆମକୁ ଥକା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଅସହଣୀ ଲୋକଙ୍କର ଏ ଥକାରେ ଆମେ ବିକ୍ରତ ହୋଇନଥାନ୍ତୁ । ସାହେବ ସବୁବେଳେ ମୋ ଆଡ଼କୁ କଡ଼େଇ କଡ଼େଇ ଚାହିଁବାରୁ ମୋତେ

ଭାରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଜୁଆ ଏ । ଭାଷା ତାଙ୍କର ଏ ଶୁଦ୍ଧ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଥରେ ମୋତେ କହିଲେ, “ତାରା ! ଏ ଲେକଟା ଭଲ ବୋଲି ଆମେ ଭୁଲରେ ବିଚାରୁଥିଲେ, ଏଇଟା ଖରାପ ଲେକ । ଏ ଆମର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରୁନାହିଁ ।” ଭାଷାଙ୍କର ଏ କଥାକୁ ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଗରୁକରି ଧରିନଥିଲି । ଭାଷା ବେଳେବେଳେ ବାସ୍ତାବ୍ୟ ପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥାନ୍ତି ।

— ଏହାର ଚିନି ଗୁଣ୍ଡିଦିନ ପରେ ଜେଠାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ବେଶି ଖରାପ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କୁ ଆମେ ବହୁତ ନେତ୍ରୁରା ହେଲୁ, ଆହୁରି ଟଙ୍କା ଯାଚିଲୁ । ସେ ଆମକୁ କିଛି ନ କହି ଗୁଲିଗଲେ । ଜେଠାଙ୍କ ଭାରିରେ ଥିବା ନର୍ସ ମୋତେ ତାଙ୍କ ଜମା କରି କହିଲା, ‘ଏ ତାଙ୍କରୁ ପଇସାଟିଏ ବି ଦିଅ ନାହିଁ । ସେ ତାଙ୍କର ନୁହେଁ, କଂସେଇ । ବଡ଼ ସାହେବର କଥାରେ ପଡ଼ି ସେ ଯାହା କରୁଛି, ସେଥିପାଇଁ ଏଠେଇ ସିନା କେହି କିଛି କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଆରପୁରରେ ସ୍ବାକୁ ଦାସ ମିଳିବ ନାହିଁ ।’ ମୁଁ ଏ କଥାର ମର୍ମ ସେତେବେଳେ ବୁଝିପାରିନ ଥିଲି ।

(୯)

ତତ୍ପରଦିନ ତାରାର ବୃତ୍ତନ୍ତ ପଢ଼ିବାକୁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାର ଅଧ୍ୟବଶ୍ୟକ ଆଗରୁ ଦକ୍ଷିଣକବାଟେ ଆସି ଦୁଆରେ ବସିଥାନ୍ତି । ଦାସେ ଓ ମୁଁ ଘରୁ ବାହାରିବା ମାତ୍ରେ ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଆରମ୍ଭ କଲେ, “ନମସ୍କାର ଦାସେ ଆପଣେ, ନମସ୍କାର କୁଳୁଆଁ ବାବୁ ! କାଲିର ସେଇ ପୁରଣ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଶୋଇକରି ଉଠିଲା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆସିଛି । ଜାଣିଲେ ! କାଲି ରାତିରେ, ଆଜି ଦି’ପହରେ, ମୁଁ ଖାଲି ସେଇ କଥା ସପନ ଦେଖୁଛି । ସତେ କ’ଣ ଏମିତି ହୋଇଥିଲା ? ଆମ ଗାଁରେ ତ ଆମେ ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ହେଲା ପଠାଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହୁଥାଉଁ । ପାଇକ ମେଲି ବେଳେ ତ ମୁସଲମାନ ଆମ ପଣଗୋସ୍ତି ବାପଙ୍କୁ ଧରେଇଦେଇନଥିଲେ ! ଧରେଇଥିଲେ ଆମ ନିଜ ଲେକେ । ଇମାନ୍‌କୁ ଜଗି, ନିମକ୍‌କୁ ମନେ ପକାଇ ସେମାନେ ଆମ ପଣଗୋସ୍ତି ବାପଙ୍କୁ ଥରେ ହାଣ ମୁହଁରୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଶୁଣିଛନ୍ତି, ଦାସେ ! ତମ ପଣଗୋସ୍ତି ବାପେ, ଆମ ପଣଗୋସ୍ତି ବାପେ, ଏମିତି ଶଶାଣହେ ଜଣ ପାଇକମେଲି ବେଳେ ଏକାଦିନକେ ଫାଶିଦିଆବରରେ କେମିତି ଫାସିପାଇଥିଲେ । ସ୍ବାଜ୍ଞ ଭିତରେ ଆମ ଇସାଦ୍ ଖାଁର ପଣଗୋସ୍ତି ବାପ ବି ଥିଲା ! ସେଇକଥା ମୋର ଗଲା ଗୁଣ୍ଡପହର ହେଲା ଖାଲି ମନେ ପଡ଼ୁଛି । ହୁଇଏ, ସେବୁଡ଼ାକ ପରା ଆମର ନିଜ ଲେକ ; କେତେବେଳେ କିମିତି ପଠାଣ ସୁବେଦାରର ନୌକର କରି ଜାତିଜାମ୍ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଦେଶରେ ଟିକିଏ ରକ୍ତର ଟାଣ ରହିଲା ନାହିଁ, ଟିକିଏ ମୁହମତ

ମୁଲଜା ରହିଲ ନାହିଁ ! ହଉ, ହଉ, ସେଠାରୁ କ'ଣ ହେଲ କହିବ ତି । ବୁଢ଼ାଟାକୁ କ'ଣ ପୋଡ଼ିପାଡ଼ି ଡାକ୍ତର ମାରିଦେଲ ?”

ମହାପାତ୍ରେ ଓ ନାୟକେ ଆସିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବା ଅବସରରେ ଦାସେ ମୋତେ ପାଇକ ବନ୍ଦୋହ କଥା ଓ ଦକ୍ଷିଣକବାଟଙ୍କୁ ଭରତବିଭୀନ ବେଲର ହିନ୍ଦୁମୁସଲମାନ ଦଳା କଥା କହୁଥାନ୍ତି ।

ମହାପାତ୍ରେ ଆସିଲେ ସବାଶେଷକୁ । ସେ ପାହାଞ୍ଚ ଉଠିଲ ମାତ୍ରେ ଆଗରୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିବା ବାହନପତି ଓ ନାୟକେ ଏକ ସ୍ତରରେ କହିଲେ, “ମହାପାତ୍ରେ ! ତମର ଗରହାଜିର ପଡ଼ିଲଣି । ଏ କଥା ସରିଲେ ତୁମ ଜୋରିମାନା ଦାଖଲ କରିବ ।” ମହାପାତ୍ରେ ଉତ୍ତର ଦେବା ଆଗରୁ ମୁଁ ଆରମ୍ଭ କଲି—

“ଜେଠା ବେହୋସ ହୋଇ ଚଳିଥିବା କାଳ ଖଟିଆରେ ପଡ଼ି ରହିଲେ । ଅମେ ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଥାଉ । ଭାଗ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ପାଖେ ବସି ପାଦ ମଗ୍ଗୁଥାନ୍ତି । ମୁଁ ମୁଣ୍ଡ ପାଖେ ବସି କେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ନାକ ଆଗରେ ହାତ ରଖୁଥାଏ, କେତେବେଳେ ମୁହଁ ପଶତ କାନରେ ପୋଛିଦେଉଥାଏ, କେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ହାତର ନାଡ଼ିରେ ଟିପ ଦେଉଥାଏ । ତାଙ୍କ ଦେହରେ ଉଷ୍ମ ଆଏ, ନାଡ଼ିର ଗତି ବି ବାରି ହେଉଥାଏ, ନାକର ନିଶ୍ବାସ ହାତକୁ ଜଣାଯାଉଥାଏ ।

“ସାହେବ ପ୍ରତିଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଆସନ୍ତି ; ସେ ଆସିଲାବେଳେ ଡାକ୍ତର ବି ଆସନ୍ତି, ଦିହେ କ'ଣ କଥାବାଣୀ ହୁଅନ୍ତି, ଡାକ୍ତର ଗୋଟି ଇଞ୍ଜେକ୍ସନ ଦିଏ । ଆଉ ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ଡାକ୍ତର ଆଦୌ ଆସନ୍ତି ନାହିଁ । ନର୍ସଟି ମାତ୍ର କେତେବେଳେ ପାଖ ଗୁଡ଼େ ନାହିଁ । ଆମଠାରେ ତା'ର କେମିତି ଗୋଟାଏ ମାୟା ଲାଗିଥାଏ । ଦିନେ ମୁଁ ତା'କୁ କହିଲି, ‘ମା ! ଏ ଡାକ୍ତରକୁ ଆମର ସନ୍ଦେହ ହେଉଛି । ତମେ ଟଙ୍କା ନିଅ, ଆଉ ଭଲ ଓଷ୍ଠି କଣିଦେବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କର ।’

“ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ନାହିଁଲେ ମା ! ସେ କଥା କରିବାକୁ ମୋର ଜୁ ନାହିଁ । ହେଉଚି ପର ଓଷ୍ଠି ତାଲିକା । ସ୍ବାଙ୍କୁ ଯୁ ଓଷ୍ଠି ଦିଅହେଉଛି, ତା' ଠାରୁ ଭଲ ଓଷ୍ଠି ବଜାରରେ ମିଳିବ କୁଆଡ଼ୁ ? ମୁଁ ପରଶ ବର୍ଷ ହେଲା ଏ କାମ କରିଣି । ଏ ଓଷ୍ଠି ବୋଲି କହୁନାହିଁ ଦେଖି ମୁଁ ତାକୁ ହେଉଛି । ବାଡ଼ିପଡ଼ା ସାଇବ, ଆସିଲାବେଳେ ଯୋଉ ଇଞ୍ଜେକ୍ସନଟା ଦେଉଛି ତାକୁ ମୋର ଭୟ । ଇଞ୍ଜେକ୍ସନ ସିରିଞ୍ଜଟା ମୋ ହାତକୁ ଦିଅନ୍ତା କି ? ସିଆଡ଼ୁ ଓଷ୍ଠି ପୁରାଇ ଆଣିବ, ଇଞ୍ଜେକ୍ସନ ଦେଇ ସାରିଲେ ସିରିଞ୍ଜଟା ଆସେ ନେଇଯାଉଛି । କିନ୍ତୁ କହିବାକୁ ସାହସ ହେଉ ନାହିଁ ଲେ ମା ! ସାଇବଟା ପର ଆମ ଏ ଦକ୍ଷୀର ସବା ବଡ଼ ସାଇବ । ତା'ର ହାତରେ ଆମ ଚାକିରି, ତା'ର ହାତରେ ଆମ ପ୍ରାଣ ।’

“ତୃତୀୟ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଡାକ୍ତର ଜେଠାଙ୍କ ଦେହରେ ଇଞ୍ଜେକ୍ସନ୍ ଫୋଡ଼ିବା ବେଳେ ମୁଁ ଆପଣି କଲି, ‘ଫଳତ କିଛି ନାହିଁ, ଇଞ୍ଜେକ୍ସନ ଦେବା ଦରକାର କ'ଣ ?’

ଭାଷା କହିଥାନ୍ତି, ‘ଇଞ୍ଜେକସନ୍ ଦେବାର ପହରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଦ ଭାରି କାଲୁଆ ହୋଇ-
ଯାନ୍ତି । ପୁଣି ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଉଷ୍ମ ଆସୁଛି ।’ ନର୍ସ କହିଥାଏ, ‘ଇଞ୍ଜେକସନ୍‌ଟା କ’ଣ,
ରୋଗୀର କାର୍ଡରେ କାହିଁକି ଲେଖାହେଉନାହିଁ’ ବୋଲି ପଚାରିବ । ମୁଁ କଥା ପଦକ କହିବା
ମାତ୍ରେ ଡାକ୍ତର ମୋତେ ମିଶି ଆସିଲ । ସାହେବ ମୋ ପିଠି ଉପରେ ହାତ ପକାଇ କହିଲେ,
‘ଭୁମେ ଚନ୍ନା କରିବାର କାରଣ ନାହିଁ, ମୁଁ ସବୁ କଥା ନିଜେ ବୁଝି କରୁଛି । ଡାକ୍ତର ଆମ
ପାଇଁ ସେପରି ଖଟୁଛନ୍ତି, ସେଥି ସକାଶ ତାଙ୍କଠାରେ ଆମେ କୃତଜ୍ଞ ହେବା କଥା ।’

“ସେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋ ଦେହରେ ହାତ ମାରିନଥିଲେ । ମୋ’ ଦେହ ଶୀତେଇ
ଗଲା । ମୁଁ ସନ୍ତୁର୍ଣ୍ଣରେ ଦି’ହାତ ଦସ୍ତଗଲି । ଭାଷା ରାଗରେ ତମ ତମ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ
ଦଣ୍ଡେ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ଡାକ୍ତର ସବୁଦିନ ପରି ଇଞ୍ଜେକସନ୍ ଦେଲେ । ଗଲବେଳେ ନର୍ସକୁ
କହିଲେ, ‘ଆଜି ରାତିକ ପରୀକ୍ଷାର ସମୟ । ସାବଧାନ ରହବ । ସଦି ଅବସ୍ଥା ଖରାପ ହେବାର
ଦେଖିବ ମୋତେ ସାଥେସାଥ୍ ଟେଲିଫୋନ କରିବ । କାଲି ସକାଳ ଯାଏଁ ସଦି ରୋଗୀ
ଆକସ୍ମାୟ, ତେବେ ଆଉ ଚନ୍ନା ନାହିଁ ।’

“ସେ ଦିନର ରାତି ପାହୁଲ ନାହିଁ । ପାହାନ୍ତିଆ ପହରକୁ ଜେଠାଙ୍କ ଦେହ କାଲୁଆ
ହୋଇଗଲା । ନିଃଶ୍ଵାସ ପଶ୍ଚାତର ଗତି ବାରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ମୁହଁ କମିତ ବଉଜା ହୋଇଗଲା ।
ଭାଷା କାବା ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଥାନ୍ତି । ମୁଁ ନର୍ସଙ୍କ ପାଖକୁ ଦଉଡ଼ି ଯାଇ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଡକାଇ-
ବାକୁ କହିଲି । ସେ ପିବାକୁ ଉଠୁ ଉଠୁ କହିଲେ, ତାକୁ ଡାକି ଲଭ ନାହିଁ ଲେ ମା ! ସେ
ତ ଏ କାଣ୍ଡ କରିବ । ତାକୁ ଡାକିବା ବ୍ୟତୀତ ମୋର ଚୁପ୍ ନାହିଁ । ସେ ଏ ହାସପିତାଲର
ବଡ଼ ଡାକ୍ତର ନ ହୋଇଥାନ୍ତା କି, ବଡ଼ ସାହେବ ସ୍ତ୍ରୀ ଭିତରେ ନ ଥାନ୍ତେ କି ଦେଖନ୍ତୁ,
ଲଳିତା ନର୍ସର କରମତ ! ସେ ଡାକ୍ତର ଫାସିକାଠରେ ଚଢ଼ିଥାନ୍ତା ।’

“ଡାକ୍ତର ଆସିଲେ, ଟିକିଏ ଛୁଇ ପରୀକ୍ଷା କରି ରୋଗୀ କାର୍ଡରେ ଗୋଟାଏ ନାଲି
ଛକ ପକାଇ ବାହାରି ଗଲ ବେଳକୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇ କହିଲି ‘ବାବୁ,
ଜେଠାଙ୍କ ପାଇଁ ଅଉ କିଛି କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ? ଆମର ସେ ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ।’ ନର୍ସମ
ଭାବରେ ସେ କହିଲେ, ‘ଯାହା କରାଯାଇପାରନ୍ତା, ସବୁ କରାହୋଇଛି । ଆଉ ମୋ ହାତରେ
କ’ଣ ହେଇପାରେ ? ସାହେବଙ୍କୁ ଟେଲିଫୋନ୍ କରୁଛି, ବାକି କଥା ସେ ବୁଝିବେ । ଭୁମର
ଭାଷା, ଭୁମର ଭାରି ନେବାକୁ ଦିଲ୍ଲୀର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛନ୍ତି ।’

“ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଛି ସେ ଟେଲିଫୋନ୍ କଲେ । ସେ ଆଡ଼ୁ ଅଛନ୍ତା-
ସାର ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ମୋର ରୋମ ଟାଙ୍କୁରି ଗଲା । ନର୍ସ ଯାହା କହୁଥିଲା ତାହା ତେବେ
ସତ ? ମୋ ଜେଠାଙ୍କୁ ଜାଣି ଜାଣି ମାରିଦିଆଯାଇଛି ତେବେ ? ଭାରି ରାଗ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ
ମାଇକନିଆଙ୍କ ରାଗରେ ଫଳ କ’ଣ ? କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ଖଟିଆ ପାଖକୁ ଫେରିଲି । ଭାଷାଙ୍କ ଆଖିରୁ
ଲୁହ ବାହାରେ ନ ଥାଏ । ସେ କାବଡ଼ା ପରି ବାଲୁ ବାଲୁ କରି ଚାହିଁ ଥାନ୍ତି ।

‘ଦ’ ପହରକୁ ସବୁ ଶେଷ । ମୋର ଆପଣି ସତ୍ତ୍ୱେ ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ମେହନ୍ତର ଜେଠାକୁ ଦେଇଗଲେ । ସାହେବ କହିଲେ, ‘ନିଜର ଜାତି ଲୋକ ପାଇବା ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ମୁମ୍ଭକଲ୍ । ସବୁବେଳେ ହାଣକାଟ ଲାଗିଛି । କାଲି ହୁକୁ ମରଛନ୍ତି ଟାପୁ ଗୁଣିଣ୍ଡ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦାହ କରାଇବା କାଠିକର ପାଠ ହେଲଣି । ସୁଜାତ ମଡ଼ାସାଜିଆ ମିଳିବା ଅସମ୍ଭବ ।’

‘ଜେଠା ଗୁଲିଗଲେ । ଭାବକୁ ଧରି କୁଆଡ଼େ ଯିବି କିଛି ଠିକଣା କରି ପାରୁ ନ ଥାଏ । ନର୍ସକୁ କହିଲି । ସେ କହିଲେ, ‘ମା ! ତୋ ଭାବନ କଥା ତ ଏଇଲେ ହେଲଣି ବଡ଼ ଗହନ । ସେ ବାଇଆଣୀ ହୋଇଗଲା ପରି ଲାଗୁଛି । ତାକୁ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ରଖେଇ ଦେବା । ତୁ ଆ ମୋ ଘରେ ରହୁ । କିନ୍ତୁ ସେ ବାଡ଼ିପଡ଼ା ସାହେବ କ’ଣ ତୋତେ ମୋ ପାଖେ ରଖେଇଦେବ ? ତୋର ଏଇ ପୋଡ଼ା ରୂପ ଯୋଗୁଁ ସେ ବାଡ଼ିପଡ଼ା ଫି ଦିନ ଧାନ୍ତି ପରା !’

‘ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଘୁରୁଗଲା । ମନ ହେଲା, ଜହର ଟିକିଏ ପାଇଲେ ଖାଇଦିଅନ୍ତି । ମୋ ମା’ ଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ପୁରୀ ମାଇକନିଅମାନେ ଭାବବସା ମୁହ ପିରୁ ଥିଲେ । ଇଞ୍ଜିନ୍ ଉପରେ ଆସି ଆସିଲେ ତାକୁଇ ରୁମ୍ମି ସଫାରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଥିଲେ । ନର୍ସକୁ କହିଲି, ‘ମୋ ପାଖେ ବହୁତ ଟଙ୍କା ଅଛି, ସବୁ ନେଇ ମୋତେ ଟିକିଏ କ’ଣ ଦିଅ, ମୁଁ ପାଖରେ ସମ୍ପତ୍ତି କରି ରଖିବି ।’

‘ନର୍ସ କହିଲେ, ‘ହୁ, ମା ! ଆସୁହତ୍ୟା ମହାପାପ, ମଣିଷ ମାରିବାଠାରୁ ବି ଅଧିକ । ସଫାରୁ ଡର ସହ ନିଜର ଜୀବନ ନେବୁ, ତେବେ ମଣିଷ ଜୀବନ ପାଇଥିଲୁ କାହିଁକି ? ମନରେ ସାହସ ରଖ, ଦମ୍ଭ ରଖ, କେହି କିଛି କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ମୋ ବସନ୍ଦ ବେଳେ ମୋ ସାଙ୍ଗେ ବି ପଶ୍ଚେ ଲାଗିଥିଲେ । ମୋ ନାଲି ଆଖି ଦେଖି ସମସ୍ତେ କିଏ କୁଆଡ଼େ ଲାଗିଗଲେ । ଦିହକୁ ଟାଣ କରି ମା, ଇଶ୍ୱର ଅନୁଗ୍ରହରେ ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇଯିବ । ହଁ, ଠିକ୍ ସହ ହେବାର ଥିବ ହେବ, ନ ଥିଲେ କିଏ କାହାକୁ ରଖିପାରିବ ।’

‘ଭାଗ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ରହିଲେ । ନର୍ସଙ୍କ ଘରେ ପୁଞ୍ଜିଏ ଖାଇ ଦିନ ତମାମ ଭାଙ୍ଗା ଖଟିଆ ପାଖରେ ବସିଥାଏ । ଡାକ୍ତର କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ କେତେବେଳେ ଦରକାର ହୁଏ ନାହିଁ । ସେ ଖାଇ କିଛି ଉପରେ ଆଖି ରଖି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ଖୁଆଇଲେ ଗୁଣ୍ଡେ ଖାଆନ୍ତି । ବେଶୀ ବଳେଇଲେ ଦାନ୍ତକୁ ଏପରି ଚପିଦିଅନ୍ତି ସେ ମେଲେଇବା ମୁସକଲ୍ ହୋଇଯାଏ । ଡାକ୍ତରବାବୁ ମଝିରେ ମଝିରେ ଆସି ଟିକିଏ ଚାହିଁ ଦେଇ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି । ସାତଦିନ ପରେ ଦିନେ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ଏ ରୋଗୀକୁ ଏଠାରେ ରଖିବା ଅକାରଣ । ମୁଁ ବିଚାରୁଛି ପାଗଲାଖାନାକୁ ସ୍ଥାଳ୍ପ ଧୋଇଦେଲେ ଭଲ ହେବ । ତୁମେ ବି ଏଠାରେ ବୃଥାରେ ସମସ୍ତ ନଷ୍ଟ କରୁଛ । ତୁମ ବିପଦ ସାହେବ କାଲି ପହଞ୍ଚୁଥିଲେ । ତୁମର ବସବାସ ଧାର୍ମ ସେ ଭଲ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ପୁଣି ମୁଁ ଶୁଣୁଛି ତୁମେ ନର୍ସ କ୍ଲାଟରରେ ରହୁଛ ।

ବାହାର ଲୋକ ସେଠାରେ ରହିବା ବେଆଇନ । ସେଠାରୁ ନ ଗଲେ ବିରାଟ ନର୍ସର ଗୁଳର ଯାଜପାରେ ।’

“ଭାଗ୍ୟ ପାଇଁ ଚନ୍ଦ୍ରା ଅପେକ୍ଷା ନର୍ସଙ୍କ ପାଇଁ ମୋର ଚିନ୍ତା ବଳିପଡ଼ିଲା । ବିରାଟ ମୋର ଭଲମନ୍ଦ ଖୁବ୍ ବୁଝନ୍ତି । ପଇସା ଯାଚିଲେ କୂର୍ତ୍ତ ନେବାକୁ ସ୍ୱଳ୍ପ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଶବ୍ଦ ଟଙ୍କିଆ ନୋଟ୍ ଖଣ୍ଡେ ତନେ ରାଣ ନିୟମ ପକାଇ ତାଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲି । ସେ କହିଲେ, ‘ଆଲୋ ଅଭାଗୀ ! ତୋର ତ ସବୁ ଯାଇଛି, ଏ ଟଙ୍କା ପୁଞ୍ଜାକ ରଖିଥା । ତୋ ଭାଗ୍ୟ ପାଇଁ କଣ ଦରକାର ହେବ କେଜାଣି ? ମୋର ତ ଗୋଡ଼ିହାତ ଚାଲୁଛି, ଯେତେ ବୋଇଲେ ଚାଲୁଣ୍ଡେ । ମୋର ଅଭାବ ବୋଇଲେ କିଛି ନାହିଁ । ତୁ ପୁଞ୍ଜେ ଖାଉଛୁ ବୋଲି ମୁଁ ପଇସା ନେବି ?’ ମୁଁ ବହୁତ ଲଗାଇବାରୁ ସେ ପଇସା ରଖିଥିଲେ ।

“ସେ ଦିନ ରାତିରେ ସେ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ଆଲୋ ମା ! ସେ ବାଡ଼ିପଡ଼ା ସାହେବ ପୁଣି ତୋ ସଙ୍ଗେ ଲାଗିଲଣି । ଆଜି ଡାକ୍ତର ମୋତେ ଧମକେଇଲା, ତୁ ଯଦି ମୋ ଘରେ ରହୁ ସେ ମୋ’ ନାଁରେ ରିପୋର୍ଟ କରିବ । ମୁଁ କହିଦେଇଛି, ରିପୋର୍ଟ କର । ଚାଲୁଣ୍ଡେ ବୋଲି ଯେତେ ମୁଁ ଏତେ ଡରାବି କାହିଁକି ଯେ ?’

“ମୋତେ କିନ୍ତୁ ଭାରି ଡର ମାଡ଼ିଲା । ମୋ ଯୋଗୁଁ ସେ କାହିଁକି ହଇରାଣ ହେବେ ? ରାତି ପାଇବା ପୂର୍ବରୁ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇବି ବୋଲି ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କଲି । ପୁଣି ବିରାଟିଲି, ଭାଗ୍ୟ ଗୁଡ଼ି ଯିବି କିମିତ ?

“ତହିଁ ଆଉ ଦିନ ସକାଳେ ଡାକ୍ତର ବରାଦ କରିଦେଲେ, ଭାଗ୍ୟ ପାଗଲା ଗାରଦକୁ ଯିବେ । ମୁଁ ଆପଣି କଲି । ସେ କହିଲେ, ‘ତୁମେ ତାଙ୍କର କେହି ନୁହଁ । ତାଙ୍କର ନିଜ ଲୋକ, ଶରୀର ବା ସ୍ୱାମୀ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଆପଣି ହୁଏତ ଶୁଣାଯା’ନ୍ତା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମର ଓ ତାଙ୍କର ଅଭିଭାବକ ସରକାର, ଅର୍ଥାତ୍ ଡେପୁଟି କମିସନର ସାହେବ । ତାଙ୍କୁ ଜଣାଇ ମୁଁ ପାଗଲାଗାରଦରେ ସିଟ୍ କରାଇଛି । ତୁମେ ସ୍ୱାଙ୍କର ଆପଣାର ଲୋକ ହୋଇଥିଲେ, ଆପଣି କରିବା ପରବର୍ତ୍ତେ ସ୍ୱାଙ୍କ ପାଇଁ ପାଗଲାଗାରଦରେ ସିଟ୍ କରାଇବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରନ୍ତୁ । ତୁମେ ପିଲା ଲୋକ, ପାଗଲାମି ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣ ନାହିଁ ବୋଲି ଆପଣି କରୁଛ । ସାହେବ ଓ ପରଓଲ ଆସିବେ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଯାହା କରିବା ।’

“ସାହେବ ଆସିଲେ ଓ ପୁଣି ମୋ ପିଠିରେ ହାତ ପକାଇ ମୋତେ ବୁଝାଇ ବସିଲେ । ମୁଁ ଲଜ ଓ ବିଚ୍ଛେଦରେ ଲସି ଯାଉଥାଏ । ସେ କହିଲେ, ‘ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ମୁଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଛି । ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପରାମର୍ଶ, ରେଗିଷ୍ଟ୍ରୀକୁ ପାଗଲା ଗାରଦକୁ ନେବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ବାଟ ନାହିଁ । ସେଠାରେ ସୁଚିକିତ୍ରା ଧର୍ମ ସବୁ ପ୍ରକାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ମୁଁ ନିଜେ କରୁଛୁ । ତା’ ପରେ ଟିକିଏ ତୁମ ରହି ସେ କହିଲେ, ‘ହଁ, ପାସୋରି ଯାଉଥିଲି ! ତୁମେ ଏ ନର୍ସ କ୍ୱାଟରରେ ରହିବା ଆଇନ୍ ବିରୁଦ୍ଧ ବୋଲି ଡାକ୍ତର ସାହେବ କହିଛନ୍ତି । ପାଗଲା ଗାରଦରେ ତୁମର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଦରକାର ହେବ ନାହିଁ । ତୁମକୁ ଗୋଟାଏ ବାଲିକା ବିଦ୍ୟାଳୟର ଗୁପ୍ତା-

ବାସନ୍ତର ରଙ୍ଗାଇ ପାଠ ପଢ଼ିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ହସ୍ତେ ଖଣ୍ଡେ ତୁମେ ମୋ କୋଠରେ ରହିପାର । ମୋ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ପଚାରିଛି, ତାଙ୍କର କିଛି ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ ।’

“ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆମ୍ଭେଲୁଣ୍ଠି ଗାଡ଼ିରେ ପୁରୁଷ ଶ୍ରେଣୀକୁ ପାଗଳା ଖାନାକୁ ନିଆହେଲା । ତାହା କେଉଁଠି ବୁଝିବାକୁ ବି ମୋତେ ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଶ୍ରେଣୀକୁ ଏଭଳି ନେଇଯିବେ ବୋଲି ଯଦି ମୁଁ ଆଗରୁ ଜାଣିଥାନ୍ତି, ତେବେ କାଲି ପାହାନ୍ତିଆରେ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇ ଯାଆନ୍ତି । ଆଜି ରାତିରେ ପଳାଇବ ବୋଲି ମନେ ମନେ ବିଚାର, ସାହେବଙ୍କୁ କହିଲି, ‘କାଲି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ କୋଠକୁ ଯିବି ।’ ସେ କହିଲେ, ‘ବର୍ତ୍ତମାନ ଗଲେ ତ ମୋର ଆପଣ ନାହିଁ । ଏଠାରେ ରହି ବିଶୁଦ୍ଧ ନର୍ସକୁ କାହିଁକି ଅଡ଼ୁଆରେ ପକାଇବ ? କାର୍ଯ୍ୟରେ ହେଲା କରେ ବୋଲି ଡାକ୍ତରଙ୍କର ତା’ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଭିଯୋଗ ଅଛି । ଏ ଅଭିଯୋଗ ମିଶିଲେ, ବିଶୁଦ୍ଧର ଚାକର ଯିବା ନିଶ୍ଚିତ ।’

‘ସ୍ତ୍ରୀ ପରେ ମୋର ଆଉ ଈଶ୍ଵରୀ ହେବାର ବାଟ ନ ଥିଲା । ନର୍ସ କ୍ବାଟରରୁ ମୋର ଲଗାପଟା ଆଣି ମୁଁ ସାହେବଙ୍କ ମଠରରେ ଆସି ବସିଲି । ଡ୍ରାଇଭର ଗାଡ଼ି ଚଳାଉଥାଏ; ପଛ ସିଟ୍‌ରେ ସାହେବ ମୋ ପାଖରେ ବସିଥାନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଘୂର୍ତ୍ତେ ଆସୁଥାନ୍ତି, କେତେବେଳେ କମିତି ମୋର ପିଠିରେ, ଜଙ୍ଘରେ ହାତ ଲଗାଇ ଦେଉଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଶିହର ଉଠୁଥାଏ । କିନ୍ତୁ ପଳାଇବ କୁଆଡ଼େ ? କରିବି କ’ଣ ?

“ତାଙ୍କ କୋଠ କେତେ ଦୂରରେ କେଜାଣି ? ଘଣ୍ଟାକରୁ ବେଶି କଟିଲି ପଣ ଲାଗିଲା । ଗାଡ଼ି ଅଟକି ନ ଥାଏ । ଯମୁନା କଲେ କଲେ ବହୁତ ବାଟ ଚାଲିଲା । ମୋର ମନେ ହେଉଥାଏ, ଆମେ ଦିଲ୍ଲୀ ଗୁଡ଼ି ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛୁ । ମଝିରେ ମଝିରେ ଶେତକାଡ଼ି ପଡ଼ୁଥାଏ । କେତେ ସମୟ ପରେ ଗାଡ଼ି ଅଟକିଲା, ଆଗର ତାଳମହଲ ଆଗରେ । ସାହେବ କହିଲେ, ‘ତୁମେ ବୋର୍ଡ଼ିଂରେ ରହିଲେ, ଏଠାକୁ ଆସିବାକୁ ସମୟ ପାଇବ ନାହିଁ । ଆସ ଏଠାରେ ଟିକିଏ ରୁଲି କରି ଯିବା । ଚାନ୍ଦନ ରାତିରେ ଦିଲ୍ଲୀର ଜଞ୍ଜାଲରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇ ଏଠାରେ ଘଣ୍ଟେ କଟାଇଲେ ମୋତେ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ଲାଗେ ।’

“ତାଳମହଲ କଥା ଆମ ପଢ଼ାବହିରେ ଥିଲା । ଆଖିଆଗରେ ତାହା ଦେଖି ମନରେ ଲେଉ ହେଲା ବୁଲି ଦେଖିବାକୁ । କିନ୍ତୁ ତତ୍ତ୍ଵେ ଜେଠା ମନେ ପଡ଼ିଲେ, ଶ୍ରେଣୀ ମନେ ପଡ଼ିଲେ, ମୋର ସବୁ ଦୁଃଖର ମୂଳରେ ଏଇ ସାହେବଟା ବୋଲି କେଜାଣି କାହିଁକି ମୋର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ହୋଇଥାଏ । ମୁଁ ଜବାବ ଦେଲି, ‘ମୋର ମୁଣ୍ଡ ବଥାଉଛି, ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବୁଲି ପାରୁନାହିଁ ।’

“ସାହେବ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ଆଜ୍ଞା, ହେଉ, ହେଉ । ମୋ ନିଜ ମନର ଆନନ୍ଦ କଥା ଭାବି ମୁଁ ତୁମର ଦେହ ପା କଥା ଏକାବେଳେକେ ପାସୋର ଦେଇଛି । ମୋର ଗୋଟାଏ ଧାରଣା ଯେ ଯୌବନରେ ଦେହ ଖରାପ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆଜ୍ଞା, ଚାଲି, ଚାଲି, ଯିବା କୋଠକୁ ।’

କୋଠିକୁ ଫେରିବା ବାଟରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ପୋଷାକ ଦୋକାନ ଆଗରେ ଗାଡ଼ି ଅଟକାଇ ସେ କହିଲେ, ‘ଟିକିଏ ଓଢ଼ାଅ । ସୁଲକୁ ଯିବାକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପୋଷାକ ତୁମର ନାହିଁ । ଏଠାରେ ଟିକିଏ ମାପ ଦେଇଗଲେ ସେ ପୋଷାକ ପଠାଇଦେବ ।’ ଦୋକାନ-ବାଲ ସାହେବଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇଲା । ଖୁବ୍ ଦାମିକା ସେଉଁଠାଠାରୁ ଓ ପଞ୍ଜାବୀ ଦେଖାଇଲା, ଦୋପଟା ଦେଖାଇଲା । ଆମ ଗାଁରେ ମାଲକନିଆ ସେରୁଆନା ଧଞ୍ଜାବା ପିନ୍ଧନ୍ତି ନାହିଁ । ଆମର ପିନ୍ଧନ୍ତି ଶାଢ଼ୀ ଓ ବ୍ଲାଉଜ । ମୋତେ ଏଡ଼େ ଖରାପ ଲାଗୁଥାଏ ଯେ, ମୁଁ କିଛି ନ କହି ମଲ୍ ପରି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲି । ମାପ ନେବାବାଲ ମୋ ଦେହରେ ଅଭଦ୍ର ଭାବେ ହାତ ମାଲି, ଶୀତେଇଗଲି କିନ୍ତୁ ପାଟି ଟିଟାଇଲି ନାହିଁ ।

“କୋଠିରେ ଯାଇ ଧଉଁସ୍‌ଲ ବେଲକୁ ରାତି ପହରେ ହେବ । ମୋ ପାଇଁ ଗୋଟାଏ ବର୍ଷର ଆଗରୁ ସଜଡ଼ା ହୋଇ ରହିଥାଏ ପରି ମନେହେଲା । ସାହେବ ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ୀକୁ ଅଗତ୍ତ ମଗତ୍ତ କରି କ’ଣ କହିଲେ । ପରେ ଜାଣିଲି, ସେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା । ବୁଢ଼ୀ ମୋତେ ନେଇ ସେ ବର୍ଷରୁ ରଖାଇଦେଲା । ସେଇ ଘରେ ମୋତେ ଖାଇବାକୁ ଦିଆହେଲା । ମୋତେ ଖାନା ରୁଚିଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ଦୁଇଗ୍ଲାସ ଥଣ୍ଡା ପାଣି ପିଇ ନିଦାଡ଼ି ନିଦରେ ଶୋଇ-ପଡ଼ିଲି ।

“ଅଧରାତିରେ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା । ମୁଁ ଖୁଡ଼କନ ଅଜଣାରେ ଟିକିଏ ଦେ କରିଦେବାରେ ବୁଢ଼ୀ ଅସି ମୋ ପାଖେ ପହଞ୍ଚିଲା ଓ କଡ଼ମଡ଼ିଆ ହୃଦୀରେ ଏଣୁ ତେଣୁ କେତେ ଗପିଲା । ‘ତା’ଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ତା’ ଘର ଓଡ଼ିଶାରେ । ଆଠ ବର୍ଷ ହେଲା ସ୍ବାଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛି । ତାକୁ ଆଗ ପଦେ ହେଲେ ହୃଦୀ ଆସୁ ନ ଥିଲା । ଏବେ ବେଶ୍ ଗଡ଼ ଗଡ଼ କରି କହିଲଣି । ବେଳେ ବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ମିଶିଯାଉଛି । ଏ ସାହେବଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଭାରିଆ ସାଙ୍ଗେ ସେ ଆସିଥିଲା । ସେ ମରିଯିବାରେ ସାହେବ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧୁ ହେଲେ । ତାକୁ ଚଳାଇବାକୁ ସାହେବ କହିବାରୁ ବୁଢ଼ୀ ରହିଗଲା । କିନ୍ତୁ ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ସେ ଭାସିବାକୁ ସାହେବ ଛାଡ଼ି ଦେଇ, ନୂଆ ଭାସି ଆଣିଛନ୍ତି । ସେ କୁ ସିନେମାରେ ନାରୁଥିଲା । ଦୁଇ ଦିନ ବର୍ଷ ସ୍ବା ସାଙ୍ଗେ ସାହେବ ଭଲରେ ଚଳିଲେ, ଏବେ ଆଦୌ ପରୁ ନାହାନ୍ତି । ବିରାଟ ଏଇ ଘରେ ଅଛି ସିନା ସାଇବ ତା’ ପାଖ ପଶନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ବି ତା’ କାମେରାରୁ ବାହାରେ ନାହିଁ । ସାହେବ ଛାଡ଼ିଯିବ ଦେବେ ବୋଲି ତ ଶୁଣା ଯାଉଛି । ମୋର ବିନା ପତରରେ ଏ ସବୁ ଗପ ବୁଢ଼ୀ କହିଲା, ‘ଅଲେ ମା ! ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ କଥା ମୋ ମଗଜରେ ପଶେ ନାହିଁ । ଆରେ ସେ ଯାହାକୁ ଯେ ! ଦେବ ଘଟସୂତରେ ଯାହା କପାଳକୁ ଯିଏ ମିଳିଛି, ତାକୁ ଧରି ସନ୍ତୋଷରେ ଚଳିଲେ ସିନା ହେବ ? ସ୍ବାଙ୍କର ତ ଘଡ଼ିକେ ଘୋଡ଼ା ଛୁଟୁଛି । ମୋ ଗେରସ୍ତ ଥିଲା ଯେ ଆମେ ଚାଲିଗ ବର୍ଷ ଘରକୁ । ଦିନେ ଆଉ କାହାକୁ ହନେଇ ନେଇ । ସ୍ବାଙ୍କର ତ ଦିନକେ ମାଲକନିଆ ଘୋରୁଣା ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି ।’

“ବୁଢ଼ୀ ଭଲ ଲୋକ ବୋଲି ମନେ ହେବାରୁ ମୁଁ ତା ସଙ୍ଗେ ସେ ଦିନ ରାତିରେ ଓ ତା’ ଘରେ କେତେ କଥାବାତ୍ତା ହେଲା । ତାଠାରୁ ଓଡ଼ିଆ ଶୁଣିଲି । ହସ୍ତେ ଖଣ୍ଡେ ଭିତରେ

ମୁଁ ତା' ସାଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଆରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାର ଦେଖି ବୁଢ଼ୀ ଆନନ୍ଦରେ କହି ପକାଇଲ,
'ବୁଝ ! ତୁ ଆଉ ଜନ୍ମରେ ଆମରି ରାଜକରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲୁ ପରି ନାହୁଁ !'

“ବୁଢ଼ୀଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ସାହେବ ବି ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ । ‘ଛୁଇଁଶ ପାଟକରେ ରଜା’..
ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ବଲ୍ଲଭ ଦିବାକୁ ଟଙ୍କା ପାଇବା ଲେଉଟରେ ବୁଢ଼ୀର
ଜାତିର ଗୋଟେ ଟୋଙ୍କାକୁ ବିକ୍ରି ହେଲେ । ବଲ୍ଲଭ ଯାଇ ବଡ଼ ଗୁଳିର ପାଇଲେ ସିନା ଆଉ
ନିଜ ଗାଁକୁ କି ନିଜ ରାଜକକୁ ଗଲେ ନାହିଁ । ବଡ଼ ଗୁଳିର କଲେ, ବହୁତ ଟଙ୍କା କମେଇଛନ୍ତି,
ହେଲେ କଣ ହେବ, ବ୍ରାହ୍ମଣେ ତାଙ୍କୁ ଆପଣାର କଲେ ନାହିଁ, କି ଚଷାଙ୍କୁ ଆପଣାର
କରିବାକୁ ସେ ଗୁହଁଲେ ନାହିଁ । ବିଚର ଗୁଳିର ଜାଗାରେ ଏକୁଟିଆ ରହି, ଖୁସାମତିଆଙ୍କ
ହଜୁର ଡାକ ଶୁଣି, ଯାହା ଯେତେବେଳେ ମନରେ ବିଚାରୁଛନ୍ତି ସେଇଆ ପାଠ ବୋଲି ଭ୍ରମି
ହେଉଛନ୍ତି । ସାହେବଙ୍କର ଦୋଷ ସବୁ ବୁଢ଼ୀକୁ ଦିଶୁଥିଲେହେଁ କମିତି ଗୋଟାଏ ମାୟା
ଲଗିଯାଇଛି ଯେ, ବୁଢ଼ୀ ତାଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ି ଯାଇ ପାରୁନାହିଁ । ମୋର ବି ବୁଢ଼ୀଠାରେ ମାୟା
ଲଗିଗଲା । ତା ଡଙ୍ଗା, ତା' ରୂପ, ତା କାନର ନୋଲି, ବେକର କୁରୁଜାତକ ମାଳ—
ସବୁ ମୋତେ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲା । ତା'ର ସାଙ୍ଗେ ରହି ମୁଁ ମୋର ନିଜ ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ପାଶୋର
ବେଲି । କିନ୍ତୁ ଏ ଗୁଣ୍ୟ ବେଶି ଦିନ ରହିଲା ନାହିଁ ।

“ଦୁଇଦିନ ପରେ ମୋର ନୂଆ ପୋଷାକ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା—ସ୍ୱର ରଙ୍ଗତଙ୍ଗିଆ ।
ସାହେବ ନିଜେ ଆସି ତାହା ଦେଖିଗଲେ ଓ ମୁଁ ଯେପରି ତାହା ପିନ୍ଧେ ସେଥିପାଇଁ ବୁଢ଼ୀକୁ
ତାରିଦି କରଦେଖିଗଲେ । ମୁଁ ସେ ପୋଷାକ କେତେ ପିନ୍ଧିବି ନାହିଁ ବୋଲି ଜିଦ୍ ଧରିବାରେ
ବୁଢ଼ୀ ମୋତେ ବୁଢ଼ାଇଲା, ‘ମା ! ଏ ସାଇବଟା ବାୟା ହାତୀ, ତା' କଥା ଅନୁସାରେ ନ
ଚଲିଲେ ସେ କେତେବେଳେ କ'ଣ କରିବ ଠିକଣା ନାହିଁ । ତା' ହାତୁଡ଼ରେ ଯେତେବେଳେ
ପଡ଼ିବୁ ତା' କଥା ଅମାନ୍ୟ କର ନା ।’ ମୁଁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ନୂଆ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଲି । ବୁଢ଼ୀ
ଦେଖି କହିଲା, ‘ଓଃ ! କେତେ ରୂପ ତୋତେ ପ୍ରଭୁ ଦେଇନାହାନ୍ତି ସତେ ? ତୋ' ମଜଲା
କପଡ଼ାରେ, ନିଆଁ ପାଉଁଶରେ ଘୋଡ଼େଇ ହେଲା ପରି ହୋଇଥିଲା ।’ ମୁଁ ତ ଏଇ ରୂପକୁ
ଜିଏ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିବାକୁ ନାହିଁ କରୁଥିଲି ।’

“ଏ ଘରେ ରହିବାର ସାତ ଦିନ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ବି ସାହେବଙ୍କ ଆଡ଼ୁ ମୋ
ଉପରେ ବିଶେଷ ନଜର ନ ପଡ଼ିବାର ଦେଖି ମୋ ମନରେ ଗୋଟାଏ କେମିତି ଚଣ୍ଡାସ
ହୋଇଯାଇଥାଏ ଯେ ବୋଧହୁଏ ମୁଁ ଯାହା ଡରୁଥିଲି ତା ନୁହେଁ । ମୁଁ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ କୋଠ
ଭିତରେ ବୁଲୁଥିଲି କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲି । ସାହେବାଣୀ ଯେଉଁ ପଟେ ଥାନ୍ତି ସେ ପଟକୁ
ଦିବାକୁ ବୁଢ଼ୀ ମୋତେ ମନା କରଥାଏ । ଦିନେ ଗୁଲି ଗୁଲି ହୋଇ ଯାଉ ଯାଉ ମୁଁ ସେ
ପଟକୁ ଚାଲିଗଲି । ଦୂରରୁ ମୋତେ ଦେଖି ମୋ ଗୁଣ୍ୟ ବସ୍ତ୍ରସର ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ମୋତେ ଆସ
ବୋଲି ଡାକିଲେ ।

(୧୦)

ସନ୍ଧ୍ୟା ଲଗିବାର ଘଡ଼ିକ ଭିତରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଏକାଠି ହୋଇଯାଇଥାଉ । ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ପ୍ରାୟ ଡେଇଁ ଘୁଏ, ତାଙ୍କର ସାନ୍ଧ୍ୟକର୍ମ ସାରି ଆସିବାକୁ । ସେ ନାୟକଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାରୁ, ଦାସେ ପଚାରିଲେ, “ଆଜି ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ସବୁ ସଂକ୍ଷିପ୍ତରେ ହୋଇଗଲା ପରି !” ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ଆମ ସୁରଭି ଆଜି ସବୁ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କରିଦେଲେ । ଆଜି ଆଉ ଦହଡ଼ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଆସୁ ଆସୁ ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀ ବାଡ଼ି ଭିତରେ ପଶି ତୋଡ଼ାଣି କୁଣ୍ଡରେ ମୁହଁ ମାରିଦେଲେ ଯେ ଭଞ୍ଜବାବୁ ନାଗଜୀ । ତରବରରେ କୁଣ୍ଡା ଦ’ଡ଼ିବା ନେଇ ଗୋଲାକାଦେଲି । ସାଧାରଣତଃ ଯେତକ ଖାଏ, ତା’ର ଦେହା ହୋଇଗଲା । ତା’ ଦେଖି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ପଖାଳ ପୁଣ୍ଡିଏ ହାଣ୍ଡିରୁ ଆଣି ସଦ୍ୟପ୍ରାସ୍ତ ତେନ୍ତୁଳି ଫଡ଼ାକର ସହାୟତାରେ କଂସାଟିଏ ମାରିଦେଲି ।”

ବାହୁନୀପତି କହିଲେ, “ସଞ୍ଚଳର କାରଣ ସିନା କହିଲୁ । କିନ୍ତୁ ଆଚରଣ ଅଣାସ୍ତ୍ରୀୟ ହୋଇଗଲା । ଗୋମାତା ଅତ୍ୟାହାର କଲେ ଗୃହସ୍ଥ ଗୃହାଳରେ ଜାଗ୍ରତ ରହି ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ । ଯେତେ ଫାମ୍ପୁ ଫାମ୍ପୁ ତାଙ୍କର ଇହଲୀଳା ସାଜ ହେବାର ଭୟ ଅଛି ।”

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ବ୍ୟବହାରକୁ ଦୃଷ୍ଟି ନ ଦେଇ ଖାଲି ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଧରି ବସିଲେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ମୂର୍ଖତା ଭିତରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଲେପ ହୋଇଯାଏ । ଦହଡ଼ ଖାଇଲେ ପେଟ ଫାମ୍ପିବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଛି ସିନା, କାଲୁଆ ଖାଇଲେ ସେ ପ୍ରଶ୍ନ ଅବାନ୍ତର । ଗୋରୁର ଯେମିତି, ମଣିଷର ସେମିତି ।”

ନାୟକ କହିଲେ, “ପୁଣି, ଖାଇବା ବିଷୟରେ ଯେମିତି ଅନ୍ୟ ସବୁ ବିଷୟରେ ସେମିତି ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଭୁଲ୍ ଧାତୁର ଅର୍ଥ ବଡ଼ ବ୍ୟାପକ । ଭୋଗ ପୁଣି ସୁଖରେ ଆବଦ୍ଧ ନୁହେଁ । ଦୁଃଖକୁ ବି ଭୋଗ କରିବାକୁ ହୁଏ । ସବୁ ଭୋଗ — ଆମର ଏ ଗଳ୍ପରେ, ତାରାର ଯେମିତି ଭୋଗ, ବଡ଼ ସାଜବ ଢାଙ୍ଗାଦି ସମସ୍ତଙ୍କର ସେମିତି ଭୋଗ ।”

ବାହୁନୀପତି କହିଲେ, “ଭୋଗ ମାତ୍ରେ ଦୁଃଖବାଦ୍ଧ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଧନ ଧାନ୍ୟର ସଂଗ୍ରହରେ ଯେଉଁ ସୌଭାଗ୍ୟ, ତାହା ପରଶାମରେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଆଣି ଥୋଇଥାଏ, ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ପୁଅ ମୂର୍ଖ ନ୍ୟାୟରେ ।”

ଦାସେ ସନ୍ତତ ସ୍ମରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ, କାଲି ଆମର କଥା ଯେଉଁଠି ରହିଥିଲା ସେଇଠୁ ପଢ଼ିବାକୁ ଆସ୍ତୋଜନ କରୁଛି, ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ମୋତେ ତ ସମସ୍ତେ କାଲି ତକେଇ-ସଲା । ପଣ୍ଡିମକବାଟିଙ୍କଠେଇ ପାତ୍ର ଅନ୍ତର ହୋଇନପାରେ ।”

ବେଣି ବେଳ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ପଶ୍ଚିମକବାଟେ ସନ୍ଧ୍ୟା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେ ବଡ଼ ପାଟିରେ ଦାଗଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶୁଣାଉଥାନ୍ତି, “ଆଉ ଏ ଗାଁରେ ରହୁ ହେବ ନାହିଁ । ଓଃ କି ଅନ୍ୟାୟ ! ତୁ ଗର୍ହିତ କାମ କଲୁ, ମୁଁ ଦୋଷ ଦେଲି, ମୁହଁରେ ଜବାବ ଦେଉଛୁ, ଆଗକୁ ପୁଣି ଏଇ ଦୋଷ କେଜାଣି ହେବ, ଆଉ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ରଖିଥାଅ ।”

କଥାଟା ବୁଝାଇ ନାସ୍ତକେ କହିଲେ, “ମୁଁ କଥାଟା ଶୁଣିଛି, ଫଇସଲା ବି ଶୁଣିଛି । ସେ ଯେଉଁ କେଉଁଟି ଟୋକାଟା ଏବେ ସାଇବ ହୋଇ ଫେରିଛି, ସେ ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ, ଗଉରା ଶ୍ରମିକର ଦେହରେ ହାତ ମାରି ଦେଇଥିଲା । ପଶ୍ଚିମକବାଟେ ତାକୁ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ଜୋରିମାନା କଲେ । ସେ କହିଲା, “କେଜାଣି ଏ ଦୋଷ ଆଉଥରେ ହୋଇଯିବ, ଆଉ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ରଖିଥାଅ ।” ଟୋକାଗୁଡ଼ିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକ ହୋଇଗଲେ ; ଆଗରୁର ଯଦି ଜୋରିମାନା ଦେବୁ ପାଖରେ ଯାହା ଅଛି ସବୁ ଦେ ବୋଲି ତା ପକେଟରୁ ସବୁତକ ଟଙ୍କା ବାହାର କରୁ କରୁ ଗୁଡ଼ାଏ ମାଇଲେ । ପଶ୍ଚିମକବାଟେ ଦୋଷୀର ପକ୍ଷରେ ବାହାର ତା’ର ସବୁତକ ଟଙ୍କା ତାକୁ ଫେରାଇ ଦେଲେ ଓ ତାକୁ ସଭାରେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମରାଇଲେ ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ମୁଣ୍ଡିଆ ମାଇଲ ଟି ? ଗାଁରେ ରହୁ ହେବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଏଠାରେ ତ ଦୋଷୀ ତା’ ମନକୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରୁଛି । ଦୁଇଥରେ କ’ଣ ହେଉଥିଲା ବୋଲି କାଲି ଶୁଣୁଥିଲୁ ?”

ପଶ୍ଚିମକବାଟେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଲେଉଟି ପଡ଼ି କହିଲେ, “ହଁ ! ହଁ ! ପଡ଼ିବଟି କୁଳୁଆଁ ବାବୁ ! ଭଲ ତ ଯାଇ ସାହେବଙ୍କ ବିବଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲା, ସେଠୁ ? ମୁଁ ଏଇ କଥା ଶୁଣି ଶୁଣି ଆସୁଥିଲି । ଛତର କେଉଁଟି ଟୋକାଟା ମନଟାକୁ ବିଗଡ଼ି ଦେଲା ।”

ମୁଁ ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲି, ତାରାର ଆସ୍ତବୁଝାନ୍ତ—

“ଉଦ୍‌ମହଲାକୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ମୁଁ ଜାଣି ପାରିଲି, ସେ ସାହେବଙ୍କ ସାହେବାଣୀ । ସ୍ବାକ୍ଷୁ ପୁଣି ସେ ଗୁଡ଼ୁ ନାହାନ୍ତି ! କେଡ଼େ ମୁହର ତେହେରା, ଭୟରେ, ଆଜକରେ ଆଖି ଯୋଡ଼ିକ ହରଣୀ ଆଖି ପରି ଛନ ଛନ, ନାକ ଆଡ଼କୁ ତଳି ହୋଇ ରହିଛି । ଓଠ ଦୁଇଟି କମି ଉଠୁଛି, କ’ଣ ଗୋଟେ କହିବାକୁ । ମୁଁ କିଛି ନ କହି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଲାଗି ସୋଫାରେ ବସିପଡ଼ିଲି ଓ ନ ଜାଣିଲା ପରି ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ରେ ହାତ ମାରିଦେଲି । ସେ ମୋତେ ଜାକି ପକାଇ ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁନା ରହୁ କହିଲେ, ‘ମୋ ବିଷୟରେ କ’ଣ ସିକାନ୍ତ କରଛ ? ମୋତେ ଗୁଡ଼ାଏ ଦିନ ଏମିତି କଲବଲ କରିବ ନାହିଁ, ମୋ ସୁନାଉରଣୀଟି ପରା !’

“ଏ କଥାର ମର୍ମ ବୁଝିଲେ ବି ପ୍ରତିବାଦ କଲି, ‘ମୋତେ ଏମିତି କାହିଁକି କହିଛନ୍ତି ? ମୁଁ ତ ଆସିଛି ଆପଣଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ନିଜର ସ୍ବାବସ୍ଥ ପାଇଁ ! ମୋତେ ଆପଣଙ୍କର ଭଉଣୀ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ମୋର ଅଳି ଏତିକି ।’

“ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ମୁହଁ ମୁହଁରେ ତମତମ ହୋଇଗଲା । ସେହେତୁ ପୁଣି ତାଙ୍କ ବଜାଜୁଣୀ ମନ ମୋ ପ୍ରତି ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟରେ ପୁରୁଗଲା । ସେ ମୋତେ ଜାକଧରି କହିଲେ,

‘ତୋତେ ଦେଖିଲ ବେଳୁ ଭଉଣୀ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଛୁ ମ ; କିନ୍ତୁ ମୋଠାରୁ ଶ୍ରୀ ଭୂଟି-
ଯାଇଛି । ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ଏତିକି ଅସିଲ ବେଳେ ସ୍ବାଜ୍ ପୂର୍ବ ଭୂମିକୁ ମୋର ବଡ଼ ନାମ
ବୋଲି ମାନ୍ୟ ଦେଖାଇଥିଲି । ସ୍ବାଜ୍‌ର ସମସ୍ତ ସମସ୍ତ ତାକୁ ଅର୍ପିଦେବାକୁ ବସି, ଜୀବନ
ତମାମ ତାଙ୍କର ଦାସୀ ହେବାକୁ କହିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ମାଲକନିଆ ମନ କ’ଣ ଖାଲି ପେଟକୁ
ଖାଇଲେ ବୋଧ ହୁଏ ? ସେ ମୋତେ ପଦେ କିଛି ନ କହି ରାତି ଅଧରେ କୁଆଡ଼େ
ପଳାଇଲେ ଯେ, ଏସମ୍ପ୍ୟନ୍ତ ଟେର ପାଇନାହିଁ । ମୋର ମନେ ହେଉଛି, ତାଙ୍କୁ ପାଆନ୍ତି କି
ତାଙ୍କର ସାଙ୍ଗରେ କୋଉଠି ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜି ରହିଯାଆନ୍ତି ।

“ମୁଁ ତାଙ୍କ ଅଖିକୁ ବଳବଳ କରି ଚାହିଁ ରହିଲି । ସେ କହୁ ଚାଲିଲେ, ‘ସିନେମାରେ
ହେଉ, ନାଟକରେ ହେଉ, କି ସୁଅଙ୍ଗରେ ହେଉ, ଅଭିନେତ୍ରୀ ହେଲେ ମାଲକନିଆର
ମନରେ ପୁଣି ଧରିଯାଏ । ମୁଁ ଏଠାକୁ ପହଞ୍ଚିଲେ ଅସିଲ ବେଳେ ତୋ’ପରି ଏମିତି ନିଷ୍ଠାପ
ନ ଥିଲି ଲେ ଭଉଣୀ ! ମନରେ କେତେ ଲେକଙ୍କୁ ପଡ଼ି ବୋଲି ବରଣ କରି ସାରିଥିଲି ;
କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଆପଣାର କରିନଥିଲି ବୋଲି କହିପାରୁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ
ସ୍ବାଜ୍‌ର ମୋ ଉପରେ ନଜର ପଡ଼ିଲି ଦିନୁ ଆଶା କରିଥିଲି, ସ୍ବାଜ୍‌ର ଦେବତା ବୋଲି
ପୂଜାକରି ମୋ ପୂର୍ବ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବି । କିନ୍ତୁ ତା’ କଣ ହୁଏ ? ପାପ କରିବା ସିନା
ନିଜ ହାତରେ, ପ୍ରଭୁ କୃପା ନ ହେଲେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ମିଳିବ
କୁଆଡ଼ୁ ?’

“ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ କମିତି ଗୋଟାଏ ଗାଫୁ ଖେଳିଗଲା । ମୋର ମନେ ହେଲା, ଯଦି
ବା ପୂର୍ବେ ସ୍ବାଜ୍‌ର କିଛି ପାପ ଥିଲା, ତାର ଲେଶ ମାଧ୍ୟ ଆଉ ଏତେବେଳକୁ ନାହିଁ । ଜେଠା
ତ କହନ୍ତି, ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ମନରେ ଆକାଂକ୍ଷା ଜାରିବାମାତ୍ରେ ମଣିଷ ନିଷ୍ଠାପ ହୋଇଯାଏ ।
ମେମ୍ ସାଇବ ମୋର ଓଠ ଧରି କହିଲେ, ‘ଭଉଣୀ ! ମାଲକନିଆ’ର ଜୀବନଟା ବୃଥା
ଜୀବନ । ଦେହରେ ପୋଡ଼ିପାଡ଼ି ମାଲକି ଲକ୍ଷଣ ଫୁଟିଉଠିବା ମାତ୍ରେ ପୁରୁଷଙ୍କର ମନ ହୁଏ,
ପିଲାଂକ ପରି, ଫୁଲଟାକୁ ବୁନ୍ଦୁରୁ ଛିଣ୍ଡାଇ ପକାଇ କେତେକେତା କରି ଗୋଡ଼ରେ ଦଳି
ଦିଅନ୍ତି । ମୋତେ ଛିଣ୍ଡାଇ ଦେବାକୁ ପ୍ରଥମେ ବସିଲେ ମୋର ଗୁରୁ, ଯେ ମୋତେ ଗୀତ
ଶିଖାଉଥିଲେ । ପଞ୍ଜରେ ଯେ ମୁଁ ଲଢ଼ିପଟ ହୋଇଯାଇଛି ତାହା ପ୍ରଥମ କେଜ ବର୍ଷ ଜଣାପଡ଼ିଲା
ନାହିଁ । ମନ ଉତଳା ହୋଇଗଲା । ବାପାଙ୍କ ମାନସମ୍ପ୍ୟାଦା, ବୋଉର ସ୍ନେହ ସବୁ ଗୋଡ଼ରେ
ଦଳି ଦେଇ ତା’କରି ସାଙ୍ଗେ ବମ୍ବେ ପଳାଇଗଲା । ପାପର ଭାଗ ଯେତକ ବଢ଼ିଲା, ମୋର
ଗୁରୁ, ମୋତେ ଚାକର ପରି ଦିଶିଲେ । ସିନେମାରେ ମାଲକଙ୍କର ସ୍ନେହ ମିଳିବାରେ, ଗୁରୁଙ୍କୁ
ମୋର ଚାକର ପରି ବ୍ୟବହାର କଲି । ସେ ଘରେ ତାଙ୍କର ପିଲା ମାଲକଙ୍କୁ ଛୁଡ଼ି ଯାଇଥାନ୍ତି,
ମୋ’ଠାରୁ ହତାଦର ପାଇଲେ ବି ମୋର ହୁକୁମ୍ ତାମିଲ୍ କରିବାରେ ମୋର ବାହାର ଘରେ
ଜୀବନ କଟାଇଦେବାକୁ ଇଆର ହୋଇଗଲେ । ଆଜି ସେ ହେଲେ ଆନ୍ତେ ! ତାଙ୍କର
ଗୋଡ଼ ତଳେ ପୁଣି ବସି, ମୋର ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ବିଦ୍ୟା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥାନ୍ତି ।’

‘ମୁଁ ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ସେମିତି ଚାହିଁ ରହୁଥାଏ । ପ୍ରତି ପଦ କଥା କହୁ କହୁ ସେ ମୋ ମନରେ ଉଚ୍ଚତର ଆସନକୁ ଉଠୁଥାନ୍ତି । ସେ ପୁଣି କହଲେ, ସିନେମାରେ ଅଭିନେତ୍ରୀକୁ ଆଜିକାଲିର ସମାଜରେ ଯେଉଁ ସମ୍ମାନ ମିଳୁଛି, ତା ମୂଳରେ ବିଦ୍ୟାର ଆଦର ନାହିଁ ବୋଲି ଆଜିକୁ ବୁଝିଲିଣି । ମୋତେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଆଗକୁ ଅଗାଗଲି । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବୋଲି ଥିଲେ ସିନା, ପୁରୁଷର ସ୍ୱଭାବଗତ ଦୋଷ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ନ ଥାଏ । ସେ ଯେ ମୋତେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ପଦକ ଉପହାର ଦେଲେ ତାହା ନୃତ୍ୟଗୀତ ବା ଅଭିନୟରେ ମୋର ବ୍ୟବସାୟ ପାଇଁ ନୁହେଁ । ଆଜି ଜାଣୁଛି, ସେ ପୁଣି କରିଥିଲେ ମୋର ଏ ଦେହର ଚେହେରାକୁ, ମୁହଁର ଝଲିକୁ । ତାଙ୍କ ମନର କଥା ମନରେ ସିନା ରହୁଗଲା ତାଙ୍କ ବୟସ ଯୋଗୁଁ, ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଯୋଗୁଁ । ତାଙ୍କର ସେନେଟରୀ ଥିବା ସ୍ୱାଙ୍କର ତ ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନ ; ମୂଳରୁ, ବଡ଼ ଚାକିରି ଲେଉଟରେ, ନାଗକୁ ପାଦର ଲିଶୁଣୀ ପରି ମନେ କରିଥାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଅଗିଷ୍ଟିତା ଶୁଦ୍ର କନ୍ୟାକୁ ପତ୍ନୀ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି, ଭ୍ରାନ୍ତ କନ୍ୟାପିତାଠାରୁ ବହୁତ ଟଙ୍କା ପାଇ ବିଲତ ଯାଇଥିଲେ ଆଜି । ସି. ଏସ. ଚାକିରି ପାଇବାକୁ । ଚାକିରି ମିଳିବାର ବର୍ଷକ ଭିତରେ ଲିଶୁଣୀକୁ ଗୋଡ଼ରେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ନିଜ ଶମତାବଳୀରେ ନାଗର ନାଗରୁ ଧର୍ଷଣ କରିବାକୁ ମନ କରିଥାନ୍ତି । ମୋ ବିକୃତ ମନ ବି ତାଙ୍କର ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲା, ସମାଜରେ ଆହୁରି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇବାକୁ । ମୁଁ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରୀଖାନାରେ ସ୍ୱାଙ୍କୁ ବିଭା ହୋଇ ସ୍ୱାଙ୍କ ପରକୁ ଆସିଲି ଓ ଅଗ୍ନିକୁ ସାକ୍ଷୀ କରି ଯେ ସ୍ୱାଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ ହୋଇଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଏ ପରୁ ନିକାଲିଦେଲି ।’

‘ମୁଁ କହଲି, ‘ରୁମର ଦୋଷ କ’ଣ ଦିଦି ? ରୁମେ ତ ରୁମ ସଉରୁଣୀଙ୍କର ଦାସୀ ହୋଇ ରହୁବାକୁ ଭଜ୍ଜା କରିଥିଲ ?’ ସେ କହଲେ, ‘ଏଇଲେ ସିନା ସେମିତି ଲାଗୁଛି । ପ୍ରକୃତରେ ଯଦି ମୋର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସଦ୍‌ଭାବ ଥାନ୍ତା, ତେବେ ସେ ମୋତେ ଲାଗି ପଲାଇ ଯାଇଥାନ୍ତେ କାହିଁକି ?’ ମୁଁ କହଲି, ‘ସେ ତ ମକଦ୍ଦମା କରିଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଅଧିକାର ଫେରି ପାଇଥାନ୍ତେ ?’ ଦିଦି ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ଗ୍ରହଣ କହଲେ, ‘ଭଉଣୀ ! ମକଦ୍ଦମାରେ ଜିତିଲେ କ’ଣ ନାଗର ଅଧିକାର ଫେରିଥାଏ ? ପେଟକୁ ଦାନା ହୁଏତ ମିଳିଥାନ୍ତା ! କିନ୍ତୁ ମନ ମରିଗଲେ ପେଟର ଦାନା କ’ଣ ଜାଣୁଁ ହେବ ? ମୋତେ ବି ଏବେ ଜଣେ ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇ କହୁ ଯାଇଛି ସ୍ୱାଙ୍କ ନାଁରେ ମକଦ୍ଦମା କରିବାକୁ, କିନ୍ତୁ ତା’ ମୁଁ ପାରିବି ନାହିଁ । ଯାହାକୁ ଦିନେ ଦେବତା ବୋଲି ଏ ପାପ ମନରେ ଆନ ଦେଇଥିଲି, ମକଦ୍ଦମା କରି ତାଙ୍କୁ ସମାଜରେ ଲୁଚିତ କରିବି ? ନାହିଁ ଭଉଣୀ ! ତା’ ମୁଁ ପାରିବି ନାହିଁ । ତୋ’ ଗୋଟିରେ ଏବେ ତାଙ୍କର ମନ ଲାଗିଛି । ତୁ ତାଙ୍କୁ ସୁଖ ଦେ । ମୁଁ ତୋତେ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିବି । ଭଗବାନ ତୋର ମଙ୍ଗଳ କରିବେ । ମୋର ବଡ଼ ସଉରୁଣୀ ମୋତେ ଏଇ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଇଥିଲେ ।’ ମୋ ମନ ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଉଠିଲା । ମୁଁ କହଲି, ‘ତମେ କଣ ବିଚାରୁଛ, ନିଆଁରେ ପତଙ୍ଗ ପୋଡ଼ି ମଲପରି, ଆମେ ପୁରୁଷର କାମନାରେ ନିଜକୁ ଝାସ ଦେବା ?’ ସେ କହଲେ, ‘ନାଗର ତ ସେଇଥିରେ ଆନନ୍ଦ, ନିଆଁରେ ପତଙ୍ଗର ଯେପରି ।’ ମୋ ମନ ମାରିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ମନରେ ପତ୍ନୀର ଭାବ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏ ସାଇବରର ପତ୍ନୀ ହେବି ? ଅସମ୍ଭବ ! ମୋ ଜେଠାଙ୍କୁ

ସେ ମାରିଛନ୍ତି ବୋଲି ମୋ ମନରେ ବୋଧ ଦୃଢ଼ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ସାଇବଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋ ମନରେ ଯେତକି ଦୃଶ୍ୟ ହେଉଥାଏ, ଏ ନାଶ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ପ୍ରତି ମନରେ ସେତକି ଭକ୍ତି ଜାତ ହେଉଥାଏ । ସାହେବଙ୍କ କୋଠିରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହି, ସବୁବେଳେ ମୋ ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥା କଥା ବିଚାର, ମୋ ମନ ଯାହା ଦବିଯାଉଥିଲା, ମେମସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରିଚୟ ଓ ଆଳାପ ହେବାରେ ତାହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା । ମୋ ମୁହଁରୁ ଅବସାଦ ବହୁମାତ୍ରାରେ ଦୂର ହୋଇଗଲା ଓ ତାହାର ସ୍ମରନା ମୋ ମୁହଁରେ ଦିଶିଲା । ଦୈର୍ଘ୍ୟରେ ମୋ ମୁହଁ ଦେଖି ମୁଁ ଏହା ବାରି ପାରିଲି । ଗୁରୁଗଣୀ ରୂପୀ ଦିନେ ମୋ ମୁହଁକୁ ଗୁଣ୍ଠି ବନ୍ଧାଦ ସଙ୍ଗେ ଆନନ୍ଦ ମିଶା ସ୍ଵରରେ ମୋତେ କହିଲା, ‘ଆଲୋ ମା, ଆମ ଦେଶରେ ଲୋକେ କହନ୍ତି, ଦକବ ଦଉଡ଼ି ମଣିଷ ଗାଈ, ଯେଣିକି ଓଟାରି ତେଣିକି ଯାଇ । ମନଟାକୁ ବୁଝାଇଦେଲା, ଭଲ କଲୁ । ଆମେ ମାଜିପି ଲୋକ, ଯେତେବେଳେ ଯାହା ସୁଖ ଦୁଃଖ ଆସୁଛି, ମୁଣ୍ଡେଇଯିବା ଭଲ ।’ ଏ କଥାର ଅର୍ଥ ମୁଁ ବୁଝିଲି, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିବାଦ କରି ନାହିଁ । କ୍ରମେ ସାହେବଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ଦୃଶ୍ୟ କମିଗଲା । ମେମସାହେବଙ୍କୁ ତ ମୋ ମା ପେଟର ଭଉଣୀ ବୋଲି ଭାବିଥାଏ । ତାଙ୍କର ମନ୍ଦ ପାଞ୍ଜିର କିପରି ? ସେ ମୋର ଭିତରେ ବୋଲି ଭାବିବା ବେଳୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ମମତା ବଢ଼ିଲା । ସେ ମୋ ଜେଠାଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଅପରାଧ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା ହୋଇଥିଲା ତାହା କ୍ରମେ ଅପସରିଗଲା । ମୋର ମନରେ ହେଲା, ଆମର ଯେଉଁ ସବୁ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇଛି ତାହା ଆମ ପୁର କର୍ମର ଫଳ । ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଅଳି କଲି, ସାହେବଙ୍କର ମନ ବଦଳୁ, ସେ ମୋ ନାମଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପୁରପରି ଚଳନ୍ତୁ । ନାନା ମୋର ଭବିଷ୍ୟତର ବାଟ କରିବେ ।

ଏକା ବିଚାର ମୋ ମନରେ ଯେତେ ଦୃଢ଼ ହେଲା, ସାହେବଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ବ୍ୟବହାର ସେତକି ବଦଳିଲା । ସେ ଦିନକୁ ଥରେ ଦୁଇଥର ମୋ କୋଠାକୁ ଆସି ମୋର ଭଲ ମନ୍ଦ ବୁଝି ଯାନ୍ତି । ସେ ଆସିଲେ ମୁଁ ଆଗେ ମୁହଁକୁ ଭାରି କରି ରହୁଥିଲି । ସେ ଦିନପଦ ପଢ଼ିଲେ ଧନ୍ଦେ ଉଠିବ ଦେଉଥିଲି । କ୍ରମେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଳାପ ହେଲା, ଥରେ ଦି’ଥର ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକା ଟେବୁଲରେ ଖାଇଲି ; ସେ ବି ମୋ ସାଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବେଳେ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ସୁଖ ଦୁଃଖ କଥା ପଚାରିଲେ । ମୁଁ ବିଚାରିଲି, ବୋଧହୁଏ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନୀ ମିଳାମିଶା ନିକଟରେ ହୋଇଯିବ । ଏଇ ଆଶାରେ ମୁଁ ସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କେତେବେଳେ କମିତି ଟିକିଏ ରହସ୍ୟ ବି କରୁଥାଏ, ଶାଳୀ ବୋଲି ।

“ସାହେବ, ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ବନ୍ଧୁସ୍ତରେ ଭଲ କଥା କିଛି କହିଲେ ମୁଁ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କୁ କହିଦିଏ ; ମନ୍ଦ କଥା କହିଲେ, ପରିହାସରେ କହୁଛନ୍ତି ବୋଲି ବିଚାରି ତା’ର ଭଲ ଅର୍ଥ କରି ଦିଅେ । ମେମ୍ ସାହେବ ମୋଠାରୁ ସବୁ ଶୁଣି ‘ଯେତେବେଳେ ଗନ୍ଧାର ହୋଇ ଯା’ନ୍ତି, ମୋତେ ଜର ମାଡ଼େ । ମୁଁ ବିଚାରେ, ସେ ବୋଧହୁଏ ମୋତେ ସନ୍ଦେହ କରୁଛନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ସେ ଟିକିଏ ହସହସ ହୋଇଯାନ୍ତି, ମୋତେ ଭାରି ଆନନ୍ଦ ଲାଗେ । ମୁଁ ବିଚାରେ, ବୋଧହୁଏ ଭିତରକ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ମୋ କାମନା ପୂରିବ । ମେମ୍

ସାହେବଙ୍କ ମୁହଁରେ ହସ ସବୁବେଳେ ଲାଗି ରହିବ । ହସହସ ହେଲେ ତାଙ୍କ ମୁହଁ ଗୁଣିଗୁଣି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଯାଏ ସତେ !

“ସେ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ ମୁଁ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ପାଖେ ଯାଇ ବସିଲି ରାତି ଦଶଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ତାଙ୍କ ମନରେ ସୁଖ ନଥାଏ । ସେ ସବୁଦିନ ପରି ମୋ ସଙ୍ଗେ ଆଳାପ ନକରି ଗୁମ୍ ହୋଇ ବସି ରହିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମନ ଆନମାନ କରିବାକୁ ମୁଁ ସାନଭଉଣୀ ପରି କେତେ ବାଆଁରାବାଆଁ ରି କଲି, କିନ୍ତୁ ଫଳ ହେଉନଥାଏ । ଦୁହେଁ ଏକ ସଙ୍ଗେ, ଏକ ଆଳୀରୁ ଖାଇଲୁ । ମୋତେ ଖୁଆଇବା ପାଇଁ ସେ ନିଜ ପାଟିକୁ ଗୁଣା ନେଉଥାନ୍ତି ମାତ୍ର । ସବା ଶେଷରେ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ଭଉଣୀ ! ଦୋଦୋ ପାସ୍ତ ହୋଇ ରହିବାରୁ ଦିନଗୁଡ଼ାକ ସବୁ ନାହିଁ । ମୋ ବିଷୟରେ ଶୀଘ୍ର ଗୋଟାଏ କିଛି ଫଇସଲ କରି । ତୋ’ର ସୁଖରେ ମୁଁ ଅନ୍ତରାୟ ହେବାକୁ ଚାହୁଁନାହିଁ । ମୋ ଦୁଃଖରେ ମୋତେ ଯିବାକୁ ଦେ ।’

“ମୋ ମନ ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଉଠିଲା । ମୁଁ ଅଭିମାନରେ ଫୁଲୁଫୁଲି କାନ୍ଦି ପକାଇ ମୋ କୋଠାକୁ ଯିବାକୁ ବାହାରିଲି । ସେ ମୋ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଥିଲେ ଶେଷ ପଦ କହି ନଥାନ୍ତେ ବୋଧହୁଏ । ମୁହଁକୁ ତଳକୁ ଘୋଡ଼ି ସେ କହିଲେ, ‘ଆଜି ରାତିରେ ସାହେବଙ୍କୁ କହି କାଲି ସକାଳୁ ମୁଁ ଏ ଜେଲଖାନାରୁ ଯେପରି ମୁକ୍ତ ହେବ ତା’ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି । ମୋ ସୁନା ଭଉଣୀ ପରା !’ ଦୁଃଖ ସଙ୍ଗେ ମୋ ମନରେ ଭାରି ରାଗ ହେଲା । ସେ ମଧ୍ୟ କେବେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି, ସବୁ ଦିନ ରାତିରେ ମୁଁ ସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହେ ! ସ୍ୱାକ୍ଷ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସମ୍ଭବ ନଷ୍ଟ ହେଲା କି ନାହିଁ କେଜାଣି ? ସମୁଦାୟ ରାଗ ଯାଇ ସାହେବଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ମୋର ଯେଉଁ ଅନିଷ୍ଟ କରୁଛନ୍ତି ତାହା ବିକଟାଳ ରୂପ ଧରି ମୋ ଆଗରେ ଠିଆ ହେଲା । ମୁଁ ତମତମ ହୋଇ ଉଠି ଆସିଲି ।

“ମୋ କୋଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ବୁଢ଼ୀ ଗୁଣିଗୁଣି ମୋତେ ଡାକିବାକୁ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ କାମର ଆଡ଼କୁ ମୁହଁାଇଥାଏ । ସେ ମୋତେ ଦେଖି କହିଲା, ‘ମା ! ସେଆଡ଼େ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ବେଳ ରହିଲା କାହିଁକି ? ସେ ଏଣେ ଗୋଟାକ ସାଥୁଟା ହେଲେଣି । ମୋତେ ଏଇଲେ କହୁଥିଲେ, ସେ ନାଚନେବାକୁ ସଙ୍ଗେ ଏତେ ଆଳାପ କରିବାକୁ ମୁଁ ତୁମକୁ ଛାଡ଼ି କାହିଁକି ? ଏ ସାହେବଟା ବାୟା ହାତୀ ପରା ! ସ୍ୱାକ୍ଷ ଏମିତି ବିଗାଡ଼ିନା । ସେ ବିଚାରଲେ ତୁମକୁ ରାଜାରାଣୀ କରିଦେବ, ବିଚାରଲେ ମାଟିରେ ଲେସିଦେବ । ମୋ ମା’ଟି ପରା ! ସବୁ ଆଡ଼କୁ ଦେଖି ଚାହିଁ ଚଲ ।’

“ମୋ ମନରେ ଯେଉଁ ରାଗ ଘୋଟିଥିଲା ତାହା ଆହୁରି ଜମାଟ ବାନ୍ଧିଲା । ମୁଁ ଦୁମ୍ ଦୁମ୍ ହୋଇ ମୋ କୋଠାରେ ପଶିଯାଇ ଦେଖିଲି, ସାହେବ ସୋଫା ଉପରେ ବସି ଗୋଟାଏ କ’ଣ ବସ୍ତ୍ର ପଢ଼ୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରେଟ ଟେବୁଲ ଉପରେ ସୋଫା ଓ ମଦ ବୋତଲ ଦୁଇଟା ଥୁଆ ହୋଇଛି । ତା’ ପାଖରେ ଗୋଟାଏ ଗୁମ୍ । ସେ ମୋତେ ଚାହିଁ ଦେଇ, ଭିତରର ଅସହସ୍ତ୍ର ତାକୁ ଗୁମ୍ ରଖି କୃତ୍ରିମ ହସ ହସି କହିଲେ, ସଖୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଳାପ କରିବାରେ ଗୁମ୍ ଏ ସମୟ କଟାଉଛି । ଆସ, ଆସ । ଏହା କହି ସେ ସୋଫାର

ଗୋଟାଏ କଡ଼କୁ ଘଷୁଯାଇ ମୋ ପାଇଁ ଜାଗା କଲେ । ମୁଁ କହୁ ଉଦ୍ଧର ନ ଦେଇ ଅଲଗା ଗୋଟିଏ ଚଉକ ଉପରେ ବସି କୌଫିୟତ୍ ଦେଲି, ‘ଏକୁଟିଆ ଲଗୁଛି ବୋଲି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଏ ।’

‘ସେ କହଲେ, ‘ଏକୁଟିଆ ଲାଗିଲେ, ମୋ ପାଖକୁ ଆସ । ଯେଉଁ ଘୋଡ଼ା ଜଣି ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଜାଣୁଛି, ତା’ ଉପରେ ବାଜି ରଖିବା ମୂର୍ଖତା ମାତ୍ର । ଗୋଟାଏ ଭଲ କରି ସେ ଦାସୀଟାକୁ ଆଣି ଘରେ ପୁରାଇଥିଲା । ସେ ଶତଶଯ୍ୟାର ନାୟିକା । ଗୁରୁ କରୁ କରୁ ଯେଉଁ ଲୋକଟାକୁ ସେ ପତି କରିଥିଲା ସେ ଏବେ ଏଇ ଦିଲ୍ଲୀର ରାଜସିନା ହୋଟଲରେ ରୁକିର କରୁଛି । ତା’ ଠାରୁ ସ୍ୱାର ସବୁ ଗୁଣଗ୍ରାମ ମୁଁ ଜାଣିଲି ଦିନୁ, ସ୍ୱାର ମୁହଁ ଦେଖିବି ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଛି । ତୁମ ପରି ନାଶ ଯାହାର କରଗତ ସେ ସ୍ୱେ ଖାନ୍ନାକୁ ବା ପରୁରବ କାହିଁକି ?’

‘ମୋର ତାଙ୍କୁ ଠାରୁ ତଳିଆ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାତଗଲା । ମୁଁ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ଉଦ୍ଧର ଦେଲି, ‘ଆଉ ଯେଉଁ ଲୋକ ସ୍ୱୀମାନଙ୍କୁ ଫୁଲପରି ଶୁଙ୍ଘି ସାରି ଗୋଡ଼ରେ ଦଳିଦିଏ, ତା’କୁ ସ୍ୱୀଲୋକ ପରୁରବେ ବୋଲି କାହିଁକି ମନେ କରୁଛନ୍ତି ?’

‘ସେ ହସି ହସି କହଲେ, ‘ବେଶ୍ ସାହସ ତ ! ତୁମର ସାହସକୁ ମୁଁ ଭାରିପ୍ କରୁଛି । ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତରେ ଏଇଭଳି ସାହସ ମୋତେ ପୁଣି ଲାଗେ ।’ ମୁଁ ଜବାବ୍ ଦେଲି, ‘ଯଦି ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ସାହସ ପୁଣି ଲାଗୁଛି, ତେବେ ମୋର ଏତକ ମାତ୍ର ଅନୁରୋଧ, ଆପଣ ଅନୁଗ୍ରହ କରି ମୋତେ ଏ ସ୍ଥାନରୁ ମୁକ୍ତ କରନ୍ତୁ ।’ ସେ କହଲେ, ‘କୁଆଡ଼େ ଯିବ, ଶୁଣି ପାରିବ ? ମୁଁ ତ ଜାଣେ ତୁମର ନିଜର ହୋଇ ଏଠାରେ କେହି ନାହାନ୍ତି ।’

‘ମୁଁ କହୁଲି, ‘ଯାହାର କେହି ନାହାନ୍ତି ସେ ଏଠାରେ ବା ରହୁବ୍ କାହିଁକି ?’ ଏଠାରେ ଯାହାର ସମସ୍ତେ ଅଛନ୍ତି, ଯାହାର ଏଠାରେ ରହୁବାର ଅଧିକାର ଅଛି, ସେ ତ ଏଠାରେ ରହୁବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ ! ମୁଁ ରହୁବି କାହିଁକି ?’

‘ସାହେବ ହୁଁ ବୋଲି କହି ଟିକିଏ ତୁନି ହେଲେ । ତା’ପରେ ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ି ମୋ ଆଡ଼କୁ ଦୁଇ ପାହୁଣ୍ଡ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ କହଲେ । ମୁଁ ବି ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ିଲି । ସେ କହଲେ, ‘ତାରା ଦେବୀ ! ତୁମେ ନାଶ । ମୁଁ ଭଲ କରି ଜାଣିପାରୁଛି ତୁମେ ସାଧାରଣ ନାଶ-ଫଠାରୁ ଭେଦ ଉତ୍ତରେ—ରୂପରେ ଓ ଗୁଣରେ । ତୁମ ଆଖିର ତେଜକୁ ଡରି ମୁଁ ମୋର ମନର ନିବେଦନ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରିପାରନାହିଁ । ଆଜି କିନ୍ତୁ ମୋର ମନର କଥା କହିବି ବୋଲି ମୁଁ ଏଠାରେ ଦୁଇ ପଶ୍ଚା ହେଲା ଆସି ଅପେକ୍ଷା କଲିଣି । ତୁମେ ମୋର ନିବେଦନ ଗ୍ରହଣ କର । ମୁଁ ତୁମର ଅଯୋଗ୍ୟ ହେବି ନାହିଁ । ତୁମ ପ୍ରତି କୌଣସି ଅସବୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲେ ମୁଁ ଆଜି ଯାଏଁ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ରହି ନ ଥାନ୍ତି । ମୋର ଏ ଘରର ଶ୍ରୀ ତୁମେ କି ଫେରାଇ ଆଣି ପାରିବ ବୋଲି ମୋର, ତୁମକୁ ଦେଖିଲି ଦିନୁ ଧାରଣା ହୋଇଛି ।’ ଏହା କହି ସେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇ ଆସି ମୋତେ ଜାକି ପକାଇବାକୁ ବସିଲା ବେଳକୁ ମୁଁ ହୁଇ ହାତରେ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ତାଙ୍କ ଗ୍ରହଣକୁ ଧକ୍କାଟାଏ ଦେଲି ଓ ମୋର ହାତର ଜୋର ପିଛୁଡ଼ି

ମାରିବାରେ, ଧଡ଼କନ ମୋର ଚଉକ ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ଚନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ଠେଙ୍ଗା ପରି ପଡ଼ିଗଲେ ଭୂମିରେ । ଯେଉଁ ସାନ ଟେବୁଲରେ ମଦ ଥିଲାହୋଇଥିଲା ତାହାର ଆଂଶରେ ତାଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ପିଟି ହୋଇଗଲା ; ଟେବୁଲ ଅଣେଇ ହୋଇ ମଦ ଓ ସୋଡ଼ା ବୋତଲ ଦୁଇଟା ତଳେ ପଡ଼ି ଶୁଙ୍ଖି ଗଲା । ମୁଁ କାବା ହୋଇ, ଉଠିବାକୁ ସାହସ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ ।

“ସେ କିନ୍ତୁ ଧଡ଼ପଡ଼ ହୋଇ ଉଠିପଡ଼ି ମୋ’ ପାଖେ ଆସି ଠିଆ ହେଲେ, ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ କଟିଯାଇ ରକ୍ତ ବାହାରୁଥାଏ । ମୋର ଦୟା ହେଉଥିଲା, କ୍ଷମା ମାଗିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ଆସି ମୋ ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଯିବାରୁ ମୋତେ ଏତେ ଭୟ ହୋଇଗଲା ଯେ ମୁଁ ଧାଟି ଫିଟାଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । ସେ ମୋ ଉପରକୁ ଝୁଙ୍କି ପଡ଼ି ମୋର ଦୁଇ କାନରେ ହାତ ରଖି ମୋତେ କହିଲେ, ‘ତୁମେ ଯେଉଁ ବ୍ୟବହାର କଲ ତାହା ଅନ୍ୟ କେହି କରିଥିଲେ ତୁମ ପାଖିରୁ ଯାଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଜାଣେ ପ୍ରାଣୀଜଗତରେ ପ୍ରଣୟର ପୁଷ୍ପରାଗ ଏଇପରି ସଫର୍ଷରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରେ । ତୁମେ ଯାହା କଲ ସେଥିରେ ମୋର ଭ୍ରମପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆତ୍ମଗତ ନଥିଯାଇଛି ।’ ତା’ପରେ ସେ ମୋର ଖୁଆ ମୁଲ ଧରି ମୋତେ ଚଉକରୁ ଉଠାଇ ଠିଆ କରିଦେଲେ ଓ ମୋ ମୁହଁରେ ମୁହଁ ଦସିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ମୁଁ ବାୟାଣୀ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଗାଲରେ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଗୁସୁଡ଼ାଏ ପକାଇଲି । ସେ ଖୁବ୍ ଚଟିଯାଇ, ‘ଗୁସୁସୁ’ ବୋଲି ଚିତ୍କାର କରି ମୋତେ ନେଇ ସୋଫା ଉପରେ ପକାଇଦେଇ ମୋ ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କର ମୁହଁ ଓ ହାତକୁ ଦୁଇ ହାତରେ ଗ୍ରାସି ଥି ପକାଇଲି ଓ ତାଙ୍କ ବାହାକୁ ଜୋରରେ କାମୁଡ଼ିଦେଲି । ସେତେବେଳକୁ ବୁଢ଼ି ଗୁରୁଣୀ ଆସି ମୋ କାମରାରେ ପଶିଯାଇଥାଏ ।

“ସାହେବ ସଫଳ ହୋଇ ଠିଆ ହେଲେ ଓ ମୋତେ ଘୋଷାର ଘୋଷାର ନେଇ ସେଇ କାମରା ପାଖରେ, ଆଉ ଗୋଟି ଟ୍ରେଟ କାମରାରେ ପକାଇଦେଲେ । ସେତେବେଳକୁ ମୋର ଶାଢ଼ୀ ଦେହରୁ ଖସିଯାଇଥାଏ । ଦେହରେ ଗୋଟି ଥାଏ ଖାଲି ସାୟା ଓ ବ୍ଲାଉଜ୍ । ମୁଁ ନୋଟ ବଜାଟା ପେଟରେ ଗୋଟି ପାତଳା ତଉଲିଆରେ ବାନ୍ଧିଦେଇଥିଲି । ସାଇୟା ଉପରେ ତାହା ଟୁମା ହୋଇ ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଯିବାରୁ ସେ ଅଟକିଯିବା କରି କହିଲେ, ‘ମଲ୍ଲିମା ! ଦେଖ, ଦେଖ, ଏ ସମସ୍ତ ସାଧୁ ମାଲକନିଆକୁ । ଏଠିରେ ବୋଧହୁଏ ତୁମ ଗୁରୁପାତ୍ର ପିଲା ରହିଲୁଣି ।’ ମଲ୍ଲିମା ମୋ ଆଡ଼କୁ ଗୁହଁ କହିଲେ, ‘ମା’ଲେ, ଖାନକର କେଡ଼େ ଗୁଡ଼ିର ଦେଖ ।’

“ସାହେବ ଦୁକୁମ ଦେଲେ, ଏଇ ପହାନ୍ତିଆରେ ମୋତେ ଗୋଟି ଜରୁର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ଫେରିଲେ ସ୍ବାକୁ ଦେଖିବି । ମୁଁ ଘରେ ତାଲା ପକାଇ ଦେଇ ଯାଉଛି । ସବୁ ଝରକା ବନ୍ଦ କରି ଦେ । ଖାଲି ଭିତରୁ ଗାଧୁଆ ଘରକୁ ବାଟ ଆଉ । ଏ ଘରେ ଆଉ କ’ଣ ଜିନିଷ ପକ ଅଛି ସବୁ କାଢ଼ି ଥାଅ । ପାଣି ଟୋପେ ବି ଦେବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଧାଇଁ ଖାନା ପାଇପରୁ ପାଣି ପିଇ ବସ । ସ୍ବାର ସବୁ ଟାଣପଣ କେତେବେଳ ରହିବ ଦେଖିବା । ବ୍ୟଭିଚାରୀଟାକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ବସାଇବାକୁ ବସିଥିଲି !’

“ବାହାରୁ ଦୁଆର କଲା ହେଲ । ମୁଁ ଚଟାଣରେ ସେମିତି ପଡ଼ିଥାଏ । ଶାଢ଼ୀଟା ପାଇଁ ଆଖି ବୁଲାଇଲି । ଏଇ ଘରର ଦୁଆର ମୁହଁରେ ତାହା ମୋ ଦେହରୁ ପୁର ଖସିଯାଇଥିଲା ବୋଲି ଖିଆଲ୍ ଥାଏ । ଦୁଆର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲି । ବୋଧହୁଏ ଚାକରଣୀଟା ତାକୁ ଗୋଟାଇ ନେଇଯାଇଛି । କଲେକ୍ଟିବ୍ ଲାଇଟ୍‌ଟା ଜଳୁଥାଏ । ଉଠି ସର୍କଟିସିବାକୁ ମନ ହେଲ ନାହିଁ । ଘର ନିର୍ଜନ ହୋଇଯିବାରେ ମୋ ସିଲଭନ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା, ବାପା ମା ମନେ ପଡ଼ିଲେ, ଜେଠା ମନେ ପଡ଼ିଲେ, ଭାଷା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଆଖିରୁ ଲୁହ ବୋହୁଯାଉଥାଏ । ମନର ଅବସାଦ ସାଙ୍ଗକୁ ଦେହର କ୍ଳାନ୍ତି ମିଶି ମୁଁ ନିଷ୍ଠେଷ୍ଟ ହୋଇଗଲି । ଆଖିର ଲୁହ ପୋଛିବାକୁ ବି ହାତ ଚଳିଲା ନାହିଁ । ଏଇପରି କେତେବେଳ ପଡ଼ିବା ପରେ ମୋତେ ନିଦ ହୋଇଗଲା ।

(୧୧)

ସଂଧ୍ୟା ଲାଗିବା ପୂର୍ବରୁ ଦକ୍ଷିଣକବାଟେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥାନ୍ତି । ଦାସେ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରକୁ ବାହାରି ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଡକାଇ ଆଖିବା ସକାଶ ଲୋକ ପଠାଉ ପଠାଉ କହିଲେ, ‘ଅଜି ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରୁ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଇଛୁ ?’

ଦକ୍ଷିଣ କବାଟେ କହିଲେ, ‘କଣ କି ଦାସେ ଆପଣେ ! କାଲି ରାତିଟାଯାକ ମତେ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ବିରୁଣ ମାଉସିକିଆଁ ଝିଅଟି ଗୋଟାଏ ନିରୁଚିଆ ଘରେ ତାଲା ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଲା । ସେଇଠି ଆମର ପଡ଼ାଟା ବନ୍ଦ କରିଦେବା ଠିକ୍ ହେଲା ନାହିଁ । ଆପଣ ତ ଜାଣନ୍ତି, ପୁରୁଣ ହେଉକା ଲାଗିଥିବା ବେଳେ ପ୍ରତିଦିନ ଗୋଟାଏ ଭଲ ଠା’ରେ ପୁରୁଣ ଘର ରହେ । ପୁରୁଣେ ସେ ବଡ଼ ପୁରୁଷ ବା ନାରୀ ତାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତାଧୀ କରି ବା ବନ୍ଦୀ କରି ବା ଦୁଃଖରେ ରଖି ପଡ଼ା ବନ୍ଦ କରାଯାଏ ନାହିଁ । କାଲି ସେ କୋଠରୀରୁ ତାର ବାହାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଡ଼ିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା ।’

ଦାସେ ମୁଜୁକ ମୁଜୁକ ହସି ମୋ’ ଆଖିକୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, ‘କି, ବାରିବାବୁ ! ଦକ୍ଷିଣ-କବାଟକୁ କୈଫିୟତ ଦିଅ ।’

ମୁଁ ତ ତାରର ଜୀବନ କାହାଣୀ ଆଦ୍ୟଗ୍ରାନ୍ଥ ପଢ଼ି ସାରିଥାଏ । ଦକ୍ଷିଣକବାଟେ ଜାଣି-ନ ଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଜାଣିଥାଉଁ ଯେ ତାର ଆମର ଅତି ନିକଟରେ ଅଛି ; କେବଳ ଗର୍ଭ କଷ୍ଟ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କଷ୍ଟ ତାହାର ଆପାତତଃ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଦକ୍ଷିଣକବାଟଙ୍କ ଢେଙ୍କଣାର କାର୍ଯ୍ୟ ସମାର୍ଥ ବୋଲି ବିଚାର ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲି, ‘ଜାଣିଲେ ଆପଣେ ! ତାର ବର୍ତ୍ତମାନ ସିନା ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ଅଛି ବୋଲି ଆପଣ ଭାବିବେ ହେଉଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲେ ସେ ସୁଖ ପାଇବ କି ଦୁଃଖ ପାଇବ, ତା’ କେମିତି ଜାଣିବା ? ସ୍ତ୍ରୀ

ପରେ ଯଦି ସେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ହାତୁଡ଼େ ପଡ଼େ ତେବେ ତ ପୁଣି ବିଚାରବା, ବିଚାର ବନ୍ଦୀ-
ଖାନାରେ ସବୁବେଳେ ପଡ଼ିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ସୀତାଙ୍କ କଥା ବିଚାରନ୍ତୁ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର
ଆସି ରବିଶଙ୍କୁ ମାରି ସୀତାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ସିନା, ସୀତାଙ୍କର ବା ରାମଙ୍କର କ'ଣ ଦୁଃଖ
ସରିଲା ? ଲଙ୍କାରେ ସୀତାଙ୍କର ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷା, ତା'ପରେ ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ରାଜରାଣୀ ହୋଇ
କିଛି ଦିନ ରହିବା ପରେ ନିବାସନ ଓ ଶେଷରେ ପାତାଳ ପ୍ରବେଶ ବନାମ୍ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ।
ରାମଚନ୍ଦ୍ର ନଗରେ ଯେପରି ଥିଲେ ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ତହିଁରୁ କୁ ଅଧିକା ପୁଣି ପାଇଲେ ? ବଣରେ
ସୀତାଙ୍କୁ ହରାଇଥିଲେ ସିନା, ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ସୀତାଙ୍କୁ ହରାଇଲେ, ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ହରାଇଲେ ।
ଶେଷ ବେଳକୁ କମ୍ ମନସ୍ତାପ ହୋଇନଥିବ ? ଏସବୁ ବିଚାରଲେ, ଅଶୋକ ବନରେ
ସୀତା ଥିବାତ ପୁଣିର କଥା ବୋଲି ମନେ ହେଉଛି । ରାବଣ ସମସ୍ତାନେ-ସୀତାଙ୍କୁ ରଖିଥିଲା ଓ
ସୀତାଙ୍କୁ ପାଇବେ ବୋଲି ରାମଙ୍କର ବି ଆଶା ଥିଲା ।

ଦକ୍ଷିଣକବାଟେ ତମ୍ଭା ହୋଇ ଶୁଣୁଥିଲେ । କଥା ଶେଷରେ ହୁଁ ବୋଲି ବଡ଼
ଧାଟିରେ କହିଲେ । ବୋଧହୁଏ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜୀବନ ଇତର ଲୋକର ଜୀବନ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲପରି
କରିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ଲଗିଲା ନାହିଁ । ଯାହାହେଉ, ସେତେବେଳକୁ ମହାପାତକ, ନାୟକେ
ଓ ବାହ୍ୟମଣ୍ଡପ ପ୍ରମୁଖ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିବାରୁ ଦାସେ କହିଲେ, “ଏଥର ତାରା ରୁଣ୍ଡ
ପଡ଼ନ୍ତୁ ।”

ମୁଁ ଆରମ୍ଭ କଲି—

“ନିଜ ନ କୋଠସ୍ଥରେ ମୋ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲ ବେଳକୁ ରାତି କି ଦିନ ଜାଣି ହେଉ-
ନଥାଏ । ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ ଆଲୁଅର ଉଗ୍ର ତେଜ ଆଖିକୁ କାଟିବାରୁ ଉଠି ତାକୁ ଲିଭାଇଦେଲି ।
ଗୁରୁଆଡ଼ ଅନ୍ଧାର ହୋଇଯିବାରୁ ଜଣାପଡ଼ିଲା ରାତି ସରି ନାହିଁ । ସେଇ ଅନ୍ଧାରରେ ଗାଧୁଆ
ଘରକୁ ଯାଇ ଧୁଆଁଧୋଇ ହେଲି । ସେ ଘରର ଲାଟ୍ ଫୁଲର୍ କେର୍ଟି, ଅନ୍ଧାରରେ ଜଣା-
ପଡ଼ୁନଥାଏ । ମୋର ବି ଆଲୁଅ ଦରକାର ନଥାଏ । ମୋର ଅର୍ଦ୍ଧ ଉଲଗ୍ନ ଦେହକୁ ନିଜେ
ଦେଖିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଲଜ ମାଡ଼ିଥାଏ ।

“ଅଶ୍ଵାର ନୋଟ୍ ବିଡ଼ାଟା ଫିଟାଇ ପାଇଖାନାରେ ଗଲାଇ ପକାଇବାକୁ ମନ
ହେଲା । ସ୍ଵାରି ଯୋଗୁଁ ସାହେବ ମୋର କେତେ କଲଙ୍କ ପ୍ରଭୃତି କରିନଦେଲେ ? ପୁଣି
ବିଚାରଲି ଭଲ ହୋଇଛି । ହୁଏତ ଏଇ କଲଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ସେ ମୋତେ ଛୁଇଁବାକୁ ଘଣ୍ଟା କର-
ପାରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସ୍ନେହରେ ଯେଉଁ ବିପଦର ମୁହଁରେ ପଡ଼ିଥିଲି, ତାଙ୍କ ଘୃଣାରେ ଯଦି ସେଥିରୁ
ରକ୍ଷା ମିଳେ ତେବେ ଯଥାଲଭ ।

“ଏ ଟଙ୍କାର ବା ଦୋଷ କ'ଣ ? ପାଖରେ ଥିଲା ବୋଲି ସିନା ଜେଜେଙ୍କ ପାଇଁ
ଶହେ ଟଙ୍କା ଡର୍ଜ କଲି । ଭାଗ ଯଦି ପାଗଲା ଗାରଦରୁ ଫେରନ୍ତି ତେବେ ତ ଟଙ୍କା ଚରକାର
ହୋଇପାରେ । ମୁଁ ଯଦି ଏଠାରୁ ମୁଣ୍ଡି ପାଏ, ତେବେ ପାଖରେ ଟଙ୍କା ଥିଲେ ହୁଏତ ଅଧିକ
ନିରାପଦ ରହିପାରିବ । ସେତେବେଳେ ଜାଣିପାରିନଥିଲି ଯେ, ଅସହାୟ ସ୍ତ୍ରୀ ପାଖରେ
ଯାହା କିଛି ସବୁ ବିପଦର କାରଣ—ରୂପ, ଯୌବନ, ଅଲଙ୍କାର, ଟଙ୍କା ଧଇସା ସବୁ । ଯାହା

ହେଉ ନୋଟଗୁଡ଼ାକ ସଜାଡ଼ି ଅଣ୍ଟାରେ କନା ପଟିଟା ଟାଣି କରି ଗୁଡ଼ାଇଦେଲି । ପେଟରେ ବୁଲୁଲା ହୋଇ ଯାହା ବାହାରିପଡ଼ିଥିଲା, ତାହା ସାମ୍ବାତଲେ ଲୁଗିଗଲା । ସେମିଜକୁ ଛୁଡ଼ି ଉଠିରେ ଟିକିଏ ହୁଲୁଲା କରି ସଜାଡ଼ିଦେଲି । ମୋତେ ଦେଖି ଅଲଗୁକ ବୋଲି କହିବାକୁ କେହି ନ ଥିଲେ ବି ନିଜ ଦିହକୁ ନିଜେ ଯଥାସମ୍ଭବ ସଜାଡ଼ି ଦେଇ ପୁଣି ଆସି ସେଇ କୋଠଗୁଡ଼ିରେ ବସିଲି ।

“ବସୁ ବସୁ କେତେ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ବାପା ମା’କୁ ମନେ ପକାଇ ମନରେ ଯେଉଁ ଯୋଉ ଆସିଲା ସେଥିରେ ପ୍ରତି ଛୋଟ ଛୋଟ କଥା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଲୁହ ଗଡ଼ୁଥାଏ । ଅତୀତ କଥା ସ୍ମରଣ କରିବା ଫଳରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଛି ତାହା ଦେଖି ବାଧୁନ-ଥାଏ ।

“ଏଇମିତି କେତେବେଳେ ଗଲୁ କେଜାଣି ? ଶେଷରେ ପୁଣି ଗାଧୁଆ ଘରକୁ ଯାଇ ଧୁଆଁଧୋଇ ହୋଇ ଆସି ବସିଛି, କୋଠଗର ଏକମାତ୍ର ଜଳାବାଟେ ଗୁକରଣୀ ବୁଢ଼ୀର ଆବାଜ ଅସିଲା, ‘ଆଲୋ, ଟୋଲା, ଆଉ ବସି ସକେଇଲେ କ’ଣ ଫଳ ପାଇବୁ ? ନାଗ ସାପ ଲାଙ୍ଗୁଡ଼ରେ ତ ହାତ ମାଡ଼େ, ବହନରୁ ବଢ଼ିବୁ କେମିତି ? ନେ, ଦାନ୍ତକାଠି ଖଣ୍ଡ ନେ । ଏଇବାଟେ ଗୁ ଟିକିଏ ବଢ଼ାଇଦେବ ପିଇବୁ ।’ ମୋର ଦାନ୍ତ ଘଷିବା ପ୍ରୟୋଜନ ନ ଥାଏ, ଗୁ’ ଖାଇବାକୁ ବି ମନ ନ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଗୁକରଣୀଟିର କଥା ଶୁଣିବାକୁ ମନ ହେଉଥାଏ । ସେ ନିଶ୍ଚୁର ଗୁମାରେ ଯାହା କହିଲା, ସେଥିରେ ସ୍ନେହବୋଲା ହେଲା ପରି ମୋତେ ଲାଗୁ-ଥାଏ । ସତେ ମୋତେ କିଏ ଠେଲିଲା ପରି ମୁଁ ଜଳା ପାଖକୁ ଗଲି ଓ ଦାନ୍ତକାଠି ଆଣିଲା ବେଳେ ଆରପଟକୁ ଟିକିଏ ଗୁଞ୍ଜିଲି, କେଜାଣି ବୁଢ଼ୀ ମୁହଁ ଦିଶିବ ବୋଲି । ମୋତେ ଏ କୋଠଗୁଡ଼ା ବଡ଼ ନିରୁଚିଆ ଲାଗୁଥାଏ ।

“ଟିକକ ପରେ ପୁଣି ଜଳାମୁହଁରୁ ଗେ ଆସିଲା, ‘ଆଲୋ, ଦାନ୍ତ ଘଷିଲୁ ? ସାହେବ କାହିଁକି ଡାକୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ଯାଉଛି । ଆସିଲେ ତୋତେ ଗୁ’ ଦେବ । ଆଜି ସକାଳୁ ବାସ୍ନା ହାତୀଙ୍କ ମନ କ’ଣ ହେଇଛି କେଜାଣି ?’ ସାହେବଙ୍କ ମନ ମୋ ପ୍ରତି କଠୋର କି କୋମଳ ହୋଇଛି ସେଥିକୁ ମୋର ଖାତର ନଥାଏ । ଖାଲି ବୁଢ଼ୀ ଉଣ୍ଡରୁ କଥା ଶୁଣିବାର ଆଗ୍ରହରେ ମୁଁ ଏ ସବୁ ଶୁଣିଲି ଓ ବୁଢ଼ୀ କଥା ମାନି ଦାନ୍ତ ଘଷିବାକୁ ଗାଧୁଆ ଘରକୁ ଗଲି ।

“ଅଧରାଣ୍ଟାକ ଧରେ ବୁଢ଼ୀ ଆସି ସେଇ ଜଳାବାଟେ ମୁଣ୍ଡଏ ଗୁ ଓ ଦି’ଣ୍ଡେ ପାଉଁ-ରୋଟି ବଢ଼ାଇଦେଲା । ମୁଁ ତାକୁ ଆଣି ଏପଟେ ତଳେ ଥୋଇଦେବାର ଅନୁମାନ କରି ସେ କହିଲା, ‘ବୁଆରେ ଦେହକୁ କଷ୍ଟ ଦେ’ନା । ମୋ ରାଣ, ଖାଇଦେ ଖାଇଦେ । କେତେଦିନ ଏମିତି ଏଠେ ପକେଇ ରହିବ କେଜାଣି ? କେଡ଼େ ସାହସ କରି ମାଗିଲି ଏ କୋଠଗର ଗୁବିଟା ମୋ ହାତରେ ଦେବାକୁ । ମୋତେ ରଟମଟ କରି ଗୁଞ୍ଜି ଗୁଲିଗଲା । ଉଆଗ ଖାଇବୁଟି, ତତେ ଗୋଟେ କଥା ନ ପଚାରିଲେ ମୋ ଆତ୍ମା ଶୀତଳ ହେବନାହିଁ । କାଲି ରାତିଟାଯାକ ତୋର ପାଇଁ ମୋତେ ନିଦ ହୋଇନାହିଁ । ଆଗ ଖାଇଦେ’ ।

“ତା କଥାରେ ମୁଁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଖାଇଲି । ଖାଇଲୁ କି ନାହିଁ ବୋଲି ବାରମ୍ବାର ପଚାରୁଥାଏ । ମୁଁ ଖାଇସାରି ମୁହଁ ହାତ ଥୋଇବାର ଜାଣି ସେ ମୋତେ ଜଳାମୁହଁକୁ ଡାକ ପଚାରିଲା, ‘ଆଲୋ ଏ ପୋଡ଼ାମୁହଁ ! ତତେ ଗୋଟେ କଥା ପଚାରିବି ଯେ ତୁ ସତ କହୁଛୁଟି ? ତତେ ମୋ ରାଗ, ସତ କଥା ମୋତେ କହ । ମୁଁ ତୋର ଇଷ୍ଟ କରିପାରିବି ନାହିଁ କି ଅନିଷ୍ଟ କରିପାରିବି ନାହିଁ, ଖାଲି ମନରେ ଗୋଟାଏ ଓରମାନ ରହିଯାଉଛି, ଟିକିଏ ଶୁଣିଲେ ଥପ୍ ଡୁଅନ୍ତି’ ।

“ମୁଁ ତା’ କଥାରେ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେବାରୁ ସେ ପୁଣି କହୁ ଚାଲିଲା, ‘ଆଲୋ ଏ ସ୍ନାନକପାଳୀ, ପାଟିରୁ କଥା ପଦେ ନ ବାହାରୁଛୁ କଥା ? ମୁଁ ଯାହା ପଚାରିବି ସତ ସତ କହୁଛୁଟି ?’

“ତା’ର ପୋଡ଼ାମୁହଁ, ସ୍ନାନକପାଳୀ ସମ୍ପ୍ରାପନ ଶୁଣି ରାଗ ଲାଗିବା ଭବିଷ୍ୟତ ମୋତେ ସୁଖ ଲାଗୁଥାଏ । ସେ ବହୁତ ଲାଗାକବାକୁ ମୁଁ ହୁଁ ବୋଲି ଉତ୍ତର ଦେଲି । ସେ କହିଲା, ‘ଆଲୋ, ମୋର ଏ ପୋଡ଼ା ମାଇକନିଆଁ ଜନମ ଆଜିକୁ ସତୁରି ବର୍ଷ ହେଲାଣି । କେତେ ଟୋଙ୍ଗାକୁ ଦେଖିଛି, ଭଲ ଦେଖିଛି, ମନ୍ଦ ଦେଖିଛି । ଅଜଣାଏ ମୁଁ ବଡ଼େଇ କରୁଥିଲି ଯେ, ମୁଁ ଯାହା ବାରେ ସେଥିରେ ଉଁ ରୁ କରିବାକୁ କେହି ସଖ୍ୟା ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତୋ ଆଖି ଯୋଡ଼ିବ ଦେଖି ମୁଁ ବାରିଥିଲି ତୋ ଠେଲ ମରଦ ହାତ ବାଜିନାହିଁ । କାଲି ସାଇବ ଏଡ଼େ ବଡ଼ କଥା ‘କହୁଦେବାରୁ ମୋତେ ମେଘରୁ ପଡ଼ିଲା ପରି ଲାଗିଲା । ରାଜସାକ ରାଜ ରାଜ ଗୋଟାଏ କଥା ଠଉରେଇଛି, କହିଲୁ ଭଲା, ତୋ’ର କ’ଣ ମାସ ଗଡ଼ିଯାଇଛି ? ମୁଁ ତୋ’ର ଆଜ ପରି, ମୋତେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ସବୁକଥା କହ ।’

“ମୁଁ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଦେଲି, ‘ଏସବୁ ମିଛ କଥା ।’ ସେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ଦେଲା, ‘ତୋ କଥା ମୋତେ ସତ ପରି ଲାଗୁଛି । ମୁଁ ଯାହା ବିଚାରିବି ସେ କଥା ତେବେ ସତ । ହଉ ମୋ ମୁଣ୍ଡରୁ ଗୋଟେ ବୋର୍ ଓହ୍ଲେଇଗଲା । ଆଉ ହେଇଛି ଝୁଅ ! ସାଇବ ଆସିଲେ ଆଉ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମାଡ଼ଗୋଲ : କରୁନାହିଁ । ସେ ବଡ଼ ଲୋକ । ଆମେ କର୍ମ ଆଦରି ରହିଲେ ସିନା ହେବ । ହଉ, ତୁ ଯା ଟିକିଏ ଶୋଇପଡ଼ । ତୋ’ ଶାଢ଼ୀଟା ମୁଁ ଦୁଆର ମୁହଁରୁ ଗୋଟେଇ କରି ଥୋଇଛୁ, ହେଇଟି ଏ କଣାବାଟେ ଗଲେଇଦେଉଛି, ନେ ।’

ଶାଢ଼ୀଟି ପାଇ ମୁଁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ପିଛ ପକାଇବାରୁ ମୋତେ ବଡ଼ ଆରାମ ଲାଗିଲା । ଗୁଢ଼ୀର କଥା ଶୁଣି ଟିକିଏ ସୁଖ ଲାଗୁଥାଏ, ଯଦିଓ ସାଇବଙ୍କ ପ୍ରତି ସଦାସର୍ବଦା ଦେଖାଇବାକୁ ସେ ଯାହା କହିଲା ସେ କଥା ମୋ ମନକୁ ଅଦୌ ଧାଉ ନ ଥାଏ । ମୁଁ ମନେ ମନେ ଠିକ୍ କରିଥାଏ, ଏଥର ଯଦି ସେ ମୋ ସାଙ୍ଗେ ଲାଗିବେ, ତେବେ ମରବି ଧଡ଼େ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଦେବି ନାହିଁ । ଜେଠାଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଭାଷାଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଓ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ମୋର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସୁଖ ପୁର ରହିଥାଏ । ଦେଲେବେଲେ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ପାଇଁ ସାହେବଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋ ମନରେ ଟିକିଏ ଦରଦ ଜାତ ହେଉଥାଏ । ତାଙ୍କ ମନ ଦର ଧରନ୍ତା କି ? ଯୋ’ନେ.

ପାର ହୋଇଗଲେ ବି, ସେ ଯାହା ନୂଆ ନୂଆ ମାଲକିନିଆ ଖୋଜିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ତାହା ଛାଡ଼ନ୍ତେ କି ? ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ମୁହଁରେ ହସ ଉଠୁଛି । ତାଙ୍କର ମୁହଁରେ ହସ ଦେଖିଲେ ମୁଁ ଖୁସୀ ମନରେ ଏ ଘରୁ ବାହା ହୋଇଯାନ୍ତି । ଏଇମିତି କେତେ କଥା ବିଚାର ବିଚାର ମୁଁ ଶୋଇପଡ଼ିଲି । ଦେହରେ ଶାଢ଼ୀଟି ଗୁଡ଼ାଇ ହେବାକୁ ମୋତେ ନିବୋଡ଼ ନିଦ ହୋଇଗଲା ।

“ନିଦରେ ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିଲି : ମେମ୍ ସାହେବ ଭାଙ୍ଗି ଯିବାରେ ଧରି ମୋ କୋଠରୀ ଭିତରକୁ ଆସି ମୋତେ ଚାହିଁ ଛନ୍ତି । ମୋ ଦେହରେ ସାଇଆ ଖଣ୍ଡ ଓ ଗୁଲିକଟି ବ୍ୟାପି ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବାଲୁ ବାଲୁ ହୋଇ ଚାହିଁ ଛୁ, କିନ୍ତୁ ଚାହିଁ ପାରୁନାହିଁ । ଭାଷା କହୁଛନ୍ତି, ‘ତାସ, ମୋତେ ଚାହିଁ ପାରୁନାହିଁ ?’ ମେମ୍ ସାହେବ କହୁଛନ୍ତି, ‘ମୋତେ ବି ଚାହିଁ ପାରୁନାହିଁ ?’ ତା’ପରେ ଦୁହେଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି, ‘ବିରାଟ ବାସ୍ତାଣୀ ହୋଇ ଗଲା ।’ ଭାଷା କହୁଛନ୍ତି ଏତେ ଦୁଃଖରେ ବାସ୍ତାଣୀ ନ ହୋଇ ଅତି ମଣିଷ କ’ଣ ହେବ କହୁଲ ! ମୁଁ ବିଚାରୁଛୁ ବାସ୍ତାଣୀ ହେଲେ ଭଲ । ଦୁଃଖ ଦୁଃଖପରି ଜଣାପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଫାଙ୍କା ମନରେ ମଣିଷ ପିଲାପରି ଚଳିବ ।’ ସାହେବାଣୀ କହୁଥାନ୍ତି, ‘ସତେ ମ ଭାଷା ! ଭାଷାରେ ଥିଲେ ମଣିଷ ବାସ୍ତାଣୀ ହୁଏ । ମୁଁ ତ ବିରାଟେ ବାସ୍ତାଣୀ ହୋଇଗଲେ ମୁଁ ରକ୍ଷା ପାଇଯାନ୍ତି । ନହେଲେ ପ୍ରାଣ ହେଲେ ଗୁଲିଯାନ୍ତି । ବାସ୍ତାଣୀ ହେବାଠାରୁ ସେ ଆହୁରି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ କଥା ।’ ‘ହୁଁ ମା’ ଏମିତି କହୁଛି ?’ ବୋଲି ଗୁଲିଗଣୀ ଚୁଡ଼ି କୁଆଡ଼ୁ ଆସି ପହଞ୍ଚି ପାଟିକଲ । ‘ଯାହାର ଯେତେକ ଦିନ ଷଠୀଦୁର୍ଗା ଆୟୁଷ ଦିଅନ୍ତି ସିଏ ସେତିକିରେ ଯାଏ । ଆମେ କାନ୍ଦିଲେ ବୋବେକଲେ ବିଧିର ବିଧାନ କିଏ ଆନ କରିବ କହୁଲ ?’ ଚୁଡ଼ିର ପାଟି ଶୁଣି ଗୁଲିକିନି ମୋ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ।

“ମୁଁ ଆଖି ମେଲେଇ ଦେଖିଲି ମେମ୍ ସାହେବ ମୋ ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ଚୁଡ଼ି ତାଙ୍କ ପଛରେ ଲସରପସର ହେଉଛି । ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ଆଖି ରଙ୍ଗ ଦିଶୁଥାଏ । ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ଦୁଃଖ ବୋଲି ହେଲ ପରି ଦିଶୁଥାଏ । ସେ କିଛି ନ କହୁ ଖାଲି ଏତେତେଣେ ତଳେ କରି ଚାହିଁ ଥାନ୍ତି । ଚୁଡ଼ି ମଝିରେ ମଝିରେ ପାଟି କରୁଥାଏ । ଓଃ ! ଏପରି ମଣିଷର କପାଳେ ପୁଣି ସ୍ତ୍ରୀ ଲେଖାଥିଲ ? ମହାପୁରୁ ଆମର ଗତି କଣ ହେବ ? ତାଙ୍କର ଯୋଗୁଁ ସିନା ମୁଁ ଏଠେକା ଠା ପାଇଥିଲି, ଏବେ ଯିବି କୁଆଡ଼େ ? ଏଇମିତି ବାହୁଡ଼ି ହୋଇ ସେ ମୋ ଦିହକୁ ଲାଗିଯାଇ ମୋ ଅଣ୍ଟାଠାରୁ ବେକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁଆଡ଼େ ହାତ ଚୁଲେଇଗଲା । ମୋ ଅଣ୍ଟାରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା କନାରେ ହାତ ଚୁଲଇ ନୋଟ ପୁଟୁଲାଟାକୁ ଆଉଁସି ପକାଇ ପାଟି କରି କହୁଲା କାଲି ରାତିରେ ପରା ମୁଁ ଏଇଆ ଅନୁମାନ କରିଥିଲି । ଏତେ କାଲି ବଞ୍ଚିଲଣି ମୁଁ ମଣିଷ ଚାହିଁ ପାରିବି ନାହିଁ ?’ ଚୁଡ଼ିର ବିଷୟ କାରବାରରେ ମୁଁ ବିରକ୍ତ ହେଲେ ବି କଥାଟା କ’ଣ ଜାଣିବା ଉଚ୍ଚିଣ୍ଡାରେ ତାକୁ ପଚାରିଲି, ଏମିତି ବାଜିଆଣୀ ଫରି କାହିଁକି ହେଉଛି । କଥା କଣ ? ସେ ମୋ କଥା ନ ଶୁଣିଲା ପରି କହୁ ଲାଗିଲା, ଆହା ବିଚାର ଏଇତକ ହେଲେ ଜାଣି କରି ଯାଇଥାନ୍ତେ…… ।’

“ବୁଢ଼ୀ ଆଡ଼କୁ ବାଲୁ ବାଲୁ କରି ଚାହିଁ ମେମ୍ ସାହେବ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଲାଗି ଆସିଲେ ଓ ମୋ ହାତ ଧରି କହିଲେ ‘ଆସ ମୋ କାମରୁ ଯିବା ।’ ବୁଢ଼ୀକୁ ନ ଡାକିଥିଲେ ବି ସେ ଏକୃଷ୍ଟିଆ ରହି ନ ପାରି ଆମର ପଛେ ପଛେ ଆସିଲା । ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ କାମେରାରେ ଆମେ ଯାଇ ବସିଛୁ କି ନାହିଁ ସାହେବଙ୍କ ଅଡ଼ରୁଲି ପିଅନ ଆସି ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କୁ ସଲମ କରି କହିଲା, ହଜୁର, ଟେଲିଫୋନ୍ ଆସିଛି । ମେମ୍ ସାହେବ ଚପରାସି ସଙ୍ଗେ ଚାଲିଗଲେ । ବୁଢ଼ୀ ମୋ ମୁହଁକୁ ଖାଲି ଚାହିଁ ଥାଏ, ମୁହଁରୁ ଆଖି ନେଇ ଉପରକୁ ଚାହିଁ ଥାଏ । ଏଇପରି ଦିନ ଗୁଣିଥିବା କିଛି ସେ ବାହୁଳି ବସିଲା, ‘ଧର୍ମ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ମନେ କରୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଏଇ ଦଶା ନ ହେବ ତ ଆଉ କାହାର ହେବ ? ନିର୍ଦ୍ଦୋଷୀ ପିଲାଟି ଦେହରେ ହାତ ଲାଗେଇଲା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଫଳ ଫଳିଲା । ମୁଁ ସବୁ କଥା ସାନ ସାଇବାଣୀକୁ କହିଦେଇଛି ଲେ ମା ।’ ମୁଁ ଏଥିରୁ କିଛି ବୁଝି ପାରୁ ନ ଥାଏ । କିଛି ପଚାରିବାକୁ ବି ମନ ହେଉ ନ ଥାଏ । ବୁଢ଼ୀ ମୁହଁକୁ ଖାଲି ଚାହିଁ ରହିଥାଏ ମାତ୍ର ।

“ସାଇବଙ୍କ ଅଫିସ ସାହାଲରୁ ଆସି ମେମ୍ ସାହେବ ମୋ ପାଖକୁ ଲାଗି କରି ବସିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ପୁଣି ଲୁହ ଗଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ମୋ ହାତକୁ ଟାଣି ନେଇ ତାଙ୍କ ହାତରୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ପୁନା କାତ ମୋ ହାତରେ ଭରିଦେଲେ । ଦୁଇ ହାତରୁ ଲୁହା କାତ ଦିଏ ଯିବା କାନ୍ଦି ଯୋଡ଼ା ତଳକୁ ପକାଇଦେଲେ । ମୁଁ ପଚାରିଲି ପରି ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲି । ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ବହୁସ୍ୱ ଦେଖାଦେଲା । ସେ ବୁଢ଼ୀ ଆଡ଼କୁ ବରକ୍ତ ହେଲା ଧରି ଚାହିଁ ମନକୁ ମନ ଚାହିଁଲେ, ‘ସବୁକଥା ମତେ କି ବଖାଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ’ । ମୁଁ ଆଉ କିଛି ଜାଣିବାକୁ ନ ଚାହିଁ ତଳକୁ ମୁହଁ ଧୋଇଲି । ବୁଢ଼ୀ ଆମ ପାଇଁ କଣ ଖାଇବାକୁ ବସାଏ କରିବା ସକାଶେ ଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ଦିନ ଦୁଇଟା ହୋଇଥାଏ ।

“ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ପାଖରେ ମୁଁ ସେଇ ସୋଫାରେ ବସି ଏଗାରଟା ଯାଏଁ ବସିଲି । ତା’ ପରେ ଶୋଇବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ସୋଫାଟା ଗୁଡ଼ି ଦେଇ ମୁଁ ସୋଫାତଳକୁ କାର୍ପେଟ ଉପରେ ଶୋଇଲି । ମଝିରେ ମଝିରେ ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଖାପଇଡ଼ା ହୋଇ ଯେଉଁ ପଦେ ଦିଏ କଥା ବାହାରୁଥାଏ ତାକୁ ଯୋଡ଼ା ଯୋଡ଼ି କରି ମୁଁ ଚାହିଁଲି, କାଲି ସକାଳ ସାତଟା ବେଳେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କଠାରୁ ଡକରା ପାଇ ସାହେବ ଯାଇଥିଲେ । ମୁସଲମାନଙ୍କ ବଡ଼ ମସଜିଦ୍ କୁମ୍ଭା ମସଜିଦ୍ରେ ବହୁତ ହୁଦ୍ଦୁ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥାନ୍ତି । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଆଦେଶ ଦେଲେ, ଯେ କୌଣସି ଉପାୟରେ ହୁଦ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ କୁମ୍ଭା ମସଜିଦ୍ ହଜିରା ଭିତରୁ ନିକାଲି ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁସଲମାନ ନେତାମାନେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପାଖେ ଆପଣି କରିଥାନ୍ତି ଯେ, ବଧୂର୍ମୀ ଲୋକେ ମସଜିଦ୍ରେ ରହିବାକୁ ତାହା ଅପବିତ୍ର ହେଉଛି । ମସଜିଦ୍ରେ ହୁଦ୍ଦୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅନେକ ଶିଖିବ ଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭୟରେ ମୁସଲମାନମାନେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାକୁ ମସଜିଦ୍ ଭିତରେ ପଶି ପାରୁନାନ୍ତି । ଶିଖ୍ମାନେ ଜିଦ୍ କରୁଥାନ୍ତି, ପାକିସ୍ତାନରେ ସେମାନେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଯେଉଁ ଘର ଦ୍ୱାର ଗୁଡ଼ି ଆସିଛନ୍ତି ତାର ବଦଳରେ ଏଇ କୁମ୍ଭାମସଜିଦ୍ ନେଇ ଏଥିରେ ବାସ କରିବେ । ସ୍ୱାଧୀନ ଆଗ୍ରାରେ ତାଜ୍ମହଲଟା ମଧ୍ୟ ନେବେ । ପାକିସ୍ତାନରେ ହୁଦ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ମାନେ ଯଦି ରହି ନ ପାରିବେ, ତେବେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ନିକାଲିବାକୁ ହେବ ବା ବିନାସୋକ ନିକାସ

କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପାକସ୍ଥାନର ଶାସକମାନେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଧର୍ମାବଳୀକୁ ପ୍ରଶଂସା ଦେଉଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଆମର ଶାସକମାନେ ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି, ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ମାନଙ୍କୁ ବେଳେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉଦାରତା ଦେଖାଇବାକୁ । ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ସରକାରୀ ଗୁରୁତ୍ବ ଆମାନଙ୍କର କିନ୍ତୁ ଭିତରେ ମତଲବ ଥାଏ, ଭାରତରୁ ମୁସଲମାନ ଲୋପ ହୁଅନ୍ତୁ ; ଅନ୍ତତଃ ଦିଲ୍ଲୀରେ ସେମାନଙ୍କର ଚିହ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣ ନ ରହୁ । ସେମାନେ ତେଣୁ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଅକଟ କରୁନଥାନ୍ତି ; ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଦବାଇବା ଆଳରେ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ତେଜି ଦେଉଥାନ୍ତି । ଫଳରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ହଜାର ହଜାର ମୁସଲମାନ ହାଣ ଖାଉଥାନ୍ତି । ଏକଥା ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଜଣାଥାଏ । ସେ ଆଉ ମଧ୍ୟ ସନ୍ଦେହ କରୁଥାନ୍ତି ଯେ, ତାଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ସହଯୋଗୀ ମନ୍ତ୍ରୀଦ୍ବୟରୁ ଗୁପ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଦେଇ ମୁସଲମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଗାଇଥାନ୍ତି । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଏଥି ଯୋଗୁଁ ଖୁବ୍ ଉଦ୍ବିଗ୍ନ ଥିଲେ । ‘ତୁମେମାନେ କାମରେ ଶିଳ୍ପ କରୁଛ’ ବୋଲି ଆମ ସାହେବଙ୍କୁ ସେ ଦୁଇଗୁଣି ଦିନ ତଳେ ଭର୍ଷ ନା କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଅଜି ନିଜେ ବଡ଼ ସାହେବ ପୁଲିସ୍ ଓ ସୈନ୍ୟ ବଳ ଧରି ଜୁମା ମସଜିଦ୍ ଉପରେ ଚଢ଼ାଇ କରିବାକୁ ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେ ପ୍ରଥମେ ଯାଇ ଜୁମା ମସଜିଦ୍‌ର ଅଗଣାରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ବାସ୍ତୁହରମାନଙ୍କୁ ଏକାଠି କରି ବହୁତ ଗୁଡ଼ାଇଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଦାବି ହେଲା, ଆମ ପାଇଁ ଅନ୍ୟ କାସ୍ତ୍ରୋନ ଠିକଣା କଲ ପରେ ଯାଇ ଆମେ ଏ ସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ । ସାହେବ ଚଟିଯାଇ କହିଲେ, ‘ତୁମେମାନେ ମଇଦାନର ମାଟିରେ ରହୁପାର, କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ରହୁବାକୁ ଦେବ ନାହିଁ । ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ତୁମେମାନେ ଏ ମସଜିଦ୍ ନ ଗ୍ରହଣେ ମୁଁ ବଳି ପ୍ରୟୋଗ କରି ନିକାଲି ଦେବି’ । ଏତିକିବେଳେ ଜଣେ ଶିଖ୍ ଟୋକା ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ି ‘ଓଃ, ତୁ ବି ନିକାଲି ଦେବୁ ? ମୁସଲମାନଙ୍କା ବଜା !’ କହି ତାଙ୍କ ସାମନାକୁ ଆସି ଗୁଲି ଫୁଟାଇ ଦେଲା । ତତ୍ପରାୟ ସାହେବଙ୍କର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଗଲା । ତା’ପରେ ପୁଲିସ୍ ଓ ସୈନ୍ୟମାନେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ହରାଇ ହୁହୁଙ୍କ ଉପରେ ଗୁଲି ଲଢ଼ିଲେ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ହୁନ୍‌ଛୁସି ହୋଇ ମସଜିଦ୍‌ରୁ ବାହାରି ନିକଟ-ବର୍ତ୍ତୀ ପଠାଣ ବସ୍ତିରେ ନିଆଁ ଲଗାଇଦେଲେ ଓ ପଠାଣମାନଙ୍କୁ ହାଣି ମାରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ଦିନ ଏଗାରଟା ବେଳକୁ ଗଣ୍ଡଗୋଲ ଅମ୍ଭିଲା । ସେତେବେଳକୁ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚଶହ ଲୋକ ମରି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି ; ତାହାର ଦୁଇଗୁଣ ଶଶିଆ ଖାବର ହୋଇ ଜାକ୍ବରଖାନାକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ସକାଳ ୧୦ଟାରେ ଜଣେ ସରକାରୀ ଅଫିସର ଆସି ସାଇବାଗୀଙ୍କୁ ଖବର ଦେଇଥିଲେ । ଦୁଇଟା ବେଳକୁ ଟେଲିଫୋନ୍‌ରେ ଖବର ଆସିଲା, ଜାକ୍ବର ସାଟିଫିକେଟ୍ ଦେଇଯାଗଲେଣି, ଅନୁମତି ଦେଲେ ତାଙ୍କର ଦାହ କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ । ସାଇବାଗୀ ହୁକୁମ ଦେଲେ, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ-ଦ୍ବାରା ଦାହ କରାଇଦିଆଯାଉ । ଏତେ ଲୋକ ମରୁଥିବା ସ୍ଥଳେ ସ୍ବାଙ୍କ ପାଇଁ ଶବ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ କି ଶବ ଏଠାକୁ ଆଣିବା ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ।

“ଶବସଜ୍ଜାର କଥା ପଡ଼ିଲା ବେଳେ ସେ ଅଧୀର ଭାବେ କଇଁ କଇଁ ହୋଇ ମତେ କହିଲେ, ‘ତାଙ୍କ ଶବକୁ ଜାଗୁଡ଼ି ଧରି ମୁଁ କାନ୍ଦିଲିନାହିଁ ବୋଲି, ତାଙ୍କ ଚିତା ପାଖରେ ଲାଳା ମୁକୁଳା ହୋଇ ଠିଆ ହେଲି ନାହିଁ ବୋଲି ଲୋକେ କହିପାରନ୍ତି, ମୋର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମମତା

ନ ଥିଲା । ଏବେ ତାଙ୍କର ମୋର ଯେଉଁକି ସଫଳ ଥିଲା ତାହା ଜାଣି ତୁ ବି କହିପାରୁ; ଏହା ସ୍ବାଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ଭଉଁସ ! ମୁଁ ଜାଣେ, ଭଗବାନ ଜାଣନ୍ତି, ମୁଁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ତାଙ୍କର ଠାରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଥିଲି । ସେ ମୋତେ ଗୋଡ଼ରେ ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ସିନା ! ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ଦିନ ପରି ଏବେ ବି ମୁଣ୍ଡରେ ବସାଇଛି । ସେ ମୋତେ ଡଢ଼ିଦେଇଥିଲେ ମୁଁ ଯାନ୍ତି ; କିନ୍ତୁ ଗଲେ ବି ମୋର ପ୍ରେମରୁ କାଣିରୁଏ ବି ଉଣା ହୋଇନଥାନ୍ତା । ମୁଁ ଚାହୁଁଥିଲି, ସେ ତୋତେ ଧରି ବା ଆଉ ଯାହାକୁ ଧରି ସୁଖରେ ରହନ୍ତୁ ; ମୁଁ ଦୁଃଖ ଦୈନ୍ୟରେ ଗଛମୂଳରେ ପଡ଼ି ବି ତାଙ୍କର ସୁଖରେ ସୁଖୀ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

“ମୋ ମନ ବୋଧହୁଏ ଟିକିଏ ବିଗିଡ଼ିଗଲା । ତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସେ କହିଲେ, ‘ଭଉଁସ ! ଆଜି ସକାଳେ ବୁଢ଼ୀଠାରୁ ସବୁ ଶୁଣିଛି । ଏ ବୁଢ଼ୀଟି ପାଠଶାଳା ନ ଥିବାରୁ କ’ଣ ହେଲା, ସ୍ବାର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଗୋଟାଏ କମିତି ପୁଣିସେହି ଅଛି । ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଥା ଶୁଣି ସେ ମୋ ପାଖକୁ ଧାଇଁ ଆସିଲା । ସାହେବ ମୋତେ ଗୁଡ଼ିଏ କଲ ଦିନୁ ସେ କେବେ ହେଲେ ମୋ ଖୁଆଡ଼ ମାଡ଼େ ନାହିଁ । ଧାଇଁ ଆସି ସେ ମୋତେ କହିଲା, ‘ମା ! ସେ ଟୋକାଟା ଉପରେ ବିଗିଡ଼ି ବାସ୍ତା ହାଡ଼ା ତାକୁ ଗୋଟାଏ ଘରେ ତାଲ ଠିକି ଗୁରୁଟା ନେଇ ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି । ଆଗ ସେ ଟୋକାଟାକୁ ମୁକୁଳାଇ ଦିଅ । ଯଦି ହାକିମ ହୁକୁମା କିଏ ଆସି ଏକଥା ଜାଣେ, ତେବେ ତାଙ୍କର ନିନ୍ଦା ରଟିବ । ଶହମାନେ କିଏ କେତେ କଥା କହିବେ ।’ ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲି, ‘କାହିଁକି ?’ ସେ କହିଲା, ‘ଏତିକି ଜାଣି ପାରୁନାହିଁ ? ସେ ଟୋକାଟା ଭଲ ମଣିଷ । ଉମକୁ ତ ବଡ଼ ନାମା ବୋଲି ମାନେ । ସାହେବଙ୍କୁ ସୁଖ ପାଇଲେ ତୁମଠାରେ ଦୋରେହା ହେବ, ଆପେ ଅଧର୍ମରେ ଗୁଡ଼ିଏ ବୋଲି ସେ ସାହେବଙ୍କ ପାଖ ଧଣେ ନାହିଁ । ତା’ ଉପରେ ବଳାଜାର କରିବାକୁ ଯିବାରୁ ସେ ଧେଳିଦେଲା । ସେ ତ ଗୁଡ଼ାଏ ମଦ ସବୁବେଳେ ପିଇ କଷ୍ଟା ହୋଇଗଲେଣି ; ସଂସ୍କାରି ନ ଧରି ପଡ଼ିଗଲେ । ଟୋକାର ଏଇ ଦୋଷ ।’ ସାହେବାଣୀ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ଏକଥା ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ, ମୁଁ ସାହେବଙ୍କ ଖାସ୍ କାମେର ଭିତରେ ପଶି ସବୁ ଦରଣ୍ଡାଦରଣି କଲି, ଗୁରୁଟା ପାଇବା ପାଇଁ । ପାଇଲି ନାହିଁ । ମୋ ନିଜ କାମେରରେ ମୁଁଠାଏ ପୁରୁଣା ଗୁରୁ ଥିଲା । ତାକୁ ନେଇ କେଁକେଁ କରୁ କରୁ ଗୋଟାଏ ଲାଗିଗଲା । ତୋତେ ଫିଟାଇଲି । ପରେ ଟେଲିଫୋନରେ ପୁଲିସ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ପଣ୍ଡିତ ପଟର ବାକ୍ସରଣା କାମେରରେ କଣକୁ ସେ ବନ୍ଦ କରି ଅସିଛନ୍ତି ବୋଲି ସାହେବ ଗଣେ ନିଶ୍ଚାସ ଗୁଡ଼ିଏର ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଆଗରୁ କହିଲେ, ‘ପକେଟରେ ଗୁରୁ ଅଛି ବୋଲି ଜଣାଉ ଦେଲେ । ଏକଥା କ’ଣ ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ?’ ମୁଁ ଉତ୍ତର ଦେଲି, ‘ବୋଧହୁଏ ବାଉଁଶ ଗୁଡ଼ିଏ ହୋଇ ସେ ଏପରି କହିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଜାଣେ ଆମର କୌଣସି ଘର ବନ୍ଦ ନାହିଁ ।’ ସ୍ତ୍ରୀ ପରେ ପୁଲିସ୍ ସାହେବ ଗୁରୁଟା ନିଜେ ଆଣି ଆମ ମେସ୍ ସାହେବଙ୍କୁ ଦେଇ ଗଲେ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଶୁଣିଲି ।

“ଏ ଘା ଶୁଣିବାର ଅନେକ ଦିନ ପରେ ମୁଁ ଥରେ ପଚାରିଥିଲି, ‘ଦିଦ ! (ସାହେବାଣୀ ନ ତାଙ୍କ ଦିଦ ବୋଲି ତାଙ୍କିବାକୁ ସେ ମୋତେ ହୁକୁମ ଦେଇଥାନ୍ତି), ଯେଉଁ

ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ଥିଏଟର ଓ ସିନେମାରେ ଅଭିନୟ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଜଣେ ପୁରୁଷ ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ମମତା ଜାତ ହେବା ସଂଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ମୁଁ ଶୁଣିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ତୁମକୁ ଦେଖି ତାହା କେତେ ଭୁଲ୍ ଜାଣିପାରୁଛି ।’ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ତାଙ୍କ, ଯାହା ଶୁଣିଛୁ, ତାହା ହୁଏତ ସତ, କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଲାଗୁଛି, ଅଭିନୟ କରୁଥିଲେ ବି ମୋ ହୃଦୟ ଅଭିନେତାଙ୍କ ଭିତରେ ଖୋଜି ହେଉଥିଲା ଏପରି ଜଣେ ଲୋକ, ଯାହାଠାରେ ମୁଁ ହୃଦୟ ସମର୍ପି ଦେଇପାରିବି । ଏଇପରି ଖୋଜିବାରେ ମୁଁ ଥରେ ଖାଲରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲି । ଏଭଳି ଜଣେ ଲୋକକୁ ଧରି ପକାଇଥିଲି, ଯେ କି ମୋ ରୂପକୁ ଗୁହ୍ୟ ଥିଲେ କିନ୍ତୁ ମୋ ମନକୁ ନୁହେଁ । ଭୁଲ୍ ହୋଇଛି ବୋଲି ଜାଣିବା ମାତ୍ରେ ମୁଁ ନିଜକୁ ସଂଭାଳି ନେଇଥିଲି । ଲୋକଙ୍କ ବିଚାରରେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଦୋଷରୁଣୀ । କିନ୍ତୁ ମୋ ନିଜ ବିଚାରରେ ମୁଁ ମୋର ଭୁଲ୍ ବୁଝି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରି ସାରିଛି ।’

“ମୋ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ରହିଗଲା ବୋଲି ଠଉରାଇ ସେ ପୁଣି କହିଲେ, ‘ତୁ ବିଚାରୁଥିବୁ, ତୋର ଏ ସାଦେବକ୍ତ୍ର ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଠିକ୍ ଲୋକକୁ ପାଇନଥିଲି । ସେ ହୁଏତ ମୋର ରୂପକୁ ଗୁହ୍ୟଥିଲେ, ମନକୁ ନୁହେଁ । ହୋଇଥିବ । ସ୍ବାଙ୍କ ହତାଦର ପାଇଲ ବେଳକୁ ମୋ ମନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ । ମୁଁ ବିଚାରୁଥାଏ, କୌଣସି ପୁରୁଷ ନାଶର ମନକୁ ଖୋଜନ୍ତି ନାହିଁ । ଖୋଜନ୍ତି ତା’ର ରୂପକୁ, ଚାହାନ୍ତି ଫୁଲଟିକୁ ହାତରେ ଟିକି ଟିକି କରି ଫୋପାଡ଼ି ଦେବେ । ସେଇପରି ଯେଉଁ ଲୋକର ବଳାଜୋରିକୁ ନାଶ ଅନ୍ତରର ସହିତ ସ୍ବାଗତ କରେ, ସେଇ ଲୋକଟି ତା’ର ସବୁ । ସେଇ ଲୋକର ଉଷ୍ମ ପାଇଁ ନାଶର ଉପସ୍ୟା । ସ୍ବାଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ସେ ଭାବ ଆସିଯାଇଥିଲା । ମୁଁ ମନେ ମନେ ସ୍ବାଙ୍କୁ ମୋର ଦେବତା ବୋଲି ମାନିଯାଇଥିଲି । ଯାହାକୁ ଦେବତା ବୋଲି ମାନିଗଲେ, ସେ ଦେବତା କି ନୁହେଁ ପଚାରିବା କାହିଁକି ?’ ମୋ ମନର ସନ୍ଦେହ ଦୂର ନ ହୋଇ ନଢିଲା । ମୁଁ କହିଲି, ‘ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁ ଜଣକ ତୁମକୁ ଅକ୍ଷୟ ଆର କରୁଥିଲା, ତା’ରିଠାରେ ମନକୁ ବିକିଦେଇଥିଲେ ତ ଯାଇଥାନ୍ତା । ତା’ର ଯେଉଁ ଦୋଷ ଦେଖି ତାକୁ ସେତେବେଳେ ଛାଡ଼ିଥିଲ, ସ୍ବାଙ୍କର ସେଇ ଦୋଷ ପ୍ରତି ଅଛ ହୋଇ ଯାଇ ସ୍ବାଙ୍କୁ ଦେବତା ଆସନରେ ବସାଇଦେଇ ବୋଲି ମୋତେ ଲାଗୁଛି ।’ ସେ ଟିକିଏ ଭୁଲି ରହି କହିଲେ, ‘ବୟସରେ ତୁ ବହୁତ ସାନ ହେଲେ ବି ତୋ’ କଥାର ଉତ୍ତର ମୁଁ ଦେଇପାରୁନାହିଁ ଦେଖୁଛି । ହୁଏତ ତୁ ଯାହା କହୁଛୁ ସେ କଥା ସତ । ଖାଲି ଏ ବିଷୟରେ କହିଲି, ସଂସାରର ସବୁ ବିଷୟରେ ମନକୁ ଧରି ଗୋଟାଏ ଖୁଣ୍ଟରେ ବାନ୍ଧିଦେଲେ ମନ ବୁଝିଯାଏ । ଆମ ପୁରୁଷମାନେ ଏକଥା ବୁଝୁଥିଲେ ବୋଲି ଧରିବାରୀ ଗୋଟାକୁ ନେଇ ଗୋଟାକ ସାଙ୍ଗେ ଛନ୍ଦିଦେଉଥିଲେ । ଆମେ ମନକୁ ସ୍ବାଧୀନ ରଖିବାକୁ ଆମ ଉତ୍ତର-ଜ୍ଞାନତାକୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଦେଉଥାଉ ଏବଂ ଶେଷରେ ଯାଇ ଗୋଟାଏ ଖୁଣ୍ଟିମୂଳେ ମନକୁ ବେକ ଦେଖାଇ ଦେଉଥାଉ ।’ ମୁଁ ଭୁଲି ହେଲି ।

“ସ୍ବା ତ ବହୁତ ଦିନ ପରର କଥା । ସେ ରାତିରେ ଦୃଷ୍ଟି ଏକାଠି ଶୋଇଲୁ—ସେ ସୋଫା ଉପରେ ଓ ମୁଁ ତାଙ୍କର ସୋଫା ପାଖରେ, ତଳେ । ବୁଢ଼ି ଆସି ଦୁଆର

ମୁହଁରେ ଶୋଇଲ । ଘରର ଅନ୍ୟ ଚାକର ବାକର କେଉଁଠି ଥିଲେ ମୁଁ ଜାଣିନାହିଁ । ଏତିକି ଜାଣିଛି, ବାହାର ଘରେ କିଛି ଜଣ ପୁଲିସ୍‌ବାଲ ରହିଥାନ୍ତି ଓ ମଝିରେ ମଝିରେ କୋଠି ଗୁରୁପଟେ ଚାଲିଥାନ୍ତି । ତହିଁ ଆଉ ଦିନ ସକାଳୁ ସାଜବାଣୀ ଘରର ଚାକରମାନଙ୍କୁ ଡକାଇ କିଛି କିଛି ବାଟଶର୍ତ୍ତ ଦେଇ ବିଦା କରିଦେଲେ । ନିଜ ହିତାନ୍ତା ଚାକରମାନଙ୍କୁ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀ ପ୍ରସ୍ତ ଚାଲିଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହୁ’ । ବୁଢ଼ୀକୁ କହିଲେ, ‘ମଲ୍ଲୀମା, ତୁମେ ଏ ଘରର ଲୋକ । ମୋ ପୁଅକୁ ତ ତୁମେ ଏଠି ଅଛ । ତୁମର ଯେତେ ଦିନ ମନ, ମୋ ପାଖରେ ରହ । ଦିନକୁ ପାଖରେ ଯଦି ରହିବ ସେଠାରେ ନେଇ ପ୍ରସ୍ତ ଦେଇ ଆସିବ, ଦେଶକୁ ଯଦି ଯିବ ତେବେ ତା’ର ବି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବ ।’ ବୁଢ଼ୀ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ମା ! ଆଗ ନିଜ କଥା ବିଚାର, ମୋ କଥାରେ କ’ଣ ଅଛି ? ତମେ ଥପ୍ପ ହୋଇ କୋଉଠି ନ ରହିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଗୁଡ଼ିକରି କେମିତି ପଲେଇବି କହିଲୁ ?’ ବୁଢ଼ୀ ଏଇ ପଦେ କଥାରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ମୁରବି ହୋଇଗଲା ।

“ଏଟିଶୀର ପରଦିନ ସକାଳୁ ଟିଆ ହେବ । ଚାକର ବାକରଙ୍କୁ ବିଦା କରି ଦେଇ ସାରି ସାହେବାଣୀ ତମା ହୋଇ ବସି କ’ଣ ଭାବୁଥାନ୍ତି, ମୁଁ ପାଖରେ ରହି ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ବସିଥାଏ । ମଲ୍ଲୀମା ଆସି ତୁମା ତମା କହିଲେ, ‘ମା ! ଦୁଇ ଦିନକଣ କିଏ ବୈଠକଶାଳାରେ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ କ’ଣ କହିବ ?’ ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଆଖିବାକୁ ମେମ୍ ସାହେବ ହୁକୁମ ଦେଲେ । ସେ ଆସି ନମସ୍କାର କରି କହିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କେତୋଟି ଗୁରୁତର ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ଥିବାରୁ ମୁଁ ଆସିଛି । ମୁଁ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେକେଟାରୀ ।’ ମେମ୍ ସାହେବ ପ୍ରତିନିମସ୍କାର କରି ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କର ଯାହା କହିବାର କଥା, ଆପଣି ନ ଥିଲେ ଏଇଠାରେ କହିପାରନ୍ତି । (ମୋତେ ଦେଖାଇ) ସେ ମୋର ଭଉଣୀ, ସ୍ୱାମୀ ଉପସ୍ଥିତିରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାରେ ମୋର ତ କୌଣସି ଆପଣି ନାହିଁ, ଆପଣଙ୍କର ବି ନ ଥିବ ।’ ଆଗକୁ କହିଲେ, ‘ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ମୋର ସହକାରୀ ଓ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥାର ସଚିବ ଅଛନ୍ତି । ସମ୍ପାନଙ୍କୁ ଡାକିପାରେ ?’ ମେମ୍ ସାହେବ ତାଙ୍କୁ ଡାକି ଦେବାକୁ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ତା ଆଖିବାକୁ ମଲ୍ଲୀମାକୁ ବସାଦ କରି, ମୋ ସାହାଯ୍ୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ବସିବାର ଆସ୍ଥାନନ କଲେ ।

“ସମସ୍ତେ ବସିଲା ପରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେକେଟାରୀ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ବାହାର କରି ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ବଢ଼ାଇ କହିଲେ, ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଏ ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ନିଜ ହାତରେ ଲେଖି ଦେଇଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ଶୋକରେ ସେ ଅତିଶୟ ବ୍ୟଥିତ । ଆପଣଙ୍କ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଦେଖି ସେ ନିଜେ ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି ସମବେଦନା ଜ୍ଞାପନ କରିଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ।’

“ମେମ୍ ସାହେବ ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ଫିଟାଇ ବହୁ ସମୟ ଆଖି ଆଗରେ ମେଲାଇ ରଖିଲେ । ତା’ପରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ତାକୁ ଚଉତି ପୁଣି ପୁଲିସ୍‌ବାଲ ଭିତରେ ଭର୍ତ୍ତି କରି ନିଜର ବ୍ୟାଗ୍ ଭିତରେ ରଖି କିଛି ବିଦୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, ‘ଏ ଚିଠିଟି ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରଧାନ-ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ମୋର କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଇଦେବେ । ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ କାହା ପାଖକୁ

ଚିଠି ଦେବାକୁ ମୋର ଅବସର ନାହିଁ କି ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ।’ ସେହେତାସ୍ତ ପଚାରିଲେ, ‘ଆଉ କଣ କହୁଛ ?’ ମେମ୍ ସାହେବ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ କହିଲେ, ‘ନିଜାନ୍ତ୍ର ଯଦି କିଛି କହୁବା ଦରକାର, ତେବେ କହୁବେ—ମୋ’ର ସ୍ବାମୀ ଦେଶପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଦେଲେ ବୋଲି ସେ ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହା ନୁହେଁ । ମୁଁ ମନେ କରୁଛି, ଜଣେ ଲେକର ପଦସା ଲେଖରେ ଏ ଦେଶରେ ହଣାକଟା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ଓ ସେଇ ଲେକର ପ୍ରାଣଭୟ ହେତୁ ମୋ ସ୍ବାମୀ ପ୍ରାଣ ହରାଇଲେ । କୁମ୍ଭା ମହଜଦ୍ଦରେ ଯେଉଁମାନେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲେ ସେମାନେ ମନଃସ୍ଥିରେ ସେଠାକୁ ଆସିନ-ଥିଲେ । କିମ୍ପଦ ବେଗେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଯେ ଭାବିତକୁ ଦୁଇଟି କରା-ଦେଲେ, ସେଇ ନିଜେ ଆସି ସେମାନଙ୍କୁ ଗୃହୀତ ସେଠାରୁ କାଢ଼ିଥିଲେ ହୋଇଥାନ୍ତା ।’

“ଆଗକୁମାନେ ପରସ୍ପର ମୁହଁ ଚୁହାଁଚୁହାଁ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଗୁହଁ ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି, ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ କଥାକୁ ସମସ୍ତେ ସମର୍ଥନ କରୁଛନ୍ତି । କାହାର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଟିକିଏ ହେଲେ ଆନୁରୋଧ ଥିଲା ପରି ମନେହେଉନଥାଏ । ଟିକିଏ ତୁମ ରହି ମେମ୍ ସାହେବ ପୁଣି କହିଲେ, ମୋତେ ସମବେଦନା ଜଣାଇବାକୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ନିଜେ ଆସିବେ ବା ଝିଅଙ୍କୁ ପଠେଇବେ ବୋଲି ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କୁ ସାବଧାନ କରିଦେବେ ଯେ, ତାଙ୍କ ଲଳିତା ଓ ଲେଉଟୁ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ସମବେଦନା ଜଣାଇବାରେ ସମସ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ କଲେ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଅନୁତାପ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ବେଳ ମିଳିବ ନାହିଁ ।’

“ଏତକ କହି ସେ ଅଫିସରମାନେ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ବିଦାୟ ନେବାର କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ଅର୍ଥବିଭାଗର ସେହେତାସ୍ତ ଟିକିଏ ଅଙ୍ଗେଇ ଅଙ୍ଗେଇ କହିଲେ, ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଉ ଗୋଟିଏ କାମ ଅଛି । ସ୍ବର୍ଗତ ସାହେବଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧାଦି କ୍ରିୟା ସକାଶ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ନିଜ ହାତପାଣିରୁ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ଟଙ୍କା ମଞ୍ଜୁର କରିଛନ୍ତି । ସେ ଟଙ୍କାଟା ଟ୍ରେଜେରୀରୁ କଟା ହୋଇ ସାରିଛି । ଆପଣ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ମୋର ଅନୁରୋଧ ।’

“ମେମ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ତାଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧାଦି କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ମୋ ପାଖରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଧନ ଅଛି । ମୋର ଅଳଙ୍କାର ସବୁ ବିକା କରି ମୁଁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଛି । ତା’ପରେ ମୋର ଆଉ ଟଙ୍କା ଦରକାର ହେବ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ଏ ଟଙ୍କା ମୋର ଦରକାର ହେବ ନାହିଁ ।’

“ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀମାନେ ପରସ୍ପର କଥାବାତ୍ତା ହେଲେ । ଶେଷ ମଧୁଧା କରି ସେମାନେ ଅନୁରୋଧ କଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କୁ ଆମମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁରୋଧ, ଆପଣ ଏ ଟଙ୍କାଟା ରଖନ୍ତୁ, ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ଏହାର ବ୍ୟୟ କରନ୍ତୁ । ଦୁଃଖୀ, ରଜ୍ଜୀ, ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କର ଏ ଦେଶରେ ଅଭାବ ନାହିଁ । ଆପଣ ଏ ଟଙ୍କାଟା ନ ନେଲେ ଦେଶର ଏ ଟଙ୍କାଟା ଯେ ରହିଯିବ ତାହା ନୁହେଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ହାତରେ ରାଜ୍ୟ ପଡ଼ିଛି, ସେମାନେ ନିଜର ବିଳାସବ୍ୟସନରେ ସ୍ବାକୁ କାହିଁକି, ଏହାର ଲକ୍ଷେ ଗୁଣ ସହଜରେ ଉଡ଼ାଇ

ଦେଇପାରିବେ । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼କଥା, ଏ ଟଙ୍କାଟା ଆପଣ ଯଦି ଫେରାଇଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ଆମମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥରେ ବାଧା ପଡ଼ିବ । ଦେଶରେ ଅଭାବଜନିତ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଯାଉଛି । ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପରି କେତେ ଯେ ପ୍ରାଣ ଦେବେ ତାର ଠିକଣା ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କର ଟଙ୍କା ଦରକାର ହୋଇନପାରେ, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ପିଲାପିଲି ଏ ଟଙ୍କା ନ ପାଇଲେ ଦାଣ୍ଡକୁ ଯିବେ ସିନା ! ଆପଣ ଟଙ୍କା ଫେରାଇଦେଲେ ସେମାନଙ୍କ ଟଙ୍କା ପାଇବାର ବାଟ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବାର ଆଶଂକା ଅଛି ।’

“ମେମ୍ ସାହେବ ନିଜର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ ସବୁଠି ଟିକିଏ ହସିଦେଲେ ; କହିଲେ, ‘ଏ ମୁକ୍ତି ପ୍ରହର ନ କରୁଥିଲେ ହେଁ ଆପଣମାନଙ୍କର ସମବେଦନା ମୁଁ ବୁଝୁଛି । ମୋର ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ କିଛି ଗୋଟାଏ କଣିକାକୁ ମୁଁ ଏ ଟଙ୍କା ରଖିବି ।’ ଏହା କହି ସେ ଅର୍ଥବିଭାଗ ସେକେଟାରୀ ବଢ଼ାଇଦେବା ଖଣ୍ଡେ କାଗଜରେ ଦସ୍ତଖତ କରିଦେଲେ । ସେକେଟାରୀଙ୍କ ସହକାରୀ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟାଗରୁ ଶହେ ଟଙ୍କିଆ ନୋଟ୍ ଦୁଇ ଡାକ୍ତା ଟେବୁଲ୍ ଉପରେ ଥୋଇଦେଲେ । ତା’ପରେ ଆଉ ଖଣ୍ଡିଏ କାଗଜ ବଢ଼ାଇଦେଇ ସେକେଟାରୀ କହିଲେ, ‘ଏହା ଆପଣଙ୍କର ସେନ୍ସିଟିଭ କାଗଜ । ଆପଣଙ୍କ ବିଷୟରେ ପ୍ରମୋକ୍ତନ ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ ଆଦି ଆମେ ଦେଇ ସାରିଛୁ । ଖାଲି ଆପଣଙ୍କର ଏଇ ଦସ୍ତଖତଟା ଦରକାର ।’ ମେମ୍ ସାହେବ ଗୁଣ୍ଠଗୁଣ୍ଠ ସ୍ତରରେ କହିଲେ, ‘ଏହାର ଅଧିକାରୀ ଆଉ ଜଣେ ଅଛି । ଅଛା, ସେ କଥା ମୁଁ ବୁଝିବି’ ବୋଲି କହି ସେ ଦସ୍ତଖତ ଦେଇଦେଲେ ।

“ବିଦାୟ ନେବାବେଳେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେକେଟାରୀ କହିଲେ, ‘ଆମେ ଆଉ କ’ଣ କରିପାରୁ କହନ୍ତୁ ।’ ମେମ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ଆପଣମାନେ ମୋ ପାଇଁ ବହୁତ କଷ୍ଟ ସହକ୍ଷେପି । ତେବେ ମଣିଷ ତ ପାଇଲ ଗାଡ଼ିଆ ବୁଝାନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ମୁଁ ଆଉ ଟିକିଏ କାମ ଲଦୁଛି । ଏ କୋଠିରେ ବହୁତ ଲୁଚିଏ ଆସବାବ ପରି ଅଛି । ଏହା ଶୀଘ୍ର ବିକ୍ରି ହୋଇଯିବା ଦରକାର । ମୋର ଓ ସାହେବଙ୍କ ନାମରେ ବ୍ୟାଙ୍କ୍‌ରେ ଯେଉଁ ଆକାର୍‌ଷ୍ଟ୍-ନୋଟାକ ଅଛି ତାହା ଚୁକ୍ତି କରି ସେ ଟଙ୍କା ମୋତେ ମିଳିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଦେବାକୁ ଅନୁରୋଧ । ସବୋପରି, ସାହେବଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ବ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣଦ୍ୱାରା ସଂଗ୍ରହ କରି ମୋତେ ଅଣାଇଦେବେ । ଦଶାହ ଦିନକୁ ମୁଁ ହରଦ୍ୱାରରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବି । ତେଣୁ ଏଇ ଦୁଇ ଚାରିଦିନ ଭିତରେ ଏତକ କାମ କରାଇଦେବାକୁ ଅନୁରୋଧ । ଆମେ ଏଠାରେ ଦୁଇଟି ମାସ ସ୍ଥିଲେ । ଆପଣ ସହାୟ ନ ହେଲେ ଏ କାମ ପାରିବି ନାହିଁ ।’

“ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେକେଟାରୀ କହିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ କାମଲୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ କାଗଜରେ ଟିପି ସାରିଥାନ୍ତି । ବିଦାୟ ନେବାକୁ ଉଠୁ ଉଠୁ ସେ କହିଲେ, ‘ଏହା ଦୁଇଦିନ ଭିତରେ କରାଇଦେଉଛି । ଡିଡ଼ିବଡ଼ିରେ ଏ ଜିନିଷାକୁ ବିକ୍ରି କରିଦେଲେ, ଦାମ ଟିକିଏ କମ୍ ହୋଇଯାଇପାରେ । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ କହିଛନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କର ଯେତେଦିନ ଇଚ୍ଛା ଆପଣ ଏଠାରେ ରହିପାରନ୍ତି ।’ ମେମ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ଆଉ ଏଠାକୁ ଫେରିବାକୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ । ମୁଁ ସ୍ଥାୟୀଭାବେ ହରଦ୍ୱାରରେ ରହିଯିବି । ପଇସା, ଅଳ୍ପ ହେଉ ବା ବେଶୀ ହେଉ ଏ ଜିନିଷ

ସବୁ ଶୀଘ୍ର ଅତି ଆଗରୁ ଯିବା ଦରକାର ।’ ହଠାତ୍ ବୋଲି କହି ଉଠୁ ଉଠୁ ଅର୍ଥ ବୁଝାନ୍ତି ସେହି ଟାଣ କହିଲେ, ଆପଣଙ୍କର ଆପଣ ନ ଥିଲେ, ଘରେ କ’ଣ ଅସ୍ୱାଦ୍ ପକ୍ଷ ଅଛି, ତା’ର ମୋଟାମୋଟି ଧାରଣା କରିବାକୁ ଆମେ ଟିକିଏ ଦେଖିପାରୁ କି ?’ ଆପଣ ନାହିଁ ବୋଲି କହି, ସବୁ ଘର ଦେଖାଇଦେବାକୁ ମେମ୍ ସାହେବ ହୁକୁମ କଲେ ।

‘ଅଗତ୍ୟୁକ୍ତମାନେ କୋଠରୀରୁ ବାହାରକୁ ଯିବା ପରେ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କର ମୋ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ସେ ହଠାତ୍ ଉଠିପଡ଼ି ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେକ୍ରେଟାରୀଙ୍କୁ ପୁଣି ଡାକି ଆଣିଲେ ଓ ପାଖରେ ବସାଇ ଅନୁନୟ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, ମୋର ସ୍ୱାର୍ଥ ଚିନ୍ତାରେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ କଥା ପାସୋର ଯାଇଛି । ମୋର ଏ ଭଉଣୀର ଶୁଭକଳ୍ପ ସାହେବ ନେଇ ପାଗଳା ଗାରଦରେ ରଖାଇଛନ୍ତି । ତା’ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା କ’ଣ ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ତାକୁ ମୁକୁଳାଇ ଦେଲେ ମୁଁ ତାକୁ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ନିଅନ୍ତି ।’ ସେକ୍ରେଟାରୀ କହିଲେ, ‘ଏଇ ତ ? ମୁଁ ଅଜ୍ଞ ତାହା କରାଇଦେଉଛି । ରୋଗିଣୀର ନାମ କ’ଣ ?’ ମେମ୍ ସାହେବ ବସ୍ତ୍ର ଛୋଇ ମୋତେ ଚାହିଁଲେ । ମୁଁ କହିଲି, ତାଙ୍କ ନାମ ଦୁର୍ଗା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ନାମ ପାଗଳା ଗାରଦରେ ରେକର୍ଡ୍ ହୋଇ ଲେଖାହୋଇନଥାଇପାରେ । ସାହେବ ମୋତେ ନାମ ପଚାରି ନାହାନ୍ତି । ଶୁଦ୍ଧ ବ ନାମ କହୁନଥିବେ ।’ ସେକ୍ରେଟାରୀ କହିଲେ, ‘ତାହାହେଲେ ଆପଣଙ୍କୁ କଷ୍ଟକର ପାଗଳାଗାରଦକୁ ଯିବା ଦରକାର ପଡ଼ିପାରେ । ମୁଁ ଯାଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ସବୁ ଠିକ୍ ଠାକ୍ କରୁଛି । ଆପଣଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ସୁବିଧା ହେବ, ଆସି ନେଇଯିବ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ କଥା । ରୋଗିଣୀର ଅବସ୍ଥା ଯଦି ଖୁବ୍ ଖରାପ ଥାଏ, ତେବେ ତାକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେବା ଏକ ଠିକ୍ ହେବ ?’

‘ମେମ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ପାଗଳା ଗାରଦରେ ତାଙ୍କର ସେତକ ଯନ୍ତ୍ର ନଥାହେଉଥିବ, ସେତକ ଆମେ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବୁ ।’ ସେକ୍ରେଟାରୀ ମୁହଁକି ହସି କହିଲେ, ‘ପାଗଳା ଗାରଦବାଲି ଗୋଟିଏ ରୋଗୀକୁ ମାସେ ଖଣ୍ଡେ ଚିକିତ୍ସା କରିବାକୁ ପାଇଲେ ଆଉ ମଣିଷ କରି ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ କେତେ ଦିନ ରହିଲେଣି ?’

(୧୩)

ତାହାର ଜୀବନ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ପଢ଼ା ଅମର ପ୍ରାତ୍ୟହନ କର୍ମ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ସନ୍ଧ୍ୟା ଲାଗିବାର ପରେ ପରେ ସମସ୍ତେ ଅସ୍ତି ନୁହଁଯାଉଥାନ୍ତି । ପଶ୍ଚିମକବାଟେ ସାଙ୍ଗରେ ଅଜ୍ଞ ଅଣିଆନ୍ତି ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ସାତ ଜଣ ସାଙ୍ଗ । ପୁରାଣ ଶୁଣିବାଠାରୁ ତାଙ୍କର ଏଥିରେ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହ ହେଉଥାଏ ।

ମୁଁ ପଢ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୁରୁ ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, ସେ ଦିନ ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟି ଦୁଃଖି ଏ ଖାଇବାକୁ ଏଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲା ତା'ଠାରେ ଏତେ ସାହାଯ୍ୟକ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଥିବାର କିଏ କେମିତି ଅନୁମାନ କରନ୍ତା କହିଲ !'

ନାୟକେ ଜବାବ ଦେଲେ, 'ହଁ, ସାହାଯ୍ୟକ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଯା'ଠାରେ ତା'ର କୋଠା, ମଟରଗାଡ଼ି, ବ୍ୟାଙ୍କରେ ମହଜୁଦ୍ ଟଙ୍କା ଥିବାର ଗୁଡ଼ି, ନା ?'

ସମସ୍ତେ ହସିଲେ । ଦାସେ କହିଲେ, 'ସାହାଯ୍ୟକ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଭାଗ୍ୟରେ ଯେ ନାହିଁ ତାହା ନୁହେଁ ; କିନ୍ତୁ ବାରିବାକୁ ଯାହା ଧନୁଛନ୍ତି ତାହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଗ୍ୟର କୃତ ନୁହେଁ । ସେ ପ୍ରତିଦିନ ଯାହା ଲେଖୁଛି ତାହା ଆମ ଘରୋଇ ଗଣଗଣରେ ଆଗ କାଟିଛି ଟ ହେଉଛି ; ତା'ପରେ ତାହା ଆସି ପଢ଼ୁଛି ବାରିବାକୁ ହାତରେ । ସାହାଯ୍ୟକ ରୂପଟା ଦେଉଛନ୍ତି ବାରିବାକୁ । ଅନୁଭୂତି ଭାଗ୍ୟର, ଶୁଣାରେ ରୂପାୟନ ବାରିବାକୁ ଛର ।'

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, 'ଆଉ ସାଂସ୍କୃତିକ ସମୀକ୍ଷା ଆମ ଭାବଜଗତ । ଏହା ତେବେ ଗୋଟିଏ ସମବାୟିକ ଉଦ୍ୟମ !'

ପଣ୍ଡିତ କବାଟଙ୍କ ଅଧୀରତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ବାହୁନାହିଁ କହିଲେ, 'ଚଳିଲି ଖାଇବା ଛାଡ଼ି ବିଜ୍ଞାନ ଗଣି ଲଗିଲ କାହିଁକି ? ଆଗ ଧଡ଼ାଟା ସରଯାଉ ।'

କାଲି ଯେଉଁଠାରେ ରହିଥିଲ ମୁଁ ସେଇଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କଲି :

“ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେକ୍ରେଟାରୀ ଉଦ୍‌ଆରଦିନ ସାହେବ ଦଶଟାବେଳେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ୧୦/୧୫ ଜଣ ଲୋକ—ଅତିଥିର ହେବେ ବୋଲି ଅନୁମାନ କଲି—ଆସି ଘରର ଆସବାବ ପରି ବସ୍ତୁବସ୍ତୁ କରି ନେବାକୁ ଆଡ଼େଇଲେ । ଯେ ଯାହା ଦେଲ ମେମ୍ ସାହେବ ତାହା ବିନା ବାକ୍ୟବ୍ୟୟରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥାନ୍ତି । ଏଇ ଅବସରରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେକ୍ରେଟାରୀ କହିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କର ଦୁଇଖଣ୍ଡ ମଟର ଗାଡ଼ି ଅଛି ମୁଁ ଜାଣେ । ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଯାକ ଦେଇଦେବେ ନା ଖଣ୍ଡେ ରଖିବେ ?’

ମେମ୍ ସାହେବ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଲେ । ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି ସତେ ଯେମିତି ତାଙ୍କ ପାଟିରୁ ନାଲି ଗଢ଼ି ଧଉଆଁ । ବୋଧହୁଏ ଖଣ୍ଡିଏ ମଟର ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିବା ଲୋକରେ ସେ ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାରେ ଏତେ ଆଗ୍ରହ ହୋଇପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ମେମ୍ ସାହେବ ତାଙ୍କୁ ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଧରୁଥିଲେ, ‘ପାଗଲା ଗାରଦକୁ ଆମକୁ ନେବା କଥା ପାସୋରି ଦେଲେ କି ?’ ସେକ୍ରେଟାରୀ ସାହେବ ଉତ୍ତର ଦେଇ ହୋଇ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ଅପରନ୍ତୁ ମୁଁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନିଜ ଚିଠି କାଗଜରେ ଚିଠି ଲେଖି ସୁପରିନ୍‌ଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଇଛି ଯେ ସେ ୧୨ଟା ବେଳେ ଆମକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିବେ ଓ ଆମର ଯାହା ଦରକାର ତାହା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟିତ ହେବେ । ବାରଟା ଯାଏଁ ଆପଣଙ୍କ ଆସବାବ ପରି ପାର କରିବାରେ ଲାଗିବ ବୋଲି ଟେଲିଫୋନ ସାହାଯ୍ୟରେ କାଲି ଅଧରାତି ଯାଏ ବୁଲିଲୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲି । ଆଉ ଘଣ୍ଟାକ ଭିତରେ ଅଧ୍ୟାଧିକ ଜନସଂଖ୍ୟା ଚାଲିଯିବ, ବାକୀ ଯାହା ରହିବ ଆପଣ ଫେରିବା ପରେ ଗୁଝିବ ।’

ମେମ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ମୋତେ ଅପେକ୍ଷା କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କର ଜଣେ ବଶିଷ୍ଠ ଲୋକଙ୍କୁ ଆପଣ ଭାବ ଦେଇଥିବେ । ସେ ସାହା ବନ୍ଧୀ କରିବେ ତା’ର ଦାମ ତାଲିକାଟା ମୋତେ ଦେଇଦେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ । ତାଙ୍କୁ କିଛି ପାରିଶ୍ରମିକ ଦି ଦେବାକୁ ମୁଁ ଚାହୁଁନାହିଁ ।’

ପାରିଶ୍ରମିକ କଥା ସତେ ଯେପରି ସେ ସ୍ଥାନରେ ସୁଦ୍ଧା ନ ଶୁଣିଥିଲା ପରି କହିଲେ, ‘ନା, ନା, ପାରିଶ୍ରମିକ କଥା ଆପଣ ମନକୁ ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଅମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଦି ତାହାହିଁ ଇଚ୍ଛା ।’ ମେମ୍ ସାହେବ କିଛି କବାବ ନ ଦେଇ ଚା’ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ଚାଲିଗଲେ । ମୁଁ ଭଦ୍ର ଲୋକଟି ସଙ୍ଗେ ଏକୂଟିଆ ରହି-ପିନାରୁ ଟିକିଏ ବିକ୍ରତ ହୋଇ ଉଠିଯିବାକୁ ଆଲ ଖୋଜୁଛି, ସେ କହିଲେ, ‘ଆପଣ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କର ଜନ୍ମ ତ ଉତ୍ତରୀ, ନା ସମ୍ପର୍କୀୟା ?’ ମୁଁ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ମୁହଁକୁ ତଳକୁ କରି ବସି ରହିଲି । କିଛି ସମୟ ପରେ ସେ ପୁଣି କହିଲେ, ‘ଏକାନ୍ତରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପରିଚୟ ପଚାରିବାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଅସୌଜନ୍ୟ କରିଛି, ସେଥିପାଇଁ କ୍ଷମା ଚାହୁଁଛି ।’ ସ୍ୱାର ବି ମୁଁ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲି ନାହିଁ । ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ମେମ୍ ସାହେବ ଫେରି ଆସିଲେ ଓ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ମଟର ମଗାଇ ନେଇଛି । ଚା’ ଟିକିଏ ଖାଇବା ପରେ ବାହାରିଯିବା । ବାରଟାକୁ ଆଉ ମାତ୍ର ୧୫ ମିନିଟ୍ ବାକୀ ଅଛି ।’

ବାରଟା ବାଜିବାକୁ ୨୫ ମିନିଟ୍ ଆଉ ଆମେ ପାଗଲା ଗାରଦର ଫାଟକ ପାଖରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ସତକୁ ସତ ସୁପରିଣ୍ଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ଫାଟକର ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ନିଜେ ଆମର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଥାନ୍ତି । ଭାଷାଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ପରାବାରରେ ସେ କହିଲେ, ‘ହଁ, ମୁଁ ଜାଣେ । ବଡ଼ ସାହେବ ତାଙ୍କୁ ଆଣି ଏଠାରେ ୩୧ ଦିନ ତଳେ ଗୁଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ନାମ ସେ କହି ନାହାନ୍ତି, କି ରୋଗିଣୀ ବି କିଛି କହି ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ଯେତେଦୂର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷା କରିଛି, ସେ ପାଗଲା ନୁହନ୍ତି, ମନରେ ଖୁବ୍ ଗୁଡ଼ି ଲାଗିଯିବାରୁ ମୁଁକ ପାଲଟିଯାଇଛନ୍ତି । ମୋର ବଣ୍ଟାପ, କିଛି ଦିନ ବିଶ୍ରାମ ପାଇଲେ ଓ ଟିକିଏ ଅନୁକୁଳ ପରିବେଶରେ ରହିଲେ ସେ ସୁସ୍ଥ ହୋଇଯାଇପାରନ୍ତି ।’

ସେହେତାସା ସାହେବ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚୁପ୍ ଚୁପ୍ ପରାମର୍ଶ କରି କହିଲେ, ‘ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛା, କିଛି ଦିନ ଏଇ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ରଖାଇବେ । ସମ ଦୁଃଖୀ ସଙ୍ଗେ ରହିଲେ ତାଙ୍କର ମାନସିକ ଅବସାଦ, ଲଘୁ ହୋଇଯାଇପାରେ । ଫଳ ନ ହେଲେ ପୁଣି ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିବୁ ।’

ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ପରିଚୟ ପାଇ ସୁପରିଣ୍ଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ସାହେବ ସମବେଦନା ପ୍ରକାଶ କଲେ ଓ କହିଲେ, ‘ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଆଦେଶରେ ରୋଗିଣୀଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ିଦେବାରେ ମୋର ଆପଣା ହୋଇନପାରେ । ଆପଣ ଦୁହେଁ ଦୁଇଟା ଦସ୍ତଖତ ମାତ୍ର ଦେବାକୁ ହେବ ।’

ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ମେମ୍ ସାହେବ ଓ ମୁଁ ଯାଇ ଭାଷାଙ୍କ କୋଠା ଆଗରେ ଠିଆ ହେଲୁ । ସେ ତଳକୁ ମୁହଁ ଧୋଇ, ବସିଥିବା ଖଟର ଶେଯକୁ ଆଡ଼ିସୁଆନ୍ତି । ‘ଭାଷା’ ବୋଲି

ମୁଁ ତାଙ୍କ ଦେବା ମାତ୍ରେ ସେ ଚମକ ପଡ଼ି ମୋତେ ଗୁହଁଲେ ଓ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲା ପରି ଖଟରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସି ମୋତେ କୁଣ୍ଡାଇ ପକାଇଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ି ମୋର ଗ୍ରନ୍ଥ ଓଦା ହୋଇଗଲା । ମୋ ଆଖିରୁ ବି ଲୁହ ଗଡ଼ୁଥାଏ । ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ଆଖି ମଧ୍ୟ ଛଲ ଛଲ ହୋଇଥାଏ ବୋଲି ପରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି ।

ମୋ' ଠାରୁ ଆଖି ବୁଲାଇ ଭାଷା ଛନ୍ଦ ଛନ୍ଦ ହୋଇ ଗୁରୁ ଅଡ଼କୁ ଗୁହଁଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ହସ୍ତତାର ଲକ୍ଷଣ ଦିଶୁଥାଏ । ପରେ ଠଉରାଇଲି, ସେ ସେଇ ବଡ଼ ସାହେବଙ୍କୁ ଖୋଜୁଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଏକଥା ମନକୁ ଆସିଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଭୁମ୍ଭା ଭୁମ୍ଭା କରି ଆମ ନିଜ ଭାଷାରେ ଶୁଣାଇଦେଲେ ଯେ ଆମ ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ମହିଳାଟି ଆମର ପରି ଦୁଃଖୀ ; ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଦଙ୍ଗାରେ ନିଜର ପତିଙ୍କୁ ହରାଇଛନ୍ତି ।

ଏହା ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ଭାଷା ମୋ ପାଖରୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ ଓ ତାଙ୍କ ହାତ ଦୁଇଟିକୁ ନିଜର ଦୁଇ ହାତରେ ଧରି ନିଜର ମୁଣ୍ଡରେ ଓ ତା ପରେ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଲଗାଇଲେ । ଦୁହେଁ ସାକ ନୀରବ । ଏତିକିରେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ଭିତରେ କଣ ଗେଟାଏ ବୁଝାମଣା ହୋଇଗଲା ଯେ ଦୁହେଁ ସେତେ ଦିନ ଏକାଠି ରହିଲେ ପରସ୍ପର ସଙ୍ଗେ ଯୋଡ଼ି ହୋଇଗଲେ । ମୁଁ ଆଡ଼େଇ ହୋଇ ରହି ଏ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଉପସ୍ଥିତ ପରି ଭବିଷ୍ୟତ ପୂଜା କରିବାରେ ଲାଗିଲି ।

ସୁପରିନଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ସାହେବଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଆମେ ଆମ ମଟର ପାଖକୁ ଆସିଲୁ । ମଟର ଭିତରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେକେଟାରୀ ବସିବାରେ ଭାଷାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଭାବ ପୁଣି ଦେଖାଗଲା । ମେମ୍ ସାହେବ ଏହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାରୁ ଆମେ କୋଠିରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ଭାଷାଙ୍କୁ ମୋ ସଙ୍ଗେ ନିଜ କୋଠରୀକୁ ଗୁଡ଼ିଦେଇ ମେମ୍ ସାହେବ ବାହାର ବୈଠକ-ଖାନାରେ ସେକେଟାରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ରହିଲେ ।

ଭାଷା ପ୍ରଥମେ କେତେବେଳ ମୋତେ କିଛି ନ କହି ଖାଲି ମୋର ମୁହଁରେ ଦେହରେ ହାତ ବୁଲୁଥାନ୍ତି । ମୋର ଇଚ୍ଛାରେ ମଲ୍ଲୀ ମା ଖାଇବା ନିନିଷ ଆଣି ଦେଲା । ମୁଁ ତାହା ଭାଷାଙ୍କୁ ଖୁଆଇବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେବାରେ ସେ ନ ଖାଇ ମୋତେ ଖୁଆଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମୁଁ ଆପଣି ନ କରି ଖାଇଲି । ମୋର ମା ମନେପଡ଼ିବାରୁ ମୋ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ିବାର ଦେଖି ସେ ନିଜ ପଣତକାନରେ ଆଖି ପୋଛୁଦେଉଥାନ୍ତି । ଏତିକିବେଳେ ମେମ୍ ସାହେବ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଆମ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କୁ ଗୁହଁ ଟିକିଏ ଠିଆହେଲେ । ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ଜୁସ୍ତିର ଆଭାସ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି । ମୋର ଆପଣି ସତ୍ତ୍ୱେ ମୋତେ ଆଉ ଦି' ଗୁଣ୍ଡା ଖୁଆଇବା ପରେ ମୁଁ ଉଠି ଯାଇ ମୁହଁ ଧୋଇଲି । ମେମ୍ ସାହେବ ଭାଷାଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ବସିଲେ ଓ ସରବତ ମଗାଇ ଗ୍ଲାସେ ଭାଷାଙ୍କ ହାତକୁ ଦେଇ କହିଲେ, 'ତୁମେ ନ ପିଇଲେ ମୁଁ ପିଇବି ନାହିଁ ।' ଭାଷା କିଛି ନ କହିବାରେ ସେ ପୁଣି କହିଲେ, 'ଆଜିଠାରୁ ତୁମେ ଓ ମୁଁ ସବୁ ଦିନ ଏକ ସଙ୍ଗେ ଖାଇବା । ତୁମେ ନ ଖାଇଲେ, ମୁଁ ବି ଓପାସ ରହିବି ।' ଭାଷାଙ୍କ ମୁହଁରେ

ମୁହଁ ହାସ ଦେଖାଦେଲେ । ସେ ସରବତ୍ ଗୁପ୍ତକ ପିଇଲେ । ସେଇ ଦିନଠାରୁ ଏ ଦୁଇଜଣ ଖାଇବା ଶୋଇବା ସବୁ ବିଷୟରେ ଏକାନ୍ତ ସଙ୍ଗୀ ହୋଇଗଲେ ।

ଭାଷା ଶୋଇବା ପରେ ମେମ୍ ସାହେବ ମୋତେ ଡାକି ତାଡ଼ାଏ ନୋଟ୍ ଦେଲେ ଓ କହିଲେ, ‘ଆମର ଦୁଇଟା ମଟରରୁ ଗୋଟାଏ ସେହେଟାଗୁଡ଼ିକ ଦେଇଦେଲି । ବିଭୁଷଣ ସେଇ ଲେଉଟରେ ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ମୋତେ ଦାମ୍ ପରୁଣିଲା, ମୁଁ କହିଲି, ଆପଣଙ୍କର ସେହିକ ଦେବାକୁ ମନ, ଦିଅନ୍ତୁ, ସେ ଏତକ ଦେଇଛି ।’

ମୁଁ ଗଣିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତେ ସେ କହିଲେ, ‘ଗଣିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ବୁଝା ସମୟ ନଷ୍ଟ । ଏ ଟଙ୍କାତକ ସରିଲେ ଆମେ ବାରିବା ।’ ଏତକବେଳେ ମଲ୍ଲୀମା ଆସି ଆଉ ବିଡ଼ାଏ ନୋଟ୍ ଦେଲେ । ତାକୁ ବି ମେମ୍ ସାହେବ ମୋତେ ବଢ଼ାଇଦେଲେ । ବୁଢ଼ୀ କହିଲା, ‘ଆଉ କେତେ ବାଜା ରହିଛି ବୋଲି ସେ ବାବୁ କହିଲା । ଚାରିଟାବେଳେ ଆଣି ଦେଇଯିବ । ଆମର ସବୁତକ ଜିନିଷ ଚାଲିଯିବାକୁ ଘରଟା ଖାଁ ଖାଁ କରୁଛି ।’

ମେମ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ସବୁ ତ ଖାଁ ଖାଁ କରୁଛି, ଘରଟା କାହିଁକି ବାଜା ରହିବ ? ସେହେଟାଗୁଡ଼ିକ କହିଛି, ସେ ଦୁଇଜଣ ଜନ୍ମର ଆଣି ଅଳଙ୍କାରଗୁଡ଼ିକ ବିକ୍ରି କରିଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ । ସାମାନ୍ୟ କିଛି ତାରା ପାଇଁ ରଖି ବାଜା ସବୁତକ ଦେଇଦେବା ।’

ମୁଁ କହିଲି, ‘ମେମ୍ ସାହେବ ! ମୋର କିଛି ଅଳଙ୍କାର ଦରକାର ନାହିଁ । ମୋ ପାଇଁ କିଛି ରଖି ନାହିଁ ।’

ବରତ୍ତ ହୋଇ ମେମ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ଅଳଙ୍କାର କଥାରେ ତୋ’ର ମୁଣ୍ଡ ଘୁରାଇବା ଦରକାର ନାହିଁ ; କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ସାବଧାନ ! ତାରା, ଆଉ ଦିନେ ମୋତେ ମେମ୍ ସାହେବ ବୋଲି କହିବୁ ନାହିଁ । ସେ ବେଳା ଯାଇଛି । ମୁଁ ତୋର ଦିଦି । ମୋତେ ଦିଦି ବୋଲି ଡାକିବୁ ଓ ଦିଦି ପରି ମାନବୁ, ଜଣିଆ ।’ ମୁଁ କହି କହି ହୋଇ କାନ୍ଦି ତାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଡାଇ ପକାଇଲି । ସେ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇ ବୁଲାଇ କହିଲେ, ‘ତୋର ସୁଖ ଦେଖିପାରିଲେ, ମୋର ମନ ବହୁତ ଶୀତଳ ହେବ ।’ ଭାଷା ମୋ ଅଡ଼କୁ ସନ୍ତୋଷରେ ଚାହିଁଲେ, କହିଲେ, ‘ମୋର ମଧ୍ୟ ସେଇ କାମନା ।’ ମଣିଷର କାମନା ! ମୋର ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ଏତେ ଯତ୍ନଶୀଳ, ଏତେ ଦୟାଗୁଣ ଥିଲା ବୋଲି ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତେ କୁଅଡ଼ ? ଭାଷା ତ ଦିଦିଙ୍କ ପାଖରେ ଅଲିଅଳ ରିଅ ହୋଇ ଚଳିବାବେଳେ କିନ୍ତୁ ମୋ ମନରେ ସବୁବେଳେ ଆଶଙ୍କା ଥାଏ, ମୋ ପରି ଅଳକ୍ଷଣୀର ଏତେ ସୁଖ ଭାଗ୍ୟଦେବତା ସହବ ନାହିଁ ।

ସାହାହେଉ, ଜେଠା ମରିବା ଦିନୁ ମୂକ ହୋଇଯାଇଥିବା ଭାଷାଙ୍କ ଉଣ୍ଡରୁ ଚାରିପଦ କଥା ଶୁଣି ମୋ’ର ପେଟ ପୁରୁଣା । ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲି । ମୋ ବିଷୟରେ ସେ କ’ଣ ପଚାରି ବୁଝିବେ ବୋଲି ଆଶା କରି ରହିଲି । କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ରହିବା ଭାଷାଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇଯାଇଥାଏ ପରା ! ଦିଦିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖାଲି ଚାହିଁଖିରେ ଡାକ୍ତର କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥାଏ ; ଉଭୟେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ରହିନ୍ତି ।

ମଝିରେ ମଝିରେ ଦିନ ମତେ ପଦେ ଦି'ପଦ କହୁଥାନ୍ତି, ଭାବ ପ୍ରାୟ ସବୁବେଳେ ସନ୍ତୋଷପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୁହାଣୀରେ ମୋତେ ଟିକିଏ ଚାହିଁ ଥାନ୍ତି ମାତ୍ର । ଦିନକେ ପଦେ ଦି'ପଦରୁ ଅଧିକ କଥା ତାଙ୍କଠାରୁ ମିଳେନାହିଁ ।

ସାହେବଙ୍କ ମରବାର ଚତୁର୍ଥ ଦିନ ସଞ୍ଚାରେ ଦିନ ମୋତେ କହିଲେ, 'ତାରା ! କାଲି ସକାଳୁ ଆମେ ଏଠା ଛାଡ଼ିବା । ମୋ'ର ଲୁଗାପଟା ସବୁ ତ ଦିଆ ହୋଇ ସାରିଲଣି । ମୋର ଛେଦା ଶାଢ଼ୀ ୩ ଖଣ୍ଡ ଓ ଭାଙ୍ଗିର ୩ ଖଣ୍ଡ, ବୁଲ୍‌ବୁଲ ଦୁଇ ଗୁରୁଟା ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ସୁଟ୍‌କେସ୍‌ରେ ରଖିଦେବୁ । ତୋର ଲୁଗାପଟା, ପଇସା ଓ ଜିନିଷ ପତ୍ର ଗୋଟିଏ ଟ୍ରଙ୍କ୍‌ରେ ରଖିବୁ ; ବୁଲ୍‌ବୁଲ ଗୋଟିଏ ଭଲ ଟ୍ରଙ୍କ୍ ଓ କେତେଖଣ୍ଡ ଶାଢ଼ୀ ଦେବୁ । ତାଙ୍କ ନାତିର ବଧବା ବି ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧୁଛନ୍ତି । ଆମେ ଯିବା ଆମ ମଟରରେ । ଡ୍ରାଇଭରକୁ କହିଛୁ, ସେ ଆମକୁ ହରଦ୍‌ବାରରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ମଟରଟି ନେଇ ଚାଲିଆସିବ । ତା'ର ମନ ସେ ଆମ ପାରେ ରହନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଆମର ଏଡ଼େ ବଡ଼ ମଟର କ'ଣ ଦରକାର ? ମୁଁ ସ୍ବାଙ୍କ ଘରକୁ ଆଗ ହୋଇ ଏଇ ମଟରରେ ଆସିଥିଲି, ଯିବି ଏଇଥିରେ ; ବେଶ୍ ସେତିକି । ଡ୍ରାଇଭର ବିଚାର ଏ ଖଣ୍ଡ ଟ୍ୟାକ୍ସି କଲେ ଜୀବନ ତମାମ ଚଳିଯିବ । ଆମେରିକାନ୍ ହଜ୍‌ସନ୍ ଗାଡ଼ି, ନୂଆ ପରି ରହୁଛି । ଏଖଣ୍ଡ ବିକିଦେଲେ ବି ଦି'ଖଣ୍ଡ ଦେଖି ମଟର ଜଣିପାରିବ । ବିଦା କଲବେଳେ ତାକୁ କିଛି ଟଙ୍କା ବି ଦେବା । ସାହେବଙ୍କ ପାଖେ ବହୁତ ଦିନରୁ ରହୁଛି ।'

ତହିଁ ଆଉ ଦିନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଯାଇ ହରଦ୍‌ବାରରେ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ଡ୍ରାଇଭରର ଚେଷ୍ଟାରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଉତ୍ତାପର ଗଙ୍ଗାମାତାଙ୍କ କୂଳରେ ଅତି ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ମିଳିଗଲା । ଉତ୍ତା ଖୁବ୍ ବେଶି । କିନ୍ତୁ ଦିନ କହିଲେ, 'ସେଥିକୁ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ଆମେ ତ ବେଶିଦିନ ଏ ଘରେ ରହୁବା ନାହିଁ । ଦଶାହୁ କାର୍ଯ୍ୟ ସରିଲେ ଆମେ ରୁଷ୍‌କେଶ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଆଶ୍ରମରେ ରହୁବା । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଥମ କାର୍ଯ୍ୟ ମୋ ଦିହକୁ ଯାଇ ବାହାର କରିବା । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ବହୁତ କାମ । ପେନ୍‌ସନ୍ କାଗଜଟା ତାଙ୍କ ନାମରେ ଟ୍ରାନ୍ସଫର କରିବାକୁ ହେବ । ଶୁଦ୍ଧରେ ସେ ମଧ୍ୟ ମୋ ସଙ୍ଗେ ମିଶିବା ଦରକାର ।'

ସାହେବଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରତିମାସ ଆରମ୍ଭରେ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ୩ ଶହ ଟଙ୍କା ଖୁବ୍‌କ ପୋଷାକ ଆସେ । ଘେଉଁ ଠିକଣାରେ ଟଙ୍କା ଆସେ, ଯେଉଁ ଠିକଣାରେ ଯାଇ, ପହଞ୍ଚିବା ଦିନ ଓପରଓଲ ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲୁ । କିନ୍ତୁ ସେ ଠିକଣାରେ କେହି ନ ଥାନ୍ତି । ଘର ଖାଲି । ପାଖ ପଡ଼ିଶାରେ ଧରା ଧରଣ କରି ଘରର ମାଲିକଙ୍କ ପାଖେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ଦିନ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସରଗୁଣୀଙ୍କ ଖବର ପଚାରିବାରେ ସେ କହିଲେ, 'ଆପଣଙ୍କର ଯଦି କିଛି ଖବର ଦେବାର ଅଛି କେବେ ଆପଣ ଦେଇ ଯା'ନ୍ତୁ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖା ହେବ ନାହିଁ ।' ଦିନ ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଅନୁନୟ ବିନୟ କଲେ, ଗୁରୁତର ଖବର ତାଙ୍କୁ ଦେବାକୁ ଅଛି ବୋଲି କହିଲେ, ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରାଜାଦେଲେ ଘର ମାଲିକଙ୍କୁ ପୁରସ୍କାର ଦେବେ ବୋଲି ପ୍ରତ୍ନେଇନ ଦେଖାଇଲେ ଓ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଘର ଖାଲି ଥିଲେ ଉତ୍ତାରେ ରହୁବେ ବୋଲି କହିଲେ । ସ୍ବାଙ୍କ ପ୍ରଲେଭନରେ ନୁହେଁ, ସ୍ବାଙ୍କ ବିକଳଭାବ ଦେଖି ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଦୁଃସ୍ବ

ଟିକିଏ ଭରଲିଲ ବୋଧହୁଏ । ସେ ଦିବିଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ, ମୋ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଟିକିଏ ଇଚ୍ଛାକଣ ହୋଇ କହିଲେ ‘ମା ! ସେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟାକୁ ଖୋଜ ନାହିଁ । ସେ ବଧୂବା ହେବ ନାହିଁ କି ତୁମ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧତାରେ ଯୋଗ ଦେବ ନାହିଁ । ସେ ଏଠାରେ ଗୋଟାଏ ଲୋକକୁ ଧରି ରହୁଛି । ଆଗେ ଏଇ ଘରେ ଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଘରର ଭଡ଼ା ବଢ଼ିଯିବାରୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ତାଙ୍କୁ ଉଠାଇ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରେଟ ଘରେ ରଖାଇଛି । ତା’ର ଖୋରାକ ଟଙ୍କା ଆସିବାର ଖବର ପାଇଲେ ସେ ଏ ଠିକଣାକୁ ଆସି ମନିଅର୍ଥର ରଖେ । ତା’ପରେ ଚାଲିଯାଏ । ଏଥର ତ ଟଙ୍କା ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ, ସେ ଚଳିବ କେମିତି ? ସେ ତାକୁ ରଖିଛି, ସେ ତ ତା’ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ରଖିଛି । ଅଳ୍ପ ଦରମା ପାଇବା ଚାହୁଁଥିବାଟାଏ, ସ୍ତ୍ରୀ ଟଙ୍କାଯୋଗୁଁ ପିଲପିଲିକୁ ଚଳାଇ-ନେଉଥିଲା ।’

ଦିବି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, ‘ତେବେ ସେ ଲୋକଟିର ‘ଭାଉଁଟା’ ଓ ପିଲପିଲି ବି ଅଛନ୍ତି ।’

ଚୌଧୁରୀ ପାକୁଆ ପାଟିରେ ହସି ହସି କହିଲେ, ‘ଭାଉଁଟା କ’ଣ ବେଢ଼ାରେ ହାତ ଗଣ୍ଠି ପଡ଼ି ଭାଉଁଟା ହେବା କଥା କହୁଛନ୍ତି ? ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଆଉ ସେପରି ଭାଉଁଟା ଦରକାର କଣ ? ଏଇ ମାଲକନିଆ ଆଉଁଟା ପିଲ ହେଲେଣି, ଆଉ ଗୋଟାଏ ହେବ କି ହେଲଣି କେଜାଣି ? ଆପଣ ସ୍ତ୍ରୀ କଥା ଧାରୋ ଦିଅନ୍ତୁ, ନିଜ କାମରେ ନିଜେ ଯାନ୍ତୁ ।’

ଦିବି ଶହେଟଙ୍କାଆ ନୋଟ୍ ଖଣ୍ଡିଏ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଆଗରେ ଥୋଇ କହିଲେ, ‘ଆପଣ ଆମ ପାଇଁ ଯେଉଁ ପରୀକ୍ଷା କଲେ ସେଥିକୁ ଏ କିଛି ନୁହେଁ । ଅନୁଭବ କରି ଦିବିଙ୍କୁ ଖବର ଦେବେ, ସେ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଟିକିଏ ଦେଖା କରିବେ ।’ ଏହା କହି ସେ ଆମେ ଭଡ଼ା ନେଇ-ଥିବା ଘରର ଠିକଣା ଖଣ୍ଡେ କାଗଜରେ ଲେଖିଦେଲେ ।

ଚୌଧୁରୀ ଶହେ ଟଙ୍କାଆ ନୋଟ୍ ଖଣ୍ଡ ଚଉରୁ ଚଉରୁ କହିଲେ, ‘ମା ! ତୁମର ମୁଁ କିଛି କାମ କରି ନାହିଁ ; ତୁମ ଦିବିଙ୍କୁ ତୁମ ଠିକଣା ଦେଲେ ତୁମର ଭଲ ହେବା ଅପେକ୍ଷା ମନ ହେବାର ଆଶା ଅଧିକ । ମୋର ତୁମ ଟଙ୍କା ନେବାର ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ ରୋଗ ତ ଖାଉଛି ।’

ରୋଗ ନାମ ଶୁଣି ଦିବିଙ୍କ ମନରେ ଦୟା ହେଲା । ବୋଧହୁଏ ଆଉ ଦେବାକୁ ବିରୁଦ୍ଧ ସେ ଅନୁକମ୍ପାରେ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ, ‘ରୋଗ ! କି ରୋଗ ? ଚୌଧୁରୀ ହସି ହସି କହିଲେ, ‘ଏ ଦେହକୁ ମାମୁଲି ରୋଗ ଛୁଇଁ ପାରିବ ନାହିଁ । ମନର ରୋଗ, ମା ! ମନର ରୋଗ ! ଶହେ ଟଙ୍କା ତ ଡ଼କ୍ଟର କଥା, ଦଶଟଙ୍କା ନୋଟ୍ ଖଣ୍ଡେ, ମଇଲାରେ ପଡ଼ିଥିଲେ ବି ଗୋଟେଇ ନେବାକୁ ମୁଁ ପଛୁଏ ନାହିଁ ।’

ଦିବି ବିଷଣୁ ମନରେ ମୋ ସଙ୍ଗେ ମଟରକୁ ଆସିଲେ ; ନିଜ ମନକୁ ମନ କହିଲା ପରି କହିଲେ, ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକର ମନ ଦେବତାମାନେ ବି ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ପୁଣି ଲେଖା ହୋଇ ରହୁଛି । ଓଲଟା ଗାଈଙ୍କ ପରି ବାଡ଼ି ଡେଇଁବାର ଦୃଷ୍ଟି ତେବେ କ’ଣ ସଫଳର ଅଛି ? ପ୍ରଥମ ଯୌବନରେ ଓଲଟା ହୋଇ ଏବେ ମୁଁ ଖୁଣ୍ଟିମୁଲେ ବନ୍ଦୀ ନ ହୋଇ

ଶ, ଠିଆ ହେବାକୁ ଦିଆର, ଆଉ ଦିଦି, ପ୍ରଥମ ଯୌବନରେ ସମାଜର ନିଗଡ଼ରେ ରହି, ଫିଲ୍ଡରେ ବାଡ଼ି ଡେଇଁ ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି । ତଥାପି ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ଦେଖା ହେବା ଦରକାର । ହୁଏତ ମୋଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର କିଛି ଉପକାର ହୋଇପାରେ ।’ ମୁଁ କିଛି ନ କହି ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ବସିଥାଏ । ଏ ବିଷୟରେ ମୋର କହିବାକୁ କିଛି ନ ଥାଏ ।

ଦଶାହ ଦିନ ପାଇଁ ଦିଦି ଭାରି ଆସ୍ଥାକନ କରିଥାନ୍ତି । ହରଦ୍ୱାରରେ ଘେରେ ସାଧୁ ସନ୍ଥ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ହୋଇଥାଏ । ଦୁଃଖୀ ରଜ୍ଜୀ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ଜମିବେ ବୋଲି କଳନା କରି ଦଶହଜାର ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ପୁରୀ, କଟକ ଓ ହାଲୁଆର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଜଣେ ପଣ୍ଡା, ଜଣକୁ ଦେଉଟଙ୍କା ରେଟ୍ରେ ପନ୍ଦର ହଜାର ଟଙ୍କା ନେଇ ଏ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ଦେବେ ବୋଲି ଭାରି ନେଇଥାନ୍ତି । ଆମେ ଯେଉଁ ପ୍ରକାଶ୍ୱ ଘର ଆଉ, ତହିଁରେ ୩୦ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲି ଲାଗି ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ଦିଆର ହେଉଥାଏ । ସ୍ତ୍ରୀ ବାହାରେ ପ୍ରାୟ ୧୦ ହଜାର ଟଙ୍କାର ଲଗା କମ୍ପୁଲ ଆସି ଗୋଟାଏ ଘରେ ଜମା ହୋଇଥାଏ । ଦ୍ରାଘିମାନଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣ ଦେବାରେ ପାଞ୍ଚହଜାର ଟଙ୍କା ହେବ ବୋଲି ଅଟକଳ ହୋଇଥାଏ ।

ଦଶାହ ଦିନ ପ୍ରାୟ ଏଗାରଟା ବେଳ, ଦିଦି ଗଙ୍ଗାଦ୍ୱାରକୁ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥାନ୍ତି । ଭାବ ଓ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯିବାକୁ ଦିଆର ହେଉଥାଉ । ମଲ୍ଲୀମା ସି ସି ହୋଇ ଦିଦିଙ୍କ ଲାଖକୁ ଆସି କହିଲେ, ‘ମା, ବଡ଼ମା ! ଗୋଟାଏ କିଏ ତାଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଆଣି ଏ ଘର ଭିତରେ ଗୁଡ଼ିଦେଇ ବାହାରେ ଟହଲ କରୁଛୁ । ତାଙ୍କୁ ଡାକିବ ?’

ଦିଦି କହିଲେ, ‘ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଡାକ ନ ଆଣି, ମୋତେ ପଚାରିବାକୁ ଆସୁଛି କ’ଣ ?’ ମଲ୍ଲୀମା ଚାଲିଗଲ । ମୁଁ ବ ସେ ଘରୁ ଉଠି ଉପର ମହଲର ବାରଣ୍ଡାକୁ ଗଲିଭାରି ଏ ଦୁହଙ୍କ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବେଳେ ପାଖରେ ରହିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାବି । ଭାବ ସେତେବେଳକୁ ଗୋସଲଟାନାକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି ।

ମୁଁ ବାରଣ୍ଡାରେ ଚାଲି ଚାଲି ତଳେ ଧର୍ମତର ମାରୁଥିବା ଜଣେ ଲୋକ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଯିବାରେ କାବାକାଠ ହୋଇଗଲି । ସେ ତ ବ୍ରାହ୍ମଣମଣ୍ଡାଙ୍କ ସେଇ ସେହେଟାଣ୍ଡା ଯେ ଆମକୁ ପାଗଲାଟାନାକୁ ନେଇଥିଲେ, ଦିଦିଙ୍କର ସବୁ ଜିନିଷପତ୍ର ବିକାଇ ଦେଇଥିଲେ, ତାଙ୍କ ସାନ ମଟରଟା ନେଲେ । ଘର ଭିତର ଆଡ଼କୁ ପଶି ଆସି ପୁଣି କୌତୁହଳୀ ହୋଇ ଚାଲିଲି । କିନ୍ତୁ ସେ ତ ଥିଲେ ଦେଖିବାକୁ ଫର୍ସା ଫିଟ୍‌ଫାଟ୍ ; ଆଉ ସେ କାଲିଆ, ଲୁଗା ପଟାର ଫେପାଟୀ ନାହିଁ, ମୁହଁର ଚେହେରାରେ ତେଜ ନାହିଁ—କମିତି ସ୍ବେର ପରି ଲଜ୍ଜ ଲଜ୍ଜ ତଳ । ମୁଁ ଛୁପି ଛୁପି ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଅରେ ତାଙ୍କର ନଜର ମୋ ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲା । ମୁଁ ପଛକୁ ଲାଗିଗଲି, କିନ୍ତୁ ଅନୁଭବ କଲି ସେ ନିର୍ନିମେଷ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୋତେ ଚାହିଁ ରହିଛନ୍ତି । ଲୋକଟାକୁ ମୋର ଯେତିକି ଭୟ ହେଲା, ସେତିକି ଜିଦ୍ ହେଲା ସ୍ବାର ଗତିବସ୍ତୁ ଆହୁରି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାକୁ ।

ଏତିକିବେଳେ ଦିଦି ମୋତେ ଡାକିବାର ଶୁଣି ମୁଁ ଯାଇ ତାଙ୍କ ପାଖେ ଯୁକ୍ତିସିନ୍ଧେ ସେ କହିଲେ, ‘ଯେଉଁ ବଡ଼ ମମ୍ମ ସାହେବଙ୍କ କଥା ମୁଁ ତୋତେ କହିଥିଲି, ସେ ସେଇ—

ତୋ'ର ବଡ଼ ଦିଦି । ସ୍ବାକ୍ଷର ଟଙ୍କା ଦରକାର, ଦେ ।' କେତେ ଟଙ୍କା ନ ଶୁଣି ମୁଁ ଚାହିଁ ରହିଲି ।

ଦିଦି ପଚାରିଲେ, 'ଦିଦି, କେତେ ଦେବ ?'

ସେ କହିଲେ, 'ମୁଁ କ'ଣ କହିବି, ଭଲ ! ତୁ ଯେତେ ଦେଇପାରିବୁ ଦେ । ମୁଁ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଛି ଯେତେ ଦେଲେ ବି କାଲିକୁ ନିଅନ୍ତି । ଶହେ ଟଙ୍କା ଦେ ।' ଟିକକ ପରେ କହିଲେ, 'ମୋତେ ଲେଡ଼ି ଭୁଲି କଲୁ । ମୁଁ ଯେଉଁ ରାକ୍ଷସ ହାତୁଡ଼େ ପଡ଼ିଛି, ତା'ର ନଜର ତୋ ଉପରେ ପଡ଼ିଲେ, ତୋର ସଙ୍ଗନାଶ । ଏ ଘର ଗୁଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ପଳା । ତା'ର ନଜର ଏ ଘର ଉପରେ ପଡ଼ିବଣି ।'

ଦିଦି କହିଲେ, 'ଦିଦି ! ମୋ ପାଇଁ ଦୁଃଖ କର ନାହିଁ । ମୁଁ ନିଜକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରେ ସମର୍ପି ଦେଇଛି । ମୋର କେହି କିଛି ଅନିଷ୍ଟ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତୁମ ପାଇଁ ମୋର ଚିନ୍ତା । ତୁମେ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଗଙ୍ଗାଦ୍ବାରକୁ ଯିବ ନାହିଁ ?'

ସେ କହିଲେ, 'ଛ' ମାସ ଆଗରୁ ପଚାରିଥିଲେ ଯାଇଥାନ୍ତି । ମୋ'ର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଲୁଚାଇ ଭଲ ମଣିଷ ପରି ମୁଁ ତୋ ସାଙ୍ଗେ ଯାଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଆଉ ପାରିବି ନାହିଁ । ମନ ଛୁ ହୋଇଗଲାଣି । ରାକ୍ଷସ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବ । ଯେଉଁ ଦିନୋଟି ପାପର ବୋଝ ମୁଣ୍ଡାଇଛି, ସେ ଘରେ ଅଥୟ ହେବେଣି । ମତେ ଭୁଲି ଯାଆ, ଭଉଣୀ ! ମୁଁ ଆଉ ଆସିବି ନାହିଁ । ମୋତେ ସେ ଯଦି ସୁଖି ଏଠାକୁ ଠେଲିବ, ମୁଁ ଦଉଡ଼ି ଲାଗେଇଦେବି । ତୁ ବି ମୋତେ ଆଉ ଖୋଜିବୁ ନାହିଁ ।'

ଦିଦି ତାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଡେଇ ପକେଇଲେ, କହିଲେ, 'ହୁ, ଏମିତି କଥା ଆଉ ଦିନେ ମନରେ ଚାଲୁନାହିଁ ।' ମୋତେ ଆଜୁଠିରେ ସଙ୍ଗେତ ଦେଲେ ଦିନିଶହ ଟଙ୍କା ଆଣି-ଦେବାକୁ ।

ବଡ଼ ଦିଦି ଟଙ୍କାକୁ ଦି'ଠା କରି ଅଣ୍ଟାରେ ଖୋପି ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇଗଲେ । ମୁଁ ଦିଦିଙ୍କୁ କିଛି ନ କହି, ବାରଣ୍ଡାକୁ ଚାଲିଗଲି ଲୋକଟାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାକୁ । ଏଇ ତେବେ ସେଇ ରାକ୍ଷସ, ପର ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଧରି ଘର କରୁଛି ।

ବଡ଼ ଦିଦି ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇବା ମାତ୍ରେ ସେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଇଟିକିରୁ ଜଣାପଡ଼ିଲା, କେତେ ଟଙ୍କା ଆଣିଲା ଦେ ବୋଲି ମାଗୁଛି । ବଡ଼ ଦିଦି ଅଣ୍ଟାରେ ଗୋଟିଏ ଠା'ରୁ ଟଙ୍କା କାଢ଼ି ତା' ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦେଲେ । ସେ ଦୁଇଟା 'ଏକ୍କା' ଡାକିଦେଲା । ଗୋଟାକରେ ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କୁ ବସାଇ ଗୁଡ଼ିଦେଲା ଓ ଆଉ ଗୋଟାକରେ ଆପେ ବସି ଅନ୍ୟ ଦିଗକୁ ଚାଲିଲା—ମୋର ମନେହେଲା ମଦ ଖଟିକୁ ଯାଉଛି । ସେ ସିଦ୍ଧା ପରେ ମୁଁ ଘର ଅଡ଼କୁ ମୁହଁ ଫେରାଇବା ବେଳକୁ ଦେଖିଲି, ଦିଦି ମୋ'ର ପଛରେ ଠିଆହୋଇ ସେଇ ତା'ର ଅଡ଼କୁ ଚାଲିଲା । ଘରକୁ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ସେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଘାଣ୍ଟିଆ ପ୍ରଡ଼ିଲେ ।

(୧୪)

କାଲି ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଡ଼ିଥିଲା, ଆଜି ସମସ୍ତେ ଏକାଠି ହେବା ମାତ୍ରେ, ଅନ୍ୟ କିଛି ଆଲୋଚନା ନ କରି ସେଠାରୁ ତାରୁର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ପଢ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲି ।

“ବଡ଼ ଦିନ ପ୍ରଥମଥର ଟଙ୍କା ନେଇଯିବାର ଗୁରୁପାଞ୍ଚ ଦିନ ପରେ ପୁଣି ଥରେ ଆସିଲେ । ଏଥର ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆଉ କେହି ଆସିନାଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଆମେ ସମସ୍ତେ କାବା କାଠ ହୋଇଗଲୁ । ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବା କଷ୍ଟ ହେଉଥାଏ । ମୁହଁରେ ଦୁଇ ଗୁରୁ ଜାଗା ଗୋଟି ଲାଗିଲା ପରି ଦିଶୁଥାଏ । ମୁହଁ କଳା ପଡ଼ିଯାଇଥାଏ । ଦେହ ଅଧେ ଶୁଖିଯାଇଥାଏ । ଦିନ କହୁଥିଲେ, ସେ ଦେଖିବାକୁ ଥିଲେ ଭାରି ସୁନ୍ଦର, ତାଙ୍କ ନିଜଠାରୁ କେତେ ନା କେତେ ଗୁଣ ସୁନ୍ଦର । ମୁଁ ଆଜିଯାଏଁ ଯେତେ ମାଇକିନିଆ ଦେଖିଥିଲି ସେ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଦିନ ସୁନ୍ଦର ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କଠାରୁ ପୁଣି ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର କେହି ହୋଇପାରେ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ହେଉନଥିଲା । ଆଜି ବଡ଼ ଦିନକୁ ଦେଖି ଏକଥା ସତ ହୋଇଥିବ ବୋଲି ବିଚାରୁଛି । ପାଞ୍ଚଦିନ ପୂର୍ବେ ସେ ଯେମିତି ଦିଶିଥିଲେ, ତହିଁର ଶହେ ଭାଗରୁ ଭାଗେ ରୂପ ବି ତାଙ୍କର ନ ଥାଏ । ପୂର୍ବେ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ସହ୍ୟ, ମନସ୍ତାପ ଭୋଗ କେତେ ରୂପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଥିବ ଅନୁମାନ କରି ।

ଦିନ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ କିଛି ନ କହି ପାଖକୁ ଭିଡ଼ି ନେଇ ବସେଇଲେ । ଦୁହେଁ ଯାକ ତୁଳନାହୀନ ଦଣ୍ଡେ ବସିବା ପରେ ମୁଁ ଓ ଭାଷା ସେ ଘରେ ଅଛୁ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କର ନଜର ପଡ଼ିଲା । ଭାଷା ଉଠିପଡ଼ି ଅନ୍ୟ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ବାହାରୁଥିଲେ । ମୁଁ ବି ବିଚାରୁଥିଲି ଭାଷାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ କ’ଣ ଗୋଟାଏ ଆଲରେ ଚାଲିଯିବ । କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ଦିନ ଭାଷାଙ୍କୁ ଠାରିଲେ ବସିବାକୁ । ପୁଣି କିଛି ସମୟ ଗଲାବୁ ସେ ଦିନକୁ କହିଲେ, “ଜଳ, ଆଉ ସଞ୍ଜାଳ ହେଲ ନାହିଁ ବୋଲି ପଲେଇ ଆସିଛି । ସେ ଦି’ ପହରେ ମୋତେ ବାହାରୁ ଶିକୁଳ ଦେଇ କୁଆଡ଼େ ଯାଇଛି । ପଡ଼ିଶାଘରର ଝିଅଟି ଦୁଆର ଫିଟାଇ ଦେଲା । ସେ ଆସି ମୋତେ ଯଦି ନ ଦେଖିବ, ତେବେ ଏକଠାକୁ ପୁଣି ଆସିପାରେ । ତୁମେ ଏଠେଇ ରହିଲେ, ମୁଁ ଶାନ୍ତି ପାଇବି ନାହିଁ କି ତୁମେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ରହିପାରିବ ନାହିଁ ।”

ଦିନ କିଛି ବୁଝିନପାରି ବାଲୁ ବାଲୁ କରି ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁଥାନ୍ତି । ମଝିରେ ସେ ମୋତେ ଇଙ୍ଗିତ ଦେଲେ, ଜଳଖିଆ କିଛି ଆଣିବା ପାଇଁ । ଘରେ ସବୁବେଳେ କିଛି ସାମଗ୍ରୀ ମହଜୁଦ୍ ରଖିଥାଉଁ । ଅତିଥ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସବୁବେଳେ ଆସୁଥାନ୍ତି । ବହୁତ ବଳେଇବାରେ ବଡ଼ ଦିନ ଦି’ ଗୁରୁଟା ମିଠା ଓ ନିମିକ୍ସ ଖାଇ ଏକାଥରକେ ଦୁଇଗୁଣ ପାଣି ପିଇଲେ । ଟିକକ ପରେ ସାଷ୍ଟମ ହୋଇ ତାଙ୍କ କଥା କହିଲେ । ତାଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲୁଁ, ଏବେ ଦୁଇତିନ ଦିନ ହେଲା

ରକ୍ଷସଟା ତାକୁ ସବୁବେଳେ ବାଡ଼ଉଛି । ତା'ର ଜିଦ୍ ବଡ଼ ଦିଦି ପୁଣି ଆମ ଏଠିକୁ ଆସି ଆଉ ପଇସା ନେବେ । ବଡ଼ ଦିଦି ତାକୁ କହିଲେ, 'ନିତାନ୍ତ ଯଦି ପଇସା ପାଇଁ ଯିବି ତେବେ ମାସକେ ଥରେ ଯିବି, ସେ ତ ନ ଥିଲେ, ଚଳୁଥିଲା । ସେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ, ତାଙ୍କ ମନକୁ ଦୟା କରି କିଛି ଦେଲେ ନୋଲି ଥରକୁ ଥର ତାଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ କରିବା ଭଲ ହେବ ନାହିଁ ।' 'ଭଲ ମନ୍ଦର ତୋର ଏତେ ବିରକ୍ତ ! ଯା, ଟଙ୍କା ଆଣ ; ନ ହେଲେ, ତୋତେ ଠିକଣା କରିବି । ତାକୁ ବି ଠିକଣା କରିବି' ବୋଲି ସେ ଡରେଇଛି । ଆହୁରି ରାଗବେଳେ କହୁ କହୁ କହିଛୁ ତାର ସାଙ୍ଗ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଆସିଲେ ତା' ସାହାଯ୍ୟରେ ତୁମର ସବୁ ଲୁଚି ନେଇ ଯିବ । ତା' ସାଙ୍ଗ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଲୋକ ପାଖେ ଚାଲି କରିଛୁ । ତା'ର ଝିଅ ସାଙ୍ଗେ ସ୍ଵାର ଭାରି ଭାବ । ସେଇ ଯୋଗୁଁ ସେ ଏଡ଼େ ବଢ଼ିଆ ହୋଇଛି ଯେହୁରଦ୍ଦାରର ପୁଲିସ, ହାକିମ, ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ବି ତା' ହାତ ମୁଠାରେ ଅଛନ୍ତି ।

ଏ ସବୁ କହିସାରି ବଡ଼ ଦିଦି କହିଲେ, 'ଇଲ ! ତୁ ଏ ସ୍ଥାନରୁ କୁଆଡ଼େ ଚାଲି ଯା ।' ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, 'ତୁ, ତୁ ସ୍ଵାକୁ ଟିକିଏ ଚାହା, ମା ! ସେ ବଡ଼ ଜିଦ୍‌ଖୋର । ସ୍ଵାର କାହାକୁ ଭୟ ନାହିଁ । ଆଜିକାଲି ଯେଉଁ କାଲି ହୋଇଛି, ସବୁବେଳେ ଡର ମରି ରହୁଲେ ଯାଇ କେଜାଣି ବଞ୍ଚିହେବ । ପୁଣି ତମର ମୁରବି ହୋଇ କେହି ନାହିଁ । ଦିଲ୍ଲୀର ସେ ଲୋକଟାର କଥା ଶୁଣି ମୋର ରକ୍ତ ଶୁଖିଯାଇଛି । ସ୍ଵା ଭିତରେ ସେଇଟା ଦିନେ ଆସିଥିଲା । ସ୍ଵା ସାଙ୍ଗେ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ବହୁତ ଫୁଟ୍‌ଫାସ୍ ହୋଇ ଗଲା ।' ଏକଥା ଶୁଣି ମୋର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସେଇ ସେଡେଟାସ ମନେ ପଡ଼ିଗଲେ । ବଡ଼ ଦିଦି ଯେଉଁ ଦୁର୍ଘଟଣାର ହାତୁଡ଼େ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ସେଡେଟାସ କ'ଣ ତା'ର କ'ଣ ହୁଅନ୍ତି ! ଦୁଇଜଣଙ୍କ ଚେହେରାରେ ମୁଁ ସାଦୃଶ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲି ।

ଦିଦି ଟିକିଏ ମାସ ବଳିତ ନ ହୋଇ କହିଲେ, 'ଦିଦି, ମୋପାଇଁ କିଛି ଭାବନା କରନାହିଁ । ମୁଁ ଯେତେଦିନ ଅଛି, ତୁମର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି । ମୋର ଯାହା ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇ ସାରିଛି, ତହିଁରୁ ଅଧିକ ଆଉ କଣ ହେବ ଯେ ମୋର ଡର ?' ମୁଁ ଦିଦିଙ୍କ ମୁହଁକୁ ବଳବଳ କରି ଚାହିଁ ରହିଥାଏ । ସ୍ଵାଙ୍କର ବୟସ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ମନରେ ଟିକିଏ ହେଲେ ଭାବନା ନାହିଁ । ଭାଗ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦ ଓ ବିପଦରେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ବହୁତ ସମୟରେ ଚାହିଁଛି । ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଶୁବ୍ କମ ହୁଏ । ଏଇ ରୁହାଁ ରୁହାଁରେ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ମନର କଥା କୁହାକହି ହୋଇଯାନ୍ତି ।

ଦୁଇଜଣ ଟଙ୍କା ଆଣିବାକୁ ମୋତେ କାସାସ ଦେଇ ଦିଦି ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କୁ କହିଲେ, 'ଦିଦି, ଏଥର ଯେଉଁ ଦିନ ଆସିବ ତୁମ ପିଲାଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ଆଣିବ । ପିଲାଟିଏ ଦେଖିଲେ ମୋତେ ବଡ଼ ସୁଖ ଲାଗେ । ଆମର ତ ଯାହା ହେବାର ହେଲାଣି, ଆଗକୁ ଯାହା ଅଛି ହେବ । ପିଲାଟିମାନଙ୍କର ଟିକିଏ ଯତ୍ନ ନେବା ।' ବଡ଼ ଦିଦି ଟଙ୍କା ନେଇ ଚାଲିଗଲେ ।

ହମେ ଆମ ଘରଟା ସେ ସାକରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଆସି ଭିତ୍ତି ପୁଞ୍ଜାଏ ମାଗିଲା, ତାକୁ ଖାଇବାକୁ ମିଳିଲା, ଲୁଗା ମିଳିଲା ଦେଖି ଭିତ୍ତିର ଦୁଆର ଗୁଡ଼ିଲେ

ନାହିଁ । ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ନେପାଳୀ ଦରୁଆନ୍ ପାଖରେ ପ୍ରତିଦିନ ପାଞ୍ଚସେର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଟା, କିଛି ଚାଉଳ, ପାଞ୍ଚ ଯାତଣଣ ଲୁଗା ରଖା ହୁଏ । ସେ ତା ବବେନାରେ ସ୍ୱାକୁ ବାଣ୍ଟେ । ସରିଗଲେ ଆଉ ନାହିଁ, ନ ହେଲେ କାଲିକୁ ଆସ ବୋଲି କହି ଫେରାଇଦିଏ ।

ଦିନେ ମୋତେ ତାଙ୍କ ଦିବ୍ୟ କହିଲେ, ‘ତରା, ଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା ପାଖରେ ରହିବାରୁ ଶଂକା ହେବାର କଥା । ସ୍ୱାକୁ ବେଗେ ସାରିଲେ ଆମେ ରକ୍ଷା ପାଇବା । ଟଙ୍କାତକ ସରିଲେ ଆଉ ବାକୀ ରହିବ ଇଚ୍ଛୁର ରକ୍ଷା କରିବା । ଟଙ୍କା ପାଖରୁ ଗଲେ ଇଚ୍ଛୁର ରଖିବାରେ ଭଗବାନ ସହାୟ ହେବେ । ପଇସାକୁ ଯେ ଜାବୁଡ଼ି ବସନ୍ତି, ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କଠାରୁ ଦୂରରେ ରହି, ପଇସାରେ କ’ଣ ହେଉଛି ଦେଖିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରନ୍ତି । ଆଖିଲୁ, ଆମର ଆଉ କେତେ ଅଛି ଦେଖିବା’ ।

ଦିନଜଣାକ ଗଣାଗଣି କରି ନୋହୁଡ଼ାକ ଥାକ ଥାକ କରି ରଖିଲୁଁ । ଆଜିଯାଏଁ ଟଙ୍କା ମୁଁ ଗଣି ନ ଥିଲି କି କେତେ ଟଙ୍କା ଅଛି କଲି ନ ଥିଲି । ମୁଁ ଅଣ୍ଟାରେ ଗୁଡ଼ାଇ ଯାହା ଆଣିଥିଲି ତାକୁ ଗଣିବାରେ ସେ ହେଲ ଚାରିହଜାର ଟଙ୍କା । ଆଉ ଦି’ ସେତିକି ସେଥିରେ ମିଶାଇ ଦିବ୍ୟ କହିଲେ ଏତତକ ଆମର ନଜର । ଏତକ ଆମେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ସାରିଲ ବେଳକୁ ଭଗବାନ୍ ଆମ ପାଇଁ କାମ ଖଞ୍ଜିଦେବେ । ସ୍ୱା ବାଦ ଆଉ ରହିଲ ସତ୍ତର ହଜାର ଟଙ୍କା । ସେଥିରୁ ପରୁଲିଶ ହଜାର ଆଡ଼େଇ କରି ରଖି ଦିବ୍ୟ କହିଲେ, ‘ଦିବ୍ୟ ପିଲା ତିନୋଟିଙ୍କ ପାଇଁ ଏତକ ରଖିବା । କମିତି ରଖିବା ସେ ବିଷୟରେ ଏଠାକୁ ଆସି ଯେଉଁ ଘରବାଲି ସାଙ୍ଗେ ଆଗ ଦେଖା ହୋଇଥିଲା ତାରି ସଙ୍ଗେ ପରାମର୍ଶ କରିବ । ବାକୀ ପଚାଶ ହଜାର ସବ୍‌ସାଇଡ଼ ସମ୍ପତ୍ତି । ଏଇଥିରୁ ବଡ଼ଭାଗ ଦିବ୍ୟଙ୍କର ବୋଲି ବିଚାରୁଛି ।’

ତହିଁ ଆରଦିନ ସକାଳୁ ସେଇ ଶେଫ୍ ପାଖକୁ ଗଲୁ । ସବୁ କଥା ଶୁଣି ସେ କହିଲେ ‘ମା ! ଏତେ ଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା ମୋ ପାଖରେ ଥୋଇଦେଇ ଗଲେ ମୋର ଯଦି ଲୋଭ ହୁଏ ? ଯେଉଁ ପିଲାଟିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱାକୁ ରଖୁଛି ସେ ସାବାଳକ ହେଲେ ଯାଇ ଟଙ୍କା ପାଇବେ । ସେତେବେଳକୁ ମୁଁ ଥିଲେ ତ ! ସେମିତି ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଯଦି ସରକାରୀ ବ୍ୟାଙ୍କରେ ଟଙ୍କା ନ ରଖିବେ, ତେବେ ମୋର ଇଚ୍ଛା, ଆମ ସଂପ୍ରଦାୟରୁ ସବୁ-ଲୋକ ଦି’ଜଣ ମୋସାଙ୍ଗେ ରଖିବା । ଆମ ଦିନଜଣଙ୍କ କିମ୍ବା ଟଙ୍କା ରହିବ, ବେପାରରେ ଲାଗିବ । ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଇଚ୍ଛୁ ମୁନାଫା ମଧ୍ୟ ମୁଲ ଟଙ୍କାରେ ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ମିଶୁଥିବ । ଦୁଇଗୁଣ ଦିନ ପରେ ମୁଁ ଏକଥା ଠିକଣା କରୁଛି ।’

ବଡ଼ ଦିବ୍ୟ ପିଲାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଦିନ ଆଣିଲେ, ସେଦିନ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ନୂଆ ଜାମା ଫେଶ୍ଟି କରାଇ ତାଙ୍କୁ ଧରି ସମସ୍ତେ ଶେଫ୍‌ଙ୍କ ଗହଳକୁ ଗଲୁ । ଶେଫ୍ ବାକୀ ଦୁଇଜଣ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଡକାଇଲେ । ଗୋଟିଏ ଫଟୋଗ୍ରାଫର ଡକାହୋଇ ପିଲାଙ୍କର ଫଟୋ ଉଠିଲା—ଗୋଟାଏ ଦିନଜଣଙ୍କର ଏକାଠି ଓ ବାକୀ ତିନୋଟି ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଅଲଗା ଅଲଗା । ବଡ଼ ଦିବ୍ୟଙ୍କୁ ପରୁର ପିଲାଙ୍କ ନାମ, ରହିବା ଜାଗାର ଠିକଣା

ଇତ୍ୟାଦି ଗୋଟାଏ ଖାତାରେ ଟିପାଗଲା । କଣ ପାଇଁ ଏସବୁ ହେଉଛି ବଡ଼ଦିଦିକୁ ଦିଦି କହୁନଥାନ୍ତି । ଆମେ ସବୁ ବସାକୁ ଫେରିଲୁ । ବଡ଼ଦିଦିକୁ କିଛି ଟଙ୍କା ଦେଇ ବିଦାୟ ଦେଲା ପରେ ଦିଦି ମୋତେ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ପୁଣି ଶେଓଙ୍କ ଗହକୁ ଗଲେ ଓ ପରୁଲିଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ତାଙ୍କ କିମ୍ବା ଦେଇ ଚାଲି ଆସିଲେ । ଆସିଲା ବେଳେ ଶେଓ କହିଲେ, ‘ମା ! ତୁମେତ ସଂସାରବାହାର କାମ କରୁଛ । ଖଣ୍ଡେ ରହିବୁ ହେଲେ ମୋଠାରୁ ନେଇ ରଖି-ଆଅ । ଆଜିକାଲି ଦୁନିଆର ହାଲତ ଖରାପ ।’ ଦିଦି କହିଲେ, ‘ତଥାପି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛି, ଦୁନିଆଁରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଲଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ବାପ ପରି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛି । ଯଦି ଆପଣ ବିଶ୍ୱାସ ନ ରଖିଲେ ତେବେ ସେଇ ପିଲାଙ୍କର ଯାହା କ୍ଷତି ସିନା ହେବ, ମୋର କଣ ହେବ ? ଯଦି ଏଥରେ ତାଙ୍କର ଦୁଃଖ ନ ଯିବ ତେବେ ଜାଣିବା, ତାଙ୍କ କଥାରେ ଦୁଃଖ କି ଭଗବାନ ରଖିଥିଲେ ।’ ଶେଓଙ୍କ କିଛି ନ କହି ଦିଦିକୁ ହାତ ଯୋଡ଼ିଲେ, କହିଲେ ‘ମା’ ଯାହାର ମନ ଯେତେ ତାହାର ପ୍ରଭୁ ତେତେ । ଏଡ଼େ ସ୍ଥିତିରେ ଯେଉଁ ଟଙ୍କା ଆୋଇଦେଇ ଗଲା ତାର ଫଳ ନିଶ୍ଚୟ ଫଳିବ । ମଝିରେ ମଝିରେ ଆସି ମୋତେ ଟିକିଏ ଦର୍ଶନ ଦେଉଥିବ । ପିଲାଟିମାନଙ୍କୁ ଧରି ତାଙ୍କ ମା ବି ବେଳେ ବେଳେ ଆସିବେ ।’

ଆଉ ଦିଗୁର ଦିନ ପରେ ବଡ଼ଦିଦିକୁ ଦିଦି କହିଲେ, ତାଙ୍କର ‘ସ୍ୱାମୀ’ଙ୍କୁ ପଠାଇ ଦେବାକୁ । ସେ ଲୋକଟା ଆସିବାରେ ଦିଦି ମୋତେ ଓ ଶୁଷ୍କାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଘରକୁ ଯିବାକୁ କହି ଏକୁଟିଆ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହିଲେ । ପ୍ରାୟ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ଚାଲିଗଲା । କଣ କଥାବାତ୍ସା ହେଲା ମୁଁ କିଛି ଜାଣିଲି ନାହିଁ । ଗଲାବେଳେ ଦିଦି କହିଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁଙ୍କୁ ପରୁଣ ଟଙ୍କା ଦେ । ପ୍ରତି ସାମସାର ଦିନ ସେ ପରୁଣ ଟଙ୍କା ନେବେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ ସନ୍ଧି କରିଛି ସେଇ ସନ୍ଧିରେ । ଦରୁଆନକୁ କହିଦେ, ସ୍ୱାଙ୍କର ଯେତେବେଳେ ଇଚ୍ଛା ଆସିବେ ।’ ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁଙ୍କୁ କହିଲେ, ଆପଣ ସ୍ୱାର ବି ହେଲେ ଭୁଲୁଛ । ଆପଣଙ୍କର ଗଲାଭାଉଜ ବି ଜଣେ ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପଳାପୁତ୍ର ଲାଗିଥିବ । ଆଉ ଦିନେ ସାକ୍ଷାତ ହେବ । ଗଲାବେଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁ କହିଲେ, ମା, ତୁମକୁ ମୁଁ ଶାଳୀ ଲେଖା କରିପାରିବି ନାହିଁ । ତୁମ କଥା ଅନୁସାରେ ଚଳିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି । ଯଦି ନ ପାରିବି ତେବେ ଆଉ ମୁହଁ ଦେଖାଇବି ନାହିଁ । ତୁମକୁ ନୁହେଁ କି ତୁମ ଦିଦିକୁ ନୁହେଁ ।’ ସ୍ୱା ତୁଣ୍ଡରୁ ଏକଥା ଶୁଣି ମୁଁ ତାକୁ ହୋଇଗଲି । ପାଞ୍ଚ ଦଶଦିନ ପରେ ବଡ଼ଦିଦି ଆସି କହିଲେ, ଇଲା ! ସ୍ୱାଙ୍କୁ ତୁ କଣ ଜଡ଼ିବୁଟି କଲୁ କଲେ ? ସ୍ୱେ ତ ଏକା-ବେଳକେ ସାଧୁସନ୍ଥ ହୋଇଗଲେଣି । ଦିଦି କହିଲେ, ଯାହା କରିଛି ସେ ଜାଣନ୍ତି ମୁଁ ଜାଣେ । ତମକୁ ଛାଡ଼ି ମୋତେ ଧରି ରହିଯିବାର ଭୟ ଅଛି, ସାବଧାନ ଥାଅ । ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କ ମୁହଁ ହସରେ ଫାଟିଗଲା । ଏଭଳି ନିର୍ମଳ ଆନନ୍ଦ ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ମୁଁ ଦେଖିନଥିଲି । ସେ କହିଲେ, ସେଇତକ ଅନୁଗ୍ରହ କରନ୍ତୁ କି ଇଲା । ମୁଁ ରକ୍ଷା ପାଇ ଯା’ନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ନିଆଁ ସାଙ୍ଗେ କଣ ସେ ଖେଳିପାରିବେ ? ଦିଦି କିଛି ନ କହି ମୁଡ଼ୁକ ମୁଡ଼ୁକ ହସିଲେ । ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କ ସଂସାର ଭଲରେ ଚାଲିଲା ପରି ଲାଗିଲା । ତାଙ୍କ ମୁହଁର ଚେହେରା ବଦଳି-

ଆଏ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ବି ଆନନ୍ଦ ବଢ଼ିଆଏ । ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁଙ୍କର ପରିବର୍ତ୍ତନ ମୋତେ ବିଚିତ୍ର ଜଣାଯାଉଥାଏ । ଦିନ ଏହା କିପରି କରୁଛନ୍ତି ଜାଣିବାକୁ ମନ ହେଉଥାଏ । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀକୁ ସାହସ ହୁଏ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ମନ ହେଲେ କହିବେ ବୋଲି ଅପେକ୍ଷା କରୁଥାଏ ।

ହରଦ୍ୱାରରେ ଆସି ରହୁକାର ତନୁ ମାସରୁ ବେଶୀ ହୋଇଗଲା । ଦିନେ ଦିନ ଆମ ଡ୍ରାଇଭରକୁ ଡାକ କହିଲେ, ରାମଲଗନ୍, ଗାଡ଼ିଟା ତୁମ ନାମରେ ଏଥର ଲାଇସେନ୍ସ କର । ଟ୍ୟାକ୍ସି କରି ଚଳାଅ । ଗାଡ଼ି ତୁମ ନାମରେ ଟ୍ରାନସ୍‌ଫର୍ କରିବାକୁ ଲେଖି ଦେଇଛି । ରାମଲଗନ୍ କହିଲା, ମା, ମୋ ପ୍ରତି ଏଭଳି ବେଅନୁଗ୍ରହ କାହିଁକି ? ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ଅଛି, ସେ ମୋତେ ଭଲ । ପିଲାପିଲି ତ ଆସି ଏଠାରେ ରହୁଲେ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ କି ମୋ ପାଇଁ ମୋ ହାତରୁ ପକସାଟିଏ ପଡ଼ୁ ନାହିଁ । ତା' ପରେ ମାସକୁ ଦୁଇ ଟଙ୍କା ଦେଉଛନ୍ତି ସେ ଭାସ୍କା କେଉଁଠି ରଖିବ ଆନ ନ ପାଇ ତାକୁ ଦିନକୁ ପାଖେ ରଖୁଛି । ଟ୍ୟାକ୍ସି କଲେ ଆଉ କ'ଣ ପାଇବ ?

ଦିନ କହିଲେ, ମୁଁ ଏଠାରେ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମେ ସେପରି ରହୁବ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତ ସବୁଦିନେ ଏଠାରେ ରହୁବ ନାହିଁ । ମୋର ଜଞ୍ଜାଳ ସବୁ ସରିଛି, ଖାଲି ତୁମର ଓ ତାଙ୍କର କିନାରା କରଦେଲେ ଶ୍ୱାସକର ମୋର ଆମ ରାସ୍ତା ଧରିବ । ରାମଲଗନ୍ ଯେମିତି ଥିଲା ସେମିତି ରହୁଲା, ବହୁତ ବଳାଢ଼ିବାରେ ତା' ନାରେ ଗାଡ଼ି ଟ୍ରାନସ୍‌ଫର୍ କରିବାକୁ ଚିଠିଖଣ୍ଡ ପାଖରେ ରଖିଲା । ତା'ର ଜିଦ୍, ମା ହରଦ୍ୱାର ଗୁଡ଼ି ମୁଆଡ଼େ ଯିବେ ସେ ସିଆଡ଼େ ଯିବ । ଆହା ବଚରା ! ଦିନ ମୁଆଡ଼େ ଯିବେ ସେ ଜାଣନ୍ତା କୁଆଡ଼ୁ ? କିଏକା ଜାଣିଥିଲା ? କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଜଞ୍ଜାଳ ଶୁଣି ମୋତେ ଶ୍ୱାସ ଖରାପ ଲାଗିଲା । ମୁଁ ସେ ଦିନଟି ତମାମ ମନ ମାରି ରହୁଛି । ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଦିନ ମୋ ମୁହଁରେ ହାତ ବୁଲାଇ କହିଲେ, ଦୂର୍ ପାଗଳ ! ରାମଲଗନ୍ ଉପରେ ଗାଡ଼ିଟା ଲଦିଦେବାକୁ ସେପରି କହିଲା ନା ? ତୋତେ ଗୁଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ଶେଷକୁ ତୁ'ଇ ତ ହୋଇଛୁ ମୋର ସଂସାର । ଶେଷଯାଏଁ ତୋତେ ଗୁଡ଼ି ପାରିବ ନାହିଁ । ମୋ ମନ ବୁଝିଗଲା, ଶେଷ କଥାଟା ବାରମ୍ବାର କହିବାରୁ କେମିତି କେମିତି ଲାଗୁଥାଏ ।

ଦିନେ ଅନ୍ଧାବାଦରୁ ଦୁଇଜଣ ଲୋକ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ—ଗାନ୍ଧୀବାଲା, ଶବ୍ଦ ପିନ୍ଧିଆନ୍ତି, ମୁଣ୍ଡରେ ଗାନ୍ଧିଟୋପି, କାନ୍ଧରୁ ଗାନ୍ଧି'ଙ୍କ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ବି ଓହଳିଥାଏ । ବଟମଲ ଚକ୍ରରେ ସେଦିନ ଓପରଓଲି ଗୋଟାଏ ସବୁ ହେଉଥାଏ । ଆମ ତନୁକଣ୍ଡକୁ ଖୁବ୍ ଲଗାଇବାରୁ ଆମେ ଗଲୁଁ । ଏଣୁ ତେଣୁ ବହୁତ ବହୁତା ପରେ ଆମପାଖକୁ ଯେଉଁ ଦୁଇଜଣ ଆସିଥିଲେ ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ବଡ଼ ଜଣକ ଘୋଷଣା କରିଦେଲେ ଯେ, ଆସନ୍ତା ନିର୍ବାଚନରେ ଏ ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀରୁ ଶ୍ରୀମତୀ ଜଳ ଦେବୀଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ-ପ୍ରାର୍ଥୀ କରି ଠିଆ କରାଯିବ ବୋଲି ପ୍ରାଦେଶିକ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ସ୍ଥିର କରିବ । ସେ ଏଠାରେ ରହି କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଦିଲ୍ଲୀର ସୁଖସାହସ୍ୟ ଗୁଡ଼ି ଏଠାକୁ

ଆସିଛନ୍ତି । ଆଜି ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନାକଦେବାକୁ ଏ ସବୁ ହୋଇଛି । ଏଥର ଏଣିକି ପ୍ରତି ସେଠାରେ ହରଦ୍ୱାର ଓ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କର ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବେ ।’ ଏକଥା ଶୁଣି ଦିଦି ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଗଲେ । ନିର୍ବାଚନରେ ଠିଆ ହେବେ, ତା’ ପୁଣି ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ—ଏହା ସେ ସ୍ତମ୍ଭରେ ସୁଜା ଭାବ ନ ଥିଲେ । ବିରକ୍ତ ହୋଇ ସେ ବକ୍ତାଙ୍କୁ ପାଖକୁ ଡାକି ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ବକ୍ତା—ପରେ ଜଣିଲୁଁ, ସେ ପ୍ରଦେଶର ଜଣେ ବଡ଼ କଂଗ୍ରେସ ନେତା—କହିଲେ, ‘ସବୁ ସରିବା ପରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସବୁ ବିଷୟ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବ । ଆମେ ବଡ଼ ଅଡ଼ୁଆରେ ପଡ଼ି ଆପଣଙ୍କ ନାମ ପ୍ରସାଦ କରିଛୁ । ଆପଣଙ୍କର ଯଦି ଅନିଚ୍ଛା ଥାଏ, ପରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେବା । ଆଜି ଆମର ମାନ ରଖନ୍ତୁ ।’ ଦିଦି ତୁନା ହେଲେ ଓ ସବୁ ସରିବା ପୂର୍ବରୁ ଠିଆ ହୋଇ ମିନିଷ୍ଟିଏ ଦୁଇମିନିଟ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ସେ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବୋଲି ଶୁଣାଇ ଦେଲେ । ପୁଣି କହିଲେ, ‘ରାଜନୀତିରେ ଯଦି ଜନସେବା କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିପାରିବ ତେବେ ଆପଣି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ବିଚାରକୁ ଲୋକସେବାର ପ୍ରକୃତ କ୍ଷେତ୍ର ରାଜନୀତିର ବାହାରେ ।’ ସଭାରେ ଘନ ଘନ କରତାଳି ହେଲା । ସେ ଯାହା କହିଲେ ସେଥିରେ ବିଶେଷ କଣ ଥିଲା ମୁଁ ଧରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ତାଙ୍କର ଚେହେରା, ବିନୟ ବ୍ୟବହାର, ଛେଦା ପିଛା ଖଣ୍ଡକ ଓ କଥା କହିବାର ଭଙ୍ଗୀ ଦେଖି ଲୋକେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ।

ସଭା ପରେ ଆମ ଘରେ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହିପାଠି ଦିଦିଙ୍କ ମୁକ୍ତି ହସ୍ତଶ କରିବାକୁ ଏକାବେଳେକେ ନାଗର । ସେ କହୁଥାନ୍ତି, ‘ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ନଥିଲି । ଖାଲି ଉପରୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଇ ଆପଣଙ୍କୁ ସଭାକୁ ନେଇଥିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ଆପଣ ହିଁ ଏ ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀ ପାଇଁ ଏକମାତ୍ର ପ୍ରାର୍ଥୀ ।’ ଦିଦିଙ୍କ ମନ ମାନ୍ତୁ ନ ଥାଏ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହିପାଠିଙ୍କଠାରୁ ଜଣାଗଲା ଏ ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀରୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନିଜ ଭଉଣୀ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେବାକୁ ଲାଲାୟିତ । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କୁ ହିଁ କରିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ବିଅଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ, ପିଉସୀଙ୍କୁ ନ୍ୟବସ୍ଥା ସଭାରେ ସ୍ଥାନ ଦେବାକୁ । ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭିତରେ ଭିତରେ ଉତ୍ତରୀଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ଠିଆ କରାଇବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ଦିଦିଙ୍କ ନାମ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବିଅଙ୍କ ଅଡ଼ୁ ପ୍ରସାଦ ହୋଇଛି । ପ୍ରାଦେଶିକ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହିପାଠିଙ୍କ ଦଳ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ । ନେହେରୁ ପରିବାରର ଆଉ କାହାରିକୁ ପ୍ରଶ୍ନସ୍ୱ ଦେବା ହିପାଠିଙ୍କ ଦଳର ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ ।

କଂଗ୍ରେସର ଏ ସବୁ ଭିତର କଥା ଶୁଣି ଦିଦିଙ୍କ ମନ ବିଗିଡ଼ିଲା । ସେ ଶେଷରେ ଶୁଣାଇ ଦେଲେ, ‘ରାଜନୀତିରେ ପଶିବାକୁ ମୋର ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ । ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଯାହା ଶୁଣିଲି ସେଥିରେ ମୋର ମନରେ ଆହୁରି ବିଚ୍ଛେଦ ହେଉଛି । ୧୫ ଦିନ ଭିତରେ ଆପଣ ନୂଆ ପ୍ରାର୍ଥୀ ଠିକଣା କରି ଯଦି ଘୋଷଣା ନ କରିବେ, ତେବେ ମୋ ଆଡ଼ୁ ମୁଁ ସଂବାଦ ପତ୍ରରେ ମୋର ଅନିଚ୍ଛା ଜଣାଇ ଦେବି । ଯେଉଁ କାରଣ ଦେବ, ସେ କଥା ଆପଣମାନଙ୍କୁ

ସୁଖ ଲାଗିନପାରେ ।’ ଶ୍ରୀମୁକ୍ତ ହିପାଠୀ ଏ କଥାକୁ ଖୁବ୍ ଲମ୍ବ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ସ୍ତ୍ରୀ ପରେ ରାଜନୀତିକ ଲୋକଙ୍କର ଧାରଣା ଲାଗିଲା । କିଏ ଗୁମା ପାଇଁ ଆସୁଥାଏ, କିଏ ମଫସଲ ଅଞ୍ଚଳରେ ହେଉଥିବା ନାଶ୍ତାନଙ୍କର ସଭାକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଡାକୁଥାଏ, କିଏ ଆସି ସରକାରଙ୍କୁ ସୁପାରିସ୍ କରି ତା’ ପୁଅ ପାଇଁ ଗୁଜର ଖଣ୍ଡେ କରାଜଦେବାକୁ ଲଗାଇ-ଥାଏ । ଦିନ ମହା ଅଡ଼ୁଆରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାରେ ସେ ମୁକ୍ତହସ୍ତା ଥିଲେ ବି ଏମାନଙ୍କୁ ଗୁମା ଦେବାକୁ ମନ କରୁ ନ ଥାନ୍ତି । କୌଣସି ସଭାରେ ଯାଇ ବନ୍ଧୁତା ଦେବାକୁ ତାଙ୍କର ସ୍ତୃହା ନ ଥାଏ, କାହା ପାଇଁ ଗୁଜର କରାଜ ଦେବାକୁ ସରକାରୀ ମନ୍ତ୍ରୀ ବା ହାକିମଙ୍କୁ ନେହେରୁ କରିବା ତ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅସମ୍ଭବ । ଶ୍ରୀମୁକ୍ତ ହିପାଠୀଙ୍କୁ ଦେଇଥିବା ପନ୍ଦର ଦିନ ଆବାଜ୍ଜା କଥା ମନେ ପକାଇ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବୋଧସୋଧ କରି ବାହୁଡ଼ାଉଥାନ୍ତି ଓ ଦିନ ଗଢୁଥାନ୍ତି ।

ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଦାୟ କରି ଦେଇ ସେ ଆଗସ୍ତ ହେଉଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ‘ନ୍ୟାସନାଲ୍ ସେଣ୍ଟିନାଲ୍’ କାଗଜର ସ୍ଥାନୀୟ ସଂବାଦଦାତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟତା ହୋଇ ଯାଇଯାଏ । ଏ ମହାଶୟ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ମୁବକ, ଚେହେରା ଖୁବ୍ ଫଟଫଟ, ବର୍ଣ୍ଣ ଗୋରୁ ଦଳ୍ ଦଳ୍, ବସ୍ତ୍ର ବାଇଶି ଡେଇଶି ହେବ । ସେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଦିନ ଆସନ୍ତି । ଦିନିକି ସଙ୍ଗେ ଯାହା ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି, ତାହାକୁ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଭାବେ କାଗଜରେ ପ୍ରକାଶ କରାଉଥାନ୍ତି । ଦିନିକି ପରତୟ ନେଇ ଟାଲି ଏତିକି ସୁଗୁରୁଥାନ୍ତି ଯେ, ଏହିପରି ନାଶ୍ତାନେ ରାଜନୀତିରେ ପଶିଲେ ଯେଉଁ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସଲାମାନେ ରାଜନୀତିରେ ପଶି ଭାରତୀୟ ନାୟବ୍ ଅମର୍ତ୍ତୀଦା କରୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ମନକୁ ମନ ଆଡ଼େଇ ହୋଇଯିବେ । ଦିନ ଏଥିରେ ଆପଣି କରିଥିଲେ । କହିଥିଲେ ଯେ, ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଓ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସଲାମାନେ ରାଜନୀତିରେ ପଶିବା ଅବଶ୍ୟକ । ସେ ଯାହାହେଉ ଏ ମୁବକଟି ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ମନରେ ମମତା ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ଭାଷା ମନରେ ବି ମମତା ହେଉଥାଏ । ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥାଏ, ମୁବକ ମଝିରେ ମଝିରେ ମୋ ଆଡ଼କୁ କେମିତି ଚାହିଁଥାନ୍ତି । ସେ ଆସିଲେ, ମୁଁ ଆଡ଼େଇ ହୋଇ ଗୁଲିଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ କିନ୍ତୁ ଦିନ ଓ ଭାଷା ତାଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାକୁ ମୋତେ ବାଧ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି ।

(୧୫)

ସନ୍ଧ୍ୟା ପୂର୍ବରୁ ପଶୁ ମକବାଟେ ଆସି ବସିଥାନ୍ତି । ଆମର ତାହା-ବୃଣ୍ତାନ୍ତ ପଡ଼ିବାରେ ଡେରି ଦେଖି ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, ‘ଭାଇ ଗଡ଼ିଲବେଳୁ ମୋ ମନ ଆସି ଏଇଠାରେ ପହଞ୍ଚିଛି । ବିରାଗାତ୍ମକ ନିରକ୍ଷ ହୋଇ ହରିଦ୍ୱାରରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସେମାନେ କିପରି ଦୁଃଖ

ଲେକଙ୍କ ହାତରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହୁବେ, ଏଇ କଥା ଶୁଣିବାକୁ, ମନ ବଡ଼ ବିକଳ ହେଉଛି । ମହାଧାନ୍ଦେ ତାଙ୍କର ସାନ୍ଧ୍ୟକର୍ମ ସାଥୀଗୀତ ସାର ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ପଢ଼ା ଆରମ୍ଭ ହେଲା :

“ସମ୍ପାଦକାତା ପ୍ରଘାପ ବାବୁ ଆମ ଘରକୁ ନିଜ, ସମୟ ଅସମୟ ନ ବୁଝି ଆସୁଥାନ୍ତି । ବିମେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି, ସେ ଅସମୟରେ ବେଶି ଆସିଲେ । ସଂଧ୍ୟା ଲାଗିଲେ ଭାଗ୍ୟ ଓ ଦିବ ଦୁହେଁ ଯାକ ପୂଜା କରି ବସନ୍ତ—ବନ୍ଧାକରୁ ଅଧିକ । ସେତିକି ବେଳେ ମୋତେ ବଡ଼ ଏକାନ୍ତ ଆନେ । ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ଦୁଇଜଣକରୁ ଅନୁତା ଜଣେ ମୋ ପାଖେ ରହନ୍ତି । ଏକାନ୍ତ ଆନ ହେବ ବୋଲି ମୁଁ ବି ପୂଜା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି ; ଭାଗ୍ୟ ଅଟ୍ଟା କରିବାରୁ ଗୁଡ଼ିଲି । ଦିବ କହିଲେ, ଏକାନ୍ତରେ ବସି ଗୋଟାଏ କିଛି ପଢ଼ । ମୋ କୋଠାଟି ଭିତରୁ କଲି, ପଢ଼ି ବସେ । ପ୍ରଘାପ ବାବୁ ଏଇ ସମୟରେ ଆସିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ଏବଂ ମୋତେ ଡାକି ମୋ ସଙ୍ଗେ ଏତିକିବେଳେ ଆଳାପ ଜମାଇ ବସିଲେ । ଦିବ ବି କହିଲେ, ଭଦ୍ରଲେକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ନ କରିବା ଅଭଦ୍ରତା ହେବ । ମୁଁ ଭଦ୍ରତା ଜରି ସଂକୁଚିତ ଭାବେ ତାଙ୍କ କଥାରେ ହିଁ ନାହିଁ ଉତ୍ତର ଦେଉ ଦେଉ ନିଃସଞ୍ଜୋରରେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲି ଏବଂ ସେ ଭଦ୍ରତା ଭୁଲି ମୋ ସଙ୍ଗେ ଏଣୁ ତେଣୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପକାଇ ବସିଲେ । ଦିନେ ନିର୍ଲକ୍ଷ ଭାବେ କହି ପକାଇଲେ, ‘ତାର ଦେଖ ! ମୁଁ ଅପାହ ନୁହେଁ । ଦୁଃଖୀ ଶ୍ରେଣୀରେ ଏମ୍. ଏ. ପାସ୍ କରିଛି । ଛଟ୍ଟା କରିଥିଲେ ଆହ୍ଲାବାଦର କୌଣସି କଲେଜରେ ଶିକ୍ଷକତା କରି ପାରୁଥାନ୍ତି । ସାଂବାଦିକତା ପ୍ରତି ମୋର ବହୁ ଦିନରୁ ଆକର୍ଷଣ ଥିବାରୁ, ଏହା କରୁଛି । ସଂପାଦକ ମହାଶୟ ଜବାବ୍ ଦେଇଛନ୍ତି, ଆଉ ଦି ମାସ ପରେ ସେ ମୋତେ ତାଙ୍କର ସହକାରୀ କରି ଅଫିସରେ ରଖିବେ । ଦରମା ବି ବଢ଼ିବ । ମୁଁ ଏକାଙ୍କା । ମୋ ସଙ୍ଗେ ଜୀବନ ସଂପର୍କ ରଖିଲେ ତୁମର ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ବିଚାରୁଛି । ମୋର ଜୀବନ ସାର୍ଥକ ହୁଅନ୍ତା ।

ମୁଁ ଏ ଲମ୍ବା ବକ୍ତୃତା ତୁମ୍ଭ ହୋଇ ଶୁଣିଲି ଓ ସେ କଥା ଶେଷ କରି ମୋ’ ଆଡ଼କୁ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ବୁଝି ରହୁବାର, କଣେଇ କଣେଇ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ତମ୍ଭ ହେଲି । ତାଙ୍କର ସାହସ ବଢ଼ିଲା । ସେ ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟରେ ମୋତେ ପରୁର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉତ୍ତର ଖୋଜିଲେ । ମୁଁ ଉତ୍ତର ଦେଲି ଅପେକ୍ଷା କଂଘା ପଢ଼ାଯୋଗୁଁ ଆପଣ ଏଭଳି ପଚାରୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ବିଚାରୁଛି, ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ମୋତେ ନ ପଚାରି, ଦିବକୁ ପଚାରିଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ମୁଁ ଏକାନ୍ତଲକେ ଅଭିଭାବକତା ନୁହେଁ । ଏତିକି କହି ମୁଁ ଗୋଟାଏ କାମ ବାହାନାରେ ଛାଡ଼ିଗଲି । ତାର ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ଦିବଙ୍କର ପୂଜା ସରିଲା ଓ ପ୍ରଘାପବାବୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବହୁତ ସମୟ ଏକାନ୍ତରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ମୋର ମନେ ହେଉଥାଏ, ମୋର କଥା ପଢ଼ୁଥିବ । କିନ୍ତୁ ସେ ଦିନ ନା ତା’ ପରେ ଅନେକଦିନ ଯାଏଁ ଦିବ ଏ ବିଷୟରେ ମୋତେ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରଘାପ ବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ଆଉ ସୁଯୋଗ ସେପରି ନ ମିଳିବ, ସେଥିପ୍ରତି ମୁଁ ଭାରି ସାବଧାନ ରହୁଛି । ସେ ମଧ୍ୟ ଅନଧିକାର ଚକ୍ର ।

କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କଲେ ନାହିଁ । ମୋର ଧାରଣା ହେଲା ଦିବ୍ୟ ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କୁ ତାରିଦ୍ କରିଦେଇଛନ୍ତି ।

ସେଇ ହୁସା ଭିତରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହକାଶ, ଆମର ପୂର୍ବପରିଚିତ ଭଦ୍ରଲୋକ ଆମ ଘରକୁ ଦୁଇ ଦିନଧର ଆସି ଦିବ୍ୟଙ୍କ ସହଚର କ'ଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଗଲେ । ଦୁଇ ଦିନ ଦିନ ଗୁଡ଼ି ଆସିଲେ । ସେ ଦିନ ମୁଁ ଓ ଭ୍ରାତା ଉଭୟେ ଦିବ୍ୟଙ୍କ ପାଖରେ ଆଉ । ଦିବ୍ୟ ଆମକୁ ଯିବାକୁ କହିଲେ ନାହିଁ, ଓଲଟି ଭ୍ରାତା ଉଠିଗଲା ବେଳକୁ ଦିବ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ବସ ବୋଲି କହିଲେ । ଭଦ୍ରଲୋକ ସାଧାରଣ କୁଶଳ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ଆରମ୍ଭ କଲେ, 'ଜଲ ଦେବା ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପ୍ରସାଦ ଦେଉଛି, ତାହା ଅନ୍ୟ ସେ କୌଣସି ଭଦ୍ରମହିଳା ସ୍ବାତେ କରିନେ । ସ୍ବାଦ୍ବା ଆପଣଙ୍କ ଜୀବନ କର୍ମମୟ ହେବ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ବହୁ ଅରକ୍ଷିତ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କର ଉପକାର ହେବ । ମୁଁ ବିପ୍ରରାଜେବ କହିପାରିଛି, ଆପଣ ଗୋଟାଏ ଦୟାଳୁ କରିଦେଲେ ମୁଁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆଗ୍ରହର ହୁଅନ୍ତି । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଛାଟା, ଆପଣ ଏ ଭ୍ରାତା ନେବେ ଏବଂ ଏଇଠାରେ ମହିଳା ଆଶ୍ରମଟି ଆସନ୍ତା ସ୍ବାଧୀନତା ଦିବସ ପୂର୍ବରୁ ସ୍ଥାପିତ ହେବ । ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଜବାବ୍ ପାଇବାମାତ୍ରେ ମୁଁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ପରୀକ୍ଷା ହଜାର ଟଙ୍କା ଆଣିଦେବି, ତା' ପରେ ବାର୍ଷିକ ଟଙ୍କା ସକାଶ ବଜେଟ୍ ଡିଆର କରିବି' ।

ଦିବ୍ୟ କହିଲେ, 'ଆପଣ ଯେଉଁ ପ୍ରସାଦ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଖୁବ୍ ଭଲ, ମୁଁ ସ୍ବାକାର କରୁଛି । କିନ୍ତୁ ମୋ ପାଇଁ ତାହା ଭଲ ହେବ କି ନାହିଁ ସେ ବିଷୟରେ ମୋ'ର ଅଦ୍ୟାପି ସଂଶୟ ଅଛି । ମୁଁ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିବାକୁ ଚାହୁଁନାହିଁ । ମୁଁ ଜାଣୁଛି ଆଜିକାଲି ସମୟରେ ପାଞ୍ଚଜଣ ମିଣି କୌଣସି କାମ କଲେ ସଫଳ ହେବା ସଂଭବ ନୁହେଁ । ହୁଏତ ଆମ ଭିତରେ ଜଣେ କେହି କୃତ୍ରିମ କରି ଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା ଖାଇଯିବ । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଓ ଆପଣ ଉଭୟଙ୍କର କି ଅବସ୍ଥା ହେବ, ବିଚାରନ୍ତୁ । ପୁଣି ଭଦ୍ର ପ୍ରକୃତିର ଗୁଡ଼ାଏ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଏକାଠି ଠାଏ ରଖିବା ; ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ଦ୍ଵିଜଣ କେହି ଅବାଟକୁ ଗଲେ ସମସ୍ତଙ୍କର ନିନ୍ଦା । ଏଇଭଳି ବିଚାର ମୁଁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପଶିବାକୁ ଭରସି ପାରୁନାହିଁ' ।

ଭଦ୍ରଲୋକ, ପ୍ରସାରବାଚୁ କହିଲେ, 'ଜଲ ଦେବା ! ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ଏପରି ସଂଶୟ ହେବାରୁଁ ଜଣାପଡୁଛି, ଆପଣଙ୍କ ଦୃଢ଼ତା କେତେ ମହତ୍ତ୍ଵ । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ଭୟ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ପଞ୍ଚସାଧନରେ କୌଣସି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେବ ନାହିଁ । ସେ ଦିଗରେ ମୁଁ ସବୁବେଳେ ସତର୍କ ବୋଲି ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଜାଣିଥିବାରୁ ମୋତେ ଏତେ ବିଶ୍ବାସ କରନ୍ତି । ଆଉ ଆଶ୍ରମର ଶୁଖିଲା ରଖିବାକୁ ସେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ବାସୀ କେତେଜଣ ଭଦ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଭଦ୍ରମହିଳାଙ୍କୁ ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇଁ ବାଛିଛନ୍ତି । ଆପଣ କେବଳ ସଂପାଦକା ଓ ଆଶ୍ରମର ପରିଚାଳକା ହେଲେ କାମ ଶେଷ' ।

ଦିବ୍ୟ କହିଲେ, 'ଆପଣଙ୍କ କାମ ଶେଷ ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ସେଇଠାରୁ ତ ମୋର କାମ ଆରମ୍ଭ ହେବ ଏବଂ ମୁଁ ନିଜ୍ୟ ବହୁ ଜଞ୍ଜାଳରେ ଘାଣ୍ଟି ହେବି । ଆପଣଙ୍କୁ 'ନାନ୍ଦି'ବାଣୀ

ଶୁଣାଇ ଦେବାକୁ ମୁଁ ଦୁଃଖିତ, କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଯମା 'କରନ୍ତୁ' । ପ୍ରସାର ବାବୁ ବିଦ୍ୟାୟ ନେଲେ କିନ୍ତୁ କହିଗଲେ, 'ମୁଁ ଦୁଃଖି ହସ୍ତେ ଖଣ୍ଡେ ପୁଅ ଆସିବ । ସେତେବେଳକୁ ଆପଣ ଏ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଚିନ୍ତା କରୁଥିବେ ଓ ମୋ ପ୍ରସାବରେ — ମୋର କାହିଁକି, ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଆପଣଙ୍କ ସକାଶ କରିଥିବା ଏ ପ୍ରସାବରେ ରାଜି ହେବେ ।' ଦିଦିଙ୍କଠାରୁ ଅସମ୍ଭବ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସେ ଏକା-ବେଳକେ ନାଶ୍ୱଳ । ସେ ଯିବା ପରେ ଦିଦି କହିଲେ, 'ଦିଦିଙ୍କ ବର ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁ ଏ ଲୋକଟିର ପରିଚୟ ଆଗରୁ ମୋତେ ନ ଦେଇଥିଲେ ମୁଁ ଟାଣ ଧରି ପାରି ନ ଥାନ୍ତି' । ସୂର୍ଯ୍ୟ ବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ଚେହେରାର ସାଦୃଶ୍ୟ ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଅଧିକ ଜାଣିବାକୁ ସେତେବେଳେ କିଛି ପଚାରିଲି ନାହିଁ । ଦିଦିଙ୍କୁ ଉପରେ ପଡ଼ି କିଛି ପଚାରିବାକୁ ମୋର କେଜାଣି କାହିଁକି ଭୟ ହେଉଥିଲା ।

ସମ୍ପାଦକତା ପ୍ରାପ୍ତବାବୁ ଦିଦିଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରସାରବାବୁଙ୍କ ବିଷୟ ଶୁଣି ଓ ତାଙ୍କ ପ୍ରସାବିତ ମହିଳାଶ୍ରମରେ ଦିଦି ଯୋଗ ନ ଦେବାର କାରଣ ବୁଝି, ବନେଇ ରୁନେଇ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ତାଙ୍କ କାଗଜରେ ଛପାଇଲେ ଓ ତହିଁରେ ସ୍ୱଲ୍ପକାଳେ ଯେ, ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେହେଟାସ ପ୍ରସାରବାବୁ ଏଭଳି ବିଷୟରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନାମରେ ଯେପରି ମୁଣ୍ଡ ପୁରୁଥିଲେ ତା' ଫଳରେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଗଣ୍ଡଗୋଲର ଆଶଙ୍କା ଅଛି । ଆଗରୁ କ'ଣ ସୁରୁଜ ମିଳିଥିଲା କେଜାଣି, ଏ ଖବର ବାହାରିବାର ଦୁଇ ଦିନ ଭିତରେ କେନ୍ଦ୍ର ଗୁଜରାଟ ପୁଲିସର ଜଣେ ଅଫିସର ଦିଦିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ପରେ ଶୁଣିଲି, ଦିଦିଙ୍କ ଦସ୍ତଖତରେ ପଚାରି ଦ୍ୱାରା ଟଙ୍କା ଟ୍ରେଜେରୀରୁ ଅଣାହୋଇଛି । ଆମ ଗ୍ରାମକୁ ଦିଦିଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ଜାଲ୍ ବୋଲି ପୁଲିସ୍ ଅଫିସରଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା । ସେ ଦିଦିଙ୍କର ଦଶବାରଟା ଦସ୍ତଖତ ନେଇ ଦିଲ୍ଲୀ ଫେରିଗଲେ । ପ୍ରାପ୍ତ ବାବୁ ମଧ୍ୟ ଦିଲ୍ଲୀ ଗଲେ । ତା'ର ଦୁଇ ଗୁରୁଦିନ ପରେ ପ୍ରାପ୍ତ ବାବୁ ତାଙ୍କ କାଗଜରେ ଯେଉଁ ପ୍ରବନ୍ଧ ଛପାଇଲେ ତାହା ପଢ଼ି ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ଗୋଟାଏ ନୂନକା ପଶିଗଲା ବୋଲି ପ୍ରାପ୍ତ ବାବୁଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି । ସେଇ ପ୍ରବନ୍ଧରୁ ପଢ଼ିଲି, ଗୁଜରାଟ ପୁଲିସ୍ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ଘର ଖାନଡଲସ କରି ଦିଦିଙ୍କ ନାମରେ ଉଠା ହୋଇଥିବା ସବୁଜ ଟଙ୍କା ହସ୍ତଗତ କଲେ ଏବଂ ଜାଲ ଫରାଦିରେ ସେ ଆହୁରି ବହୁ ଟଙ୍କା ସରକାରୀ ଡାକ୍ତରୀରୁ ମାଗି ନେଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ ପାଇଲେ । ଦିଦିଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ଜାଲ କିପରି ହୋଇଥିଲା ତାର ବି ପ୍ରମାଣ ମିଳିଲା । ମଟରଟା ଦିଦି ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କଲାବେଳେ, ପୁଲିସ୍ ସୁପରିଣ୍ଡେଣ୍ଟଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଦରଖାସ୍ତ କରିଥିଲେ, ସେଇ ଦରଖାସ୍ତର ଦସ୍ତଖତରୁ ଫଟୋ ଉଠାଇ ମୋହର ଘାଆରି ହୋଇଥିବାର ଜଣାପଡ଼ିଲା । ବୋଧହୁଏ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଝିଅଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଦ୍‌ଭାବ ଥିବାରୁ ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ନାମରେ ମକଦ୍ଦମା ନ ହୋଇ ଚାଲି ଦିଆଗଲା । ପ୍ରସାରବାବୁଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଗୁଜରାଟରୁ ବିଦା କରି ଦେଲେ, ବାହାରେ ଦେଖାଇବାକୁ ମାନ୍ୟ । ତାଙ୍କ କୋଠିକୁ ସେ ଅନ୍ୟାୟି ଯା' ଆସ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରାପ୍ତ ବାବୁଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି । ସ୍ୱାକ୍ଷର ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ଉପରେ ଏତେ ରାଗ କାହିଁକି, ବିଚାର ମୁଁ ବିସ୍ମୟ ହେଉଥାଏ । ଦିଦି ଥରେ ଦି' ଅର ମୋ ଆଗେ କହିଲେ, ପ୍ରାପ୍ତ ଜଣେ ସଜ୍ଜନ;,

ଦେଶର ଧନ ବରବାଦ୍ ହେଉଥିବାରୁ ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ଦୁର୍ବିଞ୍ଚ ପିତ୍ର ଧରିଛନ୍ତି । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି ମୋ ଆଗେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା କରୁଥାନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଅନୁମାନ କରୁଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାବୁଙ୍କ କଥା ପଢ଼ିଲେ ଭାବ ଯେମିତି ମୁହଁ କରୁଥାନ୍ତି, ତୃପ୍ତିରେ ହସୁଥାନ୍ତି, ତାହା ଦେଖି ମୁଁ ସନ୍ତୋଷ କରୁଥାଏ, ଦିବ ଓ ସେ ଦୁହେଁ ସ୍ବାକ୍ଷ ବନ୍ଧୁରେ କ'ଣ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରି-ସାରିଲେଣି ।

ଏ କଥା କାହାକୁ କହିନାହିଁ । ନିଜର ବିବେକକୁ ମଧ୍ୟ ଜଣାଇନାହିଁ ଯେ, ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଦେଖିଲେ ବେଳୁ ତାଙ୍କର ରୂପ ଓ ଆଚରଣରେ ମୁଁ ଅକୃଷ୍ଣ ହୋଇ-ଥିଲି । ସେ ସ୍ବତନ୍ତ୍ରତା ହୋଇ ଦିବଙ୍କର ଅତ୍ୟୁତ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାରେ ଓ ଭାବକୁ ପାଗଳା ଗାରଦରୁ ମୁକ୍ତ କରିବାରେ, ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କୃତଜ୍ଞତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବି ମୋ ମନରେ ଜାତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁବାରେ ଆଗ୍ରହ ହେବାରେ ମୋର ମନ ଉଷ୍ମ ହେଉଥିଲା । ଆକାଶକୁସୁମ ପରି ମନରେ ଆଶା ଜାଗିଥିଲା, ଯଦି ଭଲବେଳ ଆସେ ଓ ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ ହୁଏ, ତେବେ ତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରା କରି ଏ ଧୋଡ଼ା ଜୀବନଟାରେ ଲେପ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି । ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ମନରେ ଖଟକା ଲାଗିଥିଲା ; କିନ୍ତୁ ଆଶା ଥାଏ ଯେ, ପ୍ରସାର ବାବୁ ଭଲ ଲୋକ ବୋଲି ଶେଷରେ ଜଣାପଡ଼ିବ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାବୁଙ୍କ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଫଳରେ ତାଙ୍କର ଅସାଧୁତା ଯେ ଖାଲି ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା, ତା' ନୁହେଁ, ତାଙ୍କ ଜନ୍ମ ବନ୍ଧୁରେ କଲଙ୍କ ମଧ୍ୟ ରହିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାବୁ ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ବନ୍ଧୁରେ ଅନୁ-ସନ୍ଧାନ କରି ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ, ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁଙ୍କ ଘରେ ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ମା' ଚାକରାଣୀ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ । ଘରେ ପିଲା କବଳ କେହି ନ ଥାନ୍ତି । ଆଗ ଜନ୍ମ ହେଲେ ପ୍ରସାର ବାବୁ, ବର୍ଷକ ପରେ ଜନ୍ମ ହେଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁ । ଉଭୟଙ୍କ ଚେତ୍ତେବରେ ସାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି କେତେ ଲୋକ କେତେ ପ୍ରକାର କଲଙ୍କ ରଟାଇଲେ; କିନ୍ତୁ ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁଙ୍କ ମା' ଭଲ ଲୋକ ଥିବାରୁ ସେସବୁକୁ କାନ ନ ଦେଇ ଯୋଡ଼ିକପାକ ପିଲାଙ୍କୁ ସମାନ ସ୍ନେହ କରି ପାଲଟେ । ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁଙ୍କ ବାଧା ଉଭୟଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କର୍ମସଂସ୍ଥାନ କରାଇବା ପୁର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଗଲା । ପିଲାଦିନୁ ଅବାଟରେ ଗଲେ ବି ଦୁହେଁ ଭିତରେ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥିଲା । ଏ ବନ୍ଧୁ ଜାଣିବା ପରେ ମୋର ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଶ୍ୟ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୃଶ୍ୟ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ବରିଷ୍ଠ ଜାତ ହେଲା । ମୋ ମନ ଭିତରେ କିଏରି ଗୋଟାଏ ଭାବ ହେଲା ଯେ, ସ୍ବାକ୍ଷର ଯୋଗୁଁ ମୋର ବାଲ୍ୟବର ଭ୍ରଷ୍ଟତା ପଡ଼ିଲା ।

କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାବୁଙ୍କର ଆମ ଘରେ ଆଦର ବିଶେଷ ଭାବେ ବଢ଼ିଯାଇଥାଏ । ମୋ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଦିବ ପ୍ରଶସ୍ତ ଦେଇଥାନ୍ତି ବୋଲି ମୋର ସନ୍ତୋଷ ହେଉଥାଏ । ପ୍ରଥମ କଥାବାର୍ତ୍ତାର ପ୍ରାୟ ମାସେ ଖଣ୍ଡେ ପରେ ଦିନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାବୁ ମୋତେ ଏକୃଷ୍ଟିଆ ପାଇ ପୁଣି ସେଇ କଥା ଉଠାଇଲେ । ମୋର ମୁରବି ମୁଁ ନୁହେଁ ବୋଲି କହିବାରୁ ସେ ଫିଟାଇ କହିଲେ, “ମୁଁ ଲାଭମଧ୍ୟରେ ଦିବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିଛି, ଭାବ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ।

ମୋର ଜାତିକୁଳ ବନ୍ଧସ୍ବରେ ପ୍ରମାଣ ଦେଇଛି, ଆହୁରି ବି ଦେବାକୁ ଦିଆର ଅଛି । ମୁଁ ପ୍ରସାର ପରି ନୁହେଁ—ଏ କଥା ଗପଅ କରି କହିପାରେ ।’

ମୁଁ ଉଦ୍ଦେଶିତ ଭାବେ କହିଲି, ‘ତାଙ୍କ କଥା ଉଠାଇବାର କି ପ୍ରୟୋଜନ ? ମୁଁ ତ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବି କରି ନାହିଁ ।’

ସେ ହସି ହସି କହିଲେ, ‘ତୁମେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇନାହିଁ, ଏକଥା ମୁଁ ଜାଣେ । ଖାଲି ଗୋଟାଏ ସନ୍ଦେହ କେମିତି ହୋଇଯାଇଥିଲା ଯେ ସେ ମୋର ପ୍ରତିଦ୍ବନ୍ଦୀ । ତୁମର ଉଦ୍ଦେଶିତ ପ୍ରତିବାଦରୁ ତ ବରୁରୁଛି, ମୋର ସନ୍ଦେହ ଏକାବେଳକେ ଅମୂଳକ ନୁହେଁ । ଏହାର ମୁଁ ଜବାବ୍ ଦେଲି ନାହିଁ । ମୁଁ ଧରା ପଡ଼ିଗଲି ବୋଲି ମନକୁ ମନ ବରୁରିଲି । ସେ କ’ଣ ବରୁରିଲେ କେଜାଣି ? କିଛି ସମୟ ପରେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ କାମର ବାହାନା କରି ଉଠି-ଗଲବେଳକୁ ସେ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ମୋର ଆଉ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର କଥା ଶୁଣିଯାଅ । ଦିଦି ମୋତେ କହିଛନ୍ତି, ତୁମର ଯଦି ଆସନ୍ତି ନ ଥାଏ, ତାଙ୍କର ଆଦୌ ଆସନ୍ତି ନାହିଁ । ଅପରନ୍ତୁ ସେ ଖୁବ୍ ଖୁସୀ ହେବେ ।’ ଏତକ ସେ କହିବାରେ ମୋତେ କେଜାଣି କାହିଁକି କାନ୍ଦ ମାଡ଼ିଲା । ମୁଁ ମୁହଁରେ ଲୁଗା ଦେଇ ବାହାରିଗଲି । ସେଇ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ଶେଷ ଦେଖା ।

ସେଦିନ ରାତିରେ ଆମେ ସବୁ ଖାଇ ସାରି ଶୋଇବା ପୂର୍ବରୁ ଦିଦି ମୋତେ ପାଖକୁ ଡାକିଲେ ଓ ମୋ ପିଠିରେ ହାତ ବୁଲାଇ ବୁଲାଇ କହିଲେ ‘ତାହା ! ଆଜି ଗୋଟିଏ ନୂତନତର ବସ୍ତ୍ରସ୍ବରେ ତୋ’ ସଙ୍ଗେ ପଦେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ବରୁରୁଛି । ଭାଷାଙ୍କର ମତ ତୋତେ ପରୁରିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ଆମେ ଦୁହେଁ ତୋର ହୃଦ ପାଇଁ ଯାହା କରିବାକୁ ଯାଉଛୁ ସେଥିରେ ତୋର ଅମତ ହେବାର କାରଣ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ କହିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ବରୁରୁଛି, ତୁ ଆମ ସଙ୍ଗେ ବରୁଣରେ ମିଶିଲେ ଭଲ ।’ ଭାଷା ମୋ’ର ଏ ପାଖରେ ବସି ମୁଣ୍ଡକୁ ମୁଣ୍ଡକୁ ହସୁଥାନ୍ତି ।

ମୁଁ କିଛି କହିଲି ନାହିଁ କି ଶୁଣିବାକୁ ଉତ୍ସୁକ ବୋଲି ଭାବଭଙ୍ଗୀ ଦେଖାଇଲି ନାହିଁ । ସେ ଯେଉଁ ବସ୍ତ୍ରସ୍ବରେ କହିବେ ତା ତ ମୁଁ ଆଗରୁ ଜାଣିଥାଏ । ସେ କହିଲେ, ‘ଆମ ଦୁହେଁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚରକାଳ ରହିଲେ ଭଲ ବୋଲି ତୁ ବରୁରୁଛୁ, ମୁଁ ଜାଣେ । କିନ୍ତୁ ତୋତେ ସିନା ଭଲ ଆମକୁ ସେଇଟା ଭାରି ଅସୁନ୍ଦର ହେବ । ଜୀବନକୁ ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଆମକୁ ଯେଉଁ ସୁଯୋଗ ମିଳିଥିଲା, ତାହା ଆମେ ହରାଇଛୁ । ଅତୀତକୁ ସ୍ବରଣ କରି ସାନ୍ତି ନା ପାଇ ଆମେ କାଲି କଟାଇଦେବୁ । କିନ୍ତୁ ତୁ ? ତୋର ଜୀବନଟା ଆଗରେ ପଡ଼ିଛି । ତୋ ପାଇଁ ଭଲ ଜାଗାଟିଏ ବାଛି ତୋତେ ତୋର ସଂସାର କରିବାକୁ ଗୁଡ଼ିଦେବା ଆମ ପକ୍ଷରେ ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ କି ?

ମୁଁ ସକ ସକ ହୋଇ କହିଲି, ‘ତୁମର ଦୁହିଁଙ୍କ ସେବା କରି ମୁଁ ଯେଉଁ ସୁଖ ପାଉଛି, ତୁମକୁ ଗୁଡ଼ି ମୁଁ ସେ ସୁଖ କୁହାଯି ପାଇବି ନାହିଁ । ମୋତେ ନିଜ ପାଖରୁ ଦଉଡ଼ିବା କଥା ବିଚାର ନାହିଁ ।’

ଦିନ ମୋତେ କୁଣ୍ଡାଳ ପକାଇ କହିଲେ, ‘ଦୂର୍ ପାଗଳୀ ! ତୋତେ ପାଖରୁ ଦୂରତା କିଏ ? ଆମେ ତ ଯାହା ଚାହୁଁଛୁ, ତା’ହେଲେ ବଞ୍ଚିଥିବା ଯାଏ ଆମେ ତୋତେ ଚାହିଁ ରହିଯିବୁ । ତୋର ସ୍ୱପ୍ନ ଦୁଃଖରେ ଆମେ ଭାଗୀ ହେବୁ ।’ ଭାଗୀ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ଘାତ ବୁଲାଇ କହିଲେ, ‘ଆଗ ସବୁ କଥା ଶୁଣିଯାଉ, ତା ପରେ ଭଲ ମନ୍ଦ ବାହୁବ ।’

ଦିନ ପୁଣି କହିଲେ, ‘ତୋ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟାନ୍ତ ନାହିଁବାକୁ ଭାଗୀ ତାଙ୍କର-ଖାନାରୁ ଆସିବା ଦିନୁ ଲଗାଇଛନ୍ତି । ଆଖି ବୁଲିବାକୁ ମୋତେ ତ ଅବସର ମିଳି ନ ଥିଲା । ମନକୁ ମନ ଭଲ ପିଲଟିଏ ଆସି ଜୁଟିଛି । ଶିକ୍ଷକ, ଭଦ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, କୁଳୀନ । ମୁଁ ଭଲରକମ ପ୍ରମାଣ ନେଇଛି, ସେ ଖାଲି ଉକ୍ତ କୁଳରେ ଜାତ ନୁହନ୍ତି, ତାଙ୍କର ମନଟା ବି ଉକ୍ତ । ସେ ରାଜ ହେଲେ ତୋର ଭାଗ୍ୟ ବୋଲି ଆମେ ଦୁହେଁ ଚାହୁଁଥିଲେବଳକୁ ସେ ନିଜେ ତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରଦାନ କଲେ ; କହିଲେ, ତୁ ତାଙ୍କୁ କହିଲୁ ଏ ବିଷୟରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ ଦିନ ଓ ଭାଗୀ । କହିଥିଲୁ କି ?’

ମୋର ଆଖିରୁ ଦୁଇଟୋପା ଲୁହ ଦିହଙ୍କ ଲାଗରେ ପଡ଼ିଲା । ମନରେ ଚାହୁଁଥିଲି, ମୋର ସବୁ ଯାକଛୁ ବୋଲି ବେଳେ ବେଳେ ଚାହୁଁରେ କାହିଁକି ? ଦିହଙ୍କଠାରେ ମୋ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ବାସ୍ତବ୍ୟ ଅଛି, ମୋ ବାପା ମା’ଙ୍କର ବି ତହିଁରୁ ଅଧିକ କଣ ରହିପାରନ୍ତା ? ମୋ ପାଇଁ ସ୍ୱାକ୍ଷର ଏତେ ମମତା ! ମୁଁ ସ୍ୱାକ୍ଷ କଥାରେ ଘିରୁଁ କରିବାକୁ କିଏ ? ମୁଣ୍ଡ ନାଡ଼ି ତାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଲି । ଭାଗୀ କହିଲେ, ‘ତୁମକୁ ମୁଁ କଣ କହିଥିଲି ଦିନ ?’ ଦିନ ଓ ଭାଗୀ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ ବୋଲି ତ ସେ କହି ଯାରିଛନ୍ତି, ଆଉ ପରୁରବା ଦରକାର କଣ ?’

ଦିନ ମୋତେ ପୁଣି ପଚାରିଲେ, ‘ଆମେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଛୁ, ଆଗାମୀ ଦିନରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାବୁଙ୍କ ହାତରେ ତୋତେ ସମର୍ପଣ କରିଦେବୁ । ତୋର ମନ ମାନୁଛି କି ? ତୁ ଯଦି ସାନ ପିଲା ହୋଇଥାନ୍ତୁ, ତୋ ମତ ନେବା କଥା ଉଠନ୍ତା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଭାଗୀ କହିଛନ୍ତି, ତୋତେ ଅଠର ଚାଲୁଛି । ସେ ତୁମ ଗାଁକୁ ଆସିଲବେଳକୁ ତୋତେ ହୋଇଥିଲା ୫୭ ବର୍ଷ । ଏବେ ସେ ବାରବଷରୁ ଅଧିକ ହେଲ ଆସିଲେଣି । ନୁହେଁ ? ବଢ଼ିଲା ହିଁଅଙ୍କ ମତ ନ ନେଇ ବିଭା-ଦର ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କଣ କହିଛୁ ?’ ମୁଁ ଆଉ କଣ କହିଲୁ ? ଉଠିପଡ଼ି ଦୁହେଁଙ୍କ ପାଦତଳେ ଯୋଡ଼ିଏ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାଇଲ । ଦୁହେଁଯାକ ଠିଆହୋଇପଡ଼ି ଏକ ସଙ୍ଗେ ମୋତେ କୁଣ୍ଡାଳ ପକାଇଲେ ଓ ଏକସ୍ଥରରେ କହିଲା ପରି କହିଲେ, ‘ମା ! ତୁମର ଜୀବନ ସୁଖମୟ ହେଉ । ଭଗବାନ ଯେତେ ଦୁଃଖ ଦେଲେଣି ତାର ବିନିମୟରେ ତୁମକୁ ସୌଭାଗ୍ୟ-ବତୀ କରନ୍ତୁ । ଦୁହେଁ ମୋତେ ବାସର ଘରକୁ ବାଟ କଢ଼େଇ ନେଲାପରି ମୋ ଶେଷ ପାଖକୁ ନେଇଗଲେ । ସମସ୍ତେ ଶୋଇଲୁ ।’

ଦଶମିନିଟ୍ ଭିତରେ ବାରିଲି, ଭାଗୀ ଓ ଦିନ ଦୁହେଁ ନିଦୋଡ଼ି ନିଦରେ ଶୋଇ ଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାବୁଙ୍କ ପାଖରୁ ଆଜି ସଂଧ୍ୟାରେ ଯେପରି ଅଭଦ୍ର ଭାବେ ଉଠି ଆସିଲି ତାହା ମନେ ପଡ଼ି ନିଜକୁ ଧକ୍କାକରିଲି । ମୋଠାରେ ଅଛି କଣ ? ସବୁଦିନ ଅଜ୍ଞାତକୁଳଶିଳା ବାଲିକାଟାଏ । ସେ କୁଳୀନ, ଉକ୍ତ ଶିକ୍ଷକ, ସୌମ୍ୟ । ତାଙ୍କର

ମୋ' ପ୍ରତି ଏତେ ଅନୁଗ୍ରହ ଅଥର ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଗୋଡ଼ରେ ଫିଙ୍ଗି ଦେଲି ଯାହା ପଳାଇ ଆସିଲି । ସେ କ'ଣ ବିଚାରୁଥିବେ ? ଦିଦି ମୋତେ ଧାଉଁରୁ ଅନ୍ତର କରିଦେବେ ବୋଲି ମୋତେ କାନ୍ଦା ମାଡ଼ିଲା । ଅଥର ସେ ଯଦି ବିଚାରୁଥିବେ, ତାଙ୍କର ଦୁଃଖବହାରରେ ମୁଁ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲି ବୋଲି ? ତାଙ୍କଠାରୁ କି ଭାଷାରେ କ୍ଷମା ମାଗିବି, ମନେ ମନେ ଭାବିଲି ।

ଭାଷାଙ୍କ ପ୍ରତି, ବିଶେଷ କରି ଦିଦିଙ୍କ ପ୍ରତି କୃତଜ୍ଞତାରେ ମନ ପୂରିଗଲା । ନିଜେ ସେ ଦୁହେଁ ଶକ୍ତା, ଅଥର ମୋତେ ସୁଖୀ କରିବାକୁ ଦୁର୍ଦ୍ଦିଙ୍କର କେତେ ଆଗ୍ରହ ! ମୋ ଜୀବନ ତମାମ ସେମାନଙ୍କ ରୁଣ ଶୁଣିବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କଲି । ପ୍ରାୟ ବାବୁ ତ ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ଏହାବାଦରେ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିବେ, ତା ହେଲେ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଯିବି । ଏହାବାଦରେ ରହିବାକୁ ଦିଦି ତ ଅରେ ଦି'ଅର କହିଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଏକ ସଙ୍ଗେ ରହିବୁ, ମୋର ମା ଓ ଶାଶୁଙ୍କୁ ଯେପରି ମାନ୍ୟ କରିବାର କଥା, ଏମାନଙ୍କୁ ସେଇପରି ମାନ୍ୟ କରିବି । ଦିନେ ବି ଏପରି କିଛି କରିବି ନାହିଁ, ଯହିଁରେ ତାଙ୍କ ମନରେ ଟିକିଏ ମାନ୍ଦ୍ର ଦୁଃଖ ହେବ ।

ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କ ରୂପ ଦେଖି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମନେ ମନେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲି ସିନା ! ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ସେ ସ୍ବାଙ୍କଠାରୁ ସୁନ୍ଦର ? ହଁ, ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଗୁଣ ! ବ୍ୟଭିଚାର ସେ, ଠକ ଜୁଆରେଇ ସିଏ ! ଦୈବାତ୍ ତାଙ୍କ ହାତୁଡ଼େ ପଡ଼ିଥିଲେ, ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କ ଦଶା ଭୋଗ କରିଥାନ୍ତି ସିନା ! ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ମନେ ପଡ଼ିଲା ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁଙ୍କ ଚରଣରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କଥା । ବଡ଼ ଦିଦି ଏବେ ଦୁଇବୁର ଦିନ ତଳେ ଆସିଥିଲେ, ତାଙ୍କ ମନରେ ଅତି ଲେଖମାନ୍ଦ୍ର ଅସନ୍ଦୋଷ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପୁଅ ରୂପ ଫେରି ଆସୁଛି ବୋଲି ଦିଦି ମୋତେ ସେ ଦିନ ବଡ଼ଦିଦି ଯିବା ପରେ କହିଥିଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁରୀ ବଦଳି ଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ବଡ଼ ଦିଦି କହୁଥିଲେ । ପିଲାମାନଙ୍କର ଯନ୍ତ୍ର ନେଉଛନ୍ତି, ବଡ଼ ପୁଅଟିକୁ ପଢ଼ାଉଛନ୍ତି । ଟିକିଏ ବେଳ ମିଳିଲେ କ'ଣ ଗୋଟାଏ ଲେଖୁଛନ୍ତି, କଂରେଜି ଭାଷାରେ ଏମ୍. ଏ. ପାସ କରିଛନ୍ତି, କଲେଜରେ ପଢ଼ିବାର ସଂପାଦକ ହୋଇଥିଲେ । ଲେଖି ପଢ଼ି ଜାଣୁଥିଲେ ଯେପରି, ବହୁତା ଦେଇପାରୁଥିଲେ ସେପରି । ନିଜର ଦୁରଭ୍ୟାସ ଓ କୁସଙ୍ଗ ଗୁଡ଼ିପାରିଲେ ପୁଣି ସେ ମଣିଷ ପରି ମଣିଷ ହୋଇଯିବେ ।

ତାଙ୍କ କଥା ବିଷୟୁ ବେଳୁ ବିଷୟୁ ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ କଥା । ତାଙ୍କର ବି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇପାରେ । ସେ ବି ଭଲ ମଣିଷ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଏ କଥା ମନରେ ଆସିବା ମାନ୍ଦ୍ର ଆପଣାକୁ ଦୋଷିଲି । ହଁ ! ସେ ପରପୁରୁଷ, ତାଙ୍କ କଥା ମୁଁ ବିଚାରୁଛି କାହିଁକି ? ପ୍ରାୟ ବାବୁଙ୍କ କଥା ବିଷୟୁ ବିଷୟୁ କେତେବେଳେ ନିଦ ଲାଗିଗଲା । ନିଦରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସାଙ୍ଗରେ ସ୍ବପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ଚାଲିଲି, ପାଖରେ ପିଲା ଗୁରୁଟି ଥାନ୍ତି, ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଭାଷା ଓ ଦିଦି ବସି କ'ଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳକୁ ସେମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଦି ଗୋରୁ ଝୋଟ ।

ମୋ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା ଆଗ । ମୋ ପଛେ ପଛେ ଭାଷା ଉଠିଲେ । ତାଙ୍କର ଲମ୍ବା ଦସ୍ତ ବାଲି କେରକ ବାନ୍ଧି ଶେଯରୁ ସେ ଉଠିଲା ବେଳକୁ ସ୍ବପ୍ନରେ ବିଭୋର ହୋଇଥିବା ମୁଁ

କହିଦେଲି, ‘ଭାଗା, ମୁଁ ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିଲି ଯେ, ତୁମ ମୁଣ୍ଡର ବାଲି ଝୋଟ ପରି ହୋଇ-
ଯାଇଛି ।’ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ଆଉ ସେତେବେଳକୁ ତୁମର କୋଡ଼ରେ
କାଖରେ ହୋଇ ଗୁରୁଟି ପିଲ ।’ ମୁଁ ବି ଗୁରୁଟା ପିଲ ସ୍ବପ୍ନରେ ଦେଖିଥିଲି । ତେବେ କ’ଣ
ଭାଗା ବି ସେଇ ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ ! ମୁଁ ଲଜରେ ମୁହଁ ଘୋଡ଼ିଦେଲି । ଦିହଙ୍କର ନିଦ ଭାଙ୍ଗି
ସାରିଥାଏ, ସେ ବିଚ୍ଛନ୍ନରେ ଖାଲି ଗାମେଜ କରି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ଆମ ବଚନିକା ଶୁଣି ସେ ଖୋଁ
କରି ହସିଦେଲେ ; ଓଃ କ ହସ ! ସେଇ ଦିନ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ହସ ଉଜୁଆଁ ହୋଇଗଲା ।

ଆମ ଶୋଇବା ଘର ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇଯିବାର ଇସାରା ପାଇ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ
ନେମାଳୀ ଦରୁଆନ ଆସି ସଲମ ଦେଇ କହିଲେ, ‘ହଜୁର ! ସେ ପଡ଼ାର ଦିବ ତାଙ୍କ ପିଲା
ଦିନୋଟିକୁ ଧରି ଆସିଛନ୍ତି ; ଖୁବ୍ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ।’

ଦିବ ଉଠିପଡ଼ି ବରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, ‘ତାଙ୍କୁ ଦୁଆରେ ନ ରୋକିବାକୁ ମୁଁ
କେତେଥର କହିଲିଣି ?’ ଦରୁଆନ ବିଚାର ଦୋଷ କଲପରି କହିଲେ, ଆପଣ ଉଠି ନାହାନ୍ତି
ବୋଲି କହି ତାଙ୍କୁ ବୈଠକଖାନାରେ ବସାଇଛି ।’ କଥା ସରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ତଳ ମହଲକୁ
ଗୁଲି ଯାଇ ଦୁଇ ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ବଡ଼ ଦିବ ଓ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଧରି ଆସିଲା । ମୋତେ ପିଲା-
ମାନଙ୍କ ଯତ୍ନ ନେବାକୁ ସଂକେତ ଦେଇ ଦିବ, ବଡ଼ ଦିବଙ୍କୁ ଧରି ଗୋଟାଏ ଘରକୁ ପଶି-
ଗଲେ ଓ ଦୁଇ ତିନି ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ‘ରାମଲଗନ ରାମଲଗନ’ କହି ତଳକୁ ବଡ଼ ଦିବଙ୍କ
ସାଙ୍ଗେ ଓହ୍ଲାଇଗଲେ । ତଳକୁ ଗଲବେଳେ ମୋ ଉଠିବେଳେ ନଜର ପଡ଼ିଯିବାରୁ କହିଲେ,
‘ତାରା ! ତୁ ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ଆ, ଭାଗା ପିଲାଙ୍କ କଥା ରୁଚିବେ ।’ ମୁଁ ତରଳରେ ଭାବି-
ଠାରୁ ଅନୁମତ ନେଇ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲି । ସେତେବେଳକୁ ମଟର ବାହାରି ଶ୍ଵାସ୍ତ ହୋଇ-
ଯାଇଥାଏ, ମୁଁ ବସିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଗୁଲିଲି ।

କେଉଁଠିକୁ ଯିବାକୁ ହେବ ଆଗରୁ ବୋଧହୁଏ କୁହାଯାଇଥାଏ । ରାମଲଗନ କିଛି
ନ ପଶୁରି ବଡ଼ ଆନା ଦୁଆରେ ମଟର ରଖି ଓହ୍ଲାଇଗଲା ଓ ପଛ ସିଟ୍‌ର ବାଁ ପଟ ଦୁଆର
ଫିଟାଇଲା । ଆମେ ତିନିହେଁ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ଆନା ଭିତରେ ପଶିଲୁ । ଡିଉଟିରେ ଥିବା
ଅଫିସରଙ୍କୁ ଦିବ କହିଲେ, ‘ସ୍ବାଙ୍ଗ ଘରେ ଦୁଇ ଜଣ ଖୁନ୍ ହୋଇଛନ୍ତି, ଇତଲା ଦେବାକୁ
ଆସିଲୁ ।’ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଡାକ୍ତର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ କଲେ ଦୁହେଁଯାକ ମରିଯାଇପାରନ୍ତି ।’
ଆଜ୍ଞା, ଅଜ୍ଞା ବୋଲି କହି ଅଫିସର ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ଓ ଡାକ୍ତର ଉପରିସ୍ଥ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଟେଲି-
ଫୋନ କରିଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଘଟଣାର ସ୍ଥାନ ଜଣାଇଦେଲେ । ଦୁଇ ଗୁରୁ ଧାଡ଼ି ଇତଲା
ଲେଖି ବଡ଼ ଦିବଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ନେଇ କହିଲେ, ‘ଭୋର ବେଳ । ଆମ ଡାକ୍ତର ଆସିବାକୁ
ଟିକିଏ ବଳମ୍ବ ହେବ । ଆପଣଙ୍କ ଗାଡ଼ି, ଅଧଘଣ୍ଟେ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଦେଲେ ଭଲ
ହୁଅନ୍ତା ।’ ଦିବ ହଁ କଲେ । ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆସିବାକୁ ସେ ଦିବଙ୍କୁ ଡାକିବାରେ ଦିବ
କହିଲେ, ‘ମୋ ସାଙ୍ଗେ ଏ ପିଲଟା ଅଛି, ସ୍ବାକୁ ବାଟରେ ଆମ ଘରେ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଭଲ
ହୁଅନ୍ତା ।’ ମୁଁ ଅମାନ୍ୟ ହୋଇ ସାଙ୍ଗରେ ରହିବ ବୋଲି କହିଲି, କାହିଁକି କେଜାଣି ?

ଆମେ ସମସ୍ତେ ଯାଇ ମଟରରେ ବସୁଛି, ଏଇ ସମୟରେ ଦୁଇଜଣ ସିପାକି ଡ୍ରାଗର ବାବୁକୁ ଚଲାକ ଚଲାକ ଆଣି ଆନା ପାହାଚରେ ଉଠିଲେ । ବଡ଼ ସିପାହୀ ଅଫିସରଙ୍କୁ କୁଣ୍ଡିତ କରି କହିଲା, ‘ହଜୁର ! ଏ ସାହେବ ଆକ୍ସିଡେଣ୍ଟ କରି ଗୋଟାଏ ସିଲକୁ ଜଖମ କରିଦେଇଛନ୍ତି ।’ ଅଫିସର ପଚାରିଲେ, ‘ସିଲ ?’ ସିପାହୀ କହିଲା, ‘ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଡାକ୍ତର-ଖାନାରେ ।’ ଏତିକିବେଳେ ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କର ନଜର ଆମ ଉପରେ, ବିଶେଷ କରି ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲା , ତାଙ୍କ ଆଖି ଲଲ ହୋଇଗଲା । ବଡ଼ ଦିଦି ଶଂକ ଯାଇ ଅଧମତ ହୋଇ କହିଲେ, ‘ହଜୁର ! ଏଇ ଖୁନ ଆସାମୀ, ଦେଖନ୍ତୁ, ସ୍ୱାର ଡାହାଣ ହାତ କରଟି ମୁଁ କାମୁଡ଼ା ଦେଇଛି । ତାକୁ ଘୋଡ଼ାକବାକୁ ସେ କେମିତି ରୁମାଲ ବାନ୍ଧିଛି, ଦେଖନ୍ତୁ ।’

ଅଫିସର ମଟରକୁ ନ ଯାଇ ଅଫିସକୁ ଫେରିଲେ ଓ ଆକ୍ସିଡେଣ୍ଟର ଇତଲା କାଟି ଆଉ ଥରେ ଟେଲିଫୋନ କଲେ । ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ଦୁଇଟା ଗାଡ଼ି ଦୁଇ ଦିଗରୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଗୋଟିକରେ ଆସିଥାନ୍ତି ବଡ଼ ପୁଲିସ ଅଫିସର ଓ ଆଉ ଗୋଟିକରେ ଆସିଥାନ୍ତି ମଟର ପକ୍ଷରୁ କରିବା ଡ୍ରାକିମ୍ । ବଡ଼ ଅଫିସର ଟେଲିଫୋନ କରି ଖବର ନେଲେ ଯେ, ଆମ୍ବୁଲାନ୍ସ ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କ ଘର ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲାଣି । ପୁଲିସ୍ ସାହେବ ହୁକୁମ ଦେଲେ, ଖୁନ ହୋଇଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଡାକ୍ତରଖାନା ଅଣାଯିବ । ସାହେବ ଡ୍ରାଗର ବାବୁଙ୍କୁ ହାତରେ ପୁରାଇବାକୁ ହୁକୁମ ଦେଲେ । ଡ୍ରାଗର ବାବୁ ଚିତ୍କାର କରି କହୁଥାନ୍ତି, ‘ଭଦ୍ର-ଲୋକକୁ ଏଭଳି ହାତରେ ପୁରାଇବାର ଫଳ ଭୋଗିବାକୁ ହେବ ।’ ଦୁଇ ଚାରିଥର ଏଭଳି ଚିତ୍କାର କରିବା ପରେ ବଡ଼ ସାହେବ ଜମାଦାରକୁ କହିଲେ, ‘ସ୍ୱାର ପାଟି ବନ୍ଦ କର ।’ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋଟା ଜମାଦାର ଆମ ଆଡ଼କୁ ପଛ କରିଦେଲେ, ଠାକ କିନି ଗୋଟାଏ ଶବ୍ଦ ହେଲା । ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ପାଟିରୁ ଶୁଣାଗଲା ‘ଭଃ’ ବୋଲି ଶବ୍ଦ ।

ବଡ଼ ସାହେବ ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କୁ କହିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କୁ ଆମ ସଙ୍ଗେ ଯିବାକୁ ହେବ ।’ ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କ ଘରଆଡ଼େ ଚିନିଟା ମଟର ଚାଲିଲା, ଗୋଟାକରେ ବଡ଼ ପୁଲିସ ସାହେବ ଏବଂ ଆଉ ଦୁଇଜଣ ଅଫିସର । ମଝିରେ ଆମ ଗାଡ଼ିରେ ଆମେ ଚିନିହେଁ, ପଛ ଜିପ୍ରେ ପ୍ରାୟ ଦଶଜଣ ଜମାଦାର ଓ ସିପାହୀ । ପୁଲିସ୍ ସାହେବ ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କ ଦୁଆର ପାଖେ ପହଞ୍ଚି ଫଟକିନି ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିଲେ ଓ ଦୁଆରେ ଜଡ଼ା ପହୁଣ୍ଡା ରଖି ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କ ସହୃଦ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ । ଘର ଭିତରେ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍ ରହି ସେ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ଆମ୍ବୁଲାନ୍ସ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥାଏ । ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ଦୁଇଟି ଯାକ ଖୁନ ହୋଇଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ନେଇଯିବାକୁ ହୁକୁମ ଦେଇ ସେ ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କୁ କହିଲେ, ‘ଏଠାରେ ବସିବାର ସୁବିଧା ନାହିଁ ଦେଖୁଛି । ଆପଣଙ୍କୁ କଷ୍ଟ କରି ପୁଣି ପୁଲିସ୍ ଥାନାକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।’ ଦିଦିଙ୍କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କୁ ବି ଟିକିଏ କଷ୍ଟ ଦେବ ।’

ସିପାହୀଙ୍କ ସହୃଦ ଜଣେ ଅଫିସର ସେ ଘର ଦୁଆରେ ରହିଲେ, ଆଉ ଜଣେ ଅଫିସରଙ୍କୁ ବରଦ ହେଲା, ଆକ୍ସିଡେଣ୍ଟ ଜାଗାକୁ ମଟର ଇନସପେକ୍ଟରଙ୍କ ସହୃଦ ଯିବାକୁ ;

ଆମେ ଚନ୍ଦ୍ରହେଁ ଓ ବଡ଼ ପୁଲିସ୍ ସାହେବ ଆନାକୁ ଫେରାଇ । ଆନାରେ ସମସ୍ତେ ନିଶିଳ ପରେ ପୁଲିସ୍ ସାହେବ ବଡ଼ ଦିହକୁ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ତ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ସବୁ ବିଷୟ ପ୍ରାୟ ଶୁଣି ସାରିଛି । ତଥାପି ସ୍ୱପ୍ନ ଭାବରେ କିଛି ସବୁ କଥା ଆପଣ ମୁଲରୁ ଶେଷ ସାଏଁ ଥରେ କହନ୍ତୁ । ମୁଁ ଲେଖି ନେବି ।’

ବଡ଼ ଦିହ କହିଲେ, ‘ରାତି ପ୍ରାୟ ନ’ଟା ହେବ । ଆସାମୀ ମୋ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେଉଁ ଜଣକୁ ଛୁଇଁ ଭାଷି ମାରିଛନ୍ତି (ସାହେବ ଆପଣ କଲେ, ‘ଛୁଇଁ ଭାଷିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମାରିଛନ୍ତି ବୋଲି ତ ଜଣାଯାଇନାହିଁ’) ତାଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଆମ ଘରକୁ ଆସିଲେ । ସେ ମଝିରେ ମଝିରେ ଅନେକ ଥର ଆମ ଘରକୁ ଆସନ୍ତି । ମୋର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ନିଜର ସାନଭାଇ ବୋଲି କହନ୍ତି । ସେ ଆସି କହିଲେ, ‘ସୁର୍ଯ୍ୟ ! ଆଜି ଦୁଇଜଣ ଅତିଥିଙ୍କୁ ସଜ୍ଜାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୋ ସଙ୍ଗୀଙ୍କର ଖାଲି ରହିବାକୁ ଘର ଦରକାର । ତାଙ୍କର ପେଟ ଖରାପ । ମୁଁ ପୁଞ୍ଜିଏ କିଛି ଖାଇବି । ପିଇବା ମଧ୍ୟ ଦରକାର । ତୋ ଘରେ ତ ଆଜିକାଲି ପିଇବାକୁ କିଛି ରହୁନାହିଁ ; ବାହାରୁ ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।’ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ବଜାରକୁ ଗଲେ, ପ୍ରସାରବାବୁ ସାଙ୍ଗରେ ଆଣିଥିବା ଭଦ୍ରଲେକଟିକୁ ଆମର ଭିତର ଘରେ ବନ୍ଦ କରି ରଖିଲେ । ଆସିଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ହାତ ଦୁଇଟି ପଛ ଆଡ଼ିଆ ହୋଇ ବନ୍ଧା ହୋଇଥାଏ, ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଧକ୍କା ଦେଇ ଘରେ ପ୍ରବୁଦ୍ଧଲ ବେଳେ କହିଲେ, ‘ବାବା ! କୃତ କର୍ମ ପାଇଁ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କରୁଥାଅ । ଯଥାସମୟରେ ମୁଁ ଆସିବି ।’ ମୋଠାରୁ ଗୋଟାଏ ଚାରି ନେଇ ସେ ଦୁଆରେ ପକାଇଲେ ଓ ଚାରିଟା ପକେଟରେ ରଖିଲେ ।”

ପୁଲିସ୍ ସାହେବ ଜଣେ ଜମାଦାରକୁ ଡାକି କହିଲେ, ‘ହାଜିର ହାତ ପଛ ଆଡ଼ିଆ ବାନ୍ଧି ଏଠାକୁ ଆସ ।’ ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କୁ ଆଣି ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଠିଆ କରାଗଲା । ପୁଲିସ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ସ୍ଥିର ହୋଇ ନ ରହିଲେ ଗୋଡ଼ରେ ବେଢ଼ି ଦେବାକୁ ହେବ ।’ ତା’ପରେ ସେ ହୁକୁମ କଲେ, ‘ପକେଟରେ କ’ଣ ଅଛି ବାହାର କର । ଏହା ଆଗରୁ ହେବା ଉଚିତ୍ ଥିଲା ।’ ପକେଟରୁ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରେଟ ତାଲ ଓ ଚାରି ବାହାରିଲା । ବଡ଼ ଦିହ କହିଲେ, ‘ସେ ତ ମୋର ତାଲ ଓ ଚାରି !’ ପୁଲିସ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ସ୍ୱାକୁ କିମ୍ବା ନିଅ । ସାକ୍ଷୀ ଦସ୍ତଖତ କରାଅ ।’ ତୁମ୍ଭା ତୁମ୍ଭା କହିଲେ, ‘ଏ ବଜା ଫାସୀ ଖୁଣ୍ଟରେ ଚାଲିଯାଉ ।’ ତା’ପରେ ବଡ଼ ଦିହକୁ ଚାଲି କହିଲେ, ‘ତା’ ପରେ ?’

ବଡ଼ ଦିହ କହିଲେ, ‘ମୋର ସ୍ୱାମୀ ରାତି ବାରଟା ବେଳକୁ ଫେରିଲେ । ପ୍ରସାର ବାବୁ ଖାଇ ବସିଲେ । ମୋର ସ୍ୱାମୀ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ତୁମେ ଶୋଇବାକୁ ଯାଅ ।’ ମୁଁ ଶୋଇବାକୁ ଗଲି । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଭଲ ନିଦ ହେଉନାଥାଏ । ପଛ ଆଡ଼ିଆ ହାତ ବାନ୍ଧି ଭଦ୍ର ଲେକଟିକୁ କାହିଁକି ଏଭଳି ଘରେ ପ୍ରବୁଦ୍ଧଲ ବୋଲି ମୋ ମନରେ ଭୟ ହେଉଥାଏ । ତଥାପି କୁନ୍ତଳରେ ମୋତେ ଗୁଳି ନିଦ ଲାଗିଯାଇଥିଲା ବୋଧହୁଏ । ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ଗର୍ଜନ ଶୁଣି ମୁଁ ଉଠିପଡ଼ିଲି । ବାହାରକୁ ବାହାର ଆସି ଦେଖିଲି, ପ୍ରସାର ବାବୁ ଗୋଟାଏ ଛୁଇଁ ଧରି ଠିଆ

ହୋଇଛନ୍ତି ଅଗଣାରେ । ଜଳେକ୍ତିକ ଆଲୁଅରେ ତାଙ୍କର ମୁହଁ ଭୟାନକ ଦିଶୁଥାଏ । ସେ ବାଟଦାର ଚକ୍ରାର କରୁଥାନ୍ତି, ‘ସୂର୍ଯ୍ୟ ! ତୋଠାରୁ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇବାକୁ ଆସିଥିଲି । ସାହାଯ୍ୟ ନ କରିବୁ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ବାଧା ଦେ’ନା କହୁଛୁ । ଭଲ ହେବ ନାହିଁ । ତୋ’ର ସ୍ତ୍ରୀ ସିଲ ଅରକ୍ଷ ହୋଇଯିବେ’ ।

ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, ‘ମୋ ଘରେ ମୁଁ ମଣିଷମାରୁ କରାଇ ଦେବ ନାହିଁ । ସେ ଲେକଟିକୁ ମୁହଁ ଦିଅ, ମୁଁ କହୁଛି ।’ ପ୍ରସାର ବାବୁ ଆହୁରି ପାଟି କରି କହିଲେ, ‘ଗୋଟିଏ ମଣିଷମାରୁ କରାଇ ନ ଦେଲେ, ଦେଖୁଛି, ଦୁଇଟା ମାରିବାକୁ ହେବ ।’ ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ କିଛି ନ କହି ପସାର ବାବୁଙ୍କ ହାତରୁ ଛୁରୁଟା ଛଡ଼ାଇ ନବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ପ୍ରସାର ବାବୁ, ‘ମୋର କିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ’ ବୋଲି କହି ଛୁରୁଟା ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପେଟରେ ଭୁସି ଦେଲେ । ମାରି ଦେଲା ଲେ ବୋଲି କହି ମୁଁ ତାଙ୍କ ହାତକୁ କାମୁଡ଼ି ଦେଲି । ପରେ ଜାଣିଲି, ମୋ ପାଟିରେ ରକ୍ତ ଲାଗିଥିଲା । ସେ ମୋତେ ଛତରଖାଇ ବୋଲି ଗାଳିଦେଇ ଠେଲି ଦେଲେ ଯେ, ମୁଁ କାଠ ଓ କୋଇଲା ଗଦା ଉପରେ ପଡ଼ିଲି । କିନ୍ତୁ ହୋସ୍ ହସାଇ ନ ଥାଏ । ତା’ ପରେ ସେ ତାଲା ଫିଟାଇ ସେ ଘରେ ପଶିଲେ । ସେ ଘରେ ଧସ୍ତାଧସି ଶୁଭୁଥାଏ । ସାହାକୁ ମାଇଲେ ସେ ଶେଷରେ ପାଟି କରି କହିବାର ଶୁଣିଲି, ‘ଭଗବାନ୍ ଏହାର ଫାଇସଲ କରିବେ ।’

ପୁଲିସ୍ ସାହେବ ପଚାରିଲେ, ‘ସାହାକୁ ଶୁଣି କରାଗଲା ତାଙ୍କୁ ଆପଣ ଚିହ୍ନି ? ଅପରାଧୀ ଘରକୁ ସେ କେବେ ଆସିଥିଲେ ?’

ବଡ଼ ଦିହ କହିଲେ, ‘ମୋ ଘରକୁ ସେ କେବେ ଆସିନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋ ଭଉଣୀ ଘରେ ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଦେଖିଛି । ତାଙ୍କର ନାମ ପ୍ରଦୀପ ବାବୁ ବୋଲି ଶୁଣିଛି ।’ ମୁଁ ଯେଉଁଠାରେ ବସିଥିଲି, ସେଇଠି ବେହୋସ ହୋଇଗଲି । ଚେତା ପାଇଲି ଆମ ନିଜ ବସାରେ ।

(୧୭)

ପୁଲିସ୍ ଆନାବୁ ବେହୋସ ହୋଇ ଆସିବାର ପ୍ରାୟ ଦୁଇମାସ ପରେ ମୁଁ ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥାକୁ ଫେରିଲି । ତା’ ମଧ୍ୟରେ ଦିହ ଓ ଭାସ୍କୁ ମୁଁ କେତେ କଷ୍ଟ ଦେଇଥିବି ତାହା ଅନୁମାନ କରି ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗୁଥାଏ । ସବୁ କଥା ସେ ବା ସିଏ ମୋତେ ବସ୍ତ୍ରର ଭାବେ କହିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କଠାରୁ ମଝିରେ ପଦେ ଦି’ ପଦ ଲେଖାଏଁ ଶୁଣି, ଜ୍ରୀକଭର ରାମଲଗନ୍ ଓ ନେପାଳୀ ଦରଓ୍ଵାନଠାରୁ ସାହା ଆଦାୟ କଲି, ସେଥିରୁ ସେ ସମସ୍ତର ଗୋଟାଏ ଧାରଣା କରିଥିଲି ।

ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର ବେହୋସ ଅବସ୍ଥା ଲାଗି ରହିଲା । ହରଦ୍ୱାରର ସରୁଠାରୁ ବଡ଼ ଡାକ୍ତର ଆସି ଚିକିତ୍ସା କଲେ । ମଝିରେ ଥରେ ସେ ମୋତେ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ନେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ଦିବିଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଭାଷା ଏଥିରେ ବେଶୀ ଆପତ୍ତି କଲେ । ସେ କହିଲେ, ‘ରୋଗୀକୁ ଚିକିତ୍ସା କରିବାରେ ଔଷଧ ଓ ଚିକିତ୍ସା ଅପେକ୍ଷା ତା’ ପ୍ରତି ସ୍ନେହ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବେଶୀ ଦରକାର । ତାହା ରୋଗୀ ଆମ ଘରେ ଯେତେ ପାଇବ, ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ସେତେ ପାଇବ ନାହିଁ । ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ଚିକିତ୍ସା କାରଖାନା । ସ୍ନେହ ଶ୍ରଦ୍ଧା କୁଆଡ଼ୁ ମିଳିବ ?’ ଡାକ୍ତର ବ ଏଥିରେ ରାଜି ହେଲେ । ସେ କହିଲେ ଆପଣ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି, ତାହା ଏକାବେଳେକେ ମିଳି ବୋଲି ମୁଁ ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରୁନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପରୀକ୍ଷା ଡିରେ ଡାକ୍ତରଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ନର୍ସ ଓ ବେହୋସଙ୍କର ପଇସା ଉପରେ ବେଶୀ ଦୃଷ୍ଟି ରହିବାରୁ ପଇସାରେ ଯେତକ ସ୍ନେହ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିହେବ ସେତକ ମାତ୍ର ମିଳୁଛି । ତେବେ କେତେବେଳେ କ’ଣ ଦରକାର ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଯେତେ ସହଜରେ ମିଳିପାରିବ, ଏଠାରେ ମିଳିବା ସେତେ ସହଜ ହେବ ନାହିଁ ।’

ଦିବି କହିଲେ, ‘ଯାହା ପଇସା ପଡ଼ିବ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାକୁ ଆମେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛୁ । ଆପଣ ପ୍ରତ୍ୟହ ଦୁଇଥର ଲେଖାଏଁ ଆସିଲେ ବୋଧହୁଏ ଚିକିତ୍ସାରେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କଦ୍ୱାରା ପିଲୁଟି ରକ୍ଷା ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଭଗବାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ, ସେ ଭଲ ହେବ । ଆମ ଦୁହେଁ ଜୀବନ ତା’ର ପାଖରେ ବନ୍ଧା ।’ ସେଇଆ ହେଲା । ଡାକ୍ତର ଥରକୁ ୩୮ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ, ଦିନକୁ ୬୪ ଟଙ୍କା ନେଉଥାନ୍ତି । ହସ୍ତାକ ପରେ ସେ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ଆଉ ଫିସ୍ ନେବି ନାହିଁ । ମୋର ଦରକାର ହେଲେ ଆପଣଙ୍କୁ କହିବି ।’ ତାର ହସ୍ତାକ ପରେ ଦିବି ପୁଣି ପଇସା ଯାଚିଲେ । ଡାକ୍ତରବାବୁ କହିଲେ, ‘ରୋଗୀର ଯାହା ଉପକାର ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛି ତାହା ମୋ ଚିକିତ୍ସା ଅପେକ୍ଷା, ଆପଣମାନଙ୍କ ସେବା ଓ ଯତ୍ନ ଯୋଗୁଁ ହୋଇଛି ବୋଲି ମୁଁ ଦେଖୁଛି । ଏଠାକୁ ଦି’ ଓଲି ଆସିବାଦ୍ୱାରା ମୋର ନିଜର ବହୁତ ଉପକାର ହେଉଛି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଫିସ୍ ନେବା ଅପେକ୍ଷା ଆପଣଙ୍କୁ ଫିସ୍ ଦେବା ଉଚିତ ।’ ସ୍ତ୍ରୀ ପରେ ସେ ଆମ ପରିବାରର ଜଣେ ହୋଇଗଲେ । ମୁଁ ପୁରୁ ଭଲ ହୋଇଗଲା ପରେ ବି ସେ ଡାକ୍ତର-ଖାନାକୁ ଯିବା ଓ ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ଫେରିବା ବାଟରେ ଆମ ଘରେ ମୁହଁ ମାରି ଯା’ନ୍ତି । ଥରେ ଆସିଲେ ଗୋଟିଏ କପ ଗୁ ଓ ଆମ ଘର ଉଆଣ ସିଙ୍ଗଡ଼ା ଗୋଟିଏ ହିଁ ତାଙ୍କର ଫିସ୍ ହୋଇଥାଏ । ଥରେ ସେ ଭାଷାକୁ ରହସ୍ୟରେ କହିଲେ, ‘ତୁମେ ଏଠାରେ ବସି ଚୁଲିଆରମା-ସୁଣ ପଡ଼ିବା ଅପେକ୍ଷା ଆମ ଡାକ୍ତରଖାନା ଗେଟ୍ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଗୁଁ ଦୋକାନ ଖୋଲିଲେ ଲୋକଙ୍କର ବେଶୀ ଉପକାର ହୁଅନ୍ତା ।’ ଦିବି କହିଲେ, ‘ମାନେ, କଷ୍ଟକରି ଏଠାକୁ ଆସିବାକୁ ଆଉ ପଡ଼ନ୍ତା ନାହିଁ, ସେଠାରୁ ଗୁ ପାଇଯାନ୍ତେ ।’ ଡାକ୍ତରବାବୁ ଦକ୍ଷିଣୀଆ ଲୋକ । କିନ୍ତୁ ବାହାର ଲୋକ ଦେଖିଲେ ବିଚାରବ, ଦିବି ଓ ଭାଷା ତାଙ୍କର ଦୁଇ ବ୍ୟବସାୟ ଉଭୟ । ତମେ ଡାକ୍ତରୀ ଓ ତାଙ୍କର ଝିଅ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟ ଆମ ପରିବାରରେ ସାମିଲ ହୋଇଗଲେ ।

ମୋର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସେବା କରୁଥାନ୍ତି ପ୍ରମୋଦ ବାବୁଙ୍କର ବଧୂବା ମା । ତାଙ୍କର ଠାରୁ ପରେ ଶୁଣିଲି, ଦୁର୍ଘଟଣାର ଦୁଇଦିନ ଭିତରେ ସେ ଆମ ଘରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଦିନେ ମୋର ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟ ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥାକୁ ଫେରି ଆସିବାରେ ସେ ମୋତେ ସେ କଥା ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଲେ ; ତାଙ୍କ ଅଖିରୁ ଅଳସୁ ଲୁହ ଗଡ଼ିବାର ଦେଖି ମୋର ବି ଲୁହ ଗଡ଼ିଲା । ସେ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇ କହିଲେ, ‘କାହିଁ ଲେ ମା, କାହିଁ ! କାହିଁରେ ମଣିଷର ମନରୁ କଲମସ ଧୋଇ ହୋଇଯାଏ । ଦିନ ଆସିବ, ଆଖିର ପାଣି ଶୁଖିଯିବ, ସେତିକିବେଳେ ଆଉ ଦୁଃଖ ରହିବ ନାହିଁ । ଯାହା ବା ରହିବ, ତାହା ମନ ଭିତରେ କୋଉଠି ଶ୍ବେଚ୍ଛା ପଡ଼ି ରହିଯିବ, ଶୁଣିଲ ପଣ ବହୁ ଭିତରେ ବହୁତ ଦିନ ଚାପି ହୋଇ ରହି ପାରୁ ହୋଇଗଲା ପରି—ବହୁ ଜାଣିବ ନାହିଁ କି ପଣ ଜାଣିବ ନାହିଁ ।’

ସେ ତାଙ୍କ ପ୍ରୌଢ଼ାବସ୍ଥାରେ କବିତା ଲେଖୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ବାମୀ ଏଭାବାଦରେ ବଡ଼ ଗୁକରି କରୁଥିଲେ । ଯୋଡ଼ିଏ ନାବାଳକ ପୁଅ ଗୁଡ଼ିକ ସେ ଅକାଳରେ ମରିଯିବା ଦିନୁ ସେ ସେଇ ପିଲାଟିମାନଙ୍କୁ ମଣିଷ କଲେ, ନିଜ ବହୁମାନଙ୍କ ବିଧି ଧନରେ । ବଡ଼ ପୁଅ ବିଷ ହେବା ପରେ ଘର ଗୁଡ଼ିକ ଗୁଲିଗଲେ । ଏବେ ସେ ବମ୍ବେରେ ଅଛନ୍ତି, ଗୋଟିଏ କଲେଜରେ ବଡ଼ ଅଧ୍ୟାପକ । ବୁଢ଼ୀ ବେଳେ ବେଳେ କହନ୍ତି “ସୁଖରେ ରହୁ । ଏଡ଼େ ବଡ଼ କଥା ହୋଇଗଲା । ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ବି ଦେଲା ନାହିଁ । ନ ଦେଉ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକେ, ସର୍ବଶୁଭରେ ଆଉ, ମୋ ଶାଶୁ ଶଶୁରଙ୍କର ନାମ ଲିଭି ନ ଯାଉ । ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇଛୁ ବୋଲି ବେଳେ ବେଳେ ଶୁଣେ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଖାଲି ଏତିକି ମାଗେ, ମା’କୁ ଯେପରି ହୁଏ, ସବୁ କଲ ସେଇତିକି ପିଲାଙ୍କୁ ନ ଶିଖାଉ ।” ବୁଢ଼ୀଙ୍କର ଲୁହ ମରିନାହିଁ କି କାହା ସରିନାହିଁ ।

ସେ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇ ବୁଲାଇ କହିଲେ, “ତାହା ! ଟୋକା ତୋ କଥା ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲ । ପ୍ରଥମ ଚିଠି ପାଇ ବହୁତ ଗୁଡ଼ାଏ କାନ୍ଦିଲି । ବଡ଼ ପୁଅ ଗୁଡ଼ିକ ପରେ, ସ୍ବାକୁଳ ଆଶ୍ରା କରିଥିଲି । ସେ ବି ବିଦେଶୀ ବୋହୂଟିଏ ଆଣିଲେ ମୋତେ ତ ନିଶ୍ଚୟ ଗୁଡ଼ିକ ପିବ । ମୋଠାରୁ ସେ ଉତ୍ତର ନ ପାଇ ଦିନେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଭ୍ରମ ଏଠାର ହାଲ ହେକତ ସବୁ କହିଲା । ଗୁଡ଼ାଏ କାନ୍ଦିଲା । କହିଲା, ‘ମା, ବିଦେଶୀ ମାତକନିଆଁଙ୍କ ପ୍ରତି ତୋ ମନରେ ଯେଉଁ ଦୃଶା ରହିଯାଇଛି, ତୋର ଏଇ ବୋହୂ ତାକୁ ପୋଛି ଦେବ ।’ ସତ କହିଥିଲା, ମୁଁ ତ ପୋଡ଼ା-କପାଳୀ, ସେ ଭାଗ୍ୟ ମୋତେ ମିଳନ୍ତୁ, କୁଆଡ଼ୁ ?”

ଦେହ ଭଲ ହେବା ଦିନୁ ମୁଁ ମୋ ଭାଗ୍ୟ କଥା ମନେ ମନେ ବିଚାର ସ୍ଥିର କରିଥିଲି ଯେ, ମୁଁ ବଧୂବା ହୋଇଛି । ବେଘାରେ ସିନା ବସିନଥିଲି, କଥା ତ ସ୍ଥିର ହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ମନେ ମନେ ତ ପ୍ରମୋଦ ବାବୁଙ୍କୁ ପଡ଼ିବୁପେ ଗ୍ରହଣ କରି ସାରିଥିଲି । ବାସର ଘରେ ଶୋଇଲା ପରେ ସ୍ବାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀ ସମ୍ପର୍କ ଆସେ ବୋଲି ସାଧାରଣରେ ଯେଉଁ ଶୁଦ୍ଧ ପଡ଼ିଯାଇଛି,

ତାହା ମୋ ମନକୁ ପାଏ ନାହିଁ । ମୋ ବାପା କହୁଥିଲେ, ଜେଠା ବି କହନ୍ତି, ନିର୍ବାନ୍ତ ସରିଲେ ବିଷ ସରିଲା । ମୋର ଜଣେ ପିଉସୀ, ବାଗ୍‌ଦାସ୍ତ ହେବା ପରେ ବର ମଣିଷିକାରେ, ବିଧବା ପରି ରହି ଜୀବନ କଟାଇଦେଇଥିଲେ, ଶୁଣିଛି । ଆମ ଘରର ସେଇ ପରମ୍ପରା ମୁଁ ପାଳିବି ବୋଲି ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କରି । ଦିନେ ଜିଦ୍ ସହେ ମୋ ଦେହଯାକ ଭରି ହୋଇଥିବା ଅଳଙ୍କାର, ଗୋଟି ଗୋଟି କରି କାଢ଼ି ରଖିଦେଲି । ମୁଣ୍ଡ ବି କୁଣ୍ଡାଏ ନାହିଁ । ଭାଷା ଦୁଇ ଗୁରୁଥର ମୋତେ ଦିଆରିଲେ । ଶେଷରେ ଦିଦି କହିଲେ, “ତାକୁ ଆଉ ବଳାଅ ନାହିଁ । ବିଧବା ହେବା ଆଗରୁ ସେ ଯଦି ବୈଧବ୍ୟ କେଶ ସହବାକୁ ଚାହୁଁଛି, ସହ । ଶଷ୍ଟ କଟିଗଲେ ହୁଏତ ସ୍ବାମୀ-ସୁଖ ପାଇବ ।” ଭାଷାଙ୍କ ଜିଦ୍‌ରେ କେବଳ ଦୁଇ ହାତରେ କଳା ପାଣିକାତ ପଟେ ପଟେ ରଖିଲି । ଦିଦି ଓ ଭାଷାଙ୍କ ପରି ବକ୍ତେ ବକ୍ତେ ମାଧ୍ୟ ଖାଇଲି । କ୍ରମେ ଏଇପରି ଚଳିଗଲା ମୋର ଦେହରେ ଚଳିଗଲା ।

ମୋର ଏ ସଂକଳ୍ପ ଦୃଢ଼ ହୋଇଗଲା, ପ୍ରତ୍ୟେକବାରୁଙ୍କ ମା’ଙ୍କ ଦୁଃଖର ସମ-ବେଦନାରେ । ସେ ତ ମୋ ପାଖ କେତେବେଳେ ଛୁଡ଼ୁ ନ ଥାନ୍ତି । ବୋହୂ ପରି ହିଅ ପରି, ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସବସ୍ବ ପରି, ମୋତେ ମନେ କରୁଥାନ୍ତି । ମୋର ବିଧବା ପରି ଚଳିବା ତାଙ୍କୁ ସନ୍ତୋଷ ଦେବ ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଉଥାଏ । ତାଙ୍କ ମନ ରଖିବାକୁ ଥରେ ତାଙ୍କ ଘରେ ଆହ୍ଲାବାଦ ଯାଇ ତାଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ଦିନ କାଳ ରହିଲି । ଦିଦି ଜିଦ୍ କରି ରାମଲଗନ୍‌କୁ ସାଙ୍ଗରେ ପଠାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ମଠରରେ ଯିବାକୁ ମୁଁ ଏକବାରେ ରାଜି ହେଲି ନାହିଁ । ବସରେ ଗଲୁଁ 1

ମଠର ନେଇଥିଲେ ଭାରି ଅସୁବିଧା ହୋଇଥାନ୍ତା । ତାଙ୍କ ଘର ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଗଳିରେ । ଘର ବୋଇଲେ ମାଧ୍ୟ ଦିନ ବଖରା, କିନ୍ତୁ ପକ୍‌କା । କେତେ ବର୍ଷ ହେଲା ଓଲଟା ପୋଲିଆ ହୋଇ ନ ଥାଏ କେଜାଣି ? ଘର ସଫା କରିବାରେ ମୁଁ ସେ ଘରେ ଗୋଡ଼ ଦେଲିବେଳୁ ଲାଗିଗଲି । ରାମଲଗନ୍ ସାହାଯ୍ୟରେ ଘର ଧୁଲିକା ବି ହୋଇଗଲା ; ଛୋଟ ବଗିଚାଟିଏ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ମା ଆପଣା କରୁଥାନ୍ତି, କାନ୍ଦୁଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମୋ ସଙ୍ଗେ କାମରେ ଲାଗିଯାଉଥାନ୍ତି । ବଡ଼ ଘରର କାନ୍ଥରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାବୁଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଫଟୋ ରାମଲଗନ୍‌କୁ କହି ଟଙ୍ଗାଇ ଦେଲେ; କହିଲେ, ପାଗଳୀ, ସ୍ବାକୁଇ ପୂଜା କରି ଶାନ୍ତି ପାଉ । ମୁଁ ନିର୍ଜନରେ ସେ ଫଟୋଟିକୁ ଟିକିଏ ଚାହିଁ ମୁଣିଆ ମାରେ । କାହା ଆଗରେ ସେ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁବାକୁ ଭାରି ଲଜ ମାଡ଼େ ।

ମୋ ଲଜ ବଢ଼ିଗଲା ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ ଅଞ୍ଜ ଯୋଗୁଁ । ଯେଉଁ ଖବରକାଗଜରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାବୁ କାମ କରୁଥିଲେ, ସେଇ ‘ଅଗ୍ରଦୂତ’ କାଗଜର ସମ୍ପାଦକ ବିଜୟ ଚୁପ୍‌କର ହିଁ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ ଅଞ୍ଜ । ଆମେ ଆସିବାର ଖବର ସେ କୁଅଡ଼ୁ ପାଇଲେ କେଜାଣି, ଆସିବାର ଦ୍ବିତୀୟ ଦିନ ବ’ପହରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ମୋର ଆପଣାର ହେବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଘଣ୍ଟେ ବି ଲାଗିଲା ନାହିଁ । କି ଗଫୁଡ଼ା ! ସେ ଅନର୍ଗଲ ଗଫିବାର ଦେଖି ମୁଁ ଟିକିଏ ମୁଡ଼ୁକି ହସିଲି । ସେ ମୋ ମନର କଥା ଧରିପାରି

କହିଲେ, “ଆଲୋ ! ମୋର ଏକ ଗଫୁଡ଼ି ପଣ ଦେଖି ତୋ ଦେହଶର କହନ୍ତି, ସେ ଲେଖିବାକୁ ଯେମିତି, ମୁଁ ଗଫିବାକୁ ସେମିତି ।” ତାଙ୍କ ଗଫୁଡ଼ି ପଣରେ ସେ ବଞ୍ଚିଯିବାରେ ମୋତେ ଯେତେ ଖବର ଦେଇଦେଲେ, ‘ଅଗ୍ରଦୂତ’ କାଗଜ ସମ୍ବାଦକେ ସେତେ ଖବର ଗ୍ରହଣାରୁ ନଥିବ । ପ୍ରକାଶ ବାବୁ ସ୍ବାକ୍ଷ ଭଉଜ ମାନ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଓ ନିଜର ସବୁ କଥା ସ୍ବାକ୍ଷ ଶୁଣାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ ଅପା କହିଲେ, “ତୋର ବିଷୟରେ ସେ ମୋତେ ପାଞ୍ଚ ଖଣ୍ଡ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ, ସେ ସବୁ ମୋ ପାଖେ ଅଛି, ତୋତେ ଦେବ । ରଖିବୁ । ସ୍ବା ଭିତରେ ଥରେ ମାତ୍ର ସେ ଆମ ଘରକୁ ଆସିଥିଲେ । ଆସିଲେ ତ ଆମ ଘରେ ଓଲଟିବ ବ’ଓଲଟି ରହନ୍ତି । ସେ ଦିନ ତୋ ନାଁରେ ଗୁଡ଼େ ଗଫିଲେ । ମୁଁ କହିଲି, ମାଲେ ! ସ୍ବେ ତ ପ୍ରେମବତ୍ତ କଥା । ଉପନ୍ୟାସରେ ପଡ଼ିଥିଲି, ଏବେ ତୁମଠାରୁ ଶୁଣିଲି । ହଉ ଯେ, ବେଘାକୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ତାକୁ କୁଆଁ କୁଇଁ କରୁନାହିଁ ତ ? ଥରେ କୁଇଁଦେଲେ ଆଉ ବିଷୟରର ସୁଖ ରହିବ ନାହିଁ । ସେ ମୋତେ କହିଥିଲେ—ଭାଷା ! ସେ ବିଷୟରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଥାଅ । ତୁମର ଯେ ଯା’ ହେବ ସେ ସାକ୍ଷାତ୍ ନାମ ସାପ । ହାତ ଟିକିଏ ମାରିଦେଲେ, ଫୁଁ କିନ୍ତୁ ବହନ ମାରିଦେବ ।... ଆହା କୁଆଡ଼େ ଗଲେ ।”—ଅଖିରେ ପଣତ କାନି ବୁଲିଲେ ସେ ମୋ ଗାଲରେ ହାତ ମାରି କହିଲେ, “କଲେ ପୋଡ଼ାମୁହଁ ! ତୁ ତ କାହିଁ ସାପ ପରି ଦିଶୁନାହିଁ । ତତେ ତ କୁଇଁଦେଲେ ତୁ ତରଳି ଯାଇ ତାଙ୍କ ଉପରେ ବୋହୋଯାଇଥାନ୍ତୁ ।” ମୁଁ କିନ୍ତୁ ନ କହି ଲୁହ ବୁହାଇଲି । ସେ ପୁଣି କହିଲେ, “ମୁଁ ସବୁ ଜାଣୁଛି ମ । ତୁ ଯଦି ଲେକଟା ହୋଇଥାନ୍ତୁ, ଏମିତି କ’ଣ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଜୀବନର ସବୁ ସୁଖ ମୁହଁ ପାରୁଥାନ୍ତୁ । ମହାପ୍ରଭୁ କରନ୍ତୁ, ତୋ’ର ସ୍ବେ ମନଟାଣ ରହୁ । ଜମିତି କେତେଟା ଟୋକ ବାହାରଲେ ଆମ ଦେଶର ମାଲକିନିଆଁଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ରହିଯାନ୍ତା ।” ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ ଦିଦି କୁଆଡ଼େ ରହିଲେ ଖବର ରଖି ନାହିଁ । ଏବେ ଦେଖା ହେଲେ କ’ଣ କହନ୍ତି ? ତାଙ୍କ ଆଶା କ’ଣ ମୁଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିବୁ ? ଯାହା ହେଉ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ କଥାରେ ମନ ଖୁବ୍ ଟାଣ ହୋଇଥିଲା ।

ତାଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କୁ ୨୦ ବର୍ଷ ଜେଲ୍‌ଦଣ୍ଡ ହୋଇଛି । ସେ ଅପିଲ୍ କରିଛନ୍ତି । ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ ଦିଦି କହିଲେ, “ସ୍ବେ ଅପିଲର ଓଲଟା ଫଳ ହେବ ବୋଲି ତୋ ଦେହ-ଶୁରେ କହୁଥିଲେ । ଲେକଟାକୁ ଫାସୀକାଠରେ ଝୁଲିବାକୁ ସ୍ବାକ୍ଷର ଏଡ଼େ ଜିଗର କାହିଁକି ଲାଗିଛି କେଜାଣି ? ଅମ ପୁଅ ତ ଗଲା । ଯେତେଟା ଫାସୀ ଦେଲେ କ’ଣ ସେ ଆଉ ଫେରିବ ?”

ଏ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ମୋର ଆଗ୍ରହ ନ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ମଣିଷ ମନରେ ଆଗ୍ରହ ଜାତ ନ କରିବା ସେ କ’ଣ ଗୁଡ଼ିବା ଲେକ ? ଶୁଣିଲି, ଖବର ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଜୟବାବୁ ବାସ୍ତା ପରି ହୋଇଗଲେ । କାଗଜ ଚଳାଇବାର ଭାର ସେ ତାଙ୍କ ସହକାଶୀକୁ ଦେଇ, ନିଜେ ବୁଲିଗଲେ ହରଦ୍ବାର । ସେଠାରେ ହସ୍ତାଏ କାଳ ରହି ପୁଲିସ୍‌ଙ୍କୁ ସବୁ ପ୍ରମାଣ ଯୋଗାଇଲେ । ପ୍ରତିଦିନ କାଗଜରେ ମଧ୍ୟ ସବୁ କଥା ଗୁପ୍ତା ହେଉଥାଏ । ହସ୍ତାକ ପରେ

ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଅର୍ଡର୍ ଆସିଲା ମକଦ୍ଦମା ଚାଲାଇଦେବାକୁ । ସ୍ତ୍ରୀ ଶୁଣି ବିଜୟବାବୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଇଲେ । ନିଜେ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିବା ସବୁ ପ୍ରମାଣ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଯୋଗାଇଲେ, ଧାର୍ମିଆମେଣ୍ଟ ମେମ୍ବରମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ; ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବି ଦେଖା କଲେ । ସବୁ କଥା ପ୍ରତିଦିନ ‘ଅଗ୍ରତୃତ’ରେ ବାହାରୁଆଏ । ହିମାଚଳଠାରୁ କେରଳ ଯାଏଁ ଏ ବିଷୟରେ ଉଦ୍ଦେଶନା ବ୍ୟାପିଗଲା । ‘ନରହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ କ’ଣ ଏ ଦେଶ ଶାସନ କରିବେ ?’ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ସମ୍ପାଦକୀୟ ବାହାରଲ ଯେ, ତାକୁ ଭାରତର ସବୁ ଖବରକାଗଜ ଛୁପିଲେ । ଶେଷରେ ଓପରବାଲାଙ୍କ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା । ଭୁବନ ପ୍ରମାଣ ସଜିଲା କରିବାକୁ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ପୁଲିସ୍‌ବାଲା ଆସିଲେ । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଆଦେଶରେ ଏକାଥ ପାଇଁ ଜଣେ ସ୍ବଚ୍ଛ ଜଜ୍ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ମକଦ୍ଦମା ବିଚାର ରୁକିଲା, ଏକାଥରକେ ୪୫ଦିନ । ଜାଲ, ଜୁଆରେଣ, ଟଙ୍କା ତୋଷରପାତ, ମଟର ଲାଜସେନ୍ଦ୍ର ନ ଥାଇ ମଟର ଚଳାଇବା ଏମିତି ଛୋଟ ଛୋଟ ଅଧିଗ୍ରାସରେ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଲେଖାଏଁ ଜେଲ୍ ପାଇ ମଣିଷମାରୁରେ ୨୦ବର୍ଷ ଜେଲ୍ ଦଣ୍ଡ ପାଇଲେ । ସବୁ ଦଣ୍ଡ ଏକ ସଙ୍ଗେ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ହେବାରୁ, ବିଜୟ ବାବୁ ହସାବ କଲେ ୧୩୧୪ ବର୍ଷରେ ସେ ମୁକ୍ତି ପାଇବେ । ଜେଲଖାନାରେ ୨୦ବର୍ଷରୁ ୬୭ ବର୍ଷ ଧରି ରହାତି ମିଳେ । ବିଜୟ ବାବୁଙ୍କର ଉୟ, ୧୩୧୪ ବର୍ଷ ପରେ ବି ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କର ଅଧିଗ୍ରାସ କରିବାର ବୟସ ଥିବ, ତେଣୁ ପ୍ରାଦେଶିୟ ସ୍ବାଜ୍ଞର ଉପଯୁକ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ର । ନିଜର ସବୁ ସଂଗିତ ପଞ୍ଜୀ ପାଣି ଛୁଡ଼ାଇ ସେ ପୁତ୍ରମ କୋଟ୍‌ରେ ଟାଣୁଆ ଓଳାଳ ଦେବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ଦଣ୍ଡ ଅନ୍ତର ଲଘୁ କରିବାକୁ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ୨୪ ଜଣ ବଡ଼ ନେତା ଉଦ୍ୟମ ଚଳାଇଥାନ୍ତି । ଏଥି ସକାଶ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ତାଙ୍କ ସଂପୃକ୍ତ ବନ୍ଧୁ ଲୋକଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ‘ଅଗ୍ରତୃତ’ ଓ ଅନ୍ୟ ଅନେକ ବିଖ୍ୟାତ ଖବରକାଗଜରେ ସମାଲୋଚନା ବାହାରୁଆଏ ।

ଏ ସବୁ ଖବର ଅପେକ୍ଷା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାବୁ ମୋ ବିଷୟରେ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକ ପାଖକୁ ଦେଇଥିବା ଚିଠି ପଢ଼ିବାକୁ ମୋ ମନରେ ଅଧିକ ଆକାଂକ୍ଷା ହେଉଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଲଜରେ ମୁଁ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଦ୍ଭାସନ କରିପାରୁନାଥାଏ । ଯେଉଁ ଦିନ ମୋର ହରଦ୍ବାର ଫେରିବା କଥା, ସେଇଦିନ ସକାଳ ଓଲି ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ ଅପା ତାଙ୍କ ପ୍ରେସର ଗୋଟିଏ ପୁଲିସ୍‌ମା ମୋ ହାତକୁ ଦେଇ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲେ, “ଭଉଣୀ ! ଆଉ ତୋ’ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ହେବ କି ନାହିଁ କେଜାଣି ? ତୁ’ ଯେଉଁ ବ୍ରତ ଧରିବାକୁ ବସିଛୁ ତାକୁ ପାଲଟୁ କି ନାହିଁ କେଜାଣି ? ଯେତେ ଦିନ ପାଲ ପାରିବୁ, ଏଇ ଚିଠିଗୁଡ଼ିକ ତୋତେ ବଳ ଦେବ । ଜଣେ ଲୋକ ତୋ’ ଉପରେ ଆସ୍ଥା ରଖି କେଡ଼େ ଆଶା ବାନ୍ଧିଥିଲା ଜାଣି, ତୁ’ ତା’ ପାଇଁ ସବୁଷ୍ଟ ତ୍ୟାଗ କରିବାରେ ସାମ୍ଥୁ ନା ଦେନବୁ ।” ତାଙ୍କ କଥା ମୁଁ ଭଲ କରି ବୁଝି ପାରି ନ ଥିଲେ ହେଁ ମୋ ଦେବତାଙ୍କ ପ୍ରତୀକ ସ୍ବରୂପ ଏ ଚିଠି ପୁଲିସ୍‌ମାଟି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା ଓ ଏକାନ୍ତରେ ସ୍ବାକୁ ପଡ଼ି ମନରେ ବଳ ପାଇଥିଲା । ଦିଦି ଯେଉଁ ପଞ୍ଜୀ ଅଛି ମୋ ଜମା ରଖିଲେ ସେଇଥିରେ ଏ ଚିଠିଗୁଡ଼ିକ ରଖି-

ନ ଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଏତେ ଶୀଘ୍ର ହରାଇ ନଥାନ୍ତି ବୋଧହୁଏ । ସେ ଚିଠିଗୁଡ଼ିକ ହରାଇ ନ ଥିଲେ ମୋର ଜୀବନର ଗନ୍ଧ କ'ଣ ହୋଇଥାନ୍ତା କେଜାଣି ?

ମୁଁ ହରଦ୍ୱାରରେ ନ ଥିବା ଭିତରେ ଦିନ ଓ ରାତି ଗଙ୍ଗାକୂଳରେ ପ୍ରକାଶ ବରଜିଛି ମୂଳେ ଆସ୍ଥାନ କରିଥିବା ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତି । ଶିଷ୍ୟ ହେବାର ବିଧିବିଧାନ ହୋଇ ନ ଥିଲା, ମହାତ୍ମା ମଧ୍ୟ ଏ ଦୁହିଁକୁ ଶିଷ୍ୟ କରିବାକୁ ରାଜି ହୋଇ ନ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଦିନ ଓ ରାତି ମନେ ମନେ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଗୁରୁ କରି ସାରିଥାନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ଓ ପର-ଓଲ ଏ ଦୁହିଁ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ବସନ୍ତି । ମୁଁ ଫେରିବା ପରେ, ମୁଁ ଓ ପ୍ରାଣପ ବାବୁଙ୍କ ମା' ମଧ୍ୟ ନିୟମିତ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲୁଁ । ମହାତ୍ମା ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ କଥା କହନ୍ତି । ଦିନେ ଦିନେ ଆମେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଯେଉଁ ଘଣ୍ଟେ ଦେଉଁଘଣ୍ଟା ବସୁ, ତା ଭିତରେ ସେ କାହାକୁ ପଦେ ବି କହନ୍ତି ନାହିଁ । ଆମେ ଫେରିବାକୁ ଉଠି ତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ ସେ ମୁଣ୍ଡକୁ ମୁଣ୍ଡକୁ ହସି ବିଦାୟ ଦିଅନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମନର କଥା ମୁଁ ବୁଝିନାହିଁ ; ସ୍ୱାମୀ ମୁଣ୍ଡକୁ ହସାର ଅର୍ଥ କ'ଣ ଭାବି ହୋଇ ହୋଇ ମୁଁ ଫେରେ । ଆଉ ଦିନେ ଦିନେ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଲୋଚନା କରୁଥିବାର ଆମେ ଶୁଣୁ ; ମହାତ୍ମା ଆମ ଆଡ଼େ ଥରେ ବି ଚାହିଁନାନ୍ତି ନାହିଁ । ତିନି ଗୁଣ୍ଠିଦିନରେ ଦିନେ ମାତ୍ର ସେ ଆମକୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରନ୍ତି ଏବଂ ଆମ ଉତ୍ତର ଶୁଣି ତା ଉପରେ ତାଙ୍କର ମନ୍ତବ୍ୟ କହନ୍ତି ।

ମହାତ୍ମାଙ୍କ ନିଜ ମୁହଁରୁ ଶୁଣି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ପରସ୍ପରରେ ଶୁଣିଛନ୍ତି, ସେ ଦିନାଞ୍ଚଳେ କ'ଣ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଗୁକ୍ତି କରି କରୁଥିଲେ । ଗୁକ୍ତିରୁ ଅବସର ନେଇ, କି ଗୁକ୍ତି ଛାଡ଼ି ସେ ଏଇ ହରଦ୍ୱାରରେ ଜଣେ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ହୋଇ ରହୁ ରହୁ, ତାଙ୍କ ଦେହାନ୍ତ ପରେ ନିଜେ ସେ ଆଶ୍ରମର ଗୁରୁ ହୋଇଥାନ୍ତି । କିଏ କହନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ପୁଅ ଅଛନ୍ତି, କିଏ କହନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ମରିଯାଇଛନ୍ତି । ଥରେ ଆମେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ବେଳେ ଜଣେ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଅତୀତ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ । ମହାତ୍ମା କିଛି ନ କହି ତୁନା ହୋଇ ରହିଲେ, ତା'ର ଗୁଣ ପାଞ୍ଚ ଦିନ ପରେ ଆଉ ଜଣଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଆଡ଼ୁ କହିଲେ, “ମୁଁ କିଏ, ଚିହ୍ନିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଅତୀତରେ କ'ଣ ଥିଲି ଜାଣିବା କ'ଣ ଦରକାର ? ତୁମେ କିଏ ଚିହ୍ନିବା ପାଇଁ ତୁମ ଅତୀତ ଅଣ୍ଟାଲି ହେବା ମୋର ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ମଣିଷ ଯେତେବେଳେ ଯାହା, ସେ କଥା ତା' ମୁହଁରେ ଫଟେ ଉଠିଲା ପରି ଉଠିଥାଏ । ଆମେ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥାଉଁ ସେତିକିବେଳେ ତା' ମୁହଁରେ ଯେଉଁ ଫଟେ ଉଠୁଛି ତାକୁଇ ଦେଖିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ।” ଏ କଥାର ମର୍ମ ମୁଁ ଭଲକରି ବୁଝି ପାରି ନ ଥିଲି; ରାତି ଓ ଦିନ ଏଇ କଥା ଉପରେ ପରେ ଆପଣା ଭିତରେ ଯାହା ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ ସେଇଥିରୁ ଏତିକି ବୁଝିଲି ଯେ, ଆଜି ଯଦି ଆମର ମନ ଭଲ ଦିଗରେ ଗୁଲୁଛି ତେବେ ଅତୀତର ସବୁ ଦୋଷ ଓ ଅପରାଧ ତା ମନକୁ ଧୋଇ ହୋଇଯିବ ।

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦେଶକୁ ଜଣେ ଯୁବକ ଆସି ସ୍ବାଜ୍ଞ ପାଖରେ ମାସେ ଖଣ୍ଡେ ହେଲି ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ପରି ଆସି । ମଝିରେ ମଝିରେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆମର ଦେଖା ହୁଏ । ଦିଦି ତାଙ୍କୁ ପଦେ ଦି' ପଦ ପଚାରନ୍ତି । ତାଙ୍କଠାରୁ ଯାହା ଶୁଣନ୍ତି ସେଥିରେ ସେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଯାନ୍ତି । କ୍ଷମେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରିଚୟ ବଢ଼ିବାରେ ଦିନେ ଦିଦି ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, “ମହାରାଜ ! ଆପଣଙ୍କ ଘର କେଉଁଠି ? ଆପଣ କ'ଣ ଗୃହ ସଂସାର ଗୁଡ଼ିକ ସନ୍ନ୍ୟାସ ନେବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ?”

ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ମୁଁ କିଛି ସ୍ଥିର କରି ଏଠାକୁ ଆସି ନାହିଁ । ଘର ସଂସାର ଗୁଡ଼ିକ ନାହିଁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥିର କରିନାହିଁ । ସଂସାର ଗୁଡ଼ିକା ଉଚିତ ନା ନୁହେଁ ସେଇ କଥା ଜାଣିବାକୁ ମୋର ମନ ଯାଣି ହେଉଛି । ସ୍ବାଜ୍ଞଠାରୁ ସେ କଥା ଜାଣିବ ବୋଲି ସ୍ବାଜ୍ଞର ଆଶା ନେଇଛି । ହରଦ୍ବାର ଓ ରଞ୍ଜିତେଶ୍ବରରେ ବହୁ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଖେ ଅନେକ ଦିନ କଟାଇଛି । କେହି ମୋ' ମନର ସଂଶୟ ଦୂର କରିପାରିନାହାନ୍ତି ।”

ଦିଦି ପଚାରିଲେ, “ଏଠାରେ ଆପଣ ପ୍ରାୟ ମାସକରୁ ବେଶୀ ରହଲେଣି । ସ୍ବାଜ୍ଞଠାରୁ କ'ଣ ସଂଶୟ ଦୂର ହୋଇ ନାହିଁ ?” ସେ କହିଲେ, “ସ୍ବେ ତ ଅଲଗା କଷମର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ । ସ୍ବା କର ତା' କର ବୋଲି କହିବାବାଲି ଲୋକସ୍ବେ ନୁହନ୍ତି । ସ୍ବାଜ୍ଞ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ସେତେ କଥା-ବାତ୍ତା କଲିଣି, ସେତେ କଥାବାତ୍ତା ଆଉ କାହା ସଙ୍ଗେ କେବେ କରିନଥିଲି । କିନ୍ତୁ ସ୍ବାଜ୍ଞଠାରୁ ମୁଁ ପାଇଛି ପଦେ ମାତ୍ର କଥା—ସବୁ ଶୁଣ, ବୁଝ, ବଞ୍ଚର ; ଯାହା ମନକୁ ପାଉଛି ତା' କର, ସ୍ବା କର, ତା' କର ବୋଲି ହୁକୁମ ଜାରି କରିବା ଆମ ଧର୍ମରେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏ କଥାରେ ଆପଣ କରି ଆମ ଧର୍ମର କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବେ କଥା ଉଠାଇଥିଲି । ସେ ମୋତେ କହିଥିଲେ, ଆମ ଧର୍ମରେ ବଧୁ ଅଛି, ନିଷେଧ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ବଧୁ ବା ନିଷେଧକୁ ମାନିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକର ଇଚ୍ଛା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଧର, ଶ୍ରାଦ୍ଧ କରିବାର ବଧୁ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ଯଦି ଲଗେ କୌଣସି କାରଣରୁ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ନ କଲ, ତେବେ ତାକୁ ଦୋଷିବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ଶ୍ରାଦ୍ଧ କର ବୋଲି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯାଇ କାହାଦ୍ବାରରେ ଅଡ଼ି ବସେ ନାହିଁ ; ନ କଲେ କେହି ଜାତିରୁ ଦାସ୍ୟ କରେ ନାହିଁ । ଗୋରୁ ମାଇଲେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାର ବଧୁ ଅଛି, କିନ୍ତୁ କେହି ଯଦି ଗୋରୁ ମାରିବା କଥା ଲାଗୁଇ ଦେଲା, ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ନ କଲା, ତେବେ କେହି କହିବାକୁ ନାହିଁ । ପରେ ସେତେବେଳେ ମନକୁ ପାଇଲା, ସେତେବେଳେ ଲୋକ ନିଜର ପାପକୁ ପ୍ରକାଶ କରି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଦେନେ । ସ୍ବାଜ୍ଞଠାରୁ କଥା ଶୁଣି ଆମ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ମନରେ ନୂଆ ଧାରଣା ହେଉଛି । ଯାହାକୁ କୁସଂସ୍କାର ବୋଲି ଆମେ ଉଡ଼ାଇ ଦେଇଥିଲୁ, ସେ ସବୁ ସଦାଚର ବୋଲି ମନେ ହେଉଛି ।”

ସ୍ବାଜ୍ଞର କଥା ଶୁଣି ରାଜା ଓ ଦିଦି ମୁଗ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି । ମୋତେ ସ୍ବାଜ୍ଞର ଆଚରଣ ଓ କଥାବାତ୍ତା ବଡ଼ ସୁଖ ଲାଗୁଥାଏ । ଦିଦିଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ସ୍ବେ ମଝିରେ ମଝିରେ ଆମ ଘରକୁ ଆସନ୍ତି । ସେ ଘରେ ପାଦ ଦେଲେ ଆମ ଘର ପରିସ୍ଥ ହୋଇଗଲା ପରି ମୋତେ ଲାଗେ । ଆମ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ସେତେବେଳେ ସେ କିଛି କହି ବସନ୍ତି, ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ କମିତ ଗୋଟାଏ

ତେଜ ଫୁଟି ଉଠେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପୋଷାକ ଦେଖି କେହି କହିବ ନାହିଁ ଯେ, ସେ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ—ପିଲା—ଆଣ୍ଡୁତଳକୁ ପଡ଼ିଥିବା ଖଣ୍ଡେ ଲୁଗା, ଦେହରେ ହାତକଟା କାମିଜ ଖଣ୍ଡେ, ତା' ଉପରେ ଗୋଟିଆ ଟ୍ରେଟିଆ ଗୁଦର— ସବୁ ଧୋବ । ପ୍ରତିଦିନ ଗଙ୍ଗାରେ ଗାଧୋଇବା ଦେଲେ ଲୁଗା ସଫା କରନ୍ତି ।

ଥରେ ଦିଦି ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, “ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ଦେଶରୁ ଧର୍ମ ଧାରଣା ଉଠେ ଯାଉଛି; ଆପଣଙ୍କ ଭଲ ଲୋକ ଯଦି ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ବୁଦ୍ଧି ଧର୍ମ ପ୍ରସାର କରନ୍ତେ, ତେବେ ଲୋକେ ପୁଣି ଧର୍ମ ମାର୍ଗକୁ ଫେରନ୍ତେ ।” ସେ କହିଲେ, “ମୁଁ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର କଲେ କିଛି ହେବ ନାହିଁ ଏକଥା ମୁଁ ଭଲ କରି ଜାଣେ । କିନ୍ତୁ ମୋର ମନେ ହୋଇଥିଲା, ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଗୁରୁଦେବ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର କଲେ ଲୋକେ ପ୍ରଭାବିତ ହୁଅନ୍ତେ । ଆମେରିକାର ଜଣେ ପର୍ଯ୍ୟଟକ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦୁଇ ଦିନ ଆଲେଟନା କରି, ତାଙ୍କୁ ଡାକିଥିଲେ, ଆମେରିକା ବୁଦ୍ଧି ଯିବାକୁ । ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଧର୍ମ ସମିତି ତାଙ୍କର ସବୁ ଖର୍ଚ୍ଚ ଦେଇଥାନ୍ତା ଓ ଆମେରିକାରେ ୦।୦ କରି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସଭା ଆୟୋଜନ କରାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଗୁରୁଦେବ କ’ଣ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଜାଣନ୍ତି ? ସେ କହିଲେ, ଧର୍ମ, ପ୍ରସାରର ସାମଗ୍ରୀ ନୁହେଁ । ଏହା ଆଚରଣରେ ଆରମ୍ଭ ଓ ଶେଷ । ଯଦି ମୁଁ ଧର୍ମରେ ଅଛି ଧୋଲି ଆପଣଙ୍କର ମନେ ହେଉଥାଏ, ତେବେ ଆପଣ ମୋତେ ଦେଖି ଆପଣଙ୍କ ନିଜ ଧର୍ମରେ ନିଷ୍ଠା ରଖିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ । ମୁଁ ମୋ ଧର୍ମକୁ ଯତେଜ କରି ବୁଲିଲେ ମୁଁ ଧର୍ମଭ୍ରଷ୍ଟ ହେବି ଓ ମୋ’ ଧର୍ମର ମଧ୍ୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଶୁଣୁ ହେବ ।”

ଗୁରୁଦେବଙ୍କ କଥା ଆମକୁ ଭଲ କରି ବୁଝାଇ ସେ କହିଲେ, “ମୁଁ ଯେତେ ବିଗୁରୁଛି ଗୁରୁଦେବଙ୍କ କଥା ମୋତେ ସେତିକି ସୁକୁସୁକୁ ମନେ ହେଉଛି । ତାଙ୍କର ସେବା କରି ଜୀବନ କଟାଇଦେବାକୁ ମୋର ମନ । କିନ୍ତୁ ସେ ମୋତେ ଦିଅର କହିଲେଣି, ତୋ’ର ଯାହା ଜାଣିବାର କଥା ତୁ ଜାଣିଗଲୁଣି; ଏଥର ଯା, ତୋ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ତୁ ରହ । ମୋର ସେବା କରିବା ଆଉ ଦରକାର ନାହିଁ । ମୁଁ ତାଙ୍କର ଏ କଥା ଅମାନ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ କେତେ ଦିନ ? ଯେଉଁ ଦିନ ଟାଣ କରି ଯା ବୋଲି କହିବେ, ସେଦିନ ନିଶ୍ଚୟ ଯିବାକୁ ହେବ ।”

ମହାତ୍ମାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସେ ଆମର ଯୋଗସୂତ୍ର ହୋଇଥାନ୍ତି । ସ୍ବାଙ୍କ ଯିବା କଥା ଶୁଣି ଦିଦି ଓ ଗୁଣା ନିରାଶ ହେଲେ; ତୁଣ୍ଡରେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ମୁଁ ବି ଦୁଃଖିତ ହୋଇଥିଲି, କିନ୍ତୁ କିଛି କହିଲି ନାହିଁ ।

ସ୍ବାର କେତେଦିନ ପରେ । ଆମେ ନିୟମିତ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଉଥାଉ ଓ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ବସି ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଫଦେ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଗୁଡ଼ୁଥାଉ । ଥରେ ସେ ଦିଦିଙ୍କୁ ଆଡ଼କୁ ଗୁଡ଼ୁ ପଚାରିଲେ, “ଯାହା ପଚାରିବାକୁ ଗୁଡ଼ୁଛ, ଆଗାମୀ କୁମ୍ଭମେଳା ପରେ ଆସିଲେ ପଚାରିବ ଯେ, କହିବି ।” ପରେ ଜାଣିଲି, ଜୀବନର ଅବଶିଷ୍ଟ ସମସ୍ତତକ କ’ଣ କରି କଟାଇବେ ସେ ବିଷୟରେ ଫରମର୍ଶ ମାଗିବେ ବୋଲି ଦିଦି ବିଗୁରୁଥିଲେ । ମହାତ୍ମା ପୁଣି କହିଲେ, “ଆଜି

ଦିନକ କମିତି କଟିବ ମଣିଷ ଯେତିକି ମାନ୍ଦ୍ର ବସୁରବାକୁ ହକଦାର । କାଲି କଥା କାଲି ବୁଝିବ । ମଣିଷ ସ୍ତ୍ରୀ କରିବ, ତା' କରିବ ବୋଲି ଯେଉଁ ଯୋଜନା କରି ବସେ ତାହା ନିରର୍ଥକ । ଭଗବାନଙ୍କ କାମରେ ସେ ମିଛରେ ହାତ ପୁରାଏ ।”

ଆମର ପରଚିତ, ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ଡାକ କହିଲେ, “ବାବୁଜୀ ! କ’ଣ କରିବ ବୋଲି ପରା ଖୋଜି ହେଉଛି ? ଏ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଗୁଡ଼ିକଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅଭିଭାବନା ଦରକାର, ତୁମେ ସେ କାମ ଭୁଲେଇଲେ କିପରି ହୁଅନ୍ତା ?” ବାବୁଜୀ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଅଭିଭାବକପରି ହୋଇ-ଯାଇଥିଲେ । ମହାତ୍ମାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ତାଙ୍କର ନିୟୁତ୍ତ ପକ୍ତା ହେଲା ।

(୧୭)

ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଯେଉଁ ଶିଷ୍ୟ ଆମର ଅଭିଭାବକ ନିୟୁତ୍ତ ହେଲେ ତାଙ୍କୁ ମହାତ୍ମା ‘ବାବୁଜୀ’ ବୋଲି ଡାକନ୍ତି । ଆମେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ସେଇ ‘ବାବୁଜୀ’ ବୋଲି ଡାକିଲୁ ଓ ଚିହ୍ନିଲୁ । ଆଜିଯାଏଁ ତାଙ୍କର ମୁଁ ଆଉ କୌଣସି ପରିଚୟ ଜାଣିନାହିଁ । ମୋର ସମଗ୍ର ଇତିହାସ ତାଙ୍କୁ କେତେଥର କହିଛି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ନାମ ଧାମ କେବେ ପରୁରବା ଦରକାର ମନେ କରି ନାହିଁ । ଆଜି ମୋତେ ତାଙ୍କ ବିଷୟ ପରୁରଲେ ସେଇ ‘ବାବୁଜୀ’ ପଦକ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କହିବାକୁ କିଛି ନାହିଁ । ଅଧିକ ଏତିକି ମାନ୍ଦ୍ର ଶୁଣିଛି ଯେ, ସେ ଏଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦେଶର ଲୋକ । ଶେଷ ଦିନ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ଦେଖା ହୋଇଥିଲା ଖଡ଼ଗପୁରରେ । ସେଠାରେ କୋଉ ଗୋଟାଏ ଅଫିସ୍‌ରେ ସେ ଗୁଜ୍ଜରି କରୁଥିଲେ । କେଉଁ ଅଫିସ୍, କେତେ ଦରମା ପାଉଥିଲେ, ତା’ ମଧ୍ୟ କେବେ ପରୁର ନାହିଁ । ପ୍ରତି ମାସର ପହଲ ଦୁଇ ଭାଗରେ ସେ ମୋ ହାତକୁ ବିଡ଼ାଏ ନୋଟ୍ ବଢ଼ାଇଦିଅନ୍ତି, ମୁଁ ତାକୁ ଆମର ଏକମାନ୍ଦ୍ର ଟ୍ରଙ୍କ୍‌ରେ ଥୋଇଦିଏ । ସେଇଥିରୁ ଖର୍ଚ୍ଚ ଚାଲିଥାଏ । ସବୁ ସରିଲା ବେଳକୁ ମାସ ସରିବାକୁ ଥାଏ ଆଉ ଦୁଇ ଗୁରୁ ଦିନ । ପଇସା ରହିଥିବା ଜାଗାରେ ହାତ ମାରି ସବୁ ସରିଲାଣି ବୋଲି ସେ ଟିକିଏ ହସିଦିଅନ୍ତି । ବାକୀ ଦିନଟକ କମିତି ଚଳିବ ବୋଲି ମୁଁ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇଗଲେ ସେ କହନ୍ତି, “ତାରା ! ମଣିଷ ଆଶାରେ ବଞ୍ଚେ । ଆଉ ମାନ୍ଦ୍ର ଟାଙ୍କି ଦିନ ଆମେ କ’ଣ ଆଶାରେ ବଞ୍ଚି ପାରବା ନାହିଁ ? ‘ଦେଶରେ ଦିନଭାଗରୁ ଭାଗେ ଲୋକଙ୍କର ଆଶା କରିବାକୁ ବି କିଛି ନାହିଁ’ ମନେ ପକାଇଲେ ଅଭାବ ବାଧିବ ନାହିଁ ।” ମୁଁ ହସିଦିଏ, ଆଶାକୁ କମିତି ରାନ୍ଧିବ ବୋଲି ବିଚାର । ନିଜେ ସେ ନ ଖାଇ ହସ୍ତେ କାଲି ରହିଯାଇଥିଲେ, କ’ଣ ଗୋଟାଏ ସାଧନା କରିବାକୁ । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଓଲଟିବ ବି ଓପାସ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଏରୁ ପଇସା ସରିଗଲେ, ପଡ଼ିଶାଘର ଦୋକାନରୁ ଗୁଜ୍ଜରି ଆଉ କାଠ ଆଣି ଯାଇଦିଅନ୍ତି ; କହନ୍ତି, “ଦରମା

ମିଳିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖାଲି ଭାତ ଓ ଲୁଣ ଖାଇବା । ଦେଶରେ ବହୁ ଲୋକ ଏତକ ବି ପା'ନ୍ତି ନାହିଁ ।” ସେ ସବୁ ବହୁ ପରର କଥା, ଯେଉଁଠି ଗୁଡ଼ିଏ ସେଠାରୁ କହେ ।

ମହାତ୍ମା ବାବୁଙ୍କୁ ଆମର ଅଭିଭାବକ ନିୟୁକ୍ତ କଲ ପରେ ସେ ନିୟୁମିତ ସକାଳ ଓଲ ଆମ ଘରକୁ ଆସନ୍ତି, ଓ ଆମର ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା କଥା ପଚାରି ବୁଝନ୍ତି । ଆମର ଅସୁବିଧା ବୋଲି କିଛି ନ ଥାଏ । ପାଖରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପଇସା ଥାଏ । ଦିନ ଯେମିତି ଖର୍ଚ୍ଚ କରୁଥାନ୍ତି ସେଥିରେ, ଏ ଟଙ୍କା ସବୁଦିନକୁ ରହିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଜାଣି ମଧ୍ୟ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ସଂଯମ କରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ଥରେ ଭାଷା ଏ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କୁ ସତର୍କ କରିନ୍ତେ ସେ ହସି ହସି କହିଲେ, “ଭାଷା ! ତୁମେ ଗୁଡ଼ୁକୁ ଅମାନ୍ୟ କରୁଛ । ସେ ପରା କହିଥିଲେ, ଆଜି ଦିନକ କମିତି କଟିବ ମଣିଷ ସେତିକି ମାତ୍ର ବିଚାରବାକୁ ହକଦାର ।” ବାବୁଙ୍କ ଏ ବଚନକାବେଳେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ହସି ହସି ଦିହକୁ ସମର୍ଥନ କରି କହିଲେ, “କାଲି କଥା କାଲି ବୁଝିବ ।”

ଆମ ଦୁଆରକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଭିକାରୀ ଆସୁଥାନ୍ତି । କାହାକୁ ବାହୁଡ଼ାଉନଥାଉଁ, କିନ୍ତୁ ଦରୁଆନ, ଭାଷାଙ୍କ କଥାରେ, ଦିନକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିମାଣ ଗୁଡ଼ଲ ଓ ପଇସା ନେଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କୌଣସିମତେ ବୋଧ ସୋଧ କରୁଥାଏ । ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ପାଟିଗୁଣ୍ଡି ହେଲେ ଦିନ ଜଳେ ଆଉ କିଛି ଗୁଡ଼ଲ ଓ ପଇସା ଦେଇ ଆସନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ, ବଡ଼ ଦିନ ଆସି ଆମ ସଙ୍ଗେ ରହୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ସେ ବଡ଼ ଉଦାସୀନ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ନିଜ ପିଲାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ବି ଦଣ୍ଡେ ଗୁଡ଼ୁନଥାନ୍ତି । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ହେପାଜତ କରୁଥାଏ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସେ ନିଜ ପିଲାଙ୍କ ହେପାଜତ ବ୍ୟତୀତ ଘରର ସବୁ ଭାଗକୁ ନେଇଗଲେ ଓ ଦିହକୁ ଆକଟ କରି ଖର୍ଚ୍ଚ ପଣ ସୀମା ଭିତରେ ରଖିବାକୁ ବସିଲେ । ଦିନ ତାଙ୍କ କଥାରେ ପ୍ରତିବାଦ ନ କରି କ୍ରମେ ଅଧିକ ଉଦାସୀନ ହେଲେ । ବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଧର୍ମକର୍ମର ଆଲୋଚନାରେ ତାଙ୍କର ଅଧିକ ସମୟ କଟିଲା ।

ଓଫରଓଲି ନିୟୁମିତ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଉଥାଉ । ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଯାଇ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ବସିଲେ ସେ ଆମ ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ପ୍ରସନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗୁହଁ ‘ବେଗ୍, ବେଗ୍’ ବୋଲି କହନ୍ତି । ତା’ପରେ ସତେ ଅବା ଆମକୁ ପାସୋରି ଦିଅନ୍ତି ; କିଛିତ ଓପରମୁହଁ ହୋଇ ସେ ଏକାଥରକେ ଘଣ୍ଟେ ଦେହ ଘଣ୍ଟା ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ବସିରହନ୍ତି । ଅନ୍ୟ କେହି ଆସି ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିଲେ କେତେବେଳେ ଟିକିଏ ଗୁହାନ୍ତି, ନଇଲେ ନାହିଁ । ତିନି ଗୁରୁ ଦିନରେ ଥରେ ଅବା ଆମକୁ, ବା ଆଉ କାହାକୁ ହ’ପଦ କ’ଣ କହୁଥିବେ । ବେଳେ ବେଳେ ମୁଁ ମନରେ ଭାବେ, ସେ ଏମିତି ବସି କ’ଣ ଭାବୁଛନ୍ତି, ନା ଖାଲି ମନରେ ବସୁଛନ୍ତି । ଏମିତି ବସି ରହିବାଦ୍ୱାରା ଲଭ କ’ଣ ହେଉଛି ବୋଲି ଦିନେ ମୋ ମନରେ ସଂଶୟ ହେବା ମାତ୍ରେ ସେ ହଠାତ୍ ମୋର ଆଡ଼କୁ ଗୁହଁଲେ ଓ କହିଲେ, “କିଛି ନ ଭାବି ବସିପାରିଲେ ତ ଖୁବ୍ ଭଲ ; ନ ପାରିଲେ ଭଗବାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରାଯାଇପାରେ ।” ମୋ ମନର କଥା ସେ ଜାଣିପାରିଲେ ବୋଲି ମୋତେ ଭାରି ଡର ମାଡ଼ିଲା । ମୁଁ ତଳକୁ ମୁହଁ ପୋତି ବସିଲି ।

ଆଉ ଦିନେ ବଡ଼ ଦିହକୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ଗୁଡ଼ାଏ ଶୁଣି ହୋଇ ଘାଣ୍ଟି ହେବା ନିଷ୍ପତ୍ତି । ଯାହାଙ୍କ ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରୁଛ, ତାଙ୍କ ବ୍ୟବସ୍ଥା ତ ଭଗବାନ କରି ସାରିଛନ୍ତି । ଏଥର ନିଜ କଥା ଚିନ୍ତା କର । ନିଜ କଥା ଚିନ୍ତା କରିବାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପାୟ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ରହିବା ।” ଦିହ ବଡ଼ ଦିହଙ୍କ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଶେଠାଙ୍କ ପାଖରେ ଟଙ୍କା ରଖିଥିବା କଥା ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କୁ ଜଣା ଥିଲା । ଦିହ କେବେ କହିବାର ତ ଶୁଣି ନାହିଁ ; ବାବୁଜୀ ଜାଣିଥିଲେ, ଅବା କହିଥିବେ ।

ପ୍ରାୟ ଦୁଇମାସ ପରେ ଦିନେ ଓପରଓଲି ଆମେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଆଶ୍ରମରେ ସମସ୍ତେ ରଞ୍ଜିତ ଥିଲେ ପରି ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲୁଁ । ବାବୁଜୀ ଦିହକୁ ତୁମ୍ଭ ତୁମ୍ଭ କହିଲେ, “ଆଜି ନାବା ଗର୍ଭାଟନରେ ବାହାରିଛନ୍ତି ।” ଦିହ ଚିନ୍ତା ହୋଇଗଲେ । ବାବା ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ହଁ, ବାବୁଜୀ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି, ଠିକ୍ । କିନ୍ତୁ ଧନ ଏ ସ୍ଥାନ ଗୁଡ଼ିକ ଯାଉଛି ।” କେତେଦିନ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ ଦିହଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଲା । ବାବା କହିଲେ, “କେତେ ଦିନ କମିତ କହିବା ? ଏଠାରେ ଭୂମିମାନଙ୍କଠାରେ ମାୟା ଲାଗିଗଲାଣି । ଭୂମିମାନେ ଆସିବାରେ ଟିକିଏ ଡେରି ହୋଇଗଲେ କାହିଁକି ଡେରି କରୁଛ ବୋଲି ମନରେ ଚିନ୍ତା ଆସୁଛି । ଏ ସ୍ଥାନ ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ସେଇ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପକ୍ଷରେ ଗୋଟାଏ ସ୍ଥାନରେ ରହି ଘର ସଂସାର ପାତ ବସିବା ଅନୁଚିତ । ବିଚାରୁଛି, ଗୁଣ ଧାମ କରି ସାର ମନ ହେଲେ ଏଠାକୁ ଆସିବ । ଭଗବାନଙ୍କର ଯଦି ଏଠାକୁ ଫେରାଇବାର ଇଚ୍ଛା ନ ଥାଏ ତେବେ ନ ଆସି ବି ପାରେ । କାଲି ରାତିରେ ଓ ଆଜି ସକାଳେ ବାବୁଜୀଙ୍କ ସମେତ ସବୁ ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କୁ ଏକଥା କହିଦେଇଛି ଓ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସୂଚନା ଦେଇ ଦେଇଛି ।

ଟିକିଏ ସମୟ ଯିବା ପରେ ସେ ପୁଣି କହିଲେ, “ସ୍ତ୍ରୀ କର, ତା’କର ବୋଲି କହିବାର ଅଧିକାର ମୋର ନାହିଁ । କ’ଣ କଲେ ଭଲ ହେବ ସେତିକି ମାତ୍ର ସୂଚନା ଦେଇଛି । ବାବୁଜୀଙ୍କୁ କହିଛି, ସେ ଭୂମିମାନଙ୍କର ହେପାଜତ ନେବେ, ଏବଂ ଏଠାରେ ରହିବା ପ୍ରୟୋଜନ ନ ହେଲେ, ଏଠାରେ ନ ରହି ଅନ୍ୟସ୍ଥ ରହିବେ । ତାଙ୍କର କିଛିଦିନ ସଂସାର କରିବା ଉଚିତ ହେବ ବୋଲି ମୁଁ କହିଛି । ଏ ଆଶ୍ରମ ତାଙ୍କର ସ୍ଥାନ ନୁହେଁ ।”

ଆମ ଘରର ସମସ୍ତେ ବିଚଳିତ ହୋଇଗଲା । ବାବୁଜୀ ପାଖରେ ଥିଲେ ଆମର କିଛି ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ପୂର୍ବ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବାବା ନ ଥିଲେ ଦେହ ଭିତରେ ପ୍ରାଣ ନ ଥିଲା ପରି ଲାଗିବ । ଦିହଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ିଲା । ବାବା ବାସ୍ତବରେ ତାଙ୍କ ଅଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ହୁଁମା ! ବହୁତ ଭେଗ କରିଛୁ, ବହୁତ ସହଜ, ଏଥର ଏଣିକି ନିଜର ପୁଣି ଦୁଃଖ ପାଇଁ କୌଣସି ଲୋକକୁ ଦାୟୀ ନ କରି ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ନିନ୍ଦା ରଖ । ତୋ ଭାବର ସେ ନିନ୍ଦା ହୋଇଗଲାଣି, ହୁଁମା’ଙ୍କର ହୋଇଗଲାଣି । ଆଉ ତମେ ତିନି ଜଣ—ତୁ, ତୋ ବଡ଼ ଦିହ, ଆଉ ଏ ଶୋକା; ଭୂମି ତିନିଜଣଙ୍କ ମନ ସ୍ଥର ହୋଇ ନାହିଁ । (ମୋତେ ଦେଖାଇ) ସ୍ୱାର ତ ସାଧନା ପୁଣି

ହେବାକୁ ବହୁତ ଦିନ ବାଙ୍କୀ ଅଛି । ସେ ମଝି ଦଶିଆରେ ଆଉଟ୍ ପାଉଟ୍ ହୋଇ ଶେଷରେ କନାରା ପାଇବ । ତୁମ ଦିନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ପାଇବାରେ ବେଶି ବଳମ୍ବ ନାହିଁ । ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇଯିବ । ଚିନ୍ତା କରନାହିଁ ।”

ଦିନ ଆଖିରୁ ଲୁହ ପୋଛୁ ବାବାକୁ ମୁଣ୍ଡିଆଟିଏ ମାଜଲେ; କହଲେ, “ବାବା, ମୁଁ ଗର୍ଥ କରି ଯିବାକୁ କ’ଣ ଅଧିକାରୀ ନୁହେଁ ?” ବାବା କହଲେ, “ମୋ ସଙ୍ଗେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯିବାକୁ ଯଦି ବିରୁଦ୍ଧ, ତେବେ ନୁହେଁ । ବେଳ ଆସିଲେ, ଯିବୁ । ସେ ବେଳ ଆସିପାରେ, ନ ଆସି ବି ପାରେ । ଯେତେବେଳେ ଆଉ କାହାରିକୁ ସାଙ୍ଗ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ନ ରହିବ, ଗର୍ଥାଟନ କରିବାର ବେଳ ସେତିକିବେଳେ ଆସିବ ବୋଲି ଜାଣିବୁ ।”

ପ୍ରତାପବାରୁଙ୍କ ବୋଉଙ୍କୁ ବାବା ‘ବୁଢ଼ୀ ମା’ ବୋଲି ଡାକନ୍ତି, ଏବଂ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହୁଥିବା ବେଳେ ବେଳେ କରନ୍ତି । ବୁଢ଼ୀମା ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନିଃସଂକୋଚରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୁଅନ୍ତି । ଏକଠାରେ ସେ ପଚାରିଦେଲେ, “ବାବା ସେଦିନ ପରା କହୁଥିଲେ ସମସ୍ତେ ମିଶି କୁମ୍ଭମେଳାକୁ ଯିବାକୁ ! ଆଜି ତ କହଲେଣି ଏକୃଷ୍ଟିଆ ଗର୍ଥ କରି ଯିବେ ବୋଲି !” ବାବା ହସି ଉଠିବାର ଦେଲେ, “ଓଃ, ପିଲାଙ୍କୁ ସବୁ ନେଇ ନିଜ ଘରେ ରଖି । କରବାକୁ ବୁଢ଼ୀମା’ଙ୍କର ଇଚ୍ଛାରେ ବାଧା ହେଉଛି ଧରା ? ପ୍ରସ୍ତାବରେ କୁମ୍ଭମେଳା ହେବା ବେଳେ ତାକୁ ଗର୍ଥ ନ କହ ମେଳାର ଆସ୍ଥାନ କହଲେ ଚଳେ । ମେଳାକୁ ସମସ୍ତେ ମେଣ୍ଟ ହୋଇ ଯା’ନ୍ତି ; ତୁମେ ଯିବ । କିନ୍ତୁ ମେଳାରେ ମଉଜ କରିବାକୁ ବିରୁଦ୍ଧଲେ ନ ହୋଇ ବି ପାରେ । ମେଳା ତ ଆଉ ଦୁଇ ମାସ ଅଛି । ସେତେବେଳେ ମନ ହେଲେ ବାବୁଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଯାଇପାରି । ଆଜିଠାରୁ ସେ ଚିନ୍ତା କାହିଁକି ?”

ଅଉ ଟିକକ ପରେ ମହାସ୍ବାଙ୍କ ପ୍ରଧାନ ଶିଷ୍ୟ ‘ବଡ଼େ ମହାରାଜ’ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ମହାସ୍ବା ତାଙ୍କୁ ପାଖକୁ ଲାଗି ବସିବାକୁ କହନ୍ତେ ସେ ମହାସ୍ବାଙ୍କ ବାଉଁଶଲ କଡ଼ରେ ବସିଲେ । ସେ ବି ଚନ୍ଦ୍ରାର୍ଥୀ ଜଣା ଯାଉଥାନ୍ତି । ମହାସ୍ବା କହଲେ, “ତୁମେ ତ ଏମିତି ମୁହଁ କରୁଛ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ କ’ଣ କହୁବ ?” ତା’ ପରେ କହଲେ, “ମୋ ସଙ୍ଗେ ଗୁଲିଯିବାକୁ ତମର ମନ ମୁଁ ଜାଣୁଛି; କିନ୍ତୁ କିଛି ଦିନ ଏ ଦାୟିତ୍ବ ଭୁଲାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ।” ଆଉ ଟିକକ ପରେ ପୁଣି କହଲେ, “କେତେ ଦିନ ବୋଲି ପଚାରୁଛ ? ତା’ ଉତ୍ତର ତୁମ ନିଜଠାରୁ ମିଳିବ । ଗାଡ଼ି ଗୁଡ଼ିବାକୁ ଆଉ ଘଣ୍ଟେ ଖଣ୍ଟେ ବାଙ୍କୀ ଅଛି । ମୁଁ ଅଧସ୍ଥା ଭିତରେ ଏ ସ୍ଥାନ ଗୁଡ଼ିବ । ତା’ ପରେ ସବୁ ଦାୟିତ୍ବ ତୁମର । ଆଉ ଗାଡ଼ିକୁ ତୁମେ ବାହାରିଲେ ବି ମନା କରିବାକୁ କେହି ନ ଥିବେ ।” ବଡ଼େ ମହାରାଜ ଅଭିମାନ କଲପରି କହଲେ, “ସ୍ବାର ଅର୍ଥ ମନା କରିବାକୁ ମୁଁ ନିଜେ ଥିବି ।” ବାବା ପିଲାଙ୍କ ପରି ହସି ଉଠିବାର ଦେଲେ, “ଭଗବାନ୍ଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ଏ ଭଳି ଜଣେ କିଏ ଆଖିରେ ପଡ଼ିପାରେ ଯାହା ମୁଣ୍ଡରେ ନିଜ ମୁଣ୍ଡର ବୋର୍ଡ଼ ଥୋଇ ଦେଇ ଯାଇପାରିବ ।”

ଗୁଡ଼ୁ ଗୁଡ଼ୁ ଅଧସ୍ଥାକ ଗୁଲିଗଲା । ବାବା ଆସନରୁ ଉଠି ଆଶ୍ରମ ଭିତରକୁ ଗଲେ । ତୁଇ ମିନିଟ ଭିତରେ ନିଜର ଶୃଙ୍ଖଳିଟି କାନ୍ଧରେ ଓହ୍ଲାଇ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ । ବଡ଼େ

ମହାରାଜ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଥଳି ତାଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଇ କହିଲେ, “ଏକାଥରକେ ରାମେଶ୍ୱର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟିକଟ ଖଣ୍ଡେ କରିଦେବେ ବୋଲି ପଇସା ଦେଇଛୁ ।” ବାବା କହିଲେ, “କାଣି ଯାଏଁ ଟିକଟ ହେବ । ଅଧିକା ପଇସା କାଢ଼ିନିଅ । ଥଳିଆଟିକି ବି ରଖ । ବାଟରେ ହଜିବା ଅପେକ୍ଷା ଏଇଠାରେ ଥାଉ, ଦାତାର ଦାନ ସାର୍ଥକ ହେବ ।” ଦିହଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଗୁଞ୍ଜି କହିଲେ, “ତୁ ବିଗୁରୁଛୁ, ବାଟ ଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇଁ ଗୁଡ଼ାଏ ପଇସା ଦେଇଥାନ୍ତୁ । ଗତ ଶୀତ ଦିନରେ ତୁ ଦେଇଥିବା କମ୍ପଲଟା ନେଉଛୁ । ଏ ପଇସାକୁ ବି ଚିହ୍ନି, ତୋ’ର । କାଣିରେ ଓହ୍ଲାଇଲ ବେଳକୁ ଏଠାର ପଇସା ମୋ ପାଖରେ ନ ଥିବା ଉଚିତ ।”

ଆଶ୍ୱମର ଦୁଆର ମୁହଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ପଛେ ପଛେ ଗଲୁ । ବାବୁଜୀ ବାହାରିଲେ ଷ୍ଟେସନରେ ଗାଡ଼ରେ ବସାଇ ଦେଇ ଆସିବାକୁ । ବାବା ମନା କଲେ; କହିଲେ, “ଗାଡ଼ରେ ଯାଇ ବସାଇ ଦେବାକୁ ଯଦି ମଣିଷ ଦରକାର, ତେବେ ଓହ୍ଲାଇ ଦେବାକୁ କାଣିରେ ମଣିଷ ପାଇବି କୁଆଡ଼ୁ ?” ବଡ଼େ ମହାରାଜ କହିଲେ, “କାଣି ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ପୂଜାସ୍ଥ ପାଖକୁ ଟେଲି-ଗ୍ରାମ ଖଣ୍ଡେ କରିଦେଲେ ହୁଅନ୍ତା । ଯେ, ଆପଣ ଅସନ୍ନୁଷ୍ଠ ହେବେ ।” ବାବା କହିଲେ, “ବଡ଼େ ! ଏଥର ତୁମେ ନିରକ୍ଷଣ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀକୁ ବିବ୍ରତ କରିବାକୁ ଯଦି ମନ, ତେବେ ଟେଲିଗ୍ରାମ କରିପାର । ମୁଁ ଜାଣୁଛି, ମୁଁ ସେଠାରେ ଷ୍ଟେସନରେ ଓହ୍ଲାଇବାର ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ଗହଳି ହୋଇଯିବ । ଅଜ୍ଞାତ ଭାବେ ଗଲେ ସେଇ ଟିକକ ଅବସର ତ ହେଲେ ପାଇଯିବ ।” ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ ମୁହଁ ଓ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଖିରେ ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ବାବା ଷ୍ଟେସନ ଆଡ଼େ ମୁହଁ ଫେରାଇଲେ । ବଡ଼େ ମହାରାଜ କହିଲେ, “ବାବା ଆଉ ଫେରିବାର ଆଶା ନାହିଁ । ଆମକୁ ଆମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ ।”

ସେ ଦିନ ରାତିରେ ଆମ ଘରେ କେହି ଖାଇଲେ ନାହିଁ । ପିଲାଗୁଡ଼ାକ ବି ଆମ କଥା ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ । ବଡ଼ ଦିଦି କହିଲେ, “ଭାବୁ ! ସେଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ଶୁଆଇ ଦେ । ଅଜ୍ଞାନରେ ବି ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଇଁ ଓପାସ ରହିଲେ ପୁଣ୍ୟ ହେବ ।” ଦିଦି କହିଲେ, “ମୁଁ ବିଗୁରୁଛି ମୋ’ର ମନରେ ଶାନ୍ତି ଓ ସନ୍ତୋଷ ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ତ ମହାତ୍ମା ଏଠି ଆସିବୁଁ ତ ହୋଇ-ଥିଲେ ।” ବଡ଼ ଦିଦି କହିଲେ, “ତାଙ୍କୁ ଯେ ଥରେ ଦେଖିଛୁ ତାର ପୁଣ୍ୟ ହୋଇଛି । ମୋ ପରି ପାପିନୀ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର କେତେ ଅନୁଗ୍ରହ ! ଆହା ! ଆଉ କେତେଟା ଦିନ ତାଙ୍କ ପାଦରେ ମୁଣିଆ ମାରୁଥାନ୍ତୁ କି ?” ବୁଢ଼ୀମା କହିଲେ, “ଆଲୋ, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି । ଯେଉଁଠିକି ଯିବେ ସେଠି ଶାନ୍ତି ଓ ସନ୍ତୋଷ ବିତରଣ କରିବେ । ତୁମର ପାଖେ ସବୁ କାଳେ ରହିଥାନ୍ତେ କିମିତି ? ବିଦେଶରେ ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିବେ, ସେଇମାନଙ୍କ ଆନନ୍ଦ ମନେ ପକାଇ ନିଜର ଦୁଃଖ ଦୂର କର ।” ଭାବୁ କିଛି ନ କହି ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କର ସାନ ପୁଅଟି ପାଇଁ କୁରୁତା ସିଲେଇ କରୁଥାନ୍ତୁ ; ତାଙ୍କ ନିଷେଦ ଭାବରୁ ଜଣାଯାଉଥାଏ ତାଙ୍କ ମନ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ରେଳ ପଛରେ ଧାଇଁଛି ।

ପୁଅ ପରି ପ୍ରତି ଓପରଓଲି ଅମର ଆଶ୍ୱମକୁ ଯିବା ଚାଲିଲା । ମହାତ୍ମା ଯେଉଁ ଦିନ ଗଲେ ତହିଁ ଆର ଦିନ ଆମେ ଯାଇ ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କୁ ମୁଣିଆ ମାରି ତାଙ୍କ ପାଖେ ବସିବା

ମାସେ ଚକଚକ ହୋଇଗଲା । କାଳକୁ ଚାହିଁଲେ ସ୍ବାଙ୍କର କି ପରିବର୍ତ୍ତନ ! ଗୁରୁ ସତେ ଯେମିତି ସବୁଜକ ବିଭୁତି ସ୍ବାଙ୍କୁ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଆମ ମନର ଭାବନା ସେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍‌ରେଇ ପାରି ମୁହଁକି ହସିଲେ । କହିଲେ, “ଅରେ, ମୁଁ କ’ଣ ମହାତ୍ମା ହୋଇଗଲି ବୋଲି ବିଚାରୁଛୁ ପରା । ବେକରୁ ଜୁଆଳି କଢ଼ା ହୋଇଗଲେ ବଳଦକୁ କେମିତି ଲାଗେ ଜାଣିଛୁଟି ? ସେଇମିତି ଲାଗିବାରୁ ମନ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଛି । ପାଖରେ କେତେ ଅଛି, ଆଜି ଅତିଥି ଅଭ୍ୟାଗତ କେତେ ଜଣ ଖାଇବେ, ଦାନ ଖାଇବତ ପାଇଁ ଘଡ଼ାରେ କେତେ ପଇସା ଅଛି ଭାରି ଭାରି ଭରବାନକୁ ପାସୋରି ଦେଇଥିଲି । ମହାରାଜ ମୋତେ ସେ ଜଞ୍ଜାଳରୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି ।” ମୁହଁର ପ୍ରସନ୍ନତା ଉପରେ, ମହାରାଜଙ୍କ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କେମିତି ଗୋଟାଏ ପ୍ରଭାବ ଘୋଡ଼ାଇ ହୋଇଗଲା ପରି ସ୍ପଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି । ବଡ଼େ ମହାରାଜ ତୁମ୍ଭ ହୋଇ ଉପରକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ଚୁଡ଼ୀମାଙ୍କୁ ଥରେ ମହାତ୍ମା ହସି ହସି କହିଥିଲେ, “ମୁଁ ଓପରକୁ ଚାହିଁ କାହିଁକି ବସେ ବୋଲି ବିଚାରୁଛୁ ପରା ? ଓପରକୁ ଚାହିଁଲେ ଆଖିରୁ ଲୁହ ତଳକୁ ଗଡ଼ି ନ ପାରି, ପୁଣି ଯେଉଁଠି ବାହାରିଥିଲା ସେଇଠିକି ଚାଲିଯାଏ ।” ସେ ଦିନ ସମସ୍ତେ ହସିଥିଲୁ । ଆଜି ବଡ଼େ ମହାରାଜ ଓପରକୁ ଚାହିଁ ବସିବାରେ, ମହାତ୍ମା ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାରୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖି ଛଲ ଛଲ ହୋଇଗଲା ।

ସେତିକିବେଳେ ଆଶ୍ରମର ପରିଚାଳନା ଭାର ନେଇଥିବା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଆସି ମହାରାଜଙ୍କ ଆଗରେ ଠିଆ ହେଲେ । ମହାରାଜଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବାରେ ସେ କହିଲେ, “ମହାରାଜ ! ଅନାଥାଶ୍ରମକୁ ପାଞ୍ଚଶହ ଟଙ୍କା ଆଜି ଦେବେ ବୋଲି କହିଥିଲେ, ମେନେଜର ଆସିଛନ୍ତି । ଆଜି ଟଙ୍କା ନ ପାଇଲେ ଦୋକାନୀ ସଉଦା ଦେବନାହିଁ ।” ମହାରାଜ କହିଲେ, “ସେ ଟଙ୍କା ଦେବ ବୋଲି କହିଥିଲା, ସେ ଆଜି ମୁଁ ନା ତମେ ? ନିଜ କଥା ନିଜେ ବୁଝ । ମୋତେ ତ ସେ ଜଞ୍ଜାଳରୁ ମୁକ୍ତ ମିଳିଛି ।” ପରିଚାଳକ କହିଲେ, “ମହାରାଜଙ୍କ ପରି କଣ ମୁଁ ହୋଇପାରିବି ? ଅପଣ ବିଚାରୁଦେଲେ ଟଙ୍କା ଆସ୍ଥାନରୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଉଥିଲା । ମୁଁ ତ ଘଡ଼ା ଦରବରୁଛି ।” ମହାରାଜ କହିଲେ, “ଆଜି ଯାହା ଅଛି ଦେଇଦିଅ ।” ପୁଣି ଟିକକ ପରେ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମେନେଜରଙ୍କୁ ରହିବାକୁ କହ । କୁଆଡ଼ୁ କିଛି ଆସିଯାଇପାରେ । ତାଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ଡାକ ।”

ଅନାଥାଶ୍ରମର ମେନେଜର ଆସି ପହଞ୍ଚିବାରେ କୃତ୍ରିମ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରି ମହାରାଜ କହିଲେ, “କିଓଁ ରାମଜୀ ! ତୁମେ ତୁମର କାମ ସଜା ରାବେକରୁନାହିଁ ବୋଧହୁଏ । ସଜା ରାବେ କରୁଥିଲେ, ଦୋକାନୀ ସଉଦା ଦେବ ନାହିଁ ବୋଲି କହିନ୍ତା କାହିଁକି ? ଆଜିଠାରୁ ମାସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାକୁ ପଇସା ନ ଦେଲେ ସେ ସଉଦା ଦେବ କି ନାହିଁ ?” ରାମଜୀ ଜଡ଼ସଡ଼ ହେଇ କହିଲେ, “ମୁଁ ଆସି ଟଙ୍କା ମାଗୁନାହିଁ ବୋଲି ସନ୍ଦେହ କରି ସେ ଏପରି କହିଛି ।” ମହାରାଜ କହିଲେ, “ସନ୍ଦେହ ଯାହା ଉପରେ ହୁଏ ସେ ଆଉ ସଜା ଲୋକ କ’ଣ ? ଆଜ୍ଞା କହ ।”

ଏତିକିବେଳେ ଦିବି କଣ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବାରେ ମହାରାଜ କହିଲେ,
“ତୁ ଯାଇ ପଇସା ଆଣିବୁ ବୋଲି କହିଛୁ ତ ? ରହ, ସ୍ଵାର ଯଦି ପଇସା ପାଇବାର କଥା,
ତେବେ ପଇସା ଆସେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବ । ମହାରାଜ କହି ଯାଇଛନ୍ତି, ତୁ ଏ ଆଶ୍ରମକୁ ବନ୍ଧୁକ
ଦେଲୁଣି । ଆଉ ଯାହା ଅଛି, ନିଜ ପାଇଁ ରଖ ।”

ଅଳ୍ପ ସମୟ ଯାଇଛି, ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ ନୋଟ ବଜାଏ ମହାରାଜଙ୍କ ଆସନ ପାଖେ
ଥୋଇ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାଲଲେ ଓ ବସିବାକୁ ସଂକେତ ନ ପାଇ ସନ୍ତର୍ପଣରେ ପୁଣି ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି
ବିଦାୟ ନେଲେ । ମହାରାଜ ରାମଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ, “ନିଅ ତୁମର ଟଙ୍କା ଗଣିକର ନିଅ ।”

ରାମଜୀ ତର ତର ଟଙ୍କା ଗଣିଲେ—ପାଞ୍ଚଶହ ଏକ ଟଙ୍କା । ଟଙ୍କାଟି ଆଶ୍ରମରେ ଜମା
ଦେଇ ପାଞ୍ଚଶହ ଟଙ୍କା ନେଇଯିବାକୁ ହୁକୁମ ହେଲା । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲୁ ।
ମହାରାଜ କିନ୍ତୁ ନ ଜାଣିଲ ପରି ଓପରକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ଘରକୁ ଫେରିଲା ପରେ ଦିବି
କହିଲେ, “ମହାରା ଏ ସ୍ଥାନଟିକୁ ପବିତ୍ର କରି ଯାଇଛନ୍ତି ।” ଚୁପ୍‌ମା କହିଲେ, “ଯେଉଁ ମହାରା
ଗଲେ ସେ, ନା ତାଙ୍କ ଗୁରୁ କି ତାଙ୍କ ଗୁରୁ କିଏ କହିବ ?” ସେ ଯାହା ହେଉ ଏ ଘଟଣା ।
ପରେ ଆଶ୍ରମ ପ୍ରତି ଆମର ଆକର୍ଷଣ ବଢିଲା । ବଡ଼େ ମହାରାଜ ଆମ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଦିନ
କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ଦିନେ ଦିବିଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଆଲୋ ମା ! ମଣିଷର ସ୍ଵଭାବ ଜନ୍ମଜନ୍ମର
ସଂସ୍କାରରେ ଗଢ଼ି ଉଠୁଥାଏ । ସେ ଦିନ ଯେଉଁ ମହାରା ଏଠାରେ ଆମକୁ ଶୁଣିଗଲେ ତାଙ୍କର
ଜନ୍ମ ସଂସ୍କାର ଆମମାନଙ୍କଠାରୁ ଭେଦ ଭିନ୍ନ ଦରର । ଆଉ ଜନ୍ମରେ ସେ ଯାହା ଥିଲେ ସେଇ
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଆମର ଆଉ କେତେ ନା କେତେ ଜନ୍ମ ବିହୀନ । ତାଙ୍କ ପାଃରେ
ବସିଲେ ମଣିଷର ଯେତେ ଲଭ ହୁଏ, ଆମେ ଦିନରୁ ଗଣିଲେ ବି ସେତେ ଲଭ ହେବ
ନାହିଁ ।” ଆମର ପରି ଜଣେ ହୋଇ ସେ ଆମ ସଙ୍ଗେ ଚଳିବାକୁ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି
ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ଆମର ସେତିକି ବଢୁଥାଏ । କ୍ରମେ ଆଶ୍ରମରେ ଲୋକ ଗହଳି ମଧ୍ୟ
ବଢୁଥାଏ । ଆଶ୍ରମ ତରଫରୁ ଗୋଟିଏ ଅନାଥାଶ୍ରମ ଚଳୁଥିଲା । ବଡ଼େ ମହାରାଜ ଆଶ୍ରମର
ମୁଖ୍ୟ ହେବାର ମାସେ ଖଣ୍ଡେ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ବେଦ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଚାଷି-
କେଶକୁ ଡାର୍ଜ କରି ଯାଉଥିବା ସହ୍ନମାନଙ୍କୁ କମ୍‌ଲି ପ୍ରଭୃତି ଯୋଗାଇବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା, ନିଜେ
ଆଶ୍ରମରେ ଦାନ ଦରଦ୍ରଙ୍କର ସେବାରେ ମାସା ଖୁବ୍ ବଢିଗଲା । ଏ ଗହଳି ଭିତରେ ବଡ଼େ
ମହାରାଜ ଟିକିଏ ବି ବିଚଳିତ ହେଉନଥାନ୍ତି । ସକାଳ ୧ଟା ଠାରୁ ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି ସେ
ଆଶ୍ରମର ଆତ୍ମଗଛ ମୂଳରେ ତାଙ୍କ ଧୂଳି ପାଖେ ବସନ୍ତି ସେ ଉଠନ୍ତି ସନ୍ଧ୍ୟା ବେଳକୁ ।
ବହୁ ଲୋକ ପ୍ରତ୍ୟହ ବହୁତ ଭାଷା ଦେଉଥାନ୍ତି । ମିଳିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସେ ସବୁ ବିଚିତ୍ର
ଭାବରେ ଶେଷ ହୋଇଯାଉଥାଏ । ଆଗକୁ କୌଣସି ଖର୍ଚ୍ଚର ଯୋଜନା କରି ଟଙ୍କା ସାଜି-
ବାକୁ ପରିଗୁଳକ ପ୍ରସାଦ ଦେଲେ ମହାରାଜ ରହସ୍ୟ କରି କହନ୍ତି, “ଏମିତି କଲେ ତ ମାସେ
ଖଣ୍ଡେ ଭିତରେ ଏଠାରେ ମହାଜନା କାରବାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯିବ ।” ଏମିତି କହିନ୍ତି ସିନା
ପରିଗୁଳକ ଘରତୋଳା ପ୍ରଭୃତି ଯେଉଁ ଯୋଜନା ବଢ଼ି ବସନ୍ତି, ତାକୁ ମଞ୍ଜୁର କରି ସାଙ୍ଗେ

ସାଙ୍ଗେ କାମ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବାକୁ ହୁକୁମ ଦେଇଦିଅନ୍ତି । ମଝିରେ ମଝିରେ କହନ୍ତି, “ବାବା ଭଲ ଜଞ୍ଜାଳରେ ପକାଇଦେଇ ଗଲେ । ସେ ସରବ ନା ମୁଁ ଏଠାରୁ ମୁଣ୍ଡ ପାଇବି ।” କିନ୍ତୁ ଆଶ୍ରମର କୌଣସି ଜଞ୍ଜାଳ ତାଙ୍କ ମନ ଟିକିଏ ବି ଚଞ୍ଚଳ କଲ ପରି ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ ! ଦିଦି କହନ୍ତି, “ସେ ଆମ ସଙ୍ଗେ ଏମିତି ମିଶୁଛନ୍ତି, ସିନା, ସ୍ବାଜ୍ଞ ମନ ଆମଠାରେ ନାହିଁ କି ଆଶ୍ରମର ସେ ଜଞ୍ଜାଳରେ ନାହିଁ । ଡେଲ ପରି କେମିତି ସବୁ ଗୁଲିଛି ଦେଖ ।”

ସ୍ବାରି ଭିତରେ ଦିନେ । ଆମେ ଆଶ୍ରମରୁ ଘରକୁ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ଦେଖିଲୁ ବିଜୟ ବାବୁ କେତେବେଳୁ ଆସି ଆମକୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଗୋଟାଏ କେମିତି ଘାସ୍ ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ । ପ୍ରତାପ ବାବୁଙ୍କ ମା’ଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ସେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି କହିଲେ, “ମା, ମୋ କାମ ସରିଗଲା । ମୁଁ ବିଦ୍ୟାୟ ନେବାକୁ ଆସିଛି । ଆହ୍ଲାବାଦରେ ଆଉ ରହିବି ନାହିଁ । ‘ଅବ୍ରହାମ୍’ କାଗଜରୁ ଆଜି ସକାଳେ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଦେଇଛି । ଦିନେ ଦୁଇ ଦିନ ଭିତରେ ଯିବାକୁ ହେବ । ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ ଲଗେଇଥିଲା ମୋ ସଙ୍ଗେ ଆସି ତୁମକୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଯିବ । ଏତେବେଳେ ଗୁଡ଼ାଏ ଡେଇଁ କରିବା ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ତାକୁ ନିବର୍ତ୍ତାଇ ମୁଁ କହିଲି, ତା ପାଇଁ ମୁଁ ତୁମଠୁ ବିଦ୍ୟାୟ ନେଇ ଯିବି । ବମ୍ବେର ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ କାମ ତା’ ମନକୁ ଆସି ଜୁଟିଛି, ସେଠାରେ ଏଇ ହସ୍ତା ଭିତରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ହେବ ।”

ମା ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇ ବୁଲାଇ, ଦିଦି ବଡ଼ ଦିଦି ଓ ଶ୍ବାଙ୍ଗଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରିଚୟ କରାଇଦେଲେ । ମୁଁ କବାଟ କୋଣରେ ଠିଆ ହୋଇଥାଏ । ମୋ ଆଡ଼କୁ ଦେଖାଇ କହିଲେ, “ତୋ ବୋହୂ ହେଇଟି ସିଠେଇ ତୋତେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରୁଛି । ମିଛରେ ତା ପାଇଁ ତୁ କେତେ ଦହଗଞ୍ଜ ହେଲୁ ! ସବୁତକ ପଇସା ଉଡ଼ାଇଦେଲୁ । ପ୍ରତାପ ପାଇଁ ମକଦ୍ଦମା ଲଢ଼ି ଆପଣା ପିଲା ମାଇପଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ିଲୁ ନାହିଁ । ଏବେ କ’ଣ ସେଇପାଇଁ ଅବ୍ରହାମ୍ ଦୂତର ମାଲିକମାନେ ତୋତେ କାଢ଼ି ଦେଉଛନ୍ତି ପର ? ପ୍ରତାପ ତ କହେ, ତୁ ନ ରହିଲେ ଏ କାଗଜଟା ପଞ୍ଚର ଦିନରେ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ । କୁଆଡ଼େ ଯିବୁ, କେମିତି ଚଳିବୁ ଭଗବାନ୍ ଜାଣନ୍ତୁ ।”

ବିଜୟବାବୁ ମକଦ୍ଦମା ଗୁଲିଲା ବେଳେ ଆମ ଘରେ ଆପଣାର ଲୋକ ପରି ଚଳୁଥିଲେ । ବଡ଼ ଦିଦି ହାକିମର ଜଲ୍ଲାସରେ ସାକ୍ଷୀ ଦେଇଥିଲେ ଲଗ ଲଗ ୭ଦିନ । ସେ ୭ଦିନଯାକ ବିଜୟ ବାବୁ ତାଙ୍କୁ ଆପେ କଚେରୀକୁ ନିଅନ୍ତି ଓ ସନ୍ଧ୍ୟା ବେଳେ ଆଣି ଗୁଡ଼ି ଦେଇ ଯା’ନ୍ତି । ଧରେ ଦି’ଧର ଦିଦି ମଧ୍ୟ ଶୁଣିବାକୁ କଚେରୀକୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯାଇଛନ୍ତି । ତଥାପି ବିଜୟବାବୁ ମାଇକିନିଆଁଙ୍କ ଆଗରେ ବଡ଼ ସ୍ବକୁଚିତ ହୋଇ ଚଳନ୍ତି । ଭାରି ଲଜକୁଳା ମଣିଷ । ଦିଦି ନିଜେ ଯାଇ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଜଳଖିଆ ତିଆରି କରି ଆଣିଦେଲେ । ମା ତାଙ୍କୁ ବଲାଲ ଖୁଆଉ ଖଆଉ ସେ ପାଟିରେ ଲୁଚି ତରକାର ପୁରାଇ ଅନର୍ଗଲ କହୁ

ଗୁଲିଆନ୍ତି । ଅସିଲ ମକଦ୍ଦମାରେ ସୁପ୍ରିମ୍ କୋର୍ଟ ଓଲଟି ପଡ଼ି ପ୍ରସାର ବାବୁକୁ ଫାସି ହୁକୁମ କଲେ । ଏଇ କଥା କହିଲା ବେଳେ ଗୁଲି ଜଣିଲା ପରି ସେ ହେଉଥାନ୍ତି । ବଡ଼ ଦିନ ଭାରି ଖୁସି ହେଲା ପରି ଜଣାପଡ଼ିଲା । ଭାଷା ସବୁବେଳେ ତୁମ ରହୁବାବାଲା ; କିନ୍ତୁ ଏ ଖବର ପାଇ ସେ ଆହା ବୋଲି କହିପକାଇଲେ । ଦିନିକି କୌଣସି ଭାବାନୁର ଦେଖିଲି ନାହିଁ । ପ୍ରସାର ବାବୁ ଜେଲ ଯା'ନ୍ତୁ କି ଫାସି ପାନ୍ତୁ, ସେଥିରେ ମୋର ଯାଏ ଆସେ କେତେ ? ଖାଲି ବିଚାରଲି, ଯାହା ହେଉ ତାଙ୍କର ପିଲା ମାଇପ ନାହାନ୍ତି କାନ୍ଦିବାକୁ । ମା କହିଲେ, “ବାପା ! ମୁଁ ଚୋତେ କେତେ ଥର କହିଛି, ଶହ୍ ଯାଜେ ଏତେ ସରି ହୋଇ ଲାଗିବା ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ତୋତେ ତ କେମିତି ଗୋଟାଏ ନିଶା ଲାଗିଗଲା । ଏବେ ତୋତେ ‘ଅଗ୍ରଦୂତ’ରୁ କାହିଁକି କାଢ଼ିଲେ ଯେ ?”

ଏ ବିଷୟରେ ବେଶୀ କହିବାକୁ ବିଜୟ ବାବୁଙ୍କର ମନ ନ ଥାଏ ପରା । ସେ ଏ କଥା ଗୁଡ଼ି, ଘୁଡ଼ିତେଇ ଘୁଡ଼ିତେଇ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଚାର ବେଳେ କୋଉ ଓକିଲ କ’ଣ କହିଲା, ଜଜ କ’ଣ ରାଏ ଦେଲେ, ସେଇ କଥା ବଖାଣୁଥା’ନ୍ତି । ମା ବହୁତ କେଶ୍ଟିବାରେ ଜଣା ପଡ଼ିଲା, ଏ ମକଦ୍ଦମାରେ ଅଗ୍ରଦୂତ କାଗଜର ପ୍ରାୟ ଦଶହଜାର ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଗଲା । ମାଲିକ-ମାନେ ଧରି ବସିଲେ, ଏ ଟଙ୍କା ବୁଆ ଖର୍ଚ୍ଚ । ବିଜୟ ବାବୁ କହିଲେ, “ମୁଁ ଯଦି ଆଜି ଗୁଲିରୁ ଗୁଲିଯାଏ, ତେବେ ୧୫ ବର୍ଷ ଗୁଲିର ଉପରେ ମୋତେ ପ୍ରାୟ ୧୨ ହଜାର ଟଙ୍କା କମ୍ପାନୀକୁ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେଇଥିରୁ ଦୁଇ ହଜାର ମୋତେ ଦେଇ, ବାକୀ ଦଶହଜାର ମକଦ୍ଦମା ଖର୍ଚ୍ଚ ଆଡ଼କୁ ଭରଣା କରିଦିଅ ।” ସେଇଆ ହୋଇଛି ।

କିନ୍ତୁ ବିଜୟ ବାବୁ କହିଲେ, “ମୂଲ କାରଣ ସ୍ତ୍ରୀ ନୁହେଁ । ଆମ ବୋର୍ଡ଼ରେ ଦୁଇ-ଗୁରଜଣ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଲୋକ । ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ତ ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା ପ୍ରସାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ମକଦ୍ଦମା ହେବାକୁ । ସେ ତାକୁ ମାନେ ମାନେ ଗୁଡ଼ିଦେଇଥାନ୍ତେ । ମୁଁ ଏଥିରେ ଲାଗିବାରୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରଭେଚନାରେ ବୋର୍ଡ଼ର ଏଇ ମେମ୍ବରମାନେ ମୋତେ ନିବର୍ତ୍ତାଇବାକୁ ବହୁତ ଚେଷ୍ଟା କରି ନ ପାରିବାରୁ ମୋତେ ତଡ଼ିବା ଉପାୟ କଲେ । କିନ୍ତୁ ମୋର ସେଥିକୁ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ ମା ! ତୁମ ଆଶୀର୍ବାଦରେ ମୁଁ ଯେଉଁଠିକୁ ଯାଉଛି ସେଠାରେ ନାଁ କରିବି ଓ ସ୍ୱର୍ଗ୍ଗର ପିଲେ ଆନନ୍ଦରେ ଚଳିପାରିବେ । ଖାଲି ତୁମମାନଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ି ଗୁଲିଦିବାକୁ କଷ୍ଟ ହେଉଛି ।”

ମା ହସି ହସି କହିଲେ, “ଆମକୁ ତେବେ ଯାଜାରେ ନେଇ ଯାଉ ନାହିଁ ?” ବିଜୟ ବାବୁ କହିଲେ, “ମୁଁ କହିଲେ କ’ଣ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧରି ମୋ ଯାଜେ ଯିବ ?” ଦିନ କହିଲେ, “ଆପଣଙ୍କର ବା ଏତେ ଗଲଗ୍ରହ କାହିଁକି ଦରକାର ? ଆପଣ ନ ଡାକିଲେ ବି ଆମେ ସମସ୍ତେ ଦିନେ ଯାଇ ଆପଣଙ୍କ ପାଖେ ପହଞ୍ଚିବୁ । ଚିଠି ଦେଉଥିବେ ।” ଆହା, ଖଣିଏ ବି ଚିଠି ପାଇବାକୁ କାଲି ସହୁଲା ନାହିଁ ।

(୧୮)

କୁନ୍ତମେଳା ଦିନ ପାଖେଇ ଆସୁଥାଏ । ପ୍ରତାପ ବାବୁଙ୍କ ମା' ପ୍ରତିଦିନର ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏ ମେଳା କଥା ଦିବ୍ୟଙ୍କର ମନେ ପକାଇ ଦେଉଥାନ୍ତି । ଦିବ୍ୟ ଓ ଭ୍ରାତୃଙ୍କର ତ ଆନରୁ ମନରେ ଥାଏ, ଏଥର କୁନ୍ତମେଳାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଯିବାକୁ । ଏଥର ପରା ମହାକୁନ୍ତ ଯୋଗ ପଡ଼ିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ମା'ଙ୍କ କଥାରୁ ମୁଁ ଜାଣିଥାଏ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜ ଘରକୁ ନେଇ ଚାଲି କରବେ, ଏଇଥିରେ ତାଙ୍କର ବେଶି ଆଗ୍ରହ । କୁନ୍ତମେଳା ଗୋଟାଏ ଆଳ ମାତ୍ର । ଭ୍ରାତୃ ତ ପ୍ରାୟ କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗରୁ ଜାଣୁଥାଏ, କୁନ୍ତମେଳାକୁ ଯାଇ ଗଙ୍ଗା ସାଗରରେ ବୁଡ଼ି ପାରିଲେ ତାଙ୍କର ମୋକ୍ଷ ହେବ । ମା' କୁନ୍ତ ମେଳା କଥା ପକାଇଲେ ସେ ଆକାର ଇତିହାସରେ ତାଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ଥନ କରୁଥାନ୍ତି । ଦିବ୍ୟଙ୍କର କେବଳ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ସତ୍ତୀ— ଅଗ୍ରମର ନୂତନ ବାବା ବଡ଼େ ମହାଶୟ ଅନୁମତି ଦେଲେ ସେ ଯିବେ । ମା' ନିର୍ଭର ଭାବେ କହୁଥାନ୍ତି, ବଡ଼େ ମହାଶୟ କେଉଁ ନାହିଁ କରବେ ନାହିଁ । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ମେଳା, ସେଥିରେ ଧର୍ମ କରବାକୁ ଆମେ ବାହାରିଲେ ବଡ଼େ ମହାଶୟଙ୍କ ପରି ଧର୍ମସ୍ଥ ନାହିଁ କରବେ କାହିଁକି ?

କିନ୍ତୁ ବାବୁଜୀଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଥାନ୍ତି, ବଡ଼େ ମହାଶୟ କୁନ୍ତମେଳାକୁ ଯିବା କଥା କେବେ କହୁ ନାହାନ୍ତି । ଓଲଟି, ଅନ୍ୟ କେହି ଯିବାକୁ କହିଲେ ସେ କହନ୍ତି, “ଆରେ ଏଡ଼େ ଗହଳକୁ ଧର୍ମ ଆସିବ କୁଆଡ଼ୁ ଯେ ‘ସେଠାକୁ ବାହାରିଛୁ ଧର୍ମ ପାଇବାକୁ ? ମନ ଅନୁସାରେ ଫଳ । ଗଙ୍ଗା ଏଠେଇ ବ ଅଛନ୍ତି । କୁନ୍ତ ଯୋଗରେ ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନ କଲେ ତ ପୁଣ୍ୟ ମିଳିବ, ଏତେ ଗହଳକୁ ଯିବ କାହିଁକି ?”

ଦିବ୍ୟ ଏ ବିଷୟରେ ମତ ପଚାରିବାକୁ ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ଅମୃତ ସ୍ଥାନକୁ ଗଲେ ଧର୍ମ ହେବ, ଅମୃତ ସ୍ଥାନରେ ରହିଲେ ଅଧର୍ମ ହେବ ଏଭଳି ବିଚାରବା ଭୁଲ୍ ବୋଲି ମୋତେ ବାବା କେତେ ବାର କହିଛନ୍ତି । ସେ କହନ୍ତି, ‘ଧର୍ମ ଅଧର୍ମ ନିଜ ମନର କଥା । ଯେଉଁଠି ରହ ପଛେ, ମନକୁ ଶୁଦ୍ଧ ରଖିଲେ ହେଲା ।’ ଶୁଦ୍ଧ ବୋଲିଲେ କ’ଣ ବୋଲି ମୁଁ ପଚାରିଥିଲି; ସେ କହିଲେ, ‘ପିତା ଜଣି ଯାହାକୁ ଖରାପ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ସେ କଥା କରି ମଧ୍ୟ ମନରେ ଯଦି ଅନୁଶୋଚନା ନ ରହୁଛି ତେବେ ତୁମ ପାଇଁ ସେ ଖରାପ କାମଟା ବ ଭଲ ।’ ମୁଁ ତାଙ୍କ କଥା ଏ ଧର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଲ କରି ବୁଝି ପାରି ନାହିଁ । ମୁଁ ଏଭଳି ବୁଝିଛି, ଯାହା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭଲ ତାହା ମୋତେ ବ ଭଲ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା କାମ କରବାକୁ ଗଲେ ସିନା, ମନରେ କଳୁଷ ରହୁଛି କି ନାହିଁ ଧନ୍ୟ ହେବାକୁ ହେବ । ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗତ୍ତଲିକା ପ୍ରବାହରେ ଭାସି ଚାଲିଲେ କାମ ଶେଷ । ବାବା ତ ମୋତେ ହୁକୁମ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ତମେମାନେ ମୁଆଡ଼େ

ମୁଁ ସିଆଡ଼େ, ମୋ ମତ ପଚାରୁଛ କାହିଁକି ? ତୁମ ମତ ଆଗ ଠିକଣା ହୋଇ ସାରୁ । ବଡ଼େ ମହାବଳ ତୁମକୁ ଅନୁମତି ଦେଇ ମୋତେ ତୁମ ସଙ୍ଗେ ଯିବାକୁ କହିଲେ, ଯିବ ।”

ଦିଦି ହସି ହସି ପଚାରିଲେ, ଯଦି ଆମ ସଙ୍ଗେ ନ ଯିବାକୁ କହିଲୁ ? ବାବୁଜୀ କହିଲେ ସେ କଥା ସେ କହିଲୁ ଆଗ, ତା’ପରେ ଦେଖିବା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଆମର ମୁରବୀ । ମୁରବୀ ଅବସର କରିବେ ବୋଲି ବିଚାରୁଛ କାହିଁକି ? ବାବା ସିନା ତୁମ ଆମ ପାଇଁ ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ଯାଇଛନ୍ତି, ବଡ଼େ ମହାବଳ ବିଚାରୁଛ, ସେ ଅଦ୍ୟାପି ତାଙ୍କର ପାଖେ ପାଖେ ରହୁଛନ୍ତି ଓ ଅଦୃଶ୍ୟ ରହୁ ପ୍ରତି କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଛନ୍ତି । ବାବାଙ୍କ ଦେଇଥିବା ହୁକୁମ ସ୍ବେଚ୍ଛା ବଦଳାଇ ଦେବେ ବୋଲି ବିଚାର ହେଉନାହିଁ ।

ସେ ଦିନ ଆଶ୍ରମରେ ଉପନୟନ ଉତ୍ସବ । ବାବୁଜୀ ଆମକୁ ବେଗାବେଗି ଆଶ୍ରମକୁ ଯିବାକୁ କହିଥାନ୍ତି । ଆମେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲୁ ସକାଳ ନ’ଟା ବେଳେ । ସେତେବେଳକୁ ବହୁତ ଲୋକ ଆସି ସାରିଥାନ୍ତି । ବହୁତ ବୋଇଲେ, ନେତାମାନେ କରୁଥିବା ସଭାମାନଙ୍କରେ ସେତେ ଲୋକ ହୁଅନ୍ତି ସେତେ ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନେ ଆସିଥାନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ଅଳ୍ପ ବହୁତେ ଆଶ୍ରମ ସହଚ ସଂପୃକ୍ତ । ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ରମର ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ । ତେଣୁ ପ୍ରାୟ ହଜାରେ ଲୋକ ଏକାଠି ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଟିକିଏ ପାଟିଭୁଣ୍ଡ ହେଉ ନ ଥାଏ । ସମସ୍ତେ ନିଜନିଜର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରଖି ବୁଲି ବୁଲି କରୁଥାନ୍ତି । ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଗହଳି ହୋଇଥାଏ ଆଶ୍ରମର ବଗିଚାରେ । ସ୍ତ୍ରୀ ଭିତରକୁ ଆମେ କେବେ ଆସି ନ ଥିଲୁ । ଆମେ ଆସି ବସୁ ବାବାଙ୍କ ପାଖରେ, ଏବେ ବଡ଼େ ମହାବଳଙ୍କ ପାଖରେ—ଆଶ୍ରମର ସଦରସ୍ବାଧୀ କଡ଼ରେ । ଭିତରେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ବଗିଚା ଅଛି ବୋଲି ଜାଣି ନ ଥିଲୁ । ବାବୁଜୀ ବି କେବେ କହି ନ ଥିଲେ । ସକାଶ୍ଚ ବଗିଚା, ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ଗଙ୍ଗାକୂଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲାଗିଛି । କେତେ ପ୍ରକାର ଗଛ ! ପିଜୁଳି ଫଳିବା ବେଳ । ଗଛରେ ଏତେ ପିଜୁଳି ମୁଁ କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲି । ଗାଁରେ ଆମର ଗୋଟିଏ ବଗିଚା ଥିଲା; ପିଜୁଳି ଗଛ ବି ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଏତେ ଫଳ ଆସିବାର କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲି । ମୋ’ର ମନେ ହେଲା; ଏ ଆଶ୍ରମର ମହତ୍ତ୍ବ ଯୋଗୁଁ ଏଭଳି ଫଳ ଆସିଛି ।

ଆଶ୍ରମର ଗୋଟାଏ କୁଣ୍ଡରେ, ଗଙ୍ଗାମାତାଙ୍କ କୂଳରେ ଗୋଶାଳା । ପଚାରିବୁ ଅଧିକ ଗାଈ ! କେତେ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ମୁହଁରେ ସନ୍ତୋଷ । କାହାରି ହାତରେ ଟିକିଏ ବି ମଇଳା ନାହିଁ ; କାହାରି ଗତିରେ ଚଞ୍ଚଳତା ନାହିଁ, ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଭାବେ ଠିଆ ହୋଇ ବା ଶୋଇ ପାଲୁଳି କରୁଥାନ୍ତି । ମୋର ମନ ହେଉଥାଏ, ଏକମିତି ଗୋଟିଏ ବଗିଚାରେ ଏଭଳି ଗୋରୁଙ୍କ ସେବା କରି ମୋ ଜୀବନ କଟାଇଦିଅନ୍ତି ।

ଆମେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲୁ ବେଳକୁ ବଡ଼େ ମହାବଳ ତାଙ୍କ ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି, ସବୁଦିନ ବସିବା ଜାଗାରେ ବସିଥାନ୍ତି । ବାବୁଜୀ ତାଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ତାଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ଆମକୁ ଭିତରକୁ ଆଣିଥିଲେ । ଆଶ୍ରମ ଭିତରେ, ବା ବଗିଚାରେ ଶାନ୍ତରକ୍ଷା କରିବାକୁ ବା ଗଛରେ ଫଳଫୁଲ ଜଗିବାକୁ କେହି ନ ଥାନ୍ତି । ତଥାପି ସମସ୍ତେ ସଂଯତ ଭାବେ ଯିବା ଆସିବା

କରିବାର ଚାହୁଁଥିଲେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି । ହାତ ପହଞ୍ଚିଲେ ଫଳ ଓହ୍ଲାଇ ଥାଏ ; ସାନ ପିଲାମାନେ ବି ଗୋଟାଏ ତୋଳି ଧରିଛନ୍ତି । ଠାଏ ଜଣେ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ଗୁଡ଼ିଏ ପାଗଳ ପିଲା ରଖି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନେବାକୁ ଯାଆନ୍ତି । ପିଲେ ହାତ ବଢ଼ାଉଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ମଣିଷ—ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ବ୍ରତ ବେଦରେ ଭିକ୍ଷା ଦେବାଯାଏ କିଛି ଛଦ୍ମଣ କରିବାର କଥା ନୁହେଁ ବୋଲି ଶୁଣିଥିଲେ । ମୋତେ ଜଣେ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ଗୋଟିଏ ଫଳ ଯାଗିଲେ । ମୁଁ କିଛି ନ କହି ମୁହଁ ଧୋଇ ଚାଲିଗଲି ।

ବାବୁଜୀଠାରୁ ଶୁଣିଆଁରି ଅନାଥାଶ୍ରମର କୋଡ଼ିଏଟି ପିଲାଙ୍କର ଆଜି ବ୍ରତଘର ହେବ । ଦିନ ପରୁଣିଥିଲେ, ଏ ସମୟେ କ'ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପିଲା ? ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ଅନାଥ ବାଳକ କି ପିଲା, କିଏ କହିବ ? ସେମାନଙ୍କର ଆଚରଣ ଓ ମନୋବୃତ୍ତି ଦେଖି ମହାଶୟ ସେମାନଙ୍କୁ ବ୍ରତ କରି ବ୍ରାହ୍ମଣ ପିଲା କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ।” ଦିନ ଶୁଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ମୋତେ ପ୍ରଥମେ ଏକଥା ଶୁଣି ଅପସନ୍ଦ ଲାଗିଥିଲା । ଆରବର୍ଷ ମୁଁ ଏଠାକୁ ଆସିଲା ବେଳକୁ ଏଇପରି ବ୍ରତଘରର ଆୟୋଜନ ହେଉଥାଏ । ତାହା ଚାହୁଁନାହେଲେ, ଜନ୍ମ ଅନୁସାରେ ଜାତି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ଗତ ସିନା ପଡ଼ିଯାଇଛି, କିନ୍ତୁ ଦେଶରେ ଧର୍ମ ସେତେବେଳେ ପ୍ରବଳ ଥିଲା ସେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଗୁଣ ବାରି ଜାତି କରାଯାଉଥିଲା । ପୁରାଣରୁ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦେଇ ସେ କହିଥିଲେ, ରାଷ୍ଟ୍ରର ରାଜାଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ପୁଅ । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଦଶଜଣ ରାଜା ହେଲେ, ନଅଜଣ ବୈରାଗୀ ହେଲେ, ଓ ଗୋଟିଏ ଏକାଅଣି ଜଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଲେ ।”

ଦିନ କହିଲେ, ଆଜିକାଲି ସେମିତି ହେଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ଆଜିକାଲି ସେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲିଉଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନେକ ଶୁଣି, ତେଲି ହେବାର ଯୋଗ୍ୟ । ସେମାନଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଲୋକଙ୍କର ଆମ ସମ୍ମୁଖ ଓ ପରମ୍ପରାରୁ ବିରାସି ଚାଲିଯାଉଛି । ବାବୁଜୀ କହିଥିଲେ, “ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ବାବାଙ୍କୁ କହିଥିଲି । ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ଠିକ୍ ତ ହୁଅନ୍ତା, କିନ୍ତୁ କରାଯାଏ କିଏ ? ଆମ ଦେଶରେ କାହା ବେକରେ ବାଉଁଶ ଧକାଇ କିଛି କରାଯାଏ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜର ମନ ଓ ରୁଚି ଅନୁସାରେ ଚଳିବାକୁ ହୁଏ । କେହି କେହି ଲେଖିଯାଇଛନ୍ତି, ରାଜାଙ୍କ ନିଦେଶରେ ଆଗେ ଧର୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ରାଜା ଯେତେ ସୈନ୍ୟାଳୟ ହେଲେ ବି ଲୋକମତକୁ ଧରି ରହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଲୋକ-ନେତାମାନଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ଲୋକମତ ପ୍ରଭାବିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ସେ ବେଳ ଯାଇଛି । ଆଜି ସେ ରାଜା ସେ ଆମ ସମ୍ମୁଖ ଧାର ଧରି ନାହିଁ କି, ଲୋକମତକୁ ଖାତିର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ କ'ଣ ହେବା ଉଚିତ, ନ ହେବା ଉଚିତ କିଏ କହିଛି, କିଏ ଶୁଣୁଛି ? ଆମର ଏ ଛଦ୍ମ ପରିସରରେ ଯେତକ ପାରିବା ସେତକ କରିବା ।”

ଦିନ ପରୁଣିଥିଲେ, “କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ଯାହାଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ କରାଯାଉଛି ତାଙ୍କୁ ଯଦି ଲୋକେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲି ନ ମାନିବେ ?” ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ଏକଥା ମୁଁ ପଚାରିବା ପୁଣି

ବାବା ତ କଥାଟି ଉଠାଇଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲି ମାନବାକୁ କେହି କାହା ଉପରେ ଜୋର କରିବନା କରେ ନାହିଁ । ମାନିଲେ ଦିଅଁ ନ ମାନିଲେ ପଥର । ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲିଲେ ଲୋକ-ନେତା । ଆମେ ଯାହାକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ କରୁଥାଉଁ ସେମାନେ ଯଦି ସୁଗୁଣ ହାସଲ କରିବେ ତେବେ ଲୋକରେ ଆଦୃତ ହେବେ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣର ପୂର୍ବଗୌରବ ଫେରି ପାଇବେ । ନ ହେଲେ ଆଜିକାଲିର ଭ୍ରଷ୍ଟ ସମାଜରେ ଲୀନ ହୋଇଯିବେ । କେହି କାହାର ଭବିଷ୍ୟତ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ; ଆମକୁ ଯାହା ଭଲ ଦିଶୁଛି କରୁଥାଉଁ, ଫଳ କରୁଛି ହାତରେ ।”

ଦି'ପହରକୁ ଉପନୟନ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସାବଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ମହାରାଜକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କବାରେ ସେ ଆସିଲେ । ବଧୂ ଶେଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ପୁଣି ତାଙ୍କ ଆସ୍ଥାନକୁ ଫେରିଗଲେ । ସେ ଦେଖନ୍ତୁ, ନ ଦେଖନ୍ତୁ ସବୁ କାମ ସୁଚୁଖୁରୁରେ ସରିଗଲା । ବ୍ରତ ବେଳାରେ ପିଲାଙ୍କୁ ଭିକ୍ଷା ଦେଲାବେଳେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଭିକ୍ଷା ଦେଲେ । ସମସ୍ତେ ଯେତେ ଦେଲେ ଏକୃତିଆ ଦିଦି ଓ ଆମେ ସମସ୍ତେ ସେତିକି ଦେଲୁଁ ବୋଲି ମୋତେ ଲାଗିଲା ।

ସବୁ କାମ ସରିଲା । ସମସ୍ତେ ଫଳାହାର କରିବା ପରେ ସେ ଯାହା ଘରକୁ ଗଲେ । ଆମେ ଆଶ୍ରମ ଭିତରୁ ବାହାରି ମହାରାଜଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ବସିଲୁଁ । ଅନାଥାଶ୍ରମର ପରିଚାଳକ ସନ୍ତପ୍ତରେ ଆସି ବାବାଙ୍କୁ ଫଳାହାର କରିବାକୁ ନିବେଦନ କରନ୍ତେ ସେ କହିଲେ, “ରହ, ଆଉ ଡେଇଁ ଅଛି । ଯମପୁର କାମ ସବୁ । ଅତିଥି ଅଭ୍ୟାଗତ ଆହୁରି ଆସିପାରନ୍ତି । ମୁଁ ଆଜିରୁ ଯେତେ ଖାଇ ବସିଥିଲେ କ’ଣ ସୁନ୍ଦର ହେବ ? ତୁମର ଯଦି ସବୁ କାମ ସରିଲାଣି ତେବେ ତୁମେ ବସ, କାମ ଅଛି ।”

ବଡ଼ ଦିଦି ଏତିକିବେଳେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି କହିଲେ, “ମହାରାଜ ! ଆପଣ ତ ମୋ ମନ କଥା ଜାଣିପାରନ୍ତେଣି । ମୁଁ ଆଉ କହିବି କ’ଣ ? ମୋତେ ଅନୁଗ୍ରହ ହେଉ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ତ କୁମ୍ଭମେଳାକୁ ଯିବୁ । ପିଲାଟିମାନଙ୍କୁ ଅଣ୍ଟା ଦିଅନ୍ତୁ ।” ଏହା କହି ସେ କୋଡ଼ପିଲାଟି ବାବାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ତଳେ, ପକାଇଦେଲେ ଓ ବଡ଼ ଦୁଇଟିଙ୍କୁ ବାବାଙ୍କ ପାଦତଳେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମରାଇଲେ ।

ବାବା କହିଲେ, “ତୁ ଯା କହିବୁ ବୋଲି ମୁଁ ସକାଳେ ତୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିବା ବେଳୁ ଜାଣିଲିଣି । କିନ୍ତୁ ଆଉ କେତେଦିନ ତୁମମାନଙ୍କ ହେପାଜତରେ ଏଲୁଡ଼ିକ ଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଆମେ ସିନା ଅନାଥଙ୍କୁ ନେଉଛୁଁ । ଏମାନେ ତ ଅନାଥ ନୁହନ୍ତି !”

ବଡ଼ ଦିଦି କହିଲେ, “ସ୍ବାକ୍ଷର ଆଉ କିଏ ଅଛି ବାବା ! ସ୍ବାକ୍ଷ ସାନ ମା’ ସ୍ବାକ୍ଷ ପାଇଁ ସିନା ପଇସା ଯାଇ ତ ଦେଇଛି । ଭାଗ୍ୟ ସ୍ବାକ୍ଷର କାହିଁ ? ବାପା ସ୍ବାକ୍ଷର ଥିଲେ ସେ, ତାଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ସ୍ବାକ୍ଷର ମଙ୍ଗଳ ହୋଇଥାନ୍ତା କି ନାହିଁ କେଜାଣି ? ସେ ତ ଯାଇଛନ୍ତି, ମୁଁ ତଲି ସାଙ୍ଗେ ବନ୍ଧାହେଲିଣି । ତାକୁ ଛାଡ଼ି ମୁଁ ରହିପାରିବନାହିଁ । (ଅନାଥାଶ୍ରମ ପରିଚାଳକଙ୍କୁ ଦେଖାଇ) ସ୍ବାକ୍ଷର ହେପାଜତରେ ଏମାନେ ରହନ୍ତୁ ।”

ବାବା ପରିସ୍କାରକୁ ପଚାରିଲେ, ‘କିଓ ରାମଜୀ ! ଏ ପିଲା ତନୋଟିକୁ ରଖିବ ?’ ରାମଜୀ କହିଲେ, ‘ବାବା ହୁକୁମ କଲେ ମୋର ଆପଣି କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ । ସାନ ପିଲାଟି ଯୋଗୁଁ ବଡ଼-ମା ଟିକିଏ ପାଣି ହେବେ ।’ ବାବା କହିଲେ, ‘ସେ କହୁଛନ୍ତି ନା ତୁମେ କହୁଛ ? ଅଜି ଯେଉଁ ପିଲାଟିମାନେ ବ୍ରତ ହେଲେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁଟି ସବୁଠାରୁ ଗୁଣ୍ଠବାନ ହରିରାମ, ତାକୁ ଜାଣ ତ ? ମୁଁ ଗଙ୍ଗାକଳରୁ ତାକୁ ଗୋଟାଇ ଆଣିଥିଲି— ଖୁବ୍ ପାଞ୍ଚ ଦିନର ଶିଶୁ । ତାକୁ ଏଇ ବଡ଼ ମା ପାଳି ମଣିଷ କରିଛନ୍ତି ।’

ତା’ପରେ କିଛି ସମୟ ଉପରକୁ ଚାହିଁ ତୁମ୍ଭ ହୋଇ ବସି ସେ ଦିବ୍ୟ ଆଖିକୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, ‘କୁନ୍ତମେଳାକୁ ଯିବା ସ୍ଥିର କରିଯାଇଛି ତା’ ହେଲେ ?’ ଦିବ୍ୟ କହିଲେ, ‘ମହାରାଜ ହୁକୁମ ଦେଲେ ଯିବୁଁ ।’ ବାବା ହସି ହସି କହିଲେ, ‘ମନ ତ ଡାକୁଛି ମହାରାଜ କମିତି ହୁକୁମ ଦିଅନ୍ତେ ହେଲେ, ଆଉ ମହାରାଜଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କାହିଁକି ?’ ଏଥର ଗୁଡ଼ାଏ ସମୟ ଉପରକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ତା’ପରେ କହିଲେ ‘ହଉ ଯାଅ । ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା । ମୋ ହିଁ ନାହିଁରେ କ’ଣ ହେବ ? ପ୍ରସାଦ ପୁଣ୍ୟ ସ୍ଥାନ । ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ମୁଁ ମନା କରିବି କାହିଁକି ? ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ ହେଉ ।’ ପୁଣି ଟିକିଏ ପରେ ବଡ଼ ଦିବ୍ୟ କହିଲେ, ‘ସେମାନେ ତୋର ପାଖେ ଥାନ୍ତୁ । ଗଲାଦିନ ମୋତେ ଦେଇ ଯିବୁ ।’ ବଡ଼ ପୁଅଟିକୁ ପାଖକୁ ଡାକି ତା’ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇ କହିଲେ, ‘କିରେ ଟୋକା ! ମୋ ପାଖେ ରହୁ ?’ ସେ ନିର୍ଭୟରେ ଉତ୍ତର ଦେଲା, ‘ହଁ, ମୁଁ ବଡ଼ ବାବା ହେବି ।’ ସମସ୍ତେ ହସିଲୁଁ, ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ବହିଯାଉଥାଏ । ବାବା ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, ‘ଆରେ ! କ’ଣ ଅଜିଠାରୁ ବଡ଼ ବାବା ହେବୁ ନା ବଡ଼ ହେଲେ ?’ ଦିବ୍ୟ ଟିକିଏ ବାରିଗଲା ଏବଂ ମୁହଁ କରି କହିଲା, ‘ମୁଁ ତ ବଡ଼ ।’ ଏଥର ବାବା ବି ହୋ ହୋ ହୋଇ ହସିଲେ, ବଡ଼ ଦିବ୍ୟ ଚାହିଁ କହିଲେ, ‘ଭଲ ପିଲା ଜନ୍ମ କରିଛୁ ! ଅଜିଠାରୁ ମୋତେ ଏଠାରୁ ହଟାଇବାକୁ କହିଲାଣି ।’

ବଡ଼ ଦିବ୍ୟ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ହୋଇ ଫେରିଲେ । ଦିବ୍ୟ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଘରକୁ ଫେରିବା ପୂର୍ବରୁ ସମସ୍ତେ ଶେଞ୍ଜାଙ୍କ ଗହଳୁ ଗଲୁଁ । ଶେଞ୍ଜା ପିଲାଙ୍କର ଆଶ୍ରମରେ ରହିବା ଶୁଣି ଖୁବ୍ ଖୁସି ହୋଇ କହିଲେ, ‘ପିଲାଗୁଡ଼ିକର ଭାଗ୍ୟ ଭଲ । ସେଠାରେ ରହିଲେ ସେମାନଙ୍କର ଜନ୍ମ ସାର୍ଥକ ହୋଇଯିବ । ଅନାଥାଶ୍ରମରେ ରଖିବାକୁ କହିଲେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କେଜାଣି ବାଧ୍ୟ ବୋଲି ମୁଁ କହିନଥିଲି । ଅଜିକାଲି ଯେଉଁ ସୁଲ ସବୁ ବସ୍ତୁ ସେଥରେ ମଣିଷ ଧରି ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି, ଆଶ୍ରମରେ କିନ୍ତୁ ପଶୁ ମଣିଷ ହେବାର ଦେଖୁଛୁ ।’

ରାତ୍ରେ ମା ଧରି ବସିଲେ, ବାବା ଅନୁମତି ଦେଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ଆଉ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ବିଳମ୍ବ କରାବାର ନୁହେଁ । କାଲି ଓପରଓଳି ବାହାରିଯିବାକୁ ସେ କହିଲେ । ଦିବ୍ୟ ବାବାଙ୍କ ଶେଷ କଥା ମନେ ପକାଇ କେମିତି ଚିନ୍ତିତ ରହିଥାନ୍ତି । ସେ ଅନୁମତି ଦେଇଛନ୍ତି ନା ବାରିତ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସନ୍ଦେହ କରୁଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ଦିବ୍ୟ ଭାଷା ଓ ମା’ଙ୍କୁ ଡେଇଁ-

ପାରି ସେ ଯିବାକୁ ରାଜି ହୋଇ କାଲି ପିଲାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରମରେ ଗୁଡ଼ି ପଥର ଦିନ ଆନ୍ଧାବାଦ ଯିବାକୁ କହିଲେ । ରାମଲଗନ୍ ଆମକୁ ସେଠାରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଫେରିଆସିବ ବୋଲି କଥା ହେଲା ।

ଉଦ୍ଧୃତାରଦିନ ଦି ପହରେ ଆମେ ଅଶ୍ରମକୁ ଗଲୁଁ । ଶେଞ୍ଜା ମଧ୍ୟ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଡାକ୍ତର ନାମରେ ଜମା ହୋଇଥିବା ଟଙ୍କାର କାଗଜପତ୍ର ସେ ବାବାଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଇ କହିଲେ, “ମହାରାଜ ! ଦିଅମାନେ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ଯେଉଁ ଦାୟିତ୍ବ ଲଦି ଦେଇଥିଲେ ସେ ବୋଧେ ମୋ’ ମୁଣ୍ଡରୁ ଗଲେ ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବି । ମୋ ପାଖେ ୪୦ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦେଇଥିଲେ । ପାଞ୍ଚ ହଜାର ସୁଧ ହୋଇଗଲାଣି । ଏ ଟଙ୍କା ଆଶ୍ରମରେ ଜମା ରହୁ ।”

ମହାରାଜ କହିଲେ, “ସମସ୍ତେ ସବୁ ଦାୟିତ୍ବ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ଲଦିଦେଲେ ମୁଁ ସନ୍ତୁଳିତ କେତେକେ ? ଶେଞ୍ଜା, ତୁମର ଯେଉଁ ସାଥୀମାନେ ଏ ଟଙ୍କା ନ୍ୟାସ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଡାକ, ଏ କଥାର ଫଳସଲ କରିବା ।”

ଶେଞ୍ଜା ସନ୍ଧ୍ୟାକ ଭିତରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଡାକ ଆଣିଲେ । ମହାରାଜ ଶେଞ୍ଜାଙ୍କ ହାତକୁ ଟଙ୍କାର ଜମାଦାଣ୍ଡ କାଗଜ ବଢ଼ାଇଦେଇ କହିଲେ, “ଏ ଟଙ୍କା ମୁଁ ଗ୍ରହଣ କରି ପୁଣି ଆପଣମାନଙ୍କ ଜିମା କରିଦେଲି । ସ୍ବାକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟବ୍ୟାପ୍ତରେ ଖଟାଇ ବଢ଼ାକୁଡ଼ା କରନ୍ତୁ । ଆପଣମାନେ ସେଞ୍ଜାରେ ଯେତେବେଳେ ଯେତିକି ପାରିବେ ଆଶ୍ରମକୁ ଦେଉଥିବେ । ମୂଳ ଟଙ୍କା ଏ ପିଲାଙ୍କର ହୋଇ ଥାଉ । କେତେବେଳେ ଦରକାର ହେଲେ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଆସିବ ।” ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସେଇ କଥା ଲେଖାପଢ଼ି ହୋଇଗଲା । ସମସ୍ତେ ଦସ୍ତଖତ କଲେ । କାଗଜ ଆଶ୍ରମର ଗନ୍ତାଘରକୁ ଗଲାବେଳେ ଶେଞ୍ଜା କହିଲେ, “ମହାରାଜ ! ମୋ ପିଲେ ଆଜି ଆଶ୍ରମରେ ଭର୍ତ୍ତି ହେବେ । ବାଳାଲୀ ଓ ପୁଜାଦି କରିବାକୁ ମୋ ନିଜର ଏତକ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ।” ଆଜ୍ଞା ବୋଲି କହି ମହାରାଜ ଧୂଳି ପାଖରେ କାଗଜ ଓ ଟଙ୍କା ଥୋଇଦେବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ।

ଶେଞ୍ଜା ବିଦାୟ ନେଲା ପରେ ଦିଦି କହିଲେ, “ମହାରାଜ, ମୋର ଏତକ ମଧ୍ୟ ଏଠି ଜମା ରହୁ । ମୋର ଦରକାର ହେଲବେଳେ ନେବି ।” ମହାରାଜ ଶୂନ୍ୟକୁ ଦଣ୍ଡେ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ମା ! ତୋର କୋଉ କଥାକୁ ତ ମନା କରିନାହିଁ । ଖର୍ଚ୍ଚକୁ କିଛି ପାଖରେ ରଖୁଛୁ ତ ?”

ଆଜି ସକାଳେ ଦିଦି ସବୁ ପକାଣା ଗଣତି କରାଇଥିଲେ । ମୋ ପକାଣା ମିଶି ହେଲା ୨୨ ହଜାର । ଦୁଇ ହଜାର ଖର୍ଚ୍ଚକୁ ରଖି ମୋତେ କହିଥିଲେ, “ଏତକ ମହାରାଜଙ୍କ ପାଖେ ଥୋଇଦେଇ ଯିବା । ସେ ସବୁ ତୋର ବୋଲି ମନରେ ବଢ଼ିରହିବ । ସଦି ସୁଦିନ ଆସିବ, ତେବେ ତୋର ହାତକୁ ଦୁଇ ହାତ କରାଇ ଏଥିରେ ତୁମର ଗୃହସ୍ଥାଳୀ ସଜାଡ଼ିବ ।” ମୁଁ କିନ୍ତୁ ନ କହି କାନ୍ଦିଥିଲି, ମୋର ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନ ଯେ ଏକମିତି କଟିବ ଏକଥା ଦିଦି ବିଶ୍ବାସ କରୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଅଭିମାନ କରି ।

(୧୯)

ଦିପହରେ ଆହ୍ଲାବାଦ ଯାହା କରିବାକୁ ହେବ ବୋଲି କାଲି ବାବୁଜୀ ପାଞ୍ଜି ଦେଖି ସ୍ଥିର କରିଥାନ୍ତି ; ପୁଣି ବରଦ କରିଥାନ୍ତି ଯେ, ସକାଳ ଦଶଟା ଦେଲେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆସି ଗର୍ଭଯାତ୍ରା ପାଇଁ ସଂକଳ୍ପ କରାଇବେ । ବରୁଣ ପୁରୀ ହୋଇ ଶୁଷ୍କଶାନ୍ତି ସକାଶ ଟିକିଏ ହୋମ ବି ହେବ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା ଆମ୍ଭଲଗ୍ନ ପାରାୟଣ କରିବାକୁ ହେବ । ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାବୁଜୀ ଆଶ୍ରମର ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ଧରି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଗାଧୁଆ ପାଧୁଆ କରିସାର ଯେଉଁଠାରେ ଗୀତା-ପାରାୟଣ ହେବାର କଥା ସେଠାରେ ଏକାଠି ହୋଇଥାଉ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଗୀତା-ପାରାୟଣ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ବାବୁଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଆମ ଘରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଗୀତାର ପାରାୟଣ ହୁଏ ଏବଂ ବଡ଼ ଦିବ ଓ ଦିବ ଆମ ଭିତରେ ବେଶି ପାଠ ପଢ଼ିଥିବାରୁ ବେଳେ ବେଳେ ତାହାର ଅର୍ଥ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି । ମୁଁ ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲି ଧରି ଏ ସବୁରେ ଯୋଗ ଦିଏ । ଆଜି କିନ୍ତୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମହାରାଜଙ୍କ ଲଳିତ ସ୍ଵର ଓ ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଚ୍ଚାରଣ ଯୋଗୁଁ ହେଉ ବା ତାଙ୍କ ସୌମ୍ୟ ଅକୃତ ଯୋଗୁଁ ହେଉ ମୁଁ ମୂଳରୁ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଶୁଣିଲି । ତାଙ୍କ ଆବୃତ୍ତି ଭଙ୍ଗୀରେ ମୋତେ ଶ୍ଳୋକଗୁଡ଼ିକ ଚୁଆଁପଡ଼ିଯାଉଥାଏ । ମଝିରେ ମଝିରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପାରାୟଣ ବନ୍ଦ କରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କୂଟ-ଶ୍ଳୋକ ଉପରେ ଦି'ବୁରପଦ କହୁଥାନ୍ତି । ଶରୀର ଉପରେ ମମତା ନ ରଖି ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିବାରେ ବ୍ରତୀ ହେବ, ଶରୀର ଜନ୍ମାନୁରେ ପୁଣି ମିଳିବ, କିନ୍ତୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୁଖତା ଯୋଗୁଁ ଯଦି ଜୀବାତ୍ମା ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହୁଏ ତେବେ ଆସନ୍ତା ଜନ୍ମରେ ଜୀବାତ୍ମାକୁ ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀର ନ ମିଳି ବାଦ ବିରାଡ଼ିଙ୍କର ଶରୀର ମିଳିପାରେ ବୋଲି ସେ ଯେପରି ଭାବରେ ଚୁଆଁଇ ଦେଲେ ତା' ଶୁଣି ମୋର ମନେ ହେଲା, ଆମ ଘରର ବିରାଡ଼ି ପୂର୍ବଜନ୍ମର କୌଣସି ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ମଣିଷ । ସେ ସବୁକେଲେ ମୋର ଗୋଡ଼େ ଗୋଡ଼େ ଥାଏ । ମୋର ପାଖରେ ବସି ଆଜି ପୁରାଣ ବି ଶୁଣୁଥାଏ । ମୁଁ ତାକୁ କୋଡ଼କୁ ନେଇ ଅନ୍ତର ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲି । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଟିକିଏ ମୁଢ଼ୁକି ହସି କହିଗଲିଲେ ‘ଯୋ ଯଉଁଶିଃ ସ ଏବ ସଃ’ । ବିରାଡ଼ି ପ୍ରତି ଅଭିମତରେ ଆଉ ଜନ୍ମରେ ବିରାଡ଼ି ହେବାର ଆଶଂକା ବି ଅଛି, ଯେପରି ଭରତଙ୍କର ହୋଇଥିଲା । ମୁଁ ବିରାଡ଼ିଟିକୁ କୋଡ଼ରୁ ଅଢେଇ ଦେବାର ଉପକ୍ରମ ବୋଧହୁଏ କଲି । ସେ କହିଲେ, “ବିରାଡ଼ିକୁ କୋଡ଼ରେ ପୁରାଇ ମଧ୍ୟ ତା' ପ୍ରତି ମମତାସ୍ଥାନ ହୋଇ ରହିହେବ । ନିୟମିତ ଆହାର ବିହାର କରି ଶରୀରର କୁଶଳ କରି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଶରୀର ପ୍ରତି ମମତାସ୍ଥାନ ହୋଇ ରହି ହେବ ।” ଏହିପରି ତନ୍ମୟ ପାରାୟଣ ଓ ସରସଭାବାର୍ଥ କରି କରି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପାରାୟଣ କରି ଚାଲିଥାନ୍ତି । ମୋର ସନ୍ଦେହ ହେଉଥିଲା, ଦଶଟା ବେଳକୁ ବୋଧହୁଏ ପାରାୟଣ ସରିବ ନାହିଁ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆସି ମଣ୍ଡଳ ପକାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରୁକରୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପାଦପୁଣ୍ୟ ସାରି ପୁଣ୍ୟସ୍ଥାନକୁ ଆମମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାହାରଲେ ।

ସଂକ୍ଷେପରେ ପୁଣି ଓ ହୋମ ସାରି ଶୀର୍ଷସାଧନା କରିବା ପାଇଁ ଆମେମାନେ ସମସ୍ତେ ଘାଣ୍ଟିତ ହେଲୁ । ବହୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଅଭ୍ୟାଗତଙ୍କୁ ଅନ୍ନ ଓ ବସ୍ତ୍ର ଦାନ କରି ଆମେ ପ୍ରସାଦ ପାଇଲୁ । ବାରଟା ବାଜିବା ବେଳକୁ ସମସ୍ତେ ଓହ୍ଲାଇ ମଟରରେ ଯାଇ ବସୁଛୁ, ଦିନ କହିଲେ, “ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଦିବା ।” ଆମେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲୁ ବେଳକୁ ମହାରାଜ ସତେ ଯେମିତି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାନ୍ତି । ଦିନ ଆଗ ତାଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଉଠି ହାତ ଯୋଡ଼ି ଠିଆ ହେଲେ । ମହାରାଜ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ, “କର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ।” ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେଇ ଏକା ଆଶୀର୍ବାଦ । ମହାରାଜଙ୍କ ମୁହଁରେ ପ୍ରଶାନ୍ତ ଅଥଚ ଗମ୍ଭୀର ଭାବ । ନଡ଼ ଦିନ କହିଲେ, “ବାବା ! ମୋ ଅରକ୍ଷିତ ପିଲାକୁଡ଼ିକ ଲାଗିଲେ ।” ବାବା ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଭାବରେ ଟିକିଏ ରହିସ୍ୟ କରି କହିଲେ, “ମୋର ବୋଲି ବିଚାରୁଥିବା ଯାଏଁ ପିଲେ ଅରକ୍ଷିତ ହେଲେ କିମିତି ? ନିଶ୍ଚୟ ମନରେ ଯା । ବହୁ ଆରକ୍ଷିତଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ତୋ’ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ସାଜତା ହୋଇ ରହିବୁ ।” ମୁଁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାଜିଲା ପରେ ବାବା ବାବୁଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ସ୍ବାକୁ ବାବା ତୋଠି ନ୍ୟାସ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ସ୍ବା ଉପରେ ସବୁବେଳେ ନଜର ଦେଉଥିବୁ । ଆଜିକାଲିର ଶୀର୍ଷ ସ୍ଥାନରେ ଧାର୍ମିକଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧାର୍ମିକ ବେଶି ରୁଣ୍ଡ ହେଉଛନ୍ତି ।” ମୋର ଶାଶୁ, ପ୍ରତାପ ବାବୁଙ୍କ ମା’ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିବାରେ ମହାରାଜ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଯାଅ, ଶୀଘ୍ର ମେଳାରୁ ପୁଣ୍ୟ ସଞ୍ଚୟ କରି ଏଠାକୁ ଫେରି ଆସ ।” ଏକଥା ମୋତେ କେମିତି ଅଡ଼ୁଆ ଲାଗିଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ପଦ, “ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ”, ଆଉ ମା’ଙ୍କ ପାଇଁ ଫେରି ଆସିବାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ! ତେବେ କ’ଣ ଆମେ, ବଡ଼ ଦିନ, ଦିନ, ଭାଷା ଓ ମୁଁ—ମୋ କଥା ଅଲଗା ବିଚାରବାର ନୁହେଁ, ମୁଁ ତ ଦିନ ଓ ଭାଷାଙ୍କ ଗୋଡ଼ରେ ବନ୍ଧା—କୁମ୍ଭମେଳା ପରେ ଏଠାକୁ ନ ଫେରି ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଶୀର୍ଷ କରିବାକୁ ଯିବୁ ? କେଜାଣି ଆଉ କେଉଁଠାରୁ ଆଉ କୌଣସି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଆସିଆଇପାରନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଆମ ଉପରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଭାବେ ପଡ଼ିଯିବ ! ମୋତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଉ କେହି ମହାରାଜଙ୍କ କଥାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲା ପରି ଜଣା ନ ପଡ଼ିବାରୁ ମୁଁ ତୁମ୍ଭା ହୋଇଗଲି ।

ଘାପ ଲାଗିଲା ବେଳକୁ ଆମେ ଆହୁରାବାଦରେ ମା’ଙ୍କ ଘର ପାଖେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ଦିନ ଓ ଭାଷା ଘର ଭିତରକୁ ଯିବାକୁ ନାହିଁ କଲେ । ଦୁହେଁ ଯାଇ ଏକ ସ୍ତରରେ କହିଲେ, “ଆମେ ତ ଶୀର୍ଷ କରିଯିବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କରି ଯାଉଥାଉଁ, ଘରେ କିମିତି ରହିବା ।” ବାବୁଙ୍କା ମୁଣ୍ଡି କଲେ ଯେ, ନିଜ ଘରେ ରହିଲେ ସିନା-ଦୋଷ, ଅନ୍ୟର ଘରେ ରହିବାରେ କ’ଣ ଅଛି ? ମୁଣ୍ଡିତର୍କ ପରେ ସ୍ଥିର ହେଲା, କାଲି ମେଳାପଡ଼ିଆରେ ରହିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେବ, ଆଜି ରାତିରେ ମା’ଙ୍କ ଘରେ ନାମକୁ ମାତ୍ର ଭଡ଼ା ଦେଇ ରହିବା । ଏ ଘରର ଯେଉଁ କୋଠଗୁଡ଼ିକ ମୁଁ ଆରମ୍ଭର ସଜାଜାଥିଲି ସେଇଥିରେ ସମସ୍ତେ ରହିଲୁ ।

ତହିଁ ଆରଦ୍ଦିନ ରାମଲଗନ୍‌କୁ ହରଦ୍ଦାର ଯିବାକୁ ବଦାୟ ଦେଇ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଗଲୁଁ କୁନ୍ଦମେଲାର ବରଟ ପଡ଼ିଥିଲା ; ମା' ରହଲେ ଘରେ । ତଳ ଦିନ ପରେ 'ବୁଡ଼ି' । ସେ ଦିନ ସକାଳୁ ଆସି ମା'ଙ୍କୁ ନେଇଯିବେ ବୋଲି ବାବୁଜୀ ଜବାବ ଦେବାରୁ ମା' କୁହୁ କୁହୁ ହୋଇ ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ଛତ୍ରା ଥିଲା ଆମେ ଯେଉଁଠି ରହୁଛୁ ସେଇଠାରେ ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତେ ।

କୁନ୍ଦମେଲା ଯେଉଁ ପଡ଼ିଥିଲାରେ ହୁଏ ତାହାର ଆୟତନ କଲନା କରିପାରିଲି ନାହିଁ । ଆମେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲ ବେଳକୁ ଟିକିଏ ସୁଜା ଜାଗା ଖାଲି ନ ଥାଏ । ଯେଉଁ ଆଡ଼େ ଚାହିଁବ ଲୋକ । କେତେ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ଜମିଆନ୍ତି କେଜାଣି ? ଏତେ ହାତୀ ଘୋଡ଼ା ମୁଁ ଏକାଠି କେଉଁ ଦେଖି ନ ଥିଲି । ଦିନ ତମାମ ଚାରିଆଡ଼େ ଚାଲି ଦେଖିଲୁଁ । ହାଲିଆ ଲାଗିଲେ କୌଣସି ଗୋଟାଏ ତାଟି ଦୋକାନର ପ୍ରାନ୍ତରେ ବସିଯାଉଥାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ହୋଇରୁ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ଶୁଖିଲା ଗୋଟି ଗୋଟିଏ ଦେଇ ଗଙ୍ଗାଜଳ ମୁଣ୍ଡଏ ମୁଣ୍ଡଏ ପିଇଲୁଁ ।

ମେଲାରେ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ସବୁଠାରୁ ବେଶି । ଆମେ ସେଇମାନଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ପଦେ ଶୁଣି କୃତାର୍ଥ ହେଉଥାନ୍ତି । ଠାଏ ବହୁତ ଲୋକ ଭୁଲ ହୋଇ ବସି ଜଣେ ସାଧୁ ଭୁଲିଯା' ରାମାୟଣ ଅର୍ଥ କରିବାର ଶୁଣୁଥାନ୍ତି । ଆମେ ସେଇଠାରେ ବହୁତ ବେଳ ବସିଗଲୁଁ । ପ୍ରାୟ ଲେଉଟିଲା ବେଳକୁ ବାବୁଜୀ କହିଲେ, ରାତିରେ ରହବାକୁ ବାସ ଠିକଣା ନ କଲେ ଭାରି ହଇରାଣ ହେବ । ରାତିରେ କାକର ପଡ଼ିବ ; ସନ୍ଧ୍ୟା ପହରେ ପବନରେ ନାକକାନ ଧୁଲିରେ ଚାହିଁ ହୋଇଯିବ । କେଉଁଠି ଜାଗା ପାଇବୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ନାଗା ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ବଧା କରିଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ଗଲୁଁ । ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ମୋ ଆଖି ଖୋସି ହୋଇ ଗଲା । ସମସ୍ତେ ପଞ୍ଚହତା ମରଦ ; କୁମ୍ଭିକସରତ କରି ବଳ ଦେଲାପରି ହୋଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଆଡ଼ତାର ଗୋଟାଏ କଣକୁ ୩୦ ଘର ହାତୀ ଓ ଶହେ ଖଣ୍ଡେ ଘୋଡ଼ା ରହିଥାନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ସକସ ସେଇ ନାଗା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ କେତେଜଣ । ମହନ୍ତଙ୍କ ଆଶ୍ରମର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାରେ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ-ଜଗନ୍ନାଥ ଆସି ଆମକୁ ବାରଣ କଲେ, “ଏ ସ୍ଥାନର ଶିର୍ଷାମାରେ କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଯିବାର ନୁହେଁ ।” ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କ ପାଖକୁ ମୁଁ ଗୋଟାଏ ବାଉଁଶ ଆଣିଛି । ଆପଣ ଏମାନଙ୍କ ଉପରେ ଟିକିଏ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଲେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରି ଆସିବି ।” ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଭିତରକୁ ନେଇ-ଗଲେ ।

ପ୍ରାୟ ଅଧଘଣ୍ଟେ ପରେ ବାବୁଜୀ ଆସି କହିଲେ, “ମହନ୍ତଙ୍କ ଟଙ୍କିର ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଆମ ପାଇଁ ଜାଗା ଠିକଣା ହେଲା । ତାଟି ଘେରାଇବାକୁ ଲୋକ ବରଦ ହୋଇ ଗଲେଣି । କିନ୍ତୁ ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କଠାରୁ ଗୋଟାଏ ଦୁଃସମ୍ବାଦ ଶୁଣି କରି ଆସିଲି । କ'ଣ କରିବା କହୁ ।”

ଦିବି ଟିକିଏ ବି ବଚଳିତ ନ ହୋଇ, ଘଟଣା କ'ଣ ବୋଲି ପଚାରିଲେ । ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “କୁନ୍ତମେଳାରେ ସବୁଥର ନାମା ସନ୍ଧ୍ୟାସୀମାନେ ଶାନ୍ତି ଶୁଙ୍ଖିଲା ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ପୁଲିସ୍‌ବାଳଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ ନାହିଁ । କେତେଜଣ ସିପାହୀ ଓ ସର୍ବଜନସାଧାରଣଙ୍କର କେବଳ ବଧ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଏଠି ସେଠି ଟହଲି ମାଡୁଥାନ୍ତି । ଏ ବର୍ଷ ସେ ପରଂପରା ଶ୍ରଦ୍ଧାବାକୁ ସରକାର ବନ୍ଦ କରିଛନ୍ତି । ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ଏ ବର୍ଷ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ କୁଆଡ଼େ ବୁଡ଼ି ପକାଇବାକୁ ଆସିବେ । ତାଙ୍କୁ ନିରାପଦ ରଖିବାକୁ ପ୍ରାୟ ହଜାରେ ବନ୍ଧୁକଧାରୀ ପୁଲିସ୍‌ ଫୌଜ କୁନ୍ତମେଳା ପଡ଼ିଆରେ ପହଞ୍ଚି ଯେବେ ବୋଲି ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଉଛି । ଆଜି ଜିଲ୍ଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ଏଇକଥା ଜଣାଇବା ପାଇଁ ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଥିଲେ ।”

ଦିବି କହିଲେ, “ସେ ଆଉ ଦୁଃସମ୍ଭାବ କ'ଣ ? ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ପୁଲିସ୍‌ ଫୌଜ ରହିଲେ ତ ମେଳାରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅଶାନ୍ତି ଅଶୁଙ୍ଖିଲା ହେବା ସମ୍ଭାବନା ରହିବ ନାହିଁ ।” ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ମୁଁ ତ ବୁଝୁଛି, ପୁଲିସ୍‌ ଅଳ୍ପ ରହନ୍ତୁ, ବେଶି ରହନ୍ତୁ, ସେଥିରେ କିଛି ଯାଏ ଆସେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ସେପରି ବୁଝୁନାହାନ୍ତି । ସେ କହୁଛନ୍ତି, ପୁଲିସ୍‌ ଗୁଡ଼ାଏ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ଗଣ୍ଡଗୋଲ ଭିଆଇବେ । ସେ କହୁଛନ୍ତି, କୁନ୍ତମେଳାକୁ ଯେଉଁମାନେ ଆସନ୍ତି ସେମାନେ ଧର୍ମ କରିବାକୁ ଆସନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କୌଣସି ଅପରାଧ ହେବାର ଆଶଂକା ଖୁବ୍ କମ୍ । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜ ନିଜର ସୁବିଧାରେ ରହି ନିଜ ସୁବିଧାରେ ବୁଡ଼ି ପକାଇ ସବୁଥର ଯା'ନ୍ତି । ଏଥର ବି ଯା'ନ୍ତେ । ପୁଲିସ୍‌ ଯେ ଆସିବେ ସେମାନେ ତ ଧର୍ମ କରିବାକୁ ଆସିବେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଆସିବେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଜଗିବାକୁ ଓ ଅପରାଧୀଙ୍କୁ ଜବତ କରିବାକୁ । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ନିରାପଦ ରଖିବା ନାମରେ ସେ ନାନା ପ୍ରକାର କଟକଣା ଜାରି କରିବେ ଏବଂ ଅପରାଧୀଙ୍କୁ ଧରିବା ନାମରେ ଗୁଡ଼ାଏ ହଟ୍ଟଗୋଲ ଭିଆଇବେ । ଲୋକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ସବୁବେଳେ ପୁଲିସ୍‌ଙ୍କ ଉପରେ ରହିବ । ଲୋକଙ୍କ ଗର୍ବ-ବିଧିରେ କଟକଣା ହେଲେ ଗଣ୍ଡଗୋଲ ହେବ—ଏ ଆଶଂକା ଅକାରଣ ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ବୁଝୁଛନ୍ତି ଯେ, ଅକାରଣ ହେଲେ ବି, ଏଭଳି ଆଶଂକା ପାଇଁ ବାଟ ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ସେ ଆଜି ଜିଲ୍ଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍‌ଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଇଛନ୍ତି, ପୁଲିସ୍‌ ବା ହାକିମ ଶାନ୍ତି ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଯଦି ଆସନ୍ତି ତେବେ ସେ ଓ ତାଙ୍କ ନାମାମାନେ ବିରୋଧ କରିବେ ।”

ବାବୁଜୀ ଶୁଣି କହିଲେ, “ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଆପଣି, ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ବୁଡ଼ି ପକାଇବାକୁ ଆସିବାରେ । ତାଙ୍କ କାନକୁ ଆସିଛି ଯେ, ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଏବେ ଗୋଟାଏ ସଭାରେ କହିଛନ୍ତି—ମହାକୁନ୍ତ ଯୋଗରେ ବୁଡ଼ି ପକାଇଲେ ପୁଣ୍ୟ ହୁଏ ବୋଲି ବୁଝାବୁଝା କୁହୁଛନ୍ତି । ଗଙ୍ଗାର ଜଳ ଆଜି ଯେତେକ ପବନ ମହାକୁନ୍ତ ଯୋଗରେ ଚାହିଁବୁ ଅଧିକ ପବନ ହୋଇ ନ ଥାରେ—ଏଇ କଥା ଶୁଣି ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଚଟି ଯାଇଛନ୍ତି । ସେ କହୁଛନ୍ତି, ଯାହାର

ଏଭଳି ଅବଶ୍ୟାସ ସେ କୁମ୍ଭମେଳାକୁ ଆସିବ କାହିଁକି ? ଯଦି ଆସିବ, ଏତେ ସଲଟିଶରେ ଆସିବ କାହିଁକି ? ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସବୁ ମଣିଷ ସମାନ—ରାଜା ପ୍ରଜା ଏକ ହୋଇ ବୁଡ଼ି ପକାଇବେ ।”

ଦିଦି କହିଲେ, “ସେ ଯଦି ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମାନ ହୋଇ ନ ଆସନ୍ତି ତେବେ ଦୋଷ ତାଙ୍କର । ତାଙ୍କ ପାପ ତାଙ୍କୁ ଖାଇବ । ମହାରାଜ କାହିଁକି ବିରୋଧ କରିବେ ?”

ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ସେ କଥା ମୁଁ ଟିକିଏ ସୁଗୁରୁଲି । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ କିନ୍ତୁ ଶୁଣିବାକୁ ନାରାଜ । ସେ କହୁଛନ୍ତି, ‘ମୋର ଗୁରୁଙ୍କ ସମସ୍ତରୁ, ତାଙ୍କ ଗୁରୁଙ୍କ ସମସ୍ତରୁ, ମୁଁ ଦେଖି ଆସିଛି ଏଠାରେ ସମସ୍ତେ ସମାନ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ଆମେ ନାଗାମାନେ କରୁ । ଆମର ସେ ଅଧିକାରରେ ଆସି ଆସିଲେ ଆମେ ବିରୋଧ କରିବୁ । ଅନ୍ତତଃ ଏ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଆମେ ଚାଲିଯିବୁ ।’ ମହାକୁମ୍ଭଯୋଗ ପଥର ଦିନ ପାହାନ୍ତିଆରୁ ଆରମ୍ଭ ହେବ । ମୋର ଆଶଙ୍କା, ନାଗାମାନେ ପଥର ଦିନ ପାହାନ୍ତିଆରେ ବୁଡ଼ି ପାରି ବାହାରି ଯିବେ । ସେମାନେ ବାହାରି ଗଲେ ମେଳାରେ ଶୁଙ୍ଖଳା ରହିବ ନାହିଁ । ନାଗାମାନେ ଗଲବେଳେ ସଦଳବଳେ ଯିବେ, କୁଦି ଚକଟି ଦେଇ ଯାଇ ପାରନ୍ତି, ସେମାନେ ଚାଲିଯିବେ ଯୋଗୁଁ ଚାଲି ଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଜନତା ଜାଣିଲେ, ସରକାର ଧର୍ମରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରୁଛୁ ବୋଲି ଉଦ୍‌ଘୋଷ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଗୁରୁ ପାଞ୍ଚ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କ ଗହଳିରେ ଟିକିଏ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ହୋଇଗଲେ ଅସମ୍ଭାଳ ହୋଇଯିବ । ସମସ୍ତେ ନିଜ ଦେହକୁ ଜଗି, ଧର୍ମକୁ ମାନ ରହିଲେ ସିନା, ଚାଲିଯିବ ମିଛରେ ପଇତର ମାର ଶାନ୍ତି ରକ୍ଷା କଲେ ବୋଲି ବାହାଦୁରୀ ନିଅନ୍ତି । ପାଞ୍ଚ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କୁ ହଜାରେ ଚାଲିଯିବ କରିବେ କ’ଣ ?”

ଦିଦି କହିଲେ, “ଆଜି କାଲି ତ ଟିକିଏ କଥାରେ ପଲ୍ଲୀ ଚା-ଏର କରୁଛନ୍ତି, ଲୁହୁହୁହା ଗାଏ ଗୁଡ଼ିଦେଉଛନ୍ତି, ନ ପାରିବେ କାହିଁକି ?” ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ସେ ତ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବିପଦ । ଲୋକେ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ନ ହୋଇ ଯଦି ଆତଙ୍କିତ ହୋଇଯାନ୍ତି ତେବେ ତ କୁଦି ଚକଟି ହୋଇ କେତେ ଲୋକ ମରିଯିବେ ।”

ଏଭଳି ଆଲୋଚନା କରୁକରୁ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଆମ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବା କୁଡ଼ିଆ ଆଡ଼କୁ ଗଲୁ । କୁଡ଼ିଆ ଭିତରେ ମଣିଷା ଦି'ଗୁରୁଖଣ୍ଡ ପଡ଼ିଆଏ । ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ପିତାବା ପାଣି ମାଠିଆ ଓ ଗୋଟିଏ ମାଟି ଗ୍ରାସ ରଖାହୋଇଥାଏ । ଆମେ ସେ କୁଡ଼ିଆରେ ପଶିଲେ, ଜଣେ ନାଗା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଆସି ବାବୁଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଆଉ ଯଦି ଆପଣଙ୍କର କଣ ଦରକାର ମୋତେ କହିବେ । ଆପଣମାନଙ୍କର ହେପାଜତ ରୁଷିବାକୁ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ମୋତେ ନିୟୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ।” ବାବୁଜୀଙ୍କ ମନରୁ ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତା ଦୂର ହେଲ ପରି ମୋତେ ଲାଗିଲା । ସେ ଦିଦିଙ୍କୁ କହିଲେ, “ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କୁ ମହନ୍ତ ଶୁଭ ଖାତିର କରନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କ ନାମ କହିବା ମାତ୍ରେ ସେ ଆମର ସବୁ ସୁବିଧା କରିଦେଇଛନ୍ତି ।” ନାଗାମାନଙ୍କର ନେତା ଆମର ରକ୍ଷକ ଥିବା ଛଲେ ଆଉ ଚିନ୍ତା କ’ଣ ? ଆମେ ସମସ୍ତେ ଶୁଭ ହାଲିଆ ହୋଇଥିଲୁ । କୁଡ଼ିଆ ଭିତରେ

ଫଣିବା ମାତ୍ରେ ଚଟେଇ ପାରି ଶୋଇପଡ଼ିଲୁ । ବାବୁଜୀ କୁଡ଼ିଆରେ ଖଣ୍ଡେ ଚଟେଇ ପକାଇ ବିଶ୍ରାମ ନେଲେ ।

ରାତି କେମିତି କଟିଗଲା କେହି ଜାଣିପାରିଲୁ ନାହିଁ । ଭୋରରୁ ଉଠି ଗଙ୍ଗା ଡାରରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ମାଇଲ ଜଳକୁ ଯାଇ ଗାଧୁଆ ପାଧୁଆ ସାରି ଫେରିଲୁ । ଜଳଖିଆ କରି ମେଲା ପଡ଼ିଆରେ ବୁଲି ବୁଲି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଆସିଥିବା ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ କରିବାରେ ଲାଗିଲୁ । ସମଗ୍ର ଭାରତର ଲୋକେ ଏଠାରେ ଜମା ହେଲପରି ଲାଗୁଥାଏ । କାଲିଠାରୁ ଆଜି ବେଶି ଲୋକ । ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ଆଜି ସଂଧ୍ୟାକୁ ଆହୁରି ବେଶି ଲୋକ ହେବେ । ଭୋରରେ ବୁଡ଼ି ପାରି ସାରିଲା ପରେ କିଣା ବିକା ଲାଗିବ । ତା’ପରେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଲୋକ ପତଳା ହେବେ ।” ହରେକ ରକମର ପସର ମେଲ ହେଉଥାଏ । ହାଡ଼ା, ଘୋଡ଼ା, ଗାଈ ଗୋରୁ, ବାସନବର୍ତ୍ତନ, ପନପରିବା — ସବୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜାଗାରେ ହାଟରେ ସଜଡ଼ା ହେଲ ପରି ରହୁଥାନ୍ତି । ଯାହାମାନେ ବୁଲି ବୁଲି ସବୁ ଦେଖୁଥାନ୍ତି କିନ୍ତୁ କିଣା ବିକା ଆଦୌ ହେଉନଥାଏ । ଗହଳି ହୋଇଥାଏ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଆସ୍ଥାନ ଜମାଇ ଧର୍ମ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁ ଥିବା ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ଗୁରୁପଟେ ଓ ଭଜନ ଜାଣିନ ଲାଗିଥିବା ସ୍ଥାନରେ । ଭୁଲସୀ ରାମାୟଣ ଅର୍ଥ କରୁଥିବା ସାଧୁଙ୍କ ଆସରରେ ଆମେ ଓପରଓଲି ଯାଏଁ ବସିଗଲୁ । ସାଧୁ ପାରାସୁଣ ବନ୍ଦ କରି ଉଠିବାରେ ଆମେ ଉଠିଲୁ ଆମ କୁଡ଼ିଆକୁ ଯିବାକୁ । ସେଠାରେ ଯାଇ ଦେଖିଲୁ, ଆମ କୁଡ଼ିଆ ପଛପଟେ ଅନେକ ଲୋକ ଆସି ଆସ୍ଥାନ ପକାଇଲେଣି । ଆଉ କେତୋଟି କୁଡ଼ିଆ ଗଢ଼ି ଉଠିଥାଏ । ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ କିନ୍ତୁ ବସିଥାନ୍ତି, ଶୋଇଥାନ୍ତି ବାଲି ଉପରେ ।

ଆମେ କୁଡ଼ିଆରେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଛୁ, ଦୁଇ ଗୁରୁ ଜଣ ପୁଲିସବାଲ ଆସି ଗୋଡ଼ରୁ କୋଡା ନ କାଢ଼ି ମହନ୍ତ, ମହାରାଜ ଯେଉଁ କୁଡ଼ିଆରେ ଥିଲେ ତା’ ମୁହଁରେ ଯାଇ ଠିଆ ହୋଇ ରୁଣ୍ଡ ପ୍ରସରେ ମହନ୍ତ, ମହାରାଜଙ୍କୁ ଡାକିଲେ । ମହନ୍ତ ବାହାରକୁ ନ ଆସି ଭିତରୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ, “ଏମାନଙ୍କୁ ହଟାଅ ।” ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆଠ ଦଶଜଣ ପଞ୍ଚହତା ନାଗା ଆସି ପୁଲିସବାଲଙ୍କୁ ବାହାରିଯିବାକୁ ହୁକୁମ ଦେଲେ, କହିଲେ, “ଯଦି ମହନ୍ତ, ମହାରାଜଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ତେବେ ଗୋଡ଼ରୁ ଯୋଡ଼ା ଓ କାନ୍ଧରୁ ଚମଡ଼ା ପଟି କାଢ଼ି ଆସନ୍ତୁ । ନ ହେଲେ ହତା ବାହାରକୁ ଯାଇ କ’ଣ କହିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି କହନ୍ତୁ ।” କ’ଣ ଗୋଟାଏ ଗଣ୍ଡଗୋଲ ହୋଇଯିବ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଆମେ, ଓ ପାଖ ଆଖରେ ଥିବା ସମସ୍ତେ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ଚାଲି ରହିଲୁ । ଯାହା ହେଉ, କିଛି ହେଲ ନାହିଁ, ପୁଲିସବାଲ ମାନେ ମାନେ ଅପସରିଗଲେ । ମନରୁ ଆଶଂକା ଛୁଡ଼ି ଆମେ ଆରାମରେ ଶୋଇଲୁ ।

ଭୋର ଗୁରୁଟା ବେଳକୁ ବୁଡ଼ି ବେଳ । ରାତି ଧୂରେ ଆଉ ସମସ୍ତେ ଉଠି ପଡ଼ି କାଲି ମୁଆଡ଼େ ଯାଇଥିଲୁ ସେଠାରେ ଯାଇ ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି ସମସ୍ତେ ଯେଉଁ ତରଫରେ ବୁଡ଼ି ପାରୁଥିଲେ ସେଠାରେ ବୁଡ଼ି ପକାଇଲୁ । କୁଡ଼ିଆକୁ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ବାହାରିଥାନ୍ତି । ଆମ କୁଡ଼ିଆ ଆଗରେ ପୁଲିସଙ୍କର ବିରାଟ ସକ୍ତା ! ମଝିରେ ପାଞ୍ଚହତା ଜାଗା ଛୁଡ଼ି ଲମ୍ବହୋଇ

ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ କେତେ ନା କେତେ ପୁଲିସ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ବନ୍ଧୁକ ; ସଙ୍ଗୀନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣରେ ସୁନାପରି ଦିଶୁଥାଏ । ପୁଲିସଙ୍କ ଧାଡ଼ି ମଝିରେ ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ି ଦୁଇ ଜଣ ଅତିଥିର ଯିବା ଆସିବା କରୁଥାନ୍ତି ; ପୁଲିସଙ୍କ ଧାଡ଼ିଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ ଲୋକଙ୍କୁ ସତର୍କ କରୁଥାନ୍ତି । ବାବୁଜୀ ପରସ୍ପରରେ ଶୁଣିଲେ, ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ସାତଟା ବେଳେ ଆସିବେ ବୋଲି ହୁକୁମ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପାଇଁ ଏ ଆସ୍ପୋକନ ।

ନାଗାମାନଙ୍କ ଗୁରୁଣୀର ଠିକ୍ ସାମନାରେ ପୁଲିସଙ୍କ ଧାଡ଼ି । ତା'ଭିତରୁ ବାହାରିବାର ଦାଟ ନ ଥାଏ । ଜଣେ ନାଗା ମହନ୍ତଙ୍କ କୁଡ଼ିଆ ସାମନାରୁ ଆସି ପୁଲିସ ଲଢ଼ନ ଭିତରେ ପଶି ବାହାରକୁ ଆସିଲା ବେଳକୁ ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ିଥିବା ପୁଲିସ ସାହେବ ତାଙ୍କ ଉପରେ କୋରଡ଼ାରେ ପାହାରେ ଦେଇ କହିଲେ, “ହଟିଯାଅ, ସାଡ଼େ ସାତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ବାଟରେ କେହି ଆସି ପାରିବେ ନାହିଁ ।” ନାଗା ଜଣକ କିଛି ନ କହି ମହନ୍ତଙ୍କ କୁଡ଼ିଆ ଭିତରକୁ ପଶିଗଲେ । ଆଉ ଦି' ଗୁରୁଜଣ ଡକା ହୋଇ ସେଇ କୁଡ଼ିଆକୁ ଗଲେ । ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍ ପରେ ବ'ଭୋଲା ବୋଲି ଗୋଟାଏ ରଡ଼ି ଶୁଭଲ । ଶହ ହେ କଣ୍ଠରୁ ପାଲି ଧରି ବାହାରିଲା ସେଇ ନାଦ ‘ବ'ଭୋଲା’ । କୁଡ଼ିଆ ମୁହଁକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିନଥିଲି । ବାପରେ, କି ଚେହେରା ! ଅନ୍ୟ ସବୁ ନାଗାଙ୍କଠାରୁ ହେଁ ଗୁରୁ ଛ' ଆଙ୍ଗୁଳି ଉଠଇ, ଦେହ ବଳି ଦେଲୁପରି, ମୁହଁରେ ସିଂହର ଠାଣି । କପାଳରେ ଓ କଣ୍ଠରେ ସିଂହର ବୋଲା ହୋଇଥାଏ, ଆଖି ସିଂହର ପରି ଲାଲ । ତାଙ୍କ ପାଟରେ ଥିବା ପରିଗୁରୁକ ଗୋଟାଏ ଚୁଆରେ ମୁହଁ ଦେଇ ଘୋଷଣା କଲେ, “କୁନ୍ତମେଳାରେ ସରକାର ଅଦୌତି ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି । ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ମାଡ଼ ହୋଇଛି । ନାଗାମାନେ ଆଉ ଏ ସ୍ଥାନରେ ରହିବେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଆଡ଼େଇ ହୁଅ । ମହାରାଜ ମେଳା ପଡ଼ିଆର ପଶ୍ଚିମ ଡରଫରେ ଯାଇ ଆସ୍ଥାନ ଜମାଇବେ ।” ଏହା କହି ସେ ‘ବ' ବ' ଭୋଲା’ ବୋଲି ଚିନିଅର ଲଢ଼ି କଲେ ।

ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଆଗକୁ ପାଦ ବଢ଼ାଇବା ମାତ୍ରେ ନାଗା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସମସ୍ତେ ଆଗେଇଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତରେ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ମସ୍ତକଡ଼ ଚମୁଟା । ସେମାନଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ତାଙ୍କ ଦଳର ହାତୀ ଓ ଘୋଡ଼ା ମଧ୍ୟ ସଲଟେରେ ବାହାରିଲେ ନାଗାମାନଙ୍କ ଆଖି ଆଗକୁ । ଏପାଖ ସେପାଖକୁ କାହାରି ଦୃଷ୍ଟି ନ ଥାଏ । ମୁହଁରେ ରାଗ, ଆନନ୍ଦ ବା ଦୃଢ଼ା କିଛି ଜଣାପଡ଼ୁନଥାଏ । ସେମାନଙ୍କ ଆଗରୁ ପୁଲିସବାଲ ଛସିଉଇ ଦେଲୁ ପରି ଆଡ଼େଇ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଲଠି ଓ ବନ୍ଧୁକ କୁମ୍ଭାରେ ଲୋକଙ୍କୁ ପଛକୁ ଠେଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ନାଗା ଦଳର ଶେଷ ଓଡ଼ିଆ ‘ଆମ ଆଗରେ ଆଗେଇଯିବା ପରେ ହଠାତ୍ ‘ହୋ’ କରି ଗୋଟାଏ ଶବ୍ଦ ପଛରୁ ଶୁଣାଗଲା । ଅନୁଭବ କଲି ମୋ ଉପରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଲୋକ କୁଦି ଚକଟି ପକାଇଛନ୍ତି ଓ ମୋତେ ଜଣେ କିଏ ଟେକିନେଇ କୁଆଡ଼େ ଧାଇଁଯାଉଛି ।

ମୋର ଯେତେବେଳେ ହୋସ୍ ଆସିଲା ସେତେବେଳକୁ ସଞ୍ଜ ମାଡ଼ିଆସୁଥାଏ । ଗୁରୁଆଡ଼େ ଆଖି ବୁଲାଇ ଗୁଡ଼ି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲି । ମୁଁ ଡାକ୍ତରଖାନାର ଗୋଟାଏ ଖଟିଆରେ ପଡ଼ିଥାଏ । ଗୁରୁ ପାଖେ ଖଟିଆମାନଙ୍କରେ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ଭୋଗୀ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ । ମୁଁ କେଉଁ ଭୋଗରେ ପଡ଼ି ଏଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି ଜାଣିପାରୁନଥାଏ । କମ୍-ମେଲାର ଗୋଲମାଲ କଥା ମୋର ବାପା ଭାବେ ମନେ ପଡ଼ୁଥାଏ । ଚିହ୍ନା ଲୋକ ଜଣେ ଦେଖିଲେ ମୁଁ କଥାବାତ୍ସା ହେବ ବୋଲି ଆଖି ବୁଲୁଥାଏ ।

ଟିକକ ପରେ ଜଣେ ନର୍ସ ଆସି ମୋ ପାଖରେ ଠିଆ ହେଲେ । ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କ ମୁହଁ ଫାଟି ପଡ଼ୁଥାଏ । ଦୂରରୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ବସୁରୁଥିଲି, ସେ ମୋର ଚିହ୍ନା ଲୋକ, ଦଲ୍ଲୀ ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ଏଠାକୁ ବଦଳି ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି । ପାଖରୁ ଗୁଡ଼ିବାରେ ଜାଣିଲି, ସେ ସେ ନୁହନ୍ତି । ଧୋଷାକ ସମାନ ଥିବାରୁ ଏକା ଲୋକ ବୋଲି ଜଣାପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇ କହିଲେ, “ବୁଧ ! ତୁ ଆଜି ଆଖି ମେଲେଇ ଗୁଡ଼ିବାରୁ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଚିନ୍ତା ଗଲା । ଡାକ୍ତର ବାବୁ ତ ୪ ଦିନ ହେଲା କହୁଛନ୍ତି, ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ତୋର ଚେତା ଫେରିବ । ତୋ ବାବୁଜୀ ତ ଏଇ ଅଧଘଣ୍ଟା ପୂର୍ବେ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ କହୁଥିଲେ, ଆଉ କିଛି ଓଷଧ ଦେବାକୁ । ଡାକ୍ତର ବାବୁ କହିଲେ, ‘ଓଷଧ ଆଉ ଦରକାର ନାହିଁ । ମସ୍ତିଷ୍କରେ କୌଣସି ବ୍ଲେଟ ଲାଗି ନାହିଁ । ଉପ୍ସାବହ ଘଟଣା ଦେଖି ମସ୍ତିଷ୍କ ଚହଲି ଯାଇଥିଲା । ବହୁମ ପାଇଲେ ତା’ ମନକୁ ମସ୍ତିସ୍କର ଯନ୍ତ୍ର ସଜାଡ଼ି ହୋଇଯିବ ।’ ସେଇଆ ତ ହେଲା । ପ୍ରଭୁ ଯାଶୁଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ।”

ବାବୁଜୀ ମୋ ପାଖରେ ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କିଛି ହୋଇନାହିଁ, ସେ ଭଲ ଅଛନ୍ତି ; ମୋର ହେପାଜତ ରୁଝୁଛନ୍ତି ଶୁଣି ମନ ଭାରି ଆନନ୍ଦ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ନର୍ସଙ୍କୁ କିଛି ପଚାରିଲି ନାହିଁ । ସେ ନୂଆ ଲୋକ, କେଜାଣି କ’ଣ ବସୁରୁବେ ? ସେ ମୁଣ୍ଡକୁ ମୁଣ୍ଡକୁ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଗୁଡ଼ି କହିଲେ, “ତୋ ବାବୁଜୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆସି ପହଞ୍ଚିବେ । ବିଚର ଖାଇବା ଶୋଇବା ପାସୋର ତୋ’ର ପାଖରେ ବସିଛନ୍ତି । ଆଜି ତୁ ଆଖି ଖୋଲିବୁ ବୋଲି ଡାକ୍ତରବାବୁ ସକାଳେ ତୋର ଦେହ ପରୀକ୍ଷା କରି କହିଥିବାରୁ ଏତେବେଳେଯାଏ ନ ଖାଇ ନ ପିଇ ଗୁଡ଼ିକରି ବସିଥିଲେ । ଗୁଡ଼ିବେ ନାହିଁ ? ଏଭଳି ମାଈପିଟିଏ ଯାହାକୁ ମିଳିଛି ତା’ ମନ କ’ଣ ହେଉଥିବ ସେ ଜାଣେ । ମୋତେ କହିକରି ଗଲେ, ମୁଁ ନ ଥିବା ବେଳେ ଯଦି ଆଖି ଖୋଲିବ, କହିବେ ‘ବାବୁଜୀ’ ଏଇଭଳି ଆସିବେ । ତୁ ତାଙ୍କୁ ବାବୁଜୀ ବୋଲି ଡାକୁ, ନାହିଁ ? ତମ ହୃଦୟମାନେ ପରା ଗେରସ୍ତ ନାଁ ଧରନ୍ତି ନାହିଁ !”

ଏ ଗଞ୍ଜୁଡ଼ି ମଣିଷକୁ କିଛି ଉଦ୍ଧର ଦେବାକୁ ମନ ହେଲ ନାହିଁ ; ହାଲିଆ ବ ଲଗୁଥାଏ । ନର୍ସ ପଚାରିଲେ, ଭୋଷା ହେଉଛି ? ମୁଁ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇଦେଲି । ସେ କହିଲେ,

ତାକୁରବାକୁ କହିଛନ୍ତି ଯେତେ ଖାଲି ରହିବ ସେତେ ଭଲ । ଖାଇବାକୁ ଖୋଜିଲେ ଦେବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଝିଅ, ଲୋର ପୁଣି ଶୋଇବା ଦରକାର ବୋଲି ସେ କହିଛନ୍ତି । ନ ଶୋଇ ମୁଁ ତେଣୁ ଗୁଡ଼ାଏ ବସୁରିଲେ, ମୁଣ୍ଡ ପୁଣି ବଗିଚାପିବ । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସେ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରେଟ ଗ୍ରାସରେ ନାଲି ପାଣି ଟିକିଏ ଦେଲେ । ପାଞ୍ଚ ମିନଟ ଭିତରେ ନିଦ ଘୋଟି ଆସିଲା । ବାବୁଜୀ ଆସି ମୋ ପାଖେ ବସିଲେ ଜାଣିଲି, କିନ୍ତୁ କିଛି କହିବା ପୁରୁ ମୁଁ ପୁଣି ଶୋଇଗଲି ।

ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା ବେଳକୁ ବୋଧହୁଏ ରାତି ଥାଏ । ଜଳେକ୍ଟିକ୍ ଅଲୁଅ ଯୋଗୁଁ ଅନ୍ଧାର ନ ଥାଏ କିନ୍ତୁ ସବୁ ଆଡ଼ ନିଶେଦ ଜଣାପଡ଼ିବାରୁ ରାତି ବୋଲି ଜାଣିଲି । ମୋ ଖଟିଆ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଟୁଲ୍ ଉପରେ ବାବୁଜୀ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ବସିଥାନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଧରୁଣିଲି, ଦିଦି, ଭାବ ଏକଠାରେ ଅଛନ୍ତି ? ବାବୁଜୀ ଅନ୍ୟମନସ୍ତ ଭାବେ ହୁଁ ବୋଲି କହିଲେ; ତା' ପରେ ଧରୁଣିଲେ, “ତୁମର କିଛି ଖାଇବାକୁ ମନ ହେଉଛି ? ନର୍ସ କହିଛନ୍ତି, ଭୋଗ ହେଲେ ଟିକିଏ କମଳାରସ ପିଇ ପୁଣି ନିଦ ଓଷ୍ଠୁଆ ଖାଇବ । ପୂର୍ବ ୨୪ ଘଣ୍ଟା ଶୋଇରହିବା ଦରକାର । ତା'ପରେ ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇପିବ ।” ମୁଁ ଧରୁଣିଲି, ମୋର ହୋଇଛି କ'ଣ ? ସେ ବିରକ୍ତ ହେଲା ପରି କହିଲେ, “କିଛି ନ ହୋଇଥିଲେ ଏଠି ଥାନ୍ତି କାହିଁକି ? ଆଉ ଭୋଗ ହେଉଛି ନା ନାହିଁ କହି ।” ତାଙ୍କ ବିରକ୍ତ ଦେଖି ମୋତେ ହସ ମାଡ଼ିଲା । ଆଜିଯାଏ ସେ କାହା ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେବାର ଦେଖିନଥିଲି । ହସକୁ ଗୁପ୍ତି-ରଖି ଭୋଗ ହେଉଛି ବୋଲି ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଗଲି । ମୋର ଖଟିଆ ପାଖ ଗ୍ରେଟ ଆଲମାସରେ କମଳାରସ ରଖାହୋଇଥିଲା । ସେଥିରୁ ୨୩ ଗୁମର ଖାଇଲା ପରେ ଆଉ ମନ ହେଲା ନାହିଁ । ତା'ପରେ ସେ ମୋ ମୁହଁରେ ପାଣି କନା ମାରି ରଖାହୋଇଥିବା ନିଦ ଓଷ୍ଠୁଆ ଖୁଆଇଦେଲେ । ଆଖିକୁ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼କୁ କରି ଡେଇଁଛେଇ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ନିଦ ହୋଇଗଲା ।

ତା' ପରେ ଯେତେବେଳେ ଉଠିଲି, ଆଉ ନିଦ ଓଷ୍ଠୁଆ ଖାଇବି ନାହିଁ ବୋଲି ଜିଦ୍ କଲି । ତାକୁରବାକୁ ଆସି ଟିକିଏ ଦେଖାଚାହିଁ କରି କହିଲେ, ଆଉ କୌଣସି ବିପଦର ଆଶଂକା ନାହିଁ । ଆପଣ ଇଚ୍ଛାକଲେ ସ୍ବାକ୍ଷ ଆଜି ଏଠାରୁ ନେଇଯାଇପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆଉ ୨୪ ଘଣ୍ଟା ରହିଲେ ଭଲ । ଏଥର ଯାହା ଚାହୁଁବେ, ଖାଇଲେ ଆପଣି ନାହିଁ । ତାକୁରବାକୁ ଯିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ନର୍ସ ଆସି ପହଞ୍ଚି ମୋ' ଖଟିଆର ଗୁଦରକୁ ଟିକିଏ ସଜାଡ଼ିଦେଇ କହିଲେ, ‘ଏଥର ବାବୁଜୀ ! ଆମର ବକ୍ସିସ୍ ଦେଇ ଆପଣ ଘରକୁ ଫେରନ୍ତୁ ।’ ବାବୁଜୀ ଚକ୍ରତ ଭାବେ ହୁଁ ବୋଲି କହିଲେ ।

ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତାକୁଳ ମୁହଁ ଦେଖି ମୁଁ ଚକ୍ରତ ହୋଇପଡ଼ିଲି । ସ୍ବାକ୍ଷ ଭଲ ନିଶ୍ଚିନ୍ତମନା ଲେକଙ୍କର ପୁଣି ଚିନ୍ତା କୋଉଥିଲା ? ମୋର ପାଇଁ ନିଶ୍ଚୟ ବୋଲି ଭାବି କେଜାଣି କେମିତି ଗୋଟାଏ ଆନନ୍ଦ ଲାଗିଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କିନ୍ତୁ ସେ ଆନନ୍ଦ ଆଡ଼େଇ

ହୋଇଗଲା, ଦିଦି, ଭାବି, ବଡ଼ ଦିଦି ଓ ବୁଢ଼ୀମା'ଙ୍କୁ ମନେ ପକାଇ । ଏମାନେ ଗଲେ କୁଆଡ଼େ ? ଭଲ ହେଲଣି ଯେତେବେଳେ, ଏମାନଙ୍କୁ ପାଖକୁ ଯିବାରେ ଆଉ ବାଧା କରବାର ନୁହେଁ । ବାବୁଙ୍କୁ ପଚାରିବାକୁ ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତା ମୁହଁକୁ ଦେଖି ଆଖି ଫେରାଇଲେ । ସ୍ବାଙ୍କର ମନ ଠିକ୍ ହେଉ, ଯଦି ତାଙ୍କ ଆଡ଼ୁ ମୋତେ କିଛି ନ କହିବେ, ତେବେ ପଚାରିବି ।

ପରେ ଜାଣିଲି ସବୁ କଥା ମୋତେ କେମିତି କହିବେ ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ଚିନ୍ତା ଥିଲେ । ମୁଁ ସକାଳ ଓଲଟ ଖିଆ ପାରି ଟିକିଏ ବସ୍ତ୍ରାମ କଲୁ ପରେ ସେ ମୋତେ କହିଲେ, “ତାର ଦେଖ ! କାଲି ସକାଳୁ ଆମକୁ ଏ ଡାକ୍ତରଖାନା ପ୍ରତିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।” ମୁଁ ଟିକିଏ ଉଠିତ ହେବା ସ୍ବାଭାବିକ, ପଚାରିଲି, “ବୁଢ଼ୀ ମା'ଙ୍କ ବସାରେ ଦିନେ ଖଣ୍ଡେ ରହୁ ହରିଦ୍ବାର ଫେରିଗଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ପରା ?” ସେ ହଁ କହି ଟିକିଏ ତଳା ରହିଲେ । ତା'ପରେ କହିଲେ, “ତୁମକୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ବଡ଼େ ମହାଶୟନ ଠାକୁ ଆସିଥିଲେ ; ଫେରିଲା ବେଳେ ସେ ବୁଢ଼ୀମା'ଙ୍କୁ ଆଶ୍ରମକୁ ନେଇଯାଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଘରଟି କାନ୍ଥମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବଡ଼ ପୁଅ ଗୋଟିଏ ସରକାରୀ ଅଫିସକୁ ଉଡ଼ା ଲଗାଇଦେଲେଣି ।”

ଆପଣା ଗୁରୁ ଗୋଟାଏ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ବାସ ବାହାରିପଡ଼ିଲା । ପ୍ରତାପବାବୁଙ୍କ ଫଟୋଟି ଯେଉଁ ଘରେ ସଜାଇ କରି ରଖିଥିଲି ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ସକାଳୁ ମନ ହୋଇଥିଲା । ସେ ବାଟ ବନ୍ଦ । ମୋର ମନର ଆଶା ସବୁ ମୂଳରୁ ମରିଯାଇଥିବାରୁ ନିଃଶ୍ବାସ ପକାଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ପଛରେ ଯାହା ଶୁଣିବାକୁ ଥିଲା, ତାହା ଜାଣିଥିଲେ, ବୁଢ଼ୀମା'ଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇନ-ପାରିବାଟା ସେତେ ବଡ଼ ଲାଗିନଥାନ୍ତା ।

ମୋର ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ବାସ ବାବୁଙ୍କ ତ ଶୁଣିଥିବେ ନିଶ୍ଚୟ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତାପବାବୁ ବା ତାଙ୍କ ମା'ଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ସଂପର୍କ କଥା ତାଙ୍କୁ ଜଣାଥିଲା ବୋଲି ମୁଁ ମନେକରୁନଥିଲି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ସ୍ବାୟୀ ବିରସ ଭାବ ଦେଖି ମୋତେ କେମିତି କେମିତି ଲାଗୁଥାଏ । ମୋ'ର ବ୍ୟବହାରରେ ତାଙ୍କ ମନରେ କୌଣସି ଆଘାତ ହୋଇନାହିଁ ତ ? ମୋ' ପାଇଁ ସେ ଏତେ ଦିନ ଏଠାରେ ପଡ଼ିଆ ହୋଇ ବସି ରହିବାରୁ ଅଶ୍ରୁ ଅନୁଭବ କରୁନାହାନ୍ତି ତ ? ଏହୁପରି ଗୁଡ଼ାଏ ବିଷୟ ମୁଁ ସଂକୋଚ ପ୍ରତି ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲି, “ବାବୁଙ୍କ ! ମୋ'ର ଚେତା ଆସିଲ ବେଳୁଁ ଆପଣଙ୍କ ମୁହଁରେ ବିରସଭାବ ଦେଖୁଛି । ସେଥିପାଇଁ ମୋତେ ଭାରି ଖରାପ ଲାଗୁଛି ।”

ବାବୁଙ୍କ ଉତ୍ତର ହୁଅନ୍ତୁ ; କହିଲେ, “ତାର ଦେଖ ! ସଂସାରର ଦୁଃଖ ସୁଖର ବିଚଳିତ ନ ହେବା ପାଇଁ ମୋର ଗୁରୁଦେବ ମୋତେ ବଡ଼ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ମୋର ବିଶ୍ବାସ, ମୁଁ ମୋ ପାଇଁ ଚିନ୍ତା ହେବା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ମୁଁ ବୁଝିଛି, ସଂସାରରେ ଯାହା ଘଟୁଛି, ଏପରିକି ଆମ ଜୀବନରେ ଯାହା ଘଟୁଛି, ତାକୁ ଏପରି ସେପଟି କରିବାର କ୍ଷମତା ଆମର ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଶକ୍ତିର କ୍ରିଡ଼ାପୁରୁଷିକା ହୋଇ ଆମେ ନାହାଁ । ତୁମର

ସେଇ ଭାବ ଆସିଲାଣି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ ହେବାରୁ ମୁଁ ଚିନ୍ତା ।...ମୁଁ ତୁମ ଜୀବନର ଇତିହାସ ଅଳ୍ପ ବଡ଼ତେ ଜାଣେ । ତୁମେ ସେଇ ସବୁ ମନେ ପକେଇ ଜାଣୁଥିବ, ତୁମେ ସେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଞ୍ଚିରହିଛୁ ସେଥିରେ ତୁମ ନିଜର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ନ ଥିଲା । ସେହି ଓପରବାଲର ଅନୁଗ୍ରହ ବା ନିଗ୍ରହରେ ତୁମର ଭଲ ମନ୍ଦ ଯାହା ହୋଇଛି । ତୁମେ ଏହା ଭଲ କରି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଛୁ ବୋଲି ଜାଣିଲେ ମୋର ଦୁଃଖିନ୍ତା ଦୂର ହୁଅନ୍ତା ।”

ମୁଁ ତୁମା ରହି ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରହିଲି, କିନ୍ତୁ ମନେ ମନେ ମୋର ପିତାମାତାଙ୍କ ମରଣ ଦିନୁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ—ନା, କୁନ୍ତମେଲା ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତର ସବୁ ଘଟଣା ସ୍ମରଣ କରିବାରେ ଲାଗିଲି । ସେ ଜିଜ୍ଞାସୁ ହୋଇ ମୋ’ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ମୁଁ କିଛି ନ କହିବାକୁ ସେ ପୁଣି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, “ତୁମେ ଚେତା ପାଇବା ବେଳୁଁ ଖାଲି ସେତିକି ବିଚାରୁ—ତୁମକୁ ଭଗବାନ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେତେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଓ ବିପଦ ଆପଦରେ ତାଲିମ୍ ଦେଲେଣି ତାହାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଫଳ ତୁମଠାରେ ପ୍ରକାଶ ହୋଇଛି ନା ନାହିଁ । ପୁଣି ତୁମ ମସ୍ତିଷ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା ଅବସ୍ଥା ସେଥିରେ ତୁମ ପକ୍ଷେ ସବୁକଥା ସହଯୋଗୀ ସମ୍ଭବ ନା ନୁହେଁ ? ସେ ଦିନ ପୁଲିସ୍‌ଙ୍କର ଟିକିଏ ମର୍ଶାମି ବା ଅଧୀରତା ଯୋଗୁଁ ଯେଉଁ ଘଟଣା ଘଟିଗଲା ତା ଫଳରେ ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ହେଲା ଏ ମେଲାରେ ପୁଲିସ୍‌ କାମ କରି ଆସୁଥିବା ନାଗା ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ଅସହଯୋଗ କରି ଆଡ଼େଇ ହୋଇଗଲେ । ଏତେ ଲୋକଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଳିବା ପାଇଁ ପୁଲିସ୍‌ଙ୍କ ବଳ, କୌଶଳ ବା ଅନ୍ତରୀକ୍ଷତା ନ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ଅଯୋଗ୍ୟତା ଯୋଗୁଁ ଗୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କର ବଳ ବଢ଼ିଗଲା । କୁନ୍ତମେଲାକୁ କୌଣସି ବର୍ଷ ଏତେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଆସିନଥିଲେ ବୋଲି ସମସ୍ତେ କହୁଛନ୍ତି । ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଆତଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାମାତ୍ରେ ସେମାନେ ଅବଳାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଏ ତାକୁରଖାନାରେ ଅନୁତ୍ୟା ଶହେ ମହିଳା ବର୍ତ୍ତମାନ ଚିକିତ୍ସିତ ହେଉଛନ୍ତି । ଆମେ ଯେଉଁଠାରେ ଠିଆହୋଇଥିଲେ ଆଖି ପିଛୁଳାକେ ୫୭ ଛତର ଟୋକା ଆସି ନୁଟିଗଲେ ଓ ମୁଁ ଦିହକୁ ଉଠାଇ ନିରାପଦ ସ୍ଥାନରେ ବସାଇବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲି ପଛକୁ ଚାହିଁଦେବାବେଳକୁ ଦେଖିଲି ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ୪୫ ଜଣ ତୁମକୁ ଟେକି ନେଇଯାଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ଦିହ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଛାଡ଼ି ତୁମକୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଧାଇଁଲି । ଛତର ଟୋକାଗୁଡ଼ାକଙ୍କ ଦେହରେ ବଳ ନ ଥିଲା ବୋଲି ତୁମେ ରକ୍ଷା ପାଇଲ । ସେମାନେ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ, କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ସେ ସୁଆଡ଼େ ଛୁନୁଛନ୍ତି ହୋଇ ପଳାଇଲେ । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେଜଣ ଧରା ପଡ଼ିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ତୁମକୁ ଦସ୍ତଗତ କଲବେଳକୁ ତୁମେ ସଂଜ୍ଞାସ୍ଥନା ; ତାକୁର କହୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତୁମ ଦେହରେ ହାତ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତୁମର ସମ୍ଭବତଃ ସଂଜ୍ଞା ଲୋପ ହୋଇଥିଲା ।”

ମୋର ମନେ ପଡ଼ିଲା, ସେଦିନ ମୋତେ ଦଲେ ଲୋକ କୁହୁଚକଟି ପକାଉଥାନ୍ତି ଓ ଜଣେ କିଏ ମୋତେ ଟେକି କୁଆଡ଼େ ନେଇଯାଉଥାନ୍ତି । ସେତିକିବେଳେ ମୁଁ ବେହୋସ

ହୋଇଥିଲା । ବାବୁଜୀ ମୋତେ ଟେକି ଆଶୁଥିବାର ମନେ ଥିଲା, ନା ବୁଝାମାନେ ମୋତେ ଟେକି ନେବାବେଳେ ମନେ ଥିଲା, ଠିକ୍ କରି ଜାଣି ପାରିନଥାଏ । ମୁଁ ତାଟିକା ହୋଇ ବାବୁଜୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରହିଲି ; ଭାବିଲି, ସ୍ବାଙ୍କର କେତେ ସାହସ, କେତେ ବଳ ! ଛୁର ମୋ ପାଇଁ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହି ନିଜ ଜୀବନକୁ କାହିଁକି ବିଫଳ କଲେ ? ମନ କୁତୁହଳ ନା ଆଉ କୋଉ ଭାବରେ ପୁରୁଗଲା କହିପାରୁନାହିଁ । ସେ ଯାହା ହେଉ, ଏ ଭାବ ରହିଲା ମୁହଁରେ ମାତ୍ର । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ବସୁଗଲି, ମୋତେ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଇ ଦିଦି, ଭାବା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ବିପଦ ମୁହଁରେ ଗ୍ରସ୍ତଦେଇ ଯିବା ସ୍ବାଙ୍କର ଉଚିତ ହେଲା ନାହିଁ ପରା ! ସେମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ହେଲା ?

ବାବୁଜୀ ମୋ' ମନର କଥା ଠଉରେଇ ନେଇ କହିଲେ, “ତାରା ! ସେ ବିଷୟ ମୁଁ ବହୁତ ଭାବିଛି । ଆଗ ନିଜକୁ ଦୋଷ ଦେଉଥିଲି । କିନ୍ତୁ ବଡ଼େ ମହାରାଜ ସବୁ ଶୁଣି କହିଲେ, ତୁମେ ଯାହା କରିଛ ଠିକ୍ କରିଛ । ତିନିଜଣ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କୁ ମରଣ ମୁହଁକୁ ଠେଲିଦେଇ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକର ଇଚ୍ଛାତ ରକ୍ଷା କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସମସ୍ତେ ଦିନେ ନା ଦିନେ ମରିବେ । ବିଧବା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ମୃତ୍ୟୁ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଶ୍ରେୟସ୍କର କ'ଣ ହୋଇପାରେ, ସୁଖି କୁଳ ସେବରେ !” ମୁଁ ଏକଥାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ କହିଲେ, “ସୁଖି, ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ଏ ଟୋଙ୍କାକୁ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଗଲ, ସେତେବେଳେ ତ ଜାଣିନଥିଲ ସେମାନଙ୍କର କ'ଣ ହେବ ବୋଲି । ଜଣେ ଲୋକ ଗୁଡ଼ାଏ ଦାସୀକୁ ମୁଣ୍ଡକୁ ନେଇ ଛୁଟାଇ ଆସି ପୀଡ଼ା ସହ୍ୟ ନିରର୍ଥକ ।”

ମୁଁ ତଟସ୍ଥ ହୋଇଗଲି । ତେବେ ତ ଦିଦି ଓ ଭାବା ହେଉକା ଆଉ ନାହାନ୍ତି ? ନିଶ୍ଚୟ ପେଟ ଭିତରକୁ ଟାଣି ହୋଇଗଲା ପରି ଲାଗିଲା । ବାବୁଜୀ ଉଠି ପଡ଼ି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗଟିଆ ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଆନ୍ତେ । ଡାକ୍ତର ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ମୋ'ର ଦୁଇ ଆଖିରୁ ଅଜସ୍ର ଲୁହଧାର ଚାଲିଥାଏ । ନର୍କ ମୋ ମୁହଁ ଗୋଟିଏ ଓଦା ଡରୁଣିଆରେ ପୋଛୁପକାଇଲେ ; ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଯେଉଁଠାରୁ ଆସିଥିଲେ ସେଠାକୁ ଯାଉ ଯାଉ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ, “ମୁଁ ତ ଆପଣଙ୍କୁ ଆଗରୁ କହି ରଖିଥିଲି, ଯଦି କାନ୍ଦ ନ ହୁଏ ତେବେ ବିପଦ । କାନ୍ଦିପକାଇଲେ ମନର ବେଦନା ଅନେକ ଲଘୁ ହୋଇଯାଏ ।”

ଡାକ୍ତର ଓ ନର୍କ ଚାଲିଯିବା ପରେ ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ସମସ୍ତ ବୃଦ୍ଧାନ୍ତ ତୁମକୁ କମିଯି କହିବ ସେ ବିଷୟରେ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଓ ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲି । ମହାରାଜ କାଲି ସକାଳେ କହି କରି ଗଲେ, “ଯେତେବେଳେ ଦେଖିବ ଯେ କଥା ଛପାଇ ରଖିନ-ହେଉଛି, ସେତେବେଳେ ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦରେ କହିଦେବ । ସେ ମା'ଟି ଆମର ବହୁତ ସହୃଦ୍ଧ, ଆଗକୁ ବହୁତ ସହୃଦ୍ଧ, ସହଜେ ତାଟିକା ହେବ ନାହିଁ । କଥା ଲୁଚାଇ ରଖିଲେ ବରଂ ସ୍ବାର ଅଧିକ କଷ୍ଟ ହେବ ।”

ଏତକ କହି ବାବୁଜୀ ତୁମ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ନିଜ ମନର ଉଦ୍‌ବେଗ ଗୁପ୍ତିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଭାରି କଷ୍ଟ ହେଉଥାଏ । ମନେ ମନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦୋଷିନି, ମଣିଷକୁ ଏତେ ଦାଣ୍ଡିନାରେ ତାଙ୍କର କେଉଁ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହେଉଛି ? ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କ ଉପରେ କି ଅଭିମାନ ହେଲା । ଆମେ କୁମ୍ଭମେଳାକୁ ଆସିବା ବୁଦ୍ଧରୁ ସେ ଆମକୁ ଯାହା ସବୁ କହିଥିଲେ, ତାହା ଆଜି ମନେପକାଇବାରେ ପରଶ୍ଚାର ବୁଝାପଡ଼ିଲା, ଆମର ଏଠାରେ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ହେବ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଆଗରୁ ଜଣାପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ସେତେବେଳେ ଆମକୁ ଟାଣ କରି ପଦେ ମନା କରିଦେଇଥିଲେ ନ ଆମ ଆସିବା ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତା ? ସେତେବେଳେ ଉଦାସୀ ହୋଇ ସେ ରହିଯିବା ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କୁ କ'ଣ ପାପ ଲାଗିବ ନାହିଁ । ଟିକକ ଘରେ ନିଜକୁ କାତଲି କଲି, ମହାପାତ୍ରଙ୍କଠାରେ ମୁଁ ଦ୍ରୋଣ ହେଉଛି କାହିଁକି ?

ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳାଯାଏ ବାବୁଜୀ ଏ ବନ୍ଧସ୍ବରେ କିଛି ନ କହି ମୋତେ ଟିକିଏ କ'ଣ ଖାଇବାକୁ, ପାଣି ପଣା ଟିକିଏ ପିଇବାକୁ ଖାଲି ବୋଲିଥାନ୍ତି । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ସେ ଘଣ୍ଟେ ଖଣ୍ଡେ ଡାକ୍ତରଖାନାର ଅନ୍ୟ ଖଟିଆମାନଙ୍କ ପାଖେ ଚାଲି ଆସି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଭଲ ମନ୍ଦ ବୁଝି ଓ ଆମେ କାଲି ସକାଳୁ ଡିବୁ ଭାରି ବୋଲି ବିଦାୟ ନେଇ ଫେରିଲା ପରେ ମୋତେ କହିଲେ, “ଫର ଦିନ କାଲି ଏ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ରହିବା ଫଳରେ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରେ ମାୟା ଲାଗିଯାଇଛି । ଦିହଙ୍କର ତ ସେଇଠାରେ ପ୍ରାଣ ଯାଇଥିଲା ; ବଡ଼ ଦିହ ଓ ଭାବକୁ ଏଇ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ଆଣିଥିଲା । ଦିନକ ପରେ ଭାବଙ୍କର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଗଲା ; ବଡ଼ ଦିହ ୧୦ ଦିନ ବଞ୍ଚିଲେ । ସେଇଦିନ ତାଙ୍କ ଖଟିଆ ପାଖରେ ବଡ଼େ ମହାରାଜ ଠିଆ ହେବା ମାତ୍ରେ ତାଙ୍କର ଚେତା ଆସିଲା । ମହାରାଜଙ୍କୁ ଛଳଛଳ ଆଖିରେ ଚାହିଁ ସେ କହିଦେଲେ, “ବାବା ! ମୋ ପିଲେ ଲାଗିଲେ ।” ବଡ଼େ ମହାରାଜ କହିଲେ, “ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ସମର୍ପିଦିଅ ।” ବଡ଼ ଦିହ କହିଲେ, “ଆପଣ ଭଗବାନ !” ପାଗଳୀ ବୋଲି କହି ବଡ଼େ ମହାରାଜ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଗଲା । ସେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ସମେତ ସାତଜଣ ଭଉଣୀଙ୍କୁ ଶୁଣାନକୁ ନେଇଛି । ଉମକୁ ନେବାରୁ ଭଗବାନ ରକ୍ଷା କଲେ, ସେ ବଡ଼ ଲୋକ । ଆଉ ଯେଉଁମାନେ ଅଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣସଂଶୟ ନାହିଁ ବୋଲି ଡାକ୍ତରମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ । ଆଜି ତ ଡାକ୍ତରବାବୁ କହୁଥିଲେ, “ଭ୍ରମ ବଡ଼େ ମହାରାଜ ଏ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ପାଦ ଦେବାବେଳୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଶ୍ଵାସ ଚାଲିଛି ।” ମୁଁ ବିଚାରିଲି ମୋ ଦୁଃଖିନୀ ବଡ଼ଦିହଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଶ୍ଵାସ ଥୋଇଦେଇ ମହାରାଜ ତାଙ୍କୁ ବିଦା କରିଦେଲେ ।

ଶୋଇବାକୁ ଡିବାପୂର୍ବରୁ ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ବଡ଼ଦିହଙ୍କ ପିଲାଙ୍କର କିଛି ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଉମକୁ କହିଦେବାକୁ ବାବା ଆଦେଶ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି ।” ମୁଁ କହିଲି, “କାଲି ତ ଆମେ ସିଧା ଆଶ୍ରମକୁ ଯିବା ।” ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ସେ ବନ୍ଧସ୍ବରେ ବାବାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅଲଗା । ସେ ହୁକୁମ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାର ସଂସାରର ଅଭିଜ୍ଞତା ପାଇସାରିବା ପରେ ପ୍ରୌଢ଼ ବୟସରେ ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରିବ । ଅନ୍ତତଃ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଆତ୍ମାବାଦ

ବା ହରଦ୍ବାରକୁ ଫେରିବ ନାହିଁ । ତା' ସାଙ୍ଗେ ମୋତେ ବି ଦଣ୍ଡ ହୋଇଛି । ତୁମର ଜନାରାଜ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ତୁମ ପାଖେ ପାଖେ ରହିବି ।”

ମୁଁ କହୁ ନ କହି ଆଖି ମୁଲି ମୋର ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନ ବିଷୟ ଚିନ୍ତାକରି ବସିଲି । ମନେ ହେଲା, ସେଇଦିନ ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ହେଲେ ପ୍ରାଣ ଯାଇଥାନ୍ତା । ମହାରାଜ ତ ଭବିଷ୍ୟତ ବାଣୀ ଶୁଣାଇ ଯାଇଛନ୍ତି ଯେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଆଉ କେତେ ଦୁଃଖ ସହିବାକୁ ହେବ । ସେ ଦିନ ମରିଥିଲେ ଏ ଦୁଃଖରୁ ତ ରକ୍ଷା ଦି ମିଳିଥାନ୍ତା । ଏଇପରି ଗୁଡ଼ାଏ ବିଚାର ଆଖି ଫିଟାଇଲା ବେଳକୁ ଦେଖିଲି, ବାବୁଜୀ ମୋର ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ବଡ଼ ଲଜ ମାଡ଼ିଲା, ମନରେ ଦୁଃଖ ହେଲା, ଏ ମହାତ୍ମା ମଧ୍ୟ ମୋ ଯୋଗୁଁ କେତେ କ୍ଳେଶ ସହିବେ !

ବାବୁଜୀ କିନ୍ତୁ ମୋତେ କହିଲେ, “ମୋର ଦାୟିତ୍ବରେ ତୁମେ ରହିବାକୁ ଚାହୁଁଛ କି ନାହିଁ ସେ ବିଷୟରେ ସନ୍ତୋଷ ହେବାକୁ ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲି । ଧେଉଁ ବୋଲି କହି ସେ ଆଗ ମୋର ସଂଶୟକୁ ଉଡ଼ାଇଦେଲେ । ତା'ପରେ କହିଲେ, ତାରା ସହ ଆପଣି କରିବ ତେବେ ତାକୁ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଦିନଟାଏ ଅଧିକା ରଖି ମୋ ସଙ୍ଗେ ପରାମର୍ଶ କରିବାକୁ ଆସିବ ।”

ଅତି ନିଶ୍ଚୟ ଭାବେ ଏକଥା କହି ମୋତେ ସେ ବଲବଲ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିବାରୁ ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କୁ ପଦେ କହିଦେବାର ଦୁଷ୍ଟାମି ଦମନ କରିପାରିଲି ନାହିଁ ; କହି ପକାଇଲି, “ମଣିଷର ମନ କଥା ଆପଣ ଖୁବ୍ ଠିକ୍ରେଇପାରିବ, ଜଣା ପଡ଼ିଲା ।” ଏ କଥା ବି ତାଙ୍କ ଦେହରେ ପଶିଲା ନାହିଁ ; ପଚାରିଲି, “ରାତିରେ ଆପଣ କୋଉଠି ଶୋଉଛନ୍ତି ?” ସେ କହିଲେ, “ପାଖ ବାରିଶ୍ଟ୍ରୀରେ ଠାଏ ଶୋଇପଡ଼େ । ମାଲକିନିଆ ଓଷାଡ଼ରେ ସୁରୁଷ ଲୋକ ରହିବାକୁ ମନା । ସୁପରଂଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ମୋତେ ଟିକିଏ ଅନୁଗ୍ରହ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ।” ମୁଁ କହିଲି, “ବହୁତ ଡେରି ହେଲାଣି ଯା'ନ୍ତୁ ଶୋଇବେ ।”

(୨୧)

ବେଳ ଆଗକୁ ଚାଲିଥାଏ, ମୋର ମନ ଚାଲିଥାଏ ପଛକୁ । ବାପା ମା'ଙ୍କୁ ହରାଇବା ଦିନୁ ମୁଁ ପୁଅମୁହାଁ ହୋଇ ଚାଲିଛି । ଏଥର ଯାଉଥାଏ ଏକାଥରକେ ଆମ ଦେଶର ସବା ଶେଷ ପୁଅ ମୁଣ୍ଡକୁ । ଆହୁବାଦ ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ଟିକଟ କଲବେଳେ ବାବୁଜୀ ମୋତେ କହିଲେ, “ପୁରୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଖକୁ ଟିକଟ କରୁଛି ।” ମୋର ସମ୍ମତ ସେ କାହିଁକି ପଚାରିଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଲି, କିନ୍ତୁ ମନେ ମନେ ସମ୍ମତ ହେଲି । ବାପା, ମା ଥରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ, ପୁରୁ ଯାଇ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ । ଆମ ଉପରେ ଯେଉଁ ବର୍ଷ

ବସନ୍ତ ପଡ଼ିଲା ତା'ର ବୋଧହୁଏ ଦୁଇ ଦିନବର୍ଷ ପୁର କଥା । ପୁରୀର ଜଣେ ପଣ୍ଡା ମହାରାଜ ଆମ ଗାଁକୁ ଆସି ପୁରୀ ଯିବାକୁ ଆମକୁ ଡାକିଥିଲେ । ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଆମ ଗାଁରୁ ପ୍ରାୟ ୪୦ ଜଣ ବାହାରିଥିଲେ । ଯିବାକୁ ଯୋଡ଼ିଏ କି ଦୁନୋଟି ଦିନ ଅଳ୍ପ ପଣ୍ଡା ମହାରାଜଙ୍କୁ ହେଲ ଜର । ତାଙ୍କର ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟା ଫୁଲ କାଠ ଗଡ଼ ପରି ହୋଇଗଲା । ପୁରୀ ଆଡ଼େ ଏଇମିତି ଜର ହୁଏ ବୋଲି ବାପା କହିଲେ । ପଣ୍ଡା ମହାରାଜ ଆମର ଘରେ ଅଚେତା ହୋଇ ଦିନ ଦିନ ପଡ଼ିଲେ । ପାଣି ଟିକିଏ ବି ପିଇଲେ ନାହିଁ । ଦିନ ଦିନ ପରେ ଉଠି କଥାବାତ୍ତା ହେଲେ, ଉଷ୍ମ ପାଣିରେ ଗାଧୋଇ ନିର୍ମାଳ୍ୟ ଟିକିଏ ଖାଇ ମିଶ୍ରୀ ପଣା ମୁହଁଏ ପିଇଲେ । ଭାରି ଦୁଃଖ ହୋଇଥାନ୍ତି । ପନ୍ଦରଦିନ ବ୍ରତୀମନେଇ ପରେ ଯିବାବୋଲି କହିଲେ । ସେଇ ପନ୍ଦର ଦିନ ଭିତରେ ବର୍ଷା ଦିନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା, କ୍ଷେତ ବାଡ଼ିର କାମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ସମସ୍ତେ ବାଲ ବାଡ଼ି କାମରେ ଲାଗିଗଲେ, ପଣ୍ଡା ମହାରାଜଙ୍କୁ କହିଲେ, ଏବର୍ଷ ଆଉ ଯାଇହେବନାହିଁ । ପଣ୍ଡା ମହାରାଜ ଆମ ଗାଁରୁ ବଦଳି ନେଇ ପୁରୀ ଫେରିଗଲେ, ଆଉ ବର୍ଷ ଆସିବେ ବୋଲି ସେ ଆଉ ଅସିଲେ ନାହିଁ ପରେ ଶୁଣିଲୁ, ତାଙ୍କର ପୁଣି ଆଉ ଅରେ ସେଇ ବାଡ଼ିରେ ହେଲା, ସେଇଥିରେ ତାଙ୍କ ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ଆମର ବସନ୍ତ । ସେ ବର୍ଷ ଯେଉଁମାନେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନକୁ ବାହାରିଥିଲେ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ପଠାଶଙ୍କ ଛୁରୀରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଲେ । ମୋ ଜାଣିବାରେ ଆମ ଗାଁରୁ ମୁଁ ଏକମାତ୍ର ଜୀବନ ଧରି ରହିଲି ।

ରେଳ ପୁରୀ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଥିଲାବେଳେ ମୋର ମୁସଲମାନଙ୍କ ଦୌରାସ୍ୟ ପୁରୀ କଥା ମନେ ପଡ଼ି ପେଟଭିତରୁ କୋହ ଉଠୁଥାଏ । ପିଲା ଦିନେ ଆମର କେଡ଼େ ସୁଖର ସଂସାର ନ ଥିଲା ସତେ ? ଗାଁର ସମସ୍ତେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଓ ଶିବ କେଡ଼େ ସୁଖରେ ମାଟିକୁ ଆଶ୍ରା କରି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ମାଟିରୁ ଅନାଜ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ଗାଈ ଓ ମଞ୍ଜି ପ୍ରଭୃତି ଦୁଧ ଦେଉଥାନ୍ତି, ଆମେ ପିଲାମାନେ ଖାଇ ପିଇ କେଡ଼େ ସୁଖରେ ଥାଉଁ, ସାଙ୍ଗ ପିଲାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମନ ଆନନ୍ଦରେ ଖେଳି ଚାଲି ସମୟ କଟାଉଥାଉ । ମୋର ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଆନନ୍ଦର ଜାଗା ଥାଏ ଅବ୍‌ଦୁଲ ଗୁରୁଙ୍କ ଘର । ଗୁରୁ ତାଙ୍କ ଝିଅ ଓ ମୋ ଭିତରେ ଆଦୌ ପାତର ଅନ୍ତର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଝିଅ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ସଜାତ ବସିଥାଏ । ଦୁହେଁଯାକ ତାଙ୍କ ଘରେ ଓ ଆମ ଘରେ ଏକା ସଙ୍ଗେ ଖାଉ, ଏକାଠି ବସାଉଠା କରୁ । ଅରେ ମା' ବାପାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, “ପିଲାଟା ପଠାଶ ହୋଇଯାଉଛି, ଟିକିଏ ଆକଟ କରୁନାହିଁ ତ ?” ବାପା କହିଲେ, “ଏ ଗୁରୁ ଆମ ଗାଁରେ କୋଉ କଲରୁ ଚଳୁଛି । ପିଲାଦିନେ ଅବ୍‌ଦୁଲର ମୋର ଏଇପରି ସାଙ୍ଗ ହୋଇଥିଲା । ମୋର ବାପା, ଜେଠା ପ୍ରଭୃତି କେହି ଆମକୁ ରୋକି ନ ଥିଲେ । ମୁଁ ଆଜି ରୋକିବି କିମିତି ? ତମେ ସିନା ଆସିଛୁ ହିନ୍ଦୁ ଗାଁରୁ, ଆମ ଗାଁ ତ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଗାଁ । ଆମ ବାପା କହି- ଥିଲେ, ‘ସେ ଆଜ୍ଞା, ସେଇ ଜଗନ୍ନାଥ ।’ ଆମ ଗାଁ ମୁସଲମାନଙ୍କର ଚଳଣି ଆମଠାରୁ କୌଣସି ଗୁରୁରେ ଅଲଗା ନୁହେଁ ।” ମା ତୁମ୍ଭା ହେଲେ । ଗାଁର ଆଉ କେହି ଆମମାନଙ୍କ ଡଙ୍ଗା ରଙ୍ଗରେ କିଛି ବାଜାତ ଦାଉନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଯେଉଁଠି ଆଜ୍ଞା ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଏତେକାଳ ଏକା ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ହଠାତ୍ କ'ଣ ହେଲା ଯେ, ସେଠାରେ ହତ୍ୟାର ଚର୍ଚ୍ଚାସିକା ଲାଗିଲା ! ପଣ୍ଡାଙ୍କୁ ତ ହେଲେ ମୁସଲମାନ ଆଦର କରନ୍ତି, ମଣିଷକୁ ଦୁସ୍ତମନ୍ ବୋଲି ବିଚାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ହାଣି ଦେଇଗଲେ ! ଧରି ବସିଲେ, ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁ ବା ଶିଖ୍ଙ୍କୁ ରଖି ଦେବେ ନାହିଁ । ଥରେ ଏକଥା ଦିଦ୍ଦି ପଚାରିଥିଲି । ସେତିକି ବେଳେ ଦୈବାର୍ତ୍ତ ବାବୁଜୀ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ଦିଦ୍ଦି ମୋ ମନରେ ହେଉଥିବା ସଂଶୟ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ । ବାବୁଜୀ କହିଥିଲେ, “ମୋର ମନେ ହୁଏ, ଆମ ଦେଶର ନେତାମାନଙ୍କ ଉପତ୍ୟାଗେ ଯୋଗୁ ଏ ହାଣିକାଟ ହେଲା । ଜିନ୍ଦା ମନେ ମନେ ଚାହୁଁଲେ, ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହୁଅନ୍ତେ, ଜବାହରଲାଲ ସେ ଅଧିକାର ଗ୍ରହଣକୁ ନାଗର । ଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟସ୍ଥତା କରି କହିଲେ, ‘ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପଦ ବ୍ୟାପ୍ତ ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ବଡ଼ ପାତ୍ର ଆଜ୍ଞାଙ୍କୁ ଦିଆଯିବ ।’ ଏକଥାରୁ ସବୁ ଗୋଲମାଲ, ଏକଥାରୁ ଭାରତ ହେଲା ଦୁଇ ଭାଗ—ଦୁଇ-ଜଣାକ ଉପତ୍ୟାଗ ନେତା ନିଜ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ସର୍ବସ୍ୱାଧୀନ ହେବେ ବୋଲି । ମଣିଷ ଜୀବନ ପାଣିଫୋଟକା । ଯୋଡ଼ାଏ ପାଣି-ଫୋଟକାର ସଂଘର୍ଷରୁ ଏତେ ଉତ୍ପାତ ହୋଇଗଲା ! ଜିନ୍ଦା ଗଲେଣି, ଜବାହରଲାଲ ପିବେ, କିନ୍ତୁ ଭାରତର ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ କାଲି-କାଲକୁ ପରସ୍ପରର ଶତ୍ରୁ ହୋଇ ରହିଯିବେ ।”

ରେଳରେ ମୋର ସେଇ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା, ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ସଙ୍କୋଚରେ ପଚାରିଲି, “କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀ ତ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଏକତା ପାଇଁ ଏତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ, ତାଙ୍କ ନ ହେଲା କାହିଁକି ?” ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ଏ କଥାଗୁଡ଼ିକ ମନେପକାଇ ମନକୁ କଷ୍ଟ ଦେଉଛୁ କାହିଁକି ? ଗାନ୍ଧୀ ଗଛର ମୂଳରେ ପାଣି ନ ଦେଇ, ତାଳରେ ପାଣି ଦେଲେ । ନିଜର ଅନୁ-ଚରମାନଙ୍କ ଉପତ୍ୟାଗେ ଶ୍ରେୟ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସିଧା ସଳଖ ମୁକାବିଲା ନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଯାହା ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରିବ ସେଇଆ କରିବସିଲେ । ସାଧାରଣ ସଭାରେ ଆପେ କୋରୁନ୍ ପଡ଼ିଲେ, ଦଲେ ଗୋଡ଼ାଣିଆ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ହାତ କରି ସେଇ-ମାନେ ଭାରତର ମୁସଲମାନଙ୍କ ମୁଖପାତ୍ର ବୋଲି ଦେଖାଇଦେଲେ । ପ୍ରଥମେ କେତେବର୍ଷ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଏ ଦେଶର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଥିବାଥିଲେ ଭାରତ ଆରବ ବା ପାରସ୍ୟ ହୋଇଯାଇନଥାନ୍ତା । ଆକବର ବାଦଶାହା ମୁସଲମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଅଧିକ ଆଦର କଲପରି, ଏ ଦେଶର ମୁସଲମାନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହିନ୍ଦୁ ଜନତାଙ୍କ ମନ ନେବାକୁ ଅଧିକ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତେ । ସେ କଥାଗୁଡ଼ିକ ମନରୁ ପୋଛୁପକାଅ । ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କଠାରେ ଧ୍ୟାନ ରଖ । ରାଜନୀତିକଙ୍କ ବହୁ ଉତ୍ପାତ ସତ୍ତ୍ୱେ ଭାରତ ଭାରତ ହୋଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଜବାହର-ଲାଲ ନେହେରୁ ଧର୍ମନିରପେକ୍ଷ ବୋଲି ଦେଖାଇହେବାକୁ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ଉପରେ ଯେଉଁ ଅତ୍ୟାଚାର ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି, ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏ ଦେଶ ରହିବ, ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ରହିବ । ଏହା ଲୋପ ହେବ ସେଇ ଦିନ, ଯେଉଁ ଦିନ ଏ ଦେଶର ଲୋକେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନ ମାନି ରାଜନୀତିକ ନେତାଙ୍କୁ ଜଗନ୍ନାଥ ବୋଲି ମାନିବେ ।”

ଆମେ ଦୁହେଁ ଗୋଟିଏ ଫାଷ୍ଟୁକ୍ଲାସ ଡକାରେ ବସିଥାଉ । ବାବୁଜୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛା, ଆର୍ଡ୍ କ୍ଲାସରେ ଯାଇଥାନ୍ତେ । ସବୁବେଳେ ସେ ଆର୍ଡ୍ କ୍ଲାସରେ ଯା'ଆସ କରନ୍ତି । ମୋର ଅସୁବିଧା ହେବ ବୋଲି ଫାଷ୍ଟୁକ୍ଲାସ ଟିକିଟ କରାନ୍ତି । ମୋର କିଛି ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ମୁହଁରେ ସିନା କହିଥିଲି; ପ୍ରକୃତରେ ଦିନିକି ସଙ୍ଗେ ରହିବା ଦିନୁ ମୋର କମିତି ଗୋଟାଏ ମଣିଷଗଛା ପ୍ରକୃତ ହୋଇଯାଇଥାଏ ; ଅପରିଚିତ ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ବସିଲେ ମୋର ମନ ଲସିଯାଏ । ବାବୁଜୀ ଏକଥା ବାରିଥିଲେ । ସେ କହିଲେ, “ପାଖରେ ଯେଉଁ ପକ୍ଷପାତକ ଅଛି, ସେ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ ପକ୍ଷା । ତାକୁ ବଡ଼ଲୋକରେ ଉଡ଼ାଇଦେଲେ ଯାଇ ସ୍ବାଭାବିକ ଜୀବନଯାତ୍ରା ସମ୍ଭବ ହେବ ।” ତାଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ମୋ ଅଣ୍ଟାରୁ ବାହାର-ଥିବା ଦିନି ହଜାର ଟଙ୍କା ଏବେ ଆମର ସମ୍ବଳ । ମୋ ପାଖରେ ଅବଦୁଲ ଗୁରୁଙ୍କର ଓ ଦିନିଙ୍କର ହୋଇ ପ୍ରାୟ ୫୦ ହଜାର ଟଙ୍କା ଥିଲା । ୩୭ ହଜାର ଟଙ୍କା ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କ ପାଖେ ଜମା ଦେଇ ଗୁରୁ ହଜାର ପାଖରେ ରଖିଥିଲି ଅଣ୍ଟାରେ ଗୋଟେ ପଟିରେ ଗୁଡ଼ାଇ । ସେଇଥିରୁ ଆମର ଆହ୍ଲାବାଦରେ ଯାହା କିଛି ଟଙ୍କା ହୋଇଥିଲା । ବଡ଼େ ମହାରାଜ ବାଜା ଟଙ୍କାତକ ପାଖରେ ରଖିବା ପାଇଁ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଲଗାଇଥିଲେ । ବାବୁଜୀ କହିଲେ, ଦରକାର ହେଲେ ମଗାଇ ନେବେ; ମୋତେ କହିଲେ, “ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କୁ କହିଛୁ, ତାର ପାଇଁ ସବୁପାଣିଟିଏ ଠିକ କରାଯାଇ ଟଙ୍କା ଆସି ନେଇଯିବ ।”

ବାବୁଜୀଙ୍କଠାରୁ ଏକଥା ଶୁଣି ମୋ ମନରେ ବିରକ୍ତ ହେଲା । ସେତେବେଳେ କିଛି କହିଲି ନାହିଁ । ପରେ ଦିନେ ରେଳଗାଡ଼ିରେ ପହଞ୍ଚିଲି, “ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଯେପରି ଆଜନ୍ମ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇ ରହିଯାଇଛନ୍ତି, ସ୍ତ୍ରୀର କ’ଣ ସେପରି ରହିବାର ଅଧିକାର ନାହିଁ ?” ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ଏ ବିଷୟ ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲି । ମୋର ତ ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ତୁମେ ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ଯାଇ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆଶ୍ରମରେ ରହିଥାନ୍ତ । କିନ୍ତୁ ବଡ଼େ ମହାରାଜ ଆପଣା କଲେ, ସେ କହିଲେ, “ଅନୁଭା ସୁବର୍ଣ୍ଣା ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ ହେବାର ନୁହେଁ । ବିବାହ ହେଲେ ଯାଇ ନାଶର ଶୁଦ୍ଧି ହୁଏ ।” ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କର ଏ ମତ ଶୁଣି ମନରୁ ସ୍ବତଃ ଜାତ ହେଉଥିବା ବିରୋଧକୁ ଗୁପ୍ତି ରଖିଲି । ବିଚାରିଲି, କେବେ ପୁଣି ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ହେଲେ ନାଶପ୍ରତି ଏଭଳି ପକ୍ଷପାତର କାରଣ କ’ଣ ପଚାରିବି । ଆହା, ସେ ଦିନ କ’ଣ ସତେ ଆସିବ ? ଆଉ କ’ଣ ଜୀବନରେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ହେବ !

ଆହ୍ଲାବାଦଠାରେ ଆମେ ଫାଷ୍ଟୁ କ୍ଲାସ୍ ଗାଡ଼ିରେ ବସିବାର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତର କାରଣ ଥିଲା । ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ଆମେ ଆସି ଆହ୍ଲାବାଦ ଷ୍ଟେସନର ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ଅପେକ୍ଷା କଲାବେଳେ ବାବୁଜୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ, ଗୁରୁଜୀ ଟୋକା ଆମର ପିନ୍ତା ଧରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଆମେ ବସିଥିବା ଜାଗାକୁ ବାରମ୍ବାର ଆସି ଆମକୁ ଗୁଡ଼ୁ ଥାନ୍ତି । ବାବୁଜୀ ମୋତେ ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇଦେଲେ, କହିଲେ, “କୁନ୍ଦୁମେଳାରେ ଏକାମାନେ ତୁମକୁ ନେଇଗଲା ପରି ମୋତେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଜଣାପଡ଼ୁଛି ।” ମୋ ଦେହ ଶୀତେଇଗଲା । ମୋର ମଧ୍ୟ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ମନେ

ପଡ଼ିଲ, ଯୁଦ୍ଧର ଭିତରୁ ଜଣକୁ ମୁଁ, ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଆମ ହୃଦୟର ବସାର ସାମନାରେ ଲଢ଼ବଡ଼ ହେବାର ଦେଖିଥିଲି । ସେ କଥା ବାବୁଙ୍କୁ ନ କହି ଜଡ଼ିଯିବ ହୋଇ ରହିଲି । ମନରେ ଭାରି ଭର ମାଡ଼ିଲ, ଏମାନେ ଯଦି ବାବୁଙ୍କଠାରୁ ମୋତେ ଛଡ଼ାଇ ନିଅନ୍ତି ? ବାବୁଙ୍କ ଏମାନଙ୍କ ଗତିବିଧି ଓଲଟି କାଲି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ମୋତେ ନେଇ ଫାଶୁ କୁଳାସ୍ ବିଶ୍ରାମାଗାରକୁ ଚାଲେ । ସେଠାରେ ଜଣେ ଉଦ୍ରେକେକ ସହୀକ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥାନ୍ତି, ଉଦ୍ରେକ ମେଳରେ କଲିକତା ଯିବାକୁ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାବୁଙ୍କର ଆଳାପ ହେଲା । ମୁଁ ଉଦ୍ରେକମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲି । ବାବୁଙ୍କ ୧୫ ମିନିଟ୍ ଏମାନଙ୍କ ପାଖେ ମୋତେ ଗୁଡ଼ି ଷ୍ଟେସନ୍ ମାଷ୍ଟରଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ଏ ଗୁରୁଜଣ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ବିଷୟ କହିଲେ । ଷ୍ଟେସନ୍ ମାଷ୍ଟର ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ପୁଲିସକୁ ଖବର ଦେଲେ । ପ୍ରାୟ ଦଶାକ ପରେ ଷ୍ଟେସନ୍ ମାଷ୍ଟର ଜଣେ ଧନୀ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧା ଉଦ୍ରେକେକଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଆମ ବିଶ୍ରାମାଗାରକୁ ଆସିଲେ ଏବଂ ବାବୁଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ନେଇ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାବୁଙ୍କର ପରିଚୟ କରାଇଦେଲେ । ଆମ ସହଯାତ୍ରୀ ଉଦ୍ରେକେକ ଏକଥା ଜାଣିଲେ ନାହିଁ, ମୁଁ ବି ଜାଣିନଥିଲି । ପରେ ହାବଡ଼ା ଷ୍ଟେସନ୍‌ର ବିଶ୍ରାମାଗାରରେ ଜାଣିଲି । ସେ ଜଣେ ଗୁପ୍ତ ପୁଲିସ ଅଫିସର । ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ପିତ୍ର ଧରି ଆମ ସଙ୍ଗେ ରେଲଯାତ୍ରୀ ହୋଇଥିଲେ ।

ମୁଁ ଏକକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥାଏ ଯେ, ଗୁରୁଜଣଙ୍କ ଟୋକା, ମଝିରେ ମଝିରେ ଗାଡ଼ି ରହିଲେ, ଆମ କୋଠରୀ ପାଖେ ପହଞ୍ଚିବା ମାରୁଥାନ୍ତି । ଆମ ସହଯାତ୍ରୀ ସହୀକ ଉଦ୍ରେକେକ ମୋଠାରୁ ଅଧିକ ଡାକ୍ଷଣ ଭାବେ ଏମାନଙ୍କ ଗତିବିଧି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦେହରେ ବହୁତ ଗହଣା ଥାଏ । ମୋ ଦେହରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଦଶ ଭରି ପୁନା ଥାଏ ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଦେହରେ ୩୦ ଭରିରୁ ବେଶି । ତାଙ୍କ ବେକରେ ତ ଗୋଟାଏ ପୁନାମାଲି ଥାଏ, ତାକୁ ଅଟକଳ କଲି, ଏକୂଟିଆ ଦଶଭରି ହେବ । ଉଦ୍ରେକେକଙ୍କର ସହୋଦ୍ର ହେଉଥାଏ, ଏଇ ପୁନା ଲେଉଟରେ ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ତାଙ୍କ ପିତ୍ର ଧରିଛନ୍ତି । ସେ ବାରମ୍ବାର ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ସାବଧାନ କରି ଦେଉଥାନ୍ତି । ଆମ କାମରୁରେ ବସିଥିବା ସାଧା ପୋଷାକ-ପିନ୍ଧା ପୁଲିସ ଅଫିସର ଖୁବ୍ ମନ ଦେଇ ଗୋଟାଏ ବହୁ ପଢ଼ୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର କୁଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ଥିବାର ଜଣାପଡ଼ୁନଥାଏ । କିନ୍ତୁ ପରେ ଜାଣିଲି, ବହୁ ଆଡ଼ୁଆଳରେ ସେ ଗୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଓ ଆମ ଗୁରୁଜଣଙ୍କ ଗତିବିଧି ପ୍ରତି ଡାକ୍ଷଣ ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ଲାଲିପ୍ର ଭାବେ ବସିଥାନ୍ତି ।

ଦେହର ଜଳସନ୍ତାରେ ଗାଡ଼ି ବହୁତ ବେଳ ରହିଲା । ଏଠାରେ ଆମ ସହଯାତ୍ରୀ ଉଦ୍ରେକେକ ଏକାବେଳେକେ ଉଦ୍ରେକେକ ହୋଇ ରେଲବାଇ ପୁଲିସ ଅଫିସକୁ ଯାଇ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଉପଦ୍ରବ ବିଷୟରେ ଛାତଲ ଦେଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଟକାଇ ରଖିବାକୁ ନିବେଦନ କଲେ । ଜଣେ ପୁଲିସ ଅଫିସର ଆମ ଡକ୍ଟର ଆସିଲେ ଏବଂ ଆମମାନଙ୍କ ପରିଚୟ ପଚାରିଲେ । ବାବୁଙ୍କ ମୋତେ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଲେ । ଆମ ସହଯାତ୍ରୀ ଉଦ୍ରେକେକଙ୍କର ତ ନାମଧାର ଆଗରୁ ଲେଖି ନେଇଥିଲେ । ସେ ବଜ୍ରସରକାରଙ୍କର ଜଣେ ବଡ଼ ଅଫିସର ।

ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦକ୍ଷ ଯାଇଥିଲେ । ଗୁପ୍ତ ପୁଲିସ୍‌ଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପଦେ ଦି'ପଦ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ତାଙ୍କର ବୋଧହୁଏ ପରିଚୟ ବୁଝିନେଲେ । ଗାଡ଼ି ଗୁଡ଼ିଲ ପରେ ଅର୍ଦ୍ଧ ସର ଭଦ୍ର-ଲୋକ ନିଜର ଖବ୍ ପ୍ରୋଡ଼ି ଦେଖାଇ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ପାଇବାରୁ ରେଲବାଇ ପୁଲିସ୍ ଜଣେ ବଡ଼ ଅର୍ଦ୍ଧ ସରଙ୍କୁ ଏକ ଡାଡ଼ିରେ କଲିକତା ଯାଏ ପଠାଉଛନ୍ତି ।

ବାବୁଜୀ ମନେ କରୁଥିଲେ, ଏ ଜଣକ ଆମର ସାଙ୍ଗରେ ଆହ୍ଲାବାଦରୁ ଆସୁଥିବା ଗୁପ୍ତ ପୁଲିସ୍ । କିନ୍ତୁ ଘର ଷ୍ଟେସନରେ ଜଣାପଡ଼ିଲା ଯେ, ବାସ୍ତବିକ ଆଉ ଜଣେ ପୁଲିସ୍ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧା ଅର୍ଦ୍ଧ ସର ଦେହଶିଠାରୁ ଚଢ଼ିଲେ । ସେ ମଝିରେ ମଝିରେ ଆମ କାମରକୁ ଆସୁଥାନ୍ତି ଓ ଭଦ୍ରଲୋକ, ବାବୁଜୀ ଓ ଗୁପ୍ତ ପୁଲିସ୍ ଅର୍ଦ୍ଧ ସରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏଣୁ ତେଣୁ ଦି'ପଦ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଅନ୍ୟ କାମରକୁ ଚାଲିଯାଉଥାନ୍ତି । ସେ ଜଣଙ୍କ ଆସିବାର ଦେଖି ଆମ ପିତ୍ର ଧରିଥିବା ଗୁଣ୍ଡା ଚାରିଜଣ ଆମ କାମର ପାଖେ ପହଞ୍ଚିବ ମାଲଲେ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥାଏଁ, ସେମାନେ ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ବୁଲୁଥାନ୍ତି ଓ ଆମ ଉପରେ ଆଖି ରଖିଥାନ୍ତି ।

ଧାନବାଦ ଷ୍ଟେସନରେ ଗାଡ଼ି ଯାଇ ଓହ୍ଲାଇ ବେଳକୁ ବଡ଼ ସକାଳ । ହଠାତ୍ ସେଠାରେ ହୋ କିନି ତୁମ୍ଭ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ପରେ ଶୁଣିଲି, କୌଣସି କାରଖାନାର ଶ୍ରମିକମାନେ ଧର୍ମଘଟ କରୁଥାନ୍ତି, ଅଧିକ ମଜୁରି ଦାବି କରି । ସେଇ ଦାବିକୁ ଟାଣି କରିବା ସକାଶେ ସେମାନେ ଧାନବାଦ ଷ୍ଟେସନକୁ ଆଜି ପାହାନ୍ତିଆରୁ ଘେରୁଛୁ କରୁଥାନ୍ତି । ବହୁତ ଲୋକ ରେଲ ଲାଇନର ଏପାଖେ ସେପାଖେ ଲାଜନ ଉପରେ ବସି ରହୁଥାନ୍ତି । ଆହୁର ଗୁଡ଼ାଏ ଲୋକ ଷ୍ଟେସନ ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ଦଳ ବାନ୍ଧି ବୁଲି 'ଆମର ଦାବି ପୂରଣ ହେଉ' ବୋଲି ଧ୍ବନି ଦେଉଥାନ୍ତି । କ'ଣ ହେଲା କେଜାଣି ଆମ ଗାଡ଼ି ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ହାଉକିନି ଗୋଟାଏ ଶବ୍ଦରେ କାନ ଫାଟିଗଲା ଓ ହଠାତ୍ ଷ୍ଟେସନ ଘରୁ ନିଆଁ ବାହାରିଲା । ସଗସ୍ତ ପୁଲିସ୍ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଇଥାନ୍ତି । ଥରେ ଦୁଇଥର ଗୁଲି ଫଟିବାର ଶବ୍ଦ ହେଲା । ଲୁହବୁହା ଗ୍ୟାସ ବୋମା ମଧ୍ୟ ଚାରି ପାଞ୍ଚଟା ଫୁଟିଲା ।

ସେତେବେଳକୁ ଆମ କାମରର ଛଦ୍ମ ପୁଲିସ୍ ଅର୍ଦ୍ଧ ସର ଆମ ଦୁଇଟା ଯାକ ଦୁଆର ଭିତରପଟୁ କଲିଦେଇ ଅନାଶକ୍ତ ଭାବେ ତାଙ୍କ ବହୁ ପତ୍ନୀରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଝରକାର କାଠ କଲିଗି ବନ୍ଦ କରିଦେଇଥାନ୍ତି । ତଥାପି ଲୁହବୁହା ଗ୍ୟାସ ଆମ ବଗିଚାରେ ପଶିବାରୁ ମୋର ଓ ସଙ୍ଗିନୀଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ବୋହୁଥାଏ । ମୋତେ ଜଣାଯାଉଥାଏ, ମୁଁ ଅନ୍ଧ ହୋଇ-ଯାଇଛି । ମୁଁ ଗୋଟିଏ କୁଣ୍ଡରେ ଜାଳଜଳ ହୋଇ ବସି ଆଖି ଯୋଡୁଥାଏ । ଏଇ ସମୟରେ ଆମ କାମରର ପଛ ପଟ ଦୁଆରରେ ଘୋର ଶବ୍ଦ ହେଲା । ଜଣେ ଘାଟି କରୁଥାଏ, ମୋତେ ରକ୍ଷାକର, ମୋତେ ରକ୍ଷା କର । ଛଦ୍ମ ପୁଲିସ୍ ସାବଧାନ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଆମକୁ ଇସାରା ଦେଇ ଦୁଆର ଫିଟାଇଦେଇ ଦୁଆର ଆଗକୁ ଠିଆ ହେଲେ ଏବଂ ପାଟି କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ସେମାନେ କଲିକତା ସିବାକୁ ଫାଷ୍ଟକାସ ଟିକଟ

କରିଥାନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ । ଷ୍ଟେସନ ପହଞ୍ଚି ପଣି ନ ପାରି ପଛବାଟେ ଆସିଛନ୍ତି । ଅନୁଗ୍ରହ କରି ବସିବାକୁ ଟିକିଏ ଜାଗା ଦେବାକୁ ସେମାନେ କାକୁଡ଼ି ମିନତି କରୁଥାନ୍ତି । ଛଦ୍ମ ପୁଲିସ ଆପଣି ନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଆସିବାକୁ ଦେଲେ । ବାବୁଜୀ ଯେଉଁ ଗୁରଜଣ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଉପରେ ଆହ୍ଲାବାଦଠାରେ ସନ୍ଦେହ କରିଥିଲେ ଓ ଯେଉଁ ଗୁରଜଣଙ୍କ ନାମରେ ବଙ୍ଗ ସରକାରଙ୍କ ଅଫିସର ଏତଲା ଦେଇଥିଲେ, ଏମାନେ ସେଇ ଗୁରଜଣ । ବାବୁଜୀ ନିର୍ଲିପ୍ତ ଭାବେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ବସିଥାନ୍ତି । ବାବୁଜୀ ଛ' ଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ମର୍ଦ୍ଦ । ତାଙ୍କର କୃଷ୍ଣ ଶୁଣ୍ଠମଣ୍ଡିତ ମୁଖରୁ ଗୋଟାଏ କମିତି ତେଜ ସବୁବେଳେ ବାହାରେ ଯେ, ମଣିଷ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଶଙ୍କିଯାଏ । ତାଙ୍କ ମାଂସପେଣୀପୁଷ୍ପ ବାହୁ ଦୁଇଟିରେ ସିଂହର ବଳ ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା ହୋଇଥିଲା ; ଏହାର ପ୍ରମାଣ ମୁଁ ତାଙ୍କର ମୁହଁରୁ ପାଇଥିଲି କୁମ୍ଭମେଳାରେ ସେ ମୋତେ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିବା ଘଟଣାର ବିବରଣୀରୁ । ତାଙ୍କ ପ୍ରଶସ୍ତ ଲଲଟରେ କୌଣସି ଭୟର ଛପ କେତେବେଳେ ପଡ଼ିବାର ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ଘଣା ବା ବିରତ୍ତର ସଙ୍କେତ ବି ଦିଶୁନାଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବଙ୍ଗ ସରକାରଙ୍କ ଉଚ୍ଚ ଅଫିସରଙ୍କ ମୁହଁରେ ଘଣା, ଅସ୍ତ୍ରା, ଆଶଙ୍କା ଓ ଭୟ ମୁଗପନ୍ତୁ ଖେଳିଯାଉଥାଏ । ସେ ଭୟ ଓ ଆତଙ୍କରେ 'ଓର' ବୋଲି ଚିତ୍କାର କରି ବେହୋସ ହେଲେ ପରି ତାଙ୍କ ବସିବା ସିଟ୍ରେ ଭଲିପଡ଼ିଲେ । ବାବୁଜୀ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଦୃଷ୍ଟିଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଧରି ବସାଇଲେ ଓ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ରହିବାକୁ କହିଲେ । ସେ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଲେ ଯେ, ଏମାନେ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଗୁଣ୍ଡା ହୋଇଥାନ୍ତି, ତେବେ ତାଙ୍କର ଗୁରଜଣଙ୍କୁ ଆମେ ଚିନିଜଣି ଆଉଁ । ଗୁଣ୍ଡାମାନେ କିଛି କରିପାରନ୍ତେ ନାହିଁ । ଅଫିସରଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ମୋତେ ଜାବୁଡ଼ି ଧରି ବସିଲେ, କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପରି ଏକାବେଳେକେ ଶୁଣି ପଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତି । ଛଦ୍ମ ପୁଲିସ ଅଫିସର ଆମ ଆଡ଼େ ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟି ନ ଦେଲେ ଧରି ରହି ଗୁରଜଣ ଯାକ ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, “ଆପଣମାନେ କ'ଣ ଏଇ ଧାନବାଦଠାରୁ ଗାଡ଼ିରେ ଚଢ଼ିଲେ ?”

ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ କହିପକାଇଲେ, ହଁ ; ଆଉ ଜଣେ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ “ନା, ଆମେ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଆସୁଛୁ ।” ପୁଲିସ ଅଫିସର ଟିକିଏ ମୁଞ୍ଚୁକ ହୁଏ କହିଲେ, “ମୁଁ ଜାଣେ, ଆପଣମାନେ ଆହ୍ଲାବାଦରୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ଏ ଗାଡ଼ି ଆହ୍ଲାବାଦ ଷ୍ଟେସନରେ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ଲାବାଦ ଷ୍ଟେସନର ୫ ନମ୍ବର ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ଦେଖିଛି । ଆଜ୍ଞା, ଆପଣଙ୍କ ଟିକେଟ୍ ମୋତେ ଦେଖାଇପାରନ୍ତେ କି ?” ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କ ଭିତରୁ ଆଉ ଜଣେ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ, “ଆପଣ କ'ଣ ରେଲବାଇ ଅଫିସର ? ଆମ ଟିକେଟ୍ ଦେଖିବାକୁ ଆପଣଙ୍କର କି ଅଧିକାର ?” ପୁଲିସ ଅଫିସର କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ସେ କଥା ତ ପରେ ବୁଝାଯିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣମାନେ ପାଖରେ କିଛି ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ରଖିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ଦେଖାଯାଉ ।” ଏହା କହି ସେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଜଣକର ପ୍ୟାଣ୍ଟ ପକେଟରେ ହାତ ଦେବା ମାତ୍ରେ, ଆଉ ଚିନିଜଣ ଉଠିପଡ଼ି ପୁଲିସ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ବସନ୍ତେ, ଅଖି ପିଛୁଳାକେ

ବାବୁଜୀ ଉଠି ପଡ଼ି ଚିକିତ୍ସା ଯାକକୁ ଗୋଟାଏ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥିତ ଉପରେ ଦେଖିଦେଲେ । ବାବୁଜୀଙ୍କ ହାତର ବଳ କଣିନେଇ ବୋଧହୁଏ ଅଗନ୍ତୁକମାନେ ଦବିଗଲେ । ଜୁଣାସ୍ତ୍ର ଜଣକ ପ୍ୟାଣ୍ଟ ପକେଟରୁ ଖୋଳିରେ ଥବା ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଛୁରୁ ବାହାରିଲା । ଗୁରୁଜଣ-ଯାକଙ୍କ ଖାନଡାଲିସ ପରେ ପୁଲିସ ଅଫିସର ଛୁରୁଟି ଫିଟାଇ ଦେଖି କହିଲେ, ‘ବେଶ୍ ଅସୁଟିବ ତ ! ସ୍ବାକୁ କେତେଜଣଙ୍କ ଉପରେ ପରୀକ୍ଷା କଲେଣି ? ବୋଧହୁଏ ଏହାର ପରୀକ୍ଷା ହୋଇନାହିଁ ; ହୋଇଥିଲେ ତ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ମୋ ଉପରେ ପରୀକ୍ଷା କରିଦେଇଥାନ୍ତେ । ଆଜ୍ଞା, ଆପଣମାନେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ବସନ୍ତ । ମୋ ପାଖରେ ଯାହା ଅଛି ଦେଖିଲେ ବୋଧ ହୁଏ ଅଧିକ ବ୍ରୁକ୍‌ଡିସ୍ଟ ହେବେ ।’ ଏହା କହି ସେ ଛୁରୁଟି ପକେଟରେ ପୁରାଇଲେ ଓ ନିଜ ପ୍ୟାଣ୍ଟ ପକେଟରୁ ଗୋଟିଏ ପିସ୍ତଲ କାଢ଼ି ଦେଖାଇ କହିଲେ, “ଟିକିଏ ଗୋଲମାଲ କଲେ ଏଇଟା ଚାଲିବ ; ଛୁଟା ଚାଲି ଅଛି । ଆପଣମାନେ ମୋଟେ ଗୁରୁଜଣ ।” ଗୁରୁଜଣଯାକ ଯୁବକ ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ଦବିଗଲେ, ବଙ୍ଗ ସରକାରଙ୍କ ଉଚ୍ଚ ଅଫିସର ସେହି ପରିମାଣରେ ତେଜି ଗଲେ ଓ ପୂର୍ବ ପରି ବଡ଼ଲୋକ ଦେଖାଇ ଛଦ୍ମ ପୁଲିସ ଅଫିସରଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଆପଣଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ପୁରସ୍କାର ଦେବାକୁ ଚାହେଁ ।” ପୁଲିସ ଅଫିସର କହିଲେ, “ଧନ୍ୟବାଦ, ତାହା ପଛକୁ ରହୁ ।” ଏହା କହି ସେ ବାବୁଜୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଗୁରୁ ଟିକିଏ ମୁଣ୍ଡକୁ ହସିଲେ ।

ଏତେବେଳକୁ ଷ୍ଟେସନର ଗୋଲମାଲ ଥଣ୍ଡା ପଡ଼ିଯାଇଥାଏ । ଧର୍ମଘଟକାଣ୍ଡମାନେ ପୁଲିସ ପ୍ରତାପରେ ଛିଫଭଙ୍ଗ ଦେଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେଜଣ ଗିରଫ ବା ହୋଇ-ଥାନ୍ତି । ରେଲ୍ ଲାଇନ୍‌ର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଦୂର ହେବା ପରେ ଆମ ଗାଡ଼ି ଗୁଡ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଗୁରୁ ଜଣଯାକ ଗୁଣ୍ଡା ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଚଳନ୍ତା ଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ । ସି. ଆଇ. ଡି. ଅଫିସର ତାଙ୍କୁ ଚେତାଇ ଦେଲେ ଯେ, ସେମାନେ ଜବରଦସ୍ତି ଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ ସେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଚାଲି କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଅକର୍ମଣ୍ୟ କରିଦେବେ । ସ୍ବା ପରେ କେଉଁ ଷ୍ଟେସନରେ ଗାଡ଼ି ରହୁବ ସେଇଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ଟିକିଏ ଚେକ କରାଯିବ ଏବଂ ସେମାନେ ଆହ୍ଲାବାଦରୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାହାର ପିତ୍ର ଧରିଛନ୍ତି ଅନୁସନ୍ଧାନ ହେବ । ଗୁରୁଜଣଯାକ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ବସିଲେ ।

ସ୍ବା ପରେ ଯେଉଁ ଷ୍ଟେସନରେ ଗାଡ଼ି ଅଟକିଲା ସେଠାରେ ରେଲ୍‌ବାଇ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଡକା ହେଲା । ରେଲ୍‌ବାଇ ଅଫିସର ଟିକିଟ ମାଗିଲେ । ଅନଧିକାର ପ୍ରବେଶକାଣ୍ଡ ଗୁରୁଜଣ ଯାକ ଜବାବ ଦେଲେ ଯେ, ସେମାନେ ଆହ୍ଲାବାଦରୁ ଫାଷ୍ଟକ୍ଲାସ୍ ଟିକିଟ କରି କଲିକତା ଯାଉଥିଲେ । ଧାନବାଦ ଷ୍ଟେସନରେ ଗୋଲମାଲରେ ସେମାନଙ୍କ ଟଙ୍କା ପଇସା ଓ ଟିକିଟ୍ ଲୁହ୍ ହୋଇଯାଇଛି । କଲିକତାରେ ସେମାନଙ୍କର ଜରୁର କାମ ; ଯଦି ତାଙ୍କୁ ବାଟରେ ଅଟକାଇଦିଆଯାଏ ତେବେ ସେମାନେ ସତ୍ୟପୁରଣ ଦାବି କରିବେ । ସାଦା ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି-ଥିବା ଆମ ସଙ୍ଗୀ, ପୁଲିସ ଅଫିସରଙ୍କୁ ନିଜର ଇଜାହାର ଦେଲେ ଏବଂ ଅନୁରୋଧ କଲେ ଯେ

ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗୁରୁଜଣ ଯାକକୁ କଲିକତା ଯିବାକୁ ହିଆଯାଉ । ସେଇଠାରେ ଏମାନଙ୍କର ବିନା ଟିକେଟ୍‌ରେ ଯାତ୍ରା କରିବା ଅଭିଯୋଗ ଓ ଏମାନେ ମାରାତ୍ମକ ଅସ୍ତ୍ର ଧରି ଯାଉଥିବା ଅଭିଯୋଗ ମଧ୍ୟ କରାଯିବ । ସେଇଆ ହେଲା ।

ପ୍ରାୟ ଦିନ ବାରଟା ବେଳେ ଆମ ଗାଡ଼ି ହାବଡ଼ା ଷ୍ଟେସନରେ ପଶିଲା । ବଙ୍ଗ ସରକାରଙ୍କ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଷ୍ଟେସନ ଥାନାରେ ଟିକିଏ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ କୁହାଯିବାରେ ତାଙ୍କର ଅଫିସରେ ଜରୁର କାମ ଅଛି ବୋଲି ସେ ବାହାରୁଥିଲେ । ଦେହରଠାରୁ ଆସିଥିବା ଫୁଲିଏ ଅଫିସରଙ୍କ ଯୋଗୁ ସେ ରହୁଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଜଜାହାର ନିଆଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ଆହ୍ଲାବାଦ ଷ୍ଟେସନରୁ ଟେଲିଫୋନ ଆସିଥାଏ ଯେ, ଆମ ଗୁରୁଜଣଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ବ ଫାଷ୍ଟକ୍ଲାସ ଟିକେଟ୍ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଫାଷ୍ଟକ୍ଲାସ ଟିକେଟ୍ ଏ ଗାଡ଼ି ପାଇଁ କଟା ହୋଇନାହିଁ । ଆମ ସାଥରେ ଆସିଥିବା ଫୁଲିଏ ଅଫିସର ଛୁଟି ଆନାରେ ଜମା ଦେଲେ । ଗୁରୁଜଣଙ୍କୁ ହାଜତରେ ରଖାଗଲା । ବାବୁଜୀ ଆମର ପୁରୀ ଯିବା କଥା କହିବାରେ, ପୁରୀରେ ଧନ୍ବସ୍ଥ ଆମର ଠିକଣା କଲିକତା ପୁଲିସ୍ ଧାଖକୁ ପଠାଇ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଲିଖିତ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ନେଇ, ଆମକୁ ଛାଡ଼ିଦିଆଗଲା ।

କଲିକତାର ପୁଲିସ୍ ଷ୍ଟେସନରୁ ବାବୁଜୀ ଓ ମୁଁ ଆସି ହାବଡ଼ା ଷ୍ଟେସନରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ବେଳକୁ ବେଳ ଗଢ଼ିଯାଇଥାଏ । ସାମାନ୍ୟ ଫଳାହାର କରିବା ପରେ ସେ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ତାରା ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟାଏ ପାସେଞ୍ଜର ଗାଡ଼ି ପୁରୀ ଆଡ଼କୁ ଯିବ । ଗୁଲ, ଆମେ ସେଇଥିରେ ବସିପଡ଼ିବା । ଏଠାରେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବା ଅକାରଣ । ସଂଧ୍ୟାବେଳର ଗାଡ଼ିରେ ଗଲେ ସକାଳ ୧ଟାରେ ପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚିବା । ବର୍ତ୍ତମାନର ପାସେଞ୍ଜର ଗାଡ଼ିରେ ଗଲେ କାଲି ଓପରଓଲି ପହଞ୍ଚିବା ।’ ମୁଁ ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାରି ହିଁ କଲି । ମୋର ବା ଉତ୍ତର ସଂକଳରେ ଯାଏ ଆସେ କେତେ ? ତେବେ ଶୀଘ୍ର ହାବଡ଼ା ଷ୍ଟେସନ ବିଶ୍ରାମାଗାରର ଗହଳିରୁ ଉଠାଇ ପାଇ ରେଲ ଡିବାରେ ବିଶ୍ରାମ କରିବାକୁ ମନ ହେଉଥାଏ ।

ଆମକୁ ଭଲ ଡିବାଟିଏ ମିଳିଗଲା । ଖୁବ୍ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଡିବା, ଓପରେ ଗୋଟିଏ ବେଞ୍ଚ, ତଳେ ଗୋଟିଏ ବେଞ୍ଚ । ମୁଁ ଗୋଟିଏ ପାଖକୁ ବସିଲି, ବାବୁଜୀ ମୋ’ ଠାରୁ ଦୂରରେ ଆଉ ପାଖେ ବସି ବାହାରକୁ ଚାହିଁ ରହୁଥାନ୍ତି । ମୋ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଆଦୌ ଆଗ୍ରହ ହେଉନଥାନ୍ତି । ମୋର କିନ୍ତୁ ମନ ହେଉଥାଏ, ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ । କ’ଣ କେଜାଣି ବିଚାରବେ ବୋଲି ଶଂକ ରହୁଥାଏ । ପାସେଞ୍ଜର ଗାଡ଼ି ୧୦ ମିନିଟ୍‌ରେ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଷ୍ଟେସନରେ ଅଟକୁଥାଏ । ଦୁଇଟା ଷ୍ଟେସନରେ ଗାଡ଼ି ଅଟକି ଛାଡ଼ିବା ପରେ ମୁଁ ଜୁନ ହୋଇ ରହି ନ ପାରି କଲି କଲି ପରି ଫରୁଗଲି, ‘‘ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଭଉଣୀ ବୋଲି ପୁଲିସ୍ ଥାନାରେ କାହିଁକି ପରଚୟ ଦେଲେ ?’’ ସେ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଯେପରି ଚାହିଁଲେ ତାହା ଦେଖି ମୁଁ ମନେ ମନେ ହସିଲି । ସେ ଦୋଷ କଲ ପରି କହିଲେ, ‘‘ତୁମେ କ’ଣ ସେଥିଯୋଗୁଁ ଦୁଃଖ କଲ ତାରା ? ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁମେ ଛୁଣି, ମୋର ଜାତି ତୁମ

ଭୁଲନାରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । କିନ୍ତୁ ଜାତଭେଦକୁ ମୁଁ ମାନେ ନାହିଁ । ମଣିଷ ଜାତିର ସମସ୍ତେ ସମାନ ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରେ । ସେଇଥିପାଇଁ ଭଉଣୀ ବୋଲି କହିଦେଲି । ଏଥିରେ ଯଦି ତୁମର ଆପତ୍ତି, ତେବେ ଆଉ କ’ଣ ବୋଲି ପରତପ୍ତ ଦେବ ? ଏକ ଗୁରୁଙ୍କୁ ମାନ୍ୟତା ସ୍ଥଳେ ଆମେ କ’ଣ ଗୁରୁଭକ୍ତ ଗୁରୁଭଉଣୀ ନୁହେଁ ।”

ସ୍ବାଙ୍କର ଓଲଟା ବୁଝାମଣା ଶୁଣି ମୁଁ ଲଜିତ ହେଲି ଯେତିକି, ମନେ ମନେ ଆମୋଦିତ ହେଲି ଯେତିକି ? ଅତି ସରଳ ଲୋକ । ମୁଁ କହିଲି କ’ଣ ସେ ବୁଝିଲେ କ’ଣ ? କ’ଣ ଉତ୍ତର ଦେବ, ବନ୍ଧୁଛୁ, ସେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼ୁ ପୁଣି ଆରମ୍ଭ କଲେ, “ଯାହା ହେଉଛି, ତୁମର ଏ କଥା ଶୁଣି ମୋର ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଲଭ ହେଲା । ଜାତ ଭେଦକୁ ତୁମେ ମାନ—ମାନବାର କଥା—ସୁତରାଂ ଦେଖିବାକୁ ହେବ ତୁମର ନିଜ ଜାତିର ଗୋଟିଏ ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର ଯେପରି ମିଳେ ।”

ଏଥର ମୁଁ କହିଲି, “ମୁଁ ଦେଖୁଛି ଆପଣ ସବୁବେଳେ ମୋର ବିବାହ ବିଷୟରେ ଭାବି ହେଉଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏ ବିଷୟରେ ମୋର ନିଜ ମନକୁ ତ ବଞ୍ଚେଇ ନିଆଯିବା ଉଚିତ ।” ଏହା କହି ମୁଁ ନ ଜାଣିଲି ପର ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ସୂକ୍ଷ୍ମଗଳି, ତଥାପି ଆମ ଦୁହେଁ ଭିତରେ ଦୁଇ ହାତରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟବଧାନ ଥାଏ । ସେ ଯେପରି ଇଚ୍ଛୁକ ହୋଇଗଲେ, ଆଉ ଜାଗା ଥିଲେ, ସେ ଆଉ ଟିକିଏ ଦୂରକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମଯାଇଥାନ୍ତେ । ଜାଗା ତ ନ ଥିଲା, ମୋତେ ସୂକ୍ଷ୍ମକରି ବସି ବୋଲି କହିବାର ବି ସାହସ ନ ଥାଏ । ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଶରେ କହିଲେ, “ନିଶ୍ଚୟ ନିଶ୍ଚୟ, ଆଗ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ପାତ୍ରଙ୍କ ଉପରେ ଆଖି ପକାଏ । ସେମାନଙ୍କର ପରତପ୍ତ ପାଇ ତୁମର ପସନ୍ଦ ଅନୁସାରେ ଜଣଙ୍କୁ ଠିକ୍ କରିବା । ମୁଁ ତରତର ହେଉନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଆଜ୍ଞା, ତୁମକୁ ସତ୍ପାତ୍ରସ୍ଥା କରିବାକୁ ହେବ ।”

ମୁଁ ତୁନା ହେଲି । ସେତେବେଳକୁ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଷ୍ଟେସନ ବି ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଦୈବୀତ୍ବ ଜଣେ ଲୋକ ଆମ ସେ ଡବାର ଦୁଆର ଫିଟାଇ ଭିତରକୁ ପଶିଲେ ଓ ବଜାଳାରେ କହିଲେ, “ଆପଣଙ୍କର ରିଜର୍ଭ୍ ଅଛି ବୋଧହୁଏ । ଯାହାହେଉ ଆପଣଙ୍କର ଆପତ୍ତି ନ ଥିଲେ, ମୁଁ ଟିକିଏ ବସିପାରେ । ସଂଧ୍ୟା ଫୁଟୁଛି ମୁଁ ଓଲଟାଯିବି । ରିଜର୍ଭେସନ୍ ତ ଗୁଡି ପାଇଁ ।” ଏହା କହି ସେ ସଂକୋଚରେ ମୋର ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ । ମୁଁ ଜାଣିଲି, ସେ ଗୁଡୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ଟିକିଏ ସୂକ୍ଷ୍ମଗଲେ ସେ ବସିବେ । ବାବୁଜୀ ମଧ୍ୟ ସେଇ ଅନୁମାନ କରି ମୋତେ କହିଲେ, “ତାରା ! ଏ ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆସ, ଉଦ୍ରଲୋକ ବସିବେ ।” ଆଗନ୍ତୁକ ବାସ୍ତବିକ ଉଦ୍ରଲୋକ, ଆମ ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ଗୁଡ଼ିଏ ସିଟ୍ କଡ଼ରେ ଟିକିଏ ଲେସି ହେଲା ପରି ବସିଲେ । ମୁଁ ଲଗିଗଲି ଏକାବେଳକେ ବାବୁଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ବାଜନ୍ବାକ ହୋଇ । ବାବୁଜୀ ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ି ମୋତେ କଡ଼କୁ ବସିବାକୁ କହିଲେ ଓ ମୋର ଓ ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କ ମଝିରେ ନିଜେ ବସି ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଳାପ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ସେ ଏତେ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବେ ବଜାଳା କହିପାରନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣିନଥିଲି । ଉଭୟଙ୍କର ଆଳାପ ଶୁଣି ଦଳିଶ୍ଵଭାବେ

ଗଲିଲ । ଆମ ଦେଶର ସଂସ୍କୃତି ବର୍ତ୍ତମାନର ରାଜନୀତିକ ଅବସ୍ଥା, କଳିକତାରେ ଲୋକଙ୍କର ସୁଖଦୁଃଖ ସବୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ମୁଁ ଭଲକରି ବୁଝିପାରୁନଥାଏ ; କେବଳ ମଝିରେ ମଝିରେ ବାବୁଜୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ତାଙ୍କ ଅଜାଣତରେ ଗୁଞ୍ଚି ମନେ ମନେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥାଏ । ଆଗନ୍ତୁକ ଉଚ୍ଚ-ଶିକ୍ଷିତ ବୋଲି ପରିଚ୍ଛାର ଜଣାପଡ଼ିଥାଏ, ଅଥଚ ସେ କେତେ ସହଜରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ସତେ ଯେପରି ମୋର ଅଂଶ ଅଛି ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଉଥାଏ ।

ପ୍ରାୟ ଅଧଦଶାଏ ସମୟ ସେ ଆମ ଗାଡ଼ିରେ ରହି ଓହ୍ଲାଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଷ୍ଟେସନରେ ଓହ୍ଲାଇବାର କଥା, ସେ ଷ୍ଟେସନ ନିକଟ ହୋଇଯିବାକୁ ସେ କହିଲେ, “ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦୁଇପଦ କଥା ହେବା ବେଳୁ ତ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିନେଇଛି । ଆପଣ ଆମର ପରି ସଂସାସ୍ତ ହେଲେହେଁ ଆମଠାରୁ ଖୁବ ଉତ୍ତରେ । ଏତେ ଅଲଗାସଂସାସ୍ତ ଅଥଚ ଆପଣଙ୍କ ମୁହଁରୁ ସାଜ୍ଜିକତାର ଯେଉଁ ତେଜ ଦେଖୁଛି ତାହା ମୋତେ ମୁଗ୍ଧ କରୁଛି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ବୟସରେ ବଡ଼ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ମୁଁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛି ଆପଣ ଦୁହଇର ଜୀବନ ସନ୍ତାନସମୟ ହେଉ । ଆପଣଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କ ବୟସର ଗୋଟିଏ ଝିଅ ମୋର ଘରେ ଅଛି । ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସେଇ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖି ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛି; ସେ ପୁତ୍ରବତୀ ଓ ଯୌତୁକାଦି ଦୁଅନ୍ତୁ ।” ଗାଡ଼ି ଷ୍ଟେସନରେ ଠିଆ ହେଉ ନ ହେଉ ସେ ଓହ୍ଲାଇଗଲେ; ଘରକୁ ଯିବାକୁ ତାଙ୍କୁ କୋଣେ ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ହେବ । ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ବାବୁଜୀଙ୍କ ମୁହଁରେ ଯେଉଁ ଭାବ ଖେଳିଗଲା ତାହା ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାକୁ ସମୟ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ପାଇଲି ଓ ଭିତରେ ଭିତରେ ଖୁବ୍ ଆମୋଦିତ ହେଲି । ମନେ ମନେ ବିଚାରିଲି, ଆଉ ସହଜରେ ମୋତେ ଭଉଁଣୀ ବୋଲି ଚିହ୍ନାଇବେ ନାହିଁ । ଆମେ ଏକୃଷିଆ ହେଲ ପରେ ସେ ପୁଣି ବେଞ୍ଚର ଗୋଟିଏ କୁଣକୁ ଘୁଞ୍ଚି ବସିଲେ, ମୁହଁ ଲଜ୍ଜା ଓ ସଂକୋଚରେ ରଙ୍ଗ ହୋଇଯାଇଥାଏ । କଲେକ୍ଟିକ ଆଲୁଅରେ ଖୁବ ସୁନ୍ଦର ବି ଦିଶୁଥାଏ । ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଦେଖି ମୋର ଅତୀତ କୁଆଡ଼େ ଆଡ଼େଇ ହୋଇଗଲା ଓ ଭବିଷ୍ୟତର ଯେଉଁ ଶୁଭଟି ବଙ୍ଗାଳୀ ଭଦ୍ରଲୋକ ମୋର ହୃଦୟରେ ପୋତି ଦେଇଗଲେ ତାହା ନିମିଷମାତ୍ରରେ ମଞ୍ଜୁର ହିଁଲା । ମୋର ସେ ଭାବ ମୁଁ ଲୁଚାଇବାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଚେଷ୍ଟା କରି ମୁହଁକୁ ତଳକୁ ଧୋତି ବସିଥାଏ ।

ଆଉ ଦୁଇ ଗୁରୁଟା ଷ୍ଟେସନ ପରେ ଖଡ଼ଗଦ୍ୱର ପଡ଼ିଲା । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାବୁଜୀ ଅନ୍ୟମନସ୍ତ ହୋଇ ବସିଥାନ୍ତି । ମନେ ମନେ କ’ଣ ଭାବୁଥାନ୍ତି କେଜାଣି ? ମୁଁ ଭାବୁଥାଏ ତାଙ୍କର କଥା । ଲଜ୍ଜାର କଥା, ସ୍ତ୍ରୀକାର କରୁଛି ସେ ତାଙ୍କ କଥା ଭାବୁ ଭାବୁ ମୁଁ ମୋର ବାପ ମା ଓ ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ହତାକାଂକ୍ଷୀ ଦିବ୍ୟଙ୍କୁ ପାସୋରିଦେଲି । ପ୍ରତାପଦାବୁ ଓ ତାଙ୍କ ମାଙ୍କ ସ୍ବପ୍ନ ତ ଏହାବାଦ ଛାଡ଼ିବାବେଳୁ ଯାଇଥାଏ । ଅଜି ମନେ ପକାଇ ସେମାନଙ୍କ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି । ତାହା ବି ସଂଭବ ହେଉଛି ବାବୁଜୀଙ୍କଠାରୁ ବଢ଼ିଲା ହେବାକୁ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଭଗବାନଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଯେଉଁ ବର୍ଷ ଶୁଭେଷି ନିଶ୍ଚିତ; ସେ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ଖଣିଏ ଅନ୍ଧାରଆ

ମାଟିଘରେ ଆଜ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଥିଲା ପରି ମନେ କରୁଥିଲି ଓ ସେ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖରେ ମୋର ଦୁଃଖ ଶୋକ ସବୁ ପାସୋର ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଆଜି ସେ ନାହାନ୍ତି; ବହୁତ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ନୂଆ କରି ପୁଣି ଭେଗିବାକୁ ପଡ଼ିଛି କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖରେ ଭଜି ପଡ଼ିଲା ବେଳେ ସେ ଆସି ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି, ଦୁଃଖ ଦୁଃଖ ପରି ଲାଗୁନାହିଁ । ଗୁଡ଼ି ସେ କଥା । ବେଳେବେଳେ ବାଉଁଳି ହୋଇ କ’ଣ ଗୁଡ଼ାଏ ଲେଖିହୋଇଯାଉଛି ।...

ଡ଼େଗପୁରରେ ଆମେ ଯାହାହେଲେବେଳକୁ ଗଡ଼ ପ୍ରାୟ ଦି’ଘଡ଼ି । ପୁଣିମୀ ଜନ୍ମ ସଙ୍ଗେ ଷ୍ଟେସନର ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ ଆଲୁଅ ମିଶିଯାଇ ଗୁରୁଆଡ଼କୁ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର କରିଦେଇଥାଏ । ଗାଡ଼ି ଅଟକିବାରେ ବାରୁଣୀ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ—ବୋଧହୁଏ ବଙ୍ଗାଳୀ ଭଦ୍ରଲେକଙ୍କ କଥାକୁ ପାଲୁଲି କରୁଥିବାରୁ ସିଧା ମୋ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ପାରୁନାନ୍ତି—ପଚାରିଲେ, “ତୁମକୁ ଭୋକ ହେବଣି । ଏଇଠାରେ କ’ଣ ଖାଇଦେବା । ମୁଁ ଯାଇ ଆଣନ୍ତି ସେ, ତୁମକୁ ଏକୂଟିଆ ଗୁଡ଼ି ଯିବାକୁ ମନ ହେଉନାହିଁ ।” ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ସିଧା ନ ଚାହିଁ ଦୁଷ୍ଟାମି କରି ଜବାବ୍ ଦେଲି, “ମୋତେ କୁଆଡ଼େ ଚରକାଳ ପାଇଁ ଗୁଡ଼ିଦେଲେ ରକ୍ଷା ପାଆନ୍ତେ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି; ୧୦।୧୫ ମିନିଟ୍ କ’ଣ ମୁଁ ଏକୂଟିଆ ଏଠାରେ ରହୁପାରିବି ନାହିଁ ।” ସେ ବୋଧ-ହୁଏ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଚାହିଁ ଦୁଆର ପାଖେ ଠିଆ ହେଲେ ଓ “ହଉ ଯାଏଁ” ବୋଲି କହି ଗଲେ ମାତ୍ର ଦୁଇ ଦିନ ମିନିଟ୍ ପାଇଁ । ଖାଲି ହାତରେ ଫେରି ଆସିଲେ । ମୁଁ ପଚାରିଲି, “ପାଖରେ କ’ଣ ଦୋକାନ ପତ୍ର ନାହିଁ ?” ସେ କହିଲେ, “ଖୁବ୍ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଦୟାସ୍ଥାନୀ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଜଳଖିଆ ଦୋକାନ ଦେଖିଲି, ବରାଦ କରିଦେଇ ଆସିଲି ।”

ଗାଡ଼ି ଗୁଡ଼ିବା ପୁର୍ବରୁ ଗୋଟିଏ ପତ୍ର ଠୁଙ୍ଗାରେ ଗୁଡ଼ାଏ ପୁରୀ, ମିଠା କେତୋଟି, ଓ ଆଳୁଭଜା ଦୋକାନୀ ଦେଇଗଲା । ମୁଁ ଠୁଙ୍ଗା ଫିଟାଇ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଥୋଇଲି ଓ ସେ ଜଳଖିଆ ଆଣିଥିଲା ତାଙ୍କ ହାତକୁ ଆମ ଡାଲ ବଢ଼ାଇଦେଲି, ପିଇବା ପାଣି ପାଇଁ । ବାରୁଣୀ କହିଲେ, ଦୁଇଭାଗ କରିଦିଅ । ମୁଁ କହିଲି, “ଆପଣ ଆଗେ ବସନ୍ତ ମୁଁ ପରେ ସେଇଥିରୁ ଖାଇବି ।” ସେ କହିଲେ, “ନାଁ ନାଁ, ଏତେ ଗୁଡ଼ିଏ ଜିନିଷ ଉଚିତ୍ କରାଦେବା ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ ।” ମୁଁ କିଛି ନ କହି ଆଡ଼େଇ ହୋଇ ବସିଲି ଓ ଖୁବ୍ ତୁମ୍ବା ତୁମ୍ବା ମନକୁ ମନ କହିଦେଲି । ପରି କହିପକାଇଲି, “ଭଉଁଣୀ ହେବାକୁ ବି ଦେବେ ନାହିଁ ।” ଶୁଭଗଲା ନା କ’ଣ ! ସେ କିଛି ନ କହି ଗାଧୁଆ ଘରକୁ ଯାଇ ମୁହଁହାତ ଧୋଇଲେ ଓ ଦୁଇଗୁଣ ଖଣ୍ଡି ପୁର କେତୋଟି ମିଠା ଓ ଆଳୁଭଜା ବାହାର କରି ଖାଇ ବସିଲେ । ତାଙ୍କର ସରବା ପରେ ମୁଁ ସେହି ପତ୍ରକୁ କିଛି ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ବାହାର କରି ଖାଇଲି । ଆଉ ଓଲଟିବ ସାମଗ୍ରୀ ବାକିଲା । ସେତକ ଭଲ କରି ବାନ୍ଧିବୁଦ୍ଧି ଯାଇଦେଲି । ବାରୁଣୀ କହିଲେ, “ରୁବେଟି ଟଙ୍କାରେ, ଦେଖୁଛି ଆମର ଦୁଇଦିନ ଚଳିଯିବ ।”

ଖାଇ ପିଇ ସାରିବା ପରେ ସେ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରେଟ୍ ସତରଂଜି ଓ ଖଣ୍ଡିଏ ତଳିଆ ଓପର ସିଟ୍‌କୁ ପକାଇଦେଇ କହିଲେ, “ମୁଁ ଓପରକୁ ଯାଉଛି, ଶୋଇବି, ତୁମେ ବିଛଣା

ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଶୁଅ । ମୁଁ କହିଲି, “ରେଳ ବୋଲି କ’ଣ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ ନିଦ ମାନ୍ଧବ ।” ସେ ପ୍ରତିବାଦ ନକରି ପୁଷ୍ପପରି ବେଷ୍ଟରେ ବସିଲେ । ଟିକିଏ ବସିବା ପରେ ସେ କହିଲେ, “ଭାଗ୍ୟ ! ସେ ବଙ୍ଗାଳୀ ଭଦ୍ରଲେକଙ୍କ କଥା ଶୁଣିଲ ତ ? ଏଇଥିପାଇଁ ମୁଁ ସବୁବେଳେ ଚିନ୍ତିତ ହେଉଛି, କିପରି ତୁମକୁ ସତ୍ତ୍ୱପାୟୀ କରିଦେଲେ, ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେବା । ତୁମେ ବିଚାରୁଛ, ତୁମଠାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବାକୁ ମୁଁ ଖୁବ୍ ବ୍ୟସ୍ତ । ମୋର ତ ଜୀବନରେ କୌଣସି ସଂକଳ୍ପ ନାହିଁ । ତୁମର ଦାଣ୍ଡଘରେ କିଛି ଦିନ କଟାଇଲେ ବି ମୋର କିଛି ଅସୁବିଧା ହେବନାହିଁ । ତୁମର ସଂସାରରେ ଚେର ଲାଗିଯିବା ପରେ ମୁଁ ମୋର ସମସ୍ତା ଧରିବି ।” ମୁଁ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲିନାହିଁ । ଆଜି ଭାବୁଛି, ସେଇ ତା କଲେ ! ମୋ ସଂସାରରେ କୋଉ ଚେର ଲାଗିଗଲା ବୋଲି ଜାଣିଲେ ସେ, ନିଃସଙ୍କୋଚରେ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଗଲେ । ଆଜି ଯେଉଁଠି ମୁଁ ଆଶ୍ରୟପାଇଛି, ଏଇ ସ୍ଥାନଟି ହେଲେ ଦେଖି ଯାଇଥାନ୍ତେ । ମୋ ବାପ ମାଙ୍କ ପାଖେ ମୁଁ ଅଳିଅଳି ଭାବେ ଚଳିବାର ଦେଖି ଯାଇଥାନ୍ତେ କି, ମୋ ପାଇଁ ମନରେ ଚିନ୍ତା ରହୁନଥାନ୍ତା, ନିଜର ସାଧନାରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନରେ ଲାଗିଥାନ୍ତେ । ମୁଁ ଜଞ୍ଜାଳ ବଢ଼ାଇଲି ବୋଲି ସିନା ଚାଲିଗଲେ, କିନ୍ତୁ ମନରୁ ତ ମୁଁ ପାଦ-ନଥିବେ ।

ମୁଁ କିଛି ଜବାବ ନ ଦେବାରୁ ସେ ପୁଣି କହିଲେ, “ଭାଗ୍ୟ ! ତୁମେ ତ କହୁଛ, ଏ ବିଷୟରେ ତୁମ ନିଜର ମତ ବୁଝିବାକୁ ହେବ, ବୁଝିବା ବି ଉଚିତ । ମୁଁ ଜଗନ୍ନାଥ ମହା-ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖେ ତୁମ ପାଇଁ ଜାଣାଇବା ପୂର୍ବରୁ ତୁମକୁ ପଚାରୁଛି, କହ । ପୁଣ୍ୟ ଓ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ତୁମ ଦେଶରୁ ବହୁ ଲୋକ ଆସି ରହୁଲେଣି । ତାଙ୍କର ଭିତରୁ ସତରହ ମୁରକ ଜଣେ ବାଢ଼ ତାଙ୍କର ହାତରେ ତୁମକୁ ସମର୍ପିଦେବା ମୋର କାମନା । ଗୁଡ଼ାଏ ଧଉଣି ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସଂସକଳ ଜଗନ୍ନାଥ ବୋଲି ଯାହାକୁ ଆଶ୍ରାକରିବା ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଭଲହେବ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀ ବି ଜାଣିପାରୁଛି, ତୁମ ପରି ସ୍ତ୍ରୀ-ରତ୍ନ ଯାହା ହାତ ଧରିବ ସେ ଅସୋଗ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ବି ସୋଗ୍ୟ ହୋଇଯିବ । ତୁମେ ସଂକୋଚ ନ କରି ତୁମ ମନର କଥା କହ, ମୋର ଗୁଡ଼ାଏ ଦୁଃଖିନୀ ହେଉଛି ସେଥିରୁ ମୁଁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବି ।”

ମୁଁ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲିନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପାଦମୂଳେ ମୁଣ୍ଡିଆଟିଏ ମାରି ଠିଆହେଲି ଓ ଭିକ୍ଷା ମାଗିଲି ପରି ହାତ ଓ ମୁହଁ କରି କହିଲି—ଲଜ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯାଇଥାଏ, “ମୁଁ ସତ୍ତ୍ୱପାୟୀ ହୋଇସାରିଛି । ଆପଣ ଆଉ ଧଉଣି ହେବା ଦରକାର ନାହିଁ । ମୁଁ ଯାହାକୁ ଆଶ୍ରା କରିଛି, ସେ ମୋର ଜଗନ୍ନାଥ । ମୋ ପାଇଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କିଛି ମାଗିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଆପଣ ନିଜ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଜଣାନ୍ତୁ ।”

ସେ ଆକାଶରୁ ଖସିପଡ଼ିଲା ପରି ତଟସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ, କହିଲେ, “ଏଁ, ତୁମେ ସତ୍ତ୍ୱପାୟୀ ହୋଇସାରିଛ ! ଏକଥା ମୋତେ ଆଗରୁ କହିଲିନାହିଁ କାହିଁକି ? ମୁଁ ତୁମକୁ ସେଇଠାକୁ ନ ନେଇ, ପୁଣ୍ୟ ଆସିଥାନ୍ତୁ କାହିଁକି ? ଯଦି ଆସିଥାନ୍ତୁ, ତାଙ୍କୁ ତ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି

ଆସିଥାନ୍ତେ । ଭଦ୍ରଲୋକ ସରଳ ସ୍ଥଳରେ ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବ ଚାଲିଗଲେ ସେଥିରୁ ତ ଆଗ ରକ୍ଷା ମିଳିଥାନ୍ତା ।” ଆଉ ଟିକିଏ ରହି ସେ କହିଲେ, “ହଁ, ସେ ଯେଉଁ ପ୍ରତାପ ବାବୁଙ୍କ ପାଇଁ ତୁମେ ସିଲମି କରୁଥିଲ, ତାହା ଦିଦିଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଛୁ । ବଡ଼େ ମହାଶୟନୀଠାରୁ ଶୁଣିଛୁ । ତାଙ୍କ କଥା ମନେପକାଇ ମୋତେ ଭୁଆଁ ବୁଲିଦେନାହିଁ ତ ?”

ମୁଁ ମୁଡ଼ୁକ ମୁଡ଼ୁକ ହସିଲି । ପ୍ରତାପ ବାବୁଙ୍କ ପାଇଁ ମୋ ମନରେ ଯେଉଁ ସ୍ବପ୍ନ ହୋଇ-ଥିଲା ତାହା ଏତେବେଳକୁ ମୋର ନିଜର ବି ଉପହାସର ସାମଗ୍ରୀ ହୋଇଥାଏ । ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ଚାପିବି କହିଲି, “ମୋର ଜଗନ୍ନାଥ ଯେଉଁଠି ମୁଁ ସେଇଠି ଅଛି । ଆପଣଙ୍କୁ ପଥଚାଳି ହେବାକୁ ପଡ଼ିବନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କର ଯୁଆଡ଼େ ମନ ନିଶ୍ଚୟକୋରରେ ଯା’ନ୍ତୁ । ସୁଖ ଗଲେ ମୋତେ ସେଦିନ, ନ ଗଲେ ବି ସେଦିନ ?”

ବାବୁଙ୍କ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚିନ୍ତାହୋଇ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ଏ ତ ପ୍ରତାପ ! ମୁଁ କିଛି ବୁଝିପାରୁନାହିଁ । ତାରା ! ତୁମର ଦେହ କିଛି ଖରାପ ଲାଗୁନାହିଁ ତ ? ତୁମକୁ ଡାକ୍ତର-ଖାନାରୁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଏତେ ଲମ୍ବା ରୋଲିଆରେ ଆଣିବା ବୋଧହୁଏ ଭଲ ହେଲାନାହିଁ । ହଉ, ତୁମେ ଧୀରହୋଇ ଶୁଅ । ସୁଖରେ ପହଞ୍ଚି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆଟେ ମାରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜଣେ ଭଲ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଖକୁ ନେବାକୁ ହେବ । ତୁମ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ଯେଉଁ ବିକୃତି କୁମ୍ଭମେଳାର ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଯୋଗୁଁ ଦେଖାଦେଇଥିଲା, ତାହା ବୋଧହୁଏ ଲେଉଟିଲି । ନ ହେଲେ ତୁମର କଥା ଏଭଳି ଅବୁଝା ହେଉଛି କାହିଁକି ?”

ଶୁଣିଲା କାଠ ବୋଲି ସ୍ବାକୁ ହରହାରଠାରୁ ଜାଣିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଏତେ ଶୁଣିଲା ବୋଲି ଆଜିଯାଏଁ ଜଣା ପଡ଼ିନଥିଲା । ସ୍ବାକୁ ଆଉ କହବ କଣ ? ମାଲିକନିଆ ମୁହଁରୁ ଆଉ କେତେ ବା କଥା ବାହାରିପାରନ୍ତା ? ମନ ଭିତରର ସବୁ କଥା କହି ସାରିଲା ପରେ ବି ସ୍ବେ ଯେଇ ସେଇ । ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଦୟାହେଲି; ଲଜ ମନରୁ ଚାଲିଯାଇ ଦୁଷ୍ଟାମି ଉଠିଯାଇଲା । ସିଧାସଳଖ ତାଙ୍କ ଆଖି ଯୋଡ଼ିକରେ ଆଖି ରଖି କହିଲି, “କଥା ଯାହାକୁ ବୁଝା ନ ପଡ଼େ ସେ ଚିକିତ୍ସା ହେବାକୁ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ଯାନ୍ତି, ସେ କଥା କହିଥାଏ ସେ ଡିବ କାହିଁକି ?”

ତଥାପି ଉତ୍ତର ମିଳିଲା, “ଏ, ସୁଖି ତ ପ୍ରତାପ କରୁଛ ତାରା ? ମୁଁ କିଛି ବୁଝି ପାରୁନାହିଁ ।” ମୁଁ କାହିଁକି କେଜାଣି କାନ୍ଦି ପକାଇଲି ଓ କାନ୍ଦିପକାଇ କହିଲି, “ମୋର ସହସାସ ମୋ ଆଗରେ ବସିଛନ୍ତି, ଅଇଁଠାପଥରେ ଖାଇ ସାରିଲା ପରେ ତ ବୁଝାପଡ଼ୁ ନାହିଁ, ବୁଝାଇବ କେମିତି ? ଆଉ କିଏ ଯଦି ଶୁଣିବ, ଲଜର ମୁଣ୍ଡ ଖାଇବ ବୋଲି କହିବ । ଆପଣଙ୍କ ପାଖେ ବଲେ ପଶୁଛି ବୋଲି ଯଦି ବିଚାରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ଚିତ୍ତବିଧି, ଏଇଠାରେ ଓହ୍ଲାଇଯିବ ।

ସେଦିନକେଲିକୁ ଗାଡ଼ି ଯାଇ ଗୋଟାଏ ଷ୍ଟେସନରେ ଲାଗୁଥାଏ । ଗତ ୧୦ଟା ହୋଇଯାଇଥିଲେ ବି ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ଲୋକ ଯିବା ଆସିବା କରୁଥାନ୍ତି । ବାବୁଙ୍କ ମୁହଁରେ

ବାବୁଜୀଙ୍କ ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ କପରି ଦିବ୍ୟ ତେଜ ଦେଖାଗଲା । ମୋତେ ‘ବସ’ ବୋଲି କହି ସେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନିୟମରେ ମୋତେ ଚାହିଁରହିଲେ । ଗାଡ଼ି ପ୍ଲାଟ୍‌ଫର୍ମରୁ ବାହାରି ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ ଭେଦ ଗହୁରରେ ଧାଇଁବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବାରେ ସେ ମୋତେ କହିଲେ, “ତାରା ! ତଥାପି ମନେକରୁଛୁ ତୁମର ମସ୍ତିଷ୍କରେ ବିକୃତି ହୋଇଛି । ତୁମେ ମୋତେ ଚିନ୍ତନାହିଁ, ଜାଣନାହିଁ, ଏଭଳି ଅନ୍ଧାରକୁ ଡେଇଁଲ କାହିଁକି ? ମୁଁ ସଂସାର କରିଥିଲି । ସେଥିକୁ ଅଯୋଗ୍ୟ ହେବାରୁ ନୂଆହୋଇ ଘରକୁ ଆସିଥିବା ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଗ୍ରହଣ, ଘର ବି ଗ୍ରହଣ ବୈରାଗୀ ହେଲି । ଗାଁରେ ମୋତେ କହିଲୁ ଅମନୁଷ୍ୟ । ସେଇ ଅମନୁଷ୍ୟଠାରେ ମନ ଦେଲ କାହିଁକି ? ସ୍ତ୍ରୀର କାମନା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବା ଅଧର୍ମ । କିନ୍ତୁ ଜୀବନଯାକ କଷ୍ଟ ପାଇବ । ସୁବକ ସଙ୍ଗେ ସୁବତ୍ସା ଏକ ଆସନରେ ବସିଲେ ଏଭଳି ବିକୃତି ହୁଏ । ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଗ୍ରହଣ । ମୋତେ ବଡ଼ଭଲ ବୋଲି ବିଚାରବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକର ।”

ମୋତେ ସେ ଦୂରକୁ ଠେଲିଦେଲା ପରି ମନେହେବାରୁ କୋହ ଉଠିଲା । ମୁଁ କହି କହି ହୋଇ କହିଲି, “ଯାହା ନ ପାରିବ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାନ୍ତୁ ନାହିଁ । ମୋତେ ପାଦରେ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତୁ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ତ ପୁଣି ସାରଦା ଦେବୀଙ୍କୁ ଆନ ଦେଇଥିଲେ ?” ବାବୁଜୀ ହସ୍ତି-ପକାଇଲେ ଓ ମୋ ଆଡ଼କୁ ହାତ ବଢାଇ ପୁଣି ଫେରାଇ ନେଇ କହିଲେ, “ତାରା ! ତୁମେ ଶାରଦା ଦେବୀ ହୋଇପାରିବ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ କିଏ, ରାମକୃଷ୍ଣ କିଏ ? ଅପାତରେ ଏତେ ଅନୁଗ୍ରହ ! ହଉ, ଶୁଣ । ମୋର ମନ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଇଥିଲା, ତୁମ ଦେହରେ ହାତ ଦେଇପକାଉଥିଲି । ଗୁଲ୍, ଜଗନ୍ନାଥ ଆମର ଭାଗ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବେ ।” ଏଭଳି କହି ସେ ଡବାର ଓପର ସିଟ୍‌କୁ ଉଠିଗଲେ ।

(୨୩)

କାଲେଣ୍ଡର ଷ୍ଟେସନ୍ ପାଖଆଡ଼ରେ ରାତିପାଇଲା । ବାବୁଜୀ ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ ସାରି, ଗାଧୋଇ ପାଧୋଇ, ନିଜର ନିତ୍ୟକର୍ମ ସନ୍ଧେଧରେ ସାରିଦେଇ ପୁଣି ଜଳ ବେଞ୍ଚରେ ଅସି ବସିଲେ । ତାଙ୍କ ଧଛେ ଧଛେ ମୁଁ ବି ସେଇ ରେଲ ଭିତରେ ମୋ କାମ ସାରିଦେଇଥାଏ । କାଲି ରାତିରେ ମୋର ଏକାବେଳିକେ ନିଦ ହୋଇନଥାଏ କହିଲେ ତଳେ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଯତେଇ ହେଲି ବୋଲି ପ୍ରଥମେ ମୋ ମନ ଗୋଲିଆ ହୋଇଥିଲା । ପୁଣି ବିଚାରିଲି, ଯାହାଙ୍କୁ ମନ ଦେଇସାରିଛୁ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ମନର କଥା ପ୍ରକାଶ କରିଦେବାରେ ଦୋଷ କ’ଣ ? ଡର ମାଡ଼ିଲା, ଯଦି ମୋ କଥା ଶୁଣି ସେ ମୋତେ ଚପଳମତି ବୋଲି ବିଚାରିଲୁ ! ମନକୁ ବୁଝାଇଲି, ମୋ ବିଚାରରେ ଯେ ସବୁ ମଣିଷଠାରୁ ବଡ଼ ତାଙ୍କର ଭୁଲ ହେବ କାହିଁକି ? ଆଜି ସକାଳେ ସେ ମୋତେ କ’ଣ କହିବେ କି ନାହିଁ ବୋଲି ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇଥାଏ ।

ସେ ବୋଧହୁଏ ମୋ ମନର କଥା ଠଉରେଇଲେ ; ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟକୁ ଉପଦେଶ ଦେବା ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, “ତାରା ! ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଏ ବିଷୟରେ କାଲି ରାତିରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଚିନ୍ତା କରିଛି । ତୁମେ ଗୁହ ବାହା ; ମୁଁ ତ ତୁମକୁ ଆଗରୁ କହିସାରିଛି, ତୁମ ପରି ସ୍ତ୍ରୀରହର ସେ ହାତ ଧରିବ, ସେ ଅଧମ ହେଲେ ବି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇପାରିବ । କିନ୍ତୁ ସେତିକିରେ କ’ଣ ସମସ୍ୟା ବୁଟିଗଲା ?”

ମୁଁ ଏଥିରୁ କିଛି ବୁଝିନପାରି ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ବାଲୁ ବାଲୁ କରି ଚାହିଁଲି । ମୋ ମନର ଲଜ କୁଆଡ଼େ ଉଠେଇ ଗଲା । ସେ କହିଲେ, “ସବୁ ଦେଶରେ କହନ୍ତି ଯୁବକ ଯୁବତୀଙ୍କର ଯଦି ମନ ମାନିଗଲା ତେବେ ବିବାହରେ ଅନ୍ୟ ଅନୁରାଗ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଆମ ଦେଶର କଥା ଅଲଗା । ବର କନ୍ୟାଙ୍କର ମନର ମିଳନ ଗୋଟିଏ ସମସ୍ୟାର ଅଙ୍ଗ ମାତ୍ର । ବରପିତା ଓ କନ୍ୟାପିତା ଏଥିରେ ରାଜିହେଲେ ଯାଇ ବିବାହପ୍ରସଙ୍ଗ ସିଦ୍ଧ ହେବ । ସେଇ ଅଭିଭାବକମାନଙ୍କର ସମ୍ମତ ମିଳିଲେ ଯାଇ ସମାଜ ବିବାହକୁ ସ୍ଵୀକାର କରିବ । ଆଜିକାଲି ସରକାରଙ୍କ ସ୍ଵୀକୃତିରେ ସମାଜର ସ୍ଵୀକୃତ ବୋଲି ଧରିନିଆଯାଉଛି । କିନ୍ତୁ ଆମ ଦେଶର ସରକାର ଓ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଫାଙ୍କସ୍ଥରୁଦେଲେ ଥାଏ, ଏବେ ତାହା ବଢ଼ୁଛି ପଛେ କମି ନାହିଁ ।”

ତଥାପି ମୁଁ ଉଲ୍ଲୁକୁଣ ପରି ଚାହିଁ ରହିଲି । ଆମର ପୁଣି ପିତା ମାତା କିଏ ? ବାବୁଜୀ କଣ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାଧାରଣ ରଖିଛନ୍ତି ? ସେ କି ପ୍ରକାର ମଣିଷ ? ମୋତେ ହୁଏତ ବୋହୂ ବୋଲି ସ୍ଵୀକାର କରିବାକୁ ରାଜି ନ ହୋଇପାରନ୍ତି । ସ୍ଵାଙ୍କର ପରି ସୁଜନ ତ ଏଭଳି କଥାରେ ବାପକୁ ଡେଇଁବେ ନାହିଁ । ସେ ପୁଣି କହିଲେ, “ମୋର ଜନ୍ମକାଳ ବାପ ଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କଥା ବିଚାରକୁ ନେଉନାହିଁ । ନିଜ ଦରକୁ ଫେରିବାର କଲ୍ଲନା ମୋର ନାହିଁ । ମୋର ବାପା ଆଗତତ୍ତ୍ଵବିଷୟ କଥା ଜାଣିପାରନ୍ତି ; ସେ ମୋତେ ସତ୍ତା କହିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ଆଉ ଦେଖା ହେବନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କୁ ବାପା ବୋଲି ମାନେ ; ଅବଶ୍ୟ ବାବାକୁ ବି ସେତେ ମାନେ, କିନ୍ତୁ ବାବା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖାହେବାର ଭାଗ୍ୟ ମିଳିବ ବୋଲି ଆଶା ହେଉନାହିଁ । ଅବସ୍ଥାଚକ୍ଷରେ ତୁମର ବି ସେଇ ବାବା ଓ ବଡ଼େ ମହାରାଜ ଅଭିଭାବକ । ତୁମର ମନର କଥା ସେ ଜାଣିବା ଉଚିତ, ତା’ ଉପରେ ତାଙ୍କର ରାୟ ମିଳିବା ଦରକାର ।”

ନିରାଶ କଥା । କିନ୍ତୁ ମୋର ବିବାହ ବିଷୟରେ ବଡ଼େ ମହାରାଜ ତ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଭାର ଦେଇସାରିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ସ୍ଵାଙ୍କ ମନରେ ଫକୋତ ହେବାର କଥା । ମୋତେ ସତ୍ତ୍ଵାନ୍ତର କରିବାକୁ ହୁକୁମ ପାଇ ନିଜେ ଯତ୍ନପାତ୍ର ହୋଇଯିବାକୁ ବାବୁଜୀଙ୍କ ମନରେ ଦୋ ଦୋ ପାଞ୍ଚ ହେଉଥିବ । ଏ କଥାରେ ପ୍ରତିବାଦ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ପାଇଲିନାହିଁ । ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ମିଳି ସାରିଲା ପରେ ବିବାହ ହେଲେ ଆମର ମଙ୍ଗଳ ବୋଲି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ଵାସ ଥାଏ ; ଅନ୍ଧର ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ଵାସ ଥାଏ ସେ, ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ସେ ରାଜି

ହେବେ । ଭାଷା ଓ ଦିବ୍ୟ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରାଜ ହୋଇଥାନ୍ତେ ବୋଲି ମୁଁ ସଂକେତ ପାଇଯାଉଥାଏ । କାଲି ରାତିରେ ମୋତେ ଗୁରୁ ନିଦ ଲାଗିଗଲା ; ଦେଖିଲି, ମୋ ସିଙ୍ଗ୍ ପାଖରେ, ଡବାର ଗାଧୁଆ ଘର ପଟେ ଡବ୍ ଓ ଭାଷା ଆସି ଠିଆହେଲେ । ଦୁହେଁଯାକ ହସ ହସ ହୋଇ ମୋତେ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ । କିନ୍ତୁ ମନରେ ଗୋଟାଏ ଆଦାତ ଲାଗିଲା ; ବାବୁଜୀ କହିଲେ, ମୋ ମନର କଥା ବଡ଼େ ମହାବଳ ଜାଣିବା ଉଚିତ । ଆମ ମନର କଥା କହିଥିଲେ ମୋତେ ସୁଖ ଲାଗିଥାନ୍ତା । ତେବେ କ’ଣ ମୋର ଇଚ୍ଛା ଯୋଗୁଁ ସେ ମୋତେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି ? ମୋ ମାଉସି ମନରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଆଦାତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ନ କହି ତାଙ୍କର ଡଙ୍ଗରଙ୍ଗ ଓ କଥାବାଣୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି, ତୁଳା ଥାଏ ।

ଟିକକ ପରେ ବାବୁଜୀ ପଚାରିଲେ, “କାଲିରୁ ଯାହା ବଳିଛି ସେଇଥିରେ ଚଳିଯିବ, ନା ଆଉ କ’ଣ ଆଣିବା ?” ଗୁରୁକର୍ତ୍ତା ପର ମୁଁ ଉତ୍ତର ଦେଲି, “ଆଜି ଭଲ ହୋଇଥିବା ପୁରୀ ହେଉନା ମିଳିଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ।” ସେ ଭଦ୍ରା ଷ୍ଟେସନରୁ ଗରମ ପୁରୀ, ଆଳୁସିଝା ଓ ମିଠା ଆଣିଲେ । ସେତକ ତାଙ୍କୁ ବାଢ଼ି ଦେବାରେ ସେ କହିଲେ, “ତୁମପାଇଁ ଦି’ଟା ରଖ, ଖାଲି ବାସୀ ପୁରୀରେ ତୁମର ଚଳିଯିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ପାଏ ?”

ମୁଁ ନ ଶୁଣିଲି ପର ରହିଗଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ଆଉ କିଛି ନ କହି ଖଣ୍ଡେ ଦି’ଖଣ୍ଡ ପନ୍ଥରେ ଗୁଡ଼ି ଉଠିଗଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ଅଭାଷାପନ୍ଥରେ ବାସୀ ଜନସଭା କିଛି ପକାଇ ମୁହଁପୋତି ଖାଇବିଲି । ସେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ପରୋକ୍ଷ ଭାବେ କହିଲେ, ‘କାହାର ଅଢ଼ିଆରେ କେହି ଖାଇବାକୁ ଆଜିକାଲିର ଲୋକେ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତିନାହିଁ ।’ ଆହୁବାଦ୍ ଷ୍ଟେସନର ବିଶ୍ରାମାଗାର — ନାଁ, ଆହୁବାଦ୍ ଡାକ୍ତରଖାନାର ଖଟିଆ ପାଖେ ଯାକୁ ଚାହିଁଲେ ବେଳୁ ଅଟ୍ଟ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ମୋ ବିଶ୍ୱରରେ ଗୋଲିଆ ଘୋଲିଆ ହୋଇଯାଇଥାଏ ।

ପୁରୀ ଷ୍ଟେସନରେ ଓହ୍ଲାଇ ଆମେ ଜଣେ ପଣ୍ଡାସୁମାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ହେପାଜତରେ ଯାଇ ଦର୍ଶନ କଲୁଁ ଓ ରାତିରେ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମଶାଳାରେ ରହିଲୁଁ । ଧର୍ମଶାଳାର ଖାତାରେ ସେ କ’ଣ ଲେଖାଇଲେ କେଜାଣି, କିନ୍ତୁ ଧର୍ମଶାଳାର ଲୋକେ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ବାବୁଜୀ ଓ ମୋତେ ମା’ଜୀ ବୋଲି ଡାକିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବାବୁଜୀ ଏଥିରେ ଅପରିଚିତ କରୁନଥାନ୍ତି କି ବିପ୍ରତ ହେଉ-ନଥାନ୍ତି ।

ଧର୍ମଶାଳାରେ ରହିବାର ଦୁଇଦିନିଦିନ ଭିତରେ ଧର୍ମଶାଳା ମେନେଜର ବାବୁଜୀଙ୍କର ଭକ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ସଂଧ୍ୟାରେ ବାବୁଜୀ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାକୁ ଅରମ୍ଭ କଲେ ; ଦିନକୁ ଦିନ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଧର୍ମଶାଳାରେ ସାତଦିନରୁ ବେଶୀ ରହିବାର ନିୟମ ନଥିଲେ ବି, ମେନେଜର କହୁଥାନ୍ତି, “ଆପଣ ଏଠାରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ ଶେଷ ହେବାଯାଏଁ ରହନ୍ତୁ ।” ବାବୁଜୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁମାନେ ଆସୁଥାନ୍ତି ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ହୋଇଯାଉଥାନ୍ତି । ମୋତେ ଭାରି ସୁଖ ଲାଗୁଥାଏ । ପ୍ରତିଦିନ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ବଡ଼ ଦେଉଳକୁ ଦର୍ଶନକୁ ଯାଏ, ପ୍ରତିଦିନ ସେ ନିଜ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା

ବଢ଼ାଇବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖୁବ୍ ମେଳାପାି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ହେଁ ବହୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ଶକ୍ତି ରହିଲା ପରି ବ୍ୟବହାର କରୁଥାନ୍ତି । ମୁଁ ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସଂକୋଚରେ ରଳୁଥାଏ । ଧର୍ମଶାଳା କୋଠାଘର ଝଟ ଝଣ୍ଟକରେ ସେ ଶୁଣନ୍ତି, ମୁଁ ଝଟିଆଖେ ତଳେ ଝଣ୍ଟିଏ ସତରଞ୍ଜି ପାରି ଶୁଏ ; କିନ୍ତୁ ଭୁଲ୍ରେ ବି ସେ ମୋତେ ଥରେ ଛୁଇଁନଥାନ୍ତି ।

ବଡ଼େ ମହାଶକ୍ତିଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଯାଇଥାଏ ; ଉତ୍ତରକୁ ତାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମୁଁ ଅଧିକ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥାଏ, ଏଇ ସମୟରେ ଧର୍ମଶାଳାର ମେନେଜର ବାବୁ ଆସି କହିଲେ, “ବାବୁଜୀ ! ଦୁଷ୍ଟକୁ ଜଣେ ମହାତ୍ମା ଆସିଛନ୍ତି । ସେ ସୋନାର ଗୌରୀଙ୍କ ପାଖେ ରହୁଛନ୍ତି । ଆପଣ ଆଜି ଭାଗବତ ପାଠ ଟିକିଏ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କଲେ, ତାଙ୍କୁ ଯାଇ ଦର୍ଶନ କରିଆସନ୍ତେ ।” ବାବୁଜୀ ହଁ କଲେ ଓ ମୋତେ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଗଲେ ।

ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲି । ସେ ତ ଆମରି ବାବା । ସ୍ବାଜ୍ଞ ବିଷୟରେ ଆମେ ମଝିରେ ମଝିରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥାଉ । ବାବୁଜୀ ସବୁବେଳେ କହନ୍ତି, ଭାଗ୍ୟରେ ଥିଲେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖାହେବ । ବାବା ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ଆସି ପାଖରେ ବସିବାକୁ କହିଲେ ଓ ଟିକିଏ ଗୁଡ଼ିକର ବସିବାକୁ ମୋତେ ଫକେତ ଦେଲେ । ରାତି ପ୍ରାୟ ଦଶଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ତାଙ୍କ ପାଖେ ରହିଲୁଁ । ଯେ ଯାହା ପଚାରୁଥାନ୍ତି ବାବା ତା’ର ଉତ୍ତର ଦେଉଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସମସ୍ତଙ୍କ ସନ୍ତୋଷ ହେଉଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥାଏ । ବାବୁଜୀ କିଛି ନ କହି ମୁକହୋଇ ବସିଥାନ୍ତି । ଶେଷକୁ ରହିଲୁଁ ଆମେ ଦୁହେଁ ଓ ଆମ ମେନେଜରବାବୁ । ବାବା ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଆପଣ ଯାଇପାରନ୍ତି । ସ୍ବାଜ୍ଞ ସାଙ୍ଗେ ମୋର ଟିକିଏ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଅଛି ।” ମେନେଜର ବାବୁ ବାବୁଜୀଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟନେଇ ଚାଲିଗଲେ । ବାବା ମୋତେ ପାଖକୁ ଡାକିଲେ ଓ ପଚାରିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ତାରା, ତୋ’ର କଥା ଏଥର କହି ।” ମୁଁ ଆହୁରିଏଥରେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାର କହିଲି, ‘ବାବା କ’ଣ ନ ଜାଣନ୍ତି ଯେ ମୁଁ କହିବା’ । ସେ ବାବୁଜୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ, ପଦେ ଅଧେ କ’ଣ ପଚାରିଲେ ଓ ତା ପରେ କହିଲେ, “ବଡ଼େଠାରୁ କାଲି ଚିଠି ଆସିବ । ଟାଟା ଠାରୁ ଟାଟା ଭିତରେ ବେଶ୍ ଫୁରସତ୍ ମିଳୁଛି । ଏଠାରେ ଲୋକେ ଯେପରି ଭଡ଼ ଆରମ୍ଭ କଲେଣି, ଶୀଘ୍ର ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗକଲେ ଯାଇ ରକ୍ଷା । କିନ୍ତୁ ତୁମ ଦୁହଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଗଲଣି ଦେଖୁଛି ।”

ଫେରିବା ବେଳେ ଆମେ ଦୁହେଁ ଗୋଟାଏ ରିକ୍ଷାରେ ବସି ଆସିଲୁଁ । ଅଜ୍ଞ ଆଉ ବାବୁଜୀ ମୋ ଠାରୁ ଦୁଃଖିକରି ବସିବାକୁ ବିଶେଷ ଚେଷ୍ଟାକଲେନାହିଁ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଡ଼େଇ ହୋଇ ବସିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ । ବାଟରେ ପଚାରିଲି, “ଦିଦି ହେଉକାଙ୍କ କଥା କହୁଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥନ୍ତା ।” ବାବୁଜୀ ହସିଦେଇ କହିଲେ, “ମୁଁ କହିବା କ’ଣ ଦରକାର ଥିଲା ? ବାବାଙ୍କ କଥାରୁ ମୁଁ ଆଗରୁ ଜାଣିଥିଲି ଯେ, କୁନ୍ତମେଳାରୁ

ଦିନି ଓ ରାତି ଆଉ ଫେରିବେନାହିଁ । ତଥାପି ଖୁବ୍ ନିରାଶ୍ରୟ ସ୍ଥାନ ବାହୁ ନାଗାମାନଙ୍କ ଭ୍ରାତୃପାତ୍ର ପାଖରେ ଯାଇ ବସା ବାନ୍ଧିଥିଲେ । ଅନିତ ତାଙ୍କଆଡ଼ୁ ସେ କହିଲେ, ତାରକୁ ବନ୍ଧାଇବାକୁ ଖୁବ୍ ପରଶ୍ରମ କଲୁ । ପୁଣି କହିଲେ, ଦୁଇଦିନେ ନ ଧରି ତାକୁ ଗ୍ରହଣ କର । ତୁମକୁ ଶୁଣାଇ ତ କହିଲେ, କାଲି ବଡ଼େ ମହାବଳଙ୍କଠାରୁ ଚିଠି ଆସିବ । ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ, ସବୁକଥା ତାଙ୍କୁ ଦିଶିଯାଉଛି କିପରି ?”

ମୁଁ ପଚାରିଲେ, “ତୁମ ମନରେ ଦୁଇ ଥର ତା ହେଲେ ?” ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜିଭ କାମୁଡ଼ିପକାଇଲି । ବାବୁଙ୍କୁ ଆଗରୁ କେବେ ତୁମେ ବୋଲି ଜାଣନଥିଲି ସେ ହୁଏ ହୁଏ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ଆପଣ ନ କହି ତୁମେ କହିଲେ ତ ବେଶ୍ ଚଳିବ ।” ମୋତେ ସ୍ପର୍ଶର ଗୁଣ ପାଇଲି ଧରି ଲାଗିଲି ।

ପୁଣି ପଚାରିଲି, “ବାବାଙ୍କୁ ସବୁ କଥା ଜଣା ପଡ଼ୁଛି କେମିତି ?” ବାବୁଜୀ ଗନ୍ଧାର ହୋଇ ଉଠିବ ଦେଲେ, “ଯଦି ପତ୍ନୀ ଧରିଲେ ମଣିଷକୁ ସେ ଶକ୍ତି ମିଳେ, ଆମେ ତାର ବିପକ୍ଷେ ଆଚରଣ କରିବାକୁ ଯାଉଛେ ।” ଏ କଥା ଶୁଣି ମୁଁ ବାବୁଜୀଙ୍କ ପାଖରୁ ଟିକିଏ ଦୁଃଖପାଇ ଚିକିତ୍ସାରେ ଲାଗିଗଲି । ତାଙ୍କ କଥାରେ ମୋ ମନ ଖରାପ ହେଲା । ସ୍ବାଙ୍କୁ ମୁଁ ଟାଣି ଓଟାରି ମୋର କରବାକୁ ଲାଗିଛି କାହିଁକି ? ସବୁ ତ ହସିବା ଯାଉଛି, ସ୍ବାଙ୍କୁ ଧରି ରଖିବାକୁ ଏବେ ମନରେ ଏମିତି ମୋହଟାଏ ଆସିଛି କାହିଁକି ? ବିଚାରିଲି, ଆଜି ରାତିରେ ଧର୍ମଶାଳାରେ ଏକଥା ପକାଇବି ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ବାଟରେ ଯିବାକୁ ଛାଡ଼ିଦେବି । ମୋର ବାଟ ତ ଏକରକମ ବନ୍ଦ । ବାବୁଜୀ ଚାହାନ୍ତି, ବଡ଼େ ମହାବଳଙ୍କର ତ ନିଦେଶ ଅଛି, ମୋତେ ବିଷୟ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୋର ମନ ଥିଲା, ବିଷୟ ନ ହୋଇ ମୁଁ ହରଦ୍ବାରର ଆଶ୍ରମରେ ରହନ୍ତି । ବାବୁଜୀଙ୍କ ବ୍ୟଗ୍ରତ ଆଉ କାହାର ହାତ ନ ଧରିବାକୁ ହୁଏନା କରାଏ । ସେ ଯଦି ଆଡ଼େଇ ଦିଅନ୍ତି, ତେବେ କ’ଣ କରିବ ? ବାବାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପରେ ଆଶା ହୋଇଥାଏ, ସେ ମୋର କିନାସ କରିବେ । ଆଜି ତ ସେ ପରିଷ୍କାର କହି ଦେଇଛନ୍ତି, ଆମ କାମ ନିର୍ଭା ହେଲା ଯାଏଁ ସେ ପୁରୀରେ ରହିବେ । କାମ ନିର୍ଭର ମୁଁ ଯାହା ଅର୍ଥ ଚାହାନ୍ତି, ସେ ବିଷୟରେ ତ ବାବୁଜୀ ଏତେ ମୋଡ଼ି ଭିଡ଼ି ହେଉଛନ୍ତି । ଯାହା ହେବାର ଥିବ ହେବ ବୋଲି ବିଚାରି ମନକୁ ନିଶ୍ଚୟ କଲି ।

ଧର୍ମଶାଳାକୁ ଆସି ମହାପ୍ରସାଦ ସେବା କଲୁ । ଏଠାକୁ ଆସିବା ଦିନଠାରୁ ମହା-ପ୍ରସାଦ ବ୍ୟଗ୍ରତ ଆଉ କିଛି ଖାଉନଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଶୋଇବାକୁ ତଳେ ସତରଞ୍ଜି ପକାଇଛି, ବାବୁଜୀ ମୋତେ କହିଲେ, “ଭାବୁ ! ସିଦ୍ଧିର ବିପକ୍ଷେ ମାର୍ଗ ଆମେ ଧରିବାକୁ ଯାଉଛେ ବୋଲି, ମୁଁ କହିବା ବେଳୁଁ ତୁମେ ତ ଗୁଡ଼ାଏ କ’ଣ ବିଚାରିବାରେ ଲାଗିଛ । ଅନୁକୂଳ ହେଉ ବା ପ୍ରତିକୂଳ ହେଉ, ଯେଉଁ ମାର୍ଗ ଧରିବା ତାହା ତ ସ୍ଥିର ହୋଇ ଯାଉନାହିଁ । ଅଜି ବାବା ଯାହା କହିଲେ, ତା ତ ଶୁଣିଲି । ଆଉ ଚିନ୍ତା କାହିଁକି ? ମୁଁ ତ ମନେ କରୁଛି, ଆଜି ଆମର ବିଷୟର ଗୁରୁଆଦେଶରେ ହୋଇଗଲା । ଆଉ କେବଳ ବାଳା ବୈଦିକ କର୍ମ ।”

ଏହା କହି ସେ ସତରଞ୍ଜିକୁ ଆସି ମୋ ପାଖେ ବସିଲେ ଓ ମୋର ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇ କହିଲେ, “ସଂସାର କରି ସିଦ୍ଧିମାର୍ଗରେ ଗତି କରିବା ବଡ଼ ଗହନ । ତୁମେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ସଂସାର କରି ମଧ୍ୟ ଆମେ ବାଟ ଖୁଜିବା ନାହିଁ । ଗୁରୁଙ୍କର ତ ଆଶୀର୍ବାଦ ରହିଛି ।” ମୁଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିରେ ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜି ଗୁଡ଼ାଏ କାନ୍ଦିଲି । ଲୁହ ସାଙ୍ଗେ ମନର ସବୁ କଳବିଷ ଧୋଇ ହୋଇଗଲା ।

ସତକୁ ସତ ତହିଁଆରଦିନ ବଡ଼େ ମହାଗୁଜଙ୍ଗଠାରୁ ଚିଠି ଆସିଲା । ଆମର ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସେ ରାଜି ହୋଇ ଲେଖିଥାନ୍ତି, ଏଇଆ ହେବ ବୋଲି ସେ ଅଗଧୁ କଲ୍‌ଜନା କରିଥିଲେ, କେବଳ ଆଗରୁ କହିଲେ, ବାଧ୍ୟ ବାଧକତା ହେବ ବୋଲି କହିନଥିଲେ । ବାବୁଜୀଙ୍କ ଆଜ୍ଞା କଥା ଉକୁ ନ ହୋଇ ମୋ ଆଜ୍ଞା ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ସମ୍ମତ ହୋଇଥାନ୍ତି ଓ ବିଭାଗର ତାରିକ ମଧ୍ୟ କରିଦେଇଥାନ୍ତି । ଆଉ ମାତ୍ର ଦିନଦିନ ବାକୀ । ଆମ ପାଖରେ ଟଙ୍କା ଥିବାର ସେ ଜାଣିଥିଲେ ; ଆଉ ଦରକାର ହେଲେ ଲେଖିବାକୁ କହିଥାନ୍ତି ଓ କିଭଳି ସୁଗୁଣ୍ଡଣୀ ହେବାକୁ ହେବ ସେ ବିଷୟରେ ମୋ ପାଖକୁ ମଧ୍ୟ ଲମ୍ବା ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ପଢ଼ି ନିଜକୁ ଭାଗ୍ୟବତୀ ବୋଲି ମନେ କଲି । ଓପରଓଲି ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଧରି ବାବାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ହେବ, ଲଜ ମାଡ଼ୁଥାଏ । ସେଦିନ ସକାଳ ଯାକ ମୋ ଆଡ଼େ କେହି ବୁଝିଲେ ମୋତେ ଭାରି ସଂକୋଚ ଲାଗୁଥାଏ । ବାବୁଜୀ କିନ୍ତୁ ନିର୍ବିକାର । ସବୁଦିନ ପରି ଆମେ ମନ୍ଦିରକୁ ଗଲୁଁ ; ସେଠାରେ ବହୁତ ସମୟ ରହିଲୁଁ । ବାବୁଜୀ ମୋତେ ରତ୍ନ ସିଂହାସନ ପାଖକୁ ନେଲେ ଓ ମୋ ସଙ୍ଗେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାଜିଲେ ।

ଓପରଓଲି ବାବାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ବାବୁଜୀ ଚିଠି ଖଣ୍ଡିକ ତାଙ୍କ ପାଦ ପାଖେ ଥୋଇଦେଲେ । ବାବା ଚିଠିକୁ ନ ଫିଟାଇ କହିଲେ, “ବେଶ୍, ଚିଠି ତ ଆସିଗଲା । ବିଭାଗର ଦିନ ଦିନରେ । ସାତମଙ୍ଗଳା ଏଇଠାରେ ସାରି, ଦଶମଙ୍ଗଳା ଦିନଠାରୁ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯିବାକୁ ହେବ ।” ବାବୁଜୀ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତେ ସେ କହିଲେ, “ଆଜି ସକାଳେ ଦୈବାତ୍ କଲିକତାରୁ ଜଣେ ଭକ୍ତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କଲିକତା ପାଖରେ ଗୋଟାଏ ଚଟକଳ । ପ୍ରାୟ ୩ ହଜାର ଶ୍ରମିକ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ସେ ସମ୍ଭାଳି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ତୁମେ ସେଠାରେ ଶ୍ରମିକତତ୍ତ୍ବାବଧାରକ ହୋଇ କାମ କରିବ । ହାବଡ଼ାଠାରୁ ଗୁଣ୍ଡି ପାହାଡ଼ା ଷ୍ଟେସନ୍ ଏପଟକୁ ବାଗନାନ୍ ବୋଲି ଗୋଟାଏ ଜାଗାରେ ତାଙ୍କର ଖଣ୍ଡେ ଘର ଥିଲା । ସେଇଠାରେ ତୁମେ ରହି ପ୍ରତିଦିନ ଯିବା ଆସିବା କରିବ । ଦିନ ତମାମ ତାଙ୍କର ଭଲ ମଧ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ଭଲ ସାଇପଡ଼ିଣା ମିଳିବେ ବୋଲି ଦିଶୁଛି । ଆଜି ସକାଳେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସବୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପକ୍କା ହୋଇଯାଇଛି । ତାଙ୍କର ଶୀଘ୍ର କଲିକତା ଫେରିବାର କଥା । ମୁଁ କହିବାରୁ ସେ ବିଭାଗରୁ ରହିବେ ଓ ତୁମକୁ ବାଗନାନ୍ ବାଡ଼ିକୁ ନେବାପାଇଁ ତାଙ୍କର ଜଣେ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ଡକାଇ ସାରିଲେଣି । ସେ ବି ସେଇ ବାଗନାନ୍‌ରେ ରହନ୍ତି, ତୁମେ ଯେଉଁ ଘରେ ରହିବ ତା’ର ପଡ଼ିଣାରେ ।” ମୁଁ ଏସବୁ ଶୁଣି ତାଙ୍କୁ ହେଉଥାଏ କୋଉ ବାପ ଝିଅ

ପାଇଁ ଆଉ ଅଧିକ ଯତ୍ନ କରିଥାନ୍ତେ ? ଲଜରେ ମୁଁ ଭୁଲରେ ମୁହଁ ଘୋଡ଼ି ବସିଥାଏ । ଏବେ ବେଳେ ବେଳେ ଚିରୁରୁଛି, ବାବା କ'ଣ ଆଉ ମୋ ଆଡ଼େ କୃପାଦୃଷ୍ଟି ଦେଉନାହାନ୍ତି ? ମନକୁ ବୋଧ ଦେଉଛି, ଯଦି ନ ଦେଉଥାନ୍ତେ, ତେବେ ମୋତେ ଏମିତି ଆଶ୍ରା ମିଳିଲ କେମିତି ?

ଆମେ ବାବାଙ୍କ ପାଖରେ ବସିବୁ, ଚଟକଳ ମାଲିକ ଆସି ବାବାଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାଇଲେ । ବାବା ପରୁରଲପର ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁବାରେ ସେ କହିଲେ, “ମହାରଜ ! ହେକଟି ଆମର ସ୍ୱେ ପଣ୍ଡା । ସ୍ୱାଙ୍କର ଲଜିଂହାଉସ୍‌ରେ ସ୍ୱେ ଆସ୍ତୋଜନ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଲେଣି । ମୁଁ ମୋର ମୁନୁମୁକୁ ଟେଲିଫୋନ କରିଦେଲିଣି । ସେ କାଲି ସକାଳ ଏକ୍ସପ୍ରେସ୍‌ରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବେ ।” ବାବା ବାବୁଙ୍କୁ ଦେଖାଇ କହିଲେ “ଏଇ ତମର ସହକର୍ମୀ । ମୋ’ ପକ୍ଷରୁ ସ୍ୱେ ତୁମ ପାଖରେ ରହିଲେ ବୋଲି ଜାଣିବ । ମୋର ଆଶା, ସ୍ୱେ ତୁମ ପାଖେ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମ ଚଟକଳରେ କୌଣସି ଗୋଲମାଲ ହେବ ନାହିଁ, ସ୍ୱାଙ୍କର ସୁଖ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବ ଏବଂ ସ୍ୱେ ଯାହା ପରାମର୍ଶ ଦେବେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ଗ୍ରହଣ କରିବ । ପଇସାକୁ ମୋଡ଼ି ଭଡ଼ି ହେବ ନାହିଁ । ପରୁଣ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ତୁମେମାନେ ଲେକକୁ ଚପୁଡ଼ିଲ, ଏଥର ଏଣିକି ଶ୍ରମିକ ତୁମକୁ ଚପୁଡ଼ିବେ । ଯେତିକି ମୋଡ଼ି ଭଡ଼ି ହେବ ଚପୁଡ଼ି ସେତିକି କାଟିବ । ମା’ର ସ୍ତନରୁ ଶୀର ବାହାରିଲା ପରି ତୁମର ଧନ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବା ଦରକାର । ତା’ ନକରି ଛେଳୀ ପରି ଯଦି ଚୋରେଇବ, ତେବେ ଚୁଆଏ ମୁଥ ଖାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ।” ଚଟକଳ ମାଲିକ ଜଣେ ପ୍ରୌଢ଼ ମାରୁଆଡ଼ି ବାବାଙ୍କ ପାଖେ ପିଲଟି ପରି ବସି ସବୁ ଶୁଣୁଥାନ୍ତି । ପରେ ବାବୁଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ବାବା ଦିଲ୍ଲୀରେ ଚାକିରି କଲବେଳୁ ସ୍ୱେ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଥିଲେ । ଆଜି ସକାଳେ ଦୈବାରୁ ବଡ଼ ଦେଉଳ ବେଢ଼ାରେ ବାବାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ, ବସେ ଖଣ୍ଡେ ପରେ । ଚଟକଳରେ ଧର୍ମଘଟ ଓ ଘେରୁଇ ଲାଗି ରହିବାରୁ ସେ ବସ୍ତ୍ରତ ହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସିଥିଲେ । ବେଢ଼ାରେ ବାବାଙ୍କୁ ଦେଖି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚଳନ୍ତୀ ପ୍ରତିମା ଦେଖିଲେ ବୋଲି କହି ଜିଜ୍ଞାସ ପୂର୍ବକ ସମସ୍ୟା ପାସୋର ବାବାଙ୍କ ପିତ୍ର ଧରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅଲି, ବାବା ଟିକିଏ କଲିକତା ଯା’ନ୍ତେ । ବାବା ଜବାବ୍ ଦେଇଥିଲେ, “ମୋତେ କୌଣସି ଜଞ୍ଜାଲକୁ ଟାଣେ ନା । ମୁଁ ମୋର ପ୍ରତିନିଧି ଜଣେ ତୋତେ ଦେବ । ଆଉ ଗୁରୁଦିନ ପରେ ମୋତେ ଏଠା ଗୁଡ଼ି ଅଜ୍ଞାତ ବାସ କରିବାକୁ ହେବ ।” ତା’ପରେ ଗୁରୁବର୍ଷ ଚାଲିଗଲାଣି । ମୁଁ ବାବୁଙ୍କୁ ହରାଇବାର ହୋଇଗଲାଣି ସାତମାସ । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାବାଙ୍କର କୌଣସି ସଂଧାନ ଚଟକଳମାଲିକ ପାଇନଥାନ୍ତି । ସେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଆମ ଦେଶର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖର୍ଯ୍ୟକୁ ଯା’ନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର ଲେକକୁ ବି ବାବାଙ୍କୁ ଖୋଜିବାକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତେ । ସେ ଥରେ ବାବୁଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, ବାବା ବୋଧହୁଏ କୌଣସି ଅଜ୍ଞାତ ପାହାଡ଼ ପଟରେ ଚିହ୍ନା ନ ଦେଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ତହିଁ ଆରଦ୍ଧିନ ଦି'ପହରେ ଚଟକଳ ମାଲିକଙ୍କର ଯେଉଁ କର୍ମଗୁଣ୍ଠ ଜଣକ ଆମ ପାଖେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ବାବୁଜୀ ଓ ମୁଁ ଦୁହେଁ ଯାକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲୁଁ । ସେ ସେଇ ବଙ୍ଗାଳୀ ଭଦ୍ରଲେକ, ଯାହାଙ୍କୁ ଆମେ ପୁଣି ଆସିବା ବେଳେ ରେଲରେ ଦେଖିଥିଲୁଁ । ସେ ଆମକୁ ଦେଖି ଯେତକ ବସ୍ତୁ ତ ହେଲେ ତହିଁରୁ ଅଧିକ ଆନନ୍ଦ ତ ହେଲେ । ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ରଖି ସେ କହିଲେ, “ମା, ସୁଲକ୍ଷଣୀ ହୋଇଥାଆ । ବାବା ମୋତେ ହୁକୁମ କରି ସାରିଲେଣି ମୁଁ କନ୍ୟାଦାନ କରିବି । ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ଲାଗୁଛି । ତୋର ବୟସର ବିଅଟିଏ ମୋର ଅଛି । ଆଉ ମାସକରେ ତା'ର ବିବାହର । ଶେଠଜୀ ଯଦି ଏକଥା ଆଗରୁ କହିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତାକୁ ଏଇଠିକୁ ଆଣି ତୋର ସାଙ୍ଗେ ବସା ଦେଇଦେଇଥାନ୍ତି । ହଉ, ହଉ, ହୁକୁମ ତ ହେଲଣି ତୁମେ ଦୁହେଁ ଯାଇ ମୋର ବସା ପାଖ କୋଠାରେ ରହିବ । ଘର ପରିଷ୍କାର କରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ରଖିବାକୁ ହୁକୁମ ପଠାହୋଇଗଲାଣି ।” ଟିକିଏ ରହି ବଡ଼ ପାଟିରେ ହସି ସେ କହିଲେ, “ଶୁଣିଲଣିଟି ? ମୁଁ ହେବ ବାବାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧୀ । ସେ ହେବେ ବରପିତା । ଯୋଗ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟ ଯୋଜୟେଇ । ଏଭଳି ବରର ପିତା ବାବା ନହୋଇ କିଏ ହେବ ? ମୁଁ କହିଲି, ମୋ କନ୍ୟାକୁ ମୁଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହାତରେ ଦେବି । ବାବା ହୁକୁମ କଲେ, କିଛି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ପୁଅକୁ ଯଜ୍ଞେପକ୍ଷତ ଦେଇ ଦେବା । ସଂସ୍କାରାଦ୍ ଦ୍ଵିଜମୂର୍ତ୍ୟତେ । ବାବୁଜୀର ସଂସ୍କାର ହୋଇସାରିଛି । ଖାଲି ପଇତାଟାଏ ଦେଇଦେବାର କଥା । ମୁଁ ଟିକିଏ ମୋଡ଼ି ଭିଡ଼ି ହେଉଥିଲି । ତାଙ୍କ ଆଗରେ ମୁଁ କିଏ ? ଦି'ପଦ କଥାରେ ମନ ବୁଝିଗଲା । ମା ! ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ ଭଗବାନଙ୍କର ଅବତାର ।”

ବିଷୟର ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ହେଲା । ବାବୁଜୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଖୁବ୍ ସାମାନ୍ୟରେ ହୁଅନ୍ତା । ବାବା କହିଲେ, “ସାମାନ୍ୟରେ ତ ହେବ । ଲୁଗାପଟା ଅଳଙ୍କାର ନାଁ ଧରିବା ନାହିଁ । ଖାଲି ପୁଷ୍ଟିଏ ପୁଷ୍ଟିଏ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବା କରାଇବାକୁ ତ ପଡ଼ିବ ।” ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚହଜାର ଲେକ — ଆବ୍ରାହ୍ମଣଗୁଣ୍ଡାଳ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବା କଲେ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଖଣ୍ଡିଏ ଖଣ୍ଡିଏ ଲୁଗା ଓ ଗାମୁଛା ପାଇଲେ । ବାବୁଜୀ ଆମ ପାଖରେ ଥିବା ଟଙ୍କା କଥା ବାବାଙ୍କୁ କହିବାରେ ସେ କହିଲେ, କନ୍ୟାଧକ୍ଷରୁ ସବୁ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ । ତୋ'ପାଖରେ ଯାହା ଅଛି ତାକୁ ରଖିଥା । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଯାହା ଅଛି ସେ ତ ସେଇ ତାରାର ବୋଲି ବାବୁଜୀ କହିବାରେ ବାବା ପଦେ କଥାରେ ଉଡ଼ାଇଦେଲେ, ‘ହଁ ଧନ’ ।

ଚଉତି କର୍ମ ସରିଲା ରାତି ୧୨ ଟା ବେଳକୁ । ଅତିଥି ଅଭ୍ୟାଗତ ବିଦା ହେଲା ପରେ ଆମ ଶୋକବାଦରେ ମୋର ସତରଞ୍ଜିଟି ମୁଁ ତାଙ୍କ ଖଟତଳେ ପକାଇଛି, ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ଏ ଖଟକୁ ଆସ । ଆଜି ପୃଥକ୍‌ଶଯ୍ୟା ବିଧିସମ୍ପନ୍ନ ନୁହେଁ । ମୁଁ ସନ୍ତର୍ପଣରେ ତାଙ୍କ ଖଟର ଟୋଟିଏ କୁଣ୍ଡରେ ବସିବାରେ ସେ ମୋତେ ପାଖକୁ ଟାଣି ନେଇ ପ୍ରେମାଦ୍ର ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, “ତାରା, ଆମେ ଦୁହେଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଷମ ପରୀକ୍ଷାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା । ତୁମର ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଲେ ମୋର ବ୍ରତ ମୁଁ ପାଳନ କରିବି । ଆମ ପରମ୍ପରାରେ ସ୍ଵାମୀ ସ୍ତ୍ରୀର ଆଚରଣ

ସେପରି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି, ତୁମେ ଶୁଣି ଦେଲେ ଆମେ ସେହିପରି ଚଳିବା । ସ୍ତ୍ରୀର ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ କରିବା ସ୍ତ୍ରୀର ଧର୍ମ, କିନ୍ତୁ ପୁରପ୍ରାପ୍ତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମାତ୍ର ସ୍ତ୍ରୀ ପରିସଙ୍ଗମ କାମନା କରେ । ଏତିକି ସବୁବେଳେ ମନେ ରଖିଥିବା ।” ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗ ପାଢ଼ିଲି, ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ରେ ହାତ ମାରିବାର ଅଧିକାର ପାଢ଼ିଲି, ତାଙ୍କୁ ମୋର ବୋଲି କହିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ପାଢ଼ିଲି, ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ମୋର କୌଣସି କାମନା ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ରେ ହାତ ଗୁଲିଉ ଗୁଲିଉ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ମୋତେ ନିଦ ହୋଇଗଲା । ପାହାନ୍ତିଆରେ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲ ବେଳକୁ ଦେଖିଲି, ମୁଁ ତାଙ୍କ କୋଡ଼ରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ।

ଦଶମଜାଳା ଦିନ ଠାକୁର ଦର୍ଶନ କରି ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଅତିଥି ଓ ଘାନ ଦୁଃଖୀଙ୍କୁ ଭୋଜନ ଓ ଦକ୍ଷିଣା ଦେଇ ଆମେ ବାବୁଜି ବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାଗନାନ ଗଲୁଁ । ତା’ ଆରତ୍ନ ସକାଳେ ଆମପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଘରେ ପଶିଲ ବେଳେ ବାବୁଜି ବାବୁଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ବିଅ ଦୁଇଟା ଶଙ୍ଖ ଫୁଲି ମୋତେ ସ୍ବାଗତ କଲେ । ବାବୁଜି ବାବୁ ମୋର ପିତା ହେବାର ଖବର ପାଇ ତାଙ୍କ ଧର୍ମ-ପତ୍ନୀ ମୋର ମା’ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବିଅଟି ତ ମୋର ଛୁଇ ପରି ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆସ । ବସ୍ତ୍ରହୋଇ ସାରିଲ ପରେ ମଧ୍ୟ ୧୦/୧୫ ଦିନରେ ବାପଘରକୁ ପଳାଇ ଆସେ, ‘ଦିଦି’ ସାଙ୍ଗେ ରହିବ ବୋଲି । ତା’ର ସ୍ତ୍ରୀ ମୁଖାଜିବାବୁ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଦେଖିବାକୁ ମନା କରୁଥାନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ଚାରିବର୍ଷ ରହିଲି । ସମସ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ନେହକୁ ଉଣା କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ, ବଢ଼ାଉଥାଏ ।

ଶେଠଙ୍କ ମଧ୍ୟ ବାବୁଙ୍କଠାରେ ଖୁବ୍ ବଶ୍ୟସ ରଖିଥାନ୍ତି । ବାବୁଙ୍କ ସକାଳ ୮ଟାରେ ଖାଇ କାମକୁ ଯାନ୍ତି ରେଳରେ, ରାତି ୧୨ଟାରେ ମଟରରେ ଘରକୁ ଫେରିନ୍ତି । ଶେଠଙ୍କର ମନ, ମଟରଟା ଆମ ପାଖେ ରହନ୍ତା । ବାବୁଙ୍କ ନାହିଁକରିନ୍ତି । ମଟର ରାତିରେ ଯାଇ ମିଲ ଭିତରେ ରହିବା ଉଚିତ । ରାତିରେ କାମ ଥିବାରୁ ସିନା ମଟର ଦରକାର ; ସକାଳେ ଲୋକାଲ ଗାଡ଼ିରେ ଗଲେ ତ ଅଧଘଣ୍ଟାରେ ମିଲ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିବେ । ବାବୁଜିବାବା କହନ୍ତି, “ବାବୁଙ୍କ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ରାତି ଅଧଘାଏଁ ରହୁଛନ୍ତି । ଶୁଣି ବେଳେ ସମସ୍ତେ କାମରୁ ଛୁଟି ପାଉଛନ୍ତି । ସ୍ବାଙ୍କ କାମ ପୂର୍ବେ ସେ କରୁଥିଲେ ସେ ଏ ଓଲି ଘଣ୍ଟେ ସେ ଓଲି ଘଣ୍ଟେ ମୁହଁ ଦେଖାଇ ଛୁ ମାରନ୍ତି ।

ବାବୁଙ୍କୁ ମୁଁ ଏକଥା ଥରେ କହିଥିଲି । ସେ କହିଲେ, “ବାବୁଙ୍କ ମହାଶୟ ହସାବରକ୍ଷକ । ଛୁଟି ବାଜିଲେ ତାଙ୍କ କାମ ଶେଷ । ରାତି କାମରେ ଅତିସବାଲ ପ୍ରାୟ ରହନ୍ତି-ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୋର କାମ ଅଲଗା । ଶ୍ରମିକମାନେ ସେଇଠି ବସା କରି ରହନ୍ତି ମୋର ସେଠାକୁ ଯିବା ଦରକାର । ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରମିକମାନେ ସେଇଠି ରହନ୍ତି ସେଠାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ଲଗାଇଛି ; ମୁସଲମାନ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କୁ କୋରାଣ ପଢ଼ାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛି ; ବହାସମାନେ ତୁଲସୀ ରାମାୟଣ ଲଗାଇଛନ୍ତି ; ବଙ୍ଗାଳୀମାନେ କାଶିରାମଙ୍କ ମହାଭାରତ ।

ସେମାନଙ୍କ ପରିବାରବର୍ଗଙ୍କ ଦେହ ପା କଥା ବୁଝିବାକୁ ପଡ଼େ । ସେହିମାନେ କାବୁଲିଙ୍କ ହାବୁଡ଼େ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କଠାରୁ ଛାଡ଼ି କରବାକୁ ପଡ଼େ ।”

ମୁଁ ପଚାରିଲି, “ବହୁତ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉଥିବ ?” ସେ କହିଲେ, “କିଛି ଖର୍ଚ୍ଚ ତ ହେବାର କଥା । ଶେଂଙ୍ଗ ଏ ବିଷୟରେ ମୁକ୍ତହସ୍ତ । ସେ ଦେଖୁଛନ୍ତି, ସ୍ତ୍ରୀ ଫଳରେ ଶ୍ରମିକ-ମାନେ ମନ ଦେଇ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ଜଣେ ଶ୍ରମିକ ଘଣ୍ଟେ ମନ ଦେଇ କାମ କଲେ ଶେଂଙ୍ଗଙ୍କର ଯେତେ ଲଭ, ମାସକୁ ସେତକ ଦେଲେ ମୋର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସବୁ ସୁରୁଖୁରୁରେ ଚାଲିବ । ମୋତେ ସେ ମାସକୁ ୭ଶହ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ କହୁଥିଲେ । ମୁଁ କହିଲି, ଚାଲିବ ଟଙ୍କା ମୋର ଯଥେଷ୍ଟ । ମୋର ଇଚ୍ଛା, ସେ ଦୁଇଶହ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ପିତ୍ର ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉ । କିନ୍ତୁ ଶେଂଙ୍ଗଙ୍କର ଏକା ଜିଦ୍, ତାହା ତୁମନାମରେ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ପୋଷ୍ଟ ଅଫିସରେ ଜମା ରହିବ । ମୋତେ ତିନି ଚାନ୍ଦର କହିଲେଣି, ତୁମର ଗୋଟାଏ ଦସ୍ତଖତ ନେବାକୁ ।”

ସମସ୍ତ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ କହିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ମୋ ପରି ଅଭାଗିନୀ ଏତେ ସୁଖ ଓ ସନ୍ତୋଷର ଅଧିକାରିଣୀ ହୁଅନ୍ତା କିପରି ?

(୨୪)

ଅପରାହ୍ନ ୪ଟା ବେଳକୁ ପଶୁ ମକବାଟେ ଆସିଲା ବେଳକୁ ଦାସେ ଦାଣ୍ଡ ଚାଲିଯାଇ ବାହାରିଆନ୍ତି । କେ’ଜେ ହୋଇ ପଶୁମକବାଟେ କହିଲେ, “କାଲି ଆପଣଙ୍କ ପାଖୁ ରାତି ଏଗାରଟାରେ ଯିବା ବେଳୁଁ ଶୁଭୁଛି ସେଇ ଭାବ କଥା । ଏଡ଼େ ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ବିଷୟର ହେଲା, ଏଡ଼େ ସୁଖରେ ଯାଇ ବର ସାଙ୍ଗେ ବାଗନାରେ ରହିଲା, ପୁଣି କ’ଣ ହେଲା ସେ, ନିରନ୍ତର ହୋଇ ଆମ ଏଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି ! — ଏଇକଥା ଶୁଣିବାକୁ ଉକ୍ତା ହେବାରୁ ଦ’ପହରୁ ବିରାଗୁଛି କମିତି ଆସିବ । ବେଗେ ଆସିଗଲି ପରା ? କାହିଁ କେହି ତ ନାହାନ୍ତି !”

ଦାସେ କହିଲେ, “ସମସ୍ତେ ଅଛନ୍ତି, ଏଇଲଗେ ମୋତେ ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ଦେଖି ଆସି ପହଞ୍ଚିବେ । ନାହାନ୍ତି କେବଳ ବାରିବାବୁ । ତାଙ୍କୁ ନେଇ ତା’ ବୋଉ ଯାଇଛୁ ଡାକ୍ତର-ଖାନାକୁ ; ବାରିବାବୁ ମାଟିରେ ଯାଇଛନ୍ତି । ଏତେବେଳକୁ ତ ଫେରିବାର କଥା, କାହିଁକି ଡେରି ହେଉଛି କେଜାଣି ?”

ଦୁହେଁ ବସି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି, ମହାପାତ୍ରେ, ନାୟକେ ଓ ବାହନପତି ପ୍ରମୁଖ ଜଣ ଜଣ ହୋଇ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ଜାଣିଲ ଦାସେ, ଏଇ ଭାବର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣିବାବୋଲି ଗୁଡ଼ାଏ ଦିନ ଅଲସୁଆ ହୋଇ ବସିଲେଣି । ମୁଁ ବିରାଗୁଛି ଧରେ ପୁଣି ଯାଇ ଧର୍ମଶାଳାକୁ ଭାବ ବରର ନାମଟା ଜାଣି ଆସନ୍ତି । ବାଗନାନ୍ତରେ, ଦାନଜି-ବାବୁଙ୍କଠାରୁ ଓ ଚଟକନମାଳିକଙ୍କଠାରୁ ଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା ମିଳିଲା ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ମୁଁ ବି ସେଇ କଥା ଶୁଣୁଛି ଯେ, ତାର ନିରାପଦରେ ଖଲ୍ଲସ ହେବାର ଜାଣିଗଲେ ଶାନ୍ତିରେ ଯିବ । ଏକାଥରକେ ପୁଣି ଓ କଲିକତା ହୋଇ ଫେରିବ । ତା’ପରେ ଆଉ ଯାହା । ବାରିବାକୁ ଏତେବେଳିଆଁ ତାକୁରଖାନାରୁ ନ ଫେରିଲେ କ’ଣ ? ସକାଳ ୧୫ଟାଠାରୁ ଗଲେଣି !”

ତାଙ୍କ ଉଣ୍ଡରୁ କଥା ସରିନାହିଁ ବାରିବାକୁ ଅଡ଼ଙ୍ଗ କଡ଼ରେ ସାଇକଲ ଡେରିଲେ ଓ ଗୁଲ୍‌ମାକୁ ଉଠୁ ଉଠୁ କହିଲେ, “ଏମାନେ ଚିକିତ୍ସାରେ ଆସୁଛନ୍ତି ।” ତାକୁରଖି କହିଲେ, କୌଣସି ଭୟ ନାହିଁ । ପିଲଟି ଭଲ ଅଛି, ମା’ର ବି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭଲ । କିନ୍ତୁ ଆଉ ୧୫/୨୦ ଦିନ ଯିବ । ଏଇଠାରେ ପ୍ରସୂତି ହେବ ; ଖବର ଦେଲା ମାତ୍ରେ ତାକୁରଖି ଆସି ଦେଖିଯିବେ ଏବଂ ଜଣେ ଧାଇଁ ମୁକ୍ତିର କରିଦେବେ ।” ଧୈର୍ଯ୍ୟମକବାଟକୁ ଗୁଡ଼ି ବାରିବାକୁ କହିଲେ, “ଆପଣ ଆସି କେତେବେଳୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଲେଣି ! ମୁଁ ଗୋଡ଼ ଧୋଇ କରି ଆସେ, ତାରୁ ବୁଝାନ୍ତୁ ସାରିଦେବା । ଆଉ ଅଳ୍ପ ଟିକିଏ ଅଛି ।”

ଟିକକ ପରେ ବାରିବାକୁ ଗୁଲ୍‌ମାକୁ ଆସିଲେ ଓ ତାରୁ ବୁଝାନ୍ତୁ ପଡ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ :

ବାଗନାନ୍‌ରେ ମୋର ଦିନଟିମାନ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ କଟିଯାଉଥାଏ । ବାବୁଜୀ ସକାଳ ୧୫ଟା, ସାଢ଼େ ୧୫ଟାରେ ଯାନ୍ତି ଯେ ଫେରିନ୍ତି ରାତି ଅଧକୁ । ବାବୁଜିବାବୁ ସଂଧ୍ୟାରେ ଆସିଲା ପରେ ମୋତେ ଇଂରେଜି ପଢ଼ାନ୍ତି । ଏକୃଷିଆ ବେଳେ ମୁଁ ଓଡ଼ିଆ ଓ ବଙ୍ଗଳା ବହୁ ପଢ଼େ । ବାବୁଜିବାବୁଆଣୀ କହନ୍ତି, “ତୋ’ ହାତରେ କେଡ଼େ ବେଗେ ପାଠ ହେଉଛି ମ ତାର ? ଯି କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ବଙ୍ଗଳା କହିପାରୁଛୁ । ଗଡ଼ ଗଡ଼ କରି ରସାନ୍ତନାଥଙ୍କ ଗୀତା-ଞ୍ଜଳି ପଢ଼ିଦେଉଛୁ ।” ଟିକିଏ ଫରସତ୍ ପାଇଲେ ସେ ମୋ ପାଖେ ଆସି ବସନ୍ତି ; ମୁଁ ଶରତଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ପଢ଼ି ଶୁଣାଏ । ଓଡ଼ିଆରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ଛ’ମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ମାମୁଁ ପଢ଼ି ବୁଝାଇଦେବ । ଦୁଇବର୍ଷରେ ମୁଁ ବେଶ୍ ଇଂରେଜି ପଢ଼ିପାରୁଲି । ବାବୁଜିବାବୁ ଶୁଣିହୋଇ କହନ୍ତି, “ତୁମେ ଘରୋଇ ଗ୍ରନ୍ଥୀ ଭାବେ ‘ମାଟ୍ରିକୁଲେଶନ’ଟା ପାସ୍ କରିଦେଲେ, ବେଥୁନ୍ କଲେଜରେ ରୁମର ନାମ ଲେଖାଇଦେବା । ଶେଞ୍ଚୁଙ୍କୁ କହିଲେ ସେ ଆଗ୍ରହରେ ଯିବା ଅସିବାକୁ ମଞ୍ଚର ଯୋଗାଇଦେବେ ।” ବାବୁଜୀ ଏ କଥା ଶୁଣି କହନ୍ତି, “ଏମାନଙ୍କର ପାଠ ବିଷୟରେ ବିଚିତ୍ର ଧାରଣା ! ମୁଁ ମନେକରେ, ତୁମେ ବେଥୁନ୍ କଲେଜରେ ବି. ଏ. ପାସ୍ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଡେର ଅଧିକ ଜାଣିଲଣି । ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର କଲେଜ ଚୁହୁଛାଲୀ ।”

କଲେଜରେ ଯାଇ ପାଠ ପଢ଼ିବାର ଆକାଂକ୍ଷା ମୋର ନ ଥାଏ । ବେଳେବେଳେ ମନେ ହୁଏ, କୋଡ଼ରେ ପିଲଟିଏ ଥିଲେ, ମୋର ସୁଖ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଅନ୍ତା । କୋଡ଼ରେ ପିଲଟିର ଅଭାବ ପୂରଣ କରିବାକୁ ମୁଁ ଯାଇ ପଡ଼ିଶାର ପିଲଙ୍କୁ ଆଦର କରି ଘରକୁ ଆଣେ । ବାବୁଜୀ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ମିଠେଇ ଓ ଲେଖଣା ଅଣିଦିଅନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ଗ୍ରେଟ

ହେଁଟ ବଙ୍ଗାଳୀ ବନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟ ଆଣନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅସଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ମୋ ମନରେ କମିତ ସବୁ-ବେଳେ ଶାନ୍ତି ଓ ତୃପ୍ତି ରହିବ ।

ସେ କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତ ଅଶାନ୍ତି ଭିତରେ ଶାନ୍ତି ଓ ନିରୁଦ୍ବିଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ସେ ଚଟକଳରେ ରହିବାର ବର୍ଷେ ଖଣ୍ଡେ ପରେ କଳିକତାର ଆଖପାଖ ସବୁ ଚଟକଳରେ ଶ୍ରମିକମାନେ ଧର୍ମଘଟ କଲେ । ଆମ ଚଟକଳର ଶ୍ରମିକଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ବାବୁଜୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଲେଉଟିଲେ, ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ କ'ଣ କରିବେ । ଅନ୍ୟ ଚଟକଳର ଶ୍ରମିକମାନେ ଯେଉଁ ପୁରୁଷା ଓ ସୁଯୋଗ ଦାବି କରୁଥାନ୍ତି, ଆମ ଚଟକଳରେ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କୁ ସେ ସବୁ ମିଳିଥାଏ । ତଥାପି ବାବୁଜୀ କହିଲେ, ତୁମେମାନେ ଗୋଠଖଣ୍ଡି ଆ ହୋଇ ରହି ବୋଲି ମୁଁ କହିବନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଚଟକଳ ମାଲିକମାନେ ହାତବାନ୍ଧି ବସିଥିବା ବେଳେ ଆମେ କଲ ଗୁଲ୍ କରି ଗୁଡ଼ାଏ ମାଲ ବଜାରକୁ ଯୋଗାଇ ଅଧିକା ପୁରୁଷା ମାଗିନେବା ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟାୟ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇ ତୁମେମାନେ ହସ୍ତେ ଖଣ୍ଡେ ଷ୍ଟାଇକ୍ କର । ତା'ପରେ ଟିକିଏ ମନ ଲଗାଇ କାମ କରିଦେଲେ ଆମର ଷଡ଼ ଭରଣା ହୋଇଯିବ । ତାହାର ଆଶା ଦେଖିଲେ, ଶେଠି ମଧ୍ୟ ଧର୍ମଘଟ ସମୟର ଦରମା ଦେବାକୁ ରାଜି ହେବେ ।” ଶ୍ରମିକ ପ୍ରତିନିଧି ଏକଥା ଶୁଣି ବିସ୍ମିତ ହେଲେ ।

ବାବୁଜୀ ଆହୁରି କହିଲେ, “ତୁମେମାନେ ଏ ଧର୍ମଘଟରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଶ୍ରମିକ-ମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସାମୁହିକ ଜଲ୍ୟାଣ କରିବ ବୋଲି ମୋର ଆଶା । ତୁମେ ଶ୍ରମିକ ଭିକ୍ଷା-ମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବ ଯେ ଗୁଡ଼ାଏ ଦିନ କାମ ବନ୍ଦ କରି ରଖିଲେ ତୁମର ଷଡ଼, ମାଲିକର ଷଡ଼ ଓ ଦେଶର ଷଡ଼ । ବୋଟ ଆସୁଛି ପାକିସ୍ଥାନରୁ, ଏଠାରେ ବୁଝା ଡିଆରି ହୋଇ ବିଦେଶକୁ ରପ୍ତାନି ହେଉଛି । ତୁମେମାନେ ଘନ ଘନ ଦୀର୍ଘ ଧର୍ମଘଟ କଲେ ପାକିସ୍ଥାନରେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଚଟକଳ ବସି ଆମ ହାତରୁ ରପ୍ତାନି ବାଣିଜ୍ୟ ଚାଲିଯିବ । ବିନା ଧର୍ମଘଟରେ ଆମ ଚଟକଳ ଯେପରି ତୁମମାନଙ୍କର ଦାବି ପୂରଣ କରିଛି, ଅନ୍ୟ ଚଟକଳମାନେ ସେଇପରି କରିବା ଦିଗରେ ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ତୁମ ଶ୍ରମିକ ସଂସ୍ଥା ସହଯୋଗ କଲେ ଆମ ଶେଠି ଓ ମୁଁ ସେ ଦିଗରେ ଉଦ୍ୟମ କରିବୁଁ ।”

ସେଇକଥା ହେଲା । ମୋଟେ ପାଞ୍ଚଦିନ ହେବା ପରେ ଧର୍ମଘଟ ବନ୍ଦ ହେଲା । ଶ୍ରମିକ ଓ ମାଲିକ ବସି ଶାଲିସ କରିଦେଲେ । ଅନ୍ୟ ଚଟକଳର ଶ୍ରମିକତତ୍ତ୍ବାବଧାରକମାନେ ବାବୁଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରଖିବାର ଉପାୟ ଖିଣିଲେ । ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଅଧିକ ସମୟ ଦେବା ନିମନ୍ତେ, ଶେଠି ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଜଣେ ସହକାରୀ ତତ୍ତ୍ବାବଧାରକ ଦେଲେ । ଆଗେ ଆଗେ ସେ ବାବୁଜୀଙ୍କର ଭାଷା ଅନୁଗତ ହୋଇଥିଲେ । ଶୁଣି ଛ'ମାସରେ କିନ୍ତୁ ସେ ଭିତରେ ଭିତରେ ବାବୁଜୀଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ବାବୁଙ୍କିବାବୁଙ୍କଠାରୁ ଏହା ଶୁଣି ମୁଁ ବାବୁଙ୍କୁ ସାବଧାନ କଲି । ସେ ହସି ହସି କହିଲେ, “ମଣିଷ ମଣିଷର ଅନିଷ୍ଟ ବା ଇଷ୍ଟ କରିପାରେ ବୋଲି କାହିଁକି ଭାବୁଛ ? ଯାହା କରିବେ ଭଗବାନ । ଦୋଷ ଦେଖିଲେ ଯାଇ ଭଗବାନ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି । ଆମେ ଦୋଷ କରିବାକୁ ନାହିଁ କି ଦଣ୍ଡ ପାଇବାକୁ ନାହିଁ ।” ମୁଁ ପଚାରିଲି, “ନିର୍ଦ୍ଦୋଷକୁ କ’ଣ ଦଣ୍ଡ ହୁଏ ନାହିଁ ?” ସେ କହିଲେ “ଦଣ୍ଡ ହୁଏ ନାହିଁ ଯେ, ଟେକି ଦିଆଯାଏ । ଭଗବାନଙ୍କର ଯଦି ଇଚ୍ଛା ଅବ ଆମକୁ ଆଉ କୌଣସି ବଡ଼ କାମରେ ଲଗାଇବାକୁ, ତେବେ ଏଠାରୁ ବାହାରିଯିବାର ଉପାୟ ସେ କରିଦେବେ । ଏଠାରୁ ବାହାରିଗଲେବେଳେ ମନେ ହେବ, ବିନା ଦୋଷରେ ଭଗବାନ ଦଣ୍ଡ ଦେଲେ । ପରେ ଯେତେବେଳେ ବଡ଼ କାମ ମିଳିବ, ସେତିକିବେଳେ ଜଣାଯିବ, ଯେଉଁ ଆପାତ ଦଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଥିଲା ଉପରକୁ ଉଠିବାର ଶକ୍ତି ।”

ଏହିପରି ମୋତେ ଶିକ୍ଷାଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ କଠିଣ ସାଧନାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ବାଗନାନାଠାରୁ ହାବଡ଼ା ଭିତରେ ଯା ଆସ କରୁଥିବା ସବୁ ଶ୍ରମିକ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଥାନ୍ତି ଓ ନେତା ବୋଲି ମାନୁଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଚଟକଳ ମାଲିକଙ୍କଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଦରମାର ପ୍ରଲେଭନ ମିଳୁଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବାବୁଙ୍କ କହୁଥାନ୍ତି, “ମୋ ଗୁରୁଦେବ ମୋତେ ଏଠାରେ ରଖିଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ବିନା ଆଦେଶରେ ମୁଁ ଏଠା ଗୁଡ଼ି ଯାଇପାରିବି ନାହିଁ ।” ଏପରି ସ୍ଥଳେ ସେ ଅଭ୍ୟୁଦୟବାଦ କୁଆଡ଼େ ଉତ୍ତାନ ହୋଇଗଲେ, ମୋତେ ତାଙ୍କୁ ଲଗୁଛି । ଏତେ ଆଦର କରୁଥିଲେ, ଏତେ ଆପଣାର କରିଥିଲେ, ଗଲେ ଯେ ମୋତେ ଟିକିଏ ଖବର ଦିଅନ୍ତେ ନାହିଁ ; ଜୀବନ ତମାମ ହୁଲୁସିତ ହେବାକୁ ମୋତେ ଯେଉଁ ଦଣ୍ଡ ଦେଇଗଲେ, ତାହା କ’ଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷର ଦଣ୍ଡ ନୁହେଁ ? ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ମୋର କେଉଁ ଉନ୍ନତିଟା ହୋଇଯିବ ବୋଲି ମୋତେ ସ୍ୱା କଲେ !

ଯେଉଁ ଦିନ ସକାଳେ ସେ ମୋତେ ଚରକାଳ ପାଇଁ ଗୁଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ ତାରି ପୂର୍ବ ରାତିରେ ମୋର ମନଃକାମନା ପୂରଣ ହୋଇଥିଲା । ରାତି ଦଶଟାରେ ଘରକୁ ଫେରି, ବେଗେବେଗେ ଶିଆପିଆ ସାରି ସେ ମୋତେ ତାଙ୍କ ଶେଯକୁ ଡାକିଲେ ଓ ମୋତେ ଆଦରରେ ପାଖରେ ବସାଇ କହିଲେ, “ତାରା ! ମୁଁ ବହୁତ ଦିନ ହେଲ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଣି, ତୁମ ମନରେ ପୁଣି କାମନା ହୋଇଛି । ଅନ୍ୟର ସିଲମାନଙ୍କୁ ତୁମେ ଯେଉଁ ଆଦର କରୁଛ, ତାହା ତା’ର ପ୍ରତିଫଳି ସ୍ୱା । ସନ୍ତାନ-ସ୍ନାନ ଦମ୍ପତି ସାଧାରଣତଃ ପାଳିତପୁଷ୍ପଦ୍ୱାରା ପୁଣ୍ୟସ୍ନାନ ପୂରଣ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁମେ ଗୁଡ଼ିଛ ମୋ’ର ପୁଅ । ମୋର ନିଜ ଉପରେ ସନ୍ଦେହ, ପୁଣି ପୁଅ ହେବା ନ ହେବା ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରେ । ତୁମର କାମନା ପୂରଣ କରିବାକୁ ମୁଁ ଲକ୍ଷେ ପୁଣେଷ୍ଟି ମନ୍ତ୍ର ପୁରସ୍କରଣ କରିବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କରିଥିଲି । ଆଜି କାଲି ମନ୍ଦିରରେ ତାହା ପୂରଣ ହେଲା । ନିଅ କାଲିଙ୍କ ପ୍ରସାଦ ଗ୍ରହଣ କର । ସକାଳେ ମନେପଡ଼ିଲା ନାହିଁ, ନହେଲେ ଆଜି ଉପବାସ ରହିବାକୁ କହିଯାଇଥାନ୍ତି ।”

ମୁଁ ହସି ହସି କହିଲି, “ମୁଁ ତ ଆଜି ଉପବାସ କରୁଛି । ଆଜି ଖାଲି ପୁର ଓ ଖିର ହୋଇଛି ଦେଖିଲ ନାହିଁ କି ? ଆମ ଏଠାର କାଲୀ ମା’ଙ୍କର ଭୋଗ । ଆଜି ସକାଳୁ କାହିଁକି କେଜାଣି ମନେହେଲା, ଦିନଯାକ ଉପବାସ ରହୁ ତୁମେ ଫେରିଲେ କାଲୀଙ୍କ ଭୋଗ ଖାଇବାକୁ ।” କାହିଁକି କେଜାଣି ନୁହେଁ, ଆଜି ସକାଳୁ ମୋର ପୁସ୍ତକାଳୟ ପ୍ରବଳ ହୋଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଏହାର ସୁରକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଭାରି ଲଜ ମାଡ଼ିବାରୁ କାଲୀମା’ଙ୍କଠାରେ ଗୁହାରି କରିଥିଲି । ସେଇ ରାତିରେ ଏ ପୋଡ଼ା ପେଟରେ ପିଲା ରହିଲା । ବାବୁଜୀ କହିଥିଲେ, “ଜାଣିଲି ତାରା ! ପୁରାଣିଆମାନେ କହିଯାଇଛନ୍ତି, ପିଲା ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷର । କିନ୍ତୁ ପିଲାଟିଏ ହେଲା ପରେ ସେ ପଡ଼ିଠାରୁ ଦୃଷ୍ଟି ଫେରାଇନି ଏ ପିଲା ଉପରକୁ । ମୋତେ ସେଇ ଦଶା ନ ହେଉ ।” ମନର ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ମୁହଁର ଗି କାନ୍ଦୁଥିଲା । ଆଜି କିଏ କାହାଠାରୁ ଦୃଷ୍ଟି ଫେରାଇଲା ସେ ଜାଣୁଥିଲେ ।

ସେ ଦିନ ସକାଳୁ ସେ ଗଲେ ସେ ଆଉ ଫେରିଲେ ନାହିଁ । ରାତିତମାମ ଚେଇଁ ରହିଲା, ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆର ଠକ୍ ଠକ୍ ହେଲାନାହିଁ । ସକାଳେ ବାବୁଜୀବାବୁଙ୍କୁ ପଚାରିଲା । ସେ କହିଲେ, “ଆଲୋ ମା ! କାଲି ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଅଫିସରେ ନ ଦେଖି କୁଆଡ଼େ ଗଲେ ବୋଲି ମୁଁ ସନ୍ଦିହାନ ହୋଇଛି । ଆଜି ଭଲକରି ବୁଝି ଆସି କହିବି । ସେ କ’ଣ ଶେଠଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କୁଆଡ଼େ ଯାଇଛନ୍ତି ! ତୁମକୁ ତ ଖବର ଦେଇଥାନ୍ତେ ! ସେ କାଲି ଆଗ ଟ୍ରେନରେ ଗଲେ ମୁଁ ଗଲି ପଛ ଟ୍ରେନରେ । ଶୁଣିଲି ରାମରାଜଲୀଳାଠାରେ ଯାତ୍ରୀମାନେ ଲଜନ୍ ଉପରେ ବସି ଗାଡ଼ି ଅଟକାଇଦେଇଥିଲେ । ମୁଁ ଗଲବେଳକୁ କିନ୍ତୁ ଅଟକ ଉଠିଯାଇଥିଲା । ୧୩୧୫ ଜଣ ଗିରଫ ହୋଇଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ତ ତା’ ଭିତରେ ରହୁବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କଲିକତାର ସବୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ସ୍ବାକ୍ତ ଚିତ୍ତାନ୍ତ, ସେ ଗିରଫ ହୋଇଥିଲେ ସଞ୍ଜ-କାଗଜରେ ବାହାର ଯାରିଥାନ୍ତା । ତୁମେ ଆଁରହୋଇ ରହ, ମୁଁ ସବୁ ଖବର ବୁଝି ଆସିବି ।”

ସେ ଦିନ ଗଲା, ଆଉ ୩-୪ ଦିନ ବି ଗଲା, କିନ୍ତୁ ଖବର ପାଇଲିନାହିଁ । ବାବୁଜୀ ବାବୁଙ୍କୁ ଖବ୍ କୋହରି ମୋହରି ହୋଇ ପଚାରିବାରେ ସେ କହିଲେ, “ଆଲୋ ମା ! ଏକଥା ତୋତେ ମୁଁ କିମିତି କହିବି ବୋଲି ଲାଗୁଥିଲା । ସହକାରୀ ଶ୍ରମ ଅଫିସର ଶେଠଙ୍କୁ ଶିଫୋଟ ଦେଇଛନ୍ତି ସେ, ଶ୍ରମିକ ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ଦିଆହୋଇଥିବା ଦଶହଜାର ଟଙ୍କା ନେଇ ବାବୁଜୀ କୁଆଡ଼େ ଫେରାର ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ଦିନେ ଦୁଇ ଦିନ ଭିତରେ ପୁଲିସ୍ ଆସି ତୁମର ଘର ଖାନଡଲସ କରିବାର ସନ୍ଦେହ ହେଉଛି । ତୋ ପାଖରେ ସବୁ କିଛି କାଗଜପତ୍ର ଅଛି ତେବେ ମୋତେ ଦେ, ମୁଁ ରଖିଥାବି । ପୁଲିସ୍ ଗଲା ପରେ ତୋତେ ଦେଇଦେବି ।”

ତାଙ୍କ ପାଖରୁ ଘରକୁ ଚାଲିଆସିଲି । ସ୍ବାକ୍ତ ପୁଣି ମୁଁ କାପ ବୋଲି ମାନ୍ଦୁଥିଲି । ବେଆଇନ କାମ କରିବାକୁ ସେ ମୋତେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବାରୁ ସ୍ବାକ୍ତ ଉପରେ ମନ ହୁ ହୋଇଗଲା । ଆଉ ଘରୁ ବାହାରିଲି ନାହିଁ କି ବାବୁଜୀଙ୍କ କାଗଜପତ୍ରରେ ହାତ ଦେଲିନାହିଁ । ପୁଲିସ୍

ଆସିବେ ଯଦି ଆସନ୍ତୁ, ସବୁ କାଗଜପତ୍ର ଦେଖନ୍ତୁ । ମୋ ମନରେ ଆଦୌ ସନ୍ଦେହ ହେଉ ନ ଥାଏ ଯେ, ବାବୁଜୀ ଦଶହଜାର ମାସ ଟଙ୍କା ନେଇ କୁଆଡ଼େ ଫେରାର ହୋଇଛନ୍ତି । ମୋର ହୋଇ ୨୨ ହଜାର ଟଙ୍କା ବଡ଼େମହାରାଜଙ୍କ ପାଖେ ଅଛି । ସେ ଦି'ଅର ଲେଖିଲେଣି, ଟଙ୍କା ଯଦି ଦରକାର ଲେଖ, ନହେଲେ କୁଟିନେଇ ଆସି ନେଇଯାଅ । ବାବୁଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଇ ଥାନ୍ତି, ମୋର ଟଙ୍କା ଦରକାର ନାହିଁ । ଆସନ୍ତା ଦଶହରା କୁଟିରେ ମୁଁ ତାର ସହୃଦ ଯାଇ ଆପଣଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ମୁଣ୍ଡିଆମାର ଆସିବି । ବର୍ଷକତଳେ ଆମେ ଦୁହେଁ ଥରେ ଯାଇ ବଡ଼େମହାରାଜା ବଡ଼ ମା ଓ ବଡ଼ ଦିବ୍ୟକ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଆସିଥିଲୁ । ପ୍ରତିବର୍ଷ ଥରେ ଯିବାକୁ ବାବୁଜୀ ଜବାବ କରି ଆସିଥାନ୍ତି । ଆମ ପାଖରେ ମଧ୍ୟ ଟଙ୍କାର ଅଭାବ ନ ଥାଏ । ମୋ ଟଙ୍କାରେ ହାତ ବାଜିନଥାଏ ; ବାବୁଜୀଙ୍କର ଦରମାରୁ ବଳାଇ ମୁଁ ଆଉ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଟଙ୍କା ସେଥିରେ ମିଶାଇଥାଏ । ପାଖରେ ଟଙ୍କା ନ ଥିଲେ ବି ବାବୁଜୀ ଟଙ୍କା ଲେଉଟରେ ଅନ୍ୟାୟ କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ଖାନତଲସ ହେବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଲି ।

ସ୍କୁଲସ ଆସିଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦୁଇ ରୁଟି ଘନ ପରେ ଚଟକଲର ବଡ଼ ମେନେଜର ଜଣେ ବଙ୍ଗାଳୀବାବୁଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଆସିଲେ । ଶେଠ୍‌ଜୀଙ୍କୁ ମୁଁ ଚିହ୍ନେ, ତାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କାହାକୁ କାଗଜପତ୍ର ଦେବନାହିଁ ବୋଲି ଆଗ କହିଲି । ମେନେଜର ବାବୁ କହିଲେ, “ବାବୁଜୀ ନିରୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି ଶୁଣିଲି ମାତ୍ରେ ଶେଠ୍‌ଜୀ ଆପଣଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେଲିବାକୁ ଆସିଆନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ସେ ମାତ୍ରେ ଦୁଇମାସ ପୁର୍ବରୁ ଆସିବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ସେ ଫାର୍ସ କରିବେ ଏବଂ ଜନ୍ମସ୍ଥାନରେ ପିତୃଶ୍ରାଦ୍ଧ କରିବା ପରେ ଆଶୁ ନ ମାସ ଶେଷରେ ଆସିବେ ; ଆଉ ପ୍ରାୟ ଦୁଇମାସ ପରେ । କମ୍ପାନୀର ଦଶହଜାର ଟଙ୍କାର ହସାବ ବାବୁଜୀଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛି । ତାଙ୍କ ସହକାରୀ କହିନ୍ତି, ସେ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇନାହିଁ । ମୋର ଏ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ ହେଉନାହିଁ । ତେଣୁ ମୁଁ ନିଜେ ବାବୁଜୀଙ୍କ କାଗଜପତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ଆସିଛି । ବାବୁଜୀଙ୍କ ସହକାରୀ ଅଫିସରଙ୍କ ସାଧୁତା ବିଷୟରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ; ମୁଁ ଜାଣେ ସେ ଆପଣଙ୍କ ପଡ଼ୋଶୀ ବାବୁଜୀବାବୁଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟ । ସ୍ୱାକ୍ଷର ସାହାଯ୍ୟରେ ସେ ଆପଣଙ୍କ ଘରୁ କାଗଜପତ୍ର ହରଣଗୁଳ କରିନେବାର ସନ୍ଦେହ ହେଉଛି । ଆପଣ ମୋତେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ଶେଠ୍‌ଜୀଙ୍କର ନିଜ ଭଣଜା ; ବାବୁଜୀ ମୋର ପ୍ରିୟବନ୍ଧୁ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ସୁନାମ ପାଇଁ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ, ଟଙ୍କା ପାଇଁ ନୁହେଁ ।”

ମୁଁ ଆପଣ୍ଡି ନ କରି ବାବୁଜୀଙ୍କ ଅଫିସ ଘର ଖୋଲିଦେଲି ଓ ତାଙ୍କର ଅନୁରୋଧରେ ମୁଁ ବି ସେ ଘରେ ବସିରହିଲି । ୧୫ ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ମେନେଜର ବାବୁ ପାଟିକରି ଉଠିଲେ “ହେଇଟି ! ଯାହା ବିରୁଦ୍ଧଥିଲା, ଠିକ୍ ସେଇଆ । ନୂଆପଇସାଟିକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦଶହଜାର ଟଙ୍କାର ହସାବ ଏଇ ଫାଇଲରେ ଅଛି । ଏଥିରୁ ଦୁଇହଜାର ଟଙ୍କା ସହକାରୀ-ଶ୍ରମିକତତ୍ତ୍ୱାବ-ଧାରକ ରସିଦ୍ ଦେଇ ନେଇଛନ୍ତି, ଖର୍ଚ୍ଚକରି ପକ୍କା ହସାବ ଦେବାକୁ । ଏଇ ଦୁଇହଜାର ଟଙ୍କା ଫାଙ୍କିଦେବା ସକାଶ ତାଙ୍କର ଏ ଫିସାଦ । ଆଉ କିଛି ମୋର ଦେଖିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ମୁଁ କେବଳ ଏଇ ଫାଇଲଟା ନେବି । ଗୃହାନ୍ତ ତ ରସିଦ୍ ଦେଇ ନେବି ।”

ମୋର ମନ ଉଣାସ ହୋଇଗଲା । ଜାଣିଲି, ବାବୁଜୀ କୁଆଡ଼େ ଗୁଲିପିବାକୁ ମୋ ମନରେ ଯେତେ ଦୁଃଖ ହୋଇଥିଲା ତହିଁରୁ ତେଜ ଅଧିକ ଦୁଃଖ ହୋଇଥିଲା ତାଙ୍କର ଦୁର୍ନାମ ଶୁଣି । ଆପଣଙ୍କର ଯାହା ଇଚ୍ଛା ନଥିଲା, ମୋର ରସିଦ୍ ଦରକାର ନାହିଁ ବୋଲି ମେନେଜର ବାବୁଙ୍କୁ କହିଲି । ପିବାକୁ ବାହାର ସେ କହିଲେ, “ଆପଣ ଏ ଘରେ ଯେତେ ଦିନ ଇଚ୍ଛା ରହିପାରନ୍ତି । ଆପଣ ଏକୂଟିଆ, ବାବୁଜୀବାବୁଙ୍କ ଉପରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ । ତେଣୁ ଜଣେ ନେପାଳୀ ଦରୁଆନ ଏଠାରେ ରହିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଛି । ସେ ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟା ପୁଅରୁ ଆସିବ । ଆଉ ଆପଣଙ୍କର ଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା ଆମ ପାଖେ ଉପାଜିତ୍ ରହିଛି । ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଦରକାର ମଗାଇନେବେ ।” ମୁଁ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତିନମସ୍କାର କଲି ।

ବାବୁଜୀଙ୍କ ଦୁର୍ନାମ ଦୂର ହେବା ପରେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ମନ କାଉଁରି ହେଲା । ବାବୁଜୀ-ବାବୁ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଥରକୁ ଥର ସଂଖୁଲି ଆସି ଆପଣେଇତ କରୁଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଓପର ମନରେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥାଏ । ତାଙ୍କ ଉପରେ ମୋର ଏତେ ଅବଶ୍ୟାସ ହୋଇଯାଇଥାଏ ଯେ, ମୋର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ହୋଇଥାଏ ଯେ ମୋର କୌଣସି ଅନିଷ୍ଟ ପାଶୁ ଛୁନ୍ତି । କେବଳ ବାବୁଜୀଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ସେ ଆମକୁ ଶକ୍ତ କରି ଥିଲେ । ବାବୁଜୀ ପିବା ପରେ ତାଙ୍କର ଆମ ପ୍ରତି ଆଦର, ଶ୍ରଦ୍ଧା ବା ଭୟ କିଛି ନାହିଁ ବୋଲି ମୋ ଅନ୍ତରରେ କେହି ଚୁପ୍‌ଚୁପ୍ କରି କହୁଥାଏ ।

ନେପାଳୀ ଦରୁଆନଟି ଭାରି ନିମକସଜା । ସେ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରୁ ଟିକିଏ କୁଆଡ଼େ ଗୋଡ଼ କାନ୍ଦେନାହିଁ । ମୋର ଅନୁମତି ନେଇ ସେ ଆମ ଦାଣ୍ଡଘରେ ଭାତ ପୁଲେ ଫୁଟାଏ । ସେ ନାହିଁ କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ମୁଁ ତାର ସହଯୋଗ ପାଇଁ ପଇସା ଦେଉଥାଏ । ଦିନେ ଦୁଇ ଦିନରେ ଥରେ ଲେଖାଏଁ ସେ ପାଖ ବଜାରରୁ ମୋ ପାଇଁ ସହଯୋଗ କରିଥାନ୍ତେ ।

ଏକପରି ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳ ପାଇଁ ମୁଁ ସେଠାରେ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ି ରହିଯାଇଥାନ୍ତି, ଯଦି ସେଦିନ ମୋର ମନ୍ଦଗ୍ରହ ଦୁହଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖାହୋଇନଥାନ୍ତା । ବେଳ ରତନତ ହେଉଥାଏ । ଓପର ମହଲର ଝରକାବାଟେ କାହିଁକି କେଜାଣି ଦାଣ୍ଡକୁ ଗୁଡ଼ିଦେଲା ବେଳକୁ ଦେଖିଲି, ସେଇଥରୁ ବ’ଜଣ, ଯେଉଁମାନେ ହରଦ୍ୱାରଠାରେ ଆମ ଦୁଆରେ ଲଙ୍ଗରପଣର ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲି, ଯେଉଁମାନେ କୁମ୍ଭମେଳାରେ ମୋତେ ନେଇ ପଳାଉଥିଲେ ଓ ରେଳରେ ମୋ’ ପିନ୍ଧି ଧରିଥିଲେ । ସେ ଦୁହେଁ ବାବୁଜୀବାବୁଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କ’ଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥାନ୍ତି । ମୋ ଦେହ ଶୀତେଇଗଲା । ଏଥର ଆଉ ସ୍ୱାକ୍ଷରରୁ ରକ୍ଷା ନାହିଁ ବୋଲି ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ହୋଇଗଲା । ମୋର ତ ଆଉ କେହି ସାହା ନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁ ବାବୁଜୀବାବୁଙ୍କୁ ବାପ ବୋଲି ମାନୁଥିଲି ସେ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମୀୟତା ପାଇଁ ମୋର ଘରୁ କାଗଜପତ୍ର ସ୍ବେଚ୍ଛାପାରିଲା ବୋଲି ମେନେଜର ବାବୁ କହିଲେ ଦିନୁ ତାଙ୍କୁ ତ ମୁଁ ସାପପରି ଡରୁଥାଏ । ବାବୁଜୀ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଶୁଣି ସ୍ବଶ୍ରୀମାନେ ଆସି ଜୁଟିଲେଣି । ସ୍ୱାକ୍ଷରରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭରସା କରି ଏଠାରୁ ପଳାଇଯିବା ।

ଏ କଥା ମନରେ ଆସନ୍ତେ, ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଦିଆର ହୋଇଗଲି । ବର୍ଷାବୁ ମେଞ୍ଚାଏ ଚକଟା ମାଟି ଆଣିଲି । ବହୁ ଦିନରୁ ପିନ୍ଧିନଥିବା ଖଣ୍ଡେ ଚରା ମୋଟା ଧଳା ଶାଢ଼ୀ ରଖିଥିଲି କନା କରିବାକୁ, ସେଇଖଣ୍ଡ ବାହାରକଲି । ଦେହରେ ଦୁଇ ଗୁର ଜାଗା ଗୁଡ଼ ବୋଲିଦେଲି, ଦିନ ବେଳେ ମାଛ ବସିବେ ବୋଲି । ଦେହରୁ ସବୁତକ ଅଳଙ୍କାର କାଢ଼ି ଟଙ୍କାସଙ୍ଗେ ବାକ୍ସରେ ରଖିଦେଲି । ଟଙ୍କା ପାଞ୍ଚଟାର ସଉଦା ପାଖ ଦୋକାନରୁ ଆଣିବାକୁ ଦରୁଆନକୁ ଧଠାଇଦେଇ ମୁଁ ଅନ୍ଧାର ରାତିରେ ବାହାରପଡ଼ିଲି । ବରଷାଆସ, ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗକୁ ମାଡ଼ି ମାଡ଼ି ଚାଲିଲେ ବଳେ ପୁରୀରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବ । ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁ ସେଇଠାରେ ମୋ ଗୁହାରି ଶୁଣିଥିଲେ, ଏଥର ଶୁଣିବେ ।

ସେ ଦିନକୁ ବାବୁଜୀ ଅନୁର୍ଦ୍ଧାନ ହେବାର ଠିକ୍ ଦେହ ମାସ । ତଥାପି ସେ ସାଙ୍ଗରେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ମନରେ ବଳ ଆସୁଥାଏ । ମୋର ଗର୍ଭ ରହୁବାର ସେତେବେଳକୁ ମୋତେ ଜଣାପଡ଼ିସାରିଥାଏ । ପେଟ ଭିତରର ସେଇ ମହାସ୍ବାକୁ କହୁଲି, “ମୋର ଆଉ ଗୁର ନାହିଁ, ତୁ ତୋତେ ରକ୍ଷା କର ।” ପ୍ରାୟ ଦୁଇମାଲଲ ଆସି ଗୋଟିଏ ‘ପୋଖରୀ କୁଳରେ ମୋର ପିନ୍ଧିଥିବା ଲୁଗା ବାହାର କାଢ଼ି ଛୁଣ୍ଡା ଶାଢ଼ୀ ଖଣ୍ଡ ପିନ୍ଧିଲି । ଚକଟା ମାଟି ବାଲରେ ଓ ଦେହରେ ଅବୁଡ଼ା ଅବୁଡ଼ା କରି ବୋଲିହୋଇପଡ଼ିଲି । ସର୍ବିୟ ଉଦୟ ହେଲ ବେଳକୁ, ମୋତେ ବି ମୁଁ ଚିହ୍ନିବା କଷ୍ଟ । ମାଛ ଗୁଡ଼ ଲଗିଥିବା ଜାଗାରେ ବେଢ଼ିଯାଇଥାନ୍ତି । ଖଣ୍ଡେ ବାଟ ଚାଲିଯାଇଥାଏ, ଠାଏ ବସି ମାଛ ଉଡ଼ାଇ, ସଡ଼କରୁ ନାଲି ମାଟି ଆଣି ଦେହରେ ବୋଲି ପକାଏ । ବାସ୍ତାଣୀ ପରି ଅବଲୟ କରୁଥାଏ ।

ଦିନେ ଦି’ ଦିନରେ ଥରେ କୌଣସି ଗାଁ । ଭିତରକୁ ପଶି, ମୋତେ ଯାହା ଘର ଭଲ ମନେହୁଏ ତା’ର ପାହୁଁଚ ତଳକୁ ବସେ । ସେ ମୁଠାଏ ଯାହା ଖାଇବାକୁ ଦିଅନ୍ତି, ସେଇଥିରୁ ଭାଗେ ଖାଏ, ଭାଗେ ଫୋପାଡ଼େ । ମାଇସେ ଦେଖିଲେ ଆହା ବୋଲି କହନ୍ତି, ଏଡ଼େ ପିଲ ବସୁସରେ କେମିତି ବାସ୍ତାଣୀ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଦୁଃଖ କରନ୍ତି । ପିଲମାନେ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାନ୍ତି, ଗୋଡ଼ ବାଲି ଫୋପାଡ଼ନ୍ତି । କେତେବେଳେ କେମିତି କୃତ୍ରିମ ଫୋଧରେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଡ଼େଇଯାଏ, ମନେ ମନେ ଖୁସୀ ହୁଏ ସେ ମୁଁ ବାସ୍ତାଣୀ ଅଭିନୟ ପୁରୁଷ କରୁପାରୁ । ଖଡ଼ଗପୁର ସହର ତଳରେ ଦୁଇଗୁରଟା ଟୋକା ଅଶୀଳ ସଂକେତ ଦେଇଥିଲେ ; ସେ ଦିନଠାରୁ ଆଉ କେହି ମୋ ପ୍ରତି ଦୁଃଖବହାର କରିନାହାନ୍ତି ।

ମଝିରେ ଥରେ ଯାହାଙ୍କ ମେଲରେ ମିଶିଥିଲି । ସେମାନେ ଦିନକୁ ପ୍ରାୟ ଦଶକୋଟି ଚାଲୁଥାନ୍ତି । ଦୁଇଟା ଦିନ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗ ଧଇଲି । ଆଉ ପାରିହେଲ ନାହିଁ । ମୁଁ ଚାଲେ ଦିନକୁ ପ୍ରାୟ ୫୭ ମାଇଲ । ଏଇପରି ଆସି ଆସି ଅତେଇ ମାସରେ, ଏଠି ମୋ ବୋଉ ପାଖେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲି । ଏଇଠି ମୋର ସବୁ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଗଲା । ପେଟର ପିଲଟି ଭଲ ଲୋକ ହାବୁଡ଼େ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଆଶା ହେଲା । ସ୍ନେହ ମିଳିଲା, ସହାନୁଭୂତି ମିଳିଲା । ଖାଲି ଏତିକି ଆକାଂକ୍ଷା ବାବୁଜୀ କୁଆଡ଼େ ଗଲେ ଜାଣନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଥରେ ଦେଖନ୍ତି । ମୋର ମନେ ହେଉଛି ସେ ଯାଇ

ବଡ଼େ ମହାଶୟନଙ୍କ ପାଖରେ ଥିବେ । ବୋଉ କହୁଛନ୍ତି, କୁନିକୁ ମାସେ ଦି'ମାସ ହେବା ପରେ ସେ ମୋତେ ନେଇ ବାପାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ହରଦ୍ୱାର ଯିବେ । ମୁଁ କହୁଛି, ତା' ଆଗରୁ ଘୁଣ୍ଟା ଯିବା, ସେ କହୁଛନ୍ତି, ଫାଥରୁ ଫେରିଲେ ଘୁଣ୍ଟା ଆସିବାକୁ । ସେ ତ କାହିଁ କେତେ ଦୂରର କଥା ।

(୨୫)

ସେ ଦିନ କୁମାର ପୁଣିମା । ଏ ଦିନ ସକାଳୁ ରାତିଅଧ ଯାଏଁ ଦାସଙ୍କ ଦୁଆରେ ପିଲାଙ୍କର ଗହଳ ଲାଗିଥାଏ । କୁମାର ପୁଣିମା କାର୍ତ୍ତିକେୟଙ୍କ ଜନ୍ମଦିନୀ ବୋଲି ଆଜିକାଲି ସହରମାନଙ୍କରେ ଦୁର୍ଗାପୂଜାର ଆଡ଼ମ୍ବରରେ କାର୍ତ୍ତିକେୟଙ୍କ ମେଢ଼ ଢାଆଣ ହୋଇ ଉତ୍ସବ ପାଳିତ ହେଉଛି । ଗାଁ ଗହଳରେ ଏ ଦିନ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୂଜାର ଦିନ ବୋଲି ଲୋକେ ମାନିବାର ଦେଖାଯାଏ । କେହି କେହି ଏ ଦିନ ଇନ୍ଦ୍ରପୁଜା ବି କରନ୍ତି । ଦାସଙ୍କ ଦୁଆରେ ଏ ଦିନ ତମାମ ପୂଜାର ପାତ୍ର ଗାଁ ଯାକର କୁମାର ଓ କୁମାରୀ ; ବିଶେଷତଃ ଯେଉଁମାନେ ଧନୀ, ନିଜ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ନୂଆ ଲୁଗାପଟା କରନପାଉଁଟି ସେଇମାନଙ୍କର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଆଦର କରିବାକୁ, ଲୁଗାପଟା ଦେବାକୁ ଦାସେ ଓ ଦାସିଆଣୀ ଏ ଦିନଟିକୁ ବହୁବର୍ଷ ହେଲେ ବ୍ରତ କରି ଧରିଛନ୍ତି । ମହାପାତ୍ରେ, ସବୁ ବିଷୟରେ ଯେପରି, ଏ ବିଷୟରେ ସେହିପରି ଦାସଙ୍କର ସହକାରୀ । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମରେ, ଦାସଙ୍କର ପୁଅ ବୋହୂ, ଝିଅ ଜ୍ୱାଇଁ ଓ ନିଜର ପୁଅବୋହୂ-ଜଠାରୁ ପିଲାଙ୍କର ପୁରୁଣା ଜାମା ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇ ଆସିଥାଏ । ବାହାରେ ଗୁଜରି କରୁଥିବା ଗାଁର ଟୋକାମାନେ ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହଯୋଗ କରୁଛନ୍ତି । ଆଜିକାଲି ସହରର ବାରୁ ଗୁଆ କାହିଁକି, ମଫସଲର ସ୍ତୁଳ ଲୋକେ ପିଲା ଜନ୍ମ ହେଲେ ଦିନୁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଜାମା ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍ କରୁଛନ୍ତି । ପିଲେ ତ ମାସକୁ ମାସ ବଢ଼ନ୍ତି । ଆଜି କିଣିଥିବା ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍ କୁରୁତା ଆରମ୍ଭକୁ କଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ମାସେ ଦୁଇମାସ ପିଛାବା ପରେ ଜାମା ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍, ଖୁବ୍ ଦତ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଦରକାରୀ ହୋଇ ରହିଯାଏ । ମହାପାତ୍ରେ ସେଇଗୁଡ଼ିକ ସଂଗ୍ରହ କରାଇ ନିଅନ୍ତି । ଗାଁର ସାନ ପିଲାଙ୍କ ମାପ ଅନୁସାରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ବଣ୍ଟା ହେବାକୁ ବସ୍ତ୍ର ହୋଇ ରହେ । ସକାଳୁ ଗାଁର ଏକମାତ୍ର ଦରଜି ସାଧୁନାୟକ ଦାସଙ୍କ ଦୁଆରେ ତା' ପୁରୁଣା ସିଲେଇ କଲଟି ଧରି ବସି ପୁରୁଣା ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍ କୁରୁତାର ମରମତି ଓ କାଟିଛୁଟି କରିବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ଏ ବର୍ଷ ଦାସେ ଥାନେ ନୂଆ କନା ଆଣି ତା' ଆଗରେ ପକାଇଛନ୍ତି—ଯେଉଁମାନଙ୍କର ମାପରେ ପୁରୁଣା ଜାମା ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇନପାରିଛି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ନୂଆ ଜାମା ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍ ଢାଆଣ ଲାଗିଥାଏ । ପୁରୁଣାଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟଶଃ ଦାମିକା ଓ ସୁନ୍ଦର

ହୋଇଥିବାବୁ ଶ୍ରୀ କନାରେ ତଥା ନୂଆ ଜନସବୁ, ପୁରୁଣା ଜନସ ପାରିଥିବା ପିଲେ ହୁଏକରିନାହିଁ । ଯାହାଙ୍କ ମନ ଟିକିଏ ବରଷ ଜଣାଯାଏ ସେମାନଙ୍କୁ ଦାସେ କଥା-ଛଳରେ ଆମୋଦିତ କରିଦିଅନ୍ତି । ବଡ଼ ପିଲାମାନେ ଏବେ କେତେବର୍ଷ ହେଲେ ନାୟକଙ୍କ ଚଢ଼ାବଧାନରେ ଗୋଟିଏ କୁମାର ସଂଘ ଗଢ଼ି ସାନ ପିଲାଙ୍କୁ ଜୁଟାଇବାରେ, ବୋଧସୋଧ କରିବାରେ ଖୁବ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ କୁମାର ପୁଣିମା ସକାଳୁ ଅଗାଧୁଆରେ ଏକାଠି ହୋଇ ଦାଣ୍ଡ ଘାଟ ଚଞ୍ଚିଚଞ୍ଚି ହୋଇ ସଫାପୁରୁଷ କରିବାରେ ଖୁବ୍ ଲାଗୁଛନ୍ତି । ନାୟକେ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଦେଇଛନ୍ତି, ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ନୂଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ହେବା ସକାଶ, ଦିନତମାମ ସମସ୍ତଙ୍କର ହୃଦ ହେବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହଯୋଗ କରିବା ଉଚିତ ।

ତାରୁ ପ୍ରସବ କଷ୍ଟ ବେଳ ଦି ଘଡ଼ିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହେବାରୁ ଦାସିଆଣୀଙ୍କ ଉଦ୍‌ବେଗ ବଢ଼ିଯାଇଛି । ଯନ୍ତ୍ରଗୁଳିତ ପରି କୁମାରପୁଣିମା ବିଧିବିଧାନ ଗୁଲିଥିବା ଭିତରେ ତାଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ଯାଇ ରହିଛି, ତାର ଯେଉଁ ଘରେ କଷ୍ଟପାଉଛି ସେଇ ଘରେ । ହଠାତ୍ ଶୁଲ ଆସିବାରୁ ଖୋର୍ଦ୍ଧାକୁ ନନ୍ଦି ଅଗାଇବାକୁ ତର ସହିଲାନାହିଁ । ଗାଁର ପୁରୁଣା ପ୍ରୋଡ଼ା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଦୁଇଜଣ ଆସି ଧାଇଁର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି ।

ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ମରଦଙ୍କ ମହଲରେ ଏ ସଂବାଦ ପହଞ୍ଚିବାରେ ବାରିବାରୁ କହିଲେ, “ଆମେ ତାରକୁ ନେଇ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ଠିକାର ଆଜିକୁ ହେଲେ ମୋଟେ ଛଅଦିନ । ଡାକ୍ତରଣୀ ନିର୍ଭରଶ୍ୱର କହିଥିଲେ, ୧୫୨୦ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରସବର କୌଣସି ସଂଭାବନା ନାହିଁ ।”

ବାହୁମୁଖ ସମାଲୋଚନା କଲେ, “ଏ ଡାକ୍ତର, ଡାକ୍ତରଣୀଗୁଡ଼ିକ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଡାକ୍ତରଣ ବଦଳା ନୁହେଁ, ଗୋଟାଏ ବେଉସା । ଟିକିଏ ଗୁଣ୍ଠିଲେ କି ନାହିଁ, ବରାଲବାଲକେଶ୍ୱରଙ୍କ ଦାକ୍ଷିତ ପରି ହୁକୁମ ଓଷ୍ଠି ଥିବା ବଢ଼ାଇଦେଇ, ହାତ ପଡ଼େଇବେ ନିଜର ପାଉଣା ପାଇବାକୁ ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ଡାକ୍ତର ହୁଅନ୍ତୁ, ବୈଦ୍ୟ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ଜ୍ୟୋତିଷ ହୁଅନ୍ତୁ, ପିଲା କେବେ ଜନ୍ମହେବ କେହି କହିପାରିବେ ନାହିଁ । କଥାରେ ଅଛି, ‘ଜନ୍ମ ମରଣ ବରଷା, କହି ନ ପାରଇ ପୁରୁଷା’ । ଜନ୍ମ ବିଷୟରେ ମାସ ପୁରୁଛି କି ନାହିଁ ଅଟକିଲ କର ୧୫ଦିନ ଏପାଖ ସେପାଖରେ ଲାଖ ବଜେଇ ହେବ, ବରଷା ବିଷୟରେ ବି ସେହିପରି ସମୁଦ୍ରର କେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଲଘୁଗୁପ ହୋଇଛି ବାରି, କେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ବର୍ଷାହେବାର ସଂଭାବନା କେତେକ ପରିମାଣରେ କହି ହେବ ; ଯଦିଓ ଏ ଦୁଇଟି ଯାକ ବିଷୟରେ ଦୃଢ଼ଭାବରେ କିଛି କହିବା ମୁର୍ଖାମି । କିନ୍ତୁ ମରଣ ବିଷୟ ଆଦୌ କିଛି କହିହେବନାହିଁ । ଆକସ୍ମିକ ମରଣ କଥା ତ ମିଳିତକ ଆଗରୁ ବି ଜାଣିହେବନାହିଁ । ରକ୍ତଗୁପ ପ୍ରଭୃତି ରୋଗରେ ବି ମଣିଷ ବଢ଼ିବ କି ମରିବ କହିବା ଅସଂଭବ । ନିଶ୍ଚୟ ମରିବ ବୋଲି ଡାକ୍ତର ଯାହାକୁ କହିଥିଲେ ସେ ସେଦିନ-

ଠାରୁ ୧୫ ବର୍ଷ ବୟସର ଦେଖିଛି ; ଭଲ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଯାହାକୁ କହିଲେ ସେ ଦିନ ଦିନ ଭିତରେ ଶେଷ ।”

ବାହ୍ୟମୟ କହିଲେ, “ନେଉଳ ଧାଉଁଡ଼ି କଥାବାଡ଼ି ଯାଏଁ । ଆମେ ତ ସେଇ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ମୂର୍ଖତା ଶିଖି କହିଥିଲୁ । ନାୟକେ ଆଉ ଅଧିକା କ’ଣଟା କହିଲ ? ଖାଲି ବର୍ଷା ମରଣ କଥା ଅବାନ୍ତରସ୍ତ୍ରବେ ଯୋଡ଼ିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ, ଡାକ୍ତର ତ କହିଥିଲେ ୨୦ ଦିନ ପୁର୍ବରୁ ତାରୁ ପିଲା ଜନ୍ମ ହେବାର କୌଣସି ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ, ଏବେ ସେ ଶୁଲ ଖାଉଛି କେମିତି ?”

ଦାସେ ଯଥାଧାନ କଲେ, “ଡାକ୍ତର ସେତେବେଳେ ଧରଣୀ କରିଥିଲେ ସେତେବେଳର କଥା କହିଲେ । ମଣିଷ ଶରୀରରେ ଘଡ଼ିକୁ ଘୋଡ଼ା ରୁଟୁଛି । ମନ ହେଉଛି ଶରୀରର ଗୁଳକ । ମନରେ ଉଦ୍‌ବେଗ ହେଲେ ୨୦ ଦିନ ପରେ ଘଟିବାକୁ ଥିବା ଘଟଣା ଦିନକରେ ଘଟିପାରେ । ଦେହର ଡାକ୍ତର ମନର ଡାକ୍ତର ହେବା ଦରକାର । ମନ ଦୁର୍ନିବାର ଓ ସଫଦା ରଞ୍ଜିତ । ତା’ର ଚକିତ୍ରା ବୈଜ୍ଞାନିକ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସତ୍ୟ ହୋଇନଥିବାରୁ ମନକୁ ଶାନ୍ତ ରଖିବାକୁ ସ୍ୱପ୍ନାୟନ-କର୍ମର ବିଧାନ ରହିଛି ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ତହିଁର ବ୍ୟବସ୍ଥା ମୁଁ କରିସାରିଛି । ଗାଁର ଦୁଇଜଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ମହାଦେବ ମନ୍ଦିରରେ ମଧୁସୂଦନ ଜାତୀନ କରୁଛନ୍ତି ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଆଉ ତୁମ ଭାଉଜ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପାରମ୍ପରିକ ସ୍ୱପ୍ନାୟନ ଆରମ୍ଭ କରି-ସାରିଛନ୍ତି । ଆମ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଆଗରେ ସେ ଭୋଗବେଳୁ ଗୋଟିଏ ବିଅଙ୍ଗପ ବସାଇଛନ୍ତି । ତାରୁ ସୁଖପ୍ରସବ ହେଲେ ସେଇ ଗାଧ ଯୋଗୁଁ ହେବ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା । ମୋର କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ପୁର୍ବେ ଯେଉଁ ପେଟ ବେମାରୀ ହୋଇଥିଲା ତାହା ଡାକ୍ତର ଓ କବିରାଜ ଭଲ କଲେ ବୋଲି ଆମେ ସିନା ବୁଝିଲେ, ସେ ଅଦ୍ୟାପି କହୁଛନ୍ତି ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଆଗେ ବିଅଙ୍ଗପ ଯୋଗୁଁ ହିଁ ମୋର ଆରୋଗ୍ୟ ହେଲା । କେଉଁ କଥାଟା ଠିକ୍ ସିର କରିନପାରି ମୁଁ ଉଭୟ ପକ୍ଷରେ ଭୋଗ ଦିଏ ।”

କୁମାରପୁଷ୍ଟିମା ଓପରଓଳି ପ୍ରତିବର୍ଷ ମହାଦେବଙ୍କ ପାଖେ ଦାସଙ୍କର ଭୋଗରାଗ ହୁଏ — କୋଡ଼ିଏ ଗଉଡ଼ୀ ଧାନର ଚୁଡ଼ାଘଷା ହୁଏ, ପ୍ରଚୁର ନଡ଼ିଆ ପଡ଼େ । ଗାଁ ଯାକର ଆବାଳ ବୃକ୍ଷ ସେଥିରୁ ଆମ୍ବଲେ ଆମ୍ବଲେ ପାଁନ୍ତି । ସେ ଦିନର ଭୋଗ ମହାଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିରରୁ ଆସି ଗୁମ୍ଫାମରେ ଥିବା ହୋଇଛି, ପିଲାଙ୍କୁ ଲୁଗାପଟା ବାଣ୍ଟିବାକୁ ମହାପାତ୍ରେ ଆରମ୍ଭ କରୁଛନ୍ତି, ଏଇ ସମୟରେ ଭିତର ଆଉଁଶ ବରଷାଆସିଲା ‘ସୁଅଟିଏ’ । ସମସ୍ତେ ହରିବୋଲ ଦେଲେ । ପଶ୍ଚିମକବାଟେ ପାଟିକରି କହିଲେ, “ଦାସଙ୍କର ତ ଏ ଭୋଗ ସବୁ ବର୍ଷ ହେଉଛି । ତାରୁ ପୁଅ ପାଇଁ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ପାଖେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଭୋଗ ହେଉ । ମୁଁ ଯାଉଛି ଦୁଇଟା ଯାକ ଗୁଡ଼ିଆ ଦୋକାନରେ ଯାହା ଜିନିଷ ଅଛି ସବୁ ବୋହୁଆଣିବି ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଆଣିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ସେଇ ଦୋକାନ ଉପରେ ହରିଲୁଟ୍ କରାଇଦିଅ । ସାଇକଲରେ ଜଣକୁ କାହାକୁ କହ, ପଦଥା ଅବଧାନକୁ ଡାକ ଆଣିବ । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ପିଲଟିର ଯାତକ ଜାଧିଦେବା ।”

ଏତିକିବେଳେ ଦାସିଆଣୀ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆର କବାଟକୋଣକୁ ଆସି ବାରିବାବୁକୁ ଡାକ କହିଲେ, “ପିଲଟିକୁ ଇଚ୍ଛୁର ସାରିଲେଣି । ଦେଖିବ ଯେବେ ଆସ । ମୁଁ କେତେ ପିଲ ଜନ୍ମ ବେଳେ ଦେଖିଛି । ଏମିତି ତେଜସ୍ବୀନ୍ ପିଲଟିଏ ଆଜିଯାଏଁ ଦେଖିନଥିଲି ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଆଉ ଟିକିଏ ଯାଉ, ଏଠାର କାର୍ଯ୍ୟ ସରିଗଲେ ଏକାଥରକେ ସମସ୍ତେ ଯାଇ ଦେଖିବା । ପିଲ ଓ ମା’ର ହେପାଜତ କରୁଥାଅ । ପଦଥାକୁ ଡାକିଛି, ସେ ଆସିଲେ ଜାତକ ଦିଆର କରିବ ।”

ଗୃହିଣୀ — ଯାତକ ଦିଆର ପାଇଁ ତର ସନ୍ତାନାହିଁ କାହିଁକି ? ପିଲ ଜନ୍ମର ସମୟ ମୁଁ କାହ୍ନରେ ଟିପିଦେଇଛି, ଜନ୍ମବେଳେ ଯେଉଁମାନେ ଯେଉଁଠି ଥିଲେ ମନେରଖିଛି । ଅଜିନ କରି ଅନ୍ନପ୍ରାଶନ ସମୟରେ ଜାତକ କଲେ ବି ହେବ । ସେ ବରଷକୁ ଏପରି ଦିନେ ଘୋସାରୁଛ କାହିଁକି ? — ଏହା କହି କହି ଗୃହିଣୀ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ ।

ସେ ଦିନ ଦାସଙ୍କ ଦୁଆରେ ଯେମିତି ଉତ୍ସବ ହେଲା ସେଭଳି ଉତ୍ସବ ଆଉ କେବେ ହୋଇନଥିଲା ବୋଲି ଲୋକେ କୁହାକୁହି ହେଉଥାନ୍ତି । ପଣ୍ଡି ମକବାଟେ ଗୁଡ଼ିଆ ଦୋକାନକୁ ଯାଇ ହରିଲୁଟ୍ କଥା କହିବାମାତ୍ରେ ଦୁଇଜଣଯାକ ଦୋକାନୀ ଆଗ୍ରହରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ଦାସଙ୍କ ଦୁଆରେ ସମସ୍ତେ ଜମିଥିବାରୁ ମିଠେଇ ଖାଇବାକୁ ଦୋକାନକୁ କିଏ ଆସିବ ବୋଲି କହି ପସରା ଧରି ଦାସଙ୍କ ଦୁଆରକୁ ଚାଲିଆସିଲେ । ହାଡ଼ି ଆସିଲେ ବଜାଇବାକୁ । ରାମଲୀଳାବାଳ ଦଶହରା ପରେ ଲୀଳା ନେଇ ଗାଁ ଗାଁରେ ମାଗୁଣି କରୁଥିଲେ । ଦାସଙ୍କ ଦୁଆରେ ଦଶହରା ଦିନ ଲୀଳା ହୋଇଥିଲା । ସେମାନେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଜାଗାକୁ ଯିବାକୁ ପିଲଙ୍କୁ ବେଶ କଲବେଳେ ଦାସଙ୍କର ନାତି ହେବା କଥା ଶୁଣି, ସିଧା ତାଙ୍କ ଦୁଆରେ ଆସି ଗୀତ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ପ୍ରସାଦ ବଞ୍ଚନ, ଲୁଗାପଟା ବଞ୍ଚନ, ରାମଲୀଳା, ଜାତନ ମଣ୍ଡଳୀଙ୍କ ଗହଳରେ ଦ୍ବାର ଜନାଙ୍କୁଁଁ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦରେ ବିଭୋର । କେବଳ ପଡ଼ିଶା ଘର ଦାଣ୍ଡ ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଥିବା ଦାସଙ୍କ କୁଟୁମ୍ବର ଭାଇନା ନାରଣ ଦାସେ ଏ ସବୁ ଗହଳର ପ୍ରତିବାଦ କରି, ଦାସଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ କହୁଥାନ୍ତି, “ବୁଢ଼ାଟିଏ ହେଲଣି, ବୁଢ଼ି ହେଉ ନାହିଁ । ଭିକାରୁଣୀ ଟୋଙ୍କାଟାକୁ ଝିଅ କଲୁ ତ କଲୁ, ତା’ର ପିଲଟେ ହେଲା ବୋଲି ଏତେ ବଦ୍‌ଖର୍ଚ୍ଚ । ଯେ ଦୁଆର ମୁହଁରେ ଆସି ମୁହଁ ଦେଖାଉଛନ୍ତି ସେ ତ ନ ଖାଇଲେ, ପଇସା ନ ନେଲେ ଯିବେନାହିଁ । ପିଲଗୁଡ଼ାକ ପ୍ବାର ପରି ବଦ୍‌ଖର୍ଚ୍ଚା ହୋଇଛନ୍ତି ଯେ, ମୁଠାଏ ଲେଖାଏଁ ଟଙ୍କା ଦରମା ପାଉଛନ୍ତି, ଘରକୁ ପଠାଇବେ କ’ଣ ଘରୁ ଟଙ୍କା ନେଲେ ଚଳୁଛନ୍ତି । ଖର୍ଚ୍ଚ କଲବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ଦିଶୁନାହାନ୍ତି, କାଲିକି ଭାଲିହେବ ପଇସା ଆସିବ କୁଆଡ଼ୁ ?”

ସ୍ବାକ୍ କଥା ଦାସେ ପିଲା ଦିନୁ ଶୁଣୁଛନ୍ତି । ପ୍ରତିବାଦ ପଦେ କରନ୍ତି ନାହିଁ କି ତାଙ୍କ କଥା ମାନି ନିଜର ଆଚରଣ ବଦଳାନ୍ତି ନାହିଁ । ପରୁରଲେ କହନ୍ତି, ଭଜନ । ମୁହଁରେ ସିନା ସେପରି କହୁଛନ୍ତି, ମୋ କାର୍ଯ୍ୟ ସେ ଅନ୍ତରରେ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି । ଏକଥା ଭଜନ । ଶୁଣିଲେ କହନ୍ତି, ଅନ୍ତରରେ ତ ବିଚାରୁଛୁ ସ୍ବାକ୍ ମୁଣ୍ଡେଇ କରି ରୁଲନ୍ତି ? ଏ ଦୁଇ ଜଣେ କଥା ମାଇପି ମହଲରେ ବି ବ୍ୟଙ୍ଗ ବିଦ୍ରୁପର ବିଷୟ ହୁଏ । ଦାସିଆଣୀ ତ ପ୍ରତିଦିନ ଦେହସୁରଙ୍କ ପାଇଁ ନିଅଣ ଶାଗ ନ ପଠେଇଲେ ଦାସଙ୍କ ପାଇଁ ଠା କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଦୁଆର ମୁହଁରୁ ଗହଳି ଭଜିଲା ବେଳକୁ ରାତି ପ୍ରାୟ ଛ ପଡ଼ି । ଲୋକ ପତଳା ପଡ଼ି-ପିବାରୁ ପଦିଆ ନାୟକେ ଦାସଙ୍କୁ ଆଗକୁ ଆସି ଜେ ଜେ କଲେ । ଦାସେ କହିଲେ, “କିଓ ପଦୁନା ! ତୁମକୁ ମୁଁ ଚାହୁଁ କରି ବସିଛି । ତୁମେ କେତେବେଳୁ ଆସିଲଣି ଯେ ? ପିଲାଟିର ଜାତକ ଖଣ୍ଡେ କରିବା ପରା ।”

ପଦିଆ ନାୟକେ କହିଲେ, “ଆପଣେ, ଆସିବାକୁ ହୁକୁମ ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରେ ଆସିଛି । ଗୁରୁ ପାଞ୍ଚଦିନ ହେଲା ବାଧକା ପଡ଼ିଥିଲା, ଘରୁ ବାହାରିନଥିଲା । ଆଜି ଆସିଲା ଯେ ଆପଣଙ୍କ ଗାଁ ମୁଣ୍ଡେ ଟିକିଏ ହାଲିଆ ଲାଗିଲା । ଗୁରୁମାରେ ଆସି ଘଣ୍ଟେ, ଖଣ୍ଡେ ବସିଲା ପରେ ଟିକିଏ ଭଲ ଲାଗୁଛି । ବିଚାରୁଲି, ଆପଣଙ୍କ ଘଣ୍ଟେ ଟିକିଏ କଥାବାଣ୍ଟି ହୋଇ ବାହାରିପିବ । କିନ୍ତୁ ସେ ଭଡ଼ ଭିତରେ ଆପଣଙ୍କ ନଜର ପଡ଼ୁଛି କେତେକେ ?”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “କରେ ପଦିଆ, ତୁ ଗୁରୁଦିନ ହେଲା ତ ଘରୁ ବାହାରିନାହିଁ, ଖର୍ଚ୍ଚ ଚଳୁଛି କିମିତି ? ଆଜି ତ ଦୁଇଥାଁ ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇନଥିବ ? ପିବା ଆସିବା କରିପାରିଲୁ ନାହିଁ ବୋଲି ଖବରଟାଏ ପଠାଇଲୁନାହିଁ କାହିଁକି ? ମାଇପ କଥା ଗୁଡ଼ି, ତୋ’ର ପରା ସାନିଦିଆ ତଳେ ପୁଅ ଝିଅ ଯୋଡ଼ିଏ ? ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଲୁଗା ଫୁଲ୍ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ କରି-ନାହିଁ ?”

ଜ୍ୟୋତିଷ ନାୟକେ କହି ନ କହି ମୁଡ଼ୁକି ମୁଡ଼ୁକି ହସିଲେ । ମହାପାତ୍ରେ ପୁଣି ପରୁରବାରୁ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ପିଲାଙ୍କ ଲୁଗାପଟା କଥା କିଏ ପଚାରୁଛି, ଗଲ ଗୁରୁଦିନ ଭିତରେ ଦିନକର ଅଫିମ ବି ପୁରା ମିଳିନାହିଁ । ପଥରଦିନଠାରୁ ମନଟାକୁ ଟାଣ କରିଦେଇଛି, ଅଫିମ ଖାଇବି ନାହିଁ ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ଆରେ, ସେ ଟାଣ ଗୁଡ଼ି । ପିଲାଦିନୁ ତ ଅଫିମ ହାବୁଡ଼େ ପଡ଼ିଯାଇଛି । ଏତେବେଳେ ଗୁଡ଼ିଦେଲେ ଆପେ ମରବୁ, ପିଲୁଟିମାନେ ବି ଭେଷ ଓପାସରେ ମରିବେ । କଳାକୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦରେ ସିନା ଅଣ୍ଟାରୁ ଖଡ଼ି ଗୋଟାଳି ବାହାର କରି ଅନର୍ଗଲ ଗଫି-ଯାଉଛି । ଆଜି ଆଜି ଟିକିଏ ସେବା କର, ତା’ପରେ ଏ ପିଲାର କୋଣ୍ଡା କାଟି ମୋଟାମୋଟି ଦ’ପଦ କହିଦେଇ ଯା’ । ସଇଥଲିଆରେ ଯାତକ ଲେଖିଦେଇ ପିରୁ ।”

ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଅତିମ ଆସିଲା ; ଜଳଖିଆ ମିଳିଲା । ନାୟକଙ୍କ ମନ ପ୍ରଥମ ହୋଇଯାନ୍ତେ, ଦାସେ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ଜନ୍ମ ସମୟ ଓ ସୁଦକାଗୃହର ବିବରଣୀ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଲେ ।

ପଦ୍ମିନୀ ନାୟକେ ଖଡ଼ ଗୋଟାଳିଟି କାଢ଼ି ଗାର କାଟୁ କାଟୁ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, କହିଲେ ପରା ୩ଟା ବାଜି ୪୦ ମିନିଟ୍ ; ସେ ହୋଇଥିବ ରେଡ଼ିଓ ଟାଇମ । ଏଥିରୁ ୧୨ ମିନିଟ୍ କାଟିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ହଉ……।”

ଦଶ ପନ୍ଦର ମିନିଟ୍ ଚାଲିଗଲା ; ନାୟକେ ଖଡ଼ ଗୋଟାଳିଟି ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡଳା ମଧ୍ୟରେ ଥୋଇଦେଇ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ହସ ହସ ମୁହଁରେ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ସେ ପିଲା ବିଷୟରେ କହିବ କ’ଣ ? ଆଜି କୁମାରପୁଣିମା, ବାର ମଧ୍ୟ ଭଲ, ବଡ଼ ବଳୁଆ ନକ୍ଷତ୍ର ପିଲାଟି ପାଇଛି । ବୃହସ୍ପତି ପଞ୍ଚମରେ ଅଛନ୍ତି । ଖାଲି ପୁଣିମାରେ ଜନ୍ମକୁ ଲେଖିଛୁ ;

କନ୍ଦର୍ପରୂପେ ମୁକ୍ତା ପ୍ରିୟା

ନ୍ୟାୟାପ୍ରବୀର ସତତ ସହର୍ଷ

ଶୁଭେ ବଳୀ ଶାସ୍ତ୍ରବିରଦଃ—

ଶୁଭେ ପୁଣିମା ଜନ୍ମନି ଯସ୍ୟ ଜନ୍ମୋଃ ।

ଦେଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦର ହେବ, ସହର୍ଷ ମୁହଁ ହେବ, ଚାହିଁଦେଲେ ଲୋକଙ୍କୁ କଣିନେବ, ନ୍ୟାୟାପ୍ରବୀରରେ ପଇସା ସେକଗାର କରି ସଦ୍‌ବ୍ୟୟ କରିବ । ଶାସ୍ତ୍ର ବିରୁଦ୍ଧ କରିବ । ଜନ୍ମଦିଅର ସେ ଫଳ, ସ୍ତ୍ରୀ ସାଙ୍ଗକୁ ବୃହସ୍ପତି କେନ୍ଦ୍ରରେ, କଂ କୁବନ୍ଧୁ ଗ୍ରହାଃ ୧୨ଟି, ଯଦି କେନ୍ଦ୍ରେ ବୃହସ୍ପତିଃ । ଖାଲି ଏତିକି, ସେ ଯାତକ ତା ପିତୃକୁଳର ମଙ୍ଗଳକାରକ ନୁହେଁ । ସେ ଗର୍ଭସ୍ଥ ହେବା ଦିନୁ ବାପା ସ୍ତ୍ରୀର ବଜ୍ରମ ହୋଇ ଚାଲିଛି । ସ୍ତ୍ରୀର ହେଉ ପାଇବା ପୁଅରୁ ସେ ଗୋଟିଏ ବାପକୁ ଖାଇବ । ହେଲେ କ’ଣ ହେଲା, ସେ ବାପ ଗୋଟିଏ ବାପଙ୍କ ନାଁ ରଖିବ । ଭଲ ପିଲାଟିଏ ଆଜ୍ଞା ଆପଣଙ୍କ ଘରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛି ଆପଣଙ୍କର ସେ ଉପକାରୀ ହେବ ।”

ଶେଷ ପଦଟି ଦାସଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହି, ନାୟକେ ଖଡ଼ ଗୋଟାଳିଟି ଅଣ୍ଟାରେ ମାରି ବଦାୟ ନେବାର ମୁଣ୍ଡଭଙ୍ଗୀ କଲେ । ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରେ ଅଧରାତ୍ର ଟିକିଏ କମ ଅତିମ ଗାମୁଛାକାନରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥାଏ ଓ ବାଙ୍କା ଟିକିଏ ପେଟରେ ପଡ଼ି ତା’ର କରମତ ଆରମ୍ଭ କରିଥାଏ ବୋଲି ଏ ମୁଣ୍ଡଭଙ୍ଗୀରୁ ଜଣାପଡ଼ୁଥାଏ ।

ଦାସେ କହିଲେ, “ହଉ, ତୁମକୁ ଆଜି ଆଉ ଅଟକାଇବା ନାହିଁ । ଏଠାରୁ ଉଠିଲେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ସେ ପିଲାଟିକୁ ଦେଖିବୁ । ତା’ପରେ ଜଳଖିଆ କରିବୁ । ତୁମର ତ ଜଳଖିଆ ହୋଇଗଲାଣି । କୋଣେ ଦାଟ ପିବ । ହଉ, ଟିକିଏ ରହ, ମୁଁ ଆସେ ।”

ଦାସେ ୧୦ ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ଘରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଶାଢ଼ୀ ଓ ଦଶୋଟି ଟଙ୍କା ଆଣି ପଦ୍ମିନୀ ନାୟକ ହାତରେ ଦେଇ କହିଲେ, “ଜାଣିଲ ପଦ୍ମିନୀ ! ଘରେ ନୁଆ ଶାଢ଼ୀ ନ ଥିଲା ।

ସାଆନ୍ତାଣୀ ଏ ଶାଢ଼ୀ ଦିନେ ମାଝ ପିନ୍ଧି ସାଇନ୍ଦ ଦେଇଥିଲେ, ଏଭଳି ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧିବାକୁ ମୋର ବସ୍ତ୍ର ନାହିଁ ବୋଲି କହି । ମୁଁ ଶାଢ଼ୀ ଖୋଜିବାରେ କହିଲେ, ‘ଏଭିଟା ନେଇ ସାନନ୍ଦାଆ ବୋଉକୁ କହିବ, ସାଆନ୍ତାଣୀ ଦେଇଛନ୍ତି ବୋଲି । ସେ ଅସୁବିଧା ପାଇବ ନାହିଁ ।’

ନାୟକେ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇ କହିଲେ, ‘ଆମ ଘରେ ସିଏ ସାଆନ୍ତାଣୀପାଲଟା ଶାଢ଼ୀକୁ ଅସୁକେଇବ ବୋଲି ବିଚାରୁଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ସେ ତ ହେବ ତା’ର ପେଡ଼ିଲୁଗା । ହଉ ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ ଯାଉଛି’ ବୋଲି କହି ନାନ୍ଦାକେ ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ଦାସେ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଘରେ ପଶନ୍ତେ ସାଆନ୍ତାଣୀ ପିଲଟିକୁ ଧରି କବାଟ ଆଡ଼ୁଆଳରୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖାଇଦେଲେ ଓ କହିଲେ, ‘ଟିକିଏ ବସ । ମୁଁ ବାଡ଼ିଆଡ଼େ ପାଣି ମୁଣ୍ଡେ ଅଜାଡ଼ି ହୋଇ ଆସେ ତୁମମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବାଡ଼ିଦେବ । ନିଜ ହାତରେ ପିଲଟି ଦେଖାଇବ ବୋଲି ସେଇ ପହରୁ ଛୁଆଁ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ବସିଛି ।’

...

...

...

...

ବାରମାସା ଅଗତ ହେଲା । ତାର ସୁସ୍ଥ ହୋଇ ମନା ନ ମାନି ବାହାର ପାଇଟିରେ ଲଗିଗଲଣି । ଦାସଙ୍କର ହ’ ପୁଅ ଓ ହ’ ବୋହୂ ଛୁଟି ନେଇ ଆସି ‘ଭଜୋ’କୁ ଦେଖି କରି ଗଲେଣି । ସାଆନ୍ତାଣୀ ପିଲକୁ ମାସେ ହେବାରେ ହରଦ୍ୱାର ଯିବେ ବୋଲି ସଜବାଜ ଆରମ୍ଭ କଲେଣି । ସାଙ୍ଗରେ ମହାପାତ୍ରେ ଯିବେ ବୋଲି ରାଜି ହେବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆପଣି ଉଠାଇଲେ, ‘ଆଗରୁ କିଛି ଖୋଜିବର ନ ନେଇ ହରଦ୍ୱାରକୁ ଯିବାକୁ ମୁଁ ପସନ୍ଦ କରୁନାହିଁ । ମୁଁ କାଲି ରାତିଗାଡ଼ିରେ ଯାଉଛି, ଆଗ ବାଗନାନ୍ରେ ପହଞ୍ଚିବ ; ବାଗୁଲିବାବୁଙ୍କଠାରୁ ବାବୁଜୀଙ୍କ ଖବର ଅନ୍ତର ବୁଝିବ । ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଯାଇ ଶେଠଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବି ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବ । ଶେଷରେ ଯିବ ପୁର । ପୁରୁଷ ଫେରିଲେ ତୁମମାନଙ୍କ ଯିବା କଥା ଧରିବ ।’ ଦାସେ ଏ ପ୍ରସାବରେ ରାଜି ହେବାର କଥା । ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ସେ ପ୍ରାୟଶଃ ମାନିଥାନ୍ତି । ଏ ଦୁହେଁକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଦାସିଆଣୀ ବା ଆପଣି କରନ୍ତେ କିମିତି ?

ମହାପାତ୍ରେ ଫେରିବାକୁ ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ଦିନ ଲଗିଗଲା । ସେ ଫେରିବାରେ ଜଣା-ପଞ୍ଜନ, ବାବୁଜୀଙ୍କର ନାମ ଶ୍ରୀ ସାନନ୍ଦ ନାୟକ, ତାଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ପୁରୀଜିଲ୍ଲାର ଖୋର୍ଦ୍ଧା ସବ୍ଡିଭିଜନ୍ରେ ବୋଲି ସେ ଚଟକଲର ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ କହିଥିବା କଥା ମହାପାତ୍ରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଜାଣିପାରିଲେ । କିନ୍ତୁ ଗାଁ ନାମ ବା ବାପ ନାମ କମ୍ପାନୀର ରେକର୍ଡ଼ରେ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଠିକଣା ଲେଖାଅଛି : ହାଲ ସାକିନ୍ ରସିକୁଲ ଆଗ୍ରମ, ହରଦ୍ୱାର । ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ମହାପାତ୍ରେ ଶେଠଙ୍କ ସହୃଦ ବହୁତ ଆଲୋଚନା କଲେ । ଶେଠଙ୍କ ପାଖେ ବାବୁଜୀଙ୍କର ପ୍ରାୟ ଦଶହଜାର ଟଙ୍କା ଜମା ଅଛି । ଶେଠଙ୍କ କହିଲେ, ତାର ଦେଶଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ସବ୍ଡିଭିଜନ୍ ଅଫିସରଙ୍କଦ୍ୱାରା ଚିହ୍ନଟ କରାଇ ପଠାଇଦେଲେ ସେ ଟଙ୍କାଟା ଦେଇଦେବେ, କିବା ତାରଦେଶ ନିଜେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ଟଙ୍କା ନେଇଯାଇ ପାରିବେ । ମହାପାତ୍ରେ ଶେଠଙ୍କୁ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ଆସିନାହିଁ । ଟଙ୍କା ପ୍ରୟୋଜନ

ହେଲେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଏତିକି ମାତ୍ର ବୁଝିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ଆପଣଙ୍କର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଓ ପ୍ରିୟ କର୍ମଚାରୀ ହୋଇ ନିରୁଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଯିବାରେ ଆପଣଙ୍କର ଯାହା କଣିକାର କଥା ଆପଣ ତାହା କରିଛନ୍ତି ନା ନାହିଁ । ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି, ସେ ଧନ ସାଧନ ବାବୁ ଯେଉଁ ରେଳରେ ଆସୁଥିଲେ ତାକୁ ଗଣ୍ଡଗୋଳକାଶ୍ମୀମାନେ ରାମରାଜତାଳରେ ଅଟକାଇଦେଲେ । ସାଧନ ବାବୁ ସେଇଠାରୁ ନିଶ୍ଚଳ । ସେ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଘାତୁଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ବା ଗଣ୍ଡଗୋଳକାଶ୍ମୀ ବୋଲି ହାତତଳି ଗଲେ ଆପଣଙ୍କର ଅନୁମାନ । ଆପଣ ସେଇ ସମୟରେ ଏଇ ଅନୁମାନ ଉପରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇନଥାନ୍ତା କି ?”

ଶେଫରଙ୍କ କଥାକୁ ଜଣାପଡ଼ିଲା, ସେ ସାଧନ ବାବୁଙ୍କ ସହକାରୀ ଅଫିସରଙ୍କୁ ପତ୍ର ପୁଲିସ୍ ଆନା ଓ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଚାଲିଥିଲେ, କେଉଁଠି କିଛି ସନ୍ଧାନ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ଛ’ମାସ ପରେ ସାଧନ ବାବୁ ନିଜେ ଆସି ଶେଫରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ କଲେ । ତାଙ୍କଠାରୁ ଜଣାଗଲା, ସେ ରାମରାଜତାଳରେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ରୋକିବାକୁ ଯାଇ ମୁଣ୍ଡରେ ମାଡ଼ ଖାଇଲେ । ଫଳରେ ସେ ବେହୋସ୍ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ଛ’ମାସ ପରେ ତାଙ୍କର ସଞ୍ଜା ଆସିଲା । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସେ ବାଗନାନ୍ ଯାଇ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସନ୍ଧାନ କଲେ । ଯାହା ଖବର ପାଇଲେ ସେଥିରୁ ତାଙ୍କର ଧାରଣା ହେଲା ଯେ, ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଆଉ ଇନ୍ଦ୍ରଜଗତରେ ନାହାନ୍ତି । ତାପରେ ସେ ଶେଫରଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ନିରୁଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ।

ଏହିପରି କଥାବାଣୀ ପରେ ଶେଫର କହିଲେ, “ସାଧନବାବୁ କେଉଁଠି ଅଛନ୍ତି ଖୋଜି, ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁଅଙ୍କ ସମ୍ବାଦ ତାଙ୍କ ପାଖେ ପହଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ମୁଁ ସଚ୍ଚେ ଚେଷ୍ଟା କରିବି । ସେ ମୋର ପୁଅଠାରୁ ପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଯାହା ଖର୍ଚ୍ଚ ଓ ପରଶ୍ରମ ଦରକାର ତାହା ମୁଁ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଭାବେ କରିବି ।”

ମହାପାତ୍ର ଗାଁକୁ ଫେରିଲେ ଓ ଶେଫର ସେଇ ଧନ ହରାହର ଗଲେ, ବାବୁଙ୍କ ସନ୍ଧାନ କରିବା ବିଷୟରେ ବଡ଼େ ମହାବଳଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ନେବା ପାଇଁ ।

(୨୭)

ମହାପାତ୍ର କଲିକତାରୁ ପୁରୀବାଟେ ଗାଁକୁ ଫେରିବାର ୧୫ ଦିନ ଭିତରେ କଲିକତାରୁ ପକାଣିତ ଦୁଇଟି ଇଂରେଜି କାଗଜରେ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦୈନିକରେ ସାଧନବାବୁଙ୍କ ଖୋଜଖବର ପାଇବା ପାଇଁ ବିଜ୍ଞାପନ ବାହାରଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକରେ ସାଧନ-ବାବୁଙ୍କର ଫଟୋ ଥାଏ । ଦେହରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଖଦଡ଼ ହାତକଟା କାମିଜ, ପିନ୍ଧା ଖଣ୍ଡିଏ ଖଦଡ଼

ଲୁଗା, କାନ୍ଧରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଖଦଡ଼ର ଧଳା ଗାମୁଛା, ମୁହଁରେ ଦାଢ଼ି ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ବାବୁଲିବାଳା । ତାରାଦେବୀଙ୍କ ପାଖରେ ଯେଉଁ ଫଟୋଟି ଥିଲା ଏହା ତାହାର ଅବକଳ ନକଲ — ବୋଧହୁଏ ଶେଂଖଙ୍କ ଅଫିସରେ ଏଇ ଫଟୋରୁ ଗୋଟିଏ ଥିଲା ; ତାହାର ବୁଲ କରାଇ ସେ ଖବର କାଗଜମାନଙ୍କୁ ପଠାଇଥାନ୍ତି । ସେଂଖ ବିଜ୍ଞାପନରେ ଜଣାଇଥାନ୍ତି, ଯେ ସାନନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ହାଲ ଠିକଣା ଜଣାଇବେ, ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଗୃହଦା ମୁକାବଳ ପୁରସ୍କାର ମିଳିବ ; ସାନନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ଖବର ଶେଂଖଙ୍କ ପାଖକୁ, ରୁଷିକଲ ଅଣ୍ଡମର ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କ ପାଖକୁ ବା ଦାସଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇବା ପାଇଁ ଲେଖା ହୋଇଥାଏ । ଶେଂଖ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖି ଜଣାଇଥାନ୍ତି ଯେ, ଖାଲି ବିଜ୍ଞାପନ ଦେଇ ସେ ତୁମ୍ଭା ରହୁନାହାନ୍ତି ; ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାନ୍ତକୁ ସେ ନିଜର ଲୋକଙ୍କୁ ପଠାଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମପୀଠ, ମଠ ଓ ଅଣ୍ଡମରେ ଭଲସ କରିବେ ; ସାନନ୍ଦବାବୁ ନିଶ୍ଚୟ କୌଣସି ଧର୍ମପୀଠରେ ଅଛନ୍ତି ଓ ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ତାଙ୍କର ସନ୍ଧାନ ମିଳିବ ବୋଲି ବଡ଼େ ମହାରାଜ କହୁଥିବାର ସେଂଖ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ଜଣାଇଥାନ୍ତି ।

ଦାସଙ୍କ ଘରେ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଆଗରେ ଅଖଣ୍ଡ ଘାସ ଜଳୁଥାଏ । ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ, ଏଇ ଘାସ ତାରା-ବରଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ବାଟ କଢ଼ାଇ ଦେଇ ଆସିବ । ସେଇ ବିଶ୍ୱାସରେ ସେ ସାନନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ପାଇଁ କୌଣସି ଚନ୍ଦ୍ରା ନ କରି ପିଲଟିର ହେପାଜତ ରୁଟିବାକୁ ତାରାଙ୍କୁ ଭାରିଦ୍ କରୁଥାନ୍ତି । ମଝିରେ ଥରେ ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କଠାରୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ମିଳିଥିଲା — ମାତ୍ର ଚାନ୍ଦି ଧାଡ଼ି ; ସେଥିରେ ତାରାଦେବୀଙ୍କୁ ନିଦେଶ ଥିଲା, ଫାଲ୍‌ଗୁନ ପୁଣିମା ଦିନ ନିଜର ପତି ଓ ପୁଅଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି, ଦାସେ ଦାସିଆଣୀ ଓ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରିୟାପ୍ରିୟ ଲୋକଙ୍କ ସହତ ଅଣ୍ଡମରେ ଆସି ହାଜର ହେବ । ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ଅଖଣ୍ଡ ଘାସ ଓ ଏ ନିଦେଶରୁ ତାରା ଦେବୀଙ୍କର ପୁରୁ ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇଥାଏ, ଦୋଳପୁଣିମା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ଦୁଷ୍ଟିନ୍ତା ନିଶ୍ଚୟ ଦୂର ହେବ । ମାଘମାସ ସରିଗଲାବେଳକୁ ତାଙ୍କ ମନର ଉଚ୍ଛନ୍ନଭାବ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ; ବେଳେ ବେଳେ ସଂଶୟ ଜାତ ହେଉଥାଏ । ବଡ଼େ ମହାରାଜ ତ ‘ଏ ବର୍ଷ’ର ଦୋଳପୁଣିମା ବୋଲି ଲେଖିନାହାନ୍ତି ! ତେବେ କ’ଣ ଆଉ ବର୍ଷ ନା ଆଉ କୋଉ ବର୍ଷ !

ଦାସଙ୍କ ଚଉପାଡ଼ିରେ ଖବରକାଗଜର ବିଜ୍ଞାପନ ଦି’ରୁରଖଣ୍ଡ ସବୁବେଳେ ପଡ଼ିଥାଏ; ଯେ ଆସନ୍ତି ତାକୁ ଚାନ୍ଦି ଓ ସାନନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ବିଷୟରେ ନାନା କଲ୍‌ନାଜଲ୍‌ନା କରନ୍ତି । ଦିନେ ଜ୍ୟୋତିଷ ପଦ୍ମନାଭ ନାୟକ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାରେ ମହାପାତ୍ର ବିଜ୍ଞାପନ ଖଣ୍ଡି ତାଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦେଇ କହିଲେ, “ଆରେ ପଦିଆ ! ଦେଖିଲୁ, ସାନନ୍ଦ ନାୟକ ବୋଲି ତ ଲେଖାହୋଇଛି ; ସେ କ’ଣ ତୋ’ର ସାନନ୍ଦିଆ ?” ସମସ୍ତେ ଅବିଶ୍ୱାସ ଓ ପରିହାସରେ ହସିଦେଲେ । ପଦିଆ ନାୟକେ ଖୁବ୍ ତନ୍ମ ତନ୍ମ କରି ଫଟୋଟିକୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ମୋ ପୁଅର କପାଳରେ ଏଇମିତି ଗୋଟାଏ ଦାଗ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସେ ତ ଜଣେ ମହାହାଙ୍କର ଛବି

ମୋ ପୁଅ ମୁହଁରେ ଏମିତି ଜ୍ୟୋତି କୁଆଡୁ ଆସିବ ! ଖାଲି ନାମଟା ସମାନ ବୋଲି କ'ଣ ସେ ମୋ ପୁଅ ହୋଇପାରେ ? ତାହାଣ ପାପୁଲିର ଚନ୍ଦ୍ର ଆ'ନ୍ତା କି, ଚନ୍ଦ୍ରିକାଅନ୍ତୁ ।”

ମହାପାତେ କହିଲେ, “ରୁ ପରା କହୁଥିଲୁ ତୋ ନାଉର ମୁହଁ ଦେଖିଲେ ତୁ ମରିବୁ ? ତାରା ପୁଅକୁ ଆଣିବା, ତାକୁ ଗୃହୀ, ଯଦି ମରିବୁ, ଜଣାପଡ଼ିବ, ଏଇ ସାନନ୍ଦ ତୋ' ପୁଅ ।” ସମସ୍ତେ ହସିଲେ । ପଦଆ କହିଲେ, “ହଁ, ସେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରମାଣ । ମୁଁ ପୁଅର କୋଷ୍ଠୀ ଭଲ କରି ସାଧୁଛି । ତା' ପୁଅକୁ ମୁଁ କୋଳରେ ଧରିବା ମାତ୍ରେ ମୋର ନିଶ୍ଚୟ ମରଣ ହେବ ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଭଲ କରି କୋଷ୍ଠୀ ସାଧୁଆଅ ବା ନ ଆ'ଅ, ଏକଥା ଯେତେବେଳେ କହୁଛ, ଜାଣି ଜାଣି ତାରା ପୁଅକୁ ତୁମ କୋଡ଼ରେ ଦେବ କିଏ ?”

ପଦଆ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ସେକଥା ଯେଉଁଦିନ ହେବାର କଥା ହେବ । ଆପଣ କ'ଣ କରିବେ, ମୁଁ ବା କ'ଣ କରିବି ?”

ଏଥାଡ଼େ ଏସବୁ ଦୃଷ୍ଟିକାର ପ୍ରାୟ ୩୫ ମାସ ପୁର୍ବେ ଦିନେ ଯକାଳେ ମହାନଦୀ କୁଳର ବିମଳାପୀଠରେ, ବାବା ମନ୍ଦିରରୁ ବାହାର ତାଙ୍କର କାମଦାମ ଗୃହ୍ୟବା ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟ୍ରେ କହିଲେ, “ଯୋଗୀ ! ଅଜ୍ଞ ଜଣେ ମହାତ୍ମା ଆମ ଏଠାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ସେ ଆମ ଏଠାରେ ମୋର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହୋଇ ରହିବେ ବୋଲି ଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ; ତାଙ୍କର ରହିବାପାଇଁ ଗୋଟିଏ ବଣରା ସଜାଡ଼ିଦିଅ ; ଦୁଧ ମୁଦାଏ ଓ ପାଣି ସ୍ବଚ୍ଛେଦିଏ ରଖିଦିଅ । ସେ ଏଇଠିଲି ଆସି ପହଞ୍ଚିପାରନ୍ତି ; ତାଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଅପେକ୍ଷା କରି ।”

ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟ୍ରେ ଆଜ୍ଞା ବୋଲି କହି ବରଦ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସନ୍ତ-ପର୍ଣ୍ଣରେ ଗଲେ । ଅଜ୍ଞ ସେ କଥା କ'ଣ ? ବାବାଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି । ବିମଳା ମନ୍ଦିରରେ ପୂଜାପାଠ ସାରି ସେ ଆସିଲବେଳେ ଯାହା କହନ୍ତି ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ସତେ । ଆଗେ ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟ୍ରେ ବରୁଥିଲେ ସେ ସବୁ ଅନୁମାନ କିନ୍ତୁ ବାରମ୍ବାର ପରୀକ୍ଷା କରି ସେ ଦେଖିଲେଣି, ଏହା ଅନୁମାନଠାରୁ ବଡ଼ ଆଉ କିଛି । ତେବେ କ'ଣ ବାବା ଏ ସ୍ଥାନ ପ୍ରକ୍ତି କୁଆଡ଼େ ଗୁଲିପିବେ ? କେବେ ? ନିକଟରେ ବା ବିଲମ୍ବରେ ? ସତେ କ'ଣ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା, ଏ ପୀଠର ମାହାତ୍ମ୍ୟର ଏଇଠାରେ ଇତି ହୋଇପାରେ ?

ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ଘର ଖଣ୍ଡେ ସଫାସୁନ୍ଦା କରି ଦୁର୍ଗାଦେବୀ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗେ ବାବାଙ୍କ କଥା ଚନ୍ଦ୍ର କରି, ବାବାଙ୍କ ବରଦ ଅନୁସାରେ ଘର ସଫାସୁନ୍ଦା କରି, ଜିନିଷପତ୍ର ସଜାଡ଼ି ରଖି ପୁଣି ବାବାଙ୍କ ମଣ୍ଡପ ପାଖକୁ ଆସିଲବେଳକୁ ତାଙ୍କ ପାଖେ ଜଣେ ତରୁଣ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବସିଛନ୍ତି ! ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ଭେକ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ମୁହଁରେ ସନ୍ନ୍ୟାସର ଘାସ୍ତି ; ଗୋର-କାନ୍ତରେ ଚକ୍ଚକି କୃଷ୍ଣ ନିଶ ଦାଢ଼ି ଓ ବାଗୁଲି ବାଲ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥାଏ । ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟ୍ରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅକୃଷ୍ଣ ହେଲେ ଓ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣିପାତ କଲେ ।

ଆଗନ୍ତୁକ ଟିକିଏ ହତବଡ଼େଇ ଯାଇ ଯେପରି ବିମାତୃତ୍ବେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ, ସେଥିରେ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟେ ଆହୁର କରିହୋଇଗଲେ । ବାବାଙ୍କ ଗୃହାଣୀରେ ଥାଏ ଅନୁଗ୍ରହ, ସ୍ବାଙ୍କ ଗୃହାଣୀରେ ଅନୁଗ୍ରହର ପ୍ରାର୍ଥନା । ଯୋଗୀମାଷ୍ଟେ ଉଭୟଙ୍କଠାରୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଭୃମ୍ମା ହୋଇ ବସିରହିଲେ ।

ବାବା ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, “ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ କରିବେ ? ଗୁଡ଼ାଏ ବାଟ ତ ଚାଲି କରି ଆସିଲେଣି । ମନଟି ବି ଚନ୍ଦ୍ରାକାଳୁଷ୍ଟ ବୋଧହେଉଛି ।”

ଆଗନ୍ତୁକ କହିଲେ, “ପଥଶାନ୍ତ ବିଶେଷ କିଛି ନୁହେଁ, ଆପଣଙ୍କ ଏ ଆଶ୍ରମର ହତା ପାଶେ ଥିବା ଜଳାଶୟର ପବିତ୍ର ଜଳରେ ଆତମନାଦ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋର କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ମନର କ୍ଳାନ୍ତି ବଢ଼ିଛି ବୋଲି କହିଲେ ଚଳେ । ମୁଁ ଦୁଇଦିନ ପୁର୍ବେ ସ୍ବପ୍ନରେ ଦେଖିଲି, ଏଇ ଜଳାଶୟର ପାହାଚରେ ବସି ମୋତେ କହୁଛନ୍ତି, “ଏଇଠାରେ ରହ । ନିରୁଦ୍ଦେଶୀ ଭାବେ ଏଣେତେଣେ ଚାଲିବା ଅପେକ୍ଷା ଏଇଠାରେ ସ୍ଥାୟୀଭାବେ ରହିଲେ ମନର ସମସ୍ତ ସଂଶୟ ଦୂରହେବ । ଏ ପାଠର ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରେ ତୋର ଅସ୍ପୃଷ୍ଟତା ପୂର୍ଣ୍ଣହେବ ।” ଏହା କହି ମୁଁ ସେଦିନ ଯେଉଁଠାରେ ଥିଲି ସେଠାରୁ ଏଠାକୁ ବାଟ ବତାଇ ଦେଲେ । ପୁଣି ଦେଖିଲି, ଆପଣ ଆଶ୍ରମଦ୍ବାରରେ ମୋତେ ଅଭିବାଦନ କରି ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି ; ଠିକ୍ ଆଜି ଯେପରି ହେଲା । ଆପଣଙ୍କ ରୂପ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ସ୍ବପ୍ନରେ ଯେପରି ଦେଖିଲି ଠିକ୍ ସେହିପରି । ବଡ଼ ତାଜୁବ୍ କଥା ।”

ବାବା ହସି ହସି କହିଲେ, “ବିଚାରିଲେ ତାଜୁବ୍ କଥା, ପୁଣି ବିଚାରିଲେ ଅତି ମାମୁଲି । ସବୁର ମୂଳରେ ବିଚାରର ପାର୍ଥକ୍ୟ । ଧର, ଆଶ୍ରମ ଦ୍ବାର ପାଶେ ଆପଣଙ୍କର ମୋର ସାକ୍ଷାତ୍ ହେବାର କଥା, ମୁଁ ବେଳେ ବେଳେ ଏଠାରୁ ଉଠି ଆଶ୍ରମର ଗୁରୁପାଶେ ଚାଲି ଆସେ କେଜାଣି କାହାର କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହେଉଥିବ ଦେଖିବାକୁ । ଆଜି ସେଇମିତି ଚାଲି ଚାଲି ଦୁଆର ମୁହଁକୁ ଗଲି, ଦୂରରୁ ଆପଣ ଆସୁଥିବାର ଦେଖି ଟିକିଏ ଅପେକ୍ଷା କଲି । ଏତିକି ତ, ମାମୁଲି କଥା ନୁହେଁ ଆଉ କ’ଣ ?”

ଯୋଗୀମାଷ୍ଟେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ହାତ ଯୋଡ଼ି କହିଲେ, “ଆଜି ନୂଆ ବାବା ଆସିବାରୁ ଏକଥା ପଡ଼ିଲା ବୋଲି ଭରସି କରି କହୁଛି । ମୋ ମନରେ ମଧ୍ୟ ଏଇ ସଂଶୟ ସବୁବେଳେ ହେଉଛି ; ସାହସ କରି ପରୁରେ ନାହିଁ, କେଜାଣି ଶୁଣିବାର ଅଧିକାଂଶ ହୋଇ ନଥିବି, ବାବା ବାଆଁରେଇ ଦେବେ । ହେଇଟି ଏଇଲଗେ ତ ମୁଁ ବସିଛି ବୋଲି ବାବା ବାଆଁରେଇ ଦେଉଛନ୍ତି ! ମୋତେ ଘର ସଫା କରିବାକୁ କହିଲେ । ଦୁଧ ରଖିବାକୁ କହିଲେ, ପାଣି ସୁରେଇ କଥା କହିଲେ ; ପୁଣି ତ କହିଲେ, ଯେ ଆସିବେ ସେ ଆପଣଙ୍କର ଉଦ୍ଧରାଧିକାରୀ । ବିମଳ ବାବୁଙ୍କଠାରେ ଆପଣଙ୍କର ଏତେ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ତାଙ୍କୁ ତ ଉଦ୍ଧରାଧିକାରୀ ବୋଲି କେବେ କହିନାହାନ୍ତି ?”

ବାବା ମୁହୂର୍ତ୍ତାୟ କରି ରହିଲେ ; ଆଗନ୍ତୁକ ଓ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟେ ଉଭୟେ ବାବାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଥାନ୍ତି । ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ସ୍ଥିର, ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟଙ୍କର ଚଞ୍ଚଳ । କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ବାବା ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ହସି ହସି କହିଲେ, ‘ସ୍ୱେ ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟେ ଖଟୁଳା ସାଙ୍ଗେ ଦିଅଁଙ୍କୁ ବି ଗର୍ଭସ୍ଥ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ଆଜକୁ ବାରବର୍ଷ ହେଲା-ସେ ସ୍ୱେ ଆଶ୍ରମର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଲେଣି । ସରକାରଙ୍କ ଦେବୋତ୍ତର ବିଭାଗ ପରି ଠାକୁରଙ୍କ ଯମ୍ପତି ଉପରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର ଦୃଷ୍ଟି, ଠାକୁରଙ୍କ ଭଲ ମନ୍ଦ ଚାହିଦାରେ ଦିନେ ମନ ଦେଇନାହାନ୍ତି ; ଅଥଚ ଠାକୁରଙ୍କର ଗୁନିଆଦ ସବୁ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ।’

(ମାଷ୍ଟଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ) ହଉ, ହଉ, ପଚାରିଲଣି ଯେତେବେଳେ, ଯେଉଁ ଥର ଠାକୁରଙ୍କ ଆଗରେ ଗଣ୍ଡା କି ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା ଗୁଣି ସାରି, ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିବ । ହଉ ଯାଅ, ସ୍ୱାକ୍ଷ ପାଇଁ କଣ ପ୍ରୟୋଜନ କର ।’

ଯୋଗୀମାଷ୍ଟେ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ଠିଆ ହେବାରୁ ଆଗନ୍ତୁକ କହିଲେ, ‘ମୋର ସଂକ୍ଷାପକ୍ଷରୁ କପେ ମାତ୍ର ଦୁଧ ଦରକାର, ଅବଶ୍ୟ ମିଳିଲେ ।’ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟେ ଯିବା ପରେ ବାବା କହିଲେ, ‘ଯୋଗୀର ଉଦ୍ୟମରେ ଏଠାରେ ଦୁଧର ଅଭାବ ନାହିଁ । ଆମର ପ୍ରୟୋଜନ ଅପେକ୍ଷା ଡେଇଁ ଅଧିକା ଦୁଧ ମିଳୁଛି । ପ୍ରତ୍ୟହ ଠାକୁରଣୀଙ୍କୁ ପାଞ୍ଚସେର ଭୋଗ ହୁଏ, ମହାଦେବଙ୍କଠି ୫ ସେର ଅଭିଷେକ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ଆମର ଆଦାୟ ପ୍ରାୟ ୧୫ ସେର । ଆମ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶ ପାଳୁଅ ଓ ପ୍ରସାଦ ପିଇ ରହିଯାନ୍ତି, ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଭାତ ରନ୍ଧା ହୁଏ । ଏଠାରେ ଅଳ୍ପ ଭୋଗର ବ୍ୟବସ୍ଥା ମୂଳରୁ ନାହିଁ ।’

ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କର ଏ ସବୁ କଥାରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ନଥାଏ । ତାଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ରହିଥାଏ ସେଇ ଗୋଟିକ କଥା ଉପରେ, ତାଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ କପରି ସତ୍ୟ ହେଲା ଓ ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରମନବାଞ୍ଛିତା ସ୍ୱାକ୍ଷ କେମିତି ମିଳିଲା ? ଯୋଗୀମାଷ୍ଟେ କହିଲା ପରି, ହୁଏତ ବାବା ତାଙ୍କୁ ବି ବାଆଁରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ବିଚାରି ସେ କଥା ଉଠାଇବାକୁ ଭରସୁ ନ ଥାନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ବାବା କହିଲେ, ‘ସଂପତ୍ତି ପାଇବାକୁ ଅଭିଳାଷ କରିବା ଯେପରି ଅନିଚ୍ଛକର, କୌଣସି ବିଷୟ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବା ସେହିପରି ବେକାର ବୋଲି ପୁରାତ୍ତ୍ୱଯ୍ୟମାନେ କହି ଯାଇଛନ୍ତି । ଶୁଦ୍ଧ ଜୀବନଯାପନ କଲେ-ବୈଷୟିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅଭାବ ସବୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରେ ପୂରଣ ହୋଇଯାଏ । ଦୁର୍ଗା, ମାଧବ, ମହାଦେବ ସବୁ ଦେବତାଙ୍କଠାରେ ଭଗବତ୍ତ୍ୱ ଆବେଶିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ପୁଣି ପରଂବ୍ରହ୍ମ ; ତାହାର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ନିଜ ଅନ୍ତରରେ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ, ଠିକ୍ ଭଗବତ୍-ଅନୁଗ୍ରହଟା କ’ଣ ଜାଣିବା ମୁସ୍ତିକଲ ; ଠାକୁର ଠାକୁରଣୀଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ନ ନେଇ ଆତ୍ମ-ସାଧନାଦ୍ୱାରା ବି ଫଳ-ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ବୋଲି କହନ୍ତି । ‘ଯାହାର ମନ ଯେତେ ତା’ର ପ୍ରଭୁ ତେତେ ।’ ମନଟା ନିର୍ମଳ ହଲେ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଦରକାର ତା’ର ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍ ମନରେ ଉଠିଯାଏ । ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ଏ ସ୍ଥାନର ଫଟୋ ଉଠିଗଲା, ମୋ ମନରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଫଟୋ ଉଠିଗଲା ।’

ଆଗନ୍ତୁକ କହିଲେ, ‘ମୋ ଆଗରେ କିନ୍ତୁ ଯାହା ଦଶିଲ ତାହା ସ୍ବପ୍ନରେ । ସ୍ବପ୍ନରେ ଦେଖିଲି, ମୋର ଗୁରୁଦେବ ମୋତେ ଆପଣଙ୍କ ଜଳାଶୟକୂଳରୁ ଡାକି ଏ ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ନେଲେ ଓ ମୋ ପାଇଁ ଏଠାରେ ସ୍ଥାନ ଟିକିଏ ଦେବାକୁ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କୁ ମାଗିଲେ; ଠାକୁରାଣୀ ଆପଣଙ୍କୁ ସଙ୍କେତ ଦେଲେ । ମୁଁ ଏ ସ୍ଥାନକୁ ଆସି ମୋର ପରିଚିତ ସ୍ଥାନକୁ ଆସିଛି ବୋଲି ମନେ କରୁଛି; ଆପଣଙ୍କର ଏକ ରୂପ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ପରିଷ୍କାର ମନେ ରଖିଛି ।’

ବାବା କହିଲେ, ‘ହୁଏତ ଜାଗତ ଅବସ୍ଥାରେ ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ଆଶା ଅବସ୍ଥାଟିକି ଥିଲା ସ୍ବପ୍ନବେଳେ ତାହା ଦୂର ହୋଇଗଲା ; ପୁଣି ଜାଗତ ଅବସ୍ଥାରେ ସେଇ ଆଶାକଥା ଫେରି ଆସିବାରୁ ସ୍ବପ୍ନରେ ଦେଖିଥିବା କଥା ଅଦ୍ଭୁତ ଲାଗୁଛି । ମନରେ ଯେଉଁ ଜଞ୍ଜାଳଟିକି ରହିଛି ତାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଚଳେ ।’

ଆଗନ୍ତୁକ କହିଲେ, ‘ଛାଡ଼ି ଦେଉନାହିଁ ; ଅବଶ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରେ ତାହା ଦୂର ହେବ ବୋଲି ଆଶା କରୁଛି ।’

ବାବା କହିଲେ, ‘ଆଗରୁ ଯାହା କହିଗଲି ସେଥିରୁ ତ କହିହେବ, ମୋ ଅନୁଗ୍ରହ, ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ ଓ ଠାକୁର ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ—ସମସ୍ତେ ସମାନ । ଆଜି ଏ କଥା ଏତକରେ ଆଉ, ପରେ ପୁଣି ସୁବିଧା ଦେଖି ଆଲୋଚନା କରିବା ।’

ଆଗନ୍ତୁକ ପଚାରିଲେ, ‘ମୋର ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ । ଆପଣ କହିଲେ, ଶହେ ଅର ଚଣ୍ଡୀ ଗୁଣିବାକୁ । ମୋର ସେ ଅଧିକାର ଅଛି ତ ? ମୁଁ ଅବ୍ରାହ୍ମଣ ।’

ବାବା ହସିଦେଲେ, ‘ମୁଁ ତ ଜାଣୁଛି, ଆପଣ ଏ ଜାତି-ବନ୍ଧନରୁ ଉପରକୁ ଉଠି-ଗଲେଣି । ମୁଁ ଚଣ୍ଡୀ ଗୁଣିବାକୁ କହିଥିଲି ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟ୍ରେଙ୍କୁ । ସେ ବି ଅବ୍ରାହ୍ମଣ । ଚଣ୍ଡୀ ଗୁଣିବାକୁ ଯେତକ ସମୟ ପଡ଼ିଥା ହେବାକୁ ପଡ଼େ ସେଥିପାଇଁ ସେ ତ ଆଉ, ଚଣ୍ଡୀ ଗୁଣିବାର ଅଧିକାର ତା’ର ତ ଅଛି ! ଯେ ସବୁବେଳେ ବୈଷୟିକ ବା ପାରିବାରିକ ଅସ୍ବଚ୍ଛ ପୁରଣରେ ବ୍ୟସ୍ତ ତା’ର ସେ ଅଧିକାର ଆସିବ କୁଆଡ଼ୁ ? ଆମ ଏଠାରେ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ କାହାକୁ ମନା ନାହିଁ; କୌଣସିଠାରେ ବି ମନା ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅବ୍ରାହ୍ମଣ ଭେଦ, ଜନର ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ମନୋବୃତ୍ତି ନେଇ, ମା’ ଅନୁସାରେ ନୁହେଁ । ଆପଣ ବୋଧହୁଏ ଜାଣନ୍ତି, ପୁରୀ ଅନେକ ଅବ୍ରାହ୍ମଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ଅନେକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଷା ହୋଇଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର କ’ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେବାକୁ ମନ ? ମୁଁ ଯେତକ ଜାଣୁଛି; ଆପଣ ମୋଠାରୁ ଡେଇଁ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇ ସାରିଛନ୍ତି । ଆଜି ତ ଖାଇ ନାହାନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କୁ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଆଗରେ ପଇତା ଦେବ । ଦିନକୁ ।’

ଆଗନ୍ତୁକ ବାବାଙ୍କ ଆଗରେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣିପାତ କରି ପୁଣି ନମସ୍କାର ଦେଲେ ; ଉଠି ବସି କହିଲେ, ‘ଗୁରୁଦେବ ! ମୁଁ କୃତାର୍ଥ ହେଲି । ମୋର ସ୍ବପ୍ନ ସତ୍ୟ ହୋଇଛି । ମୋତେ ଏତକ ଅନୁଗ୍ରହ କରନ୍ତୁ, ମୋ ମନରେ ଥିବା ଦୁଷ୍ଟ ଗ୍ରା ଦୂର ହେଉ ।’

ବାବା ହସି ହସି କହିଲେ, ‘ଆପଣ ଦୁଃଖିନୀ କଥା ବର୍ତ୍ତମାନ କହୁବେଳେ କହନ୍ତି । ମୋର ବିମଳ ବାବୁ ବୋଲି ଜଣେ ସହକର୍ମୀ ଅଛନ୍ତି ; ସେ କାଲି ଆସିବେ । ତାଙ୍କର ସାଙ୍ଗେ ବସି ଆପଣଙ୍କ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରିବା । ତେବେ ମୁଁ ଯେତେ ଦୂର ଜାଣୁଛି, ଆପଣଙ୍କ ଦୁଃଖିନୀର କାରଣ ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ଦୂର ହୋଇଯିବ । ଆପଣ ସାହାଜୀ ପାଇଁ ଚିନ୍ତିତ ତାଙ୍କର ସନ୍ଧାନ ତା’ ମନକୁ ଅସି ମିଳିଯିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ସା’ନ୍ତୁ ବିଶ୍ରାମ କରନ୍ତୁ ।’

ଆଗନ୍ତୁକ ଆମ ତାରୁର ସ୍ଥାନୀ, ବାବୁଜୀ ଓରଫ ଶ୍ରୀ ସାନନ୍ଦ ନାୟକ । ବିମଳବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଇତିମଧ୍ୟରେ ଖୁବ୍ ସମ୍ପର୍କ ହୋଇଯାଇଛି । ଟିକିଏ ସମୟ ପାଇଲେ, ଦୁହେଁ ଏକାଠି ବସି ଦେଶର ହାଲଗୁଲ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି । ସାନନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ମତରେ, ଲୋକଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ବିକ ଉତ୍କର୍ଷ ହେଲେ ବୈଷୟିକ ଅଭ୍ୟାସ ନଷ୍ଟ ହେବ । ବିମଳବାବୁଙ୍କ ମତରେ ଗୁରୁତ୍ବିକ ଉତ୍କର୍ଷପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବୈଷୟିକ ଅଭ୍ୟାସର ଯୋଜନା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ—ସେପରି ନ କଲେ ଗୁରୁତ୍ବିକ ଉତ୍କର୍ଷ ଯୋଜନା ଅତି ଆଦର୍ଶ-ବାଦୀ ହୋଇ ଲୋକଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରି ପାରିବନାହିଁ । ବାବା ଏକଥା ଶୁଣି କହନ୍ତି, ‘ଏ ଭର୍ତ୍ତିରେ ତାହା ବିଶେଷ ନାହିଁ । ବୈଷୟିକ ଅଭ୍ୟାସ ଯୋଜନା ସଫଳ ହେବାକୁ ହେଲେ ଧର୍ମ-ସମ୍ମତ ହେବା ଦରକାର ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ ଧର୍ମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନିଃଶ୍ରେୟ ଓ ଅଭ୍ୟାସ ଉଭୟ ହେବ ଇ ହେବ ।’ କ୍ରମେ ଭର୍ତ୍ତିକୁ ପଛରେ ପକାଇ ଦୁଇବନ୍ଧୁ ଗାଁଗହଳରେ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥାନ୍ତି ।

ବିମଳବାବୁଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଅଡ଼ିଆଦି ପାଞ୍ଚମାଲ ଭିତରେ ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏଟି ଶାଖା ଆଶ୍ରମ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକରେ ଗୋପାଳନ ଏବଂ ଖାଦ୍ୟାଶୟ ଓ ଫଳ ଉତ୍ପାଦନ ଉପରେ ଜୋର ଦିଆହୋଇଥାଏ । ସାନନ୍ଦବାବୁ ପ୍ରତି ଶାଖା-ଆଶ୍ରମରେ ରାତିଏ ରାତିଏ ରହୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ସତ୍ପଥରେ ଚଳିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାନ୍ତି ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ସେନା ସତ୍-ସଂଘ ଗଢ଼ି ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଉଥାନ୍ତି ।

ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଭିତରେ ସାନନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ମନର ଖୁବ୍ ଗଭୀର ପ୍ରଦେଶକୁ ତାରୁର ଚିନ୍ତା ଗୁଲିଯାଇଥାଏ । ସେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଛୁ ବୋଲି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ବାସ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏକ-ରକମ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଥିଲେ । ବାବାଙ୍କ କଥାରୁ, ସେ ବଞ୍ଚିଛୁ ବୋଲି ସୂଚନା ମିଳିବାରୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଆକାଂକ୍ଷା ହେଉଥାଏ ତାକୁ ଦେଖିବାକୁ, ତା’ର ସୁସ୍ଥସନ୍ଥାନଟିଏ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ, ଜାଣିବାକୁ । ଦିନେ ସେ ବିମଳବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରି ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ବାବାଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ । ବାବା ବିମଳବାବୁଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି କହିଲେ, ‘ଖବର-କାଗଜରେ ଗୋଟିଏ ନୋଟିସ ଦେବ ଯେବେ ଦିଅ । ତା’ଠାରୁ ଭଲ ହେବ ଯଦି ଖବର-

କାଗଜ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବ । ଆମ ଏଠାକୁ ବୋଧହୁଏ ସବୁ ଖବରକାଗଜ ଆସେ, କିନ୍ତୁ କେହି ତାକୁ ଯତ୍ନକରି ରଖିବା ବା ପଢ଼ିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁନାହିଁ ।’

...

...

ଏହା ପରେ ଧନ୍ବରଦିନ ଯାଇଛି କି ନାହିଁ, ତିନିଟାଯାକ ଓଡ଼ିଆ କାଗଜରେ ସ୍ଥାନଦ୍ବାରାଙ୍କ ଫଟୋ ସହିତ ବିଜ୍ଞାପନ ଦାହାରଲ । ସେଦିନ ସ୍ଥାନଦ୍ବାରା ଓ ବିମଳଦ୍ବାରା ଦୁହେଁ ବାହାଙ୍କୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ଖବରକାଗଜଗୁଡ଼ିକ ଧରି ବାବାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲେ । ଟେଓଙ୍ଗ, ରୂପିକୁଳ ଆଶ୍ରମ ଓ ଦାସଙ୍କ ଠିକଣାରେ ତିନିଖଣ୍ଡ ଚିଠି ଲେଖିଦେବାକୁ କବଳ କରି ବାବା ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ, ମାଘପୁଣ୍ଡିମାର ମହୋତ୍ସବ ହସାବ ନିକାଶ କରିସାରି ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ଯାଇ ଦାସଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ସେଠାରେ ସବୁ ଖବର କହିବେ ଓ ଦାସଙ୍କୁ ସକ୍ଷୁଦ୍ଧେ ଆମ ସ୍ବରୂପସମୀ ଭାବକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବେ ।

(୨୭)

ଆଜି ଦାସଙ୍କ ଘରେ ମହୋତ୍ସବ । ଆଜି ସକାଳୁ ଦାସଙ୍କ ବରଦରେ ପାଖ ଆଖ ସବୁ ଠାକୁର ଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ମାଜଣା ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେବପୀଠରେ ପ୍ରଚର ପ୍ରସାଦ ଭୋଗ ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ ଜନତାକୁ ବଣ୍ଟା ହୋଇଥାଏ ଓ ଅବଶେଷ ଆସି ଉପରଓଳି ଦାସଙ୍କ ବୃନ୍ଦାରେ ବିତରଣ କର ହେଉଥାଏ । ବୃନ୍ଦାରେ ପହଞ୍ଚି ଅବଧାନ ଖୁଣ୍ଟିକୁ ଆଉଜି ବସି-ଥାନ୍ତି । ନୂଆ ଲୁଗା ଖଣ୍ଡେ ସେ ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି । ନୂଆ ପାଗେଡ଼ି ଖଣ୍ଡେ ଦେହରେ ପକାଇଥାନ୍ତି ଓ ନୂଆ ରଜିନ ଗାମୁଛା ଖଣ୍ଡେ ପାଖରେ ଥୁଆ ହୋଇଥାଏ । ପଡ଼ିଗଟି ଟଙ୍କା ବି ସେ ଅଣ୍ଟାରେ ମାରିଥାନ୍ତି । ଏ ଦକ୍ଷିଣାରୁ ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ।

ବିମଳା ମନ୍ଦିରରୁ ଯେଉଁଦିନ ଚିଠି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ଦାସଙ୍କ ପାଖେ, ସେ ଦିନ ବି ଏହିପରି ଉତ୍ସବର ଉପହମ ହୋଇଥିଲା କିନ୍ତୁ ଉପହମ ହେଉ ହେଉ ସମସ୍ତଙ୍କର ମୁହଁରେ ବିଷାଦ ଖେଳିଯାଇଥିଲା । ଭୋଗରାଗ ହେଲା କିନ୍ତୁ କାହାର ମୁହଁରେ ସରସତା ଆସିଲା ନାହିଁ । ତାରାର ଅବସ୍ଥା ଯୋଗୁଁ ସମସ୍ତେ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇଗଲେ । ଘର ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ପାଖେ ଦିଅଁଗପ ଜଳୁଥାଏ, ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ମହାଦେବ ମନ୍ଦିରରେ ମଧୁସୂଦନ ଜାଣିନ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ତାରାର ଅବସ୍ଥାରେ କୌଣସି ପରବର୍ତ୍ତନ ନ ଦେଖି, ମନ୍ତ୍ରୋପଧାରୀ ଦାସଙ୍କର ବି ବଶାସ ଭୂଟି ଯିବା ଉପରେ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ବିମଳା ମନ୍ଦିରର ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ପାଇ ଦାସଙ୍କ ବୃନ୍ଦାରେ ମହାନନ୍ଦ ଖେଳିଯାଇଥିଲା । ଦାଣ୍ଡରେ ପାଟିଚୁଣ୍ଡ ଶୁଣି ସାଆନ୍ତାଣୀ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆର କବାଟକୁଣେ ଆସି ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ ।

ମହାପାତ୍ରେ ଚିଠିଖଣ୍ଡ ଆଦ୍ୟପ୍ରାନ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ ପଢ଼ିଦେଲେ ; ସେତେବେଳକୁ ସେ ୧୦।୧
ଥର ଚିଠି ପଢ଼ିସାରଥାନ୍ତୁ । ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରକୁ ସେ ଆସି ପହଞ୍ଚନ୍ତୁ ସେ ଚିଠିଖଣ୍ଡ ଶୁଣିବାକୁ
ରୁହୁଥାନ୍ତୁ । ସାଆନ୍ତାଣୀ ଚିଠି ଖଣ୍ଡ ପଢ଼ି ସାରବା ପରେ ମହାନନ୍ଦରେ ତାକୁ ନେଇ ତାର
ହାତରେ ବଢ଼ାଇଦେଲେ । ତାର ସେ ଚିଠିର ଦୁଇ ଦିନ ଧାଡ଼ି ପଢ଼ିବା ପରେ ବସନ୍ତ
ହୋଇଗଲା । ଚିଠି ସରିଲା ବେଳକୁ ସେ ଏକାବେଳକେ ବେହୋସ । ସଞ୍ଜା ତ ଲୋପ ହୋଇ-
ଥିଲା, ପିଣ୍ଡରେ ପ୍ରାଣ ଅଛି କି ନାହିଁ ବୋଲି ସଂଶୟ ହେଲା । ପିଲଟି ତା' ଗୁରୁରେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି
ରହୁଥିଲା ; ସେ ବେହୋସ ହୋଇ ପଡ଼ିବା ପରେ ପିଲଟି ମୁହଁ କାଢ଼ି ମା'ଠାରୁ ଦୂରକୁ
ପେଟେଇ ପେଟେଇ ଚାଲିଗଲା । ସାଆନ୍ତାଣୀ ତାକୁ କୋଡ଼ରେ ଧରି ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ
ଦର ଭିତରକୁ ଡାକି ଆଣିଲେ ।

ତାହାର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି କାହାର କିଛି ଚିନ୍ତା ହୁଏ ନାହିଁ । ବାହୁନାଥ କହିଲେ, ମନର ଦୁଃଖିନ୍ନା ହଠାତ୍ ଦୂର ହୋଇଗଲେ ଏପରି ହେବାର କଥା । ଯାହାର ଦୁଃଖିନ୍ନା ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ସେ କାନ୍ଦୁଥାନ୍ତା । ସ୍ୱାର ଦୁଃଖିନ୍ନାର ମାତା ଅତି ଦେଖି ହୋଇଥିବାରୁ, ତାହା ଦୂର ହେବା ମାତ୍ରେ ସ୍ୱାର ସଞ୍ଜା ଲେପ ହୋଇଛି । ଆନନ୍ଦରେ ଲେଉଟି ବଢ଼େ । ଅତି ଆନନ୍ଦରେ ସବୁ ଲାଜୁ ଏତେ ବିଚ୍ୟୁତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ଯେ, ଏକାବେଳେକେ ଅଚଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ।

ପାଞ୍ଚ ମାଇଲ ଦୂରରୁ ଡାକର ଡକା ହୋଇ ଆସିଲେ । ସେ ପଶ୍ଚାନ୍ତ କରି ଦେଖିଲେ ନାଡ଼ି ଓ ଦୁଇପିଣ୍ଡର ଗତି ମନ୍ଦ ନୁହେଁ । ସେ ବାହନପତିଙ୍କ ମତକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଯୁକ୍ତା କହିଲେ, ‘ଆନନ୍ଦରୁ ଏପରି ହୋଇଥାଇପାରେ ; କିମ୍ବା ମନରେ ଯେତିକି ଦୁର୍ଘ୍ଟିନ୍ତା ଥିଲା ତାହା ହଠାତ୍ ଅତିମାତ୍ରାରେ ବଢ଼ିଯାଇ ଏପରି ହୋଇପାରିଥାଏ । ସେ ଯାହାହେଉ ଶ୍ରେଣୀକୁ ଶାନ୍ତରେ ଶୋଇବାକୁ ଦିଅନ୍ତୁ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, *୨ ଘଣ୍ଟା ପରେ ଚେତା ଆସିବ ।’

ସତକୁ ସତ ସେଇ ରାତି ଅଧକୁ ତାଗର ଚେତା ଆସିଲା । ଚେତା ଆସିଲା ସିନା, ସେ ବାଉଳି ଗୁଡ଼ିଲ ହେଲା । ସଙ୍ଗତସ୍ଥାନ କଥା ସବୁ ସେ ଯାହା କହିଲା, ତା'ର ଭିତରୁ ସାଆନ୍ତି, ଶି ଅର୍ଥ ବାହାର କଲେ, ସେ କହୁଛି, ମୁଁ ପୋଡ଼ାମୁହଁ ବସା ଗୁଡ଼ି ପଳାଇ ଆସିବାରୁ ସିନା ତୁମେ ଏତେ ସର ହେଲ । ମୁଁ ବସାରେ ନ ରହିଲି କାହିଁକି ? ରହିଥିଲେ ତ ତୁମେ ଭଲ ହେବା ମାତ୍ରେ ଘରକୁ ଫେରି ମୋତେ ଦେଖିଥାନ୍ତି ।

ଏଇପରି ବାଉଳିଗୁଡ଼ିଲି ହୋଇ ସେ ଶୋଇଲା ଯେ, ଏକାଦିଫମେ କୋଡ଼ିଏ ଘଣ୍ଟା । ଯେଥର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା ବେଳକୁ ସେ ଏକାବେଳକେ ବୟାଣି । ବାରମ୍ବାର ତାକୁ ଲୁଗା ପିନ୍ଧାଇବାକୁ ଯଥ୍ରଥାଏ । ପିଲଟିକି ତା' କୋଡ଼ିରେ ଦେଲେ ସେ ତାକୁ ଭଲକୁ ପକାଇଦେଉଥାଏ ।

ଦଶଟି ଦିନ ଏ ଶାନ୍ତିରାଜ୍ୟରେ ଦାସଙ୍କ ଘରର ଶୃଙ୍ଖଳା ଏକାବେଳେକେ ଭାଙ୍ଗି
ଯାଇଥିଲା । ଦୂରରୁ ବଡ଼ ଡାକର ଆସିଲେ । କେତେ ଜଣ ମୁଣିଆ ବା ଆସିଲେ । କିନ୍ତୁ
କେଉଁଥିରେ କିଛି ଫଳ ହେଲା ନାହିଁ ।

ବଡ଼ ଡାକର ବହୁତ ଫିସ ନେଇ ଦୁଇ ଦିନ କାଳ ପାଖରେ ରହିଲେ; ନାହିଁ, ମଲ, ମୁହ ଓ ରକ୍ତ ପସ୍ତା କରାଇ ଆଣିଲେ ଓ ତାକୁ ତନ୍ମତନ୍ମ କରି ଦେଖି ସବାଣେଷରେ କହିଲେ, ‘କୌଣସି ରୋଗର ଲକ୍ଷଣ ଦେଖୁନାହିଁ ; ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୁନ କରାଯାଉ ।’

ସେତେବେଳକୁ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ଯୌର୍ଯ୍ୟରୂପ ହୋଇଥାଏ । ଗତ ଦୁଇଦିନ ଭିତରେ ରୋଗୀଶଯେଷା ଡାକର ତାଙ୍କୁ ତେର ଅଧିକ ବ୍ୟସ୍ତ ବସ୍ତୁତ କରିସାରିଥାନ୍ତି । ଦିନକୁ ଦେଇ ଶ’ ଟଙ୍କା ଫିସ ପାଇଲେ ସେ ରହିବେ ବୋଲି ରାଜି ହେଲେ । ଦାସଙ୍କର ପଇସା ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା ନ ଥାଏ ; ପାଖରେ ପଇସା ନ ଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଏଭଳି ସମୟରେ ସେ ଗାଁରେ ଯେକୌଣସି ଲୋକ ପାଖରେ ଥିବା ଟଙ୍କା ତାଙ୍କର ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି ଏବଂ ଟଙ୍କା ମିଳି-ଯାଉଥାଏ ମଧ୍ୟ । ସାଙ୍ଗୋପାଙ୍ଗ ଭିତରେ ଉଦ୍‌ବୃତ୍ତି ପଇସା ଥାଏ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପାଖେ । ସେ ଅକାତରରେ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଫେରସ୍ତ ନେବାକୁ ଏକାବେଳାକେ ରାଜି ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ମହାପାତ୍ର ଦୁଇଦିନର ଫିସ, କଥା ପଡ଼ିବା ମାତ୍ରେ ଆଣି ଆୋଇଦେଲେ, କିନ୍ତୁ ତା’ପରେ ପୁଣି ସମସ୍ୟା—ଡାକର ବାବୁ ରହିବେ କେଉଁଠି ଖାଇବେ କ’ଣ ? କୁହାପୋଷ୍ଟ କରି ଦାସେ ବୁଝାଇଲେ ଯେ, ଡାକର ସାହେବ ଯାହା ଖାଇବେ ବରାଦ କଲେ ତାହା ତାଙ୍କ ଘରେ ଶୁଦ୍ଧପୁତ ଭାବେ କରାଯାଇପାରିବ । ଡାକରବାବୁ ଆପଣ କଲେ, ‘ଶୁଦ୍ଧପୁତ’ ଓ ‘ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ’ ଭିତରେ ଆକାଶ ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ । ମହାପାତ୍ର ଏଥିରେ ଚିଡ଼ି ଉଠୁଥିଲେ, ଦାସେ ତାଙ୍କୁ ନିବର୍ତ୍ତାଇ ଡାକରଙ୍କୁ ବୋଧ କରିଦେଲେ ଯେ ଡାକରଙ୍କ ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବେ ରହା ହେବ ।

ଖାଇବା କଥା ସିନା ଉଠିଲି, କିନ୍ତୁ ଡାକରବାବୁ ମଫସଲ ଗାଁରେ କଦାପି ରହି ପାରନ୍ତେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଗାଧୁଆ ଘର ଅର୍ଥାତ୍ ଆଧୁନିକ ପାଇଖାନା ଦରକାର ; ଓ ଶୋଇବାକୁ ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ୍ ପଞ୍ଜା ନ ହେଲେ ନ ଚଲେ । ମଫସଲର ମଣା ମଣାଗକୁ ଭେଦ ପଶନ୍ତି ; ମଣିଷ କେଭେଁ ମଫସଲ ଗାଁରେ ରହିପାରିବ ନାହିଁ ।

ବାହୁନାପତି ଏଥିରେ ଭୁଲ ରହି ନ ପାରି କହି ଉଠିଲେ, ‘ଆମେ ତ ମଫସଲରେ ରହୁଛୁ, ଆମେ କ’ଣ ତା’ହେଲେ ଚତୁଷ୍ପଦ ।’

ଦାସେ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, ‘ତୁମେ ଚତୁଷ୍ପଦ କି ଦ୍ୱିପଦ ତା’ ତ ଏଠାରେ ବିରୁଦ୍ଧ ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଆମର ଆକଟ ପଡ଼ୁଛି ବୋଲି ଆମେ ଡାକରବାବୁଙ୍କୁ ଡାକିଥାଉ । ତାଙ୍କର ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ଆମର ବୁଝିବାର କଥା । ସେ ଯଦି ଏଠାରେ ରହି ନ ପାରିବେ, ତେବେ ରାତିରେ ଯାଇ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଡାକବଙ୍ଗଳାରେ ରହନ୍ତୁ । ରାତିରେ ଯଦି ଦରକାର ହେବ, ତେବେ ଆମେ ଯାଇ ଡାକି ଆଣିବା । ସେଥି ସକାଶେ ଦୁଇଦିନ ଏଠାରେ ଖଣ୍ଡେ ଟ୍ୟାକସି ରଖିଲେ ଚଳିବ ।’ ନାୟକେ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହୋଇ କହିଲେ, ‘ରାତିରେ ଡାକରବାବୁଙ୍କ ନିଦ ଭଙ୍ଗିବ କି ନାହିଁ ତ ବୁଝିବା ଦରକାର ।’ ଏକଥା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶୁଣାଗଲା କିନ୍ତୁ କେହି ଶୁଣିଲା ପରି ଆକାର ଇଚ୍ଛିତ ଦେଖାଇଲେ ନାହିଁ ।—ଡାକରବାବୁ ବି ।

ଡାକ୍ତରବାବୁ ରାତି ୮ଟାରେ ଖାଇ ପିଇ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଡାକ ବଙ୍ଗଳାରେ ବିଶ୍ରାମ କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ ବେଳକୁ ଦୁଇଜଣ ଆମେରିକାନ୍ ଯୁବକ ଯୁବତୀ ସ୍ୱାମୀ ଉପରକୁ ଚଢ଼ିଲେ । ଅପୂର୍ବ ମଣିଷଙ୍କୁ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ଦୁଇଜଣଯାକଙ୍କର ଏକ ପ୍ରକାର ପୋଷାକ; ମୁହଁ ଓ ଅବୟବକୁ ନିରେଖି କରି ନ ରୁହଁଲେ କିଏ ସ୍ମରଣ କିଏ ସ୍ତ୍ରୀ ବାରି ହେଉନାଥ । ସ୍ତ୍ରୀ ଜଣକ କହିଲେ, ଆମେ ଦାସେ ମହାଶୟଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିବୁ । ଦାସେ ଚିହ୍ନା ଦେବାରୁ ସେ କହିଲେ, ଆପଣଙ୍କ ଏ ବାରଣ୍ଡାରେ ଆମେ ଆଜି ରାତିଟା ରହିବାକୁ ରୁହୁଁ, ଆପଣଙ୍କ ବାରଣ୍ଡା ପ୍ରଗନ୍ତ ଓ ଆପଣ ଏ ଗାଁର ବଣିଷ୍ଠ ଲୋକ ବୋଲି ଶୁଣିଲୁ । ଦାସେ ଆଗ୍ରହରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରି କହିଲେ, ‘ଆପଣ ରାତି ଭୋଜନ କ’ଣ କରିବେ ଜାଣିଲେ ତାର ଆୟୋଜନ କରିବି’ । ଦୁହେଁଯାକ ଏକ ସ୍ତରରେ କହିଲେ, ଆଜି ତାଙ୍କର ଖାଇବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଉବା ପିଲଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ କହିଲେ, ଏମାନେ ବନା ଦୋକାନରେ ବସି ମୁଢ଼ି ଓ ପିଆଜ ଖାଉଥିଲେ । ଆମେରିକାନ୍ ଯୁବକଜଣକ କହିଲେ, ‘ଗ୍ଲାସେ ପାଣି ଆମକୁ ଦେଇପାରନ୍ତି ।’

ମହାପାତ୍ରେ ଅଲଗା ହୋଇ ଚଉକରେ ବସିଥିବା ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ପଚାରିଲେ, ‘ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଏଭଳି ଖାଇବା, ଚାଲି ଚାଲି ଚାଲିବା ଓ ଯନ୍ତ୍ରକର ଗୋଇବା ବଡ଼ ଅସୁବିଧା-ଜନକ ହେଉଥିବ ?’ ଯୁବକ କହିଲେ, ‘ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ମନର କଥା । ତହିଁର ବାସ୍ତବ ପ୍ରଭାବ ମନ ଉପରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ କି ଦେହ ଉପରେ ପଡ଼େନାହିଁ । ପରାମର୍ଶ ପୁସ୍ତକ ଆମ ଦେଶର ଲୋକେ ବୈଷୟିକ ବିଭବ ଓ ରହିବା ଖାଇବାର ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ବିଷୟରେ ବେଶି ମୁଣ୍ଡ ଘୁରାଉଥିଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ବେଳୁଁ ଆମ ଦେଶରେ ସେ ତଳ ଆଉ ନାହିଁ । ଖାଇବା ରହିବା ପରି ଛୋଟ ଛୋଟ କଥାରେ ମୁଣ୍ଡ ଘୁରାଇଲେ ମଣିଷର ଜୀବନ ବୃଥାରେ କଟିଯାଏ । ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ, ଆପଣଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ଆମେ ଆସିବୁଁ, ନିଜର ସୁଖ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ବିଷୟରେ ଭାବି ହେଲେ ତ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଆଡ଼େଇ ହୋଇଯିବୁଁ, ଚିହ୍ନିବୁଁ କ’ଣ, ସେବା କରିବୁ କେମିତି ?’

କଥାବାତ୍ତୀ ଯେଉଁ ତଳରେ ଚାଲିଲେ ସେଥିରେ ଡାକ୍ତରବାବୁ ଆଉ ବେଶି ବେଳ ବସି-ପାରିଲେ ନାହିଁ, ଡେଇଁ ହୋଇଯାଉଛି ବୋଲି କହି ଯିବାକୁ ଉଠି ଠିଆ ହେଲେ । ବାରିବାବୁ ତାଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଗଲେ । ଆମେରିକୀୟ ଦମ୍ଭିତ୍ୱ ସଙ୍ଗେ କଥାବାତ୍ତୀରୁ ଜଣା-ପଡ଼ିଲା, ଯୁବକ ଜଣେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ଡାକ୍ତର ଓ ଯୁବତୀ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏମ. ଏ. ପାସ କରିଛନ୍ତି । ଡାକ୍ତର ବୋଲି ଶୁଣି ମହାପାତ୍ରେ ତାର କଥା ଉଠାଇଲେ । ଯୁବକ କହିଲେ, ‘ଜଣେ ଡାକ୍ତର ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ସେ ରୋଗୀକୁ ଗୁଡ଼ି ଯିବା ପରେ ମୁଁ ଦେଖିଥାରେ; କିମ୍ବା ସେ ଆପଣ ନ କଲେ ସେ ଓ ମୁଁ ଦୁହେଁ ମିଶି ଦେଖିଥାଉଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଦେଖିବା ଠିକ୍ ହେବନାହିଁ । ତା’ପରେ ଆପଣ ଯେଉଁ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି, ସେ ମୋଠାରୁ ବୟସ, ତେଣୁ ଅଭିଜ୍ଞ ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରୁଛି । ତେବେ, ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ ଗତ ୫ ବର୍ଷ ହେଲେ ମୋ

ସଙ୍ଗେ ରହିବା ଫଳରେ ମୋଠାରୁ କିଛି ଡାକ୍ତର ଶିଖିନି, ମୁଁ ବି ତାଙ୍କଠାରୁ କିଛି ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର ଶିଖିଛି । ଆପଣଙ୍କର ଆପଣ ଧିରେ ଧିରେ ଯାହା ଶେଷିଣୀକୁ ଟିକିଏ ଯେବା କରି ଆସନ୍ତି ।’

ଆମେରିକାନ୍ ଦମ୍ପତ୍ତିଙ୍କୁ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଘରେ ରହିବାକୁ ଦିଆଗଲା । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ନୂଆ ଶେସ, ମାଣ୍ଡୁ, ମଶାରି ଦିଆଯିବାରେ, ସେମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆପଣ କଲେ, ‘ଆମେ ଏଭଳି ବିଳାସରେ ରହିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ । ପ୍ରଶସ୍ତ ଘର, ବାଡ଼ିଆଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ବଗିଚା ଦେଖି ସେମାନେ କହିଲେ, ବଡ଼ ଲେଉଟାସ୍ ହୋଇଛି । ଆମେ ନିଉୟାର୍କରେ ଯେଉଁ ଫ୍ଲାଟ୍‌ରେ ଥିଲୁଁ ତାହାଠାରୁ ଏହା କେତେ ମୁକ୍ତ, ପ୍ରଶସ୍ତ ଓ ସୁନ୍ଦର ।’ ଯୁବତୀ କହିଲେ, ‘ଆମେରିକାରେ ଆମ ଦୁଆରୁ ଗୋଡ଼ କାଢ଼ିବାମାତ୍ରେ ଆମେ ଘରୁ ନିର୍ବାସିତ ହେଲପରି ଲାଗେ । ଏ ଘରର ହତା କେତେ ବଡ଼ ।’ ଦୁହେଁ ତହିଁ ଆରଦିନ ସକାଳେ ବଗିଚାରେ ବୁଲି କ’ଣମିଳେ ନିଜେ ପାଣି କାଢ଼ି ଗାଧୋଇଲେ, ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗୋରୁ ମୋଡ଼ିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ । ସ୍ବାଙ୍କ ଡକରଙ୍କ ଦେଖି ମହାପାତ୍ର ଦେଖିସାହେବ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଉପରେ ଭକ୍ତ ବୁଝିଲେ ଚାଲିଗଲା ।

ରାତିରେ ଯୁବତୀ ତାର ପାଖକୁ ଯାଇ ତା’ ଶେସ ପାଖେ ବସିତ ବେଳ ବସିଲେ ; ଓଡ଼ିଆ, ଇଂରେଜୀ ଓ ହିନ୍ଦୀରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ତାଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ତାରକୁ ଟିକିଏ ଆନନ୍ଦ ଦେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି, କଥାର ଉତ୍ତର ନ ପାଇଲେ ମଧ୍ୟ ରାତି ଅଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ତା’ ଖଟ ପାଖ ଛାଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ତହିଁ ଆରଦିନ ସକାଳେ ଯୁବକ ଏକୂଟିଆ ପାଖର ଗୋଟିଏ ଗାଁକୁ ବୁଲିଗଲେ ଓ ଯୁବତୀ ତାରର ସେବା କରିବାକୁ ରହିଲେ । ମହାପାତ୍ର ଦିହଙ୍କିଆକୁ ଭାରିଦ କରିଆନ୍ତି, ଦୁହେଁ ତାଙ୍କର ଘରେ ଦିନ ବକତ ଯାକ ଖାଇବେ ଏବଂ ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଯେତେ ଦିନ ରହିବେ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ନିଜର ବୋଲି ମନେ କରିବେ ।

ବାରିବାରି ସକାଳେ ଡାକ୍ତରବାବୁଙ୍କୁ ଘେନି ଖୋର୍ଦ୍ଧାରୁ ଆସିଲେ । ଡାକ୍ତରବାବୁ ରୋଗିଣୀର ଝାଡ଼ା, ପଶୁ ଓ ରକ୍ତ ପରୀକ୍ଷା କରି ଆସିଥାନ୍ତି । ରୋଗିଣୀ ପାଖକୁ ଯିବାର ପାଞ୍ଚ-ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ଟିକିଏ ଷ୍ଟେଥେସ୍କୋପ୍ ତା’ ଗ୍ରୁଡ଼ରେ ଛୁଆଁ ଛୋଇଁ କରିଯାଏ କହିଲେ, ‘ଏ ରୋଗକୁ ଡାକ୍ତର କିଛି କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଆପଣ ସ୍ବସ୍ଥମାନ ରହନ୍ତୁ ।’

ମହାପାତ୍ର ଟିକିଏ ଉଦ୍‌ଘେଷିତ ହେଲପରି କହିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କ ପାଠରେ ସ୍ବସ୍ଥମାନ ପୁଣି କ’ଣ ? ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ଅଗ୍ରା କରିବା, ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଜାତୀନ, ଝଡ଼ାଝଡ଼ା କରିବା ସକାଶେ ଆପଣଙ୍କ ଭଲ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଆମେ ବୃଦ୍ଧ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପରାମର୍ଶକୁ ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରୁଁ । ଏତେ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି, ଆପଣଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଆମ ଅଶିକ୍ଷିତ ଘଟ-ସଲିଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା କିଛି ଅଧିକ ହେବା ଦରକାର ।’

ଡାକ୍ତର ଟିକିଏ ଶୁଣି ଶେଷ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ବିରକ୍ତ ନ ହୋଇ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ପଇସା ନେଲି, ଏ ବୃତ୍ତି କରିଛୁ ବୋଲି । କିନ୍ତୁ ସବୁ ରୋଗକୁ କ’ଣ ମୁଁ ପାରିବି । ମୋର ମନେ ହେଉଛି ରୋଗିଣୀର ଶରୀରରେ କୌଣସି ବିକାର ନାହିଁ । ଶରୀରର ବ୍ୟାଧି ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ କିଛି ମୁଁ ଚିକିତ୍ସା କରିପାରିବି ନାହିଁ ।’ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ଭୁଲ ହେବାକୁ କହି ଦାସେ ଯୌଜନ୍ୟରେ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଲେ ।

ନାୟକେ ଡାକ୍ତର ମଟରକୁ ଯାଉ ଯାଉ ଶୁଣାଇଦେଲେ, ‘ସେ ତ ତାଙ୍କ ମନକୁ କହିଲେ, ପଇସା ରୋଜଗାର କରିବାକୁ ଡାକ୍ତର ଭେକ ଧରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେଲେ ଫଳ କ’ଣ ? ତାଙ୍କ ପଇସାଟି ତାଙ୍କୁ ମିଳିଲା ତ ଭଲ । ରୋଗ ଭଲ ହେବା ନ ହେବା ତମ ଭାଗ୍ୟ ଉପର କଥା ।’ ଡାକ୍ତର ଅବଜ୍ଞାରେ ଟିକିଏ ହସିଦେଇ ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ଏଥର ଆମେରିକୀୟ ଯୁବକ ଡାକ୍ତରଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା ଗ୍ରହଣ କଲେ । ସାମାନ୍ୟ କେତେଟି ଔଷଧର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଇ ଦିନେ ଖଣ୍ଡେ ରୋଗୀର ଗହ୍ୱସ୍ଥର ଦେଖି ସେ କହିଲେ, ‘ସ୍ୱା’ଙ୍କ ମନରେ ଗୋଟିଏ କିଛି ଅସ୍ୱାଭାବ ଲାଗିଛି । ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଚିକିତ୍ସକ ଯୁକ୍ତର ଚିକିତ୍ସା କରିପାରନ୍ତେ । ଆମେରିକାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚିକିତ୍ସକମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ମନର ବିକାରରୁ ରୋଗ ହେଉଛି । ତେଣୁ ସେମାନେ ରୋଗର ଚିକିତ୍ସା ଅପେକ୍ଷା ମନର ଚିକିତ୍ସାରେ ଅଧିକ ଜୋର ଦେଉଛନ୍ତି । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ସେ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ । ମୋର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିହାର ରାଜ୍ୟର ଗାଁ ଗହଳରେ ବୁଲୁଛନ୍ତି, ସେ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଚିକିତ୍ସକ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଦେଉଛି ; ସେ ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯୁକ୍ତ ଏକାଧର ହେପାଜତରେ ରଖାଯାଉ ।’

ଆଦୁର ହସ୍ତେ ଖଣ୍ଡେ ଚାଲିଗଲା । ହେପାଜତ ଚାଲିଥାଏ । ଡାକ୍ତର ଡାକ୍ତରୀଙ୍କ ପାଖେ ମଧୁସୂଦନ ଜାତୀନ, ଚଣ୍ଡୀ, ବଗଲାମୁଖୀ ଚାଲିଥାଏ । ସାଆନ୍ତାଣୀ ତାରାର ପିଲାଟିକୁ ନିଜେ କୋଲେଇ, କାଖେଇ, ଛେଳିଦୁଧ ଖୋଇ ପାଳୁଥାନ୍ତି ; ବେଳେ ବେଳେ ମନ-ଦୁଃଖରେ କହୁଥାନ୍ତି, ଗାଁଯାକର ବୁଢ଼ାଟିମାନେ ଏ ଟୋଙ୍ଗାର ଭଲ ଦେଖିବେ ବୋଲି ଚାହୁଁଥିଲେ ଯେ, ସ୍ୱା କପାଳରେ ନାହିଁ କି ତାଙ୍କ କପାଳରେ ନାହିଁ । ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ କେତେ ଗହଳ ଲାଗିଥିଲା । ଥରକୁ ଥର ଚା’ ପଠାଇ ପଠାଇ ଚିଡ଼ା ଲାଗିଯାଏ । ଏବେ କାହାର ମୁହଁରୁ କଥା ଠାହାରୁ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଆସୁଛନ୍ତି, ଭୁଲ ହୋଇ ବସି ବସି ଯାଉଛନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁ ମହାପାତ୍ରେ ଭୁଲହୋଇ ବସି ନ ଥାନ୍ତି ।

ପାଖରେ ଆଖରେ ଯେତେକ ଚାରିଆ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେ ଚଳସିଥାନ୍ତି । ଦୁଇଜଣ ଛାତ୍ର-ମଧ୍ୟରେ ଆସି ତାଙ୍କ ବିଦ୍ୟା ଦେଖାଇ ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଫଳ କିଛି ନାହିଁ । ଦିନେ ସକାଳେ ମହାପାତ୍ରେ ଦାସଙ୍କ ଚାନ୍ଦିନୀକୁ ଆସୁ ଆସୁ ରାତିକକୁ ଡାକ କହିଲେ, ‘ରଘୁଆ ! ଟିକିଏ ଧାଇଁ ଯା’ କି ପଢ଼ିଆ ନାହାକକୁ କହିବୁ, ଯୋଉ ସଜରେ ଥିବ ଆସିବ ।’ ଅଧଘଣ୍ଟାକ ଭିତରେ

ନାହାକେ ଆସି ହାଜର । ମହାପାତ୍ରେ ପଚାରିଲେ, ‘ଆରେ ପଦିଆ ଗୋଟାଏ ପ୍ରଶ୍ନ କଲୁ ।’ ପଦିଆ ‘ଆଜ୍ଞା’ କହି ମୁହଁକ ମୁହଁକ ହସି ଚାହିଁବାରେ ମହାପାତ୍ରେ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଧଡ଼ନ୍ତେ ନାହାକେ କହିଲେ, ‘ଆଜ୍ଞା, ରଘୁ ଯାଇ ମୋତେ ଡାକିଲ ବେଳୁଁ ପ୍ରଶ୍ନ କରି ସାରିଛି । ଭଲ ଡାକିଲା । ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ଯାହା ଅଛି ତାହା ଆଜି ଗୁଡ଼ି କାଲି ପାହାନ୍ତିଆକୁ ପୁରଣ ହୋଇଯିବ । ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ତୋତେ କ’ଣ କିଏ ପଚାରିଲା ଯେ ତୁ ପ୍ରଶ୍ନ ସାଧିଦେଲୁ ? ନାହାକେ କହିଲେ, ‘ଆଜ୍ଞା, ରଘୁ ମୋତେ ଯେମିତି ଯାଇ ଡାକିଲା ସେଥିରୁ ଜାଣିଲି ମହାପାତ୍ରେ ଆପଣେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବେ । ସେତିକିବେଳର ଲଗ୍ନ ଧରି ସାଧିଲି । ଜୀବନ୍ତନା । କେହି ଆପଣାର ଲେକଙ୍କ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି । ବଡ଼ ଭାବିତ ହେଉଥିଲେ । ଯାହାହେଉ ଶୁଣୁ କଟିଗଲଣି । ଆଉ ଦିନ ଯୋଡ଼ାଏ ଯାଇଥିବ କି ନାହିଁ ଜାଣିଦେ ।’

ତାଙ୍କର ରୋଗ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ ବୋଲି ମହାପାତ୍ରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ ପଦ୍ମନାଭ ନାୟକଙ୍କୁ କହିଲେ, ‘ଜାଣିଲୁ ପଦିଆ, ଯଦି ତୋ କଥା ସତ ହୁଏ ତେବେ ତ ବହୁ ମାନ ପାଇବୁ; ଆଉ ଯଦି ସତ ନ ହୁଏ ପଥରଦିନ ସକାଳୁ ତୋ ନାହାକପଣିଆ ଛାଡ଼ାଇଦେବ ।’

...

...

...

...

ପଦିଆ ନାହାକଙ୍କ କଥା ସତ ହୋଇଥାଏ । ଅନ୍ଧାୟର ପ୍ରଥମରେ ଯେଉଁ ମେଲା ମଉଛୁବ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛୁ ତାହା ହେଉଥାଏ ତାଙ୍କର କଥା ସତ ହେବାରୁ । ଗତକାଲି ରାତି ପାହାନ୍ତିଆରେ ତାଙ୍କର ମସ୍ତିସ୍କ ବିକୃତ ଏକାଦେଲେ ଗୁଡ଼ିଯାଇଥାଏ, ଗୋଟିଏ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖି । କାଲି ରାତି ଶେଷରେ ଯେ ହଠାତ୍ ଏ ବୋଲି କହି ଚେହେଁକ ପଡ଼ିଲା ! ଆମେରିକୀୟ ମହଲା ତା’ ପାଖରେ ଶୋଇଥିଲେ ; ତାଙ୍କର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ତାଙ୍କୁ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ । ତାଙ୍କ ଓପରକୁ ମୁହଁ କରି ଶୋଇଥାଏ । ତା’ର ମୁହଁରେ ସଂକ୍ରମ, ନିଦରେ ହାତ ଯୋଡ଼ିକ ନମସ୍କାର କଲପରି ଯୋଡ଼ି ହୋଇଗଲା ; ଟିକକ ପରେ ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ କିପରି ଦିବ୍ୟ ଆଲୋକ ଖେଳିଗଲା ; ସେ ଉଠି ପଡ଼ିଲା ଓ ଆମେରିକୀୟ ସଜିମାଙ୍କୁ କହିଲା, ‘ଭଉଣୀ ! ଆଜି ଗୋଟିଏ ବିଚିତ୍ର ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିଲି ।’

ପ୍ରାୟ ୭ ଦିନ ହେଲେ ଆମେରିକୀୟ ମହଲା ପ୍ରାୟ ସବୁ ସମୟରେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ରହୁଥାନ୍ତି । ଦାସେ ଆପଣେ ଓ ସାଆନ୍ତାଣୀ ବାରଂବାର ତାଙ୍କୁ ବାରିଣ କରିଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ପାଇଁ ଏତେ କଷ୍ଟ ନ ହେଉନାକୁ । ଦାସେ କହନ୍ତି, ‘ମା ! ତାଙ୍କର ଯାହା ହେବାର କଥା ତା’ ହେବ । ଆମ ହାତରେ ନାହିଁ, କି ତୁମ ହାତରେ ନାହିଁ । ତୁମେ ତୁମ ଧନ୍ଦାରେ ନ ରହ ତା’ ପାଇଁ ଏତେ କାହିଁକି ଧନ୍ଦା ହେଉଛି ?’ ସାଆନ୍ତାଣୀ କହନ୍ତି, ‘ଆଲୋ ମା ! ତୁ ତୋ ଗେରସ୍ତର ଭଲ ମନ୍ଦ ନ ରୁହ ଏ ସ୍ଥାନକପାଳୀ ସାଙ୍ଗେ କାହିଁକି ଲଗିଛୁ ?’ ମହଲାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର କେହିସ୍ବତ୍, ‘ମୁଁ ପାଖରେ ରହଲେ ତାକୁ ସୁଖ ଲାଗୁଛି ବୋଲି ମୋତେ ଜଣା-ପଡ଼ୁଛି । ଜଣେ ମଣିଷର ସୁଖର କାରଣ ହେବାଠାରୁ ବଡ଼ କାମ ଆଉ କ’ଣ ?’ ଏ କଥାକୁ ଆଉ ଉତ୍ତର କ’ଣ ?

କିନ୍ତୁ ଏତେ ସମୟ ପାଖରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାର ଏଇ ପାହାନ୍ତିଆରେ ତାଙ୍କୁ ଭଉଁଶୀ ବୋଲି ସଂବୋଧନ କରିବା ପୁଷ୍ଟରୁ ପଦେ ବି କିଛି କହୁନଥିଲା । ଆମେରିକୀୟ ମହିଳା ପରୁରଲେ, ‘ଭଲ ସ୍ପର୍ଶିଏ ନିଷ୍ପତ୍ତ୍ୟ’ ? ତାର କହିଲା, ‘ହଁ, ଖୁବ ଭଲ ସ୍ପର୍ଶ । ଠାକୁର ମୋ ମନର ସବୁ ଦୁଷ୍ଟିନ୍ତା ଦୂର କରାଇନ୍ତି । ରହୁ, ମୁଁ ଗାଧୋଇ ପାଧୋଇ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଆସିଲେ ସବୁ କହିବି ।’

ମତି ବିକୃତ ହେବା ଦିନୁଁ ଗାଧୁଆ ପାଧୁଆ ବିଷୟରେ ତାରର ନିଂଦା ନ ଥିଲା । ସେ ତରତରରେ ବାଡ଼ିଆଡ଼ିକୁ ଗଲା । ଦାନ୍ତ ଘଷି, ଗାଧୋଇ ପାଧୋଇ, ଭଲ ଲୁଗା ଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧି ଦିଅଁଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲା ଓ ସେଠାରେ ଅଧଘଣ୍ଟାରୁ ବେଶି ସମୟ ରହିଲା । ଏ ଗତି ଦେଖି ଘର ଯାକ ସମସ୍ତେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତି । ସାଆନ୍ତାଣୀ କହୁଥାନ୍ତି, ‘କେହି ତାକୁ କିଛି କହି ନାହିଁ, ବାଇଆଣୀଟା ଯାହା କରୁଛି କରୁ । ଆଜି ସକାଳୁ ତ କାହିଁକି ଦିଅଁ ମନେ ପଡ଼ିଗଲେ ।’

ତାର ଦିଅଁଙ୍କ ଘରୁ ବାହାରବା ମାତେ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ପାଖରେ ବସି ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିବାକୁ ଲାଞ୍ଚପଡ଼ିଲା ବେଳକୁ ସାଆନ୍ତାଣୀ ତାର ଉଜ୍ଜଳ ମୁହଁକୁ ଦେଖି ତାକୁ ଚାଲିଯାଇ ପକାଇ କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କହିଲେ, ‘ଆଲୋ ! ସତେ କ’ଣ ମୋ ମା’ର ଶସ୍ତ୍ର କଟିଗଲା କି ଲେ ? ଆରେ କିଏ ଅଛୁ ? ସାଆନ୍ତାଙ୍କୁ କହିଦିଅ ।’ ସାଆନ୍ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମହାପ ହେ ବି ପଶିଆସିଲେ । ପରିଆ ଅବଧାନର ଗୁରୀ ଚର୍ଚ୍ଚିତ କରିବାକୁ ତାଙ୍କ ନିଦ ଭେରରୁ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଥାଏ । ଆମେରିକୀୟ ଯୁବକ ଯୁବତୀ ଦୁହେଁ ବି ଆସିଲେ । ମେଘା ତାର ପାଖରୁ ଉଠି ନିତ୍ୟକର୍ମ କରିବାକୁ ଆପଣା ବସାକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି। ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଘରେ ଅତିଥି ହେବା ଦିନୁଁ ସେ ଦୁହେଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ପରି ପ୍ରାତଃସ୍ନାନ କରୁଥାନ୍ତି ।

ସମସ୍ତେ କାମ ଦାମ ସାରି ଆସି ବସିଲରୁ ମେଘା ପରୁରଲେ, ‘ନାନା ! କାଲି କ’ଣ ସ୍ପର୍ଶ ଦେଖିଲୁ କହିବୁଟି ?’ ତାର ସଲଜ୍ଜ ହୋଇ କହିଲା ; ତାର ସଲଜ୍ଜ ଭାବ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ଯେ ତାର ମାନସିକ ବିକୃତି ଦୂର ହୋଇଛି ।

ତାର କହିଲା : ରାତିରେ ମୁଁ ଶୋଇଛି, ମୋତେ ଲାଗିଲା କିଏ ଜଣେ ମୋତେ ଶୂନ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ ଟେକି ନେଇ ଯାଉଛି । ମୁଁ ନିଦରେ ଏ ବୋଲି କହି ତମକି ପଡ଼ିଲା । ତା’ ପରେ ସେ ମୋତେ ନେଇ ରଖିଦେଲା ଗୋଟିଏ କାଳିଆ ପଥରର ବଡ଼ ଗୁଞ୍ଜା ଉପରେ । ସେ କୁ’ଠା ବୋଲି ମୁଁ ତାଟକା ହୋଇ ଗୁଞ୍ଜିଲା ବେଳକୁ ସେଇ ଗୁଞ୍ଜା ପାଖ ଘର ଭିତରୁ ଜଣେ ମହାପୁରୁଷ ବାହାରି ଆସି ମୋତେ ଗନ୍ଧାର ଭାବେ ଗୁଞ୍ଜିଲେ । ଘର ଭିତରେ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ତକାମାଣି ପକାଇ ବସିଥାନ୍ତି, ଆମ ଘରର ଭୁବନେଶ୍ୱରୀ ମୁଣ୍ଡିଙ୍କ ପରି । ସେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଗୁଞ୍ଜି ମୋତେ ଅଭୟ ଦେଉଥାନ୍ତି । ସେଥିଯୋଗୁଁ ମୁଁ ନ ଡରି ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଗୁଞ୍ଜିପାରିଲି । ସଂଭ୍ରମରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ହାତ ଯୋଡ଼ିଲି । ସେ କଠୋର ସ୍ତରରେ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ତୁ ନିଜକୁ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ମନେ କରୁଛୁ, ନା ? ତୁ ବିଭୀରୁ, ତୁ ଭୋ ଗୁରୀର ବିଧାତା । ଏ ସଂସାର ତୋ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଗୁଲ୍‌ନାହିଁ । ତୋ ଗୁରୀରେ ଯାହା ଘଟୁଛି ସେଥିରେ

ତୋର ହାତ ନାହିଁ । ଏକଥା ଜାଣିରଖ । ଦୈବ ଆମର ନାକରେ ଦଉଡ଼ି ଲଗାଇ ଟାଣୁଛି, ଏକଥା ଭଲ କରି ବୁଝ । ସଂସାରର ସୁଅରେ ମଣିଷ ଅସହାୟ ଭାବେ ଭାସି ଚାଲୁଛି, ବାଟରେ ଭୈରବ ପଡ଼ିଲେ ସେଥରେ ମଣିଷ ପଡ଼ୁଛି, ସେଥିରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାକୁ ସାଧ୍ୟମତେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି ; କିନ୍ତୁ ଚେଷ୍ଟାର ଫଳ ଦୈବ ହାତରେ । ସେ ନ ବଢ଼ିଲେ, ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ବି, ଭୈରବ ମଣିଷକୁ ତଳେ ମାଡ଼ିଦେବ । ଗୋଟାଏ ଭୈରବରୁ ଉଦ୍ଧାର ହୋଇ ହେଣ୍ଡି ମାଇଲ ବେଳକୁ ଆଉ ଭୈରବରେ ମଣିଷ ମାଡ଼ିହୋଇ ମରିବ । ତେଣୁ ସବୁବେଳେ ଦୈବ-ଠାରେ ନିଜକୁ ସମର୍ପି ଦିଅଯାଏ ।

ଭଲକାମ କଲି ବୋଲି ଗର୍ବ କରିବା ଯେମିତି ଖରାପ, ମହା ହେଲ ବୋଲି ବ୍ୟସ୍ତ ହେବା ସେମିତି ଖରାପ । ଏତେ ସହଲୁଣି, ଏଡ଼ୁଟିଏ ହେଲୁଣି, ଏତିକି ବୁଝି ପାରୁନାନ୍ତୁ ?

ମୁଁ କିଛି ବୁଝି ନପାରି ତାଟିକା ହୋଇ ଚାଲି ଚାଲି ଯାଏ । ଘର ଭିତରେ ବସିଥିବା ଠାକୁରାଣୀ ପ୍ରସନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୋତେ ଚାହିଁଲେ । ବାବାଙ୍କର ମୁହଁରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନତା ଦେଖିଲି । ତାଙ୍କର ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ, ବଳିଷ୍ଠ, ଦୀର୍ଘ ଅଳ୍ପକୃତ ଓ ମୁହଁରେ ଲମ୍ବ କଳାଧଳା ଦାଢ଼ି ମୁଦ୍ଦ ଦେଖି ଆଗ ମୋତେ ଭର ମାଡ଼ୁଥିଲା । ଏଥର ମୋତେ ତାହା ବାସ୍ତବ୍ୟ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଧହେଲା । ମୁଁ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁବାରେ ସେ କହିଲେ, ‘ତୁ ଭାବୁଛୁ ତୁ ତୋ ପତଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସପାତକତା କରିଛୁ । ପାଗଲ ତୁ, ତୁ ତାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରିଛୁ । ତୁ ତାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ଯଦି ୭ ମାସ କାଳ ବାଗ୍‌ନାନରେ ରହିଥାନ୍ତୁ ତେବେ ତୋ’ପ୍ରତି ଘୋର ଅତ୍ୟାଚାର ହୋଇଥାନ୍ତା । ତୋ’ ସ୍ୱାମୀ ଫେରି ଆସି କମିତି ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଥାନ୍ତେ, ବିଚାର କର । ତୁ ଧୋଷେ କଲରେ ଲୁଗାପଟା ରଖି ଚାଲି ଆସିବା ଫଳରେ ତୋ’ର ସ୍ୱାମୀ ତୋ’ର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଛି ବୋଲି ଭାବି ଅସୁଜାନ ପାଇବାକୁ ସାଧନା କରି ସିଦ୍ଧି ପାଇଛନ୍ତି । ସେପରି ନ କରି ତୋତେ ଟୋକି ଟୋକି ଚାଲିଥିଲେ ସେ ପାଗଲ ହୋଇଯାଇନଥାନ୍ତେ କି ? ତୁ ନିଜର ବାପ ମା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏବେ ଯେଉଁ ବାପ ମାଙ୍କୁ ପାଇଛୁ ସେମାନେ କେତେ ସ୍ନେହଶୀଳ ! ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କୃତଜ୍ଞ ନ ହୋଇ ତୁ ତାଙ୍କୁ ସାଧୁକୁ କାହିଁକି ? ଉଠ, ଉଠ, ମନର ଚିନ୍ତା ଛାଡ଼ି ଦେ । ତୋ’ ପାଇଁ ବହୁତ କାମ ରହିଛି । ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅ ।’ ଏହା କହି ସେ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ ; ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଉଠିଯାଇ ହୋଇଗଲା ।

ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଉଠିଯାଇ ହୋଇଗଲା । ମହାପାତ୍ରେ ପଦିଆ ନାହାକକୁ ଡାକି ସତ୍‌କୃତ କଲେ ଓ ଦାସଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେବଦେବୀ ମନ୍ଦିରରେ ଭୋଗରାଗ କଲେ । ବେଳେ ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଥାଏ, ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ସାରି ସମସ୍ତେ ଚାନ୍ଦିନୀରେ ଆରାମ କରି ବସିଛନ୍ତି, ପଦିଆ ନାହାକେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜେଜେ ହୋଇ ବିଦାୟ ନେଉଛନ୍ତି ଏଇ ସମୟରେ ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟ୍ରେ ଓପରଓଲି ଗାଡ଼ିରେ ଓହ୍ଲାଇ ଦାସଙ୍କ ଘର ପହଞ୍ଚି ପହଞ୍ଚି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ।

ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ର ଦାସଙ୍କ ଘରେ ଆସି ଅତିଥି ହେବାର ତିନି ଦିନ ହୋଇଗଲାଣି । ଫେରିବାକୁ ଭରତର ହେବା ଧାର୍ଯ୍ୟ, ଦାସେ ଆପଣେ ଓ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗୀମାନେ ମୁଣ୍ଡକୁ ସମସ୍ତ ଦେଉନଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ପ୍ରତିଦିନ, ଖାଇବା, ଶୋଇବା ସମୟେ ଗୁଡ଼ାଦେଲେ ବାଜା ସବୁବେଳେ ତାଙ୍କ ପାଖେ ଖୁଣ୍ଟି ହୋଇ ‘ବିମଳା ମନ୍ଦିର’ ବନ୍ଧୁରେ ନାନା କଥା ଚର୍ଚ୍ଚା-ଆନ୍ତି । ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ କଥାରେ ସମସ୍ତେ ମୁଗ୍ଧ ହେଉଥାନ୍ତି । ଗୃହରେ ବୈଠକ ଶୁଣିଲା-ବେଳକୁ ମହାପାତ୍ରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉତ୍ଥାପନ କରିଦିଅନ୍ତି, ଯାହା ଫଳରେ ତହିଁ ଆଉ ଦିନ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କୁ ଫେରିବା କଥା ଉଠାଇବାକୁ ଅବସର ମିଳୁନଥାଏ । ଯୋଗୀ-ମାଷ୍ଟ୍ର ମଝିରେ ମଝିରେ କହୁଥାନ୍ତି, ଏଠାରେ ପାଞ୍ଚ ଛ’ ଦିନ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ବାବା କହୁଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତ ଦେଖୁଛି ଆପଣମାନେ ମୋତେ ମାସକରେ ବି ମୁକ୍ତି ଦେବେ-ନାହିଁ । ଦାସେ ଆପଣେ କହନ୍ତି, ‘ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁଦିନ ଇଚ୍ଛା ଆପଣ ଯାଇପାରନ୍ତି, ଆମେ ପରା ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯିବୁ । ଆପଣଙ୍କୁ ଅଟକାଇବା ପ୍ରୟୋଜନ କ’ଣ ? ବାବାଙ୍କ ଚରଣ-ଧୂଳି ନ ନେଲୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ’ଣ ମନରେ ତୁମ୍ଭେ ଆସିବ ?’ ମହାପାତ୍ରେ କହନ୍ତି, ‘ମାଷ୍ଟ୍ର ତ ଯେଉଁ ପଦକ କହୁଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ଶୀଘ୍ର ଯାଇ ପାଠରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ମନ ଅଥୟ ହେଉଛି ।’

ପଣ୍ଡିତକବାଟେ ମାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ କଥା ଏକାବେଳେକେ ପିଇଯାଉଥାନ୍ତି, ମଝିରେ ମଝିରେ ସେ କହୁଥାନ୍ତି, ‘ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ର’ ନାଁଟା ସ୍ବାଜ୍ଞଠାରେ ସାର୍ଥକ ହୋଇଛି ଏକା । ସେ ଯୋଗୀ ଯେମିତି ମାଷ୍ଟ୍ର ସେମିତି ।’ ଏ ସାର୍ବତ୍ରିକେଟ ଶୁଣିଲେ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ର ସ୍ମୃତ ହାସ୍ୟ କରି ତୁମ୍ଭା ରହୁଥାନ୍ତି ।

ଚତୁର୍ଥ ଦିନ ସକାଳେ ପଣ୍ଡିତକବାଟେ ସେଇ କଥାର ସୁନାସୁନ୍ଦରୀ କରନ୍ତେ, ବାହୁନୀ-ପଡ଼ି କହୁଲେ, ‘ମାଷ୍ଟ୍ର ! ପଣ୍ଡିତକବାଟଙ୍କ କଥାଟା ଅପସନ୍ନ କଲପରି କାହିଁକି ମୁହଁ କରୁଛ ? ପ୍ରକୃତରେ ତୁମ କଥାରୁ ତ ଜଣା ପଡ଼ୁଛି, ତୁମେ ଯୋଗୀ ଓ ତୁମ କଥା ମାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ପାଠ ପରି ମନରେ ଧରିଯାଉଛି ।’

ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ର ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ଆଜ୍ଞା, ବାବାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଆପଣ ଜାଣିବେ, ପ୍ରକୃତ ଯୋଗୀ କିଏ ଓ ମାଷ୍ଟ୍ର କିଏ ? ଏ ଅଧମ ବାରବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ବାବାଙ୍କର ବଡ଼ ଶତ୍ରୁ ଥିଲ । ତାଙ୍କର ସବୁ କଥାକୁ ମୁଁ ଖୁଣ୍ଟୁଥିଲି ।’ ମହାପାତ୍ରେ କହୁଲେ ଏ ? ଆଜି ଆପଣଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ତ ମନେ ହେଉଛି ଆପଣ ଆଜିନ୍ତୁ ବାବାଙ୍କର ଭକ୍ତ !’

ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ର କହୁଲେ, ‘ଆଜ୍ଞା, ତାହା ସେଇ ବାବାଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ । ସେ କହନ୍ତି, “ମଣିଷର ମନ ଥରେ ବଦଳିଗଲେ ଅଗାଧର ସମସ୍ତ ସଂସ୍କାର ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଦୂର ହୋଇ-ଯାଏ । ମଣିଷର ଏକରକମ ସୁନର୍ଜନ୍ମ ହୁଏ” ?

ବାହୁମାପକ କହିଲେ, ‘ଆମ ପାଠ ତ କହୁଛି, ସୁନର୍ଜନ ଓ ଏ ଜନ୍ମର ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ କାର୍ଯ୍ୟ ବି ବୃଥା ହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଇଁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ପୁରସ୍କାର ବା ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଥିଲା । ଜଡ଼ଭରତ ଗୋଟିଏ ମୃଗପ୍ରତି ଆସନ୍ତୁ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ମୃଗ-ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଅତୀତର ସଂସ୍କାର ଯିବ କୁଆଡ଼େ ?’

ମାଷ୍ଟ୍ରେ କହିଲେ, ‘ଆଜ୍ଞା, ଏ ବିଷୟର ସମାଧାନ ଆପଣ ତାଙ୍କର ମୁହଁରୁ ଶୁଣିବେ । ସେ କହିନ୍ତି, “ଜଡ଼ଭରତ ଉପାଖ୍ୟାନ ଯେଉଁ ପାଠରେ ଅଛି, ଅଜାମିଳ ଉପାଖ୍ୟାନ ବି ସେଇ ପାଠରେ ଅଛି.” ମୁଁ ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଏ କଥା ଶୁଣିଛି କିନ୍ତୁ ଏହାର ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ଆପଣଙ୍କ ମନରୁ ସଂଶୟ ଦୂର କରିପାରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ୧୫ ଦିନ କହିଲେ ଆପଣଙ୍କ ମନରୁ ସଂଶୟ ଯିବ ନାହିଁ. କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାମାତ୍ରେ ଆପଣଙ୍କର ସଂଶୟ ଏକାବେଳକେ ଲୋପ ହୋଇଯିବ ।’

ଏ ସବୁ ଆଲୋଚନା ବେଳେ ଆମେରିକାନ ଦମ୍ଭିତ କାନ ଡେରି ବସିଥାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସେମାନେ ବେଶ୍ କହୁଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଆଲୋଚନାକୁ ସବୁବେଳେ ଠିକ ଧରିପାରୁନା-ଥାନ୍ତି । ବାରିବାବୁ ସେ ଦୁହେଁକୁ ସବୁ କଥା ଯଥାସାଧ୍ୟ ବୁଝାଇଦେଉଥାନ୍ତି । ବାବାଜୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ବିଷୟରେ ଶୁଣି ସେ ଦୁହେଁ ବି ବାହାରିଲେ ଯିବାକୁ । ବହାରରେ ଥିବା ତାଙ୍କ ସହକର୍ମୀ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥାନ୍ତି, ନିକଟରେ ପୁରୁ ଓ କୋଣାର୍କ ଦେଖିବାକୁ ଆସିବେ ଏବଂ ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ ବିମଲାପୀଠ ଦେଖି ଆସିବେ । ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ କହିଲେ, ‘ସୁବିଧାଟା ଆପଣଙ୍କର । ଆପଣଙ୍କର ସୁବିଧା ହେଲେ ବିମଲାପୀଠରେ ଆପଣ ସବୁବେଳେ ସ୍ଥଗିତ ।’

ସାହେବ ପଚାରିଲେ, ‘ପୀଠର ଠାକୁରାଣୀକୁ ଦେଖିବାକୁ ମଧ୍ୟ ?’ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ କହିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହେଲେ, ସେଥିପାଇଁ କେହି ଆପଣଙ୍କୁ କରିବେନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଦିବାରାସ ସେଇ ପୀଠରେ ରହୁଛୁ, ସେମାନେ ବି ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ଭରସିପାରୁନାହୁଁ । ଆପଣ ସେଠାକୁ ଗଲେ ସବୁ ବୁଝିପାରିବେ ।’ ସେମାନେ ଏସବୁ ଶୁଣି ଏକାବେଳକେ ଗୋଡ଼ ଟେକି ବସିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା କାମ ଛାଡ଼ିଯାଉଥିବେ ତ ବୋଲି ମହାପାତ୍ରେ ପଚାରିବାରେ ସାହେବ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ଆମର ଏପରି କିଛି ଧରାବଳା କାମ ନାହିଁ । ଆମର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଭାରତକୁ ଚିହ୍ନିବା ।’

ବାରିବାବୁ କହିଲେ, ‘ଭାରତ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କ ଦେଶର ବହୁ କୃତବିଦ୍ୟା ଲୋକ ବହୁ ଗୁଡ଼ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ; ଜର୍ମାନୀ, ଇଂଲଣ୍ଡ ଏବଂ ଏବେ ରୁଷ୍ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶର ଲୋକେ ବି ବହୁ କଥା ଲେଖିଛନ୍ତି । ଆପଣମାନେ ସେ ସବୁ ପଢ଼ିବା ପରେ, ପୁଣି କ’ଣ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ରହିବ ?’ ସାହେବ ଖୁବ୍ ହସିଲେ ; କହିଲେ, ‘ମୁଁ ଅଲଗାଦିନ ଏଠାରେ ରହିଛି । ଏଠାକୁ ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର ଧାରଣା ଥିଲା, ଭାରତକୁ ମୁଁ ଜାଣିକରି ଆସିଛି । ସଂପ୍ରତି ମୁଁ ମନେ କରୁଛି, ଏଠାରେ ଶହେବର୍ଷ ରହିଲେ ବି ଏ ଦେଶକୁ ଜାଣିପାରିବି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବୈଦେଶିକମାନେ ଭାରତ ବିଷୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ସେଥିରେ ସେମାନେ ଭାରତର ବିଶିଷ୍ଟତା

ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି ଯେ, ନିଜ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଭାରତକୁ ଆହୁରି ରହସ୍ୟାବୃତ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଆପଣ ବୋଧହୁଏ ଜାଣନ୍ତି, ଏଲିଆନର୍ ରୁଜ୍‌ଭେଲ୍‌ଟଙ୍କ ପରି ଅଧିକାଂଶ ଭାରତର ଉଡ଼ାଜାହାଜ କେନ୍ଦ୍ରରୁ, ଦିଲ୍ଲୀର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଭବନରୁ ଭାରତକୁ ଦେଖିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭାରତ କ'ଣ ଯେଠାରେ ଅଛି ? ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟଙ୍କ କଥାରୁ ଜଣାଯାଉଛି ବିମଳାପୀଠରେ ମୁଁ ଭାରତର ଅନ୍ତରକୁ ଦେଖିପାରିବି ।’

ଏହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକେ ବିମଳାପୀଠକୁ ଯିବାକୁ ଉତ୍ସିହ୍ନ ହୋଇ ରହିବାରେ ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା, ଯୋଗୀମାଷ୍ଟେ ଆସିବାର ସେଇ ଚତୁର୍ଥଦିନର ଓପରଓଲି, ସମସ୍ତେ ଯାହା କରିବେ । କିନ୍ତୁ ସକାଳଓଲି ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କଠାରୁ ଖବର ଆସିଲା, ‘ଆହୁରି ଦିନଦିନ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାଲି ହିଅର ଲାଗା ପଡ଼ିଛି, ଶୁକ୍ରବାର ସକାଳେ ଗାଧୋଇବା ପରେ ଯିବା । ସେଦିନ ବି ଶୁଭଦିନ ।’

ନାୟକେ କହିଲେ, ‘ପ୍ରୟୋଜନ ପଡ଼ିଲେ ସତ୍ୟସ୍ନାନ ବି କରାଯାଇପାରେ ।’ ଏ ମୁକ୍ତି କିନ୍ତୁ ସାଆନ୍ତାଣୀ ଶୁଣିବାକୁ ନାଗୁନ । ସେ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ, ‘କି ଅଭାଗ୍ୟ କଥା । ମୁଁ ମାରୁ ହିଅଟାକୁ ଗାଧୋଇ ପକାଇ ଶଶୁରଘରକୁ ପଠାଇବି ? ଏଥିରେ ହିଅର ଦୋଷ, କ୍ଲାଜର ଦୋଷ । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ମହାପୁରୁଷ ଏକଥା ଜାଣିଲେ ତମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ହିଁ କଡ଼ାର କରିଦେବେ ନାହିଁ ?’ ସମସ୍ତେ ଭୁଲ ହେଲେ । ଦାସେ କହିଲେ, ‘ହଁ, ସ୍ବାମିଲ ତ ସଂସାର ! ମାଜ-କନିଆଙ୍କ ପଣତକାନିରେ ବନ୍ଧାହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚଳିବାକୁ ହେବ ଇ ହେବ ।’ ମହାପାତ୍ରେ ଟିପ୍ପଣୀ କଲେ, ‘ମୋତେ ବି ?’ ତାଙ୍କର ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ହେଲା ସ୍ବାବିସ୍ଯୋଗ ହୋଇଥାଏ । ‘ମୋ’ର ତ ଆଉ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ପଣତକାନି ସଂସ୍ପର୍ହକରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଭାଉଜ ତାଙ୍କ କାନିରୁ କେତେକାଂଶ ମୋତେ ଦେଲେ ହେଲା ।’ ସାଆନ୍ତାଣୀ କବାଟକୁଣରୁ ଅନ୍ଧାର ମହଲକୁ ଯିବାବେଳେ କହିଲେ, ‘କେଡ଼େ ଖବିସ୍ ମ ଏ ବୁଢ଼ାଟା !’ ସମସ୍ତଙ୍କର ହସ ଲାଗିଲା ।

ଆମେରିକାନ୍ ଯୁବକ କଥାଟା ବୁଝି କହିଲେ, ସାଆନ୍ତାଣୀ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି, ତାହା ଡାକ୍ତରୀ ବିଦ୍ୟାଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ବୋଲି ଆମ ଦେଶରେ ଗବେଷିତ ହୋଇଛି ।’ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟେ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ଆସିଲାବେଳେ ବାବା କହିଛନ୍ତି, ନିତାନ୍ତ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ନ ପଡ଼ିଲେ, ଶୁକ୍ରବାରର ହିଁ ପହର ଗାଡ଼ିରେ ଯିବାକୁ ହେବ । ଆମ ଷ୍ଟେସନ୍‌କୁ ବିମଳବାବୁ ଆସିଥିବେ, ଆପଣମାନଙ୍କୁ ନେବା ସକାଶ ।’ ଶୁକ୍ରବାର ଦିନ ଯିବା କଥା ବାବା ଆଗରୁ ସ୍ଥିର କରିଥିବାର ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ଜଗତପୁର ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ବିମଳବାବୁ ଦିନିକି ଟ୍ୟାକ୍ସି କରି ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିବାର ଦେଖି ସମସ୍ତଙ୍କର ବିସ୍ମୟ ଆହୁରି ବଢ଼ିଗଲା ।

...

...

...

ଦାସେ ଓ ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁମାନେ ବିମଳାପୀଠରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାର ସାତଦିନ ହୋଇଗଲାଣି । ଆଉ ୩ଦିନରେ ଫରୁଦ୍‌ଶା । ସେ ଦିନଠାରୁ ପୁଣିମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିମଳାପୀଠରେ

ମହୋତ୍ସବ ହୁଏ । ଆଡ଼େ ଦାଣ୍ଡେ ପାଞ୍ଚକୋଣରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ଆସି ଠାକୁରାଣୀଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରନ୍ତି, ବାବାଙ୍କଠାରୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେନା ଓ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରସାଦ ପାଇ ଘରକୁ ଫେରନ୍ତି, ବର୍ଷକ ପାଇଁ ନିଜ ନିଜ ଧନ୍ଦାରେ ଲାଗିବାକୁ । ଯୁଦ୍ଧଭିତରେ ଅନେକେ ନବମୀ ଦିନରୁ ଆସନ୍ତି ଯେ ପୁଣିମାଦାସୀ ଘରକୁ ଫେରନ୍ତି । କାହାରିକୁ ଆସିବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ କି, କେହି ଦିନକୁ ପାଞ୍ଚଦିନ ବା ପାଞ୍ଚମାସ ରହଲେ କେହି ମନା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ଏ ମହୋତ୍ସବର ଆୟୋଜନ ଭାର ଯେଉଁ ବର୍ଷ ପ୍ରଥମେ ପାଇଲେ ସେ ବର୍ଷ ସେ ମହୋତ୍ସବର ଧନ୍ଦର ଦିନ ଆଗରୁ ରାତି ଅଳ୍ପଦ୍ରା ହୋଇଥାନ୍ତି । ଦିନେ ବାବାଙ୍କୁ ଯାଇ ପଚାରିଥିଲେ, ‘ବାବା ! କେତେ ଗୁଞ୍ଜଳ, ଡାଲି ଓ ପରିବାପତ୍ର ଯୋଗାଡ଼ କରିବ ?’ ବାବା ଉତ୍ତରରେ ପଚାରିଲେ, ‘ଏ ମହୋତ୍ସବ ରୂପେ କରାଉଛୁ ପରା ? ଯଦି ନିଜେ କରାଇବ ତେବେ ରୂମର ସାମଗ୍ରୀ ବଳିଯାଇପାରେ, ବା କମ୍ ହୋଇଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଠାକୁରାଣୀ କରାଉଛୁ ବୋଲି ଯଦି ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ରଖିପାରିବ ତେବେ ସବୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ସମାଧାନ ହୋଇଯିବ ।’ ସେ ବର୍ଷ ମାଷ୍ଟ୍ରେ ସନ୍ତୁର୍ଣ୍ଣରେ ସବୁ କରିଥିଲେ । ସେ ଦିନଠାରୁ ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇଛି, ଠାକୁରାଣୀ ତା କଥା ନିଜେ ବୁଝିଛୁ ।

ପ୍ରତିବର୍ଷ ପାଖ ଆଖି ଗାଁର ଲୋକେ ଯାହା ପାରନ୍ତି ତାହା ଆଣି ଜମା ଦିଅନ୍ତି । ସକାଳ ୧୦ଟାଠାରୁ ରାତି ୧୦ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଙ୍କଜ ଲାଗିଥାଏ, ରୋଷେଇ ଚାଲିଥାଏ । ଗତବର୍ଷ ଦ୍ୱାଦଶୀ ଦିନ ସକାଳେ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ବାୟା ପରି ଆସି ବାବାଙ୍କ ପାଖରେ ଠିଆହେଲେ । ବାବା ମୁଠୁକ ମୁଠୁକ ହସି ତାଙ୍କଆଡ଼କୁ ଗୁଞ୍ଜି ପଚାରିଲେ, ‘କିଓ ମାଷ୍ଟ୍ରେ ! ଆଜି ଠାକୁରାଣୀଙ୍କଠାରୁ ବିଶ୍ୱାସ ଦୂର ହୋଇଗଲା ପରା ?’ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେଙ୍କ ପାଟିରୁ କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରଥମ କିସ୍ତିରେ ୧୦ହଣ୍ଡା ଭାତ ବସିବାର କଥା । ସରଘରେ ଥାଏ ମାଝ ଦୁଇହଣ୍ଡା ପାଇଁ ଗୁଞ୍ଜଳ । ତାଙ୍କ ଅଭିଯୋଗ ଶୁଣି ବାବା କହିଲେ, ‘ଗୁଞ୍ଜଳ ନାହିଁ ବୋଲି କ’ଣ ପାଣିର ଅଭାବ ହୋଇଗଲା, ନା କାଠର ଅଭାବ ହୋଇଗଲା ? ପାଣି ଫୁଟୁଥାଉ । ଗୁଞ୍ଜଳ ନ ଆସିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦିଅଣ ତରକାରୀ ସାଙ୍ଗରେ ଗୁାସେ ଗୁାସେ ଗରମ ପାଣି ଦେଇଦେବ । ଗରମ ପାଣିଟା ଶରୀର ପସରେ ଉପକାରୀ ।’ ସେତିକିବେଳେ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେଙ୍କୁ ଜଣେ ଟହଲିଆ ଆସି ଡାକିଲା, ‘ସରଘରକୁ ଆସ । ତିନିଟା ଗୁଞ୍ଜଳ ଶଗଡ଼ ଦୁଆରେ ଫିଟିଛି ।’ ତିନୋଟି ଗାଁର ଲୋକେ ଗୁଞ୍ଜଳ ଗୁଞ୍ଜା କରି ଝଣ୍ଟିଏ ଝଣ୍ଟିଏ ଶଗଡ଼ରେ ଆଣିଥାନ୍ତି ।

ଆମେରିକାନ୍ ସାହେବ ଦୁଇଜଣ ସରଘେ ଝଞ୍ଜାଗାଳ, ଝଞ୍ଜାଗାଳରୁ ଖାଇବା ଜାଗା ବୁଲି ବୁଲି ଦେଖୁଥାନ୍ତି । ସେଥିରୁ ଜଣେ ଆମର ପରିଚିତ ଡାକ୍ତର ଓ ଅନ୍ୟଜଣେ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ । ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ପଣ୍ଡିତ, ବିଦ୍ୱାରରୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ସେ ସବୁ ତନ୍ମ ତନ୍ମ କରି ଦେଖି ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଲେ, ‘ମନ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଗଲେ, ରାଜନୀତି ଓ ଅର୍ଥନୀତିର ଦୋକାନଦାର ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏନାହିଁ ।’

ଦୁହେଁଯାକ ଯାଇ ବାବାଙ୍କ ମଣ୍ଡପପାଖେ ପହଞ୍ଚିବାରେ ବାବା କହିଲେ, ‘କି ? ପ୍ରଥମ ଦିନ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରେ ତ ଆଉ ଏଠାକୁ ଆସୁନାହିଁ ?’ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ଵଜ୍ଞ କହିଲେ, ‘ସବୁଦେଲେ ତ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖୁଛି ଆପଣଙ୍କ କାମରୁ । ଦରକାର ହେଲେ ସିନା ଆସିବୁଁ ?’

ବାବା ହସି ହସି ପଚାରିଲେ, ‘ଆଜି ତା’ହେଲେ ଦରକାର ହୋଇଛି ? ମନରେ ସନ୍ଦେହ ହୋଇଛି, ଯଦି ଏ ଆରବୀ କୌଣସି କାରଣରୁ ଚଳି ନପାରିବ ତେବେ— ?’ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ଵଜ୍ଞ କହିଲେ, ‘ମୋର ନୁହେଁ, ମୋ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଏ ସନ୍ଦେହ ହୋଇଛି ।’

ବାବା ପଚାରିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ନ ହେଉଛି କାହିଁକି ? ତାଙ୍କର ବା ହେଉଛି କାହିଁକି ?’

ସାହେବ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ମୋର ବନ୍ଧୁ ଡାକ୍ତର ; ଶରୀରରେ ଆବଦ୍ଧ ; ଶରୀର ଭିତରୁ ପୁଣି କାନ, ନାକ ଓ ତୋଟି ବସ୍ତ୍ରସ୍ପର୍ଶରେ ସେ ବିଶେଷଜ୍ଞ । ମୁଁ ମନେକରୁଛି, ମନ ଉପରେ ଯଦି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା, ତେବେ ସେ କୌଣସି ଯୋଜନା ଦେବାକୁ ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇଗଲେ, ନିଷ୍ଫଳତାକୁ ସହ୍ୟିତା ସକାଶ ମନର ବଳ ସ୍ଵତଃ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯିବ ।’

ବାବା କହିଲେ, ‘ଆପଣ ଠିକ୍ ବୁଝିଛନ୍ତି । ମନର ବଳ ପୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ହିଁ ଏ ଦେବଦେବୀଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି । ସ୍ଵାକ୍ଷୁ ଗୁଡ଼ି ମଧ୍ୟ ମନକୁ ସଜାଡ଼ି ହେବ ଯେ, ଚନ୍ଦ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ବୁଝିବା ଓ ଶିଖିବା ସହଜ ହୁଏ ।’ ପିତୂଳାପୂଜାକୁ ଏଡ଼େ ସହଜରେ ବୁଝାଇ ଦେବାରେ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ଵଜ୍ଞ ବି ମୁଗ୍ଧ ହେଲେ ।

ସେ ପୁଣି ପଚାରିଲେ, ‘ଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ସ୍ଵା ଇଚ୍ଛା, ତା ଇଚ୍ଛା ବୋଲି ଆପଣ କିପରି ଆଗରୁ ଜାଣିପାରୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ବୁଝିପାରୁନାହିଁ ।’

ବାବା କହିଲେ, ‘ଆଉ ଟିକିଏ ଭଲ କରି ଚିନ୍ତାକଲେ ଜଣା ପଡ଼ିଯିବ । ଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ହେଲେ ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରଖରତା ଆସେ । ବୁଦ୍ଧିବଗ୍ଧରେ ଏଭଳି ଅନେକ କଥା ଜଣାପଡ଼ିଯାଏ, ଯାହାକୁ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଭବିଷ୍ୟତ ଜ୍ଞାନ, ଦୈବଶକ୍ତି ବୋଲି ଧରି ନିଅନ୍ତି । ଟିକିଏ ତଳେଇ କରି ବସିଗଲେ, ଭବିଷ୍ୟତ ଜ୍ଞାନ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଉପରେ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିବା ସମ୍ଭାବନା ବୋଲି ଜାଣିପାରିବ ।’

ପାଖରେ ଦାସେ ଓ ମହାପାତ୍ରେ ବସିଥିଲେ । ଆସିଲା ଦିନୁ ଏ ଦୁହେଁ ବାବାଙ୍କ ପାଖରେ ଦିନରାତି ବସୁଛନ୍ତି ଓ ଏଇ ମଣ୍ଡପରେ ରାତିରେ ବି ଶୋଉଛନ୍ତି । ବାହ୍ୟାଂଶର ଲାଗିଥିବା ଅଶ୍ରୁ ଚଣ୍ଡୀପାଠ । ନାୟକେ ବୁଲି ବୁଲି ଆଞ୍ଚଳିକ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରୁଛନ୍ତି । ସାହେବଙ୍କୁ ବାବା କହିଥିବା କଥା ଉପରେ ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ‘ବାବା, ଅନୁମତି ପାଇଲେ ଗୋଟିଏ କଥା ପଚାରିବୁ ?’

ବାବା କହିଲେ, ‘ସେ ଅନୁମତି ତ ମୂଳରୁ ଦିଆ ହୋଇଛି, ତୁମେ କିଛି ନପଚାରିବାରୁ ଧରିନେଇଛି, ସବୁକଥା ତୁମ ଦୁହେଁ ଆପେ ଆପେ ଜଣା ପଡ଼ିଯାଉଛି । ଆଜି ଅବୁଝା ରହିଲା କ’ଣ ?’

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, ‘ଆଜି ଯେ ଆପଣ ସାନନ୍ଦକୁ ଷ୍ଟେସନକୁ ପଠାଇଲେ, ବଡ଼େମହାରାଜ ଆସିବେ ବୋଲି ଜାଣିଲେ କେମିତି ।’

ବାବା ଦାସଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, ‘ମନୁଆ ବଳଦ ଥାନ୍ତି ଯେ ଅବଳାଳାଟମେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଉଠାଣି ଉଠିଯାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ବେଳେବେଳେ ଗ୍ରେଟ ବୁଡ଼ା ହୁଏ ବା ଲଂଘି ନ ପାରି ଠିଆ ହୋଇ ରହନ୍ତି । ମହାପାତ୍ର ସେଇମିତି କଥା କହୁଛନ୍ତି । ବଡ଼େ ମହାରାଜ ସାନନ୍ଦଙ୍କଠାରୁ ଚିଠି ପାଇବା ପରେ ପୁଣି ଆସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବାଟରେ ଆମ ଏ ସ୍ଥାନ । ଦିନେ ଓଲଟି ଏଠାରେ କଟାଇବାକୁ ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା । ଯଦି ଆସନ୍ତି ତେବେ ଆଜି ଆସିବେ ବୋଲି ମନେ ହେଲା, ତାଙ୍କୁ ସ୍ବାଗତ କରିବାକୁ ଲୋକ ପଠାଇଦେଲି । ଏଥିରେ ଆଉ ବସ୍ତି ତ ହେବାର କ’ଣ ଅଛି ?’

ବସ୍ତୁସ୍ବ ବହୁତ ବଢ଼ିଗଲା, ଯେତେବେଳେ ବାବା ଯାଇ ବିମଳା ମନ୍ଦିରର ସିଂହଦ୍ବାରରେ ଠିଆ ହେବାର ପାଞ୍ଚମିନିଟ୍ ମଧ୍ୟରେ ସାନନ୍ଦ ବାବୁ ଦୁଇଟା ଟ୍ୟାକ୍ସିରେ ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କ ଗହଣରେ ଆସିଥିବା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧରି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଆହୁରି ବରିଷ୍ଠ କଥା, ପ୍ରଥମ ଟ୍ୟାକ୍ସିରୁ ପ୍ରଥମେ ଓହ୍ଲାଇଲେ ସାନନ୍ଦ ବାବୁଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଗୁରୁ ‘ବାବା’, ଯେ କି ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବେ ଏବେ କେତେ ବର୍ଷ ହେଲା ପ୍ରବ୍ରଜ୍ୟା କରୁଥିଲେ । ବିମଳାପୀଠର ବାବା ତାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଡେଇ ପକାଇଲା ବେଳେ ମନେ ହେଲା, ସତେ ଯେମିତି ଦୁଇଜଣ ବହୁଦିନର ପରିଚିତ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ହେଉଛି । ଆଗନ୍ତୁକ କହିଲେ, ‘କିଛି ଦିନ ଥିଲା ଠାଏ ରହିବ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା ହେବାରୁ ଆସି ପଡ଼ିଲି । ଦୈବାତ୍ ବାଟରେ ‘ବଡ଼େ’ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ହୋଇଗଲା ।’ ସ୍ବାଗତକାରୀ ବାବା କହିଲେ, ‘ସବୁ ଠାକୁରାଣୀର ଇଚ୍ଛା । ମୋର ଭାଗ୍ୟ, ମୋତେ ମୋର ଗୁରୁ ମିଳିଗଲେ । ମନଶ୍ଚକ୍ଷୁରେ ଆପଣଙ୍କୁ ବହୁକାଳରୁ ଦେଖିଛି । ସାନନ୍ଦଠାରୁ ଶୁଣିଛି, ଆପଣ ଗୁରୁବର୍ଷ ତଳେ ଏ ଦିଗକୁ ଆସିଥିଲେ । ଆଉ ଥରେ କେବେ ଏପରିର ଭାଗ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଚାହିଁ ରହିଥିଲି । କାଲି ପାହାନ୍ତିଆରୁ ମନେ ହେଉଥିଲା ମୋର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସାଙ୍ଗ ହେବ ।’ ଏ ସବୁ ମହାପାତ୍ର ପ୍ରମୁଖଙ୍କୁ ତାଙ୍କୁ ବାବୁ ଲାଗୁଥାଏ । ଆମେରିକାନ୍ ସାହେବ ଦୁହେଁ କହିଲେ, ‘ବିଚିତ୍ର ଏ ଭାରିତ ଭୂମି ! ଏ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏତଳି ଲୋକେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି କେହି ବିଶ୍ବାସ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଆମର ଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଠାରୁ ମଧ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ବର ।’

ଦାସେ ଆପଣେ ଓ ମହାପାତ୍ର ଆସିବାର ପ୍ରଥମ ଦିନ, ଠାକୁରାଣୀ ଓ ବାବାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିସାରି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବସାଘରେ ଆରାମ କଲବେଳକୁ ସାନନ୍ଦ ବାବୁ ଆସି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଠିଆ ହେବାରେ ମହାପାତ୍ର ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ବଳବଳ କରି ଚାହିଁ କହିଲେ, ‘ଏ ! ସେ ତ ଆମର ପରିଚିତ । ହଇଏ ବାବା ! ଉମ୍ମ ଘର କେଉଁଠି କହିଲୁ ?’

ଦାସେ କହିଲେ, ‘ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କୁ ଘର କେଉଁଠି ବୋଲି ପଚାରନ୍ତି ଯେ ପଚାରୁଛନ୍ତି ?’

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ‘ଆଉ କଣ ? ଆପଣା ପିଲାକୁ ଦେଖିଲେ ଚିହ୍ନିବ ନାହିଁ, ପରୁରବ ନାହିଁ କେମିତି ସେ ? ତମେ ସ୍ବାକୁ ଚିହ୍ନି ପାରୁନାହିଁ ? ସେ ପରା ଆମ ପଦଆ ପୁଅ ବୁଢ଼ା । ସ୍ବା ଭଲ ନାଁ ସାନନ୍ଦଆ ନା କ’ଣ ? ପିଲା ଦିନଯାକ ମୋ ଘରେ ମୁରବି ହୋଇଥିଲା, ଚିହ୍ନି ପାରବି ନାହିଁ ? ସ୍ବାର ତ କପାଳରେ ଥିଲା ସ୍ବା ହେବ ବୋଲି, ସେ ଆମ ପାଖରେ କେମିତି ରହନ୍ତା କହିଲ ? ଆଗରୁ ଟିକିଏ ଜାଣିଥିଲେ ସ୍ବା ବାପଟାକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଘେନିଆସି-ଆନ୍ତେ । ଆଜି ଚିଠି ଦେବ, ସେ ଆସୁ । ପୁଅଟା ବାଳୁଙ୍ଗା ହୋଇଗଲା ବୋଲି କହିଥିଲା । ଦେଖ ।’

ଦାସେ ଆପଣେ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ସ୍ବାଙ୍କର ଦାଢ଼ି ନିଶ, ବାବୁଲି ବାଳକୁ ଦେଖି ଚିହ୍ନି ପାରିଲି ନାହିଁ । ସାଞ୍ଜିକ ଜୀବନ ମନ ଓ ଶରୀର ଉଭୟରେ ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅଣାଇ ଦିଏ । ହଉ, ହଉ, ବାପା ! ଆମ ଅଞ୍ଚଳର ତୁମେ ଆଲୁଅ । ଗୁଲ, ଗାଁକୁ ଯିବା ; ଗାଁ ଆଉ ଗାଁ ହୋଇ ନାହିଁ । ତୁମେ ଯାଇ ସେଠାରେ ରହିଲେ ଲୋକଙ୍କର ଆଖି ଖୋଲିବ ।’

ଦାସିଆଣୀ ମହାପାତ୍ରେଙ୍କୁ ନ ଲୁଚି ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ; କାଖରେ ସାନନ୍ଦଙ୍କ ପୁଅ । ସାନନ୍ଦବାବୁ ତାଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଠିଆ ହେବାରେ ସେ କହିଲେ, ‘ହଇଏ ପୁଅ ! ତମେ ଏଠେଇ ଅଛ, ଆମଠାରୁ ଓଲଟିବ ବାଟରେ, ଆଉ ମୁଁ ତୁମ ପିଲା ମାଜପକୁ ଧରି ଏତିକି ଘାଣ୍ଟି ହେଲିଣି ? ତମ ଲଟର ତମେ ସମ୍ଭାଳ । ମୁଁ ଆଉ ଏଠା ଗୁଡ଼ି ଯିବି ନାହିଁ । ସତେ ସ୍ବର୍ଗପୁର ପରି ଲାଗୁଛି ।’ ସାଆନ୍ତାଣୀ ସାନନ୍ଦ ବାବୁଙ୍କ ହାତକୁ ପିଲଟିକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେବା ବେଳେ ସାନନ୍ଦ ବାବୁଙ୍କ ଆଗ୍ରହ ତ ବାହାରକୁ ଜଣାପଡ଼ିଲା ନାହିଁ, ପିଲାଟା ବାପାଙ୍କର ଦାଢ଼ି ନିଶ ଦେଖି ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ତାଟକା ହୋଇ ଚାହିଁ ଥିଲା, ଆଉ ତାଙ୍କ ଆଖିକୁ ତାକୁ ବଢ଼େଇ ଦେଲ ବେଳକୁ ଚିହ୍ନିକ କରି ରଖି ଗୁଡ଼ିଲା । ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ‘ଦାସେ ! ତମର ପରି, ଏ ଟୋକାର ତା’ ଦାଢ଼ି ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ।’

ଦାସେ ପରୁରଲେ, ‘ତମେ ହଠାତ୍ ସ୍ବାକୁ ଚିହ୍ନିଲି କେମିତି ?’

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ‘ଚିହ୍ନିଲି, ତା’ ଡେଗା ଆଖି ଯୋଡ଼ାକରୁ । ପିଲାଦିନେ ଦୁଷ୍ଟାମୀ କଲେ, ତାକୁ ଟିକିଏ ରାଗ ହେଲେ ସେ ଯେମିତି ଚାହିଁ ସେ କଥା ମୋର ଆଜି ଯାଏଁ ମନେ ଅଛି । ତା’ ବାପ ପଛେ ଚିହ୍ନି ନ ପାରିବ, ମୁଁ ଚିହ୍ନିବି ନାହିଁ ? ସ୍ବାକୁ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ହୋଇଥାଏ, ତମର ମନେ ନାହିଁ ? ସ୍ବା ବାପ ଆଖି ସ୍ବାକୁ ତମ ଗୁଡ଼ିମରେ ବସାଇ କହିଲା, ସେ ମା-ଖିଆ ପିଲାଟାକୁ କ’ଣ କରିବ ? ସେଇ ଦିନ ପରା ତୁମେ କହିଥିଲା, ମହାପାତ୍ରେଙ୍କ ପାଖରେ ପିଲଟିଏ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପାଖେ ରହିବ । ସେଇ ଦିନଠାରୁ ପରା ସ୍ବାକୁ ଖୋଲ ବର୍ଷ ହେଲ ଯାଏଁ ସେ ଗୁଡ଼ି ପରି ମୋର ସାଙ୍ଗେ ରହିଲା, ମ୍ୟାଟ୍ରିକ ପାସ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ନୂଆ ମା’କୁ ଖାଇବା ପରେ ମୁଁ ପରା ହୋଇଥିଲା ସ୍ବା’ର ବାପ ଓ ମା ? କରେ ସାନନ୍ଦଆ, ଆମ ଦିବଙ୍କ ହାତ ରୋଷେଇ ମନେ ଅଛି ?’

ସାନନ୍ଦବାବୁ କହିଲେ, ‘ଜେଜେ ! ସେ ବେଳ କଥା କ’ଣ ପାସୋରି ହେବ ?’

ସାଆନ୍ତାଣୀ ପଚାରିଲେ, ‘ଏବେ, ଆମେ ଫେରିବା ବେଳେ ସ୍ବାକ୍ଷୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେବା ଟି ?’

ସାନନ୍ଦ ବାବୁ କହିଲେ, ‘ଏଠାରେ କାହାରି ଇଚ୍ଛା ବା ଆକାଂକ୍ଷା ତ ରହୁ ପାରିବ ନାହିଁ । ବାବା ଯାହା କହିବେ ସେଇଆ ହେବ । ପୁଣି ତାଙ୍କର ସବୁ କଥାକୁ “ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛା” ।’

ମହାପାତ୍ରେ ପଚାରିଲେ, ‘ହଜିରେ, ଏ ବାବା କିଏ ? ସେ ତ ମୋତେ ସାକ୍ଷାତ ମହାଦେବଙ୍କ ପରି ଦିଶୁଛନ୍ତି ! ସ୍ବାକ୍ଷୁ ବିଷୟରେ କିଛି କ’ଣ ଜାଣିଛୁ ?’

ସାନନ୍ଦ ବାବୁ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ତ ମୋଟେ ଗୁରୁ ମାସ ହେଲି ସ୍ବାକ୍ଷୁ ଦେଖୁଛି । ବିମଳ ଭାଇ ଏଠାରେ ରହୁଲେଣି ୧୫୧୭ ବର୍ଷ ହେଲି । ସେ କହିନ୍ତି ସ୍ବାକ୍ଷୁ ଦିନେ ଦେଖିଲେ ଯେତକ ଜାଣିବ, ୧୫ ବର୍ଷରେ ବି ସେତକ ? ନେତମା ବୋଲି ମାଲପିଟିଏ ଏଠି ଅଛି ; ବାବା ପ୍ରଥମେ ଆସିବା ଦିନ ତା’ର ମନେ ଅଛି । ସେତେବେଳେ ସେ ପହୁଲିପାଲି ଆସିଥିଲି । ନେତମା ଏକାବେଳେକେ ବୁଢ଼ୀ ହୋଇଗଲଣି । ସେ କହେ, ବାବା ପ୍ରଥମେ ଆସିଲାବେଳେ ଯେମିତି ଦିଶୁଥିଲେ, ଏବେ ବି ଠିକ୍ ସେଇମିତି ଦିଶୁଛନ୍ତି, ଏବେ ଖାଲି ବାଲ କେତୋଟି ପାଉଁଶାକିଛି ।’

ମହାପାତ୍ରେ ପଚାରିଲେ, ‘ସେ ବିମଳ ବାବୁଟି କିଏ ?’

ସାନନ୍ଦବାବୁ — ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ । କ’ଣ ବୋଲି ବିଚାର ଆସିଥିଲେ ଓ ଏବେ କ’ଣ କରୁଛନ୍ତି ସେଥିରେ ସେ ନିଜେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ଏ ସମଗ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନର ପରିଚାଳକ ସେ । କିନ୍ତୁ ଦେଖିଲେ ମନେହେବ, ଅତି ସରଳ ନିରାହୁ ଲୋକ ; ମାତ୍ରକ ମ’ ବୋଲି କହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏତେବେଳକୁ ସେ ଆସି ସାରନ୍ତେଣି । ଆମେରିକାନଙ୍କ ପାଖରେ ଅଟକି ଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଏକାଧରକେ ସବୁ ଜାଣିଯିବାକୁ ବଡ଼ ବ୍ୟଗ୍ର । ଏ ପୀଠ ଉପରେ ଆସୁ ଆସୁ ଗୋଟିଏ ବହି ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେଣି । ଦୁର୍ଗାଦେବୀ କିନ୍ତୁ ସାବଧାନ କରି ଦେଇଛନ୍ତି, ବାବାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନ ହେଲେ ପୁସ୍ତକ ଛୁପାହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।’

ଦାସେ ଆପଣେ ପଚାରିଲେ, ସେ ପୁଣି କିଏ ?

ଦାସିଆଣୀ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ, ‘ସେଇ ତ ଏଠେଇ ସବୁ । ସେଇ ଚଳନ୍ତୀ ଠାକୁରାଣୀ । ସବୁଠି ଅଛି, କୋଉଠି ନାହିଁ । ଏଠେଇ ଯେତେ ମଣିଷ ଅଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଖି ତା’ର ଉପରେ — ଏମିତି ଚଳିବେ ଯେମିତି ଦୁର୍ଗା ଦେବୀଙ୍କର ମନରେ କଷ୍ଟ ନ ହେବ । ବାଲ ବିଧବାଟିଏ, ମହାନଦୀର କୂଳରୁ ତାକୁ ବାବା ଉଦ୍ଧାର କରି ଆଣିଛନ୍ତି ଆସେ, ଆଉ ତାର ହାତରେ ସବୁ ସମର୍ପି ଦେଇଛନ୍ତି । ବିମଳ ବାବୁଙ୍କ ଭାରି, ଯୋଗୀମାଷ୍ଟରଙ୍କ ଭାରି ଓ ନେତମା ବୁଢ଼ୀ ସମସ୍ତେ ତା’ର ବଚସ୍ବର । ଖାଲି ବିମଳବାବୁ କାହିଁକି, ବାବା ବି ଦୁର୍ଗା ଦେବୀଙ୍କୁ ମାନନ୍ତି ବୋଲି ନେତ-ମା କହୁଛି । ଆମ ତାତ୍ର ଏଇ ଓଲଟ ଭିତରେ ତା’ର

ହୋଇଗଲାଣି । କିନ୍ତୁ ମଣିଷଟିକୁ ଦେଖିଲେ ବରୁଣବ ଅଭିଆଡ଼ୀ ବାଲୁଣିଏ । ଆଉ ଦ' ବର୍ଷରେ ତାକୁ ଦ'କୋଡ଼ ପୁରବ । ଆମ ମେଣ୍ଟ ତ ତାରି ଗୁଲ ପରି ତା' ମାଙ୍କେ ଲାଗିଛି । (ଦାସକୁ) ତମେ ଯାଅ ଗାଁ କଥା ବୁଝିବ, ମୁଁ ଏଠି ବର୍ଷେ ଖଣ୍ଡେ ରହିବ ।'

ଦାସେ କହିଲେ, 'ମୁଁ କୋଉଦିନ ଗାଁ କଥା ବୁଝିଥିଲି ଯେ ଆଜି ବୁଝି ପକାଇବ ? ତମେ ବୁଝିଥିଲ, ତୁମେ ଗାଁକୁ ଫେର । ପିଲାମାନେ କେବେ କେମିତି ଘରକୁ ଆସିଲେ ତୁମକୁ ନ ଦେଖିଲେ କ'ଣ ହେବେ ଜାଣୁଛନ୍ତି ? ମୁଁ ମଝିରେ ମଝିରେ ଗାଁକୁ ଯିବି, ତମେ ବି ମଝିରେ ମଝିରେ ଏଠାକୁ ଆସିବ ।'

ସାଆନ୍ତାଣୀ ତୁମ୍ଭା ହୋଇଗଲେ । ଝଗଡ଼ାର ଉପକ୍ରମ ହେଲେ ସେ ଏକମିତି ତୁମ୍ଭା ହୋଇଯାନ୍ତି । ସମୟ ଉଣି ଦାସକୁ ମଙ୍ଗେଇ ନିଅନ୍ତି ।

ଦାସେ ଦାସିଆଣୀଙ୍କ କଥାବାଜ୍ଞା ଅରମ୍ଭ ହେବାର ଉପକ୍ରମରେ ହିଁ ମହାପାତ୍ରେ ବୋଲିଦେଲେ, 'ଅଜା ଯୁଦ୍ଧେ, ରୁଷିଶ୍ରାଦ୍ଧେ ଦାମ୍ପତ୍ୟ କଲହେ ତୁ ତ...ବହାରମ୍ଭେ ଲଘୁକି ପୁଅ ।'

ପରଦେଶୀ ବାବା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲାବେଳୁ ବିମଳାପୀଠର ବାବା ନିଜ ଦାସିତ୍ବରୁ ଅପସର ଯାଇ ତାଙ୍କର ଅନୁଗତ ଶିଷ୍ୟ ପରି ଚଳିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବାରେ ଆଗନ୍ତୁକ କହିଲେ, 'ଅଗନ୍ତା ଲୋକଙ୍କୁ ଏପରି ସଂସ୍ପୃଷ୍ଟ ସମର୍ପିଦେବାକୁ ଆଜିକାଲି ଯୁଗର ଅନୁକୁଳ ନୁହେଁ ।'

ବିମଳାପୀଠର ବାବା କହିଲେ, 'ଆପଣ ବା ମୁଁ କିଏ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଅଛେଁ ଯେ ସେକଥା ବୁଝିବା ? ଆମେ ଉଭୟେ ତ ଏ ଯୁଗଦୃଷ୍ଟିରେ ତମାଦ ।' ଆଗନ୍ତୁକ ହସିଦେଲେ । ଏହିପରି ବାକ୍ୟାଳାପ ଓ ଶୁଣିବାସିରେ ଦୁଇଜଣଯାକ ବାବା ଚଳୁଥାନ୍ତି ; ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼େ ମହାରାଜ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ଦୁଇଜଣଯାକ ମହାପୁରୁଷଙ୍କର କଥାବାଜ୍ଞା ଶୁଣୁଥାନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ସଂଗୟ ହେଲେ ସେ ଯାହା ପରୁରନ୍ତି ତାହାର ଉତ୍ତର ବଡ଼-ବାବାଙ୍କ ନିଦେଶରେ ବିମଳାପୀଠର ବାବା ଦିଅନ୍ତି । ଆହୁର ଟିକିଏ ଆଡ଼େଇ ହୋଇ କିନ୍ତୁ ନିକଟରେ ଥାନ୍ତି ଦାସେ ଓ ମହାପାତ୍ରେ । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଏମାନଙ୍କ ମେଣ୍ଟରୁ ବାହାରେ ରହି ନିଜ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ସାଆନ୍ତାଣୀ ମାଇପିମେଲରେ ଥାନ୍ତି, ଓ ଦୁର୍ଗାଦେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାଜ୍ଞାରେ ସମୟ କଟାଉଥାନ୍ତି ।

ଆମେରିକାନ୍ ସାହେବ ଦୁଇଜଣ ଓ ମହାଲାଟି ଏ ଶୃଙ୍ଖଳାକୁ ମାନି ଚଳୁ ନ ଥାନ୍ତି । ଯେଉଁ ସାହେବ ଜଣକ ବହୁଲେଖା ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥାନ୍ତି ସେ କାହାର ସମୟ ଅସମୟକୁ ଖାତର ନକରି ନିଜର ଜାତବ୍ୟ ବସୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ବାବା ଦୁହେଁଙ୍କ ପାଖରେ ଯେତେବେଳେ ନାହିଁ ସେତେବେଳେ ଧହୁଣିଯାଇ ନାନା ପ୍ରକାର ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁଥାନ୍ତି । ମେଣ୍ଟ ମାଇପି ମହଲରେ ସେହିପରି କିଆଡ଼ୁ ସିଆଡ଼ୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁଥାନ୍ତି ଓ ତୃଷ୍ଣାୟ ଜଣକ ନିଜର ସଂଗୟ

ଦୂରକରିବା ପାଇଁ ପାଖ ଆଖର ଅଞ୍ଚଳମାନ ରୁଲି, ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଜୀବନ-ପ୍ରଣାଳୀ ବିଷୟରେ ଖୁଣ୍ଟିନାଟି ଟିପୁଆନ୍ତି ।

ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଆଲତି ପରେ ତିନିଜଣଯାକ ଏକାଠି ହୋଇ ମଣ୍ଡପରେ ବାବାଜୀ ଆସନ ପାଖରେ ଯାଇ ବସିଲେ । ବଡ଼ବାବା ସେମାନଙ୍କ ଶୁଣିଗତି ଦେଖି ମୁଡ଼ୁକି ମୁଡ଼ୁକି ହସି କହିଲେ, ‘ଆଜି ତ ମୁଇଡ଼ାକରା ପରି ବୋଧହେଉଛି !’

ବହୁ ଲେଖାଧିକା ସାହେବ ଜଣକ ପଚାରିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କ ଜୀବନଦର୍ଶନ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଜାଣିବାକୁ ଚାହେଁ । ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ କ’ଣ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ଆପଣମାନେ ମନେ କରନ୍ତି ?’

ବଡ଼ବାବାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ବିମଳାପୀଠର ବାବା ଉତ୍ତରଦେଲେ, ‘ଜୀବନଟା ଏପରି କୋଉ ବଡ଼କଥା ଯେ ତାହାର ଗୋଟାଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗତିପଥ ରହିବ ? ଅବସ୍ଥାରୁ ମଣିଷକୁ ଯେପରି ଚଳାଉଛି, ସେ ସେପରି ଚଳୁଛି । ଅନନ୍ତକାଳର ଭୁଲନାରେ ମଣିଷର ଜୀବନ ଅତି ଅଲକ୍ଷଣ ସ୍ଥାୟୀ । ପୁଣି ଦୁର୍ବଳ ମଣିଷ ଅବସ୍ଥାରୁ ମୁକାବିଲା କରିବାକୁ ନିତାନ୍ତ ଅକ୍ଷମ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରହିବା ଅବାନ୍ତର ନୁହେଁ କି ?’

ସାହେବ ଆପଣ୍ଡି କଲେ, ‘ମଣିଷର ମସ୍ତିଷ୍କ ଅଛି, ବିଚାରବୃତ୍ତି ଅଛି, କ’ଣ ଠିକ୍ କ’ଣ ଭୁଲ୍ ସେ ବିଷୟରେ ତା’ର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତାଧାରା ରହିବା କ’ଣ ଉଚିତ ନୁହେଁ । ମୁଁ ତାକୁ ଜୀବନ-ଦର୍ଶନ କହୁଛି ।’

ବାବା କହିଲେ, ‘ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି, ତାହା ଏକଥା ଚାହିଁ କହୁଛି । ପ୍ରଥମ କଥା, ପ୍ରତ୍ୟେକର ଜୀବନଦର୍ଶନ ଏକ ହୋଇ ନ ପାରେ ; ତା’ର କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକର ପରିବେଶ ଅଲଗା, ଓ ପୁରୁଷ-ସଂସ୍କାର ମଧ୍ୟ ସମାନ ନୁହେଁ । ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତାଧାରା ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଲାଘି ଦେବାକୁ ବସିଲେ, ମନୁଷ୍ୟଜାତି ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ବା ଗୋଷ୍ଠୀବିଶେଷର ଦାସତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ । ତେଣୁ ସାମୁହିକ ଭାବେ ଜୀବନଦର୍ଶନ କଥା ବିଚାର ନ କରି, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ବିଚାର କରାଯାଏ ।’

ସାହେବ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ଏକଥା ଚାହିଁ ପାରୁନାହିଁ । ଧରନ୍ତୁ ଖାଦ୍ୟପେୟ । ଏହା ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସମାନ ଭାବେ ପ୍ରୟୋଜନ ! ଏ ବିଷୟରେ ସମଗ୍ର ଜାତି ପାଇଁ ସମାନ ବିଚାର-ଧାରା ରହିବା ଦରକାର ନୁହେଁ କି ?’

ବାବା କହିଲେ, ‘ଏଇଥିରେ ତ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଆପଣଙ୍କ ନିଜ ଦେଶର ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଏବେ ଆବିଷ୍କାର କରୁଛନ୍ତି, କୌଣସି ଦୁଇ ଲୋକର ଶରୀରାତ୍ମକ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ସମାନ ନୁହେଁ । ବାହ୍ୟ ସାଦୃଶ୍ୟରେ ଯେପରି ଦୁଇଜଣ ସମାନ ନୁହନ୍ତି ସେଇପରି ଦୁଇଜଣଙ୍କର ପରିପାକ ଯନ୍ତ୍ର ବି ସମାନ ନୁହେଁ । ଦୁହେଁଙ୍କର ଖାଇବାକୁ ସମାନ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ବି ଜଣେ ଦୁଇଗୁଣ୍ଠା ଖାଇ ପେଟପୁରିଗଲା ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି ; ଆଉ ଜଣେ ସେରେ ଚାଉଳ ଅଣ୍ଟୁନାହିଁ । ସେ ତ ଗଲା ଦେହ କଥା । ମନ ବି ଫରକ୍ ଫରକ୍ ।

ଜଣକର ଖାଲି ଧେଟରେ ଏକାଗ୍ରତା ଆସୁଛି, ଆଉ ଜଣକର ପୂର୍ଣ୍ଣଧେଟରେ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ କୌଣସି ଗୋଟାଏ ଧାରାରେ ସମସ୍ତେ ଚଳିବେ ବୋଲି କହିଲେ ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକର ମନକୁ ଗୁହ୍ୟ ସେ ଚଳୁ, ଏହାହିଁ ଆମ ଦେଶର ପୂର୍ବାଭ୍ୟାସମାନେ କହିଯାଇଥିଲା ପରି ଜଣା ପଡ଼ୁଛି ।’

ସାହେବ ଆଧରି କଲେ, ‘କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ଶ୍ରୀକ ଓ ଦ୍ରୁତ ବିବାହାଦିରେ କିଛି ଉପବାସ ରହିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆପଣମାନଙ୍କ ସ୍ଥୁତିରେ ଅଛି ?’

ବାବା କହିଲେ, ‘ଏ ସାଧାରଣ ବିଧିର ପୂର୍ତ୍ତି ନିପାତନ ଅଛି । ସ୍ଥୁତିରେ ଅଛି, “ସ୍ପଷ୍ଟ ଧର୍ମ ସମାଚରେତ୍” । ନ ଖାଇଲେ ଯାହାର ନ ଚଳେ ତାକୁ ଲଘୁ ଆହାର ଦିଆ-ଯିବାରେ ଆପଣ ଛୋଟନପାରେ ; ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକର ନିଜ ନିଜର ଗୁହ୍ୟ ଆନୁସାରେ କର୍ମ କରିବା ଉଚିତ । ଯାହାର ଏ ବିଷୟରେ ପରାମର୍ଶ ବା ସାହାଯ୍ୟ ଦରକାର ସେ ଗୁରୁ କରିପାରେ । ଅବଶ୍ୟ ଗୁରୁ କରିବାକୁ କେହି ବାଧା ନୁହନ୍ତି, କି ଗୁରୁଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଲାଭିଲେ ଦଣ୍ଡର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନାହିଁ ।’

ସାହେବ—ତେବେ ତ ଆପଣ ଅରଜକତାର ପକ୍ଷପାତୀ !

ବଡ଼ବାବା ଏକଠାରେ ବାହାରି ପଡ଼ି କହିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କ ଦେଶରେ ଆପଣମାନେ କ’ଣ ଅରଜକତାର ପକ୍ଷପାତୀ ନୁହନ୍ତି ? ସରକାରର ବିରୋଧ କରିବା, ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସରକାର ଓ ଆଇନ୍ କାନୁନ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦାବୀ କରିବା ମୂଳରେ ଅଛି କ’ଣ ? ରାଜାଙ୍କୁ ସ୍ତ୍ରୀକାର କଲେ ଅରଜକତାକୁ ସ୍ତ୍ରୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମେ ପାର୍ଥବ ରାଜାଙ୍କ କଣ୍ଠିତ୍ୱ ସ୍ତ୍ରୀକାର କରୁନାହିଁ, ତେଣୁ ଅରଜକତାର ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ । ଆମର ରାମ ରାଜା, ରାମ ପରଜା, ରାମ ସାହୁକାର ।’ ରାମରାଜାଙ୍କର ଆମେ ଯେପରି ପ୍ରଜା, ଆମ ରାଜା ବି ସେହିପରି ପ୍ରଜା । ସେ ଘରର ମୁରବି ମାଟି ।’

ସାହେବ ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ହେଇ ଆଉ କ’ଣ ପଚାରିଲେ ବେଳକୁ ବଡ଼େ ମହାରାଜ ବାଧା ଦେଲେ, ‘ପରେ ଏ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କର ମୋର କଥାବାକ୍ତୀ ହେବା, ତା’ପରେ ଚୁଟିବାକୁ କିଛି ବାଜା ରହିଲେ, ଏଠାକୁ ଆସିବା ।’

ସାହେବ ଦୁର୍ଗୁଣେଇ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, ‘କିନ୍ତୁ ମୋର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ମୁଁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଇନାହିଁ । ଜୀବନଟା କ’ଣ ବୋଲି ବାବା ମନେ କରନ୍ତି ?’

ବଡ଼ବାବା କହିଲେ, ‘ଜୀବନଟା ତ ଜୀବନ ଆଉ କ’ଣ ? ଅନନ୍ତ କାଳ ପାର୍ବ-ବାରରେ ଗୋଟିଏ ପାଣିଫୋଟକା ମାସ । ପାଣି-ଫୋଟକା ଫାଟିବା ପରି ସେ ଆଖି ପିଛୁଳାକେ ଯାଏ, ସ୍ୱା ପାଇଁ ଗୁଡ଼ାଏ ମୁଣ୍ଡ ଘୁରାଇବା କାହିଁକି ?’

ବିମଳା ମନ୍ଦିରର ବାବା ଯୋଗ କଲେ, ‘ଆପଣ ପଚାରୁଛନ୍ତି ଏ ଜୀବନଟା ଯେତେ ଦିନ ଅଛି, ତାକୁ କଟାଇବା କିପରି ? ନା ?’ ସାହେବ ସୋସାହେ ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାରିବାରେ ବାବା କହିଲେ, ‘ମୋର ଗୁରୁଦେବ କହିଲ ପରି ଏ ଭୁଞ୍ଜ ଜୀବନ ପାଇଁ ବିଶେଷ ମମତା ରଖିବ ନାହିଁ ।

‘ନାଭୁନନ୍ଦେତ ମରଣଂ ନାଭୁନନ୍ଦେତ ଜୀବତଂ

ସଦା କାଳଂ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେତ ସ୍ଵାମିନଂ ଭୂତକୋ ଯଥା ।

ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବ ନାହିଁ କି ‘ମରଣ ହେଉ’ ବୋଲି ଜୀବନ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହେବନାହିଁ । ଚପରସୀ ଯେପରି ହାକିମଙ୍କ ଘର୍କିର ଆବାଜକୁ କାନ ତେରି ରହିଥାଏ ସେହିପରି କାଳର ଡାକରାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାଏ । କିପରି ଅପେକ୍ଷା କରିବ ସେଇତକ ବିରୁଦ୍ଧ । ଏଥିପାଇଁ ଆମର ଚର୍ଚ୍ଚିତମାନେ ବହୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି, ବହୁ ସୋପାନ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ସେ ସବୁର ମୂଳକଥା, ନିଜକୁ ଏ ସଂସାରର ନିମ୍ନତମ ପ୍ରାଣୀର ସ୍ତରରେ ରଖ । ନିଜର ସୁଖପାଇଁ ଯେତକ ଧ୍ୟାନ ରଖିଛ, ଦେଶର ଅକଞ୍ଚନ ପ୍ରତି ଅନ୍ତତଃ ସେତକ ଧ୍ୟାନ ରଖ । ଭୋଗ ଭୁମକୁ ଲଗେ, କ୍ଷୁଦ୍ରତା ଭୁମକୁ ଆଦାତ ଦିଏ, ଅନ୍ୟକୁ ସେହିପରି ହେଉଥାଏ ବୋଲି ସର୍ବଦା ମନେରଖ । ଏଇ ଆମର ଧର୍ମ, ଏତକ ମାନିଲେ ହେଲା । ସ୍ମୃତିରେ ଅଛି :

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତାଂ ଧର୍ମସର୍ବସ୍ଵଂ ଶ୍ରୁତ୍ଵା ଗୁପ୍ୟବଧାର୍ଯ୍ୟତାଂ

ଆତ୍ମନଃ ପ୍ରତିକୂଳାନି ପରେଷାଂ ନ ସମାଚରେତ୍ ।

‘ଅର୍ଥାତ୍—ଧର୍ମର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ମୂଳ କଥା । ଏହା ଜାଣି ଏହାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଅର୍ଥ ବୁଝିପାରିଲେ ଜୀବନଦର୍ଶନ ମିଳିବ । ସେ କଥାଟି ହେଲା—ଯାହାକୁ ଯା ଅସୁଖ ଲାଗୁଛି ତାହା ଅନ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଅସୁଖ ଲାଗୁଛି ବୋଲି ମନେରଖ ।’

ଦୁଇଜଣଯାକ ସାହେବ ଏକ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, ‘ଏ ତ ସାବଜମାନ ଧର୍ମ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧର୍ମମାର୍ଗକୁ ଏଭଳି ସରଳଭାବେ ଆମକୁ କେହି ବୁଝାଇନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଲୋକେ ଯେ ଏ କଥାର ମର୍ମ ବୁଝିନାହାନ୍ତି, ଏ ଧର୍ମ ମାନୁନାହାନ୍ତି । ଯେ ବୁଝୁଛି ତାର ଏ ଦିଗରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ’ଣ ?’

ବାବା ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ମାନେ, ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି ଆମେ ଲୋକଙ୍କୁ ମନେଇବାକୁ ପ୍ରୟତ୍ନ କରିବା ଉଚିତ । ସେପରି ବିଚାରିଲେ ତ ଆମେ ନିଜକୁ ଆଉ ଜଳ ବୁଦ୍‌ବୁଦ ବୋଲି ନ ବିଚାରି ମେରୁ ବୋଲି ବିଚାରିବା । ଧର୍ମ ପ୍ରସ୍ତର କରିବାକୁ ଯାଇ ଘୋର ଅଧର୍ମରେ ଭାଗୀ ହେବା । ତେଣୁ ନିଜର ଆଚରଣ ଧର୍ମସମ୍ମତ ହେଉଛି କି ନାହିଁ ସବୁବେଳେ ସମୀକ୍ଷା କରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିଲେ ହେଲା । ତହିଁରୁ ଅଧିକ କର୍ତ୍ତାଙ୍କ ହାତରେ । ତାଙ୍କ କାମ ତାଙ୍କ ବେଳରେ ସେ କରିବେ ।’

ବିମଳା ମନ୍ଦିରରେ ରହିବାର ୧୦ଦିନ ହେବାରେ ବଡ଼ବାବା, ଦାସେ ଓ ମହା-ପାତ୍ରଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ, ‘ମୋତେ ଜଣାଯାଉଛି ତୁମେମାନେ ଏଠାରେ ରହି ଘରଧରା ସବୁ ପାସୋର ଦେଉଛ । ସେ କାମ କରିବ କିଏ ? ସବୁ କାମ ସମ ଅନୁପାତରେ ଚଳିଲେ ଯାଇ ଧର୍ମର ପୋଷଣ ହେବ । ବଡ଼େକୁ କହିଛି ସେ ଆଜି ତା’ ଆଶ୍ରମକୁ ଚାଲିଯିବ ।

ତୁମେମାନେ ମଧ୍ୟ ତୁମ ଆଶ୍ରମକୁ ଯାଅ । ମୁଁ ବି ଏଠାରୁ ଯିବାକୁ ବସିଲି । ଠାକୁରାଣୀ ଆଉ ଦିନ କେତୋଟା ମୋତେ ଏଠାରେ ରଖିବେ ବୋଲି ଜଣାଯାଉଛି । ବାବାଙ୍କ ମନ, ମୋ ସାଙ୍ଗେ ସେ ଯା'ନ୍ତେ । ସେ ତ ଏଠାରେ ସବୁ ଖର୍ଚ୍ଚକୁ ପାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଯିବା ପ୍ରୟୋଜନ କ'ଣ ? ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ଏଠାରେ କିଛିଦିନ ରହବି ।'

ଦାସେ ଓ ମହାପାତ୍ରେ ଉଭୟଙ୍କ ମୁହଁ ଶୁଖିଗଲା । କିନ୍ତୁ ଯୁକ୍ତିତର୍କ ଏଠାରେ ଚଳିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଜାଣି କିଛି ସମୟ ପରେ ଦାସେ କହିଲେ, 'ମୁଁ ବିଚାରୁଛି ଆମ ଗାଁରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରମ କରନ୍ତୁ । ସାନନ୍ଦ ସେଠାରେ ରହନ୍ତେ, ଆପଣ, ବାବା ଓ ବଡ଼େ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଦଧୂଳି ଦିନେ ପଡ଼ିଲେ ସେ ସ୍ଥାନର ଶୁଭ ଦିଆହୁଅନ୍ତା ।'

ବିମଳା ମନ୍ଦିରର ବାବା କହିଲେ, 'ଦାସେ ଆପଣେ ! ଆପଣ ତ ସରକାରୀ ଯୋଜନା ପରି ଲମ୍ବା ଫର୍ଦ୍ଦ ଆରମ୍ଭ କଲେଣି । ଅପେକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ମା ନ ବିଚାରୁଛନ୍ତି ଯାଏଁ କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ତେବେ ସାନନ୍ଦର ଯିବା ନ ଯିବା ବିଷୟ ତା' ସାଙ୍ଗେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇ-ପାରେ ।'

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, 'ସେ ତ କହୁଛି ଆପଣଙ୍କ ହୃଦୟ ସେ ଭାଲିମ କରବ । ତା'ର ନିଜ ଇଚ୍ଛା ଅନିଚ୍ଛା ସେ ବହୁତ ଦିନୁ ଗୁଡ଼ି ସାରିଲଣି ।'

ବାବା କହିଲେ, 'ମୁଁ ତ କାହାକୁ କିଛି ହୃଦୟ ଦେବା ବହୁତ ଦିନୁ ଗୁଡ଼ିଦେଲିଣି । ଶେଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ; ଯେ ସେତକ ଗୁଡ଼ିବ ସେ ମା'ଙ୍କ ଇଚ୍ଛାକୁ ଗ୍ରହଣ କରବ । ମୋର ଇଚ୍ଛା ଏଠାରୁ ମୁକ୍ତି ପା'ନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମା'ଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଛି । ମା'ଙ୍କଠାରୁ ହୃଦୟ ମିଳୁଛି, ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଦାୟିତ୍ବ ନେବ ସାନନ୍ଦ, କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଗୁଡ଼ିବାକୁ ହୃଦୟ ମିଳୁନାହିଁ । ତା' ଇଚ୍ଛା ।'

ଏତିକିବେଳେ ବଡ଼େ ମହାତ୍ମା କହିଲେ, 'ବାବା, ମୋତେ ଏଠାରୁ ତଡ଼ାଗଲା । ତା'ର ଓ ବଡ଼ ଦିବର ଯେଉଁ ବସ୍ତ୍ରର ଟଙ୍କା ମୋ ପାଖେ ଜମା ଅଛି ସେତକ ଏଠାକୁ ପଠାଇଦେବା ପାଇଁ ହୃଦୟ ମିଳୁ । ବଡ଼ ଦିବର ପିଲଟିମାନେ ମଧ୍ୟ ଏଠାକୁ ଆସନ୍ତୁ । ଏ ପରିବେଶରେ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ପୁଣ୍ୟାଙ୍ଗ ହେବ ।'

ବିମଳା ମନ୍ଦିରର ବାବା କହିଲେ, 'ପିଲା ତ ଆମର ଦରକାର । ଏଠାରେ ଯେତେ ଜଣ ବିବାହୁତ କର୍ମୀ ଅଛନ୍ତି ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ପିଲା । ଗୋଟିଏ ପିଲା ହେବା ପରେ ସେମାନଙ୍କ ଗାହ୍ଣ୍ୟ ଧର୍ମ ସାଙ୍ଗ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ପିଲାଙ୍କୁ ପଠାଇଦିଅନ୍ତୁ ; ମହାପାତ୍ରେ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ଆସିବେ । କିନ୍ତୁ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ଟିକିଏ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମର ଅର୍ଥମନ୍ତ୍ରୀ ବିମଳବାରୁ, ତାଙ୍କର ନିଅଣ୍ଟିଆ ବଜେଟ୍‌ରେ ବିଶ୍ୱାସ । ସେ କହିଲେ, ଟଙ୍କା ପାଖରେ ଥିଲେ କର୍ମପ୍ରେରଣା ଲେପ ହୋଇଯିବ । ତେଣୁ ଯେତେ ଟଙ୍କା ଦେବେ ସେତକ ଖର୍ଚ୍ଚ ନ ହେଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ସେ ଅସ୍ତ୍ର ହୋଇ ବସିବେ ନାହିଁ । ଗୁଡ଼ାଏ କାମ କରି ତାଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟହୀନ ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛି । କିଛିଦିନ ଯାଉ, ତାଙ୍କର ସୁବିଧା ଓ ଯୋଜନା

ଦେଖି ଏଠାରୁ ଟଙ୍କାପାଇଁ ଚିଠି ଦିବ । ଆପଣଙ୍କଠାରେ ଟଙ୍କା ଅଛି ବୋଲି ଶୁଣିବାବେଳୁ ତ ବିମଳ ଓ ଦୁର୍ଗଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ କେତେ ଯୋଜନା ଖେଳିବଣି ।

...

ପଥର ଦିନ ଯେ ବାହୁଡ଼ିବାର ବାହୁଡ଼ିବା କଥା । ସାହେବ ସାହେବାଣୀ ଦିନଜଣ ଯାକ ଆସି ଜାନ୍ କଲେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଫଟୋ ଉଠିବ । ବାବା କହିଲେ, ଏ ତ ଏଠାରେ ନୁହାଁ । ବଡ଼ବାବା କହିଲେ, ସାହେବ ଆସି ରହିବା ବି ନୁହାଁ । ଫଟୋ ଉଠି ସାରିବା ପରେ ଜଣେ ସାହେବ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ହୃଦ୍‌ଧର୍ମରେ ଘାଣିତ କରାଯାଉ । ଆମେରିକାରେ କେତେ ସାହେବ ହୃଦ୍‌ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ନଜର ଦେଖାଇଲେ । ବଡ଼ବାବା କହିଲେ, ‘ହୃଦ୍‌ଧର୍ମରେ ଘାଣିତ କରିବାର ବିଧି ଶାସ୍ତ୍ରସମ୍ମତ ନୁହେଁ । ଆପଣମାନେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଧର୍ମରେ ଥାଇ ହୃଦ୍‌ର ଆଗର ବିଚାର ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ବାଧା ନାହିଁ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଧର୍ମରେ ଆଧୁନିକ ରାଜନୀତି ପୁରାଇବା ପୂର୍ବେ ଏ ଦେଶର ଅନେକ ମୁସଲମାନ ମଧ୍ୟ ହୃଦ୍‌ ଆଗର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।’

ସାହେବମାନେ ଶେଷରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ, ଏଠାରେ ଆଉ କିଛିଦିନ ରହିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁମତି ମିଳୁ । ବିମଳାମନ୍ଦିରର ବାବା କହିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କୁ ଏଠାରେ ରହିବାର ଯେଉଁ ଅନୁମତି ମିଳିଯାଉଛି, ତାହା ତ ଚିରସ୍ଥାୟୀ । ଯେତେଦିନ ଇଚ୍ଛା ରହିପାରନ୍ତି, ସବୁଦିନ ରହିପାରନ୍ତି, ଦିବା ଆସିବା କରିପାରନ୍ତି ।’

...

...

ଦିବାକୁ ଅଳ୍ପ ସମୟ ବାକୀ । ସାଆନ୍ତାଣୀ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେଲେ, ‘ପୁଅ ବୋହୂଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଦିବାକୁ ଡାକୁଛି ଯେ ଦୁହେଁଯାକ ମୋତେ ଏଠାରେ ରହିବାକୁ କହିଛନ୍ତି । ମାସେ ପନ୍ଦର ଦିନ ବୁଲି ଆସିଲେ କ’ଣ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ?’ ବାବା ପ୍ରଶ୍ନବାଚକ ଦୃଷ୍ଟି ଦୁର୍ଗାଙ୍କ ଉପରେ ପକାଇବାରେ ସେ କହିଲେ, ‘ସାନନ୍ଦ ବାବାଙ୍କର ତ ଦୈନନ୍ଦିନ କାମ ଲାଗିଛି । କଲିକତାର ଶେଠଙ୍କ ଦିଶିବା ହଜାର ଟଙ୍କା ପଠାଇଦେଇଛନ୍ତି, ତାହାର ଖର୍ଚ୍ଚ ନ ସରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଓ ବିମଳଦାଦାଙ୍କୁ ଫୁଲେଇ ନାହିଁ । ତାରା ସା’ନ୍ତା ଯେ ତା’ ପିଲା ମୋତେ ଗୁଡ଼ିବାକୁ ନାଈକ । ତାରର ପୁଅ ଦୁର୍ଗାଦେବୀଙ୍କ କୋଲରେ ଜକଟମକଟ କରି ଲାଗିଥାଏ ।

ବାବା ହସି ହସି କହିଲେ, ‘ତାଙ୍କ ନାତି ତୋତେ ନ ଗୁଡ଼ିବୁ ବୋଲି ତାରର ଦିବା ବନ୍ଦ ହେବ କାହିଁକି ? ତାରା ତା’ କଥା କହୁ । ସେ ଯଦି ଦିବାକୁ ବାହାରିବ ତେବେ ତୁ ତା’ ପିଲା ଧରିବାକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଯାଆ ।’

ତାରା ବାବାଙ୍କ ଆଗକୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭରସି ଆସିନଥିଲା । ତକରା ଏଡ଼ିବାରୁ ସେ ସନ୍ତୁର୍ଣ୍ଣରେ ଆସି ଦୁର୍ଗାଦେବୀଙ୍କ ଆଡ଼ୁଆଳରେ ଠିଆ ହୋଇ କହିଲା, ‘ବାବା ! ମୋର ନିଜର ହୋଇ ମତ କିଛି ନାହିଁ । ଯାହାଙ୍କ ନିଦେଶରେ ମୁଁ ଚଳିବାର କଥା ସେ ତ

କହୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ସେ ବାବାଙ୍କ ପାଦରେ ସମର୍ପଣ କରିଛନ୍ତି । ବାବା ଯୁଆଡ଼େ ଯିବାକୁ କହୁବେ ଯିବ ।’

ବାବା ଟିକିଏ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ସାଥାନ୍ତାଣୀଙ୍କୁ କହିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କ ହିଅକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେବାକୁ କହୁଥିଲେ ପରା । ଗୋଟିକ ଜାଗାରେ ଦୁଇଟି ହିଅ ନଥନ୍ତୁ । ଦୁର୍ଗା ଓ ଭାର୍ଗବ ପଦ୍ମର ଦିନ ଖଣ୍ଡେ ସେଠାରେ ରହନ୍ତୁ । ଦୁର୍ଗା ଯେଉଁଠିକି ଯାଏ ଗୋଟିଏ କିଛି କାମ ଆରମ୍ଭ କରି ବସେ । ସାନନ୍ଦ ଯାଇ ଦେଖି ଆସିଲେ ଯାହା କରିବା ।’

ସମସ୍ତେ ଖୁସି ମନରେ ଯେଉଁ କାମକୁ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ଭୁବନେଶ୍ୱର ପଦ୍ମ ଆ ନାହାକେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଧୂଳିଧୂଷିତ ଦେହରେ ପଶି ଆସି ଦୁଇ ବାବାଙ୍କ ଆଗରେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ ତ ହୋଇ ଶେଷେ ଡକାଗୁଡ଼ି କହିଲେ, ‘ଆପଣ ଦୁହେଁ ଯାକ ସନ୍ନି । ସନ୍ନିଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରେ କାଳଦଣ୍ଡ ଅପସରିଯାଏ । ନାତିକୁ କୋଡ଼ରେ ଧଇଲେ ମୋ ପ୍ରାଣ ଯିବ ବୋଲି ଖଡ଼ି ତାକୁଛୁ । ମୁଁ ଆଜି ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ କୋଡ଼ରେ ଧରିବି, ଆପଣଙ୍କ ଆଗରେ ଏଇଠି ପ୍ରାଣ ଯାଉ ।’ ଏହା କହି ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ନିବାରଣ କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଭାର୍ଗବଙ୍କ କୋଡ଼ରୁ ନାତିକୁ ଟାଣି ନେଲେ ଓ ବାବାଙ୍କ ସାମନାରେ ମଣ୍ଡପରେ ତାକୁ କୋଡ଼ରେ ଧରି ବସି-ପଡ଼ିଲେ । ବାବା ହସି ହସି କହିଲେ, ‘ନାୟକେ, ଗଣନାରେ ଭୁଲ କରିଛ । ତାକୁ କୋଡ଼ରେ ଧରି ପ୍ରାଣ ତ ଦିନେ ନିଶ୍ଚୟ ଯିବ; ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ବୋଲି ଯାହା ଗଣନା କରିଥିଲ ସେତକ ଭୁଲ ।’ ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, ‘କିରେ ପଦ୍ମ, ତୋ ନାହାକ ପଣ ଗଲ କୁଆଡ଼େ ? “ପାଠିଏ ଶ୍ରେଣୀକ ପଡ଼େ ଶୁଆ ବିରାଡ଼ି ଦେଖିଲେ ଅଗୁରୁଆ” ।’

...

...

...

...

ଦାସେ ଓ ମହାପାତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଗାଡ଼ିରେ ବସିଯାରିଲା ପରେ ପଶ୍ଚିମକବାଟେ ସେମାନଙ୍କ ଗାଡ଼ିର କବାଟ ବାହାରୁ ବନ୍ଦ କରି ଦେଇ ପ୍ରଣାମ କରିବାରେ ଦାସେ କହିଲେ, ‘ଏଥରେ ତ ଜାଗା ଥିଲା ବସିଲ ନାହିଁ ? ପଛଗାଡ଼ିଲେ ଯିବ ?’

ପଶ୍ଚିମକବାଟେ କହିଲେ, ‘ଆପଣେ, ଏଠେଇ ସରଦ୍ୱାର ଓଲଟିବାର ନୌକରି ଯୋଗାଡ଼ କରିଦେଇଛୁ । ମୋର ତ ଲଟର ନାହିଁ, ଯିବି କାହିଁକି ? ବାବା ଯେଉଁଦିନ ଯା’ ବୋଲି କହୁବେ ସେ ଦିନଯାଏଁ ଏଠାରେ ରହୁଛି । ସୁଅକୁ କହୁଦେବେ ।’

